

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

A

993,107

2 kuzn, 600 125

ԲԺՇԿԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ

Nestor Michael

ՀԱՐԱՆ

Bzhghlekenbina

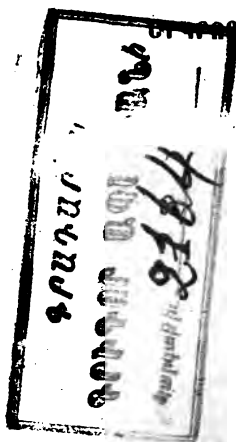
Խ Ի Գ Ա Յ Է Լ Ի Ի Ե Ս Տ Ե Ն

176

ՀԱՏՈՐ ԱՌԱՋԻՆ

Ի ՎԵՐԱՅ ԱԶԳԻ ԱԶԳԻ ԽՕԹՈՒԹԵՆՑ

ԵՐԿՐՈՅԻ ՏԳԱԳՈՒԹԻՒՆ

382 p.

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՏԳԱՐԱՆԻ ՄԻՐԱՌԵՆ ՀԱԶԱՐԱՌ

1832

CAPP
GREEN
of 10 as
V. 1.

GRAD
EVEN
12
Bulw
V. 1

Յ Ա Ռ Ա Զ Ա Բ Ա Ն

Հ Ե Ղ Ի Ն Ա Կ Ի Ն

Ի մէնիմատ ինքնագոյ արարչապետ՝ տիեզերասփիւռ գոյիցս եղելութեց, ըստ խորախորհուրդ և անզննական իւրոյին իմաստունն՝ դերահրաշ ցուցեալ սխրալի և զինամողորէն զիւրն տեսչութիւն, քառեակ վայելչաթիւ եղանակօք պճնազարգեալ ճոխացոյց զայս հողանիւթեայ օթարանիս կալմուած, և զամ լը ամէ հոլովումն ամանակաց ընթացից։ Սկզբնածագ տաժողութեամբ զգարնանագեղ զուարճութի յառոյգ բարգաւաճ սնունդ դալարեցուցեալ, ընդ տնկասաղարթ աճելութեն՝ զամառնային գյտրգեռանդն տապոյ զլերմութի վարսաւորացն յուռթի հովանեօք միշտ զովացուցանելով, ինեամ կալաւ պողաւէտ արգասեօք՝ ի բեղնաւորութիւն մրգաց և գեղագեղ ծաղկանց, բուսոց և արմտեաց շահեկանաց՝ զաշնանայնոյ բերսն բարբերես ատօբացուցանել, որով և դլալորդական հանգերձանաց խնամեալ զպէտս՝ գազար հանգօտեան՝ ի ցրտասառոյցն պահու ի վերայ ածել երկրածնացս։ Իսկ բոլորիցն գերազանց՝ զքանականս կենդանի զմարդ, որ բանականութեն մասամբ ի հանգունատիպն պատկեր գոյացեալ հատուցին, ի քառեակ տարերաց սքանչելահրաշ իմն պայմանաւ արարչագործեալ, և միանգամայն քառեակ խառնուածոցն բաղադրութեամբ ի կենսական սքանչելարուեստ զօրութի հաստատեալ, բիւրազգի կատարելութե զարդու նրբադնին մակացուեց զգեատաւորեալ պճնազարգեաց, և ի մի բան բովանդակել ախորժեալ, «Փոքր մի քան ըզհրեշտակս խոնարհ արար», լը դաւթականն ձայնի։

Եւ արդ՝ ո՞րք՝ թէ և ի տխմարագունից տնեօք բնութեն սակի անդէտ եղելոց՝ զայսպիսորէն զմիտ,

րինակ հետևողութեան տեսեալ զեղանակաց, և զպահն
 շեղահաշ արարչագործութի բացափայլ նկատեալ
 զարարչապետին, ըստգիւտ իշխեսցէ դնել ճարտար
 ագորուտ կազմութեա, անպիտան վարկուցեալ
 զյոգնապիտի զպիտեան զայս այլազանութի եղե-
 լոցս: Ոչ զօք յիրաւի է կարծել բնաւ: Այն զի
 խնացականս բնութիւնս սքանչելարութեամբ պայմա-
 նաւ յօրինեալ, 'ի նշմարել երբէք ուրեք զիւրն վեր-
 պական կիրս թ մասին կենսականի, եթէ 'ի սակս
 բայլազան յարափոփոխ շարժման տարերցն, եթէ
 խառնուածոցն անբարեխառնութե աղաղաւ, և
 կամ եթէ գործարանացն խանգարման պատահե-
 լով, ինքնին յաջողակ է արդարեւ անդատին 'ի մեա-
 պարգև ճիշդ բանականութե մասին՝ նրբազնին
 խուզմամբ հետազօտեալ զփրկակս բնութեան բա-
 ցայապտ ճանաչել, և միանգամայն բատ տարազու-
 մեականանն արհեստի՝ զառչիւրեանց զանբեր կծ-
 զգածմանաբոյս եկամուտս բնութեանն 'ի բաց սր-
 բեալ, և զքնաւորականն դարմանեալ, և արուես-
 տիւ խնամարկեալ, զօրէն քաջիմաստ ուղղի՝ տե-
 փական կանմնօք կազմ յօրինեալ, անդրէն հաստա-
 տել 'ի բնիկն իւր պայման: Եւ ահա գիտութի
 այսօրինակ՝ իբր արարչութեանն գործակից՝ Բժըշ-
 կականութիւնս առձայնի յիմաստնաց. որ ըստ պե-
 տին բնախօսից արիտոտելի, անշուշտ կօչի քոյր
 փիլիսոփայութե, վասն փոփոխակի առ միմեանս
 նպատաւօրելոյ օոցա, զորմէ և մեր բանքս են առ-
 տանօր: Խոտտովանիմք ապաքէն՝ իբր անհնարին
 իմն գոլ թ կողարաւ և օահմանաւ բովանդակել
 զայսր ճարտարարութեամբ գիտութե զպիտեանսու-
 թեան, զգերապատուութեան և զգրուատիցն փաստս
 իրաւացին թ պարտուպատշաճ արժանեացն, զայն
 կեթ շատ համարեալ առ տեղեաւս, զի նախնի
 բնախօսք և փիլիսոփայք, զքն թէ համօրէն 'ի մի բե-
 րան դրուատանօք համբաւեցին զօս, և զուգա-
 հմեւասար արժանապատութե գոլ հաստատեցին
 ընդ փիլիսոփայութեան բնականի:

Այլ տակայն աւագս աստանոր կարգալ յերաւել
է յետին ժամանակի ծննդոցս . յորում ըստ յու
ձախել մեղաց և անկարգութեց՝ մինչ զիւ ըստ
նմին չափու առաւելեալ տիրեցին ՚ի մարդկային
բնութեն բխրազգի ակօտք և խօթութիւն, ոչ նոյնպէս
փոյթ եղև յետնոցս՝ որպէս նախնականացն մե
րոց, ՚ի պատուի ունել զքաջականութեն կենցա
ղօգուտ և զկարևոր կրթականութիւն : Առաւել
լնպէս նուազեալս յայսմ տեսանեմք զարամեան
մեր համազգիս՝ քան զօտարածինս համայն, աս
որս գտանին յուրվակերպ մատենադ, և համալսա
րանք յարքունուտ կառուցեալք ՚ի պէտս ուսու
նողաց այսր կարևորագոյն մակացութե . որ և զք
բան զօր ձօխապաճոյճ հանդիսանայ նորանոր
ձարտարիմաստ հնարիւք՝ յարանց կորովամտաց
և քաջարանից : Իսկ առ մերազնեայս նուազութի
գոյով լանից և աշխարհաշէն նպատակից, չքառ
րութի բազում դասնի այսր կենցաղօգուտ մակա
ցութե, և նմին պատշաճեալ մատենից . թէպէտև
զպատճառսն մանրախոյզ հետազօտութիւն զմտա
ածեալ, մարթ է ըստ իրաց ինչ անբասիր կացու
ցանել զազգս ասբանազեան . որովհետև քաջայայտ
է ամենայն ումիք, եթէ մեծագոյն մասն գրեանց
մերոց և իմաստարուղիս մատենից աւանդելոց ՚ի
մեր նախնեաց չէ ՚ի միջի . է՛ զի հրակիզութիւն, և
է՛ զի յափշտակութիւն և կողոպտմամբ թշնամեաց
անյայտ ընալ կորեան ՚ի միաս և ՚ի մեծ սրտաբե
կութիւն ազգիս : Այլ միք աստէն . թէպէտև քաջ
ձանաչեմք զանձինս անբուականութի ՚ի ձեռնա
մուխ լինել յայսպիսի գործ բազմաշխատ և դժուա
բամատոյց, բայց յազմեալք ՚ի աստակութենէ սի
րոյ բնիկ հայրենեացս, ձեռն ՚ի գործ մատչելք յօ,
ժարափոյթ յառաջիկայդ գործողութիւն, եղեալ
մեզ կէտ նպատակի անվրէպ յուսով զմեծագոյն
չափ և զօգուտ ազգիս հայկազնեան . երոյ ինչ ինչ
ի կարևոր գիտելեաց պատշաճ վարկանիւք ծանու
ցանել սակաւութ ընթերցատիրացդ :

ձ. 'Ի յօրինել մեր զբժշկարանս՝ ընտրելի դատե-
ցաք ճառել նախ զկարևորագոյն և զգլխաւոր ախ-
տից, և ապա զորոց քաջ զփորձ առեալ էաք. այլ
միշտ զհամառօտն կալեալ զճանապարհ, զանց ա-
րարաք խօսել զբազում ևս ախտից: Բայց որք
միանգամ յօժարափոյթ, և ուշադիր մտօք հրահան-
գին յանգուշ ընթերցանութի վերոգրեալ ախտից,
որք իբր դռուն են հասարակաց առ մնացեալ
ախտս, անշուշտ է ապաքէն՝ զի նոյն իսկ բնութիւն
առաջնորդէ նոցա 'ի քաջաճանօթութի այլոցն
մնացելոց:

բ. Զընթացս բանից ճահողագոյն վարկաք առ-
նուշ 'ի կիր զգովելի ոճ ոմանց գերահռչակ և կո-
րովամիտ հեղինակաց, ուրոյն ուրոյն բացատրուք
ճառել նախ լլցիարդն ախտից, ապա զպատճառաց,
զնշանաց, զխնամատարութեց, զղեղորէից և զկա-
ռավարութեց նոցին. և այս վասն երկուց պատ-
ճառաց: Առաջին՝ սակս դիւրաւ ըմբռնողութեան
մտաց վերժանողացդ զպարագայս հանգամանաց
ախտից: Երկրորդ՝ զի ուշադրութեք 'ի միտ առեալ
զիսկութի նշանաց և պատճառաց, և անկեւպ դա-
տողութեք բացորոշեալ, չգործիցեն ինչ վրիպակս
'ի դարձանատրուե ախտիցն. քանզի յոլովք յախ-
տաժետաց վայրապար զրաւին 'ի կենաց՝ սակս պա-
կասութե նյսորիկ կարևորագոյն ուշադրութե, և
բացորոշ դատողութեան:

գ. Որովհետև գերահռչակ մականցութիւս այս
բժշկական, ըստ մեծի մասին հիմնեալ է 'ի քա-
ջաճանօթութե իսկական պատճառաց կենտական
բնութե, տին իրի կարևոր համարեցաք յընթացս
զբութեանս զննել փոքր 'ի շատէ և զղիարդն երևե-
լի գործարանացս բնութե, որպիսի են՝ սիրտն,
թոքն, ուղեղն, լեարդն, փայծաղն ևն. և միան-
գամայն ճառեցաք ինչ ինչ զեզանակէ քաջ զննու-
թե և նկատման զարկի բաղկի, որպէս ունիս տե-
ռանել 'ի հատ. բ. 'ի բառն. Բաղասա:

դ. Զչափ, զքանակութի, զբնութի, զներգոր-

ծութի, և զեղանակ գործածութեան իւրաքան-
չիւր զեղորէից ամենայն զգուշութեւ, և փորձա-
ռութի՞ք եղաք բացայայտ առաջի, զմտաւ ամենալ-
մեր, և քաջ զփորձ առեալ, եթէ 'ի վրիպակաց
որք գործին յայտոսիկ պարագայս, բազում ան-
գամ և բազում ուրեք յառաջագային բազմապի-
սի անտեղութիք, ևս՝ ուրեք երբէք մահու արկած
փոխանակ բժշկութեւ. տին իրի մեծի ուշադրու-
թեւ պէտք են յայսմ մասին :

Ե. Ըստ մտաց մեծանուն և քաջահմուտ հեղի-
նակաց՝ 'ի դիպուածս իւրաքանչիւր տեսակաց ախ-
տի, բազում անգամ յաւելմամբ գրգռման՝ պատ-
ճառի՝ 'ի բնուեա չափազանց ուժեղութի. որում յա-
ջորդէ տարադայման թուլութիւն կամ տկարութի
ջլաց և բոյոր մարմնոյ. տին իրի նրբադին հետա-
զատութի՞ք նկատել և որոշել արժան է զայսոսիկ
պարագայս. զի եթէ տարապայման թուլութիւն 'ի
բնութեւ ակտակրին՝ պատճառեալ իցէ յառաւե-
լութէ գրգռմանն, որպէս պատահի յոլով ան-
գամ 'ի չափազանց գործածութէ գրգռիչ և զ-
բացուցիչ դեղորէից, յայնժամ փոյթ ունել ար-
ժան է թուլացուցիչ և զովացուցիչ դեղորէիք
նուազել զայն, և բարեխառնել. քանզի քաղում
անգամ 'ի հարեանցի ուշադրութէ այգորիկ կա-
րեորագոյն և նրբագոյն պարագայի, բազմապա-
տիկ վրիպակք և յոգնազան խառնակութիք 'ի վեր
երևին :

Զ. Յօգուտ և 'ի դիւրութի վերծանողաց՝ բազ-
մաժամանակեայ աշխատութիւն և հոգևով ջափ վառ
տակօք գուն գործեցաք 'ի լոյս ընծայել ևս զբառա-
րան իմն ըստ կարի ճոխագոյն անուանց՝ բուսոց,
հանքաց, հեղանիւթ ոգեաց, օդային, ցամաքային
և ջրային կարեւոր կենդանեաց տմանց, ևս ինչ ինչ
անդամոց և ակտից, և այս 'ի քառեակ բարբառս՝
'ի լատինական, յիտալական, 'ի գաղղիական, և
յանգղիական. և ուրեք ուրեք յաւելաք 'ի վերայ
տմանց բառից նա և զյունականն, զարաբացւոց,

իպարօկականն , զտաճկականն , և զհայկականն .
և միանգամայն եղաք առաջի իւրաքանչիւր բառից
զծանօթութի , զքնութի , և զներգործական զօրու-
թի նոցին բացայայտ իմն ոճիւ :

Է . Յառաւել դիւրութի ուսումնասէր հետա-
զօտաց՝ կարեւոր դատեցաք հաւաքել ուրոյն բառա-
բանաւ ըստ այբուբենից զբառս արաբացիս , կամ
պարօկականս , կամ տաճկականս , և զնշանա-
կութիս նոցա 'ի բառարան լատինական անտանցն
առաքել . որպէս զի տեղեակքն այսոցիկ տրեւելեան
լեզուաց գիտացեն՝ թէ արեւմտեայք որով ա-
նուամբ կոչեն զիւրաքանչիւր բժշկական գիտելիս :

Ա . Երբայ ինչ ըստ պահանջելոյ Յառաջաբան
ծանօթութեանց համառօտիւ յայտարարեալ զնը-
պատակ և զտարազ գրուածոցս , ցանկամբ 'ի դուզ-
նաբեայ մերօցս վատտակոց՝ յոլովագոյնս շտեմա-
բանել արդիւնս օգտաշահս յանձանձիւր ընթերցա-
նութե մտաւոր վերծանողաց :

Թե՛ 'ի ցաւէլէ՛ մարդոյ բընութիւն ,
հարեօք հասանէ տիպից իշտեութիւն ,
հարեւոր ապա և այն գիտութիւն ,
ոյր անուն և գործ է բըժշկութիւն :

Ի՛նչ որ գործնական է՛նք քարմանոյ ,
կամ գէտականին թայն գեղեւէ գոյ .
այլ որ իշտամար բուժիչ է՛ մարմնոյ ,
զայն և զայն փութայ ունել հիծարգոյ :

Մեծարեա՛լ լիբօ՛ղէ հըրմանէ Գիւր ,
զոր էնչ 'ի սո պէտս յանին առնուլ 'ի կէր :

Ալ եթէ բըժիշկ՝ եթէ տիպափէր ,
'ի Տեստե՛ն յուսալ իւրաքանչիւր նոյն Գիւր :

Դոմարանքանք .	205. 207	Դժուարամարտութիւն լըջ .	
— Դանանք .	208	Ին .	200
— Գեղարման .	209	Թանկէ կամ Թմախարանք .	290
Անուանք .	187	Թաւաղարման .	225
Զարգացանք .	236	Թորախարանք .	162
Արեան Բոսան .	297	— Ղաւթի .	168
— Բոսան .	305	— Լուսնարանք .	211
— Բոսան .	302	— Լուսնարանք .	211
Առաւ անոս Գար .		Խեթ .	114
Բարբոսան .	51	— արգանքանք .	120
— անանք .	160	— Գաւթի .	117
— անանք .	56	— Ղաւթի .	121
— արգանք .	111	— Գաւթի կամ Գաւթան .	115
— Երկանանք .	104	Կանոնած անոս Անուանք .	
— Բոսան .	75	Կանոնած .	251
— Երկանք .	62	Կանանց հիւանդանք .	174
— Երկանք .	98	Կարեւորի անոս .	315
— Երկանք .	71	Հաւ .	243
— Երկանք .	83	— արգանքանք .	250
— Երկանք .	64	— Երկանք կամ անանք .	244
— Երկանք .	52	— Երկանք կամ անանք .	249
— Երկանք .	88	— Երկանք .	247
— Երկանք .	87	Գեթիլանք .	241
— Երկանք .	86	Հոսանք անոսի հիւանդ .	185
— Երկանք .	109	Միւրգեւանք .	130
— Երկանք .	102	Միւր անոնքիւնք .	128
— Երկանք .	92	— Երկանք .	126
Գաւթի անոս .	345	Միւր անոնք .	305
Գաւթի անոնք .	229	Թաւաղ .	262
Դաւանք .	158	Թորանքանք .	253
Դաւանք .	174-180. 183.	Նուաւանք .	225
Դաւանք .	184	Որոնքանք .	272
Դաւանք .	180	— արգանքանք .	282
Դաւանք .		Ուրգանք .	225
Դաւանք .		Ուրգանք .	361

— խաւայան .	325	Տէնք .	1
Պաւար ի թոփս .	85	— շահար .	5
— խղիւայնեալ .	108	— թաւայան .	35
Պերտաւի որովայնի .	251	— շարահայ ի խաւահար .	20
Ջրային ախար .	190	— շարարար .	14
— դժուարամարտաւի .	202	— ջրայան .	27
Ջրգողութիւն .	138	— ջրային դանդաղ .	45
— անպարտա անուանեալ .	139	— սքանդալան .	38
— 4-իւայ իմ ուղղոյ .	151	— Տժգունութիւն .	180
— իրծոյ .	148	Տար աւայ տեա Բարբոտան .	
— մանաւոր ինչ պարի .	153	Տնայան ախար երախայից .	238
— որովայնի .	139	Փողացաւութիւն .	64
Սերմնայանութիւն .	363	Փորհարութիւն .	272
Սեմաւայանութիւն .	216	— արիւնախառն .	282
Սրբախօսութիւն .	318	Փոխան .	310
Ստուպուան ախար .	321	Փոխարութիւն .	221
Վերդ .	368	Քաղցիւն .	330
Վիճակ .	189	Քաղց շահարար .	180
		Քաղց իմ աւայ երիւնանց .	134

Բ Ժ Շ Կ Լ Կ Լ Ն Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

Պէ՛րայ ազգի ազգի խօթութեանց և
ախտից, այլ և պատճառաց, նշանաց, խնա-
մատարութեանց, և դեղորէից նոցին ։

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա Ռ Ա Զ Ի Ն

Պէ՛րայ Տէրէն ընդհարադէս . որ յիտաւորաց առի՛
Քէղդոսէ ին ճէնէոսէս :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Ա

ՏԵՆԴԴ անուն՝ է տեսակ ինչ աստիճանա-
ւոր և նշատարար ախտից, զոր այլով ա-
նուանք կոչեմք ջերմն : Եւ է բաղմատեսակ ,
յորոց զոմանս ունիմք ներքնաշարել ՚ի տեղիս
խրաբանցիւր : Ըստ առաւել հասարակ կարծեաց՝ զդա-
ւեն ՚ի կենաց առաւել քան զկէս մասն մարդկային սերուն-
գոց, որ և յայն սակս կոչի ըստ բժշկաց՝ սոսիս կենաց .
զի՛ առաւելու զճերմութեն կենսական, գրգռէկամ շարժ-
լն զթելա մարմնոյ, որք գտանին ՚ի մկանուան և յայլ
մաստան կենդանւոյն . ածէ ամբոխումն ՚ի վերայ ճապա-
ղիցն ջրաց, և բառնայ զդժ և զզօրութի մարմնոյ . ան-
գէն նոյնհետայն սկսանին ՚ի վեր երևիլ այլևայլ ամբոխ
մուռք ՚ի պաշտաման ստամոքսի և ընդերայն, եղծմամբ
մարսողութեան, խորշելով յի և իցէ կերակրոյ տաղտկա-
նօք սրտի . որում երբեմն զուգընթանան և բռնաւորու-

Թի, մղումն, գողցողումն, ցնցումն, և ցնորումն, յառաջին թացութեամբ ճնշման կրծոց, սեղմման և չորութեամբ կոկորդի, ցաւով և ծանրութեւ, կամ նաեւ պտտումամբ գլխոյ, շտապմամբ ականջաց, փոխադարձ առնելութեւ սրտի, նեարդից և զօրութեց ջրաց, և անպատմելի իմն զգածմամբ անձկութեւ : Նմին իրի մեծապէս կարեւոր է ամենայն բժշկաց ճանաչել զպատճառս, յորմէ յառաջ գայ ակտա : Առաւել ընդհանրաւ պատճառք տենդից են՝ փոխադարձութիւն ակտից, սխալանք 'ի կառավարութեւ, ներքին փաստակար հիւթքն, օգն յօռի, արգելումն որպիսի և իցէ օտկորական հոսման, և ներքին կիրքն եռացուցիչք ոգւոյ, 'ի վախճանի՝ սաստիկ ջերմութիւն, և կարի ցուրտն, որ խափանէ զարտաշնչութիւնն մարմնոյ՝ խցմամբ ծակտեաց մորթոյ : Դիւրին և պարզագոյն իմն տենդն ունի միշտ զոյգ ընդ իւր անհամաձայն նշանս, որք վերաբերին մասնաւորապէս առ այլ լատեռ ակտա :

Գլխաւոր նշանքն ակտիցս են՝ մեծագոյն խանջութիւն, սաստիկ ջերմութիւն, անհանգստութիւն. երբեմն զուգընթաց լինի ընդ ակտիս և ուժգնութիւ կամ բռնութիւ, հանգերձ ցնորմամբ և կատաղութեւ : Զարկ բազկին հարկանէ երբեմն արագ և ուժեղ, և երբեմն ստեպ և նուրբ՝ կամ նաեւ թոյլ : Իսկ նշանք ծնոտակահանք՝ են զզուանք, տաղակութիւք, յօժարութի 'ի ժայթքել, ծարաւն սաստիկ, անձկութիւ, գժուարութի 'ի շնչառութեւ, ցամաքութիւ լեզուի, թուլութիւ մարմնոյ, և քունն միշտ հատ : Յորժամ 'ի վերայ գայ ումէք տենդն իւր ընդ սաստիճանս ելանելով, յայնժամ ակտակիրն շուրջ պատեալ ունի զիւրեւ զթմբրութիւ և զտարտամութիւ. կրէ զցաւ 'ի մկանուսն, յոսկերս, և 'ի գլուխն, կորուսանէ զախորժակն գլխովին. և բերանն լինի ցամաքագոյն. և զկնի քանի ինչ ժամանակաց զգայ յանձին զջերմութիւն սաստիկ, և զծարաւ բորբոքիչ, և զանկարութի 'ի քուն լինել, և այլն : Իսկ յորժամ յանկարծակի 'ի վերայ հասանէ տենդն, յայնժամ ակտակիրն ունի զդողցողումն, և զցուրտ ուժգին, զսկարութի կամ զթուլութի, զկորուստ ակտորժակի, զանձկութի սրտի, զօրծումն և այլն :

Ի վերայ զանազան գիտական քննարկի :

Տենդըն բաժանին ընդհատ, և յանընդհատ, կամ յօրրատօրէ . առաջինն կոչի յիտալացւոց ֆէպպուէ ինթէնսիթիւթէն, և երկրորդն՝ քօնթինուա : Տենդըն ընդհատ է այն՝ որ յանկարծ ի վերայ յարձակի արտակրին, և յետ այնորիկ նշանաւոր ինչ ժամանակա միջահատեալ ի բաց հրաժարի ի նմանէ, այնպէս մինչև համարել արտակրին՝ թէ սասցեալ իցէ զառողջութի, և չցգալ յանձին նշան ինչ տենդի . բայց զկնի քանի ինչ աւուրց վերստին գլուխ ամբառնայ և ի յայտ դայ տենդն, երբեմն առաւել, և երբեմն սակաւ դժնեութի, և այսպէս մնայ մինչև ցկատարեալպէս առողջութի արտակրին : Տենդս այս ընդհատ՝ անշատի դարձեալ ի ֆէպպուէ քօնթիսիանա, այսինքն տենդ օրրատօրեայ . ի ֆէպպուէ թէռցանա, այսինքն տենդ եռօրեայ . ի ֆէպպուէ գուաութանա, այսինքն տենդ քառօրեայ . ի ֆէպպուէ գուլնութանա, այսինքն տենդ հինգօրեայ . ի ֆէպպուէ թեռցանա տօբբա, այսինքն կրկնապատիկ տենդ եռօրեայ . ի ֆէպպուէ գուաութանա տօբբա, այսինքն կրկնապատիկ տենդ քառօրեայ : Են և այլևս տենդք, որք ի հինգ, ի վեց, ի յեթեմ և յութ ամիսս, և յամս միանգամ պատահին, բայց այսպիսիքն յոյժ սակաւք են, և գաղտնի կազմու ընդհատ տենդի . որովհետեւ առցա գեղորայք, և կառավարութիւն նոյն են ընդ նմա : Իսկ տենդքն գարնանային անսւանեալք՝ են այնք, որք սկսեալք ի փետրվարէ՝ աւարտին մինչև յուլիս : Իսկ տենդքն աշնանային տիրապետեն ի յուլիսէ մինչև յոսեմբար : Ի սոյն կարգ գասի և տենդն չարարար, կռչեցեալ յիտալացւոց՝ ֆէպպուէ բէռնիցիօզա, որոյ են բազում տեսակք :

Իսկ տենդն անընդհատ է այն՝ որ բնաւ ոչ հեռանայ և ոչ թողու զարտակրին յամենայն ընթացս հիւանդութե . և ցորդան ևս տեէ, բնաւ ինչ նշանն ոչ ցուցանէ, բայց միայն՝ զի համբարձեալ արտան ի սասակադոյն աստիճան, սկսանի առ սակաւ սակաւ զիջանել և դադարիլ կամ նոյն իսկ բնութեն նպաստաւորութի, և կամ ի ձեռն գեղորեից : Տենդս այս որոշի դարձեալ ի ֆէպպուէ աքութա, այսինքն տենդ սուր կամ դժնեայ . ի ֆէպպուէ նէռփօզա, այսինքն տենդ ջրական կամ յոռեգոյն . ի ֆէպպուէ օւէթթէնթէ, այսինքն տենդ թու-

ըսկան . 'ի Ֆէպպուէ քօնթինուա կառթաիքա , այսինքն տենդ անընդհատ ստամբըական . 'ի Ֆէպպուէ թիթուիթօղա , այսինքն տենդ մաղաստկան . և 'ի Ֆէպպուէ լէնթա 'իէնվօղա , այսինքն գանգաղատենդ ջղային : Այսմ' ամենայնի լիով ծանօթացիս յիւրաքանչիւր տեղիս իւրեանց :

Կատարուածի փէրից ընդհանրապէս :

Եւպպէն տենդքն ոչ այլ ինչ են , բայց եթէ ուժգնութի ինչ բնութի յարձակեալ 'ի վերայ 'ի ձեռն ախտարծարծ և աղականեալ նիւթոց , որք լինին յուտեղեաց և յըմպելեաց , 'ի ցրտոյ և 'ի ջերմութէ , 'ի շատ և 'ի սակաւ աշխատանաց , 'ի յոլով և 'ի սակաւ ննջելոյ , այլովքն հանգերձ . վասն որոյ պարտ և պատշաճ է , որոց կամին խնամ' տանիլ ախտակրաց' նախ զգուշուք քննել զպատճառս և զնշանս տենդից . և ապա գիտել և իմանալ զճանապարհն , զոր ինքն բնութի ընտրէ առ 'ի բաց վանել զնիւթս զայս ախտարծարծ , և նպատտամատոյց լինել ներգործութե' նորին . քանզի այսպէս են օրէնք մարդկային բնութե' 'ի բաց մերժել յինքննէ , և 'ի գուրս վանել զայն ամենայն , որք վնասաբեր լինին նորին առողջութե' 'ի ձեռն հոսմանց , որպիսի են միզելն , քիրան , արտաթորումն որովայնի , լճքանելն , փսխումն և այլն : Եթէ 'ի սկզբան անդ տենդից գուշակի կամ ճանաչի քաջ միտումն բնութե , և ըստ այնմ' նպաստ ընծայի նորին ներգործութե , ոչ բնաւ յեղկարաձգի ախտն . իսկ եթէ չիցէ հնար ճանաչել զայն , յայնժամ' ախտն երկարաձգի , և լինի վտանգաւոր , և զայս փորձիւ իսկ ճանաչեմք . քանզի ոմանք զկնի ցրտահար լինելոյ՝ ունին զամենայն նշանս տենդի , իբր արդէն սկսեալ . բայց եթէ նոքա պահպանեն զանձինս ջերմադինս , անդէն 'ի գոյզն ինչ պահու անհետ լինին նշանքն , և չմնայ այլ ինչ երկիւղ վտանգի :

Ոչ են մեր կամք աստանօր մտանել 'ի նրբադնին քննութիւն բնութեան , այլ միայն ցուցանել կամքի՞ զսկզբունս , զկանոնս , զիսկական պատճառս , և զնշանս առաւել քաջայայտո՝ 'ի ձեռն որոց մարթ է 'ի վարարկանել զկառավարութիւնս , և զգարմանս առաւել ճահողականս և պիտանականս ախտակրաց . որպիսի են ժուժկալութիւն որկորոյ , գեղորայք , ըմպելիք , օդն , և այլն , ըստ այլևայլ յատկութեան տենդիս . որպէս

զի 'ի կշիռ. սրահեսցի ներքին տրամագրութիւն հիւթոց
և գործարանաց . որում զհետ գայ առողջութիւնն
խնդրեալ :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Բ .

'ի վերայ ընդհատ Գեղարի, զոր ի Կալաշի Ինքն
Ինքն-Գեղարի Գ' աւելանս :

Լիննայն որ քաջայայտ ճանաչէ և զանազանէ զայսո-
սիկ տենդքս յայլ ամենայն տեսակաց տենդից . և գեղո-
րայքն, որք սովորաբար 'ի կիր արկանին 'ի գիպուածս
այսց ախտից, յայտնի և ծանուցեալ են առ ամենեկեան :
Գիտել արժան է, զի տենդն ընդհատ կայանայ յառա-
ւել իմն խմորման արեան՝ նախ 'ի ցուրտ, և յետ այնո-
րիկ 'ի ջերմութի, որում յարակից է հոսումն քրտանց :
Իսկ զանազան տեսակք ընդհատ տենդից են՝ օրըստօ-
րեայ, եռօրեայ, քառօրեայ, և այլն . և 'ի սոցանէ ծնա-
նին և որոշին միանգամայն տենդքն 'ի գարնանային, և
յաշնանային : Կան նաև այլ տենդք, որք 'ի հինգ՝ 'ի վեց՝
յեօթն կամ յութ ամիսս միանգամ պատահին, որպէս
տեսաւ 'ի վեր անդր, և գալին 'ի կարգս ընդհատ տեն-
դից, որովհետեւ սոցա կառավարութիւնք և գեղորայքն
համեմատն են ընդ նոցա :

Պատճառ Ընդհատ Գեղարի :

Ակզնեական պատճառք ընդհատ տենդից համարին
մնասակար գործընթաց, որք տրտաքս ցնդին 'ի նեխեալ և
յանշարժ մնացեալ ջուրցն . և ճմարտութիւն քաջայայտ
երեւի և հաստատի յայնմանէ, զի 'ի բնականութիւնս և 'ի
գաւառս՝ ուրանօր ըմպեն զջուրս անձրեայ և լճաց,
ստէպ և յաճախ պատահի ախտս : Դարձեալ՝ յանբարե-
խառնութէ, որ լինի 'ի գժուարամօրսելէ կերակրոց, 'ի
տհառ պտղոց, 'ի խանաւաղոյն օգոց և բնականութեց, 'ի
կարի և 'ի սակաւ քնոյ, 'ի շատ և 'ի սակաւ աշխատա-
նաց, 'ի ցօղոյ գիւնբայնոյ, և 'ի տօթոյ տունջեան, և յա-
ճախ պակասութէ առողջարար պարենից : 'ի քուն լի-
նելն 'ի վերայ գեժ գետնոյ, խռովիլն, և շարժիլն կրից՝
և այլն, կարեն պատճառել զանգս զայս ընդհատ . և 'ի
մի բան բովանդակեալ, այն ամենայն որք թուլացուցա-
նեն զներքին գործարանս, և նուազեցուցանեն զորդիւ

մարմնոյ, որով ներքին չափակցութիւն կամ քարեխառնութիւն այլայլի, պատճառեն զտենդա զայս :

Նշան+ ընդհար փենդից :

Տենդքս այսդքիկ սկիզբն առնուն 'ի ցաւոյ դլխոյ, միջաց և երկկամանց, 'ի թուլութե՛ն զորութե՛նց ջգաց և բալոր մարմնոյ, 'ի ստեպ ստեպ յորանջեղոյ հանգերձ իւր տարտամութե՛ն, և անձկութե՛ն, ևս ձգւամամբ, և երբեմն ևս 'ի փոխելոյ . և զինի այսոցիկ ամենայնի 'ի վերայ գայ գողգոշուամն սաստիկ և գժնգամկ, և խկ և խկ թուլացեալ աւելչեան անօթոցն և մորթոցն՝ քիրտն հոսէ յոր գութե՛ն : Բայց պատահի երբեմն, զի տենդքս այս փութով փարպտին, և անհետ լինին . մինչև համարել տեսակրին ստանալ զկատարեալ առողջութի . բայց հասարակօրէն այս պատահի 'ի թմբրութե՛ն, 'ի կորուսմանն ախորժակի, և վերայիչեալ նշանաց : Մինն 'ի ստոյգ նշանացն, որք յատկապէս գուշակեն զտենդա զայս, և գոյնն միջի ախտակրին, զոր 'ի գութս հոսէ 'ի նմին պահու, մանաւանդ զինի քրտանց, և լինի պզտոր կարմապոյն 'ի գոյն կղմարի : 'ի սկզբան անդ ջերմութե՛ն զարկ բազկին հարկանէ մանր, խիտ, կամ խոշ, և ստեպ . ապա լի, բաւուն, և յաճախ . հոռակ յետոյ թոյլ, յամբ կամ յուշիկ . 'ի վախճանի ուժեղ և միօրինակ . որ է ընթացք բնական : Անմիջապէս զինի ցրտոյն տենդոտն զգայ զերմութե՛ն ուժեղին . բայց երբեմն ևս զգայ նախ զջերմութի, և ապա զցրտութի, որուամբ զհետ գայ և ծարաւ սաստիկ, չորութե՛ն լեզուի, և քիրտն յորդառաւ :

Կատալարութիւն և Գարման+ 'ի իւր արեանելի+ 'ի դիպսածս ընդհար փենդից :

'ի յարատե մնալ ջերմութե՛ն՝ օրէն է ըմպել տենդքս տից զձուրն . դարւոյ կամ ավէնափ, և կամ սիւնս փութութե՛ն առանձնաթօ, որ է շիճուկն կաթին բազազքեալ ընդ հիւթոյ նարնջոյ . կամ նաև զջերմոցն երկչկի : Իսկ եթէ զգայ և զփուք, 'ի վար արկանել պարտ է զշիճուկ կաթին՝ յաւելլով 'ի նոյն փոքր ինչ գինի ախորժելի . և նոյնչափ հիւթ կկարտնի : 'ի միջահատեալ աւուրս, յորս տենդն հանդարտեալ կայ . պարտ և պատշաճ է տենդոտից պահպանել զանձինս իւրեանց թեթեւ և դիւրամարսելի կերակրեղինգք . որպիսի է արգանակն որթու,

հաւաք, և քուէմօռ տի ամէնա՝ հոգիւր ինչ գինեաւ, և այլն : Դարձեալ, արժան է տալ նմա ըմպել և դոյզն ինչ գառնահամ հեղուկ, յորում արկեալ իցէ երկցուկն կամ օշինգրն, և կամ թութօլիօ բարուսթուէն : մարթ է ևս ըմպել սակաւ ինչ գինի թեթեւ՝ յոր իցէ արկեալ արմառն ճենցիանայի, կամ չէնթաւուէա մինսուէ, և կամ որպիսի և իցէ այլ գառնահամ բոյս : Դարձեալ, հարկ է առնել շարժումն ըստ տանելոյ կարողութեան տեն գոտից, եթէ ամառն իցէ՝ հեծաննել ՚ի ձի և երթալ ՚ի դրօտանս և այլն : Եթէ տենգութեն չիցեն դշտեալք և ըմպենեալք ՚ի չարագոյն ինչ տենգէ, եթէ օգն բնակու թէ նոցին իցէ չոր և առողջարար, յայնժամ ոչ տենին պէտա նպատից գեղորէից, այլ միայն անձնապահ լինել ըմպող ստանան զառողջութի ապահովապէս : Իսկ եթէ օր քան զօր նուազեացի զօրութի մարմնոյ, և ջերմութի հասանիցէ յայն աստիճան սաստկութե, մինչև երկնչիլ ՚ի վերայ կենաց տենգութից, յայնժամ անյապաղ պարտ է գիմնել ՚ի գեղորայան :

Խնամաբարութիւն և դարման ՚ի վերայ ընդհար Կենդից
՚ի չափահաս :

՚ի գիպուածս արտա՝ նախ քան զամենայն պարտ է փոյթ մեծ ունել ՚ի մաքրել զառաջին ճանապարհն, մա նաւանգ եթէ իցէ լեղուն ազտեղի և գեղնապոյն և ապա գեղորայքն լինին ներգործիչք և ապտհովապէս ՚ի վար արկանելք : որովհետև ՚ի գիպուածք յայս պոսանքն հասարակօրէն լինի բռնաւորեալ և ապականեալ խժային մաղառով, արալ և սուր մազձիւ, և այլ միասակար հիւթովք և բազում անգամ պատահի՝ զի հիւանդն ժայթքէ կամ ործայ առատօրէն զմազձս և այս գուշակ, մա նաւանգ ուժգնութի բնութե ցուցանէ բաւականապէս զհարկաւորութի ործացուցիչ գեղոց, որք են առաջին և գլխաւոր գեղորայք : ՚ի մէջ ամենայն ործացուցիչ կամ փոխեցուցիչ գեղորէից առաւել բարեգոյն և պատշաճ զանգնքն վասն այս արտա՝ են՝ Թարթարօ էմէթիքօ, և Իրէքսթուանան օ Թարթարօ էմէթիքօ եթէ կամիս առնել, արկ գնուր փոյի գեղոյս ըստ կշռոյ երկու ցորենոյ՝ ՚ի վեց ունկի հասարակ ջրոյ : (և ջուրն պարտի լինել ՚ի ցքահանէ ելուզեալ :) Երանելոյ աստի յերիս ժամն միանգամ առնու հիւանդն քրդալ միակեանոյ ուր իւրաքանչիւր նուազ : մինչև պատճառեացի փոխումն, կամ

լուծումն որովայնի, և կամ քիրտի • և իբրև սկսանի գեղոս
այս ներգործել ընդ բերանն, յայնժամ օրէն է խափա-
նել զգործածութիւն, և տալ ստեպ ստեպ հիւանդին զընդ-
դառլ, որ եռացուցեալ իցէ երկցեալ • այս կերպս է յոյժ
պատշաճադոյն և անմիտա աստաժեալ : Բայց հայե-
ցեալ 'ի չափ հասակի աստակորին, պարտ է երբեմն
նուազել, և երբեմն առաւելուլ զքանակութիւն ործա-
ցուցիչ գեղոյ : Իսկ եթէ իցէ իրեքադուանան, պարտ է
լինել երեսուն կամ քառասուն կշիռ ցորեան՝ վասն միոյ
չափահասակի • այլ իբրև սկսանի փսխումն, յայնժամ
պարտ է նոյնպէս առատօրէն ըմպել զխաշուն երկցիկ՝ ը-
վերողրեալ օրինակին : 'ի գիպուածս ընդհատ տենդի՝
պատշաճ է տալ զփսխողականն երկու կամ երեք ժամ
յառաջ քան զվերագարձումն ջերմութեան, և ըստ պա-
հանման հարկի մարմ է կրկնել զնոյն փսխողականն,
'ի գիպուածս օրրատօրեայ տենդի՝ յերկրորդում • առաւել
Իսկ 'ի գիպուածս գարնանային և աշնանային ընդհատ
տենդից՝ երկու կամ երեք առաւրդ զկնի : Փսխողականքն
բաց 'ի մաքրելոյ զստամոքսն, շարժեն միանգամայն զոգիս
մարմնոյ, գիւրապատրաստ յօրինեն զարտաշնչութիւն մաք-
րոյ մարմնոյն, առաջնորդեն 'ի լաւագոյն մարտողութիւն
րակրոյ, թուլացուցանեն զուժգնութիւն բնութիւն և սովո-
րաբար առանց իրիք նպաստաւորութիւն այլոց գեղորէից՝
առաջնացուցանեն զախտակիրն :

'ի գիպուածս ընդհատ տենդից ոչ միայն օգտաւէտ և
վայելուչ է երբեմն գործածութիւն լուծողական գեղո-
րէից, այլ միանգամայն և հարկաւորապէս պահանջին •
վասն որոյ պարտ է 'ի վար արկանել զլուծողականս, եթէ
զկնի փսխողականացն աստակիրն տակաւին բաց 'ի ջեր-
մութե զգայ զանհամութի բերանոյ, զանախորժակութիւն,
զցաւ երկկամանց և միջաց, և զանհանգստութիւն որտի և
կրծոյ, և այլն : Բայց որովհետեւ քաջայայտ ցուցալ, ե-
թէ 'ի գիպուածս յայս փսխողականն է յոյժ պատշաճա-
դոյն և շահաւէտ իսկ լուծողականն սակաւ, և երբեմն
կարեւոր, նմին իրի եթէ աստակիրն զգարջմերոյատացեալ
նշանսն, պարտ է յայնժամ 'ի վար արկանել զհետագայ
լուծողականսն, առ 'ի մաքրել զփորձափն 'ի միջահատեալ
առաւրջ ջերմութե, կամ ուժ ժամ յառաջ քան զգա-
լուսա քերմութիւն : Առ շէ կշիռ ցորեան շխարհաւ լու-
սեալ 'ի փռի մանրամաղ, և արամ մի խաշնդեղ, խառ-
նեալ եռացո վեց ունկի ջրով, և յաւել 'ի նոյն եր-
կու արամ սաւ տի կլաւպէս, և մատու հիւանդին 'ի

պահ առաւօտու . և եթէ հարկաւոր լինիցի, վերստին կրկնեալ :

Երախահատուծի ևս պատշաճի երբեմն 'ի գիպուածս ընդհատ տենդի, բայց 'ի սկզբան անդ հիւանդութեւ, և այն առաւել 'ի սաստկանալ և 'ի զայրանալ ջերմութեւ և այլն . այլ 'ի վերայ այսր ամենայնի զգուշանալ պարտ է մի հոսեցուցանել զարիւն չափազանց, չորս ունկի բաւական է վասն միոյ չափահասակի, և այն ևս՝ եթէ իցէ զարկն խիստ, լի, և արագ . որովհետեւ միշտ վտանգ 'ի վերայ կայ յայսմանն . Զկնի այսոցիկ փոխադական գեղոց, օրէն է անվեհեր մերձեցուցանել զքինաքինա : Առերկու կամ չորս սնկի՝ ազնուագոյն քինա, և լոսեալ 'ի փոշի յոյժ մանրամաղ, և բաժանեալ 16 հաւասարաչափ մասուենս, և տուր ըմպել տենդոտին կամ բաժակ մի գիւնեաւ, և կամ թորմոյն երիցկի . և մարթ է ևս հատադեղ յօրինել ընդ բաւականաչափ շարապին կիտրոնի : 'Ի գիպուածս օրրատօրեայ տենդի պարտ է հիւանդին ընդունել յամենայն երկու ժամու մէջ միմասն 'ի վերոյ բաժանեալ քինաէ մինչև ցհինգ կամ ցվեց և կամ ցեօթն անգամ յաւուրն, բայց 'ի ժամէն յորում 'ի վերայ դայ տենդն : 'Ի գիպուածս եռօրեայ տենդի պարտ է 'ի վարարկանել զայսոսիկ մասունս քինաի յամենայն երկու ժամ միանգամ : Իսկ 'ի գիպուածս քառօրեայ և հինգօրեայ տենդից 'ի չորս ժամու միանգամ . բայց միշտ նկատել արժան է, զի 'ի գործ արկցի արտաքոյ ժամանակի ջերմութեւ :

Այլ եթէ հիւանդն չկարացէ միանգամայն ընդունել զայդպիսի մեծաքանակ մասունս քինաի, մարթ է բաժանել զայն մի մասն յերկուս կամ յերիս մասնիկս, և 'ի կիր արկանել յիւրաքանչիւր ժամու միանգամ 'ի գիպուածս օրրատօրեայ տենդի . և յամենայն երկու ժամու միանգամ 'ի գիպուածս եռօրեայ տենդի . իսկ յերիս ժամ միանգամ 'ի գիպուածս քառօրեայ տենդի : Իսկ աղայոց և երկաստորդաց Եղեղոց 'ի չափ հասակի 12, 15 ամաց, կամ 'ի վեց ամէ մինչև ցութ և տասն ամ, արժար է 'ի գործ արկանել սակաւ քանակութեւ . ուստի օրէն է նկատել 'ի հասակն, 'ի խառնուածն մարմնոյ և 'ի յուժգնութիւն նշանաց, ևն : Քնաքնան վերոյեդեալ եղաւ նախա 'ի կիր արկեալ անվրէպ պտտառէ զբժշկութեւ ընդհատ տենդից . բայց չէ օրէն ախտակրաց 'իսկ և իսկ 'ի փարսաւել 'ի նոցանէ ջերմութեան՝ զանց առնել զչորս Ժամութեւ նարին, այլ պարտ է յարտաւել 'ի գործածու-

Ըն նորին մինչև 'ի հաւատոյ և 'ի կտարարեալ բաժումս
տեսեց կամ տեսեցից : Բարդուէք 'ի կէր արկանեն դքինան
ցայն վաք՝ մինչև տեսանեն նշան ինչ փարատելոյ ջերմու
Ըն, և յես այնորիկ 'ի բաց Թողուն . և զինի քանի ինչ
ժամանակաց վերստին գաւնայ 'ի նստա տենդն տատկա
գին և գգնդակագոյն իմն կղանակա : Բարեդոյն և սեռ
հական եղանակն առ 'ի խափանելոյ զվերագարձ տենդից,
է յարտակեն 'ի գործածութի սակաւամասնեայ քննաթ
ժամանակս ինչ, ևս և զինի փարատելոյ, և գաղարելոյ
նշանացն : 'ի նոյն իսկ ժամանակի գործածութն քննաթ,
մարթ է առ հիւանդին զհետագայ Թանձրանիւթս : Առ
մի և կէս ունկի՝ սուկո տէլէ ֆոլիէ տի Թառատաքո,
և սուկո տի ֆուսմօսթէն, կամ չիքոսիտ, պլե նոյն
չափ՝ սուկո տի քաւոյթանէ, կամ պէքքաղունձա, և
սուկո տի չէնֆոլի . առ և երկու տրամ՝ սալ տի ինկիլ
թէնառա, և մի տրամ՝ ռապապառո : Զամենեան զա
սա պարտ է ձմեալ 'ի միտին յանկանի՝ զանգել բար
ւոր ընդ միմեանս, մինչև լինել մի բաղադրունի, և տուք
ընդէլ հիւանդին երկու անգամ յաւուրն 'ի պահ սուա
ւօտուն՝ խառն ընդ սկահակ մի արգանակի մայ, որ Ըն
Թեապէս լուծէ զորովայն, լուծանէ դեցանո լեարդի,
փայծեղան, և այլ ընդերաց . զօրացուցանէ զտամեղան,
և նպատամաստոյ լինի առողջութն . և զայս պարտ է 'ի
վար արկանել մինչև ցհինգ և ցլեց օր :

'ի գիպուածս յորում տենդն ընդհատ՝ լինի խոտամ
բակ յամառեալ, և իբր անխորատելի, յայնժամ քի
նայն պարտի լինել առաւելաքանակ : 'ի սոյն կարգ գա
տին և գեղորայքն կոչեցեալք յիտալացոյ՝ ֆեպպիֆու
կի, այսինքն ջերմարհալանք . որպիսի են՝ սքօռչա տի
քասթակնօ տ' ինտիա, կապիտա, սալէ տի սրկիօ սալ
վաթիքօ : Զորորինակ . առ ունկի մի՝ սքօռչա տի քա
թակնօ տի ինտիա փոշիացուցեալ, 40 կշիւ ցորեան՝
կապիտա բուրառութա, և մի տրամ՝ սալէ տի սրկիօ
սալվաթիքօ, և բաւականաչափ շիրքքօ տի ֆիօռ տի բե
սքօ, խառնեալ զանգեալ զամենայն 'ի միտին, և տրամ
մաճուն : 'ի մաճունէ առտի յերես ժամս միանգամ առ
ցէ տենդտան մէկահոտ ընկուղաչափ առ իւրաքանչիւր
նուաք, բաց 'ի ժամեն յորում 'ի վերայ գայ ջերմութն :
Բաց 'ի սոցանէ և 'ի սոցին նման գեղարէից, երկու փո
ձառութք ուսայ ես դեղանաւոր դարութն գեղայ միայ, որ
բաղադրի պատկա : Առ չորս ունկի 'ի ցքահանէ ելու
դեալ ջուր անանխոյ, և քան չիթ լաւտանօ լիգուիտօ,

և մի ունեկէ շիրորոս տի քէսմէզ : 'ի հեշտարմաբերայ տա-
տի հինգ ժամ յառաջ քան զգալուստ տենդի արդեյ
տենդոտն գրգալ մի սեղանոյ առ իւրաքանչիւր կէս ժամ,
մինչև լիցի տասն գրգալ յառուրն , միայն թէ կրկնելի է
այդ դոնէ մինչև 'ի հինգ օր . և տեսցի օգտութի սրտս
մեծ 'ի կաղցուրեղ զթուլութի ջրաց . և ստամոքսին , 'ի
խափանել զյորդութի քրտանց , և 'ի փարատել զտենդս
յամուսեալս :

'ի գիպուածս եռօրեայ , քառօրեայ և հինգօրեայ տեն-
դից , որք ստեպ պատահին 'ի վերջն աշնան և 'ի սկիզբն
ձմեռան , յայնժամ դառնահամ և համեմային գեղա-
րայքն են յոյժ պատշաճք և կարևորք . որպիսի են՝ ճնն-
ցիանան , կեղև նարնջոյ , կոճապղպեղն , սպիտակ կինա-
մոնն , սեւքէնթառխա վիռճինիանա , և կամ որպիսի և
իցէ այլ ինչ ջերմահամ և խթիչ արմատ : Իսկ 'ի գի-
պուածս յորում ջերմութին լինի յաճախակի և կարճ
ուժգին , յայնժամ առաւել ապահով և պատշաճագոյն
է 'ի գործ արկանել սալէ տի Թառթառ՝ փոխանակ վե-
րայգրեալ համեմոց :

Յորժամ ընդհատ տենդքն ոչ լինին կատարելապէս և
խապաւ բուժեալք , բազում տնդամ փոխարկին յախտս
ջրգորութի , գալկան . ևն . վասն որոյ փոյթ մեծ ունել
պարտ է առ 'ի վար արկանել զամենայն հնարս կարելիս՝
մինչև արմատաքի խել զայն ներքտապէս նախ քան զա-
պականիլ հիւթոց և եղծանիլ խառնուածոց : Արգարե
ոմանք 'ի գիպուածս ընդհատ տենդից 'ի կիր առնուռն զմի-
ջոցս և զհնարս գիմամարտս , որպիսի են՝ լոնկել զդիա-
ւոր հեղանիւթս , ընկենուլ զտենդոտն 'ի գեա կամ 'ի
ջուր ցուրտ , ևն . այգալիսի հնարք երբեմն կարեն օգտա-
կար լինել , բայց միշտ են վտանգաւոր , և բազում ան-
գամ ևս մահաբեր . մանաւանդ եթէ տենդոտն զգածեալ
իցէ իւրք բորբոքմամբ , և կրեացէ գերկիւղ մեծ : Ահանա-
տես եղաք միանգամ երազահաս մահուան ուրուց տա-
րաբախտի , որ հարբ զդիւաւոր հեղանիւթս ինչ 'ի գի-
պուածս ախտիս՝ խորհրդով ոմանց անձանց , առ որս
համարեալ էր հեղանիւթն այն իբր գեղ անվերելի :
Գոն և այլ բազում գեղք զբուսկանք , որպիսի են ոլիւք ,
մկուկն , Թեւէ սարգի դառայնից , գոռեխն , առնին , ևն .
որք թեպէտ իբր հրաշապէս երբեմն ապաքինեն զտենդս ,
բայց հասարակօրէն այդ օրինակ ապաքինեալ անձանց
ստեպ ստեպ վերագարծ պատահէ : Սեպհական և ան-
վերել ներդարծիչ գեղն 'ի գիպուածս ընդհատ տենդից՝

քինաբինա . և ստուգիւ հաստատեալ վիայեմ , եթէ քա-
նիցս անգամ կարեւոր զգուշութիւն և 'ի պատշաճաւոր ժա-
մանակի 'ի գործ արկի զլեզու զայս , միշտ եղև օգտակար ,
և ոչ բնաւ վնասակար :

Աստուծարանիք և Գարձնի 'ի մերայ ընդհատ փնդից 'ի
փղայս և 'ի ճանխանս :

Վժռւարին իմն է ապաքինութիւն փոքրիկ տենդակիր
մանկանց և տղայոց , որովհետեւ ուր ուրեմն և հազիւ եր-
բէք մարթ է տալ նոցա ըմպել զքինաբինա , և զայլ որ-
պիսի և իցէ գեղս անախորժս . վասն որոյ արժան է պառ-
բաստել զքինան շարապանման՝ յաւելլով 'ի նոյն քանի
ինչ կաթիլ էլիսախուէ , կամ սրիռիթօ տի վիթուիօլօ ,
որով բարեխառնի գեղն և համեղանայ . ուստի և լինի
հեշտեաւ ըմպելի : Իսկ եթէ չիցէ հնարաւոր տալ նոցա
զքինա , յայնժամ պարտ է 'ի վար արկանել միսթուռա
տալինա : Սիւնօ տի լաթթէ վինօզօ ևս է ըմպելի իմն ազ-
նիւ յոյժ և պատշաճագոյն մանկանց 'ի գիպուածս ընդ-
հատ տենդից . յորոյ վերայ մարթ է յաւելուլ ևս փո-
քրիկ գրգալ մի սրիռիթօ տի քօնօ տի չէւփօ : Դար-
ձեալ փոյթ ունել պարտ է տալ նոցա առնել շարժումն ,
որ լինի յոյժ օգտակար : Աերակրոցն պարտ է լինել սնու-
ցիչ և սակաւաքանակ , և երբեմն երբեմն մարթ է տալ
ոսկաւ ինչ ազնիւ գինի :

Յորժամ մանկունք ոչ լինին կարօզ ընդունելոյ զքի-
նան , յայնժամ պարտ է գրեիս պատրաստել նոցա յետա-
գայ եղանակաւ , զոր 'ի կիր անկանել մարթ է ևս չա-
փահասից : Ա՛ռ կէս ունկի ազնիւ քինա , և եռացո զայն
չորս աւնկի ջրով . յոր յաւել կէս ունկի՝ իւղ քաղցր
նշոյ , և վեց կմ ութ չիթ լաւտանօ լիգուխոտ . և զգրեիս
զայս 'ի գործ արկ 'ի չորս ժամու միանգամ , կամ ևս ա-
ռաւել յաճախ ըստ պահանջելոյ հարկին : Ոմանք 'ի ման-
կանց գտին զառողջութի 'ի գիպուածս տենդիս , պնդե-
լով ընդ մէջս զգօտի իմն , յորոյ միջի պարուրեալ կայր
քինա փոշիացուցնալ :

Հնար է 'ի իբ արխանիք 'ի գիպուածս ընդհատ փնդից :

Հնարք շահաւէտք և օգտակարք 'ի գիպուածս տե-
սիս նն հրաժարին 'ի պատճառացն՝ յորոց յառաջ գայ
տենդս , զորոց լիովին խօսեցաք 'ի վեր անդր : Բայց կա-

բերք և օրինաւոր համարիմբ աստանօր ևս յաւելլուլ ըզ-
կերպ իրիք գեղորէից, զոր օրէն է 'ի վար արկանել նոցա,
որք բնակին 'ի խոնաւ և 'ի վնասաբեր օգոց վիճակեալ
տեղիս, և ևս նոցա, որք բազում անգամ զգործ ագետա-
նն այսր տենդի. Ա՛ռ ունկի մի՛ ազնիւ քինա, կէս ունկի՛
սէռքէն թառիա վիռձինիանա, և նոյնչափ կեղեն նարն-
ջոյ : Չամենեսին զսոտա պարտ է լոսել յանկանի, և դը-
նել թրմոց 'ի քսեստ մի օգի զաւուրս հինգ կամ վեց. ա-
պա քամնա՛ զայն կտաւով յանօթ ապակեայ, և 'ի գործ
արկ երկուս կամ երիս բաժակս յաւուրն :

Է և այլ գեղ՝ որ առանց գրգռելոյ առաւելլու զոյժ
ստամոքսին և չւայն, որք գանգաղ գտանին. այն է թին-
թուռա տի քինա աէլլ՝ առւզամ. որ այսպէս բաղադրի :
Ա՛ռ ունկի մի՛ ազնիւ քինա, վեց տրամ՝ կեղեն նարնջոյ,
մի և կէս ունկի՛ սէռքէն թառիա վիռձինիանա, և քսան
կշիռ ցորեան քօչ չինիլիա : Չայս ամենայն մանրեան 'ի
մէջ անկանի, լից յանօթ ապակեայ, և գիր թրմոց 'ի
լիար մի ցքի, կամ ոգի գինւոյ զաւուրս երիս կամ չորս.
և յետոյ քամնա՛ զայն ընդ կտաւ : 'Ի հեղանիւթոյ աստի
արցէ հիւանդն երեք անգամ յաւուրն՝ զկշիռ երկոց ուն-
կեայ : Իսկ նոքա որք ոչ կամին զգործածուի ցքւոյ կամ
ոգւոյ գինւոյ, կարեն 'ի տեղի այնոցիկ 'ի կիր առնուլ
զազնիւ գինի :

Եւ եթէ դը ընդ բազում ժամանակս կրեալ է զայս.
պիտի տենդ, յայնժամ փոխանակ սոցին մարթ է չա-
կաւ ինչ եօթնեակս 'ի գործ ածել զհետապայ հեղա-
նիւթա : Ա՛ռ երկու ունկի՛ էնուլա քամնա, և նոյնչափ
քալամօ առօմաթիքօ, և մի բուռն՝ չէն թառուէա մինօ-
ռէ, և երկու ունկի խարտածս երկաթոյ : Չայս ամենայն
լոսելով 'ի մէջ անկանի արկ յապակեայ անօթ, և գիր
թրմոց 'ի յերկու քսեստ սպիտակ գինի զաւուրս չորս.
ապա հեղ զգուլութի զհեղունն յայլ ապակի անօթ,
այնպէս զի մի՛ խառնեսցի մրուրն ընդ պայծառ հեղանիւ-
թոյն. և տուր ըմպել հիւանդին երկու անգամ յաւուրն՝
ը չափու երկուց կամ երկոց ունկեայ : Չնոյն ազդեցու-
թի մարթ է ստանալ ծապելով 'ի բերանն զարման ճէն-
ցիանափ, կամ քալամօ առօմաթիքօ, կամ զքինա, ևն :
Ամենայն դառնագին գեղորայք, մանաւանդ որք բնութի
են խթիչ՝ են յոյժ օգտակար 'ի գիպուածս ընդհատ տեն-
դից :

՚ի վերայ լարարաբ փէնդից, զոր ի փառացիս ի ոյն Գեղարտէ
Բեռնիւնդա :

Տենդո այս չարարար՝ է ախտ ինչ գտնուակ և ի բո
թիւնաւոր, յազգէ ընդհատ տենդից, որ սովորաբար ա
ռաւել տիրապետէ յաշնան՝ քան յայլ եղանակս աար
ւոյ : Առաւել դաւանի ախտս այս յեւրոպիա, և յայլ
նահանգս ինչ իգալիոյ, մանաւանդ ՚ի տեղիս ցածագոյնս
և գէշս, և այն առաւելապէս ՚ի գիւղականո, որք ընա
կին յայգալիսի գիճային վայրս, և ապրին դժուարամար
տեղի կերակրեղինոք : Չիք տենդ ինչ այնքան շուտապիտ
մահահրաւեր իբրեւ զտենդո դայս . որ և բազում անգամ
՚ի միջոցս քսան և չորից ժամուց, կամ յերկուս և յերկու
աւուրս սպանանէ . յայն սակս պատշաճ վարկաք տենդ
չարարար անուանել : Երկոտասան են տեսակք այսո տենդ
գի, որք զանազանին ՚ի միմեանց անուանազրուք, երեսու
թիւ, նշանաւ, այլովքն հանգերձ . զորս մի առ մի տես
ցես բացատրեալ յառաջիկայդ :

Առաջին. տեսակն կոչեցեալ յիտալացւոց՝ ֆէպրուէ
բեռնիւնդա քօլէսիքա, այսինքն տենդ չարարար և զայ
րագին, որ պատահի յանբարեխառնութիւն և յառատու
թիւ սուր և ապականեալ մաղձից և այլ հիւթոց, յան
մարսութիւն, և ՚ի կերակրոցն, որք գիւրաւ թիթուին ՚ի
ստամոքսն . որպիսի են կոզի, ճարպն մնոյ, քաղցրաւե
նիք, ձմերուկն, սեխն, կեռանն, և այլ մորդք, որք են
զով և թուլացուցիչ բնութիւն : Երբեմն ևս պատճառի
յուժգին լուծիչ և ործացուցիչ գեղարեկից, ՚ի վնասակար
սուճկոց, և ՚ի թիւնաւոր գեղորեկից մտեւոց ՚ի ստամոքսն,
՚ի սաստիկ կրից և յերկիւղէ, ՚ի ցրտութիւն, ՚ի աթիւն
ջերմութիւն, և ՚ի թանցացաւութիւն : Սա նախ բերէ ստ
տիկ լուծողութիւն ինչ ՚ի վերուտա և ստորուտա, և ապա
ուժգին ջերմութիւն ՚ի ծագն ստամոքսի և աղեւոց, անձ
հուի, ճնշումն կրծոց, կերկրտունն ձայնի, և ձգաւորումն .
|| Ականատես եղաք ՚ի գիւղուածս ախտիս հիւանդաց ո
մանց՝ արտաքանել զկղկղանս հարկուր անգամ ՚ի միջ քա
նի ինչ ժամուց || . տկարանայ տեսութիւն աչաց ախտա
կրին . և եթէ այսպիսի լուծողականութիւն յարատեւէ,
ոչ է մարթ նոցա այլևս պատասպարիլ և սթապիլ : Դար
ձեալ, ախտակիրն կրէ զծարաւ սաստիկ, և զարկն բազ

կի լինի արագ, մանր գազտնագոյն, և անհաւասար . իսկ 'ի յարտակ յառաջանալ ախտին զարկն նուազի այնքան՝ մինչև լինի անզգալի . ծայրը անդամոց ցրտանան . 'ի վեր երեւի ցուրտ քիրտն միայն յերեսս . մէջն լինի արգելա-
կան, և ստէպ տոէպ զգայ զցողոցովուն սրտի . ձեռք և
տղքն ցրտանան և փոխարկին 'ի գոյն կապոյտ . կրէ՛ զոյգ-
ընդ ախտիս և զԹալիուծի, զուշագնացուծի և զհեծկը-
տանք :

Այլ դիտել արժան է, զի 'ի գազարիլ տենդի՝ զոյգ
ընդ նմին գազարին և վերայիշեալ նշանքն բոլորովին :
Բաց եթէ ախտն լիովին Թափեալ իցէ զԹոյն իւր, և
արմատացեալ, յայնժամ լինի յոյժ վտանգաւոր և եր-
կիւղալի, և առաւել քան զամենայն աղետալի է այն :
յորժամ վերապին գարձ առնէ լուծողութին այլովքն
հանգերձ : Գարման նորա են խթիչ սեղմիչ և խաղաղիչ
զեղորայքն . որպիսի են՝ ջուրն կինամոնի կամ անանխոյ,
լիգուօռէ անօտինօ, և լաւտանօ լիգուփոս : Զոր օրի-
նակ . առ երկու ունկի՝ ջուր կինամոնի, կամ անանխոյ .
և երեսուն շիթ՝ լիգուօռէ անօտինօ մինչեւալէ հօֆֆ-
մանն . յաւելլով 'ի նոյն 24 շիթ՝ լաւտանօ լիգուփոս . և
տակր բմալէ հիւանդին յամենայն ժամու մէն մի գրգալ-
տեղանոյ մինչև ցգազարումն ախտիս : Բմալելին նր պարտի
լինել ջուրն խորովեալ հացի . եթէ գտանիցի առ ձեռն
պատրաստ՝ օգտակարագոյն ևս է հացն վարսակի : Եթէ
այսու նպաստիւք ոչ գազարի փոխումն և լուծումն որո-
վայնի, յայնժամ օրէն է տալ նմա ժամէ 'ի ժամ երկու
գրգալ տեղանոյ ձիւլապալէ տի սալինա . յորոյ վերայ պարտ
է յաւելլել 15 կմ 20 կաթիլ լաւտանօ լիգուփոս : Նոյն
պէս և օգտաւէտ է Թրմոցն երիցկի, և սիէռօ տի լաթ-
թի վինօզ ֆօռթէ՝ առ 'ի պահպանել զոյժ ախտակրին,
և առ 'ի շարժել զարտաշնչութի մարմնոյ : Նոյնպէս և
կարեւոր և օգտակար է Թանալ զոտս ախտակրին 'ի մեջ
Ջերմագին ջրոյ, և յետոյ բարւոք չորացուցեալ Ջերմ
պատառաւ՝ գնել 'ի ներքանսն ոտից զէրմ կզմկալս :
Իսկ եթէ կիրառուք այսոցիկ դեղորէից չեցէ հնար ստա-
նալ զտենչացեալ ներգործութի և զօգուան, յայնժամ
պարտ է տալ ախտակրին վեց անգամ յաւուրն ընկու-
ղաչափ զհեռագայ գեղն : Առ երկու արամ՝ տալ տի սո-
տա, զոր մարմ է լուծանել բաւականաչափ հիւթով
կիտրոնի՝ յաւելլով 'ի նոյն արամ մի էթէռէ . երկու
արամ՝ Թինթառա տի առչչինօ, չորս արամ՝ քօնֆէ :

քիճէ ճիւղինթինա, և նոյնչափ՝ շագար սպիտակ և մա-
քուր :

Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է, զի զինի գաղարման
տենդիս պարտ և պատշաճ է փոյթ ընդ փոյթ ձեռնա-
մուխ լինել 'ի գործածութի քինա քինաի առ 'ի խափա-
նել զվերադարձումն այսպիսի դժնգակ և զայրագին տեն-
դից : Յայսպիսի գիպուածս օրէն է լոյծ պահել և զորո-
վայնն սոսկապէս 'ի ձեռն թեթեւ գրեխաց՝ յօրինելոց ե-
րիցկաւ, և այլ խթիչ դեղորէիւք : Կերակուրքն պար-
տին լինել սնուցիչ և կարի սակաւ քանակութեմ, և չա-
փաւոր ինչ շարժումն է ևս շահեկան :

Երկրորդ տեսակն կոչի յիտալացոց՝ Ֆէպպուէ բէռ-
նիչիօզա տիսէնթէնիքա . այսինքն տենդ չարարար խառն
ընդ արիւնային փորճարութեան : Պատճառք սորա գրե-
թէ նոյն են ընդ պատճառաց չարարար և զայրագին
տենդի . որպէս՝ աւանդեցաւ վերագոյնդ : 'ի գիպուածս
ախտիս հասարակօրէն զուգընթաց լինի ջերմութի ուժ-
գին, արիւնային փորճարութիւն, խիթք սրբանին, սաւ-
տիկ ցաւ ստամոքսի և ստորին որովայնի, նողկանք սրտի,
և հեծկլտանք . լեզուն լինի չոր և խիստ, մէջն թանձր և
քրքմագոյն, զարկ բազկին լինի մանր և արագ . կղկ-
ղանքն 'ի սկզբան անդ լինի մաղձագոյն, ապա մաղա-
սային, հոսկ յետոյ արիւնային . երբեմն ախտակիրն
բռնութեմ շարժի 'ի փսխել . այլ 'ի գաղարիւ տենդի՝ զոյգ
ընդ նմին անհետ լինին և նշանքն : Եւ եթէ տենդս այս
երեք կամ չորս անգամ դարձ առնէ մի զկնի միոյ ոչ է
մարթ ախտացելոյն այլևս պատասպարիլ և սթափիլ . որոյ
դեղ է նախ՝ տիսպօուտիօ, կամ լաւտանօ լեզուիտօ,
ջուրն անանխոյ կամ կինամոնի . և ապա քինա քինա
առատօրէն :

Երրորդ տեսակն կոչի՝ Ֆէպպուէ բէռնիչիօզա սուպ-
քուռէնթա, կոչի և ըստ նախնեաց՝ Փլուսսօ էբաթի-
քօ . յայսինքն հոսումն լերդական : Տենդս այս չարա-
րար՝ գուշակի 'ի ստէպ ստէպ արտաթորմանէ մաղցոյն
հիւթոց խառն ընդ կղկղանաց, հանդերձ նուաղմամբ
սրտի, ցրտութեմ ձեռաց և ոտից, նուաղմամբ ձայնի,
և տագնապաւ շնչառութեմ : Դարձեալ՝ որպէս 'ի գիպ-
ուածս այլոց չարարար տենդից, նոյնպէս 'ի գիպուածս
այս թուլանան զօրուիք ջրաց և բոլոր մարմնոյ . զարկ
բազկին բաղխէ մանր, և նուրբ . որոյ սեփական դեղ
է քինա քինա՞ զոր օրէն է տալ առատօրէն : Այլ եթէ

տենդա այս վերադրինէ, անվրէպ սպանանէ : Բայց երբեմն ևս դէպ լինի, եթէ աստտիրն իցէ երկառասարդ, և վիճակեալ զօրեղ կազմուածոց, զի յերկառասանէ տխուն, և յայնժամ կոչի՝ քուսնիքա :

Չորրորդ տեսակն կոչի՝ Ֆէպպուէ բէռնիչիօզա քառափաքա : Տենդա այս չարարար՝ ճանաչի 'ի սաստիկ ցրտոյ, 'ի ջերմութէ, ընդ որում զուգընթաց լինի և սրագոյն իմնցաւ 'ի վերին ծաղն ստամոքսի, 'ի ստէպ ստէպ ուշադնացութէ, 'ի տաղտկութէ, 'ի աժգունութէ դիմաց, 'ի հառաչանաց, 'ի հեալոյ, 'ի կազկանձմանէ, և 'ի փռքրիկ բազկամանէ շնչերակին. որոյ գեղ է ջուր կինամոնի, լաւատանօ լիգուխոօ, լիգուօռ անօտինօ. և այլ սոցին նման խթիչ և խաղաղացուցիչ գեղորայք, և յեա այսոցիկ քինա քինա : Գիտելի է՝ եթէ տենդա այս չորս կամ հինգ անգամ գարձ առնէ, անվրէպ սպանանէ :

Հինգերորդ տեսակն անուանի 'ի նոցանէ՝ Ֆէպպուէ բէռնիչիօզա էմէթիքա տէլ սօվաճօ, այսինքն չարարար տենդ ործացուցիչ՝ գտեալ 'ի վերջին ժամանակս 'ի սօվաճօ բժշկէ : Սա նախ բերէ գողումն և ջերմութի սաստիկ, և սպա տտէպ ստէպ փսխումն, յարակցեալ 'ի նոյն ցաւ ստամոքսի, և ուժգին. ծարաւ. որոյ գեղ նոյն է ընդ վերնոյն : Բայց եթէ զարկն լինի ուժեղ և լի, և 'ի վեր երեւին նշանք եռացման, յայնժամ նախ պիտոյ է երակահատութի, և ապա 'ի կիր առնուլ զքինաքինա :

Վեցերորդ տեսակն յորջորջի՝ Ֆէպպուէ բէռնիչիօզա տիաֆօռէթիքա. այսինքն չարարար տենդ քրանաբեր : Սա նախ բերէ քիրան յորդառատ, և ապա գողումն և ջերմութի ուժգին, զուգընթաց ցրտութի անգամոց, և թուլութի ջրաց և բոլոր անգամոց, և տազնապաւ շնչառութի. մինն 'ի մեծագոյն վնասուց որ միշտ կից գտանի ընդ աստիս՝ է արագումն տուրեւառութի շնչոյ, և հաշուան բովանդակ մարմնոյ, մանաւանդ մանրուին, արագութի, և անգորութի զարկի բազկին : Երբեմն մարթ է 'ի գիպուածս այսորիկ տենդի ստանալ զապաքինութի, եթէ փոյթ ընդ փոյթ 'ի կիր արկանիցի քինա քինա 'ի սկզբան անդ տենդիս, բայց եթէ աստն ժամանեացէ յաւտիճան ինչ, հասարակօրէն անպտուղ և վայրապար լինի նպաստն քինա քինա, և այլ ամենայն գեղորէից, և առաւել քան զամենայն վտանգաւորագոյն է այն, յորժամ վերադարձի տենդն :

Եօթներորդ տեսակն կոչի՝ Ֆէպպուէ բէռնիչիօզա սինքորալէ, այսինքն չարարար տենդ թակացուցիչ : Սա

գուշակի 'ի յաճախակի թաղացմանէ, որ 'ի գոյքն ինչ
չարժմանէ ծնանի նուազումն արտի . գաղումն և ջերմու-
թի որ զուգընթաց լինի ընդ տենդիս այսորիկ՝ երբեմն լի-
նի առուել, և երբեմն նուազ . զարկ բաղկին հարկանէ ա-
րագ, մանր յոյժ, և նուրբ . քիտան 'ի վեր երեւի միայն 'ի
ճակատն և 'ի պարանոցն . աչքն տկարանայ, և մթաղնի .
և եթէ ոչ աճապարեալ փութով գարմանեայի, մեռա-
նի անկէպէս . որոյ գեղ և հաստաւ զիտ զօրացուցիչս և
սթափիչս, որայիս են՝ մեղման . լիցուտ անտփն, ևն,
արբուցանելով ստեպ քննաքինա :

Ութերորդ տեսակն ամի՝ ֆէպպուէ բէռնիչիօղա աչքի
տա . այսինքն չարարար տենդ . սառուցիչ : Սա ճանաչի 'ի
ոստակի գողցողմանէ և 'ի ջրայ . իբր զի թէ դը ըմբու-
նեացի յախտէ յայտմանէ, առ ժամայն ամենայն անգամք
մարմնայն ցրտացեալ տափն, մինչև լինել իբր զի ոչաւ
գրւնեալ գլխովին . զոր յայն տակս կոչին տենդ ցրտաւ
ուրց . և ցրտաւս այս յարտանեալ մնայ մինչև ցաւարտ
տենդիս՝ պատնջ ջերմանալոյ ամենեւին . սովորաբար զու-
գընթաց լինի և ծարաւ ինչ ուժգին, չարութի և կարծ-
բութի լեղուի, և կերեկութեան ձայնի . 'ի վախճան տեն-
դիս, (եթէ կեցցէ տխտակիրն) 'ի վեր երեւի ջերմութի
ինչ թեթեւ, և տարածանի 'ի զանազան մատուռ մարմ-
նայն՝ մանաւանդ 'ի ծայրս . և յայնժամ օրէն է խոյ և
խոյ ձեռնամուռս լինել 'ի գործածութի քննաքինաւ տա
'ի արգելուլ զվերադարձումն չարարար տենդիս այսորիկ :
Իններորդ տեսակն անուանի՝ ֆէպպուէ բէռնիչիօղա
բլէուութիքա, այսինքն տենդ չարարար կշտային . զոր
մարթ է ճանաչել 'ի ջրայ . 'ի սարսափոյ, որում զհետ
գայ ջերմութի, պաշտ գլխայ, նոզկանք արտի, փսխումն,
և ծարաւ սաստիկ : Եւ զինի այսոցիկ հիւանդն զգոյ
զցաւ ինչ ուժգին և խայթիչ 'ի մի կողմն կրծոյ կամ 'ի
կուշտն, մանաւանդ 'ի վայրկենի՝ յորում տխտակիրն
հազոյ : Զարկ բաղկի լինի արագ, խիտ, և անկանոն,
մեղմ թանձր և մկրտալից . կրէ հազ սաստիկ, և ցնորումն,
և գժուարաշնչուի, որոյ գեղ նոյն է ընդ գեղաց բորբոք
ման թորոյ . և 'ի գագարիլ նշանայ՝ օրէն է խոյ և խոյ
ձեռնամուռս լինել 'ի գործածութի քննաքինայի ըստ և
զանաքին՝ զորմէ նշանակեցաք 'ի տեղուլ իւրում :

Տասներորդ տեսակն կոչի ֆէպպուէ բէռնիչիօղա քո-
լիքա, այսինքն չարարար տենդ խիթաւոր : Ախտս այս
հասարակօրէն զոյդ ունի ընդ իւր զանհնարին խեթա
ստորին որովայնի և արգանդի, զիբախտութի, զնոզ,

կանա, զանձկութի, զործումն, զքրտաւ լեզուի, և զտաւ
ափէ ծարաւ : Զարկ բազկին լինի մանր և անկանան . եր-
բեմն ևս հոսէ զքիրան ցուրտ . և գեղն՝ է գրեխ կանգա-
ցուցիչ, ֆովէնթա, արբուցանելով ձիւրակէս, լաւատ-
նո լիգուխոս, և այլ գեղա խաղաղիչս . երբեմն մարթ է
ևս երակ հասանել, եթէ իցէ զօրեղ և խիստ զարկն
բազկին : Եւ զինի դադարման տենդին՝ օրէն է փոյթ լը
փոյթ՝ ի կիր արկանել զքինայինս առ ի խաղանել զմե-
րազարձումն նորին :

Մեռատանկորդ տեսակն ապի՝ ֆէպպաէ բեռնիչօղա
աօրուօղա, այսինքն չարարար տենդ թմբեցուցիչ, կամ
քնարեր : Յարժամ սկսանի. դը լմբունիլ յախտէս յայս
մանէ՝ լինի թմբեալ և ափշեալ, մինչև լինելիք ննջեալ
կամ արբեալ անդշայ գլխովն, կըլլով զուշարարձուի .
երբեմն և զհեա գայ թլուատութիւն լեզուի, և երբեմն
հեծկտանք : Եւ եթէ տենդս այս երկու կամ երեք ան-
գամ դարձ առնէ, անկրեղ տգանանէ . որոյ գեղ է երա-
կահատութի, լուծողական գրեխք, խարանագեղ, և այլ
դարմանք որք ալամձառնն զթափութի : Եւ յետ գա-
դարման տենդիս օրէն է աւատորին ի կիր արկանել քի-
նայինս :

Իսկ երկոտտանկորդ տեսակն անուանի՝ ֆէպպաէ
բեռնիչօղա չեղքա տել մոռնեալ, այսինքն չարարար
տենդ կուրացուցիչ՝ դտեալ ի մօտանալ բժշիչ : Ըմբու-
նեալքն յախտս յայս լինին իւր կոյր, զայդ տանելով ընդ
իւր գլորանջումն, զկերկերումն, զքրտութի, զգողգո-
ջումն, զանուժութի ձեռաց և ափոյ, զանձկաւի, զնա-
կանք արտի, զծանրութի և զցու գլխոյ, զփոխումն, լը-
թուլութի իւրոյ և բոլոր մարմնոյն, զքնարումն, զլմբու-
թի, զմարաւ սառակի, զպտտումն գլխոյ, և զթախցումն :
Զարկն բազկի հարկանէ նուալ խիստ և անցօր . և մէջն
միտալից, և թանձր : Սլը ի գադարիլ տենդի՝ զայդ ընդ
նոյն գադարին և նշանքն բոլորովն . և գեղն՝ երակահա-
տուի, լուծողականք, և խարանագեղք : Եւ յետ աւար-
տելոյ զտենդն՝ ի կիր աւանու զքինայինս :

Յ Օ Ղ Ո Ւ Ա Ծ Դ .

'ի վերայ անընդհատ խմ շարունակ և սուր փենդի : ոք ասի
'ի փառացոյց' փէպպօւէ քմեթինուա ափսոս :

Տենդա այս անուանի սուր, այսինքն բարձրէ, և
հասարակօրէն պատահի յերկատարդուէ' հզօրեղագոյն
փափկակեաց և արեւնոտ անձանց . և այս ծագի յըն-
թացս ամենայն եղանակի, բայց առաւել յառախակի 'ի
գարնան և 'ի սկիզբն ամառան :

Պարճառփ անընդհատ և սուր փենդի :

Աս պատճառի յայնմ ամենայնէ, որք գրգռեն զչըն-
կերակս, առաւելուն զչընանն արեան և ջերմացուցանեն
զմարմինն բոգանգակ, որով այլայլի ներքին բարեխառ-
նութիւն, և տկարանան գործողութիւնն : Այսպիսիք են՝
միատակար յաւելլուածքն, գծնգակ աշխատանքն, ննջելն
ընդ արեգակամբ, առատօրէն ըմպելն զտգիւտօր հեղա-
նիւթս, կերակուրք չափազանց և գծաւարամարսելք, և
զկնի կերակրոցն չառնել ինչ շարժումն : Եւ ևս այն ա-
նայն, որ նուաճէ և խափանէ զարտաշնչութի մարմնոյ,
որպէս ընկողմանիքն 'ի վերայ խոնաւ գետնի, և 'ի բացօ-
թեայս, խոնաւագոյն հողմուկք, ըմպելն զցուրտ հեղա-
նիւթս մանաւանդ զկնի քրտնելոյ, հակուան ընդ գիշերն
ողջոյն . ևն :

Նշանք անընդհատ և սուր փենդի :

Վիւրին և պարզագոյն իմն տենդն՝ ունի միշտ զոյգ չ
փւր անհամաձայն նշանս, որք վերաթերին մասնաւորապէս
սու այլասեռ ախտս : Գլխաւոր նշանք տենդիս են՝ ընդ-
հանուր ինչ ցրտութի, որում տպա գհեա գայ սաստիկ
իմն ջերմութի և տապացումն, լիութիւն, խտտութիւն և
արագ արագ հարկանելն զարկի բազկին, չորութիւն մոր-
թոյ, որկորոյ, չթմանց, և բերանոյ . սաստիկ ցաւն գլ-
խոյ, միջաց, և երկամանց, ևս ոսկերաց և մկանանց . և
կարմրութի աչաց : Զկնի այս ամենայն նշանաց՝ 'ի վերայ
գայ գծաւարութի ինչ 'ի շնչառութի, թուրութի ջրաց
և բոլոր մարմնոյ . անձկութիւն սրտի, ճնշումն կրծոց,
նողկանք, յօժարութի 'ի փսիկէ, ծարաւ սաստիկ . ոչ

ընդունի զհաստատուն կերակուրս, և բնաւ ոչ ննջէ, որովք առաւել ուժամբափ լինի հիւանդն. և հասարակօրէն լեզուն լինի կարծր և կարմրագոյն, և ունչքն չորացայն. մէջն լինի ջերմագին, նուազ, և կարմրերանգ. որովայնն պինդ, և քիւրան սակաւ և խժային: Նշանք առաւել յուեգոյնք և վտանգաւորք՝ են ցնորումն, թրթռումն քրտի, ակամայ շարժումն մկանանց և ձգանաց, հեծկլտանք, քիւրան կարի խժային և թանձր և ցուրտ, և սառիլն ծայրից անգամայն ևն:

Խրափ և խռովարանքի՝ ՚ի վար արխնէլի՝ ՚ի յիպոսածս Գէնդիս:

Բայց որովհետեւ տենդս այս է վտանգաւոր, պիտոյ է փութապէս ՚ի վար արկանել զբարեգոյն նպաստս և զհնարս, և յոյժ ձեռնառու լինի հիւանդին, եթէ ՚ի սկզբն անգ բժիշկն կայցէ առ ընթեր: Իսկ եթէ թոյլ տան ախտիս հաստատիլ և յառաջանալ, յայնժամ ամենայն գիտութիւք և ճարտարութիւք բժշկին բազում անգամ լինին անօգուտ: Բայց ՚ի գործածութե վայրապար լինիք յուսադիր. ՚ի նպաստս գեղորէից՝ յորժամ ախտն լինի անապաքինելի՝ պատճառաւ յապագման և այլանդակ կառավարութե, և ուժնութափ լինելոյ հիւանդին: Արդարեւ բժիշկք կարեն օգնական լինել բնութե, բայց ճիշդ և փոյթ նոյնն լինի յարդիւնս՝ յորժամ բնութին չիցէ տիրեալ յախտէ անտի գլխովին:

Ի վերոյասացեալ նշանաց այսորիկ տենդի՝ քաջայայտ երևի, եթէ հարկաւորապէս պահանջի կառավարութիւն և գեղորայք իմն, որովք մարթ իցէ ցրուել զֆնասակար հիւթս խառնեալս յարեան, շիջուցանել զորորքումն արեան, և խաղաղել զգրգռումն շնչերակաց և ներարդից և սրտի: Արդ՝ առ ՚ի վճարել այսոցիկ ամենայնի հարկ ՚ի վերայ կայ բժշկաց կատարել զկանոնս և մերձեցուցանել զդատաւէտ գեղս հիւանդին, որպիսի են՝ խաշուն վարսակի, զոր կոչեն՝ թիզանս ափ ավէնա, կամ գարւոյ, և կամ շիճուկն կաթին, զոր ասեն՝ փեռօ ափ լաթթէ. յորս մարթ է յաւելուել սակաւ ինչ հիւթ նարնջոյ, կի՞ ուվա սրինափ, և կամ լամբօնէի առ ախորժելի գործելոյ: Շիճուկն կաթին բազադրեալ ընդ հիւթոյ կիտրանի, կամ քաղցր նարնջոյ, որ այն ինքն է փորթուգալ՝ է ըմպելի ինչ ագնիւ ՚ի գիպուածս յայս: Նոյնպէս շահաւէտագոյն է խաշուն կրամինափ խառն ընդ սակաւ ինչ զք.

սիմէլ սէմբիլէի, կամ հիւանապի: Այլ օրէն է նախ
քան զամենայն փութալ զի մի արդեւական մատոյն օգն
'ի մէջ սենեկի հիւանդին. որովհետեւ օգն մենեկի արդեւ
քալ և թանձր գզով խառնի ընդ գոլորշեաց՝ որք ըստ
մեծի մարին արտաշնչին 'ի մարմոյ և 'ի շնչոյ հիւանդին,
և անդրին ընդմտածն 'ի թոքս, յերակա և 'ի ջիւս նո-
րին, յորոյ պատճառին այլեայլ ակաջ վառնգաւորք.
նմին իրի պարտ և պատշաճ է սակաւ սակաւ բաժնալ զպա-
տուհանս և զգրուհս սենեկի, առ 'ի գորտ վառել զպա-
արծարծ գոլորշիս, և վերանորոգել զօգն, չէ՛ բաւական
միայն մուծանել 'ի սենեակն զօգս զովացուցիչս և առող-
ջարարս, այլ արժան է միանգամայն 'ի կիր արկանել ըզ-
քափուր, զփեզենայ, կամ զայլ ինչ և իցէ ազգու և
հոտաւէս իրս:

Ընդ այսոսիկ գիտել արժան է, զի 'ի գիպուածս յայս
փոյթ մեծ ունել պարտ է 'ի բարեխառն պահպանել և
ծածկել զհիւանդն, արկեալ 'ի վերայ զծածկարանս թե-
թեւ և չափաւորս, և մի՛ զլեցուցանել զհանդերձս յո-
լովս, և որքան մարթ իցէ՝ անձնապահ լինել 'ի խոնա-
ւութէ հանդերձից կամ զլեցաւորց, և 'ի գիշերային գէճ
օգոյ, փակ պահելով զպատուհանս և զգուհն սենեկին.
ի պարտ է ակաակրին վայելել 'ի մեծի անդորրութեան՝
եթէ՛ ըստ մարմնոյ, և եթէ՛ ըստ հոգւոյ, հրաժարել ար-
ժան է յայնմ ամենայնէ որք նեղին և դրդուն զ-
գի, և զփրս: Կերակրոյ ակաակրին պարտ է լինել
սակաւաքանակ և յոյժ թեթեւ. որպիսի են հացածանն՝
յոր մարթ է արկանել սակաւ աղ հաւարակ, կամ՝ սա-
կաւ ինչ չաքար առ 'ի բարեխառնել: Նոյնպէս կաթն
նշոյ է պատշաճաւոր կերակուր 'ի գիպուածս յայս:
Պարմեալ՝ կարի ուտել հիւանդն զպատու ինչ եփեալ
չաքարաւ, զհաց խորովեալ և թաթափեալ յեփեալ
ջուրն: կամ 'ի հիւթն գամանի կամ հազարջի:

Պարմեալ և Դեղք 'ի կիր արկանելի 'ի Դիպուածս
գինդիս:

'ի գիպուածս յայս երակահատութիւն կարի կարեւոր
է եթէ 'ի վեր երեկն նշանք դրդումանց կամ անբխման
օրտի, կամ նեարդի, և կամ շնչերակաց, զորս մարթ է
գուշակել 'ի հրակիցն բորբոքմանէ կամ 'ի ջերմութենէ
մարմնոյն, մանաւանդ յարագութէ, 'ի խստութէ և 'ի
լիւթէ զարկի բազկին, և ևս յանհարկն ծարաւոյ, և

նայնում երեկոյի առնուլ 'ի կէր զգրեիս մի պատշառանք
գառը ջրով և փոքր ինչ նիւթափու, և օսփմէլէիւ, կամ
շինկաւ՝ առ 'ի զերծ պահել զոգելից մանրամեծաւ աղետաց
'ի հրատապ ջերմութէ :

Առ եթէ յեօթներորդում, 'ի մետառաներորդում,
'ի չորեքտասաներորդում, և երբեմն, 'ի քսաներորդում
և միում, 'ի քսան և ութներորդում առաւր հիւանդուն
զարկ բարկին լինիցի մեղմագոյն, և լեզուն, բերանն և
մորթն սկսանին տամպանալ և կակղանալ, և մեղն փո-
խարկի 'ի գոյն նարնջոյ և մկրալից, յայնժամ գոյ յոյս
ապալքինութեն ախտակրին, և զայսմանէ տես և 'ի բառն
Քրիստոսի . հառ . Է : Բայց եթէ ընդ հակառակն՝ հիւանդն
ունիցի ամբոխումն և խռովութիւն անհանգիստ, և զարկ
բարկին օր քան զօր զարտադեալ վերայի, տաքնապ և
միշտ ընդ ամենայն անգամս տիրապետեալ բազմապի,
շարժումն ձգանայ՝ ցնցումն չգայ և միանանց՝ ցնորումն
և ցամաքութիւն մորթոյ, լեզուի և կոկորդի 'ի վերայ եկեա
ցէ, նշան է երկիւղալից և ապերշնանիկ ելլիցն տառապեալ
հիւանդին : Յայսմ երկիւղալի գիպուածի վէշիքաթօսօսն,
այսինքն խարանագեղն հարկաւորտալէս պահանջի, մա-
նաւանդ յորժամ ցնորումն և մեղմումն, կամ ճնշումն
զուգընթաց գտանին ընդ ախտին, զոր պարտ է գնել 'ի
Ծոծրակն, 'ի բազուկս, 'ի սրունս և 'ի յաղցերս ըստ պա-
հանջելոյ պարագայիցն :

Եթէ ախտակրին ունիցի զուժգին ցաւ գլխոյ, յայն-
ժամ օրէն է գնել սէնարեղմո 'ի ներքանս ոտից : Եթէ
ունիցի զկարմրութիւն աչաց, և զխցումն անօթոց ուղղոյ,
յայնժամ պարտ է գնել քանի մի տղրուկ 'ի քունքս :
Եթէ ունիցի զցորութիւն կամ զցամաքութիւն մորթոյ մարմ
նոյն հանդերձ ջերմութիւն, յայնժամ հարկ է զսպունգո
ջերմանքով ջրով լծացեալ ստեպ ստեպ գնել 'ի ստորին ո-
րովայնն՝ յաղցերս և 'ի սրունս : Եւ եթէ ունիցի զշար-
ժումն կամ զցնցումն ձգանաց կամ ջրաց, յայնժամ
արկ զ՛40 կամ 50 շիթ էթէռէ սօլֆօսիքօ 'ի վեց ունկի՝
ցուրտ ջրոյ . յոր յաւել զկէս ունկի շաքար, և տուր ըմ-
պիլ հիւանդին վեց անգամ յաւուրն՝ զտափ միոյ զբազմին
ջնոյն աղգեցութիւն ունի և յետագայ ոգիաւոր հեղա-
նիւթն, որ այսպէս բազադրի : Ա՛ռ երկու տրամ՝ լիցու-
ռէ անօթինս մինէնալէ տեղլ՝ հօֆֆման . կէս ունկի՝ շա-
քար, և երկու լիար՝ ջուր հասարակ : Չայս ամենայն
խառնեալ բարձր, և տուր ըմպել հիւանդին յերկուս
ժամն՝ մի սկահակ արձոյ : 'ի սոցին կարգս գաւթ և յե-

տաքայ հասարակութիւն . որ բաղադրէ 'ի կէս տրամ' քիռնի տի ծինքօէ , և 'ի բաւականացափ վարդի քաղցրաւենւոյ : Վաղմեալ աստի եօթանասուն և երկու հաարիկս , տացի 'ի ջղային ցնցմունս յեւրպանցիւր երկու ժամու մէն մի հատ : 'ի նոյն պէտս կարդի և մշկով պատրաստեալ հեղանիւթն , զոր շինեն 'ի կէս ունիկ' շաքարէ : 'ի մի տրամ' մշկոյ , և 'ի վեց ունիկ' ջրոյ . և ասն ըմպել հիւանդին հինգ կամ վեց անգամ յաւուրն՝ ըստ չափու միոյ գրգալի սեղանայ :

Իսկ եթէ այսպիսի ախտակրուծի կարի իմն սաստիկ իցէ , և կից ընդ հանապազորդ արթնութե կամ արթնութե , յայնժամ 'ի վերայ բովանդակ նախադրեալ նուախայի դեղոցդ՝ մարթ է յաւելուլ ասան մինչե ց16 կշիռ ցորեան՝ բովկէտէ տի տովէս . զոր բաղադրեն 'ի 16 կշիռ ցորեան՝ իրէքալքուանէ , 'ի 20 ցորեան՝ ափիոնէ , 'ի մի տրամ՝ Թաւթաւօ վիթոխօլաթօէ , 'ի նոյնչափ՝ նիթաօէ , և 'ի հինգ և կէս տրամ՝ մաքուր շաքարէ : Վարի և 'ի փառատեղ զքաւս յօգուածոց , և զհաղս ուժդինս , մանաւանդ յորժամ զոյգ ընդ ախտիս դասանի ախտայ շաք ժուան մկանանց կամ ցնցումն ջղաց : Այլ և 'ի բուժել զնշարդեղութիւն , զփորհարութիւն , և զջրդողութիւն , զի է քրտնեղուցիչ , խաղաղեղուցիչ միզման արեան , և քնաբեր բնութի : Չափ՝ 'ի հինգ ցորենոյ մինչե ց20 յաւուրն . զոր օրէն է խառնել ընդ գրգալ մի ջրոյ վարդի , կամ անանխոյ , և կամ երիցկի :

Դարձեալ՝ եթէ ախտակրն ունիցի զյաճախակի փրսխումն , յայնժամ պարտ է 'ի կիր արկանել զյետապայ գեղս առ 'ի խափանել զործումն յամառ : Առ կէս ունիկ՝ սալ տի սօտա , և նոյնչափ՝ շաքար , խառնեա 'ի միաօին , և բաժանեա 12 հաւասարաչափ մասուսն , և տո՛ւր ըմպել հիւանդին յամենայն երկու ժամու մէն մի մասն կէս սկահակ ջրով , յաւելլով 'ի նոյն գրգալ մի սեղանոց զհիւթն կիտրանի , կամ նոյնչափ բարկ քացախ : Վայ և տեսակ ինչ Թանձրացեալ աղի , զոր կոչեն՝ սալ վօլաթիլէ քօնքուէթօ , որոյ զօրութիւն և ներգործութիւն նոյն է լի վերայիւեալ սալ տի սօտա , զոր կազմեն 'ի անկոց անափ՝ գալի անուանեալ : Իսկ եթէ ունիցի զսաստիկ փորհարութիւն , յայնժամ օրէն է 'ի վար արկանել զեջիւրն եղեբուի , և զախաքօւափօ : Այլ եթէ ունիցի զչափազանց քիրան , յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զաչիտս ուլթուսիքօ :

Դարձեալ , եթէ ախտացեալ իցէ ոյժն կենսական ,

յայնժամ վայել ունել օրէն է զորացուցանել զախտաւ,
կիրն 'ի ձեռն քօռախալից, որպէս են քինա սէսքէնթա,
սիս վիւճինիանա, ևն. որ այսպէս բաղադրի: Առ կէս
ունկի աղնիւ քինա, և երկու տրամ՝ սէսքէնթառիտ
վիւճինիանա, և կէս տրամ վալէսիանա, և 'ի հասա-
րակ ջրի կիկնա եռացմամբ իբր քառորդ մի ժամու, յետ
զանցոյ յաւել 'ի նա երկուստան կշիռ ցորեան քանՖո-
ւա, և կէս տրամ լիգուռ անօտինօ մինչալէ տեղի
հօֆֆման, կամ նոյնչափ՝ էթէռէ սոլֆոնիք: Եւսպել-
ւոյ աստի պարտ է տալ հիւանդին յերաբանիւր կէս
ժամու մէն մի գրգալ սեղանոյ: 'Ի նոյն պէտա վարի և
յետագայ քօռախալն. զոր կաղմին 'ի կէս ունկի՝ քինա
քինաէ, յերկու տրամ՝ սէսքէնթառիտ վիւճինիանաէ,
յաւելլով 'ի նոյն և զտան ունկի՝ ջուր հասարակ, մեր-
ձեցուցանեն 'ի հուր, և եփեն այնքան մինչև ցաղառիլ մոյց
մասին ջրոյ. յետ քամելոյ զայն կտաւով յանօթ ապա-
կի, յաւելուն ևս 'ի նա երկու ունկի՝ ջուր կինամինի,
և կէս ունկի՝ քանՖէքցիօնէ ալ քէսմէզ, և Յօ շիթ՝
օրփոթիօ տի մէլիսաէ, կամ նոյնչափ՝ լիգուռէ անօտի-
նօ մինչալէ տեղի հօֆֆման, և տան հիւանդին ժամէ
'ի ժամ մէն մի սկահակ սրճոյ:

Ատաւալուրմիտ 'ի կիր աղանէլիտ 'ի դիպաածա՝ յարմ օր
վերօրին անխնի յանըդհապ և 'ի սուր քէնդս:

Այնան և կառավարուին, զորմէ խօսեցաք վերադոյնդ,
հարկաւորապէս պահանջին ոչ միայն յամենայն ընթաց
տենդից, այլ և միանգամայն 'ի դիպուածա յայս. զո-
րովք էթէ ոք զանց առնէ, գնէ զախտակիրն 'ի վտանգ
վերաթին անկանելոյ կամ 'ի նոյն անընդհատ տենդս, և
կամ յայլ ինչ ախտա. որ ընդ բովանդակ կեանս իւր թռ
զու գնա հիւանդագին և ախար: Նկատել պարտ է.
քանզի թէ և զինի ապագինելոյ ախտիս՝ տակաւին ախ-
տակիրն մնացէ ախար և անգոր, 'ի վերայ այսր ամենայ-
նի կերակրոցն պարտ է լինել զովացուցիչ՝ քան թէ սնու-
ցիչ: Պարտ է մեծապէս արգելուլ զնա առաւել յորպիս
սի և իցէ կերակրոց և ըմպելեաց, այլև յաշխատանաց,
որք գլխովին են վնասարեք: Այլ արժան է կատարելա-
պէս վայելլ 'ի հանգստեան, չէ բնաւ օրէն պարապիլ
'ի լինթերցման, կամ յայլ ինչ իրս, որք պահանջն
զմեծապոյն մտադրութիս: Եթէ մարմնականուծին լի-
նիցի ախար, և հիւանդն զգայցէ երբեմն երբեմն զթե-

Թեազոյն ինչ տենդա, արժան է յայնժամ 'ի վար ար-
կանել զքինա քինա Թրմեալ 'ի մէջ ցուրա ջրոյ յետա-
գայ եղանակաւ : Արկ զնոշոր փոշի կեղեցոյ քինաի Թ
կշաոյ ունկոյ մոյ 'ի լիտր մի ցուրտ ջրոյ . զինի շէ ժա-
մուց հնդ զգուշութի յալ անօթ ապակի, կամ անցն
լնդ կաաւ նուրս . յոր յաւել զմի ունկի ջուր կինամու-
նի, կամ զնոյնորանակ ջուր նարնջոյ . և ասուր լուսեղ
հիւանդին երկու կամ երեք անգամ յաւուրն՝ լատ չա-
փու մոյ սկահակի . և գործածութի այսր գեղցոյ ան-
վեհա զորանայ ստամոքան, ջրուի ակաարծարծ հիւթն,
և նորոգի ոյժն տկարացեալ յերկար խօթութի : Այլաւ
տաւորք և արուեստաւորք, որք միանգամ կրեալ են
զսխտա զայս, ոչ պարտին փութով ձեռնամուխ լինել 'ի
գործս իւրեանց . այլ պարտին հեռի կալ 'ի գործոյ և յալ-
խատանացն, մինչև ստանալ նոցա գէթ զմեծագոյն մասն
տաւորին զօրութի և կարողութի իւրեանց :

Եթէ չոր է բսկիզն ախաին,
չոր ևս անկուսն յայն վերջապին :
Զոր յակամայս նախ կրրեցեր,
մի քո կամու կրեր անգըտին :
Ախաք որ 'ի բնէ վերաստեղին,
փոքր են քան զորս կամու ասեղին :
Քեզ բժիշկ քաջ գեղ անարծաթ,
առցեն ըզլափ մարմնոյ ըզին :

ՅՕԴԱԻԱԾ Ե.

'ի վերայ ըլալան Գենդի, որ իռլի յիսալցանոց՝ Գեղպոս
նեւ-վելա . իմ ըստ Խաղախան Բարբառոյ՝ Գեղպոսի յալի
նեայ, այսինքն Գենդ չարախալափ :

Տենդա այս ըլալին կոչի և լատ Խմանց՝ Ֆեպպուէ
բէսթ իլենցիալէ, որ Թարգմանի՝ տենդ ժանտախտական .
քանզի մեծագոյն մասն նշանայ այսր տենդի ունի զմեծ
համազայնութի և նմանութի ընդ զարհուրելի ախաին,
որ յորնորի անուամբս՝ ժանտախտ : Անձինք՝ որք հասաւ
բախորէն են ենթակայ այսր տենդի, են վիճակեալք տկար
կազմաւածոց, և սկանազձային խառնուածոց ; և ևս նո-
քա որք ուժաթափ լեալ են 'ի ծոմապահութեանց, 'ի
հսկմանց, և 'ի տաժանակիր աշխատանաց, 'ի աստիկ
տախանաց, 'ի զաղիւր խորհրդոց, ևն :

Պատճառք ջլախան կամ լաբախաւաք քենդի :

Տենդա այս ծնանի յապականեալ օգոց և հոգոց, որ պիտի են օգըն բնակչաց ցածագոյն և խոնաւագոյն տեղեացն, և ևս տեղեացն՝ ուրանօր օգն ապականի պատճառաւ դիոց կամ գիշոց և արեանց կենդանեաց, որք անկեալ միան ընդ երկար, և գարշահոտին ևն. նոյնպէս և պատճառի յօգոյ, որ արգելական մնայ ուրիշ տաւանց շրջանաց, 'ի խոնաւութէ, 'ի հեղեղատէ, որք պատաւին 'ի ցածագոյն գաւառս, յընդերինաց և 'ի խոտեղինաց ապականելոց յանձրեւոյ և 'ի ցօղոյ ևն. 'ի ջրոց՝ որք անշարժ մնան, որպիսի են լիճքն, ճախիկքն ևն : Դարձեալ անմարքութին, չքաւորութին, ձախորդութին, արամութին, աստիկ բարկութին, ևն, մարթին դասիլ 'ի կարգս պատճառաց այսորիկ տենդի : Այլև ծագի յանբարեխառնութէ, որ լինի 'ի գիւրափսելի ուտելեաց և յուեգոյն ջուրց. նոյնպէս յաւելումք ասել եթէ ջրական տենդս այս 'ի լինելն 'ի ծայրագոյն ատփճանի՝ սովորաբար միշտ ե տարափոխիկ և հազորդական առ այլս : Վասն որոյ արժան է ամենայն ուսմիջ փախել և հեռանալ 'ի յաճախ և 'ի մօտակաց կենակցութէ այսպիսի արտաքեալ անձանց : Կանապէս ստէպ պատաւհի արտա այս 'ի բանաս՝ 'ի հիւանդանոցս՝ յանկելանոցս՝ 'ի քանակս՝ և յայլ տեղիս՝ ուր բնակին խուռն բազմութի նեղեալք և տաւապեալք. ևն : Հուսկ յետոյ տենդս այս ծագի և յառաջ գայ յայնմ ամենայնէ, որք թուլացուցանեն զգրութիս ջրաց և զգայութեց, և վասն այսորիկ կոչեցաւ՝ տենդ ջրական :

Կշտնք աչոյ ջլախան քենդի :

Տենդս այս ընդհանրապէս բացայայտի յերեւել իմն թալիութենէ ջրաց, և 'ի լքանէն կենսական ոգեաց : Երբեմն թալիութիս այս լինի այնքան սաստիկ, մինչև ոչ կարէ արտակիրն յոտն կանգնիլ : որով կորուսանէ գլխովն զարթութիւն, և վարանի երկկեղիւ մահու : Ունի ցաւ մաքութի կամ չորութի բերանոյ հանդերձ նողկութի սրտի կամ ստամոքսի, և տաքնապաւ շնչառութի. ունի մեծ ամբոխմունս և հառաչանս, և գժնդակ ցաւ իմն գլխոյ, միջաց, և յօգուածոց, և շնչիւն ինչ յականջս. թոքն լինի ոստղալին, ատափունքն, գլխովն ազտեղեալ

սեւանան . ձայնն նուազի , և ունչքն խցանին . երբեմն լե-
զուն լինի այնքան ցամաք չոր և դաղգողուն , մինչև ոչ կա-
րէ ախտակիրն 'ի գուրս հանել ընդ բերանն , և երբեմն
խոնաւ և կակուղ . բայց հանապազ ծածկեալ կայ գեղ-
նազոյն և սոսնձային ազտով : Ախտակիրն յաճախակի
ործայ մազմա , արտահանէ զճճիս երբեմն 'ի վերուստ ,
և երբեմն 'ի ստորուստ . և զգայ զսառսուս , զգողգոջումն ,
զքերմութի ուժգին , զցնորումն , և զարարանջումն : Եթէ
երակ հասանի , աբիւնն երեւի լուծեալ և կարմիրանայ .
և զինի սակաւուց 'ի վեր երեւի յերեսա արեան մակարդ .
ինչ նուրբ իբր մաշկ : Աչքն լինին կարմիրանոց , որպէս
և գէմբ նորա : Զարկ բազկին 'ի սկզբան անդ . հարկանէ
յոյժ յաճախակի և լի . բայց յեաքանի մի աւուրց լինի
ցած , թուլ , և մանր , և հասարակօրէն անկանոն :

Յետ այսոցիկ նշանաց սկսանին հանապազորդել գող-
գողումն ձեռաց զոգ . ընդ ցնցման ձգանաց . և կապու-
տակութիւն այտից , և խցմամբ ականջաց , պտուտիւք գըլ-
խոց , և ցնորմամբ խելաց , որք են նշանք յուեղոյնք : Եր-
բեմն ծարաւն լինի չափազանց , և երբեմն չափաւոր :
Փեղն երբեմն լինի ահաս և ջրային , և երբեմն կարմիր ,
երբեմն սեւաւ և թանձր , ևս սակաւ . և երբեմն մթա-
գոյն և գարշահոտ : Ապաւառն լինի կանաչագոյն և զաղ-
րահոտ , և երբեմն կարմրագոյն , կամ սեւաւ : Մորթն
մարմնոյ լինի չորագոյն , և քիտոն ուսալային և ծանրա-
հոտ : Սովորաբար 'ի վեր երեւին 'ի վերայ մորթոյն գեղք
կամ խաղաւարոք գեղնագոյն , ծիրանագոյն , կապտա-
գոյն և թխագոյն , որք գուշակ են յայտնապէս ապակա-
նութն ներքին հիւթոց : Երբեմն արտահոսեն յորդ ա-
րիւն 'ի ոնգացն , 'ի բերանոյ , ևն :

Տենդա այս ջղային զանազանի 'ի սոսկ անընդհատ տեն-
դէ . ըստ որում 'ի գիպուածս յոյս զօրութին կենսա-
կան փութով նուազի , ախտակիրն կրէ խլութի , և մե-
ծագոյն ամբոխմունա , և գէղք կամ խաղաւարոք 'ի վեր
երեւին . բայց պատահի երբեմն , եթէ նշանք անընդհատ
տենդի՝ այնպէս խառն 'ի միասին գտանին 'ի ջղային տեն-
դիս , մինչև մեծապէս դժուարագոյն լինի . որոշելն և զա-
նազանելն . յայնժամ օրէն է 'ի վար արկանել փոյթ մեծ ,
և 'ի կիր աւնուլ զամենայն հնարս կարելիս առ 'ի ճանա-
չել և որոշել զայն . վասն որոյ և արժան է կրկին և կրկին
քննութի տանել 'ի վերայ նշանացն , և յետ այնորիկ 'ի
գործ արկանել զկարաւարութիւն և զքեղծորայս ըստ պա-
հանջելոյ հարկին : Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է , եթէ

անընդհատ աննդն կամ այլ աննդք, գործածութիւններ, հակական գեղարեւելի մարմին փոխարեւելի 'ի ջրական աննդ և 'ի փոխախառնութիւն:

Իսկ որքան առ յարտաւելութի ջրական աննդի չիք ինչ որոշեալ կանոն. երբեմն աւարտին 'ի վեց կամ յեօթնեւորորում, կամ 'ի միաստաներորդում, և կամ 'ի չորեքաստաներորդում աւարտ. երբեմն ևս յարաձգին 'ի քուներորդ, կամ 'ի քսան ութերորդ օր, և երբեմն ևս աւարտին մինչև ցինգ կամ 'ի վեց շաբաթս, նշանք առաւել քարեգոյնք և լուսագոյնք են արտաշնչութի մարմնացն, քիտան մշտաւ, տամկութի մարմոյ, բերանոյ և լեզուի, յորդութի միջի, կամ թեթև ինչ լուծողութի որովայնի, և կարբութի խաղաւարտից, և անգուռն որովայնի: Իսկ նշանք յոռեգոյնք և ձախողք են՝ ուժգին ջերմութիւն, պակասութիւն քնոյ, չարժումն և գողցալումն ձեռաց, աստիկ ցաւն և կարբութի ստորին որովայնի, որք գուշակեն զփոխարեւումն 'ի քաղցիկ. մանաւանդ այսուցն և ուժգին լուծողութի որովայնի, գլխաւորութիւն սուրեւաւութի շնչոյ, ցամաքութիւն մարմոյ, գողցալումն և անկարութիւն առ 'ի արտահանեց զնդուն ընդ բերանն. խաղաւարտք կամ գեղքն լայնաբձակ, կապտագոյնք կամ սևագոյնք. 'ի վեր երևումն ելնգոյ 'ի քունքս երանաց, կամ 'ի յեաթն կողմն տկանջաց, փոփոխումն ձայնի, ցուրտ և աստղային քիտան. հեծկլտանքն, սկամոյ չարժումն մկանանց, և ձգանաց, գլխաւորութիւն 'ի կլանել. ճնշումն կրծոյ, յորդաւաստ հոսումն թանցից, անկանոնութիւն և միջհաստութիւն զարկի բաշկին, ուշադնացութիւն, ցնորումն, են: Հուսկ յետոյ եթէ 'ի վեր երևեացին 'ի բերան հիւանդին փոքրիկ և սեւաւ վերք ինչ՝ օր ասի աֆթէ, և նշան մահահրաւեր: Ընդ այսոցիկ գիտել ևս պիտան է, եթէ ակառաքիրն 'ի մահճաց 'ի վայր սահեցի, և եթէ 'ի միջնակի աստակագոյն ջերմութի շունչն ակառաժեպին ցուրտ լիցի, են նշանք անվերայ մահացողից. քանզի քաղցրայտ է եթէ սպառի յայնժամ ջերմութիւնն բնական, և զկոյ լուծու զբութիւն կենսական: Դարձեալ ընդ այսոցիկ յոռեգոյն նշանացս գոյ իմանալ թէ 'ի սկզբան անդ աննդիս 'ի վեր երևի թալկութի կամ թուլութի ստատիկ, հանդերձ փոփոխմամբ գունոյ, կորուսմամբ քնոյ և քրտանց, բռնի չարժմամբ ջրաց և մկանանց, ցնորմամբ, և աստղնայտ շնչաւութի, են:

չառաւարութիւն եւ դեղորայքի ի վար արկանելիս ի դիպաւածս
 ջլախան փենդի :

Կարի կարևոր է նախ քան զամենայն յանխառնութեն
 առնել զհոթնացեալն, և ի կշիռ պահել զներքին տրամա-
 գրութիւն հիւթոց, և զիննասկան զորութիւն նորին, և ապա
 ըստ ընտելման յուշանկոյ արգելելու զպատճառս անախտ
 ի վերադոյնդ ասացաք, եթէ աննդս այս ըստ մեծի մա-
 սին ծագի և յառաջ գայ յաղականեալ օգոց . ժամն
 որոյ պարտ է նախ փութալ զի մի արգելական միտացէ
 օգն ի մէջ սենեկի անասկիին, որպէս անասաւ ի նախըն-
 ժաց յոգուածդ : ի դիպաւածս յայտ պարտ է կերակրոյն
 լինել թեթեւօրայն . և մարթ է միանգամայն անասկիին
 ուստի աներկիւղ զամենայն հասունացեալ միդոս եւ
 փեալս ևն :

Դարձեալ չի՛ օրէն բնաւ թողուլ երկարատեւս զնա
 առանց կերակրոյ . այլ պարտ է սակաւ լինել ուստի տալ
 տեղս ստեղծ, որովք ոչ միայն պահպանի զորութիւն կեն-
 զական, այլ միանգամայն արգելանի ճապարհումն ժամա-
 հիւթոցն և գոլորշեացն, և փոխարկին նոյնն ի նիսու-
 թիւն կամ ի փառութիւն . Բազում լինէ կայ ասացեալ և
 գրեալ ի հեղինակաց զնորութե՛ պարենից, որ ճահօ-
 զագոյնքն են ըստագոյն աննդեան մարդկային մարմնոյ .
 և ասկոյն ճշգրիտ է, թէ չիք կանոն ընդհանուր, որ
 յարմարեցի զնիւ և իցէ կլիմայից, գրից երկնից, ազգի,
 և կամ ըւմ և իցէ անհատի : Վերակուրն, որ առաւել
 համեմատ է ջլախան աննդիս, և առաւել անուշիւ և զը-
 քացուցիւ է մարմնոյ, երեւի թէ է արգանակն մտոյ . և
 ասկոյն ի ջերմագին գաւառս, որպէս ուսուցանէ մեզ
 փորձաւորութիւն, փոստակար է յաճախ գործածուի ար-
 գանակի, նա յաւեա մտոյ : Իսկ բնակիւք եւրոպոյ և
 այլ գաւառաց միջանկոյն բարեխառն օդոյ՝ կարի իսկ
 նախադասեն զարգանակն մտոյ, և բնական կենդանեաց :
 Դարձեալ ի դիպաւածս յայտ օրէն է խառնել ի մէջ
 ամենայն ըմպելեաց զհիւթն լեմմի, կամ կիտրոնի և
 կամ նարնջոյ, ևս մարթ է ի կիր առնուլ գինի աղին
 ջրախառն :

Յորժամ աննդս այս ջլախան յառաջ գայ և ծագի ի
 սուր և ի տախ մազէ, և ի ժամա հիւթոց, և ևս ի
 փոխադականութե՛, յայնժամ պարտ է ի սկզբան անդ
 անախտ իսկ և իսկ առնուլ ի կիր զգեղա արծաղուցեա

առ 'ի գուրա վանել զայնս : Կոյնպէս և օգտաւէտ է որ ծացուցիչ գեղաւայս՝ եթէ զուգընթաց լինի ընդ ախաւեանդին մագձային : Սեփական և անվրէպ ներգործիչ որ ծացուցիչ կամ փսխեցուցիչ գեղն 'ի դիպուածս ջլական տենդի՝ է թարթառօ էմէթիքօ, զորոյ զկերպն կիրառութեամբ է լիով ուսանիլ 'ի գլ. Թ. երես 7 : Ստուգիւհատաստեմ և վկայեմ, եթէ քանիցս անգամ կարևոր զգուշութեմ, և 'ի պատշաճաւոր ժամանակի 'ի վարարիկ զգեղս զայս, միշտ եղև օգտակար, և ոչ բնաւ վնասակար : Բայց եթէ զինի քանի ինչ աւուրց զօրանալոյ տենգիս, և սասականալոյ նշանացն 'ի կիրարկանիցի, յայնժամ չլինի այնքան անվտանգ և օգտակար :

Այլ եթէ ախտակիրն անկեալ իցէ 'ի յուժոյ, և եթէ ունիցի զփորհարութի, պարտ է յայնժամ փոխանակ ործացուցիչ գեղոյ՝ առնուլ 'ի կիր զթեթև լուծողականս, որպիսի են ռապառպառօ, և թամարինտի. նոյնպէս օգտաւէտ է առնուլ 'ի կիր զգրեխա պատշաճաւորս առ 'ի գուրա հերքել զփութս ստորին որովայնի, և 'ի ցրուել զվնասակար շոգիս, որ սովորաբար ելեալ յաղեաց գիմնն առ ուղեղն, և պատճառեն զսաւ գրէխոյ, զցնորումն, զչնջիւն ականջաց, և երբեմն ևս զխլութի : Եւս այսոցիկ առ 'ի զօրացուցանել զստամոքսն և 'ի գուրա վանել զփութս ստորին, որովայնի, ևս և 'ի զովացուցանել զհրահիզն ջերմութեան, պարտ է 'ի կիր առնուլ զինֆուլիօնէ տի քամօմիլա, եթէ ստամոքսն կարօղ իցէ տանիլ, և օրէն է յաւելուլ 'ի նոյն էլիսսիռէ աչիտօ տի հալլէօ, կամ էլիսսիռէ տի վիթուօյօ 10 կմ 12 շիթս յիւրաքանչիւր սկահակի : Այլ պարտ է ուշ դնել, զի նախալիշեալ էլիսսիռէ աչիտօ տի հալլէօ ոչ յարմարի 'ի լուծմունս որովայնի : 'ի դիպուածս ջլական տենդիս երակ հատանել՝ ուր ուրեմն է հարկաւոր. եթէ երեկն նշանք բորբոքման, մարթ է երբեմն թոյլ տալ այնմ իսկ և իսկ 'ի սկզբան անդ հիւանդութեմ : Բայց զգոյշ լինել պարտ է, զի մի առատօրէն թոյլ տացի այնմ՝ մինչև լքեալ վհատիլ զօրուէ նորին. այլ մի կամ երկու սկահակ սրճոյ բաւական է վասն միոյ չափահասակի :

Եւս այնորիկ առ 'ի կշիռ պահել զկենսական զօրութիս ախտակիրն՝ պարտ է փութով մերձեցուցանել զչեւտադայ գեղս : Առ կէս ունկի՝ աղնիւ քինա քինա, և երկու արամ՝ սէռքնթառիս փութիւննա. և 'ի հասարակ ջրի եփեալ եռացմամբ իբր քառորդ մի ժամու. ապա զտեա և մնացէ 12 ունկի. յոր յաւել 50 կմ 60 շիթս՝

էթէնէ սօրփօռիքօ, կամ 80 շիթ էլիստիւ աշիւօ տի հալլէն : 'ի խառնուրդէ սատի յերկուս ժամն միանգամ առնու. հիւանդն երկու գրգալ սեղանոյ առ իւրաքան ջիւր նուադ : 'ի գիպուածս տենդիս չէ պարտ փութով առնուլ 'ի կիր զվէշիքաթօսիօ, այսինքն խարսնագեղ, բայց եթէ 'ի վերջին կիտի հարկաւորութե, որովհետեւ բազում անգամ պատճառէ զքաղցկեղ, որ յիտալացւոց կոչի՝ քանքուէնա :

'ի բազմակերպ նշանաց ջլտկան տենդիս, գորոց լիով գրեցաք, քաջայայտ ճանաչի՝ եթէ քանի այլ և այլ և բազմապատիկ դեղորէից կարօտի բուժումն տենդիս : 'ի գիպուածս, յորում 'ի վեր երեւի սաստիկ ժայթքումն կամ փսխումն, որպէս պատահի 'ի սկզբան անդ ախտիս, յայնժամ պարտ է առնուլ 'ի կիր զպէվանտա անթէմէ, թիքա անուանեալ գեղն, որ այսպէս բազազրի : Ա՛ռ քան կշիռ ցօրեան՝ սալ ալքալինօ վէճէթապիլէ, և կէս ունկի սուկօ տի չետօօ, յաւելլով 'ի նոյն և զերկու ուն կի՝ ջուր հասարակ : Եւ զայս պարտ է առնուլ ութ անգամ յաւուրն : Եթէ ախտակիրն ունիցի գիտհարութի կամ զըւժումն որովայնի, պարտ է յայնժամ 'ի գործ արկանել զհետազայ խաշու գեղս : Ա՛ռ ունկի մի՝ աղնիւ քինա, և տրամ մի՝ կինամոն, կամ նոյնչափ բատիչէ տի քօլօմպօ, և գիր զայս յանթ կաւեղէն, արկանելով 'ի նա և զմի ֆօրէթթա աղնիւ գինւոյ . ապա մերձեցս 'ի հաւր, և յորժամ սկիզբն առնէ եփիլ, արկ 'ի նա երկու տրամ՝ սեւքնթառփա վիւճինիանա, և եւացս զայն 'ի ջուրն իբր երեք բոպէ . և յեա զտեղոյ 'ի գործ արկ յաւ մենայն երկու ժամն երկու գրգալ սեղանոյ : Իսկ եթէ 'ի ձեռն այսպիսի հնարից անմարթ իցէ արգելուլ զայն, յայնժամ է օրէն 'ի վար արկանել զփապօստիօ, որոյ չափն պարտի լինել յերկու տրամէ մինչև ցերեք խառն ընդ ջրոյ երկցկի երեք կամ չորս անգամ յաւուրն :

'Եշնպէս մարթ է պատրաստել գրեխ ինչ յետազայ եղանակաւ, որ է յոյժ պատշաճողական : Ա՛ռ կէս լիտր ջուր կի՝ խաշու երկցկի, յաւելլով 'ի նոյն և զչորս տրամ՝ ախաքօստիօ, կամ նոյնչափ՝ քօնֆէցիօնէ ճիւղինթինա . զոր պարտ է հեղուլ գրեխաւ ընդ երաստանս ախտակիրն երկու անգամ յաւուրն : Եթէ ախտակիրն ունիցի զխէթ կամ զցաւ ինչ որովայնի, որ է նշան բորբոքման, յայնժամ օրէն է աղբուկ գնել 'ի վերայ այնր մասին ուր առաւել զգայ զցաւն : 'Եշնպէս նշանաւոր գեղ իմն է յոյսմ գիպուածի ֆօմէնթէն, զոր սրտաւ է առնել ջրովն

կակղացուցիչ խոտոց : Հմանապէս օգտաւէտ է՝ լինիմէն թօ վօլաթիլէն, զոր պարտ է օծանել՝ ի վերայ ցաւա- գնեալ մասին որովայնի : Իսկ եթէ ՚ի ձեռն այսոցիկ նը պաստիզ չգաղարեացի ուժգնութիւն ցաւոյ, յայնժամ հարկ է տներկբայ գնել զվէշիքաթօսիօ ՚ի վերայ այնր մասին որովայնի, ուր առաւել զգայ զցաւն :

Այլ ՚ի նոյն իսկ ժամանակի, յորում ակտակիրն ընդունի զայստիկ նպաստս, ՚ի կիր արկանել զթամարին, տի կամ զուպառառօ, և կամ զթինթուռա աքգուզ զա տի քինա առ ՚ի մնջրել գնեխեալ հիւթս ստորին ք- րովայնի, և ՚ի մեղմել զգրգռումն ջրաց : Եթէ ՚ի վերայ եկեսցէ թանջ ինչ արկածեան, որ է յարգաւատ հո- տումն արեան օր և իցէ անգամոց, յայնժամ օգտաւէտ է գործածութիւն քինաի, և պաղնդի, ևս այնիս մինեռա- լէի խառն ընդ ցուրտ ջրոյ . և ևս պարտ է թանալ զտաւ, զձեռս և զչլուխն ցրտագին ջրով, կամ ձեռամբ, և կամ սառամբ, զոր պարտ է երբեմն խառնել ընդ գինւոյ և լէ ափիսնի : Եւ եթէ ՚ի վերայ եկեսցէ միզարգելութիւն, յայն- ժամ օրէն է առնուլ ՚ի կիր զմեղմութիւնէ արտալիքա, որ այսպէս բաղադրի : Ընկալ կէս ունկի՝ կօմնա արապի- քա, երեք հատ սպիտակ գոյացուի նոյ . և երկու տրամ՝ շաքար մաքուր, և մանրեալ ծեծեալ յանկանի, յոր յա- վել ութ ունկի՝ ջուր հասարակ, և տուր ըմպել երկու անգամ յաւուրն : Իսկ եթէ փոխարկեալ իցէ ՚ի քաղց- կեղ, յայնժամ օրէն է առատօրէն ՚ի կիր արկանել լոզ- քինա : Այլ եթէ ՚ի վեր երեւին վերք ինչ փոքրիկ ՚ի բե- րանն հիւանդին, յայնժամ պարտ է ստեալ ստեալ ողո- ղել զուլն և զերանն քաղախախառն մեղրի : Իսկ ՚ի գիպուածս, յորում վերքն չիցեն սաստիկ ցաւագին, պարտ է հսկիլ լուծեալ ջրովն պօռալէի կամ վիթոխօյց պիտիքօի :

Դարձեալ, ՚ի գիպուածս յորում ջրական տենդալի- նի յոյժ վտանգաւոր, և գեղջ կամ խաղաւարոյց կապ- տագոյնք կամ սեւագոյնք զուգընթաց գտանին ընդ ակտիս, յայնժամ հարկ է առնուլ ՚ի կիր զքինա քինա, որ իցէ եփեալ գինեալ : Այլ վցան նուազուե քրտանց, և այլ հնարից տակ խափանելոյ զվերսպին գարձն այսր տենդի՝ գրեթէ նոյն է ընդ գարմանատուռն անընդհատ և սուր տենդի, զորմէ խտանցաք լիովն յօգ . Կ :

ՅՕԴՈՒԱԾ Զ.

՚Ի Մերայ Բաւախան փէնդի, որ յիփաւացաոյ՝ զիգպտէ աւելի
Բէնիէ յայնի :

Տենդա այս Թուլական տարորոշի յանդհաւ կամ
՚ի շարունակ տենդէն միայն աատիճանաւ իւրով . քանզի
և սա ըստ օրինակի տենդհաւ տենդի ոչ անշատի և ոչ
հեռանայ բնաւ . յախտաժեռէն յամենայն ընթացս հի-
ւանդութե . բայց ՚ի մէջ քսան և չորս ժամուց բազում
անգամ առաւելեալ սաստկանայ, և բազում անգամ
ևս նուազի . յայն սակս և հիւանդն ՚ի վայրկեանս ինչ
լինի ուժեղ և զօրաւոր, և ՚ի վայրկեանս ինչ՝ տկար, և
ապիկար :

Պարճառ Բաւախան փէնդի :

Տենդա այս հատարակօրէն ծագի և պատճառի ՚ի բո-
րակածին օգոյ . որպիսի են՝ օգքն բնակչաց խանարհա-
դոյն, տօթագին, և գիճադոյն գաւառաց, որք սովորա-
բար են Թանձր, և ախտարծարծ . քանզի օգոյն շնորոգ
մասն և եթ է ԹԹուածին և առողջարար . իսկ յշնորոգ
մասն է բորակածին, Թանձր և միատակար մարգկային
կենայ . որ կոչի՝ կաղ, և ազօթ ։ ։ ։ Կսին իրի յաճախակի
պատահի տենդա այս ՚ի կողմանս ամիրիկոյ, ՚ի պանկալս,
և յայլ արեւմտեան սահմանս հնդկաստանի : Յենդա այս
սովորաբար սկսանի գէպ ՚ի օկիդլն ամառան, և աւարակ
՚ի մասանէն ձմեռան : Անմիջ՝ որ ստէպ բնակին ՚ի խո-
նաւուսս, յանտառս, և յարտորայս, որք աշխատին ՚ի
բայցօթեայս, և որք ոչ անձնատահ լինին ՚ի տունջնային
հրատապ օգոյ, և ՚ի գիշերային ցօրոյ, և ապրին անա-
ռազ և դժուարամարտի կերակրեղինօք, են ենթակայ
այսր տենդի :

Կշն Բաւախան փէնդի .

Բայտանօր խօսիմք զառաւել գլխաւոր նշանայն միայն .
Քանզի գրեթէ բոլանդակեն յինքեանս զնշանս ամենայն
տենդից ՚ի մի և ՚ի նոյն անձն . բազում անգամ տարո-
րոշին և փոփոխին այլ և այլ կերպիւ . յայլ և այլ ժա-
մանակս նշանք այսորիկ տենդի : Գլխաւոր նշանք են

յօրանջուան, ձգտումն, անկարգ եղևութն, և ցնորումն . անգէն նոյնհետայն՝ սկսանին 'ի վեր երևիլ սաստիկ ցաւ ինչ գլխոյ՝ հանգերձ պատւախ, գեղնութիւն մարմոյ մարմնոյ, մանաւանդ աչաց, սպիտակութի ընդոխ, ցաւ ուժգին 'ի մի կողմն սասանդոխ, և ժայթքումն կամ փսխումն մազէի. զարկ բազկին լինի հոծ և լի: Ախտահիրն երբեմն զգայ յանկարծօրէն 'ի վերայ յարձակել մարմնոյն՝ քերութի ինչ, իսկ երբեմն ցրտութի սաստիկ. որովայնն երբեմն լինի լոյծ, բայց սովորաբար ակնդ. մեղն հասարակօրէն լինի բորբոքեալ: Բազում անգամ ևս նշանք կշտացաւութի և յօգուածացաւութի լիով 'ի վեր երևին:

Առաւելութի 'ի իւր արկանելի 'ի դիպածոս Բուսական փենդի:

'Ի դիպումս ախտիս չիլ ինչ կարեւորագոյն և օգտաւէտ քան զմարբութի. քանզի 'ի ձեռն այսր մարբութե մեծապէս նպաստ ընծայի ախտակրին. նմին իրի արժան է յաճախակի փոխել զհանգերձս կամ զազանելիս նոբա, և պարտ է 'ի մեջ սենեկի նորին հանապազօր չքլազայիլ բարեխառն և առողջարար իմն օդոյ և հոգնոյ, և ստեպ ստեպ սրսկել կամ ծխել զքացախ, զհիւթն կիտրոնի, և կամ զայլ ինչ և իցէ սաստիկ հաստաւտ: Ըմպելին պիտի լինել թեթեւ, հեղեղիկ, և զովացուցիկ ընութի. և պարտ է բացէ 'ի բաց հրաժարիլ 'ի մնոյ, յարգանակէ, և յայնմ ամենայնէ, որք առթեն զնեխութիւն: 'Ի դիպումս, յորում նշանք ջգտկան տենգի 'ի վեր երևին, հարկ 'ի վերայ կայ յայնժամ 'ի կիր արկանել զնոյն կառավարութիս և գարմանս՝ զորս գրեցաք 'ի տեղիս իւրեանց 'ի նախաւանդել յօգուածս: Դարձեալ պարտ է ախտակրին վայելել 'ի մեծի անգորութե՝ եթէ ըստ մարմնոյ, և եթէ ըստ հոգւոյ. հրաժարիլ արժան է յամենայն կերպ իրաց, որք նեղն զսիրտս, և գրգռեն զջիզս:

Արեւոր Դեղորայ 'ի վար արկանելի ընդդէմ Բուսական փենդի:

'Ի դիպումս յայս երակահատութի հազիւ հազ է հարկաւոր. բայց զփսխողականն հարկ է մշտ 'ի կիր արկանել առ 'ի մարբել զսասանդան և զփրտախն. վասն

որոյ պարտ է տալ իրէքայքուանա, որոյ ներգործութիւն գիւրացուցանի՝ պատրաստելով 'ի Թեթեւ ինչ Թրմոց կմ ջուր երկչկի . բայց ուր ուրեմն պահանջի 'ի գիւղուածս յայս ուժգին և զօրաւոր փխտղականն, առ որ բաւարկան է հասարակօրէն 16 կմ 20 և կմ շատ ևս 30 կշիռ ցորեան իրէքայքուանա վասն միոյ չափահասի. իսկ երբեմն բաւական լինի 16 ցորեանն : Բազում անգամ ևս 'ի կիր առնաւմք երկու կշիռ ցորեան՝ ԹառԹառօ էմէթիքօ . յաւելցով 'ի նոյն 12 կամ 14 ունկի՝ ջուր ելուղեալ 'ի ցաւ հանէ, կմ հասարակ, և տամք հիւանդին ժամէ 'ի ժամ՝ անհասկ մի արձոյ, մինչև պատճառեցի փխտումն կամ լուծումն որովայնի : Եւ յետ այնորիկ պարտ է 'ի վարարկանել երեք կամ չորս անգամ յաւուրն մէն մի ունկի՝ Թրմոց քինաի, որ բազադրեալ իցէ հիւթովն կիտրոնի կամ շարապան հազարջի :

Երբեմն առ 'ի չիջուցանելոյ զճրմութիւն և մեղմելոյ զչափաւանց արագութիւն զարկի բազին՝ այլապէս ևս առնեմք զգործածութիւն քինաի, որ այսպէս բազադրի : Արեւիստոր փօրի կեղևոյս ըստ կշռոյ ունկւոյ միոյ 'ի յուժաւնի ջրմ ջրոյ . զկնի երկտասան ժամուց՝ քամն կըտաւալ . յար յաւել քսան և հինգ կաթիլ էլխափոէ աշխոտ տի հալլեռօ, և տուր ըմպել հիւանդին վեց անգամ յաւուրն՝ զիշիռ միոյ ունկւոյ :

Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է, զի յետ գարմանելոյ և ապրիլնելոյ այսր աննգի՝ գատնին ինչ ինչ հնարք և միջոցք, 'ի ձեռն որոց մարթ է լինել կարգադրութիւն Թեթեւ և գիւրամարսիկ կերակրեղինաց և զքօսանաց . քաջայայտ է ապրեզն, և Թէ հնար է փխել զխառնուածս մարմնոյ տխտակրն 'ի ձեռն ճահողագոյն կարգադրութիւն 'ի կեանս, և այգպէս գլխովն արմատաքի խել զախտ զայս . միայն Թէ ըստ բաւականին յարատե, 'ի գործ գիցին պայմանել կանոնադրութեք, որքան 'ի կերակուրս Թեթեւ անուշիչս՝ և գիւրամարսիկս, և 'ի գեղարայս ինթիչս և զօրացուցիչս, որովք են՝ Թրմոցն քինա քինաի, զոր խաւալցեք հօշնն՝ ինՖուղեօնէ տի քինա, զորմէ խօսեցոյք լիով 'ի յօգ . ք : Դարձեալ՝ խրատեմք զախտակրն կանխել յընթրման, և ոչ աճապարել խկեխկ զկնի ընթրեանց 'ի մահիճ անգոր : Եւ պարտ է հրաժարել յամենայն ոգիաւոր հեղանիւթից, մանաւանդ 'ի կիրաւութե ուժգին օգւոյ :

Ի վերայ սպանութեան փնտրի, որ յիշատակս Գեղարի
կասեալիս յայնի :

Սորժամ տենդ ինչ տասարկ եթէ՝ ընդհատ է եթէ
անընդհատ՝ զուգընթաց իւր սանի զածգունութի գիմաց,
զգեղնութի աւայ. զթուլութի ստամբոյ, զանձնութի
կամ զտառաւորանս, զաւուշութի, և զգտութի որովայ-
նի, զանախորժակութի կերակրոյ, և զյոզառատ փոխութի
թիւով և ժաշահատ նիւթոյ, յայնժամ տենդն այն ա-
նուանի՝ Ֆեպպուէ քանթինուա կամթախքա, այսինքն
տենդ անընդհատ ստամբոյական, կոչի, և Ֆեպպուէ ար-
լիօզա. այսինքն տենդ մազձային : Յերկրին անդգիւյ և
գաղղիւյ տենդս այս հասարակօրէն սկսանի գեղ ի յա-
ւարտ ամառան, և աւարտի ի մասնին ձմեռան : Դարձ
եալ՝ տենդս այս քանչ գտանի ի ջերմ և ի տօթագին
գաւառս, մանաւանդ յերկիրս Ճափնուա և խոնա-
ւուա, և է վտանգաւոր իսկ. և ես անձինք, որք բնա-
կին ի բացօթեայս, և աշխատին յարտօրայս և ի գաշ-
տովայս, և որք ոչ անձնապահ լինին ի գիշերային օդոյ
ևն, են առաւել ենթակայ այս տենդի :

Ընդ սոսին գիտել արժան է, զի տենդս այս երբեմն
ծագի ի մազառէ կամ ի տղունից, յայնժամ կոչի՝
Ֆեպպուէ բիթուլիօզա : Երբեմն յորգանց, յայնժամ
պո՛ւ Ֆեպպուէ վեռմինօզա, և երբեմն ես զյոգ լինին Ք
տենդեա նշանք ջրական տենդի, յայնժամ անուանի՝
Ֆեպպուէ կամթախքա նէռվօզա, որպէս ունիս տեսնել
ի ստորեւ : յորոց ոչ տակաւ լուսաւորին միտք՝ յորժամ
խնամով մտադիր լինիցի ոք :

Պարճատ անշտկաք սպանութեան փնտրի :

Անշտկան պատճառք տենդիս գաղին յառատութի
մազի, և յապականութի հիւթոյ գաւառիւց ի միջ
ստամբոյ և փորտեայ. որք լինին յանդի սկսելոյ
խափ միշայ, ի գործածութի օգիւտօր հեղանիւթոյ,
յուժգին որձայուցիչ և լուծիչ գեղորիւց, ի ջրոյ և
ի սաստիկ ջերմութի, յարգելմանէ սովորական հոռ-
մանց. և արտաշնչութի մարմնոյ, ի քուն լինելոյ ի
բացօթեայս՝ այլովքն հանգերձ, որովք ներքին բարե-

խառնութիւն այլայլեալ, և մաղձն վրդովեալ գրգռեն
 ցեփարդն, և զսահմանն ակոնդանաց: Դարձեալ, բա-
 զում անգամ յառաջ գայ տենդա այս 'ի յաճախ և 'ի
 մետաւոր կենեակցութիւն ընդ ակառացեալ անձանց, որով
 հետեւ տենդա այս և տարաժողովի, մանաւանդ յայն-
 ժամ, յորժամ զսեղանից գտանին ը տենդիս նշանք
 ջլական տենդի:

Նշանք տենդիկոպ սրամոտիան իմ մաղձային փեղի:

'Ի գիտութեան տենդիկո քաց 'ի վերագրեալ նշանաց 'ի
 վեր երևին նախ քան զաւուրս ինչ ակառակութիւն հի-
 ւանդին՝ սաստիկ ցաւութիւն, ջերմութիւն, անհանգստու-
 թիւ սրտի. ծանրութիւն գլխոյ, նոզկանք սառնեցսի, թու-
 լութիւն մարմնոյ, ուռուցումն և մըճկումն խախտցոյցի:
 Դեմքն լինի աժդոյն, շեղուն ակառակութեան գեղին,
 քերանն չոր, գաւառահամ և խժային, որովայնն երբեմն
 լինի լոյծ, քայլ սովորաբար անգ, ցաւ ինչ սաստիկ 'ի
 փորտախն, և գոճաւորութիւն 'ի շնչառութեւն. կղկղանքն
 գեղնագոյն և գարշահոտ: Եւ յետ քանի ինչ աւարց՝
 ջերմութիւն և թալկութիւն աճելով աճեն, և օր քան
 զոր նորանոր նշանն արտայայտեն. և հիւանդն զգայ
 զծարաւ սաստիկ, զգոյցոյս գլխոյ հանգերձ անհնարին
 ցաւով, զարկ բազկին բազխէ երբեմն արագ արագ, և
 երբեմն միջահատական, և անկանոն. դոյն երեսացն
 երբեմն լինի կարմիր, և երբեմն գեղին. 'ի վեր երևի
 դողգոլումն ստորին շրթանց, ցնորումն, աքնութիւն, ցաւ
 կրծոց, ուսոց, և կոկորդի. մէջն լինի հատարակօրէն
 գեղնագոյն՝ հանգերձ կարմրեալն. մերովք: Երբեմն
 ակառակիւն թուութիւն չարժի 'ի հոտումն արտասուաց աւ
 ուտօրէն, և երբեմն ևս ունչն ձեւակերպի 'ի դոյն
 կանաչ. հազն երբեմն լինի չոր, և երբեմն խոնավ. քերան
 'ի վեր երևի 'ի ճակատն, և 'ի կուրծոս. մերթն լինի
 ցամաք և չոր: Եւ 'ի հասանիլ ակառակ յայս սաստիճան,
 յայնժամ ամենայն նշանք առաւելեալ սաստիկանան,
 ցնորումն և ցաւն գլխոյ, սառնեցսի և լիքդի զայրաւ
 նան, և զարկ շնչերակին լինի սղնթիաց, մանր. և ան-
 կանոն:

Պարձառ Ժաղասային փենդի. որ յիփալացոյ իւրի՝ զիպոպե
բիւռիօղա :

Ս' ասնաւոր պատճառք մաղասային տենդի՝ են առաւ
ւելութի և Թանձրամանութիւն տողանից, զանգաղի
տուութիւն ընդհանուր, ապականութիւն մաղասային հիւ
թոց, տկարութիւն մանրութիւնց տառնքախ : Երբեմն ևս
ծաղի յերկարատե Թանցից, 'ի փորհարութե, 'ի շատ
կերութե, և 'ի շատ քնոյ, մանաւանդ անմիջապէս յետ
կերակրոյ, որով մարտական զօրութիւնն խանգաղի և
անբաւական լինի 'ի արորել և 'ի հալել զքնկալեալ կե
րակուրն, և պատճառէ զանգաւ դայա : Սո հասարակ
կօրէն տիրապետէ յաշնան և 'ի ձմեռան եղանակի, և
կարի հասարակ է 'ի հիւսիսային կողմանս, ուրանօր եւ
զանակն լինի ցուրտ և խոնաւ : Անձինք որք սովորա
բար են ենթակայ այսր տենդի, են վիշտկեալք տկար
կազմուածոց, և մաղասային խառնուածոց, և ևս նո
քա : որք ուժամօտի լեալ են յերկարատե խօթութե,
յանհալ և 'ի գծուարամարտելի կերակրելնոց :

Նշանք մաղասային փենդի :

Ս' գիպուածս տենդիս, հասարակօրէն զուգընթաց
լինին Թեթեւ ինչ ջերմութի և Թուլութի անգամաց
լեզուն և խոռոչն բերանոյ լինի Թանձրաման և մաղա
տա, մանաւանդ 'ի պահ առաւօտեան. և յետ այնս
րիկ սկսանի տխտակիրն զգալ զնոզկանս և զենդութիւն
արտի, զծանրութի գլխոյ, զշինջիւն տկանջաց, զիջո
տութի, զանխորժակութի կերակրոց : Չարի բաղկին
երբեմն լինի յամբ, և Թոյլ. և երբեմն լի, և կարծր.
մորթն հասարակօրէն ջերմ է և ցամաք կամ չոր :
Վիրտն բնաւ ուրիշ ոչ գտանի, այլ եթէ գտանի ևս,
կարի նուաղ և բռնի : Մեզն լինի հում և մոխրաջը
րեայ : Ախտակիրն կրէ զծարաւ սաստիկ. (բայց ոչ որ
պէս 'ի գիպուածս մաղային տենդի.) և հասարակօ
րէն ստորին որովայնն լինի փքալից և այտուցեալ, և 'ի
մեռն զմատուռն յուռուցեալ մատուռն ստորին որովայնի,
խակոյն զգալ պաւ ուժգին. փսխէ զիւթ իմն մաշու
ցիկ և սպիտակ զօրէն սաղմի, և համն այսորիկ նիւթոյ
երբեմն է անհամ, և երբեմն Թթու և գառն, որ և ցա
մաքնցուցանէ զխոքոզն : Բայ յայտցիկ նշանաց հի

ւանգն կրէ և զհապա, զճնշումն ստամոքսի, զհեծկտանա-
պոժուարութի 'ի կլանելն և 'ի շնչառութի : Եւ զինի քա-
նի ինչ աւարց 'ի վեր երեւին վերք կամ խոցք փոքրիկ 'ի
խոռոչս բերանոյ, և յայնժամ իսկ և իսկ զհետ գայ ցա-
լին 'ի մասունս յօգուածոց, մանաւանդ 'ի գլխաւորն
պահու, հանդերձ սաստիկ իմն ջերմութի մտնոյ, և այս
ջերմութի սովորաբար ընի ընդհատ, այսինքն օր Է մեջ-
բայց ընդհատ ջերմութի սաստի 'ի վեր երեւի ևս հսկումն,
թմբութի և պտոյտ գլխոյ : Այլ գիտելի է, զի տենդա
այս մազասային բազում անգամ աւարտի և փոխարեւ
յախան, որ կոչի՝ ֆեպրուէ նեւձօղա, կամ մալինետ :

Նշանք օրգանաւոր փենդի . որ յիփալցացոյ ասի՝ Գեղդոն-
վիսիտա :

Այս հական նշանք որդնեալ տենդի են՝ ուժգին և
խթիչ ցաւս յօգուածոց, մարմնջումն ընդայ, հոսումն
լորձունայ, սաստիկ ջերմութի, նոզկութի, փոխումն,
վարդումն պտորին որովայնի, ցնորումն, անքնական
շարժումն միանայ կամ ջղաց . յաճախ ուշադնացումն,
արտելումն ճճեալ կամ 'ի վերուստ և կամ 'ի ստ-
րուստ, որոց ոմանք են կենդանի, և ոմանք մեռեալ
կամ նեխեալ . և առատապէս հոսումն խժային և նե-
խեալ հիւթաց 'ի ստորուստ, հանդերձ խեթիւս սրտանին :

Ատաւարութի և գեղդոյտ 'ի կիւ ալիսելի 'ի դի-
պոսածս սքամոսիսն կամ մալային փենդի :

Առաւարութի տխրա է մի և նոյն ընդ խնամատա-
րութի անընդհատ տենդի : Իսկ գեղդոյտքն այսորիկ ա-
նընդհատ ստամոքսական տենդի, նոյնպէս համաձայնին Է
գեղդոյտիցն վերայիւնալ անընդհատ և սուր տենդի . յայն
ստիւս արդա է մերձեցուցանել հիւանդին նախ զփութա-
ղական գեղն, առ 'ի մաքրել զստամոքսն և զփորոտին,
որով մեւս գեղդոյտքն լինի անվրէպ ներդարծիք . քան-
զի 'ի գիպուածս յայս ստամոքսն և փորոտիքն հասարա-
կորէն լինին բռնաւորեալք տխարածարժ մազիւ և ա-
պականեալ հիւթով, որպէս և բազում անգամ պատահի,
զի հիւանդն ժայթքէ առատորէն զմազն երկնեւորանդո,
և զիւթս ապականեալ և այսու ընութի գեղուցանե
բաւականապէս զհարկաւորութի փոխողականին, որ է
ճշգրիտ և գլխաւոր գեղ վրան այս տենդի :

Կարժ կարեւոր և անվերջ ներգործիչ փխտողական գեղն 'ի գիպուածս յայս՝ է ԹառԹառօ էմէթիքօ : Զայս եթէ կամիս առնել, արէ զնուրք փոշի ըստ կշռոյ երկու կամ երկը ցորենոյ՝ 'ի լիտր մի ականակեալ ջրոյ, զինի խառնելոյ տուր ըմպել՝ ախտակրին տասն վայրկեանն 'ի տասն վայրկեանն ոկտհակ մի սրճոյ՝ 'ի պահ առաւօտուն, մինչև պատշառեսցի փխտումն կամ լուծումն որովայնի. և իբրև սկսանի փխտողական գեղն 'ի ներգործել 'ի վերուստ, յայնժամ պարտ է խափանել զգործածութիւն սորա, և տալ արագ արագ ախտակրին զնուր գաղձ, կամ զչաղջ ջուրն երկցկի, առ 'ի առաւել մաքրել զտասնցան. այլ նկատել օրէն է 'ի վիճակս ախտի, 'ի պարագայս կաղ մուածոց մարմնոյ, յուժգնութի նշանացն, 'ի չափն հասակի հիւանդին, և յայլ բազմակերպ հարկաւորագոյն պարագայս, որոյ վասն պարտ է երբեմն նուազել, և երբեմն յաւելուլ զչափն նախայիշեալ ործացուցիչ գեղոյն : Իսկ եթէ զինի փխտելոյ՝ ջերմութիւնն ոչ նուազի, բերանն և որկորն ոչ տամկանայ, և ցաւն գլխոյ և այլ նշանքն ոչ թեթեւանան, յայնժամ օրէն է վերստին առնուլ 'ի կիբ զփխտողական գեղն նովին չափով և օրինակաւ մինչև ցերբորդ և զչորրորդ անգամ. և այս մարթի լինել 'ի միջուհատութե երկուց կամ երկց աւուրց, և առաւել իս ըստ պահանջելոյ նշանացն : Բայց եթէ զինի միանգամ առաջին փխտողական գեղոյն՝ ջերմութիւնն նուազի, բերանն, որկորն, լեզուն և մորթն մարմնոյ ասովանայ, և հիւանդն լինիցի հանգստացեալ, յայնժամ չէ օրէն բնաւ վերակրկնել :

Նոյնպէս չէ օրէն, և է գլխովին վտանգաւոր 'ի դործ արեանել զնոյն, այսինքն ԹառԹառօ էմէթիքօ 'ի գիպուածս, յորում զուգընթաց գտանկցին ընդ տնիգիս՝ էթիփ, փոքհարութի, և տկարութի կրծոց, ևն : Եթէ վերայիշեալ ախտքն՝ փորհարութիւն, նուրք ախտն, և այլ պարագայք խուցնդոտն լինին դործածութե վերայդեալ ործացուցիչ սորայոյ, որնչս պատահի բազում անգամ, յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել փոխանակ սորա 'ի դործածութե իրեքացուանաւ արմատոյն, զորոց զքանակութիւն և վերգործութիւն մարթիտ տեսանել 'ի հաս. ք. 'ի տառն Ի. 'ի կարգի իւրում : Բայց մեք զայս գեղ և եթ անբաւական համարիմք 'ի պատշառել զառաջնաժ. վտան որոյ հարկաւոր գառիմք ևս որբել զզոովայնն ստակապէս 'ի ձեռն թեթեւ և մեղմ լուծողականաց և դրեխաց :

Իսկ եթէ 'ի ձեռն այսոցիկ ործացուցիչ, և լուծիչ գե,

զորեկէ չլինելի հնարաւոր գաղաղութիւն ջերմութեւ, և նաւա-
զառն նշանաց, յայնժամ պարտ է առնուլ 'ի կիր զյե-
տապայ գեղորայս: Ա՛ռ չորս լիար զճուր հասարակ, յոր
յաւել և զերկու լիար շինուի կտթին, կամ զչորս ունկի՝
օտփակէն սեղելիչէ, և տնւր ըմպել հիւանդին ստեպ յա-
ռուրն, առ 'ի զովացուցանել զջերմութիւն, և 'ի պահպա-
նել զզնգերս 'ի փութութիւն: Իսկ եթէ այսորիկ ջերմութի-
կարէ իմն ստապիկ իցէ, և կից ընդ բարդուման, յայնժամ
'ի վերայ բոժանդակ նախագրեալ նուսխայի ըմպելոյդ՝
մարթ է յաւելուլ զքսան՝ մինչև ցէօ շիթա աչիտօ վիթ-
ռիօլիքօ:

'ի գիպուածս յայս փոյթ մեծ ունել պարտ է առ 'ի
զօրացուցանել զկենսական զօրութիւն, և 'ի զերծ պահել
զզնգերս 'ի նեխութենէ. վասն որոյ բաց 'ի գեղորեկցն՝
զորոյ խոսեցաք վերագոյնդ, հարկ է ձեգնամուխ լինել
'ի գեղորայս առաւել զօրաւորս, և առաւել ներգործիչս,
որովիկ են՝ քինա քինա, աչիտօ վիթռիօլիքօ, են: Զայս
եթէ կամիս յօրինել, արկ զխաշար փոշի կեղևոյս ըստ կըշ-
ապ ունկւոյ միոյ 'ի լիար մի ջերմաջերմ ճուր. զկնի 12
ժամուց՝ հեղ զգուշութեւ զհեղուկն յանձն ապակի, այն
պէս զի մի խառնեացի մրուրն ընդ պայծառ հեղանիւ-
թոյն. ապա յաւել 'ի այն զէօ շիթա աչիտօ վիթռիօլիքօ,
և տնւր ըմպել ախտակրին վեց կամ ութ անգամ յա-
ւուրն զլաի միոյ գրգալի սեղանոյ:

Բացն 'ի բաց հրաժարիլ արժան է յերակահատուէ, 'ի
փնտասկար ուտելեաց, յողեազոք հեղանիւթոյ, 'ի ցուրտ
և 'ի խոնաւ օգոց, 'ի խթիչ և 'ի հրապուրիչ գեղորեկց,
են: 'ի գիպուածս, յորում նշանքն ջգակոն տենդի 'ի
վեր-երկին, հարկ 'ի վերայ կայ յայնժամ 'ի գործ արկա-
նել զնոյն դարմանս և գեղորայս՝ զորս նախագրեցաք լիով
'ի տեղիս իւրեանց 'ի յօդ. ե: Զկնի գաղաղման տենդիս
արժան է առնուլ 'ի կիր զլիթմոյն քինա քինաի, զորոյ
զխաղմլոյ գիերայն մարթիս տեսանել 'ի յօդ. ք: միայն
թէ կրկնել է այդ գոնէ մինչև 'ի տապն և հինգ օր:

Գառաւորութիւն և դեղորայս 'ի լար արխանելի 'ի դիպ-
ոքսն սեղեգիար խաղաային փնդի:

Առաւելորութեւ մաղապոյին տենդի նոյն են ընդ կա-
ռավորութեւ ստամոքական տենդի: Պարտ է պահպանել
զհիւանդն 'ի հանգիստ, և զգոյշ 'ի ցրտոյ. հեռի առնել
'ի նմանէ զայն ամենայն, որք առթին զճանճրութիւն, և

զանձեցուի սրտի : Կերականքն լինելոց են Թեթևադոյն , գիւրամարս , և փոքր քանակութիւն : Իսկ բարեկէն զոգուցուցիչ և անօտիւ , որպէս ջուրն կրամինաի , Թարաքաւքօի , և չիքօտիաի , ևն : Ործացուցիչ կամ փխտողական գեղն որպէս 'ի մաղձային տենդի , նոյնպէս և աստ կարեւոր դասի . բայց յայսմ գիպուածի կարի հարկաւորութիւն ևս պահանջի , մանաւանդ եթէ նողկացեալ լիցէ աստ մոլորն . և պարտ է միշտ զթաւթաւօ եմէթիքօ ձայնեալ ործացուցիչ տորտն մերձեցուցանել նմա 'ի նոյն իսկ վերջէնի , յորում նշանքն ակախա քաջայայտ երևին . և չափ քանակութեան ործացուցիչ տորտոյն պատշաճ է լինել համաձայն զօրութեան ակաակրին , և ուժգնութեան ակախա , որպէս խօսեցաք 'ի վեր անդր 'ի գիպուածո ֆեպպաէ քօն Թինուա կասթօնիքայի :

Եթէ զինի փխտողականին հիւանդն տակաւին բաց 'ի ջերմութեան զգայ զանհամութիւն բերանոյ , զանախորժակութիւն , և զանհանգստութիւն սրտի , յայնժամ օրէն է վերապին 'ի վար արկանել զործացուցիչ գեղն ըստ եղանակին , զորմէ գրեցաք 'ի տեղով իւրում : Բայց յայսմ փոյթ ունել պարտ է և գուն գործել առ 'ի կակղացուցանել և անօտրել յառաջագոյն զթանձրամածութիւն տորտնից' կէրաութիւն վերոյիշեալ կրամինեաի , Թաւաքաւքօի , ևն . և ապա սկսանիլ պատշաճ է զկիրաութեան ործացուցիչ գեղոյ : Իսկ եթէ զինի գործածութեան նախագրեալ գեղորէից , մնայ տակաւին ակախան նոյն օրինակ , յայնժամ պարտ է պատրաստել լուծողական գեղ ինչ Թեթև , որպէս է ևս պատշաճ ևս խառն ընդ քանի մի ցորեան իրեքաբուանաի : Բայց որովհետեւ 'ի գիպուածո յայս գործածութեան պլազգ լուծողականի' պատճառէ երբեմն զսաստիկ փորհարութիւն , յայնժամ օրէն է զհետ երթալ կանոնի , և գարմանոյ , զորմէ ունիմք խօսել յետոյ 'ի գլ . ԻԵ :

Նոյնպէս ակախա այս բազում անգամ' եթէ ոչ բարեկէն նամ' և գարման տարեալ լիցի , փոխարկի սովորաբար 'ի տենդն ջրական . յայնժամ պարտ է սկսանիլ զգործածութեան գեղորէից ըստ կանոնի և լո կերպի , զորմէ գրեցաք 'ի գլ . ԻԶ . յօգ . Ե . ըստ ամենայն պարագայից : Իսկ վասն միւս աշխատեալ ակախան կոչեցելոյ' ֆեպպաէ վեա մինօդա . այսինքն տենդ սրգնեալ , գիտելի է , զի վերոյիշեալ կառավարութիւնք և գեղորայք են յոյժ պատշաճողականք , որովհետեւ զուգընթաց գտանի ընդ ակախա միշտ նոյն ուժգնութեան ջերմութեան , և տաղանդութեան :

Յետ այսպիսի արժան է 'ի վար արկանել զգեղորայց տա-
'ի սպանանել և արտաքս վանել զորդունս և զճճիս . որ-
պիսի են՝ վալեւիանա , սէմէ սանդօ , ասաս Ֆէթիտա ,
խարտածն պողպատի , և անագի : Բայց յընտրութե դե-
զորեից հրաժարել արժան է 'ի կարի խթանիցն և 'ի նմա-
նեաց . ապա ձեռն արկանելի է յազգու և 'ի պարզ նը-
պատաս , որպիսի է զանգուած ինչ հասագեղաց , բազա-
գրեալ 'ի վեց կշիւ . ցորեան՝ մէռքուռիօ ասլէն անուանեալ
մագիկե , և յերկոտասան կշիւ . ցորեան՝ ասաս Ֆէթիտա
յորըրջեալ խօյ : Յօրինեալ աստի վեցեակ հատիկս՝ եր-
կու առջին ընդ առաւօտս , երկու նախ քան զճաշն , և
այլ երկու ընդ երեկս , միայն թէ կրկնելի է այդ գոնէ
մինչև 'ի վեց օր : Այլ եթէ ստամոքսն ախտակրին , և
այլ պարապայքն ընդգիմակալ լինին գործածութե վերո-
գրեալ գեղորեից անգիւա պատրաստելոց , որսն պատահի
բազում անգամ , յայնժամ օրէն է միանգամայն 'ի վար
արկանել զործացուցիչ գեղա ըստ վերոյցուցեալ եղանա-
կի : Եւ յետոյ՝ 'ի գործ արկանել զգրեխս քացախիւ և
ջրով պատրաստեալ :

Բայց որովհետեւ 'ի գիպուածս յայս ստամոքսն և փո-
րտիք ախտակրիս սովոր են լինել յոյժ ախարագոյն , վասն
որոյ պարտ է առ ժամանակ մի 'ի վար արկանել զթրմոց
խաշնգեղի , կո՞քինսի , և կամ այլոց զօրացուցիչ և դադ-
նահամ գեղորեից , որպիսի են ասէնցիօ , կեզէ . նարնջոյ ,
և խարտածն երկաթոյ լուծեալ 'ի գինի . ևս յոյժ չա-
հաւէտ է յայստիկ գիպուածս չըջին 'ի դբասանս ըստ
տանելոյ կարողութե ախտակրին , 'ի ձեռն որոյ յորդորի
հոտումն քրտանց :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Ը .

'ի վերայ ջլային դանդաղ փնդի , որ յիտաւցաոց՝ ֆեպդուե
լէնիս ներմուշս իսլի :

Պատարակ է ջլային դանդաղատենդա այս յեւրո-
պիայ , ուրանօր յաճախ պարսպին յընթերցմունս , և
յուսուեմնական վատակո , և գրեթէ սակաւք 'ի յու-
սուեմնափրոց լինին զերծք յախտէ յայտմունէ : Անձինք ,
որք վարեն զանշարժական կեանս , և ապրին անանունդ և
գծաւարամարտի կերակրեղինոք , են առաւել ենթակայ
այսմ ախտի :

գափճառփ ջլային Գանդաղափէնդի :

Եւ յանմենայն , որք գրգռեն զիկոյ , պակասեցուցա-
նեն զարեւն , և զկենսական ոյժն , առթնն զանդա զայս ,
որայիսն են արարուն , երկիւն , անհանգստութիւն , աշտու-
թիւն , խորին մտածութիւնն , ձանձրութիւն , սիրահարա-
թիւն , և հեշտութիւն իգամեղ : Եւ եւս՝ յաճախ երգական
տաղի , ուժգին փոխողական և լուծողական գեղարարքն ,
չափազանց արբեցուին , տհաս պատուքն , զիջոտ և ջրային
խտանդէնքն , նուազ անուցիչ և գծաւորամարտելի կերտ
կուրքն , ընկողմանիւն 'ի վերայ գէճ գեանոյ , մտաւ ընդ
երկար թացեալ ոտիւք և զգեստիւք , ընացեալ ջուրքն
միասակարք , և յաճախ պակասութիւնն առաջարար պա-
րենից , այս ամենայն ասեմք՝ պատճառք են արտա :

Նշանք ջլային Գանդաղափէնդի :

'Ի գիպուածս յայս հասարակօրէն զուգընթաց լինի
զգայումն ինչ ջլային բռնութիւն , անտալոր տեղառութիւն ,
թեթեւ գծաւորաշնչութիւն , յորանջումն , լքումն , բա-
քախիւն սրտի , անոնգանստուի , գրգռականութիւն , թո-
տումն կամ անձկութիւն , հառաչանք , ցաւ և տառաւն
գլխոյ , տուրբումն ստամոքսի , նողկութիւն արտի , յոժա-
րութի 'ի ժայթքել , ճնշումն կրծոց , աղնութի , շնչումն
ականջաց , ձգւումն , ցաւ տառին որովայնի , և մեղա-
մաղձութի : Ախտակիրն ունի ցնորումն թեթեւ , ամփո-
փումն քնքոց , անհանգիստ է և աչաքաց 'ի բռն լինելն ,
և հանապաղ սոսկալի տեսեամբ և երազք տաժանի . եր-
բեմն կրէ զմզձկումն և զգողցողումն ձեռաց և ոտից , և
երբեմն փախչի 'ի լուսոյ և 'ի մարդոց , հոսէ անգազար
զարտասուս յաչաց , սիրէ զառանձնութի , ճամնածռէ և
խանգարէ գերեսս , յաճախ ընկողմանի 'ի վերայ թիկանոյ ,
և բաղիսէ զօգն ձեռամբ առ 'ի որսալ զձանձ : Զարկ
բողիկն երբեմն լինի անզօր , արագ , գողցողուն , և միջա-
հատ . և երբեմն կարծր և կծկեալ : Մէզն լինի գեղնա-
գոյն , շիճկային , և փռելից : Բերանն և միջին մասն լե-
զուի հասարակօրէն լինի չոր կամ ցամաք , բայց հիւանդն
չունի զճարտւ սաստիկ , և հազիւ երբեք կամի ընգել բզ-
լուր :

Եթէ յարատեւալ մնացէ արտա այս , յայնժամ ալ
կարութիւն և անուժութիւն աճելով աճի , և օր քան զօր

զայլ նորանոր նշանա արտայայտէ, և ախտակիրն սկսանի զգալ զթմբու-թի, զցաւ ինչ արտեանաց, և զնեղութեան հնարին. և այգոքիկ նշանք սովորաբար սաստկանան 'ի գիշերի, և 'ի ծագել առաւօտու թեթեւանալ սկսանին: Ախտակիրն զգայ յանձն զոյգ ընդ նշանացս միանգամայն ևս ցրտութիւն և ջերմութի ինչ. յայն սակա 'ի վեր երեւի կարմրութի յերեսս հանդերձ ջերմութի, և կարի սպիտակութի յեղջերեայ թաղանթս աչաց: Հուսկ յետոյ այնքան սաստկանայ տկարութի կամ թարկութիւն, մինչև հիւանդն ոչ ևս կարէ յոտն կանգնիլ:

Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է, եթէ չիք ինչ պայմանաւ սահման յապաղման այսր տեսակի տենդի. ուր ուրեմն մարթ է 'ի ձեռք բերել զկատարեալ ապաքինութի 'ի մէջ մետասան կամ վեշտասան աւուրց. երբեմն յերկարագի մինչև ցէօ աւուրա, և երբեմն ևս յարտակէ ամիսս ինչ. և վասն այսորիկ անուանեցաւ՝ ջրային դանգաղատենդ: Այլև զայս արժան է գիտել, եթէ տենդս այս գործածուի ներհակական գեղորէից մարթի փոխարկիլ 'ի մաշարցական ախտն, զոր իսպաղայիք՝ թիզի անուանեն: Նշանք բարեգոյնք՝ են տամիութի լեզուի, բերանոյ և մորթոյ մարմնոյն, և նոյրգութի զօրութե 'ի մետասաներորդում կամ 'ի վեշտասաներորդում աւուրն, հանդերձ չափաւոր և գոլորշային քրտամբ, որ ցուցակ է արմատախրելոյ ախտիս:

Քուռն չափաւոր և տխորժակք կերակրոյ ևս՝ են նըշանք բարի: Իսկ նշանք վատթարագոյնք և մահահրաւերք՝ են ուժգին որովայնալուծութիւն, հոտումն ցուրտ և խժային քրտանց, գորշագունիւն երեսաց, առաւել սպիտակութիւն յեղջերեայ թաղանթս աչաց, 'ի վեր երևումն խոցից 'ի խոռոչս բերանոյ. դժուարաշնչութիւն, ցնցումն ջրաց, ձգտումն ձգանաց, քնահատուի, նուաղումն սրտի, կնճառումն գիմաց, եղծումն լսելեաց, դժուարութի յարտածարել զաւելորդս սրտայնի, գոլորշումն լեզուի, հեծկլտանք, ընդհատ և միջահատ շարժումն զարկի բաղին:

Աստօվաբութի 'ի վար արկանելի 'ի դիպուածս ջրային Դանգաղատենդի:

'Ի կառավարուի այսր ախտի խնամ մեծ տանել արժան է առ 'ի կանխառ ունել զաւաղսն, զհիւանդն քաջաբերել, և կանոնաւորել զժուժկալութիւն որկորոյ, հե-

ուի առնել 'ի նմանէ զայն ամենայն, որ պատահեաւ զձանձ
րութի եւ զնեղութի պատի, և ապա 'ի բայ հերքել զսխա
'ի ձեռն թեթեւ ործացուցիչ և զօրացուցիչ գեղարեից :
Ճահողագոյն կերակրեղեն եւ հացաթանն՝ յոր մարմն եւ
յաւելուլ ստիաւ ինչ շաքար 'ի բարեխառնել . ըստի
մասն վարսակի, խաշում բրնձոյ, հացն բարւոյք և փեսալ եւ
թրջեալ 'ի մէջ գինւոյ : Եւ ըմպելին ջուրն կրամինեալ
բազադրեալ հիւթովն կիտրոնի կամ քաղցր նարնջոյ, շիւ
ճուկն կաթին բազադրեալ ընդ գինւոյ : Նշոյնպէս և օգ
տաւէտ եւ ջրախառն գինի :

Դիւղոբոյ 'ի կիւ տիւնելի 'ի Դիւղոսածս ընային
Գանդաղաբէրի :

'Ի սկզբան անդ հիւանդութե, եթէ ակտակիկն զայս
շոտարութի ինչ 'ի փսխել . զցաւ ստամոքսի կամ ստո
ւրն որովայնի, յայնժամ պատշաճ է տալ նմա 15 կամ
20 կէլո ցորեան՝ իրէքպըրուանա, և զայս պարտ է առնուլ
'ի պահ առաւօտու 'ի ծովուստ : Եւ յետ այնր ըմպել
զխաշաւն երիցկի՝ որչափ պէտք իցեն առ ժայթքելոյ ըստ
պահանջելոյ հարկին : Եւ այս փախողական օչ միայն մոք
րէ զստամոքսն, այլ ևս շարժէ զքիւրան, և երբեմն առանց
իրիջ նպաստաւորուն այլոց գեղարեից փարատէ զտենդո
զայս :

Իսկ եթէ զինի քանի մի աւուրց զօրանայ ախտն և
սաստկանան նշանքն, յայնժամ փախողականն չլինի այն
քան ապահովագէս ներդործիչ, և օգտակար : 'Ի գիւ
պուածս յայս երակահատութին, և ամենայն ստատիկ և
զօրաւոր լուծողականքն՝ են յոյժ միտասարեր, և վտան
գաւոր : Միայն յայս տեսակի տենդի մարմն է 'ի վար
արկանել զուսպառապառօ, որ այն ինքն է խաշնդեղ, որ
մեղմապէս լուծիչ է և զօրացուցիչ : Ես զարմատս զայս
տամ ըստ կերակի փռւոյ, կամ նաև իւր թրմոց : Եթէ
կորե փռի, պարտ է լինել մի և կէս արամ նուրբ փռի
խաշնդեղ, յոր յաւել չորս ունկի՝ զշիճուկն կաթին,
որ իցէ պատրաստեալ գինեաւ : Իսկ եղանակն, զոր պա
հեմ 'ի տալն թրմոց, է այս, արկ զնոշոր փռի արմատոյս
ըստ կշռոյ ունկւոյ կիսոյ՝ 'ի հինգ ունկի ջուր ջերմ . զինի
12 ժամուց՝ հնդ զգուշութի յանօթ ապակի, այնպէս՝
զի մի՝ խառնեացի մրուրն ընդ պոլլծառ հեղանիւթոյն,
և յետոյ տուր ըմպել հիւանդին 'ի պահ առաւօտուն 'ի
ծովուստ :

Գրեխն պարտի լինել ջրովն երկցիկ կամ ժողատկի, խառն ընդ կաթին, և աղի, զոր պարտ է 'ի վար արկանել յերկուս կամ յերիս աւուրս միանգամ: Դարձեալ 'ի գիպուածս յայս յոյժ օգտակար և բարեգոյն վարկանիմ զվէշիքաթօռիօ, զոր պարտաւ է գնել 'ի վերայ ծոծրակի, և բազկաց:

Վստ սաստկութե թալկութեն, և այլ յոռեգոյն նըշանաց պահանջի և տուաւել հոգածութի և մտադրութի ախախ, և գեղորայքն յայնժամ լինելոց են զօրացուցիչ, և խթիչ. որպիսի են մուշկն, քափուրն, ցնգական աղն եղջերն եղջերուի, բեշկն մշկոյ, ևն. որ պատէս բազազրի: Ա՛ռ տասնեհինգ կշիռ ցորեան մուշկ, երեք ցորեան քափուր, և վեց ցորեան սալ վօլաթիլէ տի քօռնօ տի չեռվօ, և յաւել յայնչափ շարապ կամ շիւօք՝ որչափ պէտք իցեն առ կազմելոյ զզանգուած: 'Ի զանգուածոյ աստի 'ի վեց ժամս միանգամ առնու հիւանդն վեց կշիռ ցորեան առ իւրաքանչիւր նուազ:

Եթէ ախտն չնուաճի 'ի վէշիքաթօռիօէ և 'ի զանգուածէ աստի, կարօզ եմք յայնժամ 'ի վար արկանել զառաւել ազդու գեղորայս. որ այս կերպ յօրինի: Տասն կշիռ ցորեան՝ ամենանուրբ փոշին սէռբէնթառիա վիռճինիանա անուանեալ արմատոյ, նոյնչափ՝ փոշին քօնթօւայէռվա արմատոյն, և հինգ ցորեան՝ փոշին բեշկ մշկոյ, յաւելլով 'ի նոյն զարապն բրբնոյ այնչափ՝ որչափ պէտք իցեն առ կազմելոյ զզանգուած: Եւ զայս պարտ է առնուլ երկցս անգամ յաւուրն:

Բաց 'ի զանգուածոց աստի՝ գոյ և այլ գեղ, որ առանց զայրացուցանելոյ զօրացուցանէ զջիզս և նուաճէ զխառն, որ այսպէս յօրինի: Ա՛ռ քսան կշիռ ցորեան՝ արմատն վալէռիանի, (որ ժողովեալ իցէ 'ի լեռնային տեղեաց.) և չորս ցորեան՝ բրբուռ, և նոյնքան բեշկ մշկոյ. զամէնն 'ի միասին լոսեա՝ բարիդը. տուր ախտակրին երեք կամ չորս անգամ յաւուրն՝ խառն ընդ շիճուկի կաթին, որ բազազրեալ իցէ գինեաւ:

Եւ զայս պարտ է գիտել, եթէ տենդս այս գործածութեամբ ներհակական գեղորէից մարթի փոխարկիլ 'ի տենդն ջրական. նմին իրի պարտ է կրկին և կրկին քննութիս առնել 'ի վերայ նշանացն, և ապա 'ի վար արկանել զգեղորայս: Այլև գիտելի է, զի ընդ տենդիս այսմիկ երբեմն զուգորնթաց լինի տենդն ընդհատ, և կամ զկնի ապաքինելոյն 'ի վերայ գայ նոյն տենդն ընդհատ. յայնժամ հարկ է 'ի վերոյիշեալն յաւելուլ զքինա քինա,

և յարտուե 'ի գործ արկանել մեծաւ քանակութե՛ք ընդ երկար ժամանակ, որպէս զի խափանեացի վերադարձն այսպիսի գժառելութե՛ն, և զի բարձցին ամենայն հետք նախնութեաց ջղային գանդադատենդի :

Բարեգոյն եղանակն առ 'ի կիր արկանելոյ զքինա՝ և յետագայս : Արկ զնոշոր փոշի կեղեկոյ քինաի ըստ կշռոյ տնկելոյ միոյ՝ 'ի քսեստ մի ցլւոյ կմ՝ օղւոյ, և յաւել 'ի վերոյ՝ կէս ռանկի կեղև դառն նարնջոյ, և երկու տրամ՝ սեւ բէնութաւիա վիւռնիկանա, և մի տրամ՝ քրքում՝ զինի երեք կմ՝ չորս աւուրց քամեա զայն կաւաւով յանութ ապակի. և տաւր ըմպել տխտակրին երեք կամ չորս անգամ՝ յաւուրն ըստ չափու երկուց գրգալոյ որձոյ՝ խառն ընդ փոքր ինչ գլինոյ :

Գտանին և այլ տեսակք տենդից, զոր կոչեն՝ Թիֆո, և ֆեպպաւէ փութութաւ, որոց գարանիք նոյն են ընդ գարաննոյ ջղային տենդի :

Բաշառնաֆիսն Տէնդի :

Չի՛ գու՝ զի՛ գրիլց թըւով 'ի յարմար, կարգես ըզՏենդիս ճիշդ ազգահամար. ըստ ազգաց ազգաց և ըստ պատճառաց, Բերել 'ի տեսիլ զընդհադեմ գումար :
 Մի եմ՝ ես միակ բայց համայն ախտից, ըսկիցն և աւարտ հետք մահուն մրտից. նա՛ միայն անվէր առ յիմոց ժանեաց, որ չետես զարև կենցաղոյս տատից :
 'ի Թեքս հողմոց ժանտից թըւանիմ, 'ի հրոյ և ջրոյ արկածս գարանիմ. գիմեմ՝ անարգել ընդ տարր ամենայն, յօգք մարմնոյ և հիւթք բռնիկ կայան իմ :
 Թի՛ մարմնոյ՝ ընութիւն ինև տապանայ, միտք 'ի գարաննել՝ հոգովք տխտանայ. ուր գեղովք կարծիմ լինել 'ի ըացէ, անդ վերագարձի երկիւզ զօրանայ :
 Քեզ խորատա քոզոզ տամ ինձ հակառակ, մի՛ առ մարմնոյ կիքս լինիր անառակ. որով չմբռնիս, կամ բուժիս արագ :

Գ Լ ՈՒ Խ Բ .

Ի վերայ ընդհանուր բորբոքմանց կամ քաղմանց :

Յ Օ Դ ՈՒ Ա Ծ Ա .

Բորբոքումնդ անուն թէպէտե հասարակ, այլ յարմարի ՚ի գործածութիւն խտրական բառին՝ ինքիամնացիօնէ, որով նշանակի բորբոքումն, եւեալ ՚ի բայէ անտի՝ ինքիամնառէ, որ է լուցանել կամ բորբոքել. յորմէ և արաբացիք միւհրիւքան, կամ իթիհապ կոչեն, և պարպք՝ կիրիմ, որ է խօթութի ինչ տապալացուցիչ, և վթանդաւոր, ծաղեալ յաճեցմանէ և ՚ի ձկումանէ ջերմութեան տրեան որ լինի ՚ի խթովական հիւթոց մանլոց և ճապաղելոց քեբակս, և ՚ի ներքին եռացուցիչ կրից ռզոյ, ևս յայլևայլ տենդից և ախտից, որպէս տեսցի իւրաքանչիւր յիւրում տեղով : Նախ բերեցրտութիւն և հրակէզ ջերմութի, և ապա խստութի կմ՝ կարծրութի ինչ որ և իցէ ընդէրաց կմ՝ անդամոց կենդանւոյն, հանդերձ կարմրութի և ցաւով, և լիութի աստկութի՝ և կարծրութի զարկի բազկերակին. և ցաւն այն՝ որ սովորաբար ՚ի վեր երևի ՚ի նոյն խտացեալ անդամն, լինի երբեմն թեթեւ, և երբեմն ուժգին. երբեմն ծանր և խուկեալ, և երբեմն խայթիչ և բարախ. յորմէ բազում անգամ զհետ գան իցանք ինչ խիտ, և պատճառեն զպալար, զխոխայծ, զնխութիւն և զքաղցկեզ, և երբեմն ևս զմահ :

Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է, զի պէտքէս անուանս ընծայեն այսմիկ բորբոքման, ըստ այլևայլութե մասանցն որք են ենթակայ ընդունելոյ զայս : Նախ՝ յորժամ բորբոքումն զկալ առնու յուզեյն կմ յայլ ներքին մասունս գլխոյ, յայնժամ անուանի՝ ինքիամնացիօնի չէֆալքէ, կամ ինքիամնացիօնէ տել չէուվէլլօ. այսինքն բորբոքումն ուղղոյ : Երկրորդ՝ եթէ բորբոքումն այս ՚ի վեր երևի յաչս, յայնժամ կոչի օթթալմիա. այսինքն բորբոքումն աչաց : Երրորդ՝ եթէ յականջս, յայնժամ ասի՝ օթիթիտէ. այսինքն բորբոքումն ականջաց : Չորրորդ՝ ՚ի լինելն բորբոքման ՚ի լեզուն, ասի յայնժամ կլոսսիթիտէ : Հինգերորդ՝ ՚ի լինելն յորկորն, յորջորջի յայնժամ չինանքէ. ընդ այսու տեսակաւ են բորբոքումն խոջափողին, հագա

գին, քմաց, մակաղեղութիւն են : Աւցերորդ՝ եթէ բորբոքումն 'ի վեր երևի 'ի թղթս և 'ի լանջամաշկս, յայնժամ անուանի՝ բէռիքնէումենիս և բլէուռիթիտէ : Եօթնեւորդ՝ եթէ 'ի սիրան, յայնժամ ասի՝ քաւաթիթիտէ : Ութներորդ՝ եթէ 'ի սառածանին, յայնժամ կոչի՝ տիաֆուսմ մաթիտէ : Իններորդ՝ եթէ 'ի սասմոզան, յայնժամ ասի՝ կաւթուրիթիտէ : Տասներորդ՝ եթէ 'ի ստորին որովայնն, յայնժամ ձայնի՝ ինթէուրիթիտէ : Եւտասաներորդ՝ եթէ 'ի լեարզն, յայնժամ կոչի՝ էրաթիտէ : Երկուսասաներորդ՝ եթէ 'ի փայծաղն, յայնժամ ասի՝ սրէնիթիտէ : Երեքասաներորդ՝ եթէ յերկամունս, յայնժամ կոչի՝ նէֆուրիթիտէ : Չորեքասաներորդ՝ եթէ 'ի փամփուշտն, յայնժամ ասի՝ չիւթիթիտէ : Իսկ հնգեասաներորդ՝ եթէ յարզանդն, յայնժամ կոչի՝ մաթուրիթիտէ : զորս յայսմ վայրի սկիզբն արտայուք մի առ մի ստորագրել ըստ վերոյեղեալ կարգի :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Բ .

'ի վերայ բոբիոթան ուղղոյ, որ յիփաւացաոյ խէ՛ 'ի Գիւման յիտէ ԿէԼ լիւմիւս :

Բորբոքումնս այս երբեմն է գոյացական, և բազում անգամ ևս է իբր նշան ինչ այլ ախտից, որպէս բորբոքողականքն տենդից, ևն. ուր ուրեմն մարթ է ախտիւ լինել գոյացական, և այն յանձինս յարբունս հասակի եղեալս, և 'ի բնակութիւնս ջերմագինս : Անձինք հրայինք, որք ունին զկիրս սաստիկս, են առաւել ենթակայ բորբոքմանս :

Պարճառոթ բոբիոթան ուղղոյ :

Բորբոքումնս այս բազում անգամ պատճառի ևս 'ի հսկմանէ, մանաւանդ եթէ հսկումն լինիցի հանգերձ տաժանաւոր խորհրդով, և խոր մտածութիւն : Դարձեալ մարթ է ծագիլ 'ի չափազանց ըմպելոյ ոգիւտոր հեղանիւթոց, 'ի սաստիկ սիրահարութիւն, 'ի տրտմունք, յուժգին և 'ի մշտառե գլխացաւունք, յարգելմանէ իրիք սովորական հոսման, զօրօրինակ թանչից, գաշտանի, ևն : Եւ ևս նոքա՝ որք անդգուշարար ընկողմանին 'ի տօթագին արեւու, կմբ րաց գլխով 'ի քուն լինին ընգդէմ հոգմոյ, 'ի բնակութիւնս ջերմագինս՝ են ենթակայ ախտիս անպէտք. նոյնպէս մարթի պատճառիւ ևս 'ի հարուածոց

'ի գլուխն, 'ի գոնջութէն, 'ի յօգուածացաւութիւն, և 'ի բոլորքմանէն թողոյ, ևն:

Նշանի բորբոսման ուղղոյ:

Սովորական նշանք 'ի գիպուածոյ յայտն են անկայուն ցրտութիւն, խորշումութիւն մորթոյ, խոնջութիւն, և թուլութիւն ձեռաց և ոտից, անձկութիւնն, և տխրութիւն, անանգորութիւն սրտի, անսովոր ջերմութիւն, գիւրադրութիւն հոգւոյ, և խանգարումն երեակայուն: Ախտակիրն ունի ցնորումն թեթեւ, մշտապէս տքնութիւն, մոռացկոտութիւն, սաստիկ քաջարտութիւն, երբեմն զուարճացեալ ծիծաղի, և երգէ բարձրաձայն, և երբեմն լայ և ողբայ, և տոնայ շարժէ զձեռն առանց ինչ պատճառի. անհանգիստ է 'ի քուն լինելն, և միշտ ահազնատեսիլ և սոսկալի տեսլեամբ և երազօք տաժանի. կրէ սովորաբար զպառլայ գլխոյ, զգոգգոջիւն ձեռաց և ոտից՝ ևս լեզուի, զանախորժութիւն կերակրոց, և զգժուարամարտութիւն տոնայ ժայթքէ զտողունս ժանգագոյնս, և կրէ զսաստիկ ցաւ գլխոյ, և ցաւ այս զինի տակաւուց ելեալ տարածանի 'ի զանազան մասունս գլխոյ, և առաւել ևս յուղեղն, 'ի ջիւղս, և 'ի խտամայրս, և յայնժամ իսկ և իսկ ակսանին հարկանել յաճախակի շնչերակք քիչոյ, և պարանոցի:

Յայս վայր խօսեցեալ նշանքն՝ են աներկեան և զանգաղկոտք. իսկ նշանք որք փութապէս 'ի վեր երևին՝ են յետագայք: Չկնի վերոյգրեալ անհաստատ կամ անկայուն ցրտութիւն՝ իսկ և իսկ զհետ գայ ջերմութիւն ինչ տուր, և քիւրան յորդահոս. զարկ բազկերակին լինի կարծր և արընթաց, երբեմն ևս ակար, գոգգոջուն, անհաստատ, և անկանոն. և մէզն լինի առատ, լոյծ և գեղնագոյն. ցնորումն առ սակաւ սակաւ յաւերանայ. բերանն և լեզուն լինին չոր և ցամաք, բայց ախտակիրն չունի զծարաւ սաստիկ, և հագիւ երբեք կամի ըմպել: Ախտակիրն ունի զվիշտս և զառգնապ մեծ. և ձայնն լինի կերկրեալ և այլափոխեալ. անգագար բարբանջէ և քրթմնջէ. մորթն գլխոյ, և գէմքն լինին այտուցեալ, և գոյն աչաց սաստիկ կարմրեալ, տեսիլք սոսկալիք և երկիւղալիցք. երբեմն ևս յուժգին ջերմութիւն և գլխացաւութիւն գլխովին խանգաղի զգայութիւն և բանն. տոնայ գնէ զձեռն 'ի վերայ գլխոյ. տրագարագ բանայ և խփէ զաչո. փափքի 'ի լուսոյ, հոտն անգագար զարտատուս, բազկէ զգն ձեռամբ առ 'ի որսալ

դճանճ, առնէ և այլ այսպիսիս՝ հանգոյն գիւահար մե-
լեգնելոյ : Դարձեալ, ախտս պատճառէ երբեմն զգոճաւ
բաճնելութի, զուշագնացութի. զքնցողականութի, և ըզ-
լուսնոտութի. և երբեմն ևս արձակէ 'ի բերանոյ զփրփուրս
յորդառաստ :

Յազաֆս խտաւարութից՝ զբոս պարք է 'ի Գործ արեանել
'ի դիպասածս Բորբորանս ոտղոյ :

'Ի գիպուածս բորբոքման ուղղոյ նախ քան զամենայն
պարտ է ջանալ 'ի պակասեցուցանել զարիւնն, որ է 'ի
մէջ ուղղոյն. պարտ է անտակրին վայելել 'ի մեծի հանգա-
տեան. այն ամենայն, որ կարէ զայրացուցանել զգայու-
թիւն, և խռովեալ զգոճել զերեակցութիւն : առաւելա-
պէս ստատկացուցանէ զախտս զայս. մանաւանդ զի և ա-
ռաստութի իսկ ըստոյ է յոյժ մեասակար. վասն որոյ և
սենեակն՝ յորում բնակի հիւանդն, պարտի լինել ոչ
այնքան ջերմ, և ոչ այնքան ցուրտ : Դարձեալ, պարտ է
սւնել զախտակրին միշտ ուրախ և զուարթ, ոչ է օրին
բնաւ գործել ինչ ընդդէմ՝ կամաց նորին, այլ մանա-
ւանդ պարտ է ջանալ 'ի կատարել զախորժակս և զխնդ-
րուածս նորին : Կերակրոցն նորին արժան է լինել թե-
թեւ, և միանգամայն պատրաստեալ ալերօք, որպէս ըն-
տիր վարսակի, գարուոյ, ևն. նոյնպէս պատշաճ է ուտել
զմիգոս եփեալս 'ի վերայ հոյ, որպիսի են քաղցրակե-
նիք, ևն :

Յազաֆս բեզբէից, զբոս պարք է 'ի Գործ արեանել 'ի
դիպասածս Բորբորանս ոտղոյ :

'Ի բաւել օգտուեալագոյն գեղն 'ի գիպուածս ախտիս՝
է հասումն ինչ արեան յընդացն, որ է թէ ինքնին բնու-
թեամբ ոչ շարժի, պարտ է յայնժամ շարժել զոյն
բանօք, 'ի ներքս մուծանելով ընդացն զիւր ինչ միջ
կմ առիթից : Երակ հասաննն 'ի գիպուածս յոյժ յե-
րակէն որ կոչի՝ ետկուլարէ, է յոյժ օգտուեալ, բայց
պարտի լինել 'ի ձեռն ուրօք հմտագոյն միարարժի-
քորհեաեւ երակ հասաննն յոյժ երակէ՝ յոյժ գոճաւ
քին է և որդայթաւոր : Նոյնպէս է յոյժ շահաբեր հո-
սումն ինչ թանկից. զի որոյ պարտ է 'ի գործ արեանել
զամենայն հնարս կարելիս առ 'ի շարժել զնոյն հոսումն.
պարտ է գնել քանի ինչ աղտուկս 'ի քունջս քիբոյ, կմ

'ի յետին կողմն սկանջաց , կի՞մ 'ի ծոծրակն , և կի՞մ 'ի յետանա , և նստուցանել զախտակիրն 'ի վերայ շոգեաց ջրոյ , ևս 'ի գործ արկանել զգրեխս պատրաստեալս զովացուցիչ և կակղացուցիչ գեղորէիւք : և մարԹ է յաւելուլ 'ի վերայ ևս սակաւ ինչ քացախ :

'ի գիպուածս յորս յառաջ գայ ախտս այս յարգելաւ կանուԹէ իրիք հոտման , եԹէ՛ քնականի . և եԹէ անսովորականի , պարտ է փուԹալ վողվաղակի շարԹել ըզնոյն հոտումն , և կի՞մ ընուլ զտեղի նորա 'ի ձեռն այլ ինչ իրաց : Միշա պարտ է լոյծ պահել զորովայն 'ի ձեռն գրեխաց , և ԹեԹեապոյն ըւծազականաց : Յոյժ օգտակար գեղ է ևս գրեխ առնել 'ի զովացուցիչ գեղոց , և 'ի հեղանիւԹոց , որպիսի են քացախ , սակ նիԹռօ , ևն . ևս 'ի գործ արկանել նիԹռօ սակաւ քանակաւ 'ի մէջ հասարակ ըմպելոյ ախտակիրն : 'ի ստիպողական գիպուածս մարԹ է զայն նիԹռօն 'ի գործ արկանել 'ի մէջ ձկ ժամուց երկու տրամ , կի՞մ ևս աւաւել : Պարտ է գերծուլ զգլուխն ախտակիրն , և խառնեալ զքացախն ընդ անուշադրի , և ընդ նիԹռօի , շփել այնու զգլուխն ստեպ յաւուրն . կամ Թացեալ այնու զլուխայ , պարտ է գնել 'ի վերայ գլխոյ նորին :

Արդ 'ի ժամանակի , յորում 'ի գործ արկանեմք ըզգարմանս զայս , յայնժամ պատշաճ է գնել զոտս ախտակիրն 'ի գաղջ ջուր մինչև ցծունկս , կի՞մ 'ի բաղանիս մեծանել զբովանգակ մարմինն 'ի գիպուածն յորում բորբոքումն ուղղոյ պատճառեալ լինի յարենէ , կամ 'ի պղտորութենէ նորին : Եւ եԹէ յառաջ գայ բորբոքումն ուղղոյ 'ի սեւամազէ , յայնժամ ցուրտ ջրով բաղանիս առնելն է յոյժ օգտակար , և յարեարապոյն : Այլ եԹէ զկնի 'ի գործ արկանելոյ զամենայն վերայգրեալ հնարս , տակաւին բորբոքումն մնայ նոյն օրինակ , յայնժամ հարկ է գնել զվէժեալԹռիս 'ի վերայ այնր մասին գլխոյ , ուր առաւել զգայ զցաւն , և այս ոչ միայն քարշէ արտաքս զցաւս գլխոյն , այլ ևս շիջուցանէ զբորբոքողականութիւն : Սովորութիւն է ևս յայդպիսի գիպուածս բորբոքողականութե , տալ քանՖոռա ընդ նիԹռօի բաղում ցորեանս . նոյնպէս ստեպ 'ի կիր առնուն մուսքիօն , և օրբիօն . բայց մեծի զգուշութե պէտք են առ 'ի կիր արկանել զայսպիսի խԹիչ կամ՝ գրգռիչ գեղորայս , և զայն 'ի պահանջել հարկին միայն , այսինքն առ 'ի տնօրինել զանկարգ , զաւրէնութի , և զգողչոյուն ընԹացս զարկի բաղկերակին :

Յազաֆս Բորբոսման աչաց, որ առիօթիալէս :

Լիտքն աչաց են բաղմամբիւ, որոց ենթակայ է մարդն, որք յառաջ դան 'ի բաղմամբն պատճառաց, ուստի և մարմինն վշտացուցանել միանգամայն և ակարացուցանել զզանազան գործարանս տեսանելաց, և զպէսպէս ջիգ աչաց . բայց մէք խօսեսցուք յառաջիկայդ զառաւել հասարակ ակտից աչաց, որք ունին զոյգ ընդ իւրեանս զորք բոլորականութիւն, և զվտանգ ինչ կուրուծեն :

Յազաֆս Բորբոսման և ակտից աչաց :

Բորբոքումն կմ ակտ աչաց՝ է յոյժ յաճախ յեզիպսոս քան յայլ մասունս աշխարհի, և այս գուցէ յառաջ գայ 'ի տօթագին շնամանէ հոգմոց, կամ 'ի միզախառն փոշեաց, և կամ 'ի տօթախարշ աւազոց, որք ստէպ մասնեն յաչս մարդկան : Իսկ սովորական տեղիք կամ կայանք բորբոքման են թաղանթքն, և շառաւիղք աչաց, և այլ գործարանքն տեսութեց :

Պարճառօ Բորբոսման և ակտից աչաց :

Սկզբնական, և մասնաւոր պատճառքն բորբոքման և ակտից աչաց՝ են անպայման պարսպումն յընթերցանութիւն, և 'ի գրութիւն, մանաւանդ 'ի գիշերային պահու . յերկարատեւ հայեցումն 'ի վերայ սպիտակագոյն և փայլուն իրաց . որպիսի են ձիւնն, թուղթն, անգամանդն ևն : Եղնպէս Է երկար պշնեն 'ի վերայ լուսատու իրաց, զորորինակ արեգական, լուսնոյ, փայլական, հրոյ, ճրագի, ևն : Դարձեալ արգելականութիւն որ և իցէ հոսմանց . զորորինակ է հոսումն արեան յընդացն, գաշտառնի, արտաշնչութիւն մարմնոյ, մանաւանդ քիրտն ոտից, ևն : Բազում անգամ ևս պատահի և յառաջ գայ յանշառ փայլէս գործածութենէ ոգիաւոր հեղանիւթից, 'ի հսկմանէ, յանձնութէ, 'ի տխրութէ, 'ի սաստիկ բարկութէ, 'ի քնշմանէ ոգւոյ, 'ի պնդութէ որովայնի, 'ի փոշեաց և յայլ 'ի և իցէ նիւթոց մոեւոց յաչս, 'ի գործեաց թիւնայի մտաւղաց, և հանքաց, 'ի բարկ և յաղդու ծխոց փայտից և այլոց նիւթոց, 'ի տկարութէ ջրաց, յանսանձ

սիրահարութիւն և 'ի վաճառատական ցանկութիւն , յիշուածոց , 'ի հարբերոյ :

Հոյնպէս յառաջ գալ մարմ է բորբոքմանս , եթէ որ զինի քրտնեղոյ նախնի հանգէտ հողմոյ , կամ ընկողմանն ի վերայ գէճ գեանոյ , և կամ բաց գլխով 'ի քուն լինիցի ընդգէտ հողմոյ , ևն : Դարձեալ ախտս այս յոլով անգամ ևս յառաջ գայ 'ի գաղղիական ախտէ , 'ի խղիւսոյ թից , 'ի սքոֆօզօ կոչեցեալ խուլէ , 'ի բորոտութիւն , 'ի գոնջութիւն , 'ի յորբիւնէ , 'ի սկիտակէ , 'ի վարդախտէ , 'ի սքոֆօպութօ անուրանեալ ախտէ , 'ի հնացեալ վիրաց , ևն : Յայտնանէ և 'ի աղին նման ախտից յառաջ եկեալ ախտքն աչաց ոչ բնաւ ասպրիկին , եթէ ոչ նախ բուժեսցին վերոյսացեալ ախտքն . յայն սակս պարտ է նախ գարման ասնիլ ախտիցն այնոցիկ՝ յորոց պատճառին , 'ի գործ պահանելով զկառավարութիւն և զգեղարայս անփականս իւրաքանչիւր ախտից :

Յազաֆս նշանաց Բորբոքման աչաց :

'Ի վառար նշանք են ուժգին այտուցն , արտասուելն , կարմրութիւն , ցաւն , և ջերմութիւնն աչաց . հանգերձ խղիւսոյ թիւ , որք 'ի գոյզն ինչ շօշափմանէ առաւել ևս զայրանան և աճին . և միով բանիւ ասացից . տարաբաղդիկ ախտացեալս՝ լինի գլխովին անընդունակ իրէք լուսոյ : Ախտակիրն զգայ ջերմութիւն , և ծանրութիւն ինչ գլխոյ , զարկ բազկերակին լինի խիստ և արագ : Յերկարածեալ միաշն այտորիկ բորբոքման , սովորաբար 'ի վեր երեւին բիճք և լուսունք 'ի մէջ տեսանեցեաց , և ուրիշ ուրիշ 'ի բիրտ աչաց , որք երբեմն գլխովին արգելուն զտեսութիւն : Գիտել արժան է , եթէ բորբոքումն լինիցի յոյժ գոնեայ և զօրութիւն , և զոյգ ընդ այնմ գաւանիցի աստիկ ցաւ ինչ գլխոյ , յոյնժամ իսկ և իսկ զհեա գայ տկարութիւն ինչ գործարանացն տեսանեցեաց , և երբեմն ևս կուրութիւն գլխովին :

Յազաֆս խնտի և խոտվարութիւն , զոր պարտ է 'ի Գործ արեանէլ 'ի Դիպուածս Բորբոքման աչաց :

'Ի նշանաց այտորիկ ախտի քաղաքացո երեւի , եթէ հարկաւորապէս պահանջի կառավարութիւն իմն , որով մարմ իցէ բարեխառնել զջերմութիւնն , և չիճուցանել զբորբոքողականութիւն : Վերտկրոցն պարտ է լինել թե .

Թեւագոյն, և գիւրամարս, որպիսի են թեթեւորքանակներ, կաթն, ևն: Ըմպելին նորա պարտի սովորաբար լինել ջուրն գարւոյ, կամ վարսակի, շիճուկն կաթին, թեթեւ լիմն նաթա, և թամպրինաի, յորոյ վերայ արժան է յաւելլուլ սակաւ ինչ շաքար, որ լինի յոյժ պատշաճողական բնակելի ի գիպուածս յայս: Պարտ է որքան մարմ իցէ՝ ի հանգստեան և ի յանգորդութեն ունել զախտակիրն, և ի բաց տանել զայն ամենայն, որք կարեն զայրացուցանել զարիւնն և սաստկացուցանել զորորդութեան զայս. մանաւանդ զի և առատութիւն իսկ լուսոյ է յոյժ ֆրաստկար. վասն որոյ և սենեակն՝ յորում բնակի ախտակիրն, պարտի լինել մթագին. ևս արժան է լինել ոչ այնքան ջերմ, և ոչ այնքան ցուրտ:

Յազաֆս Դեղերէից. զոր մարմ է ի վար արխանել ի Դիպաւոս Բորբոսման աւայ:

{ } Երայպիսի գիպուածս պարտ է հարկաւորապէս երակ հատանել և հանել զարիւն իբր տասն կամ երկուսասան ունկի. և գրեթէ այդ է սեպհական դեղն, զորմէ կախեալ կայ բարի ելքն աւայ. բայց նկատել արժան է յոր ի պարագայս անձին. զոր օրինակ ի հասակն, ի զորութեն, ի սաստկութեն նշանաց. ևն: Օգտակարագոյն է միանգամայն դնել զտղուկս ի մերձագիր մատուն աւայ, կամ ի յետկոյս ականջացն: Նոյնպէս արժան է ի գործ արկանել զվէշիքաթօռիօ, զոր և պարտ է դնել ի վերայ ծոծրակի, կամ յետկոյս ականջաց: Դարձեալ պարտ է միշտ լոյծ ունել զորովայնն ի ձեռն կակղացուցիչ և բարեխառն գեղորեից. որպիսի են քուէմօս տի թաութառօ, թամառլիտի, ռապառապառօ, սալ կլուուպէս, սեննա, նիթռօ, ևն: Այլիս պարտ է ի գործ արկանել զգրեխս կակղացուցիչս միանգամ յաւուրն: Նաև պարտ է դնել ևս յաճախակի զոտս ախտակիրս ի ջերմ ջուր մինչև ցծունկս:

Յոյժ օգտակար դեղ է ևս քաթարալաքմա առնել ի զովացուցիչ և ի մեղմիչ ծաղկանց գաղջ կաթմամբ և միջմիջ հացի, և ստեպ ստեպ անընդհատ դնել ի վերայ ցուրտ գնեալ աւայ. և նախ քան զպաղիշ պարս է փոխել և վերանորոգել: Է՛ք պարտ լինել այնքան սաստիկ ջերմ, և ոչ կարի ցուրտ. քանզի առաւել ջերմն, և կարի ցուրտն հաւասարապէս ֆրաստկար են աւայ: Երբեմն ևս պարտ չաճական է յայսմ գիպուածի լաւտանս լիզուխտօն. որք

պարտ է հեղուլ 'ի մէջ ցաւապնեալ աչաց երկու անգամ՝
յաւուրն զիչիւ երկու ցարենոյ : Իսկ եթէ արտակիրն ու-
նիցի քնհատուածիւն կամ տքնուածի, յայնժամ արժան է
փայնմա յամենայն երեկոյն՝ զտանն և հինգ կամ քսան
շիթս նոյն լաւասնս լիգուիտոն : Այլ եթէ յառաջ քաց
բորբոքումն աչաց 'ի տկարութեն, և 'ի թուլութեն Ընաց,
յայնժամ ցուրտ Ըրով բազանիս առնելն է յոյժ օգտա-
կար, և յարմարագոյն :

Դարձեալ, նշանաւոր գեղ իմն է յայսմ բորբոքման յե-
տագայ խառնուրդս : Ա՛ռ կէս ունկի օղի, կամ քացախ,
մ. երեք ունկի Զուր ցուրտ, խառնեա 'ի միմեանս, և տուր
ցաւակրին ստեպ ստեպ լուանալ զաչս իւր : Բայց առա-
ւել բարեգոյն գեղն յայսմ գիպուածի է խառնուրդ ինչ,
որ այսպէս բաղագրի : Մի արամ՝ Ֆիօր տի ծինքօ, և եր-
կու արամ՝ կօմմա առապիքա, և վեց կամ եօթն ունկի
Զուր հասարակ է 'ի խառնուրդէ աստի՝ պարտ է անաս-
կրին լուանալ զաչս իւր՝ վեց կմ եօթն անգամ՝ յաւուրն :
Եւ ինձ իսկ ոչ պլնաղդ յաջողեցաւ զարման տանիլ, բայց
եթէ աւելով զառաւել յարմարականն յարտաքին գեղ-
րէից աստի, որպիսի են լիգուսոն օթթալմիքօ, և թու-
թիա, զորմէ լիազոյն տեսցես 'ի հատ. Բ. 'ի տառն Թ. 'ի
կարգի իւրում :

Յազափս դեղորեից և խնամափարութի, զորս պարբ է 'ի
վար արխանել գլխի տեղանելոյ Բորբոքման աչաց :

Բայց որովհետեւ 'ի գիպուածս յայս գործարանքն տե-
տածեց և արտևանուիքն աչաց արտակիրն՝ ասիւք են լի
նել յոյժ տկարագոյնք և թուլագոյնք. վասն որոյ պարտ
և պատշաճ է խօթացելոյն 'ի կիր արկանել առ ժամանակ
ինչ ինֆուզիօնէ տի քինա, և զկերպն 'ի կիր առնելոյ սորա
տէս 'ի հատ. Բ. 'ի տառն Ի. 'ի կարգի իւրում : Դար-
ձեալ, 'ի գիպուածս յայս պատշաճողական է նաև խա-
րանն, զոր մարթ է բանալ 'ի սրունս կամ 'ի բազուկս, և
թողուլ բացեալ ընդ բովանդակ կեանս ցաւակրին : Այլ
և 'ի զարնանային և յաշնանային ժամանակի պարտ է ե-
րակ հատանել, և 'ի գործ արկանել թեթեւ ինչ լուծողա-
կան գեղս, որոյ գործածութիւնն է օգտակարագոյն՝ ոչ
միայն 'ի մաքրել, այլ և առ 'ի խափանել զվերագարձումն
այսարիկ բորբոքման :

Ակն իջնեցօ՛ղ՝ ըզջայտութեանց ,
կերտուած փափկիկ՝ գրիւ գերազանց .
հոգւոյ մրտաց՝ զոյգ է գլրանց ,
գարման խընդրէ՝ զեռ անգին գանձ :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Դ .

Յազափս Բորբոքման, իմ ցառոց ախանջաց . որ ասի՝
օր ինիփէ , իմ քօցո՛ւք ք՝ օռնէփո :

Բորբոքումնս կամ ցառս այս սովորաբար ՚ի վեր երևի
՚ի Ծածկոյթ անուանեալ Թաղանթան , (որք են մարմինք
նուրբ ՚ի ներքին խուռչս ունկան ՚ի մուտս լսեկեաց) Այս
բորբոքումն երբեմն լինի յայնքան սաստկագոյն աստիճա-
նի , մինչև պատճառէ խլութիւն և անգամագոտութիւն :

Պաքճառք Բորբոքման ախանջաց :

Բխոս կամ բորբոքումնս այս ունի պատճառիւ յայնմ
ամենայնէ՝ որք կարեն զայրացուցանել զվերոյսացեալ
Թաղանթս , և ջերմացուցանել զարիւնն . վասն այսորիկ
հեղձումն , սաստիկ բարկութիւն , արգելումն արտաշնչուն
մարմնոյ , մնալն ընդերկար բաց գլխով ընդգդէմ ցրտագոյն
հոգմոյ՝ մանաւանդ զկնի քրտնելոյ , կարեն պատճառել
զախաս զայս . նոյնպէս յառաջ մարթ է գալ ախախ ՚ի
գործածութիւն ոգխաւոր հեղանիւթից , յարգելականութե
նրից սովորական հոսման , ՚ի հարուածոց ՚ի գլուխն , ՚ի
հարբուխոյ , յիջուածոց , ՚ի յօգուածացաւուէ , ՚ի ցրն-
ցողականութե , ՚ի յարգանգացաւուէ , յախոնդանոտու-
թե , ևն : Բազում անգամ ևս պատահի և յառաջագայի
յորդանց , և յայլ միջառաց մտելոց յականջս , յառա-
տուէ կեղտից կուտակելոց ՚ի ներքս յունկան , ՚ի յաճեց
մանէ սպնդանման մոյ ՚ի խուռչս ախանջաց :

Նշանք Բորբոքման ախանջաց :

Բորբոքումնս այս հասարակօրէն սկիզբն աւանու յուժ-
գին ցառոց ախանջաց , գլխոյ , և մկանանց այտից , ՚ի
սաստիկ ցնորմանէ , ՚ի բունի շարժմանէ մկանանց , ՚ի քնու-
փութե , և ՚ի նուազմանէ կամ ՚ի Թալկացմանէ պատի . և
զկնի այսոցիկ ամենայնի ՚ի վերայ դայ կարմրութիւն երեսպց ,
շշնջումն ախանջաց , և ջերմութի հանապազօրեայ : Ի սկիզբ

բան անդ բորբոքման, զարկ բազկերակին լինի մանր, և շուտափոյթ, իսկ 'ի յարատեւել բորբոքման՝ հարկանէ կարծր և լի : Մէջն լինի առատ և կարմրերանդ : Ձիք ինչ պայմանեալ սահման անելոյ այս տեսակի բորբոքման . ուրեք ուրեք մարթ է 'ի ձեռս բերել զկատարեալ ապաքինուի 'ի մէջ վեց կամ ութ աւուրց . երբեմն յերկաբաձգի մինչև ցերկոտաասան աւուրա . և երբեմն ևս 'ի սաստկութեմ այսոցիկ նշանաց 'ի վեր երևի կուտակուին ինչ շարաւոյ 'ի խոռոչս ունկան :

Յազօս դեղորեից և հետեից Բոբինան ականջայ :

Երակ հասանելն՝ որպէս 'ի բորբոքման աչաց, նոյնպէս և աստ կարևոր գառի . բայց պարտ է նկատել 'ի պարագայս նշանաց կարողութե հիւանդին, և ուժգնութեան ցաւոյն : Նոյնպէս արժան է 'ի գործ արկանել հինգ կմ ութ կշիռ ցորեան՝ սալ նիթու խառն ընդ վեց ունկի գարեջրոյ, զոր պարտ է երեք կամ չորս անգամ կրկնել յաւուրն : Եւս պարտ է գրեխս կամ թեթեւ լուծողականս առնել և կակղացուցանել զորովայն : Այլև արժան է դնել ևս ստէպ ստէպ զոտս ցաւակրին 'ի ջերմ ջուր մինչև ցծունկս :

Քաթաղազմ կակղացուցիչ է յոյժ օգտակար 'ի գիպուածս յայս, զոր պարտ է պատրաստել այսպէս : Առ զմէջն հացի ցորենոյ, զմոլոշ խոտն, զսոխ, և զկաթն կողով հանգերձ խառնեալ իրերաց, և եփեա 'ի վերայ հանգարտ հրոյ, և գիր ստէպ ստէպ 'ի վերայ վառացեալ ականջացն : Խաշուին մոլոշի խառն ընդ կաթին՝ է նոյնպէս դեղ իմն կարի աղնիւ և գործունեայ նկատմամբ ախտիս, զոր մարթ է 'ի գործ արկանել ըստ վերոյսացեալ կերպի եօթն կամ ութ անգամ յաւուրն, կամ ևս առնուել : Նոյնպէս պարտ է զսպունգն ջերմ կաթամբ կամ վերոյնեալ մոլոշի ջրովն թացեալ դնել 'ի վերայ ցաւագնեալ ականջացն, բազմիցս անգամ յաւուրն :

Իարձեալ, յամենայնում երկու ժամու միանգամ պարտ է երեք կամ չորս շիթս հեղուկ 'ի ցաւագնեալ ունկն զյետադայ գեղն : Առ մի տրամ իւզն դառն նոյ, կէս տրամ իւզն քափրոյ, և նոյնչափ իւզն կալանօի, խառնեալ զամենայն 'ի միասին, և 'ի կիր. արկ քանի ինչ աւուրա : Նոքա՝ որք ոչ հնարին 'ի ձեռս բերել զասացեալ իւղորայքս, պարտին 'ի գործ արկանել փոխանակ նոցա զյետադայ գեղորայս, որք ունին զնոյն զօրութիս և զնոր-

գործութիւնս : Ա՛ռ երկու տրամ իւզն գառն նշոյ , մի տրամ կալպանօ , կէս տրամ՝ գեղին մեղրամոմ , և նոյն չափ քափուր : Զայս ամենայն հաւացո՛ւ ՚ի մէջ փոքրիկ խեցեղէն անօթոյ միոյ . և ապա առեալ ՚ի ամանէ գոյշն ինչ՝ յօրինեալ որպէս պատրոյի , և մեծա՛ն ՚ի մէջ ցաւագնեալ ականջաց : Մարթ է ևս զէրմ գողորշին երկցկի կամ քացախոյ մուծանել ՚ի ներքս յունկն : Իսկ եթէ գործածութիւն այսոցիկ գեղորէից և հնարից չիցէ մարթ փարատել զբողբոջումն և զգառն յայնժամ պարտ է ՚ի գործ արկանել վէշիքաթօռիօ , զոր պարտ է գնել ՚ի վերայ ծոծրակի կամ յետկոյս ցաւագնեալ ականջացն : Երրօրմ բորբոջումնս կամ ցաւա այս յառաջ գայ յոր : Դանց կամ ՚ի միջատաց մօտեց ՚ի ներքին խռոցս ականջաց , յայնժամ հարկ ՚ի վերայ կայ արտահանել զբողբոջումն կամ զմիջատս ՚ի ձեռն իւզոյ քողոր նշոյ , կամ ձիթապողոյ , և կամ ՚ի ձեռն վերասպական գործեաց : Եւ եթէ պատճառեալ իցէ՝ ՚ի յաճնցմանէ աւելորդ և անպատեան մտոյ՝ որպէս առաջաք ՚ի վերագոյնդ , յայնժամ պէտս ունի միշտ խորհրդոյ ճարտար վերաբուծի կամ վերահատի :

ՅՕԴՈՒԱԾ Ե .

Յազափ Բօրբոյան լեզուի , ո՛ր առի՝ կցառիւիտէ :

Բորբոջումնս այս՝ է անտաժէտութի ինչ լեզուի , որ յոյժ ցանցառակի պատահէ . և նմանի բորբոջմանն , որ կոչի չինանքէ . զայսմանէ խօսեսցուք ՚ի ստորե . այլ աստանօր լիցի բան յատկապէս զայն տեսակ բորբոջմանն՝ որ այրուցանէ և վշտացուցանէ զլեզուն միայն :

Պափառօ Բօրբոյան լեզուի :

Պատճառք այսորիկ բորբոջման՝ յոյժ համաձայն են պատճառաց բորբոջողականութեց . այսինքն բորբոջմանց աչաց , ականջաց , ևն . զորս լիովին խօսեսցաք ՚ի անդիս իւրեանց : Բազում անգամ ևս յառաջ գայ ՚ի յօգուածացաւութէ , և ՚ի բորբոջմանէ լերդի :

Նշանք Բորբոսիան Լեզուի :

Սխալուոր նշանքն են ուսողցն , կարմրուին և կարծ-
րուծին լեզուի՝ հանգերձ յանկարծահաս ցաւովք , հո-
տումն լորձանց 'ի բերանոյ , հազն մշատակ , ուժգին ջեր-
մութին , գժուարութի 'ի կլանելն , 'ի խօսելն , և 'ի շքե-
լաւութիս , հսկումն , ցաւն գլխոյ , կարմրուին գիմաց ,
ծորութն արտասուաց , անձկութիւն , և ճ'նշումն կրծոց :
Ջարկ բազկերակին հասարակօրէն լինի խիստ , ստուար ,
և սղընթաց : Ախտակիրն զգայ զծարաւ սաստիկ , և ըզ-
թուլութի մարմնոյ :

Յաշգոն Լաւալարուիէ , և Դեղբէից , զոր պարս է 'ի մե-
տիանել 'ի Դիպոսածո Բորբոսիան Լեզուի :

Սաւալարութիւն այսորիկ բորբոքման գրեթէ նոյն են
ընդ կաւալարութեց բորբոքողականութեց , զորս ասա-
ցաք 'ի տեղիս իւրեանց . վասն որոյ պարտ է պահպանել
զախտակիրն 'ի հանգիստ , և զգոյշ 'ի ցրոյ , հեռի առ-
նել 'ի նմանե զայն ամենայն՝ որք առթեն զանձկութիւն
արտի : Կերակուրքն լինելոց են սնուցիւ , թեթեւ , և փոքր
քանակութե . ըմպելին զովացուցիւ և միզաբեր . որպէս
ջուրն կրամինեայի , կամ ավէնայի , ևն : 'ի դիպուածս
ախտիս երակ հատանելն հարկաւորապէս պահանջի . բայց
սքորտ է նկատել 'ի պարագայս նշանաց կարողութե հի-
ւանդին , և սասակութե բորբոքմանն . և յետ այնորիկ
հարկ է գնել զտղուկս 'ի ներքոյ կզակի : Պարտ է ևս
զջերմ գոլորշին քացախոյ , կամ երկցկի մուծանել 'ի
ներքս 'ի բերանն : Նոյնպէս և ընդ կզակաւ հփրկ է գը-
նել զերս կակղացուցիւ , որպիսի է թանձրաթանն մո-
լոշի ևն :

Յոյժ օգտակար գեղ է ևս կաւկառս առնել 'ի կակ-
ղացուցիւ տերւոց և 'ի յարմատոց՝ գաղ կաթմաք . և
ստեպ ստեպ անընդհատ գնել 'ի ներքոյ կզակի կամ ու-
լան , և նախ քան զպաղին ստեպ ստեպ փոփոխել , և վե-
րանորոգել . չէ՛ պարտ լինել ոչ այնքան սաստիկ ջերմ , և
ոչ այնքան ցուրտ . քանզի ապաւել ցուրտն , և առաւել
ջերմն հաւասարապէս մնասակար են ախտակրիս : Նի-
թաօն նմանապէս է գեղ իմն աղիւ՝ 50 կամ 60 ցորեան՝
ընդ կէս սկահակ սրճոյ . և երկու սկահակ ջերմացու-
ցեալ մոլոշի կամ տղտոյ ջրով յաւուրն 10 կամ 12 ան-

գամ 'ի բերանն աղողելով: Նշնալէս պարտ է յաճախու-
կի զոտս և զարուհս գնել 'ի ջուր. գաղժ, և 'ի ներքոյ ո-
տիցն գնել զսենարիզմօ . և այս ոչ միայն շիջուցանէ ըզ-
բորբոքողականութիւն, այլևս քարշէ զցաւս և զուռոյցս
ըզուրի:

Դարձեալ 'ի գիպուածի առա յոյժ օգտակար և բա-
րեգոյն վարկանիմք զգրեխն կազմեալ 'ի զովացուցիչ, 'ի
կակղացուցիչ, և 'ի սնուցիչ գեղորէից. սմին իրի պատ-
շաճ է յօրինել ծաղկամբ տղայոյ կամ մոլորչի, և սերմամբ
կտաւատի, ևն: Եւս մարթ է նկատեալ 'ի պարագայս
ցաւոցն, յաւելուլ 'ի վերայ երեք ունկի մանանայ. եթէ
ցաւն չնուաճի գրեխաւ, պարտ է ապաստան լինել և
գիմել յաներկայ զօրութիւն իրիք թեթեւ լուծողականի:
Բայց առաւել բարեգոյն գեղն յայսմ գիպուածի, և
յայլ ամենայն բորբոքողականութիւն ըստ կարծեաց հմա-
դոյն հեղինակաց՝ է վէշեքաթօռիօ, զոր պարտ է գնել 'ի
ներքոյ կզակի. կամ 'ի վերայ ուլանն. զայդ յոլով ան-
գամ փորձեալ են, և մեք ևս միշտ տեսանեմք թէ օգ-
տաւէտ լինի ախտակրաց, և ոչ բնաւ վնասակար: Դար-
ձեալ պարտ և պատշաճ է գաղարեցուցանել զաստկու-
թիւն բորբոքման, և շիջուցանել զջերմութիւն արեան միջ-
նորդութիւն զովացուցիչ և միզաբեր ըմպելեաց. սմին իրի
պատշաճագոյն է 'ի գործ արկանել յայնմ գիպուածի
նիթօռ, տէքօցիօնէ տի թամառիւնտի կամ կրամինեայի,
ևն: Դարձեալ, 'ի գիպուածս ախտիս՝ չէ՛ օրէն փութօմ
խափանել զգործածութիւն յարմարաւոր գեղորէից, այլ
հարկ է ութ կամ տասն օր առաւել ակնուհեւ վարա-
տելոյ բորբոքմանն. և լաւ ևս է ապաքէն, յետ գլխովին
ապաքինելոյ ախտիս, տախալին վեց օր 'ի գործ արկա-
նել զսովորական գեղորայս:

ՅՕԴՈՒԱԾ Զ.

Յազգս Բոբոսման որիորոյ. իմ իողացաւնէ, որ իւրի
լինանէ, իմ անձինս. իւր և սփէնանցիա, իմ սգոռի-
նանցիա, իմ սբուէմանցիա, և իմ մալ փի իօլս:

Եւս բորբոքումն կամ փողացաւս՝ ունի զերբեակ
անուանս պատշաճեալս ինքեան 'ի մասանցն որկորոյ,
զորս զգած է: Առաջինն կոչի՝ ինֆիւամացիօնէ տի կօ-
լա. այսինքն բորբոքումն կոկորդի: Երկրորդն անուա-
նի՝ չինանքէ մալինեա. այսինքն չար փողացաւ, կոչի և

մալ տի կօլա քանդուէնօղա, այսինքն քանդկեղային փռ
զացաւուծի: Իսկ երրորդն յորջորջի՝ անձինս սէմբլի-
չէ, կամ մալ տի կօլա սքուսիս . այսինքն հասարակ
փողացաւուծի. զորոց իւրաքանչիւրոցն ուրոյն ուրոյն
ճառեսցուք:

Յօդուածիկ ւմ.

Սխալ արժան է, եթէ այս բորբոքմունց կամ փռ
զացաւք հասարակօրէն տիրապետեն 'ի ձմեռան, և 'ի
գարնան եղանակի, և կարի հասարակ են յերկիրս ճախ-
նուստ, և խոնաւուստ . և են վտանգաւորք իսկ . և ևս
անձինք, որք վիճակեալք են արիւնային խառնուածոց,
են առաւել ենթակայ այսոցիկ ախտից: Սոժորական
կայանք կամ տեղիք բորբոքմանցս՝ են շնչափողն, խոչա-
փողն, գուռն հագագին, քիմքն, ուկօլա անուանեալ
անդամն, մանն հագագին, որ կոչի՝ թօնսիլլէ, լե-
զուակն, որ ասի կլօթթիս, մակալեզուն, որ ասի՝ է-
բէկլօթթիս. յատակն լեզուի, ծակն օրկորոյ, մտանքն
քմաց, ևն:

Յազափս պարճառաց Բոբեոյանս որիւրոյ կամ ինչորդի:

Ինչ 'ի յրնգհանուր պատճառաց այլ ամենայն բոր-
բոքմանց, բորբոքումն օրկորոյ մարմի ևս յառաջ գալ 'ի
բարձրաձայն երգեցմանէ, 'ի կարկաշմանէ, և յերկար
կարգամանէ: Նոյնպէս մարմ է պատճառիլ ախտիս
յայնմ ամենայնէ, որք կարեն արգելուլ զարտաշնչութի
մարմնոյ, որպիսի են՝ ցրտագոյն և գիճագոյն հողմունքն,
'ի քուն լինելն 'ի բացօթեայս. զգենուլ զթացեալ հան-
գերձս. ևն: Այլ մարմ է յառաջ գալ ախտիս, եթէ
ոք վնի քրտնելոյ ընկողմանիցի 'ի վերայ խոնաւ գեանի,
կի՞ նստիցի հանգէալ հողմոց, և կամ մտցէ 'ի մէջ ցուրտ
ջրոյ: Արուեստաւորքն, գործաւորքն, երգիչքն, որ-
սորգքն ձիավարքն, արնգահարքն կամ փողահարքն են
առաւել ենթակայ այսորիկ ախտի, մանաւանդ նոքա,
որք արիւնային խառնուածոց են վիճակեալքն: Երբեմն
ևս պատահի 'ի մետաղական գոլորշեաց՝ որք ընդմտանն
'ի թղն շնչառութիւն, 'ի սաստիկ ինչ կրից, 'ի յերկիւզէ,
և յաշխատանաց, մանաւանդ 'ի սրարշաւ ընթանալոյ,
յոգիաւոր հեղանիութից, և 'ի կարի ջերմագինս պահ-

այս զանազն պշտատուք, կամ առ հրով, և կամ պատճառաւ բնականութե քաղաքի, 'ի յարգեցեալսնութի իրից ազորական համանց, 'ի հարգութայ, և 'ի յանկարծակի իջուածոց՝ իջեալց 'ի վերայ մասանցն որկորոյ : Աւերջապէս, 'ի յընկերութե ընդ անասնեալ անձանց, որովհետեւ անասն այս է տարաբնակի :

Յազգաւ նշանոց Բարբոսիան որկորոյ կամ խոբորի :

Եւ խոստ այս յայտնապէս ճանաչել 'ի կարմրութե և յաւուցել ինչ 'ի վեր երեւելոյ 'ի կոկորդոս, և զայդ ունի ընդ իւր զուգորդին ջերմութե և զորորոքողականութե, և զգաւ ինչ սաստիկ, մանաւանդ 'ի ծաղկելն, 'ի կլանելն, և 'ի խօսելն : Զարկ բազկերակին հասարակօրէն լինի պընթաց և կարծր, և կարճառօտիւ կամեցեալ խօսել, նշանքն մահաբեր անդից լիովին 'ի վեր երեւին : Երբեմն ևս ըզհետ գայ յօժարութե 'ի ժայթքել, գժուարութե 'ի շնչառութե, ցաւ ուժգին յականջս, և կարմրութիւն ինչ յաչս : 'ի գիպուածս անտիս գէտ լինի երբեմն՝ զի անտակիրն անկարող լինի առնուլ անուցիչ առեւելս և ըմպելիս : որով ժամանե 'ի յետին աստիճան զտառութե և շնչարգելութե : Բազում անգամ ևս բորբոքումնս կամ ուռոյցս այս ժամանե 'ի ներքին մատունս շնչափողին կմխաւսփողին, որ երբեմն այնքան ուռածացեալ զայրանայ, մինչև շնչակտուր և հեղձամուղձ առնել զնօթացեալն : Եւ եթէ բորբոքողականութե այս զեռեղի 'ի գուռն հազադի կամ 'ի միանն լեզուակի, յայնժամ առաւել լինի երկիւղալի, և մահահրաւեր 'ի մեջ ամենայն բորբոքմանց որկորոյ : Իսկ եթէ բորբոքումնս այս զկայ առնու 'ի միանն խօսե կոչեցեալ երկձղի սակեր, յայնժամ չլինի այնքան գժնեայ և զտանգաւոր, որպէս միւս բորբոքողականութիւն որկորոյ :

Ընդ անտիս այսմիկ թէպէտ և զուգընթաց լինի աժգին ջերմութե, և ցաւ ինչ անտանելի, և այտուց ինչ կարծր 'ի վեր երեւեալ 'ի վերոյգրեալ միանս, ևն. բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի որպէս ասացաք՝ անտակիրն չգտանի 'ի մեծի զտանգի, յորժամ ոչ տուեալ լինի պատճառ կամ արդեւումն ինչ՝ եթէ 'ի կառավարութե, և եթէ 'ի դեղորայս : Այլ եթէ նոյն բորբոքումն բնակի 'ի ծագ որկորոյն և եթէ, յայնժամ նոյնպէս զհետ գայ այտուց ինչ կարծր և ջերմութիւն, և կարի գժուարութիւն 'ի կլանելն, 'ի ծաղկելն, և 'ի խօսելն, և երբեմն

ևս զսգլինթաց գտանի ընդ ակախս հազ իմն ուժգինս
բայց յայդպիսի գիպուածի հազն ուրեք երևի վրանդ
ինչ :

Իսկ եթէ ակախս այս 'ի վեր երևի ուսուցիւք 'ի սեփ-
լա անուանեալ անդամն կամ 'ի մասն հազադին , կամ
'ի քիւմն , կամ 'ի մկանն քմաց , յայնժամ իսկ և իսկ
զհեա գայ ցաւ ինչ սաստիկ 'ի ներքս յառնկան , և նոյն
պէս գծաւարութի 'ի շնչառութիս , 'ի ծաղկելն , 'ի կլա
նելն , 'ի թքանելն , և 'ի խօսելն : Բայց եթէ ակախիկն
ոչ զգայ , կամ յոյժ ստիպաւ զերմութի ինչ , յայնժամ
չէ վտանգաւոր , և մարմնի դարմանիլ հնչեաւա : Դար-
ձեալ , գոյ ևս այլ իմն տեսակ այսորիկ ակախ՝ որ կոչի
անձինս քօնվուլսիվա , այսինքն ցնցական փողացաւու-
թի , որ առաւել քան զամենայն աղետալի է և վտանգա-
ւոր . բայց այդպիսի գիպուածք ուր ուրեմն պատահին :

Յազգիս խնամադարութեյ և խոտաւորութեյ Բորբոսան
որիորոյ :

'Ի գիպուածս այսորիկ ակախ գրեթէ յար և յաւեա
պարտ է 'ի կիր արկանել զնոյն կառավարութիս , և զիւր
նամս , զոր ինչ 'ի գիպուածի ակախն կոչեցելոյ բլեռութի
թիսէ , զորմէ սենիմք գրել 'ի ստորե : Կերակրոյն պարտ
է լինել թեթեւ , անուցիչ , և զովացուցիչ : Կոյնպէս և
լմպելեացն արժան է լինել զովացուցիչ , և հեղեղիչ . և
պարտ է խառնել 'ի մէջ ամենայն ըմպելեաց փոքր ինչ
թթուեղէն , կամ ճեղաթինա տի ուվա սքինա անուա-
նեալ մածուածն : Այլ պարտ է ակախիկիս անձնապահ
լինել 'ի ցրտոյ . և միշտ զուարթ և ուրախ լինել յոն-
թացս հիւանդութեան . և արժան է ընկողմնեցաւցանել
զախտակիկն՝ բարձր թողեալ զգլուին առանց իրիք աշ-
խատանաց . նաեւ 'ի նոյն իսկ վայրկենի հարկ է գնել
զարբ 'ի վերայ այնր մասին օրկորոյ , ուր առաւել զգայ
զցան :

Դարձեալ , 'ի գիպուածս յայս յոյժ օգտակար և ճա-
հողագոյն վարկանիմք զողողումն կոխորդի : Կազմեալ 'ի
քայտիսյ . 'ի մեղուէ , և 'ի հասարակ ջրոյ . և պարտ է
ողողել յերկուս ժամս երկու անգամ , և առաւել յա-
ճախակի , եթէ յոյժ կարծրացեալ ինչ ուսուցն օրկորոյ .
երբեմն ևս գրեմ չորս ունկի 'ի վերագրեալ խառնուր-
դէն , յաւելլով 'ի նոյն երկու գրգալ սրիւթի . տի սալ
ամեննիպքօ , կամ նոյնքան սրիւթի . տի ուսուցանին ,

տամ որդիւն զուրն անտառեանց եօթն, կամ օւթ ան-
գամ յաւուրն ըստ չափու միոյ փոքրիկ սկահակի: Այլ
պարտ է գնել զոստ անտառերն 'ի մէջ ջերմ ջրոյ և կրիկ
նեւ զայն ըստ պահանջելոյ պարագայից երկու անգամ
յաւուրն: Նոյնպէս արծան է 'ի կիր արկանել յամենայ
նում երեկոյի զբերիս մի պատրաստեալ կէս պարարտա-
գոյն արգանակաւ, և կէս կաթամբ կամ ջրովն վարսա-
կի: Այնչ արգելք կայ գործածուի աշպում հակքում
տնուանեալ ազոյ 'ի սկզբան անգ հիւանդուն. զոր նոր-
բագոյն փոշի արարեալ պարտ է փշել եզեզամբ 'ի ներքս
ընդ փոշն: Երբեմն մարթ է ևս 'ի կիր արկանել զբա-
թաբլազմա նորին. նոյնպէս կակղացուցիչ և մեղմացու-
ցիչ քաթաբլազմայքն են գեղ աղնուազոյն և կարի պատ-
շաճողականք, որպիսի են՝ մուշն, մէջն հացի, կաթն,
սերմն կտաւատի, ևն:

Յազգս Դեղորեից՝ զոր պարս է 'ի կիր արկանել 'ի Դիգուած-
Բորեոսան որիւրոյ:

Իսկոյ որովհետեւ անտա այս է գծնեայ և վտանգա-
ւոր, նմին իրի երակ հատանելն 'ի բազուկն, մանաւանդ
'ի փողական երակէ անտի՝ հարկաւորապէս պահանջի.
բայց նկատել արծան է միշտ 'ի պարագայս անձին, զորո-
րինակ 'ի հասակն, 'ի զօրութիւն, 'ի լիութիւն զարկի բազ-
կերակին, և 'ի սաստկութիւն նշանաց: Եւ եթէ զկնի երակ
հատանելոյ՝ բորբոքողականութիւն, և ցաւն կամ ուռոյցն
որկորոյ շնուաճի, յայնժամ պարտ է տալ անտառերին
թաւթառօ էմէթիքօ փոքր քանակութիւն: Զայս եթէ
կամիս առնել. արկ զնուրբ փոշի գեղոյս ըստ կշռոյ երեք
կմ չորս ցորենոյ՝ 'ի տասն կամ յերկոտասան ունկի գաղջ
ջրոյ: Յրմպելոյ աստի 'ի քառորդ ժամն, այսինքն 'ի
տասն և հինգ վայրկեանս միանգամ առնու հիւանդն
սկահակ մի սրճոյ առ իւրաքանչիւր նուագ, մինչև պատ-
շառեսցի ժայթքումն կմ լուծումն որովայնի. այլ իբրեւ
սկանի փայտողականն 'ի ներգործել, յայնժամ պատշաճ
է նմա ստէպ ստէպ ըմպել ջուր ինչ գաղջ: Յետ որոյ
պարտ է 'ի վար արկանել զբալասան ինչ անուանեալ
պալասամօ տի թուանգուիլլօ:

Պատմէ ֆուանդ յորջորջեալ հեղինակն, եթէ տեա-
նատես լեալ է օգտաւէտութն, և շահաւէտութն այսր
հանգարտեցուցիչ բալասանի. որ այսպէս բազադրի: Առ-
ջթարմ տերեւն կոչեցեալ իօշիպմօ, և զկանաչ տերեւն

չինօկոսաս, և զտերևն նիքօցիանա, յիւրաքանչիւքոցն մէն մի լիար : Եւ թող եռալ երեք բինթէ գինեաւ, մին չե ցապառիլ միոյ մասին գինւոյ . զկնի զտելոյ, յաւել 'ի սոցն զնոյնչափ մաքուր իւզ ձիթոյ . վերասին եռացո թէ թե ինչ հրով այնչափ՝ մինչև մնալ կիսոյ մասին : Յետ այնորիկ հնգ զլուռութիւն զհեղուկն յայլ անօթ ապակի, այնպէս՝ զի մի խառնեացի մրուրն ընդ պայծառ բալասաւ նին : 'ի բալասանէ աստի վեցիցս անգամ յաւուրն պարտ է օծանել փետրով 'ի վերայ այնր մասին ուլան, ուր աւաւել զքայ ցաւն, միայն թէ կրկնել է այդ գոնէ մինչ չե 'ի հինգ օր և տեսցի օգտաւէտութիւն սորա մեծ 'ի ցրուել զուռլոց, 'ի փարտուել զտրբոցոպականութիւն, 'ի մեղմել ցաւաւ, և 'ի բուժել զվերս և զկեղս :

Ըրա կարծեաց վերոյիշեալ հեղինակին, չիք դարման քան զսոցն գերազանց՝ երբ խնդրի ապաքինել զփողացաւութի, և բաւեալ կամ մեղմել ցաւաւ նորին : Իսկ եթէ յայգպիսի սոսկ նպատակց՝ ոչ անդորրանայ անտաքինն, և ոչ խաղաղի բորբոքումն, և ցաւն, և այլ գժնեայ նշանքն մնան յարատեւալ, յայնժամ պարտ և պատշաճ է գնել վէշիքաթօռիօ մի լայնաբաց 'ի վերայ ծոծրակի : Այլ յորժամ ը իրաց ինչ տեսանին նշանք ապաքինութե, և օր քան զօր 'ի լաւ անդր լինի յառաջանալ, յայնժամ պարտ է մատչել 'ի կիրառութի ցրուիչ և զօրացուցիչ գեղորեկց, որպիսի են՝ գուէրչիա, ալլուամէն, ևն. զոր պարտ է պատրաստել յետագայ եղանակաւ : Ա՛ռ վեց տրամ քօրթիչէ տի գուէրչիա . և 'ի հասարակ ջրի եփեա՝ եռացմամբ իբր քառորդ մի ժամու . ապա զտեաւ և մնացէ լիպրա մի, յոր յաւել մի և կէս տրամ ալլուամէն, և մի և կէս ունկի սրիութիօ տի վինօ . և տուր ողորել զուլն հիւանդին հինգ կամ վեց անգամ յաւուրն :

Իտարձեալ, յոյժ հուշակաւոր է յայսմ գիպուածի լի նիմէնթօ վօլաթիլէ, որ այսպէս բաղադրի : Ա՛ռ վեց տրամ իւզ ձիթոյ, և երկու տրամ ոգի անուշադրի, որ տի սրբիթիօ տի սալէ ամօնօնիպքօ . և տրորեա՝ 'ի մի մեանս ընդ միջոց հինգ բալէից . և ապա շփեա՝ չորիցս յաւուրն զվատացեալ մաստէն ուլան, և զկնի շփելոյ արժան է ծածկել մուշտակաւ կամ ասուռով զվատացեալ ուլն :

Սեպհական ներքին գեղորայքն՝ զոր 'ի գործ արկանել մարթ է 'ի գիպուածս յայս, են կօմմա տի կուտեաքօ, և ուսպ տի սամպուքօ, կամ ճէլաթինա տի ուլն սրինա, որ այսպէս յօրինի : Ա՛ռ երեսուն և երկու կիւս ցո-

բեան հօմեա տի կուսակաքօ, փաշի արարեալ խառնեալ բաւականաչափ ռօպ տի սամպուքօիւ, տնւր ըմպել ախտաւ կրին 'ի պահ առաւօտուն: Նշոյնպէս հռչակաւոր է յեւտադայ գեղն, որ այսպէս բաղադրի: Ը՛ւ 12 կամ 16 կշիւ ցորեան նիթօօ, և ութ կշիւ ցորեան խաշնգեղ, և յաւել 'ի վերայ երկօւ ունկի արգանակ թղչ, կի՛ թաւադինտի, և տնւր ըմպել երեք կամ չորս անգամ յաւուրն: Ըստ կարծրութեւ ուսուցին, և սատակութեւ ցաւոյն պահանջի և առաւել հոգածութի, և մատգրութի բորբոքմանս, և գեղորեիցն յայնժամ պարտ է լինել բարեխառն և մեղմացուցիչ, և կակզացուցիչս. որպիսի են խեժն արաբիոյ, կորեզն սերկեկի, մեղքն, ևն: Եւ 'ի վերայ այնորիկ 'ի նոյն իսկ վայրկենի հարկ է գնել զվերայ գրեալ վեշիքաթօսիօն 'ի վերայ այնր մասին ուլան, ուր առաւել զգայ զցաւն:

Մինն 'ի մեծագոյն միասուց այն է՝ յորժամ 'ի վեր երևի այտուցս այս 'ի վերայ հագադին կամ 'ի մասն նալին հագադի. յայնժամ երակ հատաննէն հարկաւորապէս պահանջի 'ի սկզբան անդ հիւանդութեւ, և գրեթէ այդ է սեպհական գեղն: Գորմէ կախեալ կայ բարի մէջն հիւանդութեւ: Եւ զկնի երակ հատաննելոյ՝ մարթ է գնել զութ կամ զտանն ագրուկս 'ի վերայ ուլան ուր առաւել զգայ զցաւն. մարթ է ևս յաճախակի զոտս և զսրտնս գնել 'ի ջուր ջերմ, և շփել երեցս յաւուրն զվշտացեալ մատունս ուլան անուշադրի ոգւով պատրաստեալ օծանեկեօք, որ տաի լինիմէնթօ վօլաթիլէ:

Ասլ եթէ 'ի ձեռն այգոցիկ գեղորեից և կռաւվարութեց ոչ փարատի ուսուցն, կամ ընդ հակառակն առաւել ևս զայրասցի և կարծրանայցէ, յայնժամ պարտ է 'ի կիր առնուլ զփրասպական գործի, շնդքելով զուսոյն նշարակաւ, կամ հատանելով արմատաքի:

Դարձեալ գիտել արժան է, զի ըստ վնայնելոյ նախայի չեալ հեղինակին, պոն ինչ ինչ համբաւեալ գեղորոյց, որոց առաջինն է քալօմէլանօ, զոր պարտ է յերկս ժամս միանգամ ըմպել հիւանդին երեք կշիւ ցորեան առ իւրաքանչիւր նուադ. գեղս այս գերահռչակ է 'ի մասին օգտաւէտութեան 'ի գիպուածս բորբոքմանց որկորոյ, և այտուցից 'ի վեր երևելոց 'ի հագադս, 'ի խռչափոզս, և 'ի մասն հագադի:

Յօդուածիկ Խ.

Յազագոս տխրի՝ որ տօի վնասեցի ժալնէա, իմ անձնա գան,
գոհեզա. այսինքն չար քողացաւովի. իմ գաղցնէլային
տխր ինչորդի :

Օ, այս տեսակ չար քողացաւովի, կամ քաղցնէլային
տխրի կոկորդի՝ բազումք անուանեն ավերաբար նաև
անձինս քան վաւրէնէ, այսինքն քողացաւ վերալից . և
ունի ըստ իրաց ինչ նմանութիւն հրատապ ջերմատի,
որ կոչի՝ Ֆէպպաէ նէաւզա, կամ մալինէա : Թէպէտ
անխոր գտանի տխրա այս յայր մարդիկ և 'ի քաջակազմ'
կրկնատարգա, որպէս պատմէ վերոյիշեալ հեղինակն՝ ա-
կանատես ընդ այնպիսի տխրացնէլոց, բայց սովորաբար
յաճախ երևի 'ի կանայս յօրորգա, և 'ի վազիկակեաց
անձինս : Ախտա այս նոյնպէս բացայայտի և ծագի յաշ-
նանային եղանակի, կամ 'ի սկիզբն ձմեռան :

Յազագոս պաքճառաց չար քողացաւոյ. իմ գաղցնէլային տխրի
ինչորդի :

Ախտա այս հատարակօրէն է տարախորիկի և հազոր-
գական այլոց . նմին իրի պարտ և պատշաճէ ամենայն ու-
մէք խուսափել և տարակայել 'ի յաճախ և 'ի մօտուտ
կենակցութէ՝ պոռպտի խօթացեալ անձանց : Նոյնպէս
պատճառի ևս յապականեալ օգոց և 'ի քնատարեր հող-
մոց, որպիսի են ընակչաց գիշային և ճախնային տե-
ղեաց . և միով բանիւ ասացից, պատճառք այսորիկ տխ-
րի՝ գրեթէ նոյն են ընդ պատճառաց հրատապ ջերմախ-
տի . զորմէ լիովին խօսեցուք 'ի գլ. ԺԲ :

Նշան. չար քողացաւոյ իմ գաղցնէլային տխրի ինչորդի :

Սովորաբար տխրա այս սկսանի 'ի գողցողանաց, և 'ի
ջերմոց . որում զհետ գայ թուլութի, անձկութի, ճնշումն
կրծոց, արագութի զարկի բազկերակին, յափրութիւն,
նողմութի, յօժարութի 'ի ժայթքել, որովայնայութեալ :

և յետ այնորիկ 'ի վեր երևի 'ի կոկորդա աւազց ինչ առայդ-
կարմրեանդ, բորբոքել, և ցաւեցուցիչ, ունեւոյ 'ի վր
բիծս ածգոյնս, և վերս վատնիչս, և վնկ անուանեցաւ
ևս՝ փողացաւ վերալից. ճանաչի եւ 'ի մասնաւոր և 'ի
նշանաւոր ինչ պարուցաց, որ զինի երկուց կամ երկց ա-
ւուրց 'ի վեր երևին 'ի բազուկս, 'ի կուրծս, 'ի մաստանս,
ևն: Դարձեալ, են և այլ նշանք, որպէս կերկերումն
ձայնի, կարմրութի աչաց, գարշահոտութիւնն բերանոյ,
ցնորումն, և սպիտակութի լեզուի. և մէջն երբեմն լինի
ածգոյն, և երբեմն գեղին: Բայց յորժամ վերոյիշեալ
վերքն կամ բիծքն փոխարկին 'ի քաղցկեղ, յայնժամ իսկ
և իսկ զհետ գան բորբոքումն կապուտակութի վերաց և
բծաց, ժայլքումն, փորհարութի, անզօրութի ջղաց,
գորգոյնումն անգամոց, միտարնութի գիմաց, երերումն,
մանրաքայլութի, և խորութի զարկի բաղկերակի, սարս-
ռումն, մեղկումն կրծոց, յորգառաստ արտաթորումն
լմանցից, ցաւ անհնարին և մնացուն. աւաղոյն որկորոյ լի-
նի յոյժ կարծրապինդ, և 'ի շոշափելն խորաբորոյ, և
անհարթ, ունեւոյ և 'ի միջի զցցումն ինչ. և օր քան զոր
առաւել ճապաղի 'ի խռչափողս, և 'ի շնչափողս, և 'ի
մերձաւոր մասունս որկորոյ. և վերջապէս ախտակիրն
ժամանէ 'ի վիճակ ազետալի:

Յազափս Դեղերէից և խնամաբարութից լաբ փողացաւոյ կամ
թաղցիւղային ախտի ինչորդի:

{ յորժամ ախտս այս պատճառեալ իցէ 'ի բորբոքմա-
նէ արեան, կամ 'ի յապակեանութենէ օգոց, բարեգոյն
գեղն 'ի սկզբան անդ երեւման նշանացն է ըմպելն զսակա-
ւաքանակ թարթառօ էմէթիքօ. զորմէ լիովին ճառեցաք
'ի վեր անգր: Իսկ եթէ գուցէ առիթ երկնելոյ՝ թէ
սկիզբն արարեալ իցէ 'ի նմա քաղցկեղ ինչ 'ի կոկորդն,
յայնժամ սրտոյ է գազարիլ 'ի գործածութե թուլա-
ցուցիչ և տկարացուցիչ դեղորէից, և ձեռնամուխ լինել
'ի գեղորայս գրգռիչս և զօրացուցիչս, որպիսի են՝ ծաղ-
կաշուրն, վարդաշուրն, սրիռիթօ ափ մէլիստէ, ինքու-
զիօնէ ափ սալվիա, կամ քառաօ սանթօ. ևն: Չկնի այ-
սոցիկ պատշաճական գեղորէից, մարթ է անվեհեր 'ի կիր
արժանել զյետադայ կառկառիզմն: Առ քեա ունիկ՝ ար-
մատն կոչեցեալ քօնթօտեւօվա, և նոյնչափ որէչիօ բեթ-
թօռալէ. և 'ի հասարակ ջրի եփեա՝ եռացմամբ իւր քա-
ւորդ մի ժամոս. ապա զտեա՝ և մնացէ վեց ունկի, յոր

յաւել երկու ունկի քացախ սախտակ գինւոյ, և մի ունկի մաքուր մեղր, և նոյնչափ թինթոռան տփ միւռնա. և պարտ է ողողել զկոկորդն հինգ կամ վեց անգամ յաւարն :

Ի նոյն խակ ժամանակի գործածութեն կառկառիզմօր, մարթ է տալ ըմպել նմա զյետապայ հեղանիութա : Առ մի ունկի աղնիւ քինա քինա, և երկու տրամ սէսքէն թառիա վիւռնիւնիւնա, և եռացո՛ր երեք քսեառ հասարակ ջրով, մինչև մնալ 12 ունկի . յետ զանոյց յաւել 'ի վերայ մի գրգալ սրճոյ էլիսիւէ տփ վիթոսիւ, կամ ալիսիւ տփ հալէնո : Ի հեղանիւթոյ աստի յերիս ժամն միանգամ առնու ախտակիրն գրգալ մի սրճոյ առ իւրաքանչիւր նուազ :

Արգ՝ յորժամ այդ ամենայն հնարք և գեղորայք 'ի գերեւ ելանեն, և անպտուղ լինին, և դժնդակ նշանքն մնան աակաւին նոյնօրինակ, յայնժամ ճահողագոյն է գընել լայնարաց վէշիքաթօսիօ մի 'ի վերայ ծոծրակի, կի՞ 'ի յետին կողմն ականջաց : Եւ եթէ վերալից այառուցն կոկորդի կամ ուլան փոխարկեալ իցէ 'ի քաղցկեղ, յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի գեղորայս և 'ի կառավարութիւնս, զոր սովոր եմք 'ի վար արկանել 'ի գիւպուածս խցման խուլական ուռուցից, որ ասի օսթօռուցիօնէ տէլլօ շիւռնօ . զորմէ լիովին ունիմք խօսել 'ի դէլէ :

Յօդուածիկ Կ :

Յաղափս հասարակ խոստումս փողացաւոյ, որ ասի լինանիկ խոստումս օբուռիա, և խոստումս փի խոստումս սեմիլիկ :

Ի նգ ախտիս այսորիկ հաղիւ ուրեք զուգընթաց լինի վտանգ մեծ . հասարակօրէն ախտս այս գոյանայ 'ի վերայ մասանց ինչ որկորոյ . որպէս 'ի վերայ մասանց հաղաղին, կոկորդին . և ծնօտին . որ կոչին՝ ամիկտալէ տէլլ ուլլա, ամիկտալէ թօնիլլի, և ամիկտալէ մաշկըլափ . նաեւ երբեմն 'ի վերայ բառօթիսէ անուանեալ ամպամայ, որ է խոյլ ինչ զետեղեալ առ ականջք : Պատճառք այսորիկ ախտի գրեթէ նոյն են ընդ պատճառաց բորբոքման որկորոյ, զորմէ խօսեցաք լիովին 'ի վեր անդր, 'ի յօդ. Ե :

Նշան 4 հարարի փողոցաւոյ :

Սխալ զաւաթինն 'ի վեր երեւի 'ի ներքո որկորոյն ու ,
առջ ինչ կարծր , և կարմեւրանգ , յորմէ խել և խել ախ
տակէրն զչայ զգու ինչ սաստիկ 'ի մուտս կակորդին , մա-
նաւանգ 'ի ծաղկելն , 'ի կլանելն և 'ի խօսելն : Եւ յետ
այնորիկ ուռլոյցս այս առ սակաւ սակաւ աճելով աճի .
և օր քան զոր ախտակիրն անկանի 'ի զօրութենէ և 'ի
կարողութի . յորմէ և պատճառի անձկութի , ճնշումն
կրծոյ , կարմութի լեզուի և քմաց , ցաւ գլխոյ , և ա-
կանջաց , և ցնցումն միանայ՝ յաւեա 'ի կլանելն : Պատ-
ճառի ևս ջերմութի , և բորբոքողականութի , որ երբեմն
լինին սաստիկ , և երբեմն թեթեւ . 'ի վախճանի ուռլոյցս
այս կամ ցրուեալ փարատի , և կամ կակղացեալ հա-
ստանանայ 'ի ձեռն յետագայ գեղորէից :

Կառավարութիւն և Դեղորայ Կոմիտէի Կարգի :

Սբ. առ 'ի բուժել զփողոցաւոյ զայս 'ի մէջ սակաւ
ինչ աւուրց , 'ի լինել նորա 'ի թեթեւագոյն սաստիկանի՝
պարտ է զոտան և՛ զձեռան գնել 'ի մէջ ջերմ ջրոյ . և ստեղ
ստեղ տալ ախտակիրին ընդել զարգանալն երկնիկ , կամ
Ֆիսո ախտանգութի , և յաւուրն մի կամ երկու անգամ՝
գրեխ պատրաստել կակղացուցիչ գեղորէիք , և յարտեւ
'ի գործ արկանել զայս օրինակ , մինչև փարատեալք ցաւն
որկորոյ , և ջերմութին մարմնոյ : Եւ եթէ լինիցն ուռլոյցն
խիստ , ցաւալից և՛ բորբոքեալ , և զարկ բաղկեւրակին՝ լի ,
կարծր , և արագ , յոյնժամ պարտ է երակ հատանել ,
և վաղընգիտից ծածկել , և պահպանել զվեցացեալ մա-
սունս որկորոյ , եզեալ 'ի վերայ զսար ուղտու , կամ նա-
պաստակի , և այգպէս 'ի բարիք խնամատարութե արժան
է յուսադիր լինել միշտ , եթէ նոյն ինքն բնութն կառա-
վարեալ զինքն՝ սաստիկ զարդոքնութի աւանց պէտա ու-
նելոյ սլլիմն նպաստից , բնական իմն համարեք բրտանց
կամ միդի . ևն :

Նշոյնպէս 'ի գործ արկանել պարտ է յաւուրն վից կմ՝
եթեմ անգամ կառկաւիլոն , զոր պարտ է պատրաստել
այսպէս : Ա՛ւ 12 ունկի արգանակն թոյլ , որ պատրաս-
տեալ իցէ երկու տրամ մանտեխով , և երկու ունկի մեղր .
և նոյնչափ քաջախ խառնեալ իրերայ , և տուր ողորդել
զուլն : Դարմեալ , պատշաճագոյն է՝ ի կիր արկանել յոյ .

ալմ գիպուածի քաթաղազմա, որ այսպէս բազազրի : Ա՛ռ զմէջն հացի, և ագուա վէճէթօ մինեռալէ, խառնեալ իրերաց, և թանձրացս մեզմ հրով, և զիր 'ի վերայ վրասցեալ մասին արկորոյ. զոր պարտ է նորոգել միշտ յերկու կամ յերեք և կամ գէթ 'ի հինգ ժամու միանգամ : Արգ՝ եթէ անօգուտ լինիցի այս քաթաղազմա, և բաւականապէս ոչ փախատեսցէ զքաւս, յայնժամ պարտ է 'ի երկ արկանել զմիւս իմն կակղացուցիչ քաթաղազմա պատրաստեալ միշտին հացի, ախով, և բարեխառնել կուգւով, և շաքարաւ : Յորժամ հասունացեալ լինի ուռոյցն, և կակղագին, յայնժամ արժան է բանալ զայն խոհմաւ պէս, և գարնանել մինչև ց15 կամ ց20 աւուրս :

Յօղափս հարից 'ի յեռն որոց մերի է խոխոնել զվերա դարձան այսոցիկ ախիից իողացաւորինց :

Յետ գաղարման ախիից փողացաւութեց, պարտ է հիւանդին ընդ սակաւ ինչ եօթնեակս 'ի վար աղանել ինչ փուղիսն տի քինա, կամ գուաախա, յորմէ սկահակ մի առջի ընդ առաւօտն, մի նախ քան զճաշն, և այլ միւս ընդ երեկա : Այլ և պարտ է ստեղ ստեղ կառկառիզմ առնել յետագայ եղանակաւ : Ա՛ռ վեց ունկի խաշուն քինայի, կամ պօռոցօ տի գուէռչայի, յոր յաւել 'ի վերայ սակաւ ինչ ալլումէն կամ օրգիօ . և անք սղողել զուրն : Դարձեալ խրատեմք զախաակիրն կանխել 'ի յընթրիսն . և ոչ աճապարել խկ . և խկ զինի ընթրեացն 'ի մահին . պարտ է հրաժարել յամենայն ոգիաւոր հեղաձիւթոց, մանաւանդ 'ի գործածութենէ սաստիկ և ուժեղ գինւոյ, և չափաւորապէս ըջիլ 'ի զօտանա միով, կամ հեղեղաւ :

ՅՕԴՈՒԱԾ Է .

'ի վերայ բոցբոմանց խոտոց, և չանճաւլի, որ իւրիկ 'ի չարեացոց՝ բէռիբէկամնիա, և բլիսոտիդիսի :

Ի հախնէութենիայց անուն՝ զոր 'ի յունաց ասեալ վարեն լապիք, նշանակէ զբորբոքումն թացոյ, զոր իտալք թէպէտե հասարակ անաւմբ բունթա կոչեն, և արաբք՝ վէճա իլ ճիմալ, այսինքն կըշտացաւութի, այլ յարմարութի իրացն ախիկաց զմեղ թարգմանաբար և 'ի

մեր լեզու այնպէս կոչել զայն, զի է ստատիկ ջերմութի
իւն թորոց, յառաջ եկեալ 'ի բազմապատիկ պատճա-
ռաց: Արհեստաւորքն և գործաւորքն, ևս որսորդքն,
զօրականքն, ձիավարքն, փողահարքն, և այլ սոցին նման
տարժանեղի արուեստաւորքն են առաւել ենթակայ այ-
սորիկ բորբոքման, մանաւանդ նոքա, որք վատտակին 'ի
բացօթեայ սեղիս, և ևս նոքա՝ որք վնասեալ են արեւ-
նային իմն խառնուածոց:

Բորբոքումնս այս պատահի անձանց յո՛ւ և իցէ հասա-
կի եղելոց. յառախ են և առաւել 'ի սեռի արանց քան
կանանց. և 'ի մէջ արանց ևս տկար և չոր կազմուածոց
վնասեալքն, և մազձոռքն ևս են առաւել ենթակայ
բորբոքմանս այսմիկ:

Գիտել արժան է. զի թղքն առաւել ենթակայ է
այսր բորբոքման, քան զայլ մասունս ընդերաց, և հա-
սարակօրէն սա տիրել սկսանի զինի հասակի եօթն տմաց.
Յերունիքն կարի գիւրաւ գերծանին յախտոյս, քան ըզ-
չափահաս երիտասարդս. որովհետեւ կազմուածքն նոցա
ուժաթմափ դոյրով, են սակաւ ենթակայ բորբոքմանս. և
սովորաբար 'ի ձմեռնային և 'ի գարնանային եղանակի
բորբոքմունքս այս յառախ երեւին: Բայց որում գէալ լինի
ըմբռնել 'ի բորբոքմանէ աստի, գժուարին իմն է փարա-
տելն զայն, և բազում անգամ փոխարկի 'ի խղիայթոյմն,
և 'ի քաղցիկեղ:

Պատճառք բորբոքման խոտոց:

Բորբոքումնս այս մարթի պատճառել յայնմ ամենայն
նէ, որք կարեն արգելուլ զարտաշնչութիւն մարմնոյ. վասն
այսորիկ ցրտագոյն հոգմունքն, ըմպելն զքրտագոյն հեղա-
նիւթս՝ մանաւանդ զինի քրտնելոյ, 'ի քուն լինելն 'ի
բացօթեայս և 'ի վերայ խոնաւ գեանի, զցենուլն զթա-
ցեալ զցեառս, 'ի կարի ջերմագինս պահելոյ զանձն, 'ի
ստատիկ աշխատանաց, յարշաւանաց, լընդոստնելոյ, յեր-
կարտեւ խօսակցութէ, և յերգեցողութէ, 'ի գործածու-
թենէ ոգիւսոր հեղանիւթից, յարգելականութէ սոփո-
րական հոսմանց, 'ի փութով փարատմանէ բորոտութն,
որքելնոյ, հնացեալ խոցից, և վերաց, 'ի խածատմանէ
թիւնաւոր կենդանեաց, 'ի հարուածոց, 'ի խժային մա-
ծուցիկ մազասոյ, նաև 'ի ստորէջ փնասակար հիւթոց,
որք 'ի գլխոյ 'ի թղքս լնանան: Երբեմն ևս 'ի փոզացա-
ւութէ, 'ի յօգուածացաւութէ, 'ի սաստկագոյն տեն-

գից, յերկարաւե խօթուծէ, և 'ի տկարութէ թորոց,
կրծոց, և լանջամաշկի :

Նշանք Բորբոքման Բուռոց :

'Լշանք թորոցին բորբոքման մարմին գուշակել 'ի սարսափոյ և 'ի գողգոջնաց, որում զհետ գայ ջերմութիւն, ուժգին ծարաւն, նողկանքն սրտի, ժայթքումն, հանգերձ ծանրութե և ցաւով կրծոց, և ցնորմամբ : Եւ յետ այսոցիկ տխտակիրն զգայ զցաւ ինչ սաստիկ՝ սուր՝ և խալթիջ՝ 'ի մի կողմն կրծոցն կամ կողիցն, և կամ լաւ ևս 'ի խոռոչս լանջաց : Երբեմն ցաւս այս տարածանի մինչև 'ի ծագն ուսոյն, և երբեմն ևս չընայատէ զքամակաւ : Հաւատարակօրէն յոյժ սաստիկ զայրանայ 'ի վայրկենի, յորում հիւանդն հազայ կամ շարժի : 'Ի գիպուածս յայս զարկ բազկին երբեմն լինի կարծր, լի, զօրեղ, և սրնթմաց, և երբեմն մեղմ, մանր, և միջահատական :

Սիրտն և շնչերակն թրթռին կամ գողգոջն : Ախտակիրն զգայ և զսաստիկ տապ, զհազ, զգժուարութիւն 'ի կլանելն և 'ի շնչառութեանն : Եւզուն լինի ցամաք յոյժ : մէզն պզտոր 'ի գոյն մոխրոյ : տեսիլ գիմացն այսուցեալ, երբեմն է կարմիր, և երբեմն աժգոյն, կմ կանաչագոյն : Թուքն 'ի սկզբան անդ ոչ ունի ինչ փոփոխութի : այլ զկնի տիրապետելոյ ախտիս սակաւ ինչ, լինի երբեմն արիւնն : րանգ կամ արիւննախառն, երբեմն դեղնագոյն, և երբեմն կանաչագոյն : Արիւնն զկնի ելանելոյ յերակէն փութով ուռի և կարծրանայ : և զկնի սակաւուց մաժանի 'ի վերայ մակարդակի ինչ իբրև զմաշկ նուրբ հանգերձ դեղնագոյն հիւթով : զոր լատինք սնուանեն՝ բլէուռիթիբա, այսինքն կշտացաւ : Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է, եթէ նշանք այդգրիկ սկսանին զայրանալ և սաստկանալ 'ի գիշերի, և 'ի ծագիլ առաւօտու թեթեւանալ սկսանին : Իսկ նշանք լանջամաշկային բորբոքման՝ նոյն են ընդ նշանաց բորբոքման թորոց, բայց դոյզն ինչ թեթեւ և մեղմ քառ զայն :

Այլ գիտել պարտ է, զի բորբոքումն լանջամաշկի ոչ է այնքան ընդհանուր, և երկիւղալի : Բայց թորոցն առաւել ընդհանուր է և վտանգաւոր : Ընդ բորբոքմանս այսորիկ երբեմն գուգընթաց լինին և նշանքն ջգային տեսնգի : յայնժամ առձայնի՝ բէռ իրնէուժնիա նէուժօզա, որ լինի յոյժ որոգայթաւոր և երկիւղալի : Ընդ այստիկ արժան համարիմ յուշ առնել և զայն, զի եթէ բողբոք

քառմն զետեղի 'ի միանունս կրծոց և ստորին որովայնի,
յայնժամ ասի՝ բլէուռիթիա՛ն սքուռիա կմ' նօթա, այս-
ինքն սուտ կշտացաւութի. որում իսկ և իսկ զհեա գայ
ցաւ ինչ ուժգին 'ի կուրծս և 'ի մասունս ստորին որովայ-
նի և արտոնդանաց, և առ 'ի գլուխն՝ մանաւանդ 'ի հաղալն-
Ախաակիրն կրէ զպտոյս գլխոյ, և զգժուարութի մեծ
յրնկողմանիւն 'ի վր զշտացեալ կողմանն : Զարկ բաղկն
լինի երբեմն լի և անկանոն, և երբեմն թոյլ և կանոնա-
ւոր. Զերմութիւն և ծարաւն ոչ այնքան սաստիկ՝ որպէս
զայնս, զորոց փոքր ինչ յառաջ խօսեցաք : Բայց զինք
և իցէ, պարտ է փոյթ մեծ ունել 'ի գիպուածո այտոցիկ
բորբոքմանց՝ մեծաւ ժրաջանութի 'ի սկզբան անդ իսկ և
իսկ յերեւել առաջին նշանացս նպաստամատոյց լինել ակ-
տակրին. ապա Թ ոչ՝ յարմատանալ և 'ի հաստատել ակ-
տիցս՝ գրեթէ միշտ լինին անապաքինելի և անգարմանելի :

Գարննէ և Դեղորայ 'ի վար արկանելի 'ի Դիպուածո
Բորբոքմանց Իւրտանելիւրոցի ուրոյն ուրոյն :

Սիւրբ ոք՝ որ ոչ գիտացէ, եթէ 'ի գիպուածո բորբոք-
ման թօցոց երակ հատանելն է հարկաւորագոյն և ճա-
հաւորագոյն, որովհետեւ 'ի նշանացն իսկ յայտ է. քան-
զի միշտ զուգընթաց լինի ընդ ակտիս տապ սաստիկ, ցա-
ուուժգին սուր և խայթիչ 'ի խոռոչս լանջաց. զարկ բաղ-
կին զօրեղ, խիստ և արագ. վասն որոյ յոյժ օգտակարա-
գոյն է ակտակրին, որքան մարթ իցէ՝ երակ հատանել
փութանակի. և պարտ է յառաջին անգամ երակ հա-
տանելն թոյլ առ արեանն չափաւորապէս հոսիլ 'ի մէջ
սկահակաց սրճոյ, և թող ջր այնպէս ժամս երկուս՝ առ
'ի զննել զորպիսութիւն արեան. 'ի չափահաս ոք՝ մարթ
է 'ի գիպուածո յայտ երակ հատանել, և հանել զարիւն
կոր վնջ ունկի. բայց նկատել արժան է միշտ 'ի մակարդն
արեան, և 'ի պարապայս անձին. զոր ղրինակ 'ի հասակն,
'ի խառնուածն, 'ի զօրութիւնն, 'ի սաստկութիւն ցաւոց,
և յայլ նշան :

Իսկ եթէ զլինի միանգամ երակահատութիւն տակաւին
մնան ստոսկուին նշանաց, և զայրացումն ցաւոյ, յայն-
ժամ արժան է վերադն երակ հատանել, և հանել զա-
րիւն նոյն օրինակ : Այլ եթէ զլինի երկրորդ անգամ ե-
րակ հատանելոյն ևս նշանքն ոչ նուազին, և հիւթն և
մակարդն ըստ վերոյստացեալ եղանակի 'ի վեր երեւին յե-
լեւս արեան, յայնժամ օրէն է երրորդ, և չորրորդ ան-

գամբակ կրկնել : Այլ եթէ ցաւն կրծոց կամ կողից նուազի փոքր ինչ, շնչառութիւն գիւրանայ, և զարկ բազկին թուլանայ, և հիւանդն սկսանի հազալ, կշանել, և թքանել առանց աշխատանայ և ցաւոց, յայնժամ երակ հատանել ոչ է պիտանաւոր գլխովին :

Գիտել արժան է աստէն, եթէ 'ի դիպուածս յայս երակ հատանելն 'ի վեցերորդում և յեօթներորդում աւուր է սակաւ օգտակար . և զինի այսոցիկ աւուրց ոչ է այնքան խոհեմութի 'ի գործ արկանելն զայն : Արգ՝ զինի մի կամ երկրորդ անգամ երակ հատանելոյ, պարտ է 'ի վար արկանել զյետագայ ֆոմէնթօն : Ա՛ռ բուռն մի՛ քամօ միլլա, և նոյնքան մալվա, եռացո 'ի մէջ բաւականաչափ ջրոյ, և թացեալ սպունգն գիր 'ի վերայ վշտացնեալ մասին՝ այնքան ջերմագին, որքան մարթ ընէ հիւանդին առ կալ . և 'ի պաղիչն, պարտ է ստէպ ստէպ փոխել :

Յետ այնորիկ պարտ է 'ի գործ արկանել զյետագայ օծանելիս : Ա՛ռ երկու ունկի՛ ձէթն ձիթենեայ, աւնկի մի՛ սրիւթիթօ տի քօռնօ տի չէռվօ, և երկու արամ՝ սրիւթիթօ տի սալ ամօնօնիպքօ . եզեալ պոյստսիկ 'ի մէջ անկանի, այնքան արորեա՛, մինչև միաւորիլ իրերայ կատարելապէս . և ապա փոքր ինչ եզեալ 'ի վերայ վշտացնեալ մասին կրծոց, պարտ է մեղմապէս շփել ջերմ՝ ձեռք մինչև ցաղգնել և ցընդմասնելն 'ի ներքս, զոր և պարտ է կրկնել յաւուրն երկուս կամ չորիցս անգամ : Այլ 'ի չգտալ նել 'ի պատրաստի զայս վերոյիշեալ օծանելիս, յայնժամ արժան է 'ի վար արկանել փոխանակ նորա թինթուռա տի քանթառիտէ նոյն քոնեակութի . և նոյն եղանակաւ, որ ևս ունի զնոյն գործունէութի :

Գիտել արժան է և զայս . զի յետ մի կամ երկու անգամ երակահատութն՝ եթէ ցաւն կշտին փոքր ինչ թեթեանայ, և շնչառութիւն գիւրանայ, յայնժամ փոխան երակ հատանելոյ մարթ է 'ի վար արկանել զյետագայ փոշի՝ գեղա : Ա՛ռ վեց կշիռ ցորեան՝ անձիթալիս բուռ բուռէա . և չորս կշիռ ցորեան՝ քեռմէզ մինէնալէ : Յետ լոտելոյ յանկանի՛ բաժանեալ յերկոտասան հաւատարու չափ մատուն : Ի՛ փոշւոյ աստի յերկուս ժամս միանգամ առնու հիւանդն մասնիկ մի առ իւրաքանչիւր նուազ սկահակ մի ջրով, որ քաղցրացուցեալ իցէ շաքարաւ : Չգրաւոր է յոյժ գեղա 'ի դիպուածս բորբոքման թորոց, զի սովաւ լքանի ուժեղութիւն և գրգռելութիւն արեան, և միանգամայն ցաւոյն կրծոց կամ կշտին : Սակայն պարտ է ևս զգուշանալ . զի մի՛ առաւել քան զսպին գիցես զին .

բոյիշեալ տիմիթայիս բուռքուռէան . քանզի տառաիկ
Թուլացուցանէ զախտակիրն , միանգամայն պատճառէ
զնուազուան սրտի :

Դարձեալ 'ի գիպուածս յայս յոյժ օգտակար է ա-
րիւն հանելն սրուակաւ , զոր պարտ է առնել 'ի վշտագ-
նեալ մասին կշտոյ , և ներգործուի սորա է առաւել փու-
թանակի և ապահովագոյն : Բայց առաւել ապահով մի-
ջոցն և հնարն է երակահատուին , որպէս լիով խօսեցաք
'ի վեր անդր : Լուաք ասել յոմանց ներհուն բժշկաց , եթէ
այր ոմն 'ի վիճակի 80 ամաց զկնի մետասան աւուրց գոր-
ծածուէ այսր հնարից ստացաւ զկատարեալ առողջութի :
Այլ յորժամ կարի իմն անկեալ իցէ դո՛ւն ականակիրն ,
յայնժամ օրէն է ընդ սակաւ ինչ աւուրս 'ի գործ ածել
տէքօցիօնէ տի բօցիկալա սէնէկա : Այսինքն , առ ունկի
մի՛ յարմարոյն կոչեցելոյ բօլիկալա սէնէկա . և 'ի հասա-
րակ ջրի եփեա՛ւ եռացմամբ իբր քաւորդ մի ժամու , ապա
զտեա՛ , և մնացէ լիտր մի ամբողջ : Եւ ապա տուր հի-
ւանդին յայսմանէ չորս կամ հինգ անգամ յաւուրն , ըստ
չափու վեց տրամոյ , և աւերի ևս ըստ կարողութե տա-
մոքսի : Եթէ ըմպելիս այս շարժէ զախտակիրն 'ի փսիռ-
դութի , յայնժամ պարտ է բազադբել յայն երկու ունկի՝
ջուր կինամոնի . և դեղս այս ոչ միայն հաշակաւոր է 'ի
գիպուածս բորբոքման թոքոց , այլ միանգամայն յայլեայլ
բորբոքման կրծոց : Չնոյն ներգործուի ունին և քանժօ-
ռան և ալքալի ժօլաթիլէն :

Աւրդ՝ զկնի 'ի վար արկանելոյ և փորձելոյ զճայս վայր
գրեալ հնարս և դեղորայս մի ըստ միովն , եթէ տակաւին
մնայ ցաւն և միւս նշանքն նոյն օրինակ , յայնժամ պարտ
և պատշաճ է զնել վեշիքաթօռիօ լայնաբաց 'ի վերայ նոյն
վշտացեալ մասին , և թողուլ մնալ իբրեւ ժամն շէ , և այս
ունի յոյժ բազմակերպ օգուտս 'ի գիպուածս յայս : Իսկ
ըմպելին հիւանդին ցորքան մնայ վեշիքաթօռիօն , պարտի
լինել պատրաստեալ ըստ յետագայ եղանակի : Ա՛ռ երկու
ունկի՛ նուշ քապոյր , և արկ զայն 'ի մէջ ջերմ՝ ջրոյ առ 'ի
հանել զնեղքին մաշկաձև պատեանն . և եղեալ յանկանի
նոյնչափ շաքարաւ ճմլեա՛ բարւոք , և յաւել 'ի նոյն մի
և կէս լիտր՝ խաշուռ դարւոյ , և կէս ունկի՛ կօմմա առա-
պիքա , և յետ զտեղոյ տուր ըմպել հիւանդին փոխանակ
հասարակ ըմպելոյ :

Եթէ ականակիրն ունիցի զանդութի որովայնի , յայն-
ժամ պարտ է առնուլ 'ի կիր յերկու աւուրս միանգամ
դքսեխս պատրաստեալս դարւոյ ջրով և սամկուլքօլ . որ

աջ միայն լուծանէ գործայնն , այլև միանգամայն թու-
լացուցանէ զփորոտիսն , և ցրուէ զքամիս աղետաց : Դար-
ձեալ՝ առ երկու ունկի՝ իւղն քաղցր նշոյ , և նոյնչափ շի-
ւօքբօ տի վիօլէ , խառնեալ իրերաց , և յաւելլի վերայ
բաւականաչափ շաքար վանի , և առւր առնուլ ի կիր 5
կամ 6 անգամ յաւուրն , ըստ չափու միոյ գրգալի սրճոյ :
Բայց գոն ոմանք՝ որոց մնաստկար լինի իւղն . յայսպիսի
գիպուածս պարտ է ՚ի գործ արկանել փոխան վերոյի-
շեալ գեղորէին գլխաւաւոր : Առ երկու տրամ՝ կոմմա
ամմօնիաքա , և նոյնչափ սալէպ , և բարիքը լոսեալ ՚ի փոշի-
յոր յաւելլ առ սակաւ սակաւ տէքօցիօնէ տի օւծօ մին-
չև լուծանիլ խեժից կատարելապէս . մարթ է ևս յաւել-
լուլ ՚ի վերայ երիս ունկի՝ աքուա տիսթիլլաթա տի բուլէճ-
ճիօ , և տուր ՚ի գործ արկանել չորս անգամ յաւուրն
ըստ չափու երկուց գրգալաց սեղանոյ , որ օգտէ մեծա-
պէս ՚ի գիպուածս վասն հազի : Իսկ ՚ի գիպուածս , յո-
րում հիւանդն դժուարաւ շունչ առնուլ , և ջերմութիւն
սասակադին լիցի , և հոսումն միգի լինի յոյժ սակաւա-
քանակ , յայնժամ պարտ է ՚ի վար արկանել գլխաւաւոր
գեղա , որ է յոյժ օգտակար և շահաբեր : Առ երկու
տրամ՝ նիթուօ բուուօ , և վեց կշիռ ցորեան՝ քանֆօուս .
լոսեալ բարւոք գերկոսին ՚ի մէջ միոյ անկանի , մինչև կա-
տարելապէս խառնիլ իրերաց , և բաժանեալ ՚ի վեց հաւա-
սարաչափ մասունս , և յամենայնում 5 կամ 6 ժամու-
զմի մասն յայոցիկ վեցից մասանց առւր հիւանդին ըմպել
խառն ընդ հասարակ ջրոյ :

Դարձեալ ՚ի գիպուածս յորում հիւանդն կրէ զփոր-
հարութի , յայնժամ ճահողագոյն է առնուլ ՚ի կիր զհե-
տադայ շմուլիօնէ առապիքա անուանեալ դեղն : Առ
կէս ունկի կոմմա առապիքա , և երեք հատ կեղեւեալնուշ ,
ճմլեալ յանկանի խառն ընդ երկու տրամ շաքարի , և հեղ
ի նա հետգհեաէ երկու ունկի՝ ջուր ջերմ . տորթեալ բար-
ւոք ՚ի միասին . և տուր ախտակիրին ՚ի վար արկանել եր-
կուս գրգալս սեղանոյ ՚ի չորս կամ ՚ի հինգ անգամ յա-
ւուրն : Կերակրոցն պարտ է լինել թեթեւագոյն , զովա-
ցուցիչ , և բարեխառն . պարտ է ախտակիրին զգոյշ լի-
նել յուտելոյ զճուարամարտելի կերակուրս , զոյժ պա-
րարտագոյնս և զանուցողականս . որպիսի են՝ միս , կաթն ,
պանիր , ձու , ևն : Ըմպելին նորա պարտի սովորաբար լինել
զովացուցիչ և միզաբեր , զոր պարտ է պատրաստել և յօրի-
նել օրինակ զայս : Առ երկու լիար՝ խաշուան դարւոյ , և
արկ ՚ի նա երկու տրամ՝ նիթուօ , յաւելլով ՚ի նայն ունկի մի

օստիմէլէ սէմբլիլէ , և տուր 'ի գործ արկանել փոխանակ հասարակ ըմպելոյ : Նոյնպէս մարթ է արկանել 'ի գործ զսիէւօ տի լաթթէ : Պարտ է որքան մարթ իցէ 'ի հանգստեան և յանգորրութե ունել զախտակիրն . այլև յամենայնում աւուր թանալ զոտս , և զձեռս նորոջն ջրով :

Հուակ յետոյ կարևոր համարիմ կարգել խրատս ինչ պիտանաւորս մերասեր համբակացոյ : Նախ՝ գիտելի է , եթէ զամենայն գեղորայս , զորս գրեցաք ցայս վայր , ոչ է պարտ մի ըստ միովէ 'ի վար արկանել . և եթէ գործածութի միոյն և եթ գտանիցէ առողջութի հիւանդն , ոչ է օրէն կրկնել զմիւսն : Երկրորդ՝ եթէ այսոքիկ գեղորայք ոչ արկցին 'ի կիր զգուշութի , և ըստ պատշաճաւոր չափու , եղանակի , և ժամանակի , անտարակոյս լինին առաւել վնասակար , քան օգտակար . ևն :

'ի վերայ Դեղբէից և խնամապարտութե Բոբոգման լսնջապէի , ոչ տի՛ Բլեռափնիքի :

'ի դիպուածս , յորում բորբոքումն զետեղի 'ի լանջմաշին , յայնժամ երակահատութին հարկաւորապէս պահանջի . և գրեթէ այդ է սեպհական հիւարն , զորմէ կախեալ կայ բարի ելքն խօթութեան : Եւ եթէ յետ մի , երկրորդ և երրորդ անգամ երակահատութե տակաւին յարատե մնայ սաստկութին ցաւոց կրծոց կամ կշտից , և զայրացումն բորբոքման , յայնժամ պարտ է վնջ , և կամ ց տղրուկս դնել 'ի վերայ վշտացեալ մասին կշտից : Նոյնպէս նշանաւոր գեղ իմն է յայսմ դիպուածի վերորդրեալ ֆօմէնթօն , և օծանելին . բայց առաւել լաւագոյն գեղն յայսմ , և յայլ ամենայն բորբոքմունս ըստ կարծեաց ամենայն հմուտ հեղինակաց՝ է վէշքթաթօնիօն , զոր պարտ է դնել 'ի վերայ վերոյիշեալ մասին կշտից կի՛ կրծոց . զայդ բազում անգամ փորձեալ են , և մեք հանապաղ տեսանեմք , թէ օգտակար լինի խօթացելոց , և ոչ՝ ընաւ վնասակար :

Են բժիշկք , որք զկնի մի կամ երկրորդ անգամ երակահատանելոյ վարեն 'ի գործ զտարտն ործացուցից : Իսկ այլք փոխան ործացուցից աորտոյ 'ի կիր արկանեն զվերորդրեալ տիճիթալէն և քեռմէզ մինչեւ պէն : Սակայն զպատշաճական և զչափաւոր կիրառութի նորա ըստ պիտոյից տեղոյն՝ կարևոր համարելի է : Ապաքինի ախտս այս 'ի մէջ քանի ինչ աւուրց , անձնապա՛հ լինելով 'ի

ցրտոյ, և նպատաւորութիւն նախապայտել հնարից և գեղորէից, և առարօրէն ըմպելով բարեխառն հեղանիւթն, զորօրինակ ջուրն սամպուքօի, գարւոյ, ևն. կանոնադրելով զինքն 'ի կերակուրս ըստ եղանակին, զոր գրեցաք 'ի գիպուածս բորբոքման թղթոց, և բորբոքողական տենդից:

'Ի մերայ հնարից և դեղորէից բորբոքման կանոնն իրծոց և սորին սրովայնի, իսլէրէւյ՝ Բեռլինէ ուսման սփռութիւն:

Եւ խոստ այս անուանի և բլէուսիթիտէ նօթա կամ ֆալսա, այսինքն պատիր կշտացաւուի. և 'ի գիպուածս յայս ցաւն գլխաւորապէս 'ի վեր երեւի 'ի միանուռն լանջաց և ստորին որովայնի. բայց ցաւն այն ոչ է այնքան սաստիկ, որպէս 'ի գիպուածս ճշգրիտ բորբոքման թղթոց և լանջամաշկի: Անձինք որք ենթակայ լինին բորբոքման թղթոց և լանջամաշկի, մարթին նմանապէս լինել են թակայ ևս այսորիկ ախտի: 'Ի գիպուածս յայս երակ հատանելն ուր ուրեմն է հարկաւոր. եթէ երեւին նշանք բորբոքման, զորօրինակ դժուարաշնչուին, ուժգին ջերմութիւն, ցամաքութիւն որկորոյ և լեզուի, ևն, մարթ է երբեմն թոյլ տալ այնմ առ ժամայն 'ի սկզբան անդ խօթութեան. բայց զործացուցիչ կամ փախեցուցիչ գեղն հարկ է միշտ 'ի վար արկանել՝ առ 'ի զերծ պահել զթղթն. յայն սակս պարտ է տալ թառթառօ եմէթիքօ ըստ եղանակին, զորմէ պարզագոյն բացատրեցաւ 'ի գլ. Թ. յօդ. Թ. երես 7:

Եւ իբրեւ վերոյիշեալ կմ նոցին նման գեղորէիւք կանոնի սաստկութի բորբոքման, եթէ չև ևս ինչէ կազդուրեալ ցաւն, ոչինչ արգելք կայ դործածուին կօմմա ամ մօնիպքա յորջորջեալ խեժի: Ես գիւէժա զայս տամ ըստ կերպի արգանակի, կամ նաեւ իբրեւ զհատաագեղ: Եթէ իբրեւ արգանակ, պարտ է լինել երկու արամ՝ կօմմա ամ մօնիպքա, և նոյնչափ օստիակէ շիլլիթիքօ, և մի լիարժանութիւն սամպուքօի: Յարգանակէ սատի յերկու ժամն միանգամ առցէ հիւանդն ունկի մի առ իւրաքանչիւր նուազ: Իսկ եղանակն զոր պահէիք 'ի տալն զհատաագեղ, է-այս: Առ երկու արամ՝ վերագրեալ խեժ, և ութ կշիւ ցորեան՝ քէրմէղ մինեւալէ. և յաւել 'ի նոյն այնչափ օստիակէ շիլլիթիքօ, արգանի պէտք իցեն առ կադմէլլոյ ըստ կանոնաց արհեստին. զգանդաւածս զայս արարեալ հատագեղ որ կշռիցէ չորս ցորեան, և շքմաստեալ փող:

ւով կինամոննի, տաջին երկու հատը երկու անգամ յաւուրն :

Իսկ ըմպելին հիւանդին՝ ցորքան միայ ցածն, պարտէ լինել արեւօ տի լաթթէ, այսինքն շիճուկն կաթին, որ համեմեալ իցէ մանանխով, և մեղրի : Բայց պատահի երբեմն, եթէ ախտս այս հաստատեալ միայ և ոչ փառաթի փութով . յայնժամ արժան է գնել վէշիքաթօռիօ 'ի վերայ ցաւազնեալ մապին, և 'ի վար արկանել ըստ հարկաւորուն զամենայն գեղորայս, զորս գրեցաք 'ի գիպուածս ճշգրիտ բորբոքման թղթոց և լանջամաշկի : Եւ կիրաւութիւն ասացեալ գեղորէիցն անտարակոյս ապաքինի ախտս այս, և հազիւ երբէք մարդի վերադիլ յապաքինութէ, որովհետեւ 'ի բազումս զփորձ առեալ եմք և գիտեմք :

'ի վերայ դեղերէից և հնարից, զորս պարզ է 'ի վար արեւնել 'ի գիպուածս, յորում ընդ Բորբոքմանս Խոտոց և լանջամաշկի զայդ գրանին ևս նշանքն ըջային քնեդի :

Հնարք և դեղատուութիւն այսորիկ ախտի գրեթէ նոյն է ընդ հնարից և դեղատուութիւն ջղային տենդի, զորմէ խօսեցաք լիովին 'ի գլ. Խ. երես 27 : 'ի գիպուածս յայս, եթէ հիւանդն լինիցի յարդունս հասակի երիտասարդութե, և արիւն, և եթէ երեխն նշանք բորբոքման՝ մարթ է երբեմն երակ հատանել իսկ և իսկ 'ի սկզբան անդ ախտաժեւորութե . բայց գործ մեծ է յայդպիսի գիպուածի քաջ նկատել զհանգամանս բնութե, և ճանաչել զհակումն և զտրամագրութիւն բնութեն . պարտ է նպատաւ մատոյց լինել նմին ըստ պահանջելոյ հարկի պարագայիցն, արտահանելով զսակաւ ինչ արիւն յերակացն . քանզի յայդպիսի գիպուածի, եթէ անխոհական ընտրանք և տգիտութե երակ հատանիցեն, յառաջ բերեն անմղեալ զմեծ վտանգ, ևս և մահ :

Բազում անգամ կից լինի ընդ ախտիս անզօրութե և թուլութիւն ինչ երևելի, ևս տապ սաստիկ . յայնժամ օրէն է առնուլ 'ի կիր զյետագայ խթիչ և զօրացուցիչ դեղս : Առ կէս ունկի՝ սեռքէն թափա վիզ ճինիանա, և 'ի հասարակ ջրի եփեալ եռացմամբ իբր քառորդ մի ժամու . ապա զտեալ և մնացել 12 ունկի, յոր յաւել երկու ունկի օստիմէլէ սէմբլիչէ, և երկու տրամ աչէթօ քանքօռաթօ . և ապա առնուլ օրէն է հիւանդին յերկուս ժամս միանգամ ունկի մի առ իւրաքանչիւր նուազ :

Նոյնպէս օգտակար է 'ի դիպուածո յայս շինուին կա-
թին, որ իցէ բաղադրեալ սպիտակ գինեաւ, զոր պարտ
է 'ի կիր առնուլ յաւուրս բազումս : Իսկ եթէ 'ի ձեռն
այսոցիկ գեղորեկից չգաղարեացի ուժգնութի նշանացն,
յայնժամ արժան է դնել զվէշեթութօնի 'ի վերայ այնր
մասին, ուր առաւել զգայ զցաւն : Դարձեալ օգտաւէտ
է, և բարիոք ևս է գործածութի ֆօմէնթօի, զորմէ ճա-
ռեցաք 'ի վեր անդր : Նոյնպէս և ոչ սակաւ օգտէ զգրեխս
լուծիչս 'ի վար արկանել :

Այլ գիտել արժան է, զի 'ի դիպուածս բորբոքման
թղբոց, և լանջամաշկի՝ երբեմն 'ի վեր երեւի խղիայթեալ
պալար ինչ 'ի թղբոց, և յայնժամ յորջորջի անուամբս
վօմիքս, այսինքն խղիայթ թղբոց : Եւ նշանքն այսորիկ
պալարի են՝ անհանգստութի, նողկումն, պաշտ գլխոյ,
և երկիւղ հեղձման : Իսկ եթէ նոյն պալարն բացեալ լինի,
և սպակմեալ շարուն կուտակեալ շնոյլի 'ի խորս թո-
քոց, յայնժամ վաղվազակի՝ զհետ գայ գժուարաշնչու-
թիւն, անհանգստութի, և համառօտիւ կամեցեալ խօ-
սել, նշանք բորբոքողականութե վերստին 'ի վեր երեւին :
Այլ եթէ շարուն այն հոսեալ գումարի 'ի խողոցս բլշա-
ղի՝ կոչեցելոյ չէքս, յայնժամ իսկ և իսկ զհետ գայ
գժուարութի 'ի շնչառութիս, հազ, անախորժակութի,
տենդ ինչ ծիւրական, և հանապազօրեայ . որ գլխովին
ուժաթամի առնէ դախտակերն, և հասարակօրէն հիւանդն
ժամանէ 'ի վիճակ յոյժ ազնտալի :

Յազգիս Դեղորեկի՝ զորս պարտ է 'ի վար արկանել 'ի դիպուածո
վերայիշալ պալարի, որ երբեմն 'ի վեր երեւի 'ի Բոսիս Դեղ 'ի
դադարումս Բորբոքման Բոսոց կամ լանջամաշկի :

Եթէ ակտակերն իցէ արեւնային իմն բնութե և ու-
ժեղ խառնուածոց վիճակեալ, և եթէ վերոյշեալ պա-
լարն նորոգ իցէ պատահեալ, յայնժամ մարթի փորձել
իսկ և իսկ 'ի ձեռն երակահատութն : Իսկ յորժամ գու-
ցէ կասկած 'ի նշանաց ինչ՝ եթէ արդեօք ստորա այս
իցէ հասունացեալ, կամ բացեալ, յայնժամ պարտ է 'ի
կիր արկանել զգեղորայս կակղացուցիչս, որպիսի են՝
օստիմէլէ շիլլիթիքօ, կօմմա արասիքս, և սիւուր ալթէա :
Զորորինակ . առ երկու ունկի՝ օստիմէլէ շիլլիթիքօ, մի
ունկի՝ կօմմա արասիքս, և երկու ունկի՝ սիւուր ալթէա :
'ի խառնուրդէ աստի՝ տասի 'ի թղբային ակտակութե
յիւրաքանչիւր երկու ժամու մի գրդալ անղանոյ :

Բայց եթէ զոյգ ընդ պայարի Թողոյ դռանի և հազ ինն, յայնժամ պարտ է փոյթ մեծ ունել առ ՚ի գրգռել զպարտումն, և յայտպիս գիպուածս մարթ է ՚ի կիր արկանել զհետադոյ գեղորայսն: Առ ունկի մի՝ կոմնա առապիքա, և նոյնքան շաքար մաքուր. առ և իւզն քաղ ջր նշոյ՝ որչափ ինչ պէտք են վանն լինելոյ զք, որոց մէջ փ կշռիցն մի տրամ: ՚Ի լքէ աստի՝ յերկջ ժամս միանգամ առնու ախտակիրն հատ մի առ իւրաքանչիւր նուաք: Արդ՝ յորժամ նուաքի հասումն շարաւոյ, և փա քառեալ ցրուին ամենայն վերոյցուցեալ նշանքն, պարտ է յայնժամ ձեռնամուխ լինել ՚ի մատակարարութե և ՚ի գործածութի քինայի ըստ եղանակին՝ զորմէ գրեցաք ՚ի կառավարութե միջահատական տենդի:

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Ը.

Յազաֆ Բորբոսման սբփի, որ ասի՝ Գառփիթիփի:

Միտա այս՝ բորբոքումն արտի կմ՝ արտակրանայ, պատ ճառս առնու ՚ի ստատկագին կոյց հոգւոյ, յերկիւզէ, ՚ի տրամութէ, ՚ի սիրոյ, և յոյլ սմին նման շարժողակա նութէ հոգւոյ:

Նշանք Բորբոսման սբփի խմ սբփալիքանայ:

Մի հասարակի նշանք այսորիկ բորբոքման են տգեղութի գիւնայ, դժուարաշնչութի, անհանգստութի, նուա ղումն, անհաւասարութիւն զարկի. բազկերակին, հազ, ժայթքումն, ցուրտ քիրտն. ախտակիրն հասարակօրէն զգայ զցու ինչ հաստատ յոսկր կրծոց, և զոյգ ընդ այնմ միանգամայն ևս զբարախիւն արտի: Բայ յայտոցիկ նշանայ հիւանդն կրէ զանձկուէ, զթալկացումն, զծառումն, զծանրութի կրծոց, զտապ, և յետ այնորիկ յարձակի ՚ի վերայ ուժգին նուաղումն. ցաւ ինչ ՚ի մի կողմն արտի, հանդերձ աստիկ բարախմալ: Զարկ բազկերակին երբեմն լինի մանր, և միջահատական. և երբեմն անհաւասար, և յոյժ պղնթաց: Ահանատես եղաք ՚ի գիպուածս բորբոքմանս ախտակրաց. տմանց բազկեւ զնշերակս 150 կամ 200 անգամ ՚ի մեջ միջր վայրկենի: Այս յետին նշանքս հասարակօրէն ցուցակ են վերաւորութե արտի, կամ արտակրանայ:

Իսկ որքան առ յարատեութիւն բորբոքման արտի կմ՝

դատակրանայ՝ չէր ինչ որոշեալ կանոն . երբեմն աւարտին յեօթներորդում աւուրն . երբեմն ևս յարաձգին 'ի չորեք տասաներորդում աւուրն , և երբեմն ևս 'ի ութնասանեւ յարդում աւուրն : 'Ի վախճան ամենայնի կորուսանէ գլխ խաղին զկարողութին , և վարանի երկիրդիւ ինչզգամահ լինելոյ : Կրն և զցաւ ինչ սառսիկ 'ի ձախակոյմն կրծոց . և ցաւս այս այնքան սաստկանայ և տաք , մինչև ախտա կիլն ոչ ևս կարն տոկալ փոքու իմիջ շօշափման . և յետ այնորիկ զարկ բազկերակին սկսանի բազկեւ նիհար , դող գոջուն , միջահատական և զեռնական , կմ սողնական : յայտոյնի նշանաց գուշակի վտանգ ծանր և աղետալի :

[illegible]

Առաւելարուծիքն և գեղորայքն պատրիկ բորբոքման՝
գրեթէ նոյն են ընդ գարմանաւարուծն և գեղատաւարուծն
բորբոքման թղթոց, զորմէ լիովին խօսեցաք 'ի յօդ. Է:

ፆ ፀ ጥ ለ ጊ ሂ ሪ ፊ.

Յաւագոյն Բոբոստանի սփռանէն, որ ինչի՞ պիտաբերանման
Լիպի :

Բարբաբուհին այս հասարակօրէն 'ի վեր երեւի 'ի ստա :
Շանի անուանեալ թաղանթն կամ՝ մկանն , (որք անըբ-
պեանն զիւրծան 'ի ստորակայ որովայնէ .) և սպարբրի
այս 'ի բարբաբուհնէ թղբոց , լանջամաշիի , և որովայնա-
մաշիի . ըստ որում զուգընթաց լինի ընդ ակափս ծիծաղ
ինչ անպատեհ՝ անուանեալ սարսոնիկեան , ուժգին ցնռ
բուռն և մտաթափութի : Դարձեալ բարբաբուհին այս ոչ
է այնքան ընդհանուր՝ որպէս զբարբաբուհն թղբոց և լանջ
ջամաշիի :

Յաղագհն առաջնահամարաց աշխատչի վերանվի բարբառման :

«Ստանալն այսպիսի բարդմանն՝ յոյժ համաձայն են
ստանալայ բարդմաննց թողոյ և լանջամաշի, զորոյ
քաղին գրեցաք 'ի անգիս իւրեանց ։

Յաղագս նշանաց այսորիկ բոլորո՞ւման սրտմանայ :

Ս հասարակի նշանքն. այսորիկ բոլորո՞ւման են անպատեհ ծիծաղն, ուժգին ցնորումն, մտաթափումն . սովորաբար կրէ զցաւ ինչ փառսիկ և սուր ՚ի ներքին կողմն ու կեր կըծոց, կամ ՚ի մեջքն, և կամ ՚ի խորս կողմց, և ջուս այս առաւել զայրանայ ՚ի հազալն . և ՚ի շարժելն, մանաւանդ զինի կերակրոց . և զգայ յանձին զոյգ ընդ ցաւսն միանգամայն ևս ջերմութի ինչ սապակի, և անձ կուժիւն . և զինի պսոցիկ ամենայնի ՚ի վերայ գայ մոլեղ նութիւն, և երբեմն ևս հեծկտանք : Ընչառութիւն լինի երազ, փոքր և հեղձեալ : Չարկ բաղեկանկին լինի շաւտափոյթ, ակար, և մանր : Եւ յոգոքիկ նշանք բազում անգամ են յոյժ գո՞նեայ, և գուժարե՞րք, մանաւանդ եթէ զաւգնութաց լնցի ընդ նստին և ճնշելութի, և տխուր գոնոտութի :

Յաղագս դարմանի այս քննալի բոլորո՞ւման :

Ս դիպուածս այսորիկ բոլորո՞ւման գրեթէ միշտ պարտ է ՚ի գործ արկանել զնայն դարմանս և զիննամս՝ զորոց լիս վին գրեցաք ՚ի վեր անգր ՚ի գիպուածս տխտին կոչեցելոյ բերիքնէտմօնիս կամ բլէուութիտէ : Բժայելին պարտի լինել գաղը և սակաւաքանակ : Իսկ որքան առ արտաքին դեզորայս պարտ է ՚ի գործ արկանել զօժաննելիս, որ ստի սրիսթութօ տի սալ ամօնիաքօ, բարեխառնեալ ընդ ձիթոյ : Դարձեալ ՚ի գիպուածի աստ յոյժ օգտակար և բարեգոյն վարկանիւք զգրեխն կազմեալ ՚ի կակղացուցիչ և ՚ի խաղաղացուցիչ դեզորեկց . սմին իրի մարթ է յօրե նեւ ծաղկամբ երիցկի, և արմատո՞ք տղտոյ, կամ մուշի, և սերմամբ կուսատի, ևն . ևս մարթ է հայեցեալ ՚ի պարագայս ցաւոցն յաւելուլ ՚ի վերայ մի արամ կամ մի ամբողջ գլուխ բարավէքօ ալպօ, և կամ Յօ կաթիւ լաւտա՞նօ լիզութա՞ռօ :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Մ Ժ .

Յաղագս բոլորո՞ւման սրտմոտի, որ իւրի իստութիւնիս :

Ս մենայն բոլորո՞ւմն որ ՚ի ստամոքսն կամ ՚ի խախտցոցն լինի, և վտանգաւոր, և պահանջէ զառաւել գոր.

ծունենայ, և զպատրաստական նպաստս, յայն սակս՝ զի բորբոքումնս այս բազում անգամ փոխարկի 'ի շարաւումն՝ որ կոչի սուբբուրացիօնէ, և երբեմն 'ի քանքուէնս, որ է քաղցկեղ, յորմէ զհետ գայ սառւապէս մահ :

Պատճառք բոցնոսման պատճառքի :

Ինքիսմացիօնէ տի սթօմաքօ, այսինքն բորբոքումն սառմորքսի՝ մարմի յառաջ գալ յամենակերպ պատճառաց, որք պատճառեն զուժգին ջերմութիւն, որպէս արբուան ցրտացին հիւթոց՝ յորժամ զգայ որ յանձին զաւքութի, 'ի բուռն զօրութենէ սաստիկ ուղիււոր հեղանիւթոց, յարգելմանէ արտաշնչութն մարմնոյ, 'ի յանկարծօրէն և յորդ գատարկմանէ արեան, ևն : Դարձեալ հետք է բորբոքմանս պատճառիլ 'ի թթուութն մազքի, և 'ի գաւնակսկիծ և 'ի գժնգակ նիւթոց, որք երկարատեւեալ մնան 'ի ստամորքսն. 'ի կարի զօրաւոր փսխողական կամ 'ի լուծողական գեղորէից, 'ի թիւնաւոր նիւթոց, որպիսի են սունկքն, քաղցրացուցեալ սնդիկն, սոււպլիմաթօն, արանիլքօն, ևն, 'ի դործածութենէ ջերմացուցիչ և ներհակական գեղորէից, կարծր և անմարսելի իրք մնացեալք 'ի ներքս 'ի ստամորքս կամ յաղիսն, որպէս ասկերք, կորիզքն պտղոց ևն, նմանապէս կարեն յառաջ բերել քնոյն ական : Կոյնպէս մարմ է պատճառիլ 'ի բորբոքմանէ փորտանայ, լերգի, փայծեղան, և տոծանւոյ : Դարձեալ բորբոքումնս այս կարէ պատճառիլ 'ի խոցից, որք երբեմն գոյանան 'ի սառմորքսն, նաւ 'ի բորբոքութէ, 'ի սքօւպութօ անուանեալ ակառէ, 'ի թթախտութէ, 'ի փորհարութէ, և յաւէտ 'ի յարգելականութն իրիք ստեղական հոսմանց :

Յազափ նշանաց բոցնոսման պատճառքի :

Ինչ բորբոքմանն ստամորքս գտանի ևս ցրտութիւն զին, որում անգէն զհետ գայ սաստիկ իմն ջերմութի 'ի ներքին մասունս, հանգերձ սուր խայթիչ և գժնգակ ջառով : Զարկ բաղկերակին լինի մանր, արագ. կարծր, անհաւատար և միջահատական : Ախտակիկն ործայ երբեմն ջինջ և երբեմն ժանգաղոյն, կամ գէթ զգայ յանձին զգուանս, և զանախորժակութի, և զսաստիկ ծարաւ : Ընչաւորութի կարի գժուարին, և քիրոն ցուրտ. և երբեմն ևս մեղեգնի, նեղի, և աննշի կարկամութի, և գալարմունք. սպա

միջան է այսուցեայ, և բազում անգամ երևի լինել խիստ և արհեստ : Մինն 'ի նշանաց այս արհեստի' է ուժգին ջառն, զոր յանձին զգայ հիւանդն քանիցս անգամ շարակէ ինչ, թէ պնդակազմ, և թէ հեղանիւթ . մանաւանդ եթէ կեւ բակուրն, և եթէ ըմպելին լինիցի կարի ջերմ, և կամ հաւրի ցուրտ : Կոյնպէս ճանաչի ևս 'ի կարի ձգումայոյ, 'ի տապոյ, և 'ի ժայթքմանէ' որք 'ի վեր երևին զինի ուսեւ լոյն կամ ըմպելոյն :

Դարձեալ սովորաբար ընդ արհեստ գուգրնթաց լինին ևս տքնութի, անձկութի, արագումութի գիմաց, թուլութի կամ անզօրութի ընդերաց, ցամաքութի բերանոյ, թմբուտի անդամոց, ցնցումն ստամոքսի և մկանանց, և այսուցումն ստորին որովայնի : Այլ և ստամոքսն է եմթակայ սուր և ուժգին իմն խձի, զոր յորջորջեն՝ քաղքա տեղք մթմառք, որ և բազում անգամ պատճառի 'ի փրոց և 'ի սրազ մօական ներգործութի : Մինչ չէ՝ յարակցեալ ընդ արհեստ ջերմութի, պարտ է 'ի գործ արկանել զգեղարար ջերմացուցիւս . այլ եթէ յարակցեալ իցէ և ջերմութին, յայնժամ պարտ է փոյթ մեծ ունել 'ի փարստել զորս բոցումն : Եթէ հիւանդն փսխէ զամենայն ինչ զոր ուսեւ և ըմպէ, յայնժամ արհեստ է հաստատեալ, որում և զուգրնթաց գտանի հեծկտանք, և ուժգին ջառ : 'ի վախ ճանի' եթէ զարկ բազկերակին ընդմիջութի հարկանէ, և կարի աստիկ թմբուտի և նուաղումն տեսի 'ի վերայ գայ, գոյ մեծագոյն վտանգ, կամ որդալոյթ . քանզի քաղայայտ է թէ բորբոքումն այս յայնժամ փոխարկի 'ի քաղցիկի :

Կառավարութի 'ի գործ արկանելի 'ի բոցբոգման ոգտմոտի :

Զարկ է մեծաւ փութով արգելուլ իսկ և իսկ դուտեկիս, և զըմպելիս բնութի ջերմացուցիւս, և զայրացուցիւս : Յկարութին հիւանդի կարէ խարել զմերձակայս, և չըլել զմասնոցս 'ի տալ զգինի, զգիւսուր հեղանիւթս, և կամ զաղաղգ քառախալ : Բայց այդպիսի գեղարար միշտ զայրացուցանեն զարհեստ, և սովորաբար 'ի վերայ արձեն զերազահաս մահ : Առաւել հասարակօրէն պատճառքն պատահելոյ չարեաց յախտէս յայսմանէ, և սուտ և կեղծեալ կարծիքն՝ որով սեռօրէն համարին եթէ ջառքն զայրացուցիւք ստամոքսի և փորստեայ միշտ յառաջ գան 'ի փրոց : Յայն սակս և մերձակայքն 'ի տեսանել անդ ջնհիւանդն այսու արհեստ զգածեալ, իսկ և իսկ փութումն

տալ նմա զգլի անխօսնի և զայլադդ ոգիւսւոր հեղանիւթս և այգայէս առաւել զօրանայ ախան, և հետեւապէս 'ի վե-
բայ հասանի քաղցիւնն, յորմէ և զհետ զայ երազահաս
մահ: Կերակուրն պարտի լինել թեթեւ, զովացուցիչ, և
գիւրամարս, արժան է լինել սակաւ քանակութեմ, ոչ
կարի ջերմ, և ոչ կարի ցուրտ: Ըմպելին՝ հմուտիօնէ տի
կօնմա առաւելիքս, կամ շիճուկն կաթին, կամ ջուրն
գալուր, և հացի, և այլք նմանք:

Ինտապարութիւն և Գեղարայ 'ի վար արխանելի 'ի Բո-
բոման պատճառի:

'Ի գիւրուածս ախտիս երակահատութին հարկաւորա-
պէս պահանջի, և գրեթէ այդ է սեպհական գեղն, զոր-
մէ կախեալ կայ բարի երբն հիւանդութեմ. և չափ քա-
նակութեան արեան հանելոյ պարտի լինել համաձայն զօ-
րութե ախտակրին, և ուժգնութե նշանացն: Եւ յետ
այնորիկ 'ի նոյն իսկ վայրկենի հարկ է ֆօմէնթացիօնէ
տունել 'ի կակղացուցիչ արմատոց և 'ի տերեւոց գաղջ
ջրով, և ստէպ ստէպ անընդհատ գնել 'ի վերայ ստամոք-
սի, և նախ քան զպաղին յաճախակի փոփոխել, և վե-
րանորոգել. չէ՛ պարտ լինել ոչ այնքան ստատիկ ջերմ, և
ոչ կարի ցուրտ. քանզի առաւել ցուրտն և առաւել ջերմն
հաւատարմապէս փնտաւար են ախտիս: Յոյժ օգտակար
գեղ է ևս լինիմէնթօ վօլաթիլէն. զոր պարտ է յաճա-
խակի օծանել 'ի վերայ ստամոքսի և ստորին որովայնի:

Դարձեալ, պարտ է ստէպ ստէպ թանալ գաղջ ջրով
զտաւ և զարուստ ախտակրին. և զաւելայն ջերմ ջրով թա-
ցեալ շփել կամ գնել 'ի վերայ ստամոքսի: Նոյնպէս և
'ի ներքոյ տալցն գնել զիրա ջերմագինս, որպէս թանձրա-
թան, կամ մանանեխ ևն: Ջերմ բաղանիքն յոյժ օգտա-
կար է, եթէ հետաքաւոր իցէ: Բայց առաւել բարեգոյն
և շահաւետապէս գեղն յայտմ գիւրուածի, և յայլ ա-
մենայն բորբոքմանս է լայնորայ վէշիքաթօսիօ. զոր
պարտ է գնել 'ի վերայ ցաւապնեալ մասին մարմնոյ. այդ
որպէս բազում անգամ փորձեալ տեսանելք, միշտ օգ-
տաւետ լինի հիւանդաց, և ոչ բնաւ փնտաւար:

Սեպհական ներքին գեղարայքն, զոր 'ի գործ արկանել
մարթ է 'ի գիւրուածս ախտիս՝ են թամարկինտի, մաննա,
նիթաօ, ալէնա, յորինեալ պարզանքս գաղջ ջրով. կմ-
թեթեւ տեքոյիօնէ արարեալ հեղուլ զայն գրեխաւ ընդ
երազտանս հիւանդին. և եթէ գուցէ սնգութի որովայ-

նի, մարթ է 'ի վերայ յաւելու և սակաւ ինչ օլիօ տի
 քէշինօ . զայդ ոչ է մարթ բնաւ զանց առնել, որովհետեւ
 բազում անգամ գէտ լինի՝ թէ յայդպիսի ախտա առող-
 ջութին ախտակրին զայդմանէ և թէ կախեալ մնայ : Իսկ
 եթէ ունիցի զուժգին թուլութի ազեաց կի՞ փորտեաց
 (որպէս պատահի յալով անգամ) . յայնժամ պարտ է
 գրեթէ կազմել 'ի քինայէ, և 'ի քանիորայէ : 'Ի գիտութեամբ
 ախտիս, չէ՛ օրէն փութով խափանել զգործածութի գե-
 ղորէից . այլ հարկ է երկու կի՞ երեք օր առաւել ակն ու-
 նել փարատելոյ բորբոքմանս . և լաւ ևս է ապագէն յետ
 լիովին բուժելոյ ախտիս՝ տակաւին աւուրս ութ 'ի գործ
 արկանել զսովորական գեղորայս : Են և այլ ախտք որոց
 ընդունակ է ստամոքան, զոր օրինակ ցաւն ազեաց, կո-
 քուտն ախորժակի, անմարտողութիւն, քարտիալձիա, բի-
 քլէ, որ է ջերմութի ստամոքսի . զորոց ունիմք ճառել 'ի
 տեղիս իւրեանց :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Մ ԺԱ.

Յազօս բորբոքման փորձեաց խմսորին որովայնի . որ
 քո՛ի՝ էնիէութիւիք :

Ի որբոքումնս այս է մինն յառաւել գժնգակ և
 վտանգաւոր բորբոքմանց, որում ներքոյ անկանին մարդիկ :

Պարճառ բորբոքման ազեաց խմսորին որովայնի :

Իսկ բորբոքումն 'ի հասարակի խտելով, յառաջ գաց
 'ի նոյն խի պատճառաց բորբոքմանն ստամոքսի : Բայց
 ևս անգութին որովայնի, որդնահարութիւն, այսինքն ու-
 նել զճճի կի՞ որդն յորովայնի, ահաս կամ խակ միգն,
 ընկոյզն՝ եթէ յանչափս դք ուտէ, հնագոյն պիւռան՝
 փակեալ մնացեալ 'ի յապակոջն, ստստիկ գինին, ևն,
 կարեն պատճառել զբորբոքումնս զայս : Կոյնպէս մարթի
 պատճառիլ 'ի փռտանկութէ, յաւուրէ ինչ պատա-
 հելոյ 'ի մէջ փորտեացն, յերկար ուղեգնացութենէ, 'ի
 փոքրիկ քարանց մտելոյ ընդ ճանապարհն փորտեաց ևն :
 Դարձեալ՝ մարթի յառաջ գալ 'ի կծու և 'ի թթու մազ-
 ձի, 'ի յօգուածացութէ, յարեւախտուն սրովայնա-
 հաութէ, 'ի թթախտութէ, 'ի ստստիկ և 'ի տնդապոյն
 ջուծողական գեղորէից, 'ի թունաւոր նիւթոց, 'ի ցրտա-
 ւութէ և 'ի խոնաւութէ ևն : Սեպհական անուանք, որովք

յորջորջեմք զբորբոքումն փորոտեաց, կամ ստորին որոշայնի են՝ ենթէն թիտէ, բասսիօնէ իլիպքա . երբեմն ևժքօղքա ինքիամմաթօռիա ևն: Դարձեալ գիտելի է, եթէ յորպիսի և իցէ մասունս ներքին փորոտեաց ախան զետեղեալ կայցէ, գրեթէ միշտ մի և նոյն է կառավարութիւն . այլ մեք զանազան յօդուածս բաժանելով, դիտեմք զհեշտեաւ մասառութի վերծանողիդ :

Յաղագս նշանաց Բորբոքման փորոքեաց իմ սփռին
որովայնի :

Ղշանք ախտիս յոյժ համաձայնին նշանաց բորբոքմանն տատմոքսի, և գրեթէ նոյն են ընդ նմա . բայց և սեպհաւ կան զանազանութիւն ընդ մէջ գտանի, զի այստ ախտի ցաւն լինի առաւել սուր և սաստիկ, և 'ի խորագոյնս զետեղեալ շուրջ զպորտով, որովայնն պնդեալ իբրեւ առատանաւ, և պնդութիւն որովայնի կարի առաւելեալ: Զարկ բազկերակին հարկանէ ցածուն, խոր, երագ, տկար, անհաւասար, և կարծր: Նեղուն լինի յոյժ կարմիր, և չոր. ծարաւութիւնն ուժգին . փսխումն ևս կարի զօրաւոր . և ախտաժեւտեալն արտաքս բերէ զնիւթ իմն մածուցիկ ժանգապոյն և անհամ. այսորիկ նիւթոյ զհետ գայ և դառնակսկիծ իմն մաղձ կանաչագոյն, որ ցամաքեցուցանէ զկոկորդն, և երբեմն ևս զպէտս որովայնին, մինչ զի արարեալ գրեխն բազում անգամ ընդ բերանն ելանէ: Անտակիրն կրէ և զնցումն ինչ մկանանց 'ի ստորին որովայնի, հանգերձ կիզողական սաստիկ Զերմութ. և զգայ յանձին յօժարութի ինչ 'ի միգել հանգերձ ցաւով. ուռոյց և խիթ ինչ 'ի վեր երեւի 'ի սրբանն. անդադար փութս արձակէ 'ի վերուստ, և երբեմն ևս կրէ զմիզարգելութի:

Առաւելեալ մնալն այսորիկ բորբոքմանս, և հասանիլն 'ի յետին աստիճան, զցաւն վերոյիշեալ այնքան 'ի սաստկագոյն աշտիճան տանի, մինչև եթէ դ կամիցի թեթեաւ պէս շօշափել զայն ցաւագնեալ մասունս որովայնի, խակոյն ախտակիրն զաղաղակ բարձեալ գոչէ բարձրաձայն, և յետ այնորիկ զհետ գայ հեծկտանք, և ստէպ ստէպ փսխումն: Հոռակ յետոյ եթէ ցաւն փոփոխէ դանդա, եթէ փսխումն ոչ ներդործէ 'ի ներքուստ, և եթէ գրեխն արարեալ արտաքս ելանէ հասարակ ճանապարհաւ, գոյ յոյս ապաքինութե, և բուժելոյ ախտիս: Բայց եթէ ախտակիրն փսխէ զգրեխն, և զպէտս որովայնին (որ ասի բասսիօնէ իլիպքա). եթէ լինիցի կարի և յանչափս տկար, եթէ

գարկ բաղկերակին հարկանէ խոր, մանր, մեղմով, և մըլմնաբայլ, և թէ լիցի գեղմն աժգոյն, և այլագունեալ; և և թէ չունէն գաղաւհատ և գաղաղի լինիցի, ցուցակ է անապոյքնուէ, և ապերժանիկ ելցն տառապեալ ախտակրին:

Կառավարութիւն Ի Գործ արեանելի Ի Բիպոսածո Բոր
Բորան Ժորոպեաց և սպորին սրովայնի:

Կառավարութիւն խաւիս է մի և նոյն ընդ վերայիշեալ կառավարութիւն բորոքման ստամոքսի: Պարտ է պահպանել զհիւանդն Ի հանգիստ և զգոյշ Ի ցրտոյ, հեռի առնել Ի նմանէ զայն ամենայն որք առ թեն զնեղութիւն սցառի: Կերակրոյն հարկ է լինել թեթեւագոյն, և փոքր քանակուք: Ըմպելին զովարար, որպէս սիւնոս տի լաթթէ քիպոխիքութեօ, և ջուրն գարւոյն, կամ վարսակի:

Յազափո Գեղարեկոյ: Գորս պէտք է Ի վար արեանել Ի Բիպոսածո Բորոպեաց և սպորին սրովայնի:

Ի Գիպոսածո, յորում բորոքումն փարտեաց և ստորին սրովայնի յառաջ գայ Ի կծու, և Ի թթու մազէ, և Ի թռնաւոր ինչ նիւթոյ, և Ի խակ կամ Ի տհաս մրգաց, որք երկարատեւեալ մնան Ի փորոտին, պարտ է Ի վար արեանել զթեթեւ լուծողական, զքովացուցիչ և զնուազեցուցիչ գեղորայս, որպիսի են՝ շիճուկն կաթին, թամարինտին, մաննան, օլիօ տի ռէշինօն, և իւղն քաղցր նշոյ ևն. և ս գրեիք պատրաստեալք քամօմիլլաիւ, օտի մէլէ սէմբլիէիւ, և հասարակ ջրով: Կակզացուցիչ Փոմէնթան նմանապէս հարկաւ պահանջի: Այլ և պարտ է ստեպ ստեպ թանալ գաղձ ջրով զտա և զձեռս հիւանդին. և զջուխայն ջերմ ջրով թացեալ գնել Ի վերայ որովայնի, և Ի վերայ պարտոյ: Յետ այսոցիկ հարկ է գնել զվէշիքամօնիօ Ի վերայ այնր մասին, ուր առաւել զգայ զցաւն. և այս ոչ միայն քարշէ արտաքս զցաւս փորոտեալըն, այլ ևս յառաջ բերէ և պատճառէ զներգործութիւնն աղցու, և զօրաւոր, որով լուծողականքն և մաքրողականքն, որք զառաջինն անգործ էին, սկսանքն այնտեւ հետեւ ներգործել խակ և խակ:

Յորժամ բորոքումն փարտեաց և ստորին սրովայնի պատճառի Ի ճնշմանէ կամ յարգեղականութէ թանջից կամ իրիք սովորական հոսմանց, և Ի ցրտութեմ: Եայն

ժամ պարտ է երակ հասանել . բայց սրժանէ նկատել 'ի պարագայս նշանաց կարողութե ակտակրին, և ուժգնութե ցաւոյն : Եւ յետ այնորիկ 'ի նոյն իսկ վայրիկնի հարկ է գնել զտղբուկս 'ի վերայ այնր մասին, ուր առաւել զցայ զցաւն : Եւ 'ի վերայ պորտոյ գնել անօթ ինչ ապակեայ լցեալ ջերմ ջրով . նոյնպէս և չափաւն հարկ է գնել ջերմ կղմինար . կամ ջերմ ջուր յանօթս լցեալ : Գրեխն պարտի լինել կազմեալ ջրով գարւոյ, ավենախւ, և աղիւ, նշի իւզով, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել երեք անգամ յաւուրն, և առաւել յաճախակի, եթէ յոյժ կարծրացեալ իցէ անգութին որովայնի :

Ըստ ստապուլութեան ցաւոյն պահանջի և առաւել հագածութի և մտադրութի բորբոքմանս, և գեղորէիցն յայն ժամ պարտ է լինել բարեխառն . 'ի գրեխն չէ պարտ 'ի գործ ածել զալն, այլ միշտ զիւզն քաղցր նշոյ : Դարձեալ, 'ի գիպուածի աստ յոյժ օգտակար և բարեգոյն վարկաւ նիւմ զգրեխն կազմեալ 'ի կակղացուցիչ արգանակէ . ամին իրի պատշաճ է յօրինել ծաղկամբ տղոյ և սերմամբ կրտաւառի . ևն : Եւս մարթ է հայեցեալ 'ի պարագայս ցաւոյն՝ յաւելուլ 'ի վերայ կէս կամ մի ամբողջ գլուխ բարավէրօ ալպօ . եթէ աստն չնուաճի 'ի գրեխէ, պարտ է ապաստան լինել և գիմել աներկբայ 'ի զօրութիւն վերողբեալ լուծողականի . բայց զի մի լուծողականն իշխեսցէ զայրացուցանել զփորոտիսն և զայլ ներքին մասունս . յայն ասկա յօրինել պարտ է միանգամայն խաղաղացուցիչ գեղս, որք նուաճեն զցաւս, և խափանեն զցնցումն միանանց ստորին որովայնի, և մասնաւոր իմն ներգործութիւն ընծայեն լուծողականին :

Գոյ գեղ իմն, որով մարթ է 'ի գաւրս վանել ըզգէտս որովայնի, և է լուծումն գաւն աղի լուծողականի, զոր պարտ է պատրաստել և յօրինել զայս օրինակ : Առ երկու ունիկ՝ սալ քաթառութից, կամ սալէ ա՛ երսօն, և լուծեալ զայն գաղջ ջրով ամբ փոքրիկ սկահակաւ յամենայն կէս ժամու միանգամ, մինչև սկասնիցէ ներգործել . նոյնպէս պարտ է սալ 'ի նմին ժամու ութ կամ յոյժ լավտանօ լիգուխոս բաժակ մի ջրով կինամոնի կամ անանխոյ, առ 'ի խափանել զգրգիւսս և զզայրացումն, և աճապարել զփրխումն :

Ի՛նչպ լինի բազում անգամ, զի հիւանդն ոչ լինի ևն . թակայ ընգունելոյ զհեղանիւթս 'ի ստամբքն, և յայն ժամ հարկ է մպրել կամ լուծել զնա 'ի ձեռն հատուգեղոյ, զորոյ զփորձ առի բազում անգամ, և է յոյժ շա-

հաւէտ և օգտակար : Առ կէս տրամ՝ շխարհարար, և նոյն չափ՝ Թառ. Թառ. փթ. Թառ. Թառ. և մի կշիռ շորեան՝ օգրբո, սարծնէ տի ալիքանթէ . լոսեան և փոշի արաւ զշխարհքան և զօրբիտն . և խառնեալ զամենայն ՚ի միաւն զանգեան Դ տարծնէ տալիքանթէի, և յետ այնորիկ հապ կազմեան փոքրիկ կամ մեծ ըստ չափու : Հիւանգն կրանիցէ զայդ ամենայն միանգամ եւթ . և եթէ զկնիք քոնի ինչ ժամուոյ ոչ ներգործեսցէ ՚ի նմա, պարտ է վերադննայն չափ կրանել :

Այլ եթէ՝ զժախտութիւն զործածութիւն այսր ամենայնի չլինիցի հնարաւոր լուծումն որովայնի, յայնժամ հարկ է բազանիս առնել ախտակրին, եղեալ զնա ՚ի քերմագին ջուր, որ հասանիցէ մինչև ՚ի կուրծս : Ականատես եղէ շահաւէտութեան այսր հնարից, յետ միանգամ անօգուտ և ՚ի գերեւ ելանելոյ այլ ամենայն գեղորէից : Հիւանգն ցայն վայր մնացէ ՚ի ջուրն, մինչև ուժաթմափ լինել նմա, և ոչ ունել զօրութիւն յոտն կալոյ . և եթէ յառաջին անգամն չստանայցէ զսկնկալեալ օգուտն, պարտ է երկրորդ անգամ կրկնել իսկ և իսկ ՚ի ստանալ հիւանգին փոքր ինչ կարողութիւն և՛ զօրութիւն : Եւ ՚ի վախճանի՝ յոյժ օգտակար է բազում անգամ կրկնել զբազանիս զայս : և յերկար ժամանակ մնալ ՚ի մէջ ջրոյս, մինչև ՚ի յայտ եկեսցէ ներգործութիւն : Այլ եթէ այդ ամենայն ընդունայն և անպտուղ լինիցի (որպէս պատահի երբեմն) յայնժամ պարտ է ՚ի ձեռն առնուլ զվերջին հնարն : Գնել զհիւանգն ՚ի ջուր ցուրտ, կամ ջրջեցուցանել զնա բոկ ռախք ՚ի վերայ խոնաւ յառակի, և կամ Թափել ՚ի վերայ ազգեր և սրունիցն ջուր ցուրտ : Արգարեւ որոգայթաւոր է հնարս այս, բայց յանպտուղ ելանել այլ ամենայն հնարից և գեղորէից, և յանոյոյս մնալն, յոյժ սրտաշաճ և բարիոք ևս է ՚ի կիր առնուլ զհնարս անօտոյգ . քան բնու անփոյթ լինել զփրկութիւն ախտակրին : Եթէ բորբոքումնս այս պատճառի յորդանց . որ քաջ ճանաչի ՚ի նշանաց պիտոյիցն որովայնի, որով որդուք մեռեալք սրտաքս ելանեն, յայնժամ մարթ է ՚ի վար արկանել զգեղորայս առ ՚ի աղանանել, և արտաքս վանել զորդունս . որպիսի են բոլրէրն տի ստանեօ, օլիօ տի բալմաքրիսթէ, ևս լուծողականք պատրաստեալք խաշնգեղիւ, և քալումեանօիւ :

խրափ գնդհանրապէս առ 'ի խնամաբար լինել սրտին և իցէ Բորբոսման խորոպեաց կամ սփռին որովայնի :

Բորբոքողականութիւն փորոտեաց կամ ստորին որովայնի յորպիսի և իցէ պատճառէ յառաջ եկեալ, ըստ պարագայիցն պահանջելոյ, եթէ պարտ իցէ շիջուցանել զայն, իսկ և իսկ երակ հատանել հարկ է. և եթէ բորբոքումն ոչ դադարի յառաջին երակահատութեն, յոյժ հարկաւոր է վերստին կրկնել զայն, և չէ՛ պարտ բնաւ 'ի սակս մեղմութե զարկի բազկերակի երկնչիլ 'ի կրկնելոյ զայն. քանզի զարկ բազկերակի երբեմն վերականգնի զկնի երակ հատանելոյ. և յորքան տեսանեմք զայդ վերականգնումն զարկի բազկերակի, մարթ է աներկիւղ և ապահովապէս երակ հատանել. և ապա 'ի նոյն իսկ վայրկենի հարկ է օծանել ունիկութեմ տ' ալթեաիւ կամ օլիօ քան ֆօրաթօիւ 'ի վերայ այնր մասին որովայնի, ուր առաւել զգայ զքան :

Արդ՝ յորժամ 'ի ձեռն նախագրեալ դեղորեկցս և կառավարութեանցս չփարատին բորբոքմուսք, և կալուածքն որովայնի միան տակաւին նոյն օրինակ, յայնժամ պարտ է գրեխ առնել 'ի յործացուցիչ գեղոյ, որ ասի՝ Թաութաւօ էմէթիքօ, կամ 'ի ծխախոտոյ : Կոյնպէս սովորութիւն է յայդպիսի դիպուածս յուսահատութեան տալ մէրքուրիօ քուուտօ բաղում ունկի մինչև 'ի մի լիտր ամօղը, բայց ոչ աւելի. իսկ եթէ կայ երկիւղ կամ կաւկած փոխելոյ բորբոքմանս 'ի քաղցկեղ փորոտեաց, յայնժամ չէ՛ օրէն բնաւ զփորձ առնուլ այսր անգկի. քանզի ոչինչ զօրէ ակտակրին առողջութե, այլ գործածութե այսր անգկի անշուշտ ստուգի մահ կոկնելոյն : Այլ եթէ գիրք փորոտեացն այնպիսի հաստակազմ բնուէ իցեն վիճակեալ՝ մինչև յալթեի սաստկապէս զօրութեն, յայնժամ անգկին, որ է մէրքուրիօ քուուտօ, ոչ միայն է գեղ իմն պատշաճ և վայելուչ, այլ ևս յոյժ բարիք և օգտակար. քանզի 'ի մէջ ամենայն գոյացութեց՝ տեսաւ անձինն ընծայեմք զբացողական զօրութիւն, որով բանայ և լուծէ զխողովակս փորոտեացն կամ աղեացն :

Բայց եթէ բորբոքումն պատճառեալ իցէ 'ի փոշտան կութէ, կամ յալեթափուէ, յայնժամ պարտ է փոթ մեծ ունել առ 'ի ներքս մեծանել զփորոտեան, 'ի ցածագոյն և 'ի խոնարհ տեղւոյ եղեալ զգլուխ հիւանդին, և Թեթեապէս շոշափմամք ձեռօք, և մատամք տեղա-

ւորել զանկեալ փորոտիսն : Այլ եթէ այսպիսի հա-
րկէք, ևս գրեիս տալով ևն, չլինիցի ինչ կառավարութի,
յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել յարհեստն վերաս-
պուռն, որ է յետին նպաստն ախտակրին : Առաջին զգու-
շութիւն՝ զոր պարտ է ՚ի գործ արկանել յայգպիսի ախ-
տաժէտ, է նկատելն և որոնելն, եթէ արդեօք ունիցի
ինչ կոտորած յանդամն . պարտ է ևս մեծաւ աջալըջուք
՚ի քննութի մտանել . որովհետև ախտն չլինի միշտ յայա-
նի, և աչաց անասնելի մանաւանդ . ՚ի սեռս կանանց, չը-
շափել պարտ է զամենայն մասունս որովայնի և տեսա-
նել թէ գուցէ ՚ի նմա կոտորած ինչ կամ էռնիա, որ է
փոշտանկութի . որ եթէ գտանի, հարկ է կամ արտաքս
քարշել, և կամ ՚ի ներքս ածել զպինն, որպէս ասացաք
վերագոյնդ : Այս է սեպհական դեղն, որով մարթ է
նպաստամատոյց լինել ախտակրիս յայսպիսի գիպուածս :

Այլևս խրատք կարեւորք ՚ի գործ արկանելիք ՚ի գի-
պուածս ախտիս : Ով ոք կամի արգելուլ կմ խափանել
զբորդքմունս զայս դժնգակ, և որոգայծաւոր, չէ պարտ
քնաւ ընդերկար ժամանակս մնալ առանց կատարելոյ ըզ-
պէտս որովայնի . քանզի բազումք զբաւեցան ՚ի կենաց
ըմբռնեալք ՚ի բորդքմանէս միայն ձսան այսր պատճա-
ռի . այսինքն զսան Հոգալոյ զուժումն պիտոյից որո-
վայնի : Ոչ է օրէն ուտել զխակ և զթթու միքս, և
ոչ իսկ ըմպել զքամիաբեր հեղանիւթս . ևն : Դարձեալ
պատճառի ՚ի զրոյ, ՚ի թացեալ հանդերձս զպենոյ, ՚ի
խոնաւուէ ոտիցն, որպէս ասացաք ՚ի անդուռ իւրում :

ՅՕԴՈՒԱԾ ԺԲ.

Յաղագս Բորբոսման Լեւդի, որ ասի էբաւիէէ :

Եւրդն է սակաւ ենթակայ այսր բորբոսման քան
զայլ մասունս ընդերաց, յայն սակա՞ զի շըջադայուն
յայտմ մասին կարի մեղմով և դանդաղանք գնի ՚ի գործ .
բայց իբրև դէպ լինի այնմ ըմբռնիլ ՚ի բորբոսմանէ աս-
տի, յոյժ գժուարին իմն է բուժելն զայն . և յոյժ ան-
գամ փոխարկի ՚ի չարաւումն, և յուռոյցն կոչեցեալ
շիրո :

Պատճառք Բորբոսման Լեւդի :

Ինչ յընդհանուր պատճառաց այլ ամենայն բորբո-
սմանց ընդերաց, խորդութիւն լերդի՝ կարէ ևս յառաջ դալ

'ի կարի գիրութէ, և 'ի մեղութէ, 'ի շարաւոյ, որ գոյ-
անայ 'ի լեարդն, 'ի բուռն հարստահարութէ առ թելոյ
'ի յործացուցիչ դեպոյ 'ի ժամանակի, յորում տակաւին
լեարդն է ախտաժեռեալ, 'ի կարի իմն ջերմագին տրենէ,
և յայնմ ամենայնէ որ կարէ յանկարծակի զովացուցա-
նել զլեարդն, յետ միանգամ սաստկապէս ջերմանալոյ
նորա . 'ի խճից լեարդի՝ որ ասի քալքօլի երակիչի, որ
ներքոյ արկանին յընթացման մաղձի, 'ի բուռն զորու-
թենէ սառաիկ ոգիաւոր հեղանիւթոց, 'ի ստէպ գործա-
ծուէ կերակրեղինաց համեմելոյ ջերմացուցիչ նիւթովք:
'ի գծնդակ և 'ի խտամբակ ներգործուէ մաղձից: Նոյն-
պէս մարթի պատճառիլ յանկմանէ, 'ի խոցէ ինչ պատա-
հելոյ 'ի լեարդն, յերկար ճանապարհորդութէ, 'ի սա-
ռիկ կրից ոգւոյ, յանսանձ բարկութէ և 'ի սրտմտուէ:
Բազում անգամ ևս յառաջ գայ 'ի բորբոքմանէ փորո-
տեաց, թոքոց, և ստոծանւոյ, ևն:

Նշանք Բորբոքման Լերբի:

Բորբոքմանս այսմիկ զուգընթաց լինի ցաւ ինչ սա-
ռիկ և խայթիչ՝ յաջակողմն գէպ 'ի ներքոյ անհարազատ
կողի, որ ասի քոսթօլէ սրուսիէ: Երբեմն ցաւս այս ճա-
պաղի մինչև 'ի ծագն ուսոյ, հանդերձ ծանրութիւնք:
Ունի զզուանս և տաղակութիւնս . և երբեմն ժայթքէ
զմաղան ժանգապոյն: Արէ դոտապ սաստիկ և զծարա-
լիմն բորբոքեալ, դատգնապ ուժգին, զհալ չոր, զհառա-
չանս, զգծուարութի 'ի շնչառութեն, և զհեծկտանք .
գոյն մորթոյն մանուշանգ աչաց հասարակօրէն լինի աժ-
դոյն կամ գեղին . 'ի վեր երեւի ուսոյ ինչ յաջակողմն
գէպ 'ի ներքոյ վերոյիշեալ կողի: Զարկ բաղկերակին հար-
կանէ արագ, և կարծր: Ահլն լինի պզտոր 'ի գոյն նարն-
ջոյ, և երբեմն հարկանի 'ի գոյն մոխրոյ: 'ի գիպուածս
ախտիս ախտակիրն սովորաբար 'ի գիշերային պահու գը-
տանի միշտ 'ի վիճակ յոռեգոյն, և յառաւօտեան պա-
հու խուն ինչ բարեգոյն:

Ախտս այս տարբերի 'ի բորբոքմանէ թոքոց կամ 'ի
կշտացաւութէ . բոտ որում 'ի գիպուածս յայն դարկ
բաղկերակին լինի արագ և կարծր . և ցաւն զգացեալ 'ի
ներքոյ անհարազատ կողին՝ ոչ է այնքան սաստկապոյն և
խայթիչ, որպէս 'ի գիպուածս բորբոքման թոքոց, և
թուքն լինի պարզ, և ոչ արիւնախառն: Բայց պատահի
երբեմն, զի նշանքն ախտաւորութեն, որ ասի իւրցն,

տալիքէ, թագաժեհուութեան, արդանդաժեհուութեան, և աստի միանի օրովայնի, որ ասի՝ մուսուլման տէրւոյն աստուծոյն, և այնպէս խառն ի միտան գտանին ի բորբոքման լեռ գիւ. մինչև մեծապէս գժուարագոյն լինի որոշէն. յայն պակս արժան է ի վար արկանել փոյթ մեծ և զամենայն հետքս կարելիս առ ի ճանաչել և որոշել զայն. և զի նի տնոգիկ ի գործ արկանել զկառավարութիւն և զգեղորայս ըստ պահանջելոյ հարկին:

Նշանք յոռեգոյնք և ձախորդականք են ստէպ ստէպ հեծկլականքն, սաստիկութի տապոյ, ուժգնութիւն ծարաւոյ, յաճախակի ժայթքումն և հոսումն որովայնի. ցնորումն խելաց, նեխութիւն և զազրահոտութիւնն կղկղակաց, հոսումն ցուրա քրտանց, նուազումն սրտի և այտուցումն թոնց: Ի վերայ այսր ամենայնի՝ եթէ յանկարծակի ձմերութի, և ցրտութի ձեռաց և թոնց ի վերայ եկեսցէ, է նշան անվերջ մահացունցից. քանզի քաջայայտ է՝ եթէ նեխեալ է յայնժամ լեարգն և փոխարկեալ ի քաղցիկ:

Կառավարութիւնս ի վար արկանելիս ի դիպումս բարեգոյնս լերդի:

Կառավարութիւնք աստիս են փ և նոյն ընդ վերոգրեալ կառավարութեանցն բորբոքմանց. պարտ և պատշաճ է պահպանել զախտակիւն յանգորր և ի հանգիստ, և հեռի պահել ի նմանէ զայն ամենայն՝ որք առթին զձերմութի: Ընկերին պարտի լինել հեղեղից և զովացունցի, որպիսի են շիճուկն կաթին, ջուրն գարւոյ կամ ավենայի, խառն ը օստիմէլէ սէմբլիլէի: Կերակուրն թեթեւագոյն և սաւ կաւարքանոյ, և սակաւ անուցիլ կամ տաժիլ:

Յազափ Դեղրիկից, զսրս պարք է ի իւր տրեմել ի դիպումս բարեգոյնս լերդի:

Ի դիպումս յայս՝ որքան մարթ իցէ՝ պարտ է վաղ ընդփոյթ երակ հասանել ի բաղկացն, կամ յերակէն որ ասի՝ վէնա էմբոլոթալէ. բայց նկատել պարտ է հաւնապալ ի պարագայս անձին. զորօրինակ ի սաստիկութի ցաւոյ և նշանաց, ի հասակն, ի խառնուածն, և ի ցորումն: Ի դիպումս աստիս ամենայն սաստիկ և ուժգին լուծողականքն են յոյժ մնասակալք, և որոգայծ թաւորք և Միայն. յայսր տեսակի բորբոքման մարթ է ի

գործ արկանել զգեղորայս մեղմապէս լուծողականս, և զովացուցիչս, որպիսի են խաշուն թամարինտի՝ խառն ընդ մանանայի, քոէմօռ տի. թառթառօ, թինթուռա տի ռապառապառօ, մանրնա խառն ք շիճուկի կաթին ։

Դարձեալ, նշանաւոր և օգտաւէտ գեղ իմն է տղտակն. զոր պարտ է եօթն կամ ութ հաս գնել 'ի վերայ արաւ նին, կամ վէնա եմօռ. օգտաւէտ անուանեալ երակի, Ոգ գրեխն պարտ է պատրաստել նոյնպէս 'ի կաթնացուցիչ և 'ի զովացուցիչ գեղորեից ։ Եւ պարտ է զապունգս կամ զքուխայս ջերմ ջրով թացեալ յաճախակի գնել 'ի վերայ այնր մասին, ուր առաւել զգայ զքաւն ։ Նոյնպէս նշանաւոր գեղ իմն է յայտմ դիպուածի՝ ունկուէնթում վօլաթիլէ, զոր պարտ է օծանել 'ի վերայ ցաւադնեալ մասին ։ Իսկ եթէ 'ի ձեռն. այսոցիկ գեղորեից և նպաստից չգաղարկիք սւժգնութի ցաւոյն, յայնժամ հարկ է ան երկրայ գնել զվէշիքաթօռօ 'ի վերայ այնր մասին, ուր առաւել զգայ զքաւն ։ Այլ եթէ բորբոքնդակնութիւն յոյժ սաստիկ իցէ, և կից ընդ միզարդելուն, յայնժամ 'ի վերայ նախադրեալ ըմպելեացն մարթ է յաւելուլ չորս կշիռ ցորեան՝ նիթօ բուռիֆիքաթօ, կամ 12 շիթ՝ սրի ռիթօ տի նիթօռ ատչիֆիքաթօ ։

Եւ ինձ իսկ ոչ այլազգ յաջողեցաւ դարման տանիլ, բայց եթէ տալով զառաւել զովացուցիչս և քրանաբերս 'ի գեղորեից աստի, որպիսի է թառթառօ եմէթիքօ, խառն ընդ ջրոյ սամպուքօի, և օստիմէլ սեմբիլիէ. որ այսպէս բազադրի ։ Արդ՝ արկ գվերշիշեալ սամպուքօռ նուանեալ ծաղիկն բոտ կշաւոյ ունկույ միոյ 'ի լիւոր մի ցուրտ ջրոյ. գինի 12 ժամուց՝ հինգ զգուշութիւն գնեղութիւն յայլ ապակի անօթ ։ Ապա յաւել 'ի սոյն. զմի կամ զմի և կէս կշիռ ցորեան թառթառօ եմէթիքօ, և զմի ունկի օստիմէլ սեմբիլիէ, և տուր ըմպել հիւանդին հինգ կամ վեց անգամ՝ յաւուրն՝ գլշիռ մի և կէս ունկույ ։

Դարձեալ, գիտել արժան է, զի 'ի գիպուածս ասի տիս չէ պարտ խափանել զորտաթորումն փնասաբեր հիւթոց. ապա թէ ոչ՝ 'ի խափանմանէ գլխովին այսր արտաթորման առաւել բորբոքի ընարգն և սառքին որովայն, և պատճառին նեխութի և փտութի, միանգամայն և քաղցիկդ ։ Այլ պարտ է մեծաւ զգուշութիւն չափաւորել զառաւելութիւնն արտաթորման նարին, որովհետեւ չափաւոր արտաթորումն նարին սփոփէ և թեթեացու ցանկէ զախտակիրն ։

Գոյ ևս այլ իմն տեսակ այսր ախտի, որ ասի՝ երաւ

Թիթէ քօռնիքա՝ այսինքն երկարատեւ լերգածեալսն .
 ըստ որում 'ի գիպուածս յայս ջերմութիւն լինի յարանս ,
 բայց ոչ այնքան : սաստիկ , որպէս 'ի գիպուածս բարդը-
 ման լերդի . ակտակիրն զգայ ըզլիուց[Թի] , և դժանդու-
 Թի , զձգառուսն լերդի . սովորաբար կրէ զցաւ ինչ Թեթեւ
 յաջակողմն : գէպ 'ի ներքոյ անհարազատ կողմն . երբեմն
 ցաւս այս տարածանի մինչև 'ի յեզն ուսոյ . և հաս-
 րախօրէն՝ զայրանայ 'ի վայրկեանի՝ յորում որ հպեացի 'ի
 նա շոջօրմամբ , մանաւանդ յընկողմանելն 'ի վերայ ցաւ
 ասգնեալ կողմանն .

Իսկ գեղքն այսքբիկ են : Վէշիքաթմօթօ գնելն՝ Եր-
 պէս 'ի բորդըմանն լերդի , նոյնպէս և տառ կարեալս գա-
 աի . բայց յայսմ գիպուածի յոյժ հարկաւորապէս ևս
 պահանջի : Վակցացուցիչ և զովացուցիչ գեղորայքն , որ-
 պիսի են սիւս . աի լաթթէ , նիթուս , ջուրն ամէնայի
 կամ դարոյ , և գրեխն վերողորեալ կերպիւ . նմանապէս
 հարկաւ պահանջին : Բայց առաւել բարեզոյն և օգ-
 առաւտագոյն գեղն յայսմ գիպուածի է քաղցրացուցեալ
 սնդիկն , որ ասի՝ մեռքուրիօ տօլէ . զոր առ 'ի խահե-
 մու[Թի] 'ի գործ արկանել՝ արժան է սկիզբն առնել 'ի մի-
 կշիւ ցորենոյ , և հազիւ երբեք հասանել 'ի վեց ցորեանս
 յաւուրն : Եւ յետ այսոցիկ պարտ է 'ի վար արկանել
 զհանքային ջուրան , որ ասի՝ պըուէ մինչև ալի կմ՝ մառ-
 ցեալէ աի սրա , ը չափու չորից ունկեաց երկցս անգամ
 յաւուրն : Բայց որովհետեւ 'ի գիպուածս ախաից լեր-
 դի , փորոտիքն և լեարդն ախրակիրն սովոր են լինել
 յոյժ տկարագոյնք , վասն որոյ յետ գազարման տափին
 պարտ է հրածարիլ յամենակերպ մանկեանց և ձկնեղի
 նայ , և յայլ ոգիւաւոր հեղանիւթոց . յայնժամ կերակ-
 րոցն հարկ է լինել սնուցիչ , խորեղենք և հառաւնացեալ
 պտուղք . և այնք կարի սակաւ քանակութիւն . և չափա-
 ւոր ինչ շարժումն է ևս օգտակար :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Ժ Գ .

Յաղափա Բարբոթան Ժայծեղան . որ ասի՝ « Բէլնէլիդէ »

Բորդըրողականութիւն փայծեղան , որ ըստ խառնացուց
 կողի՝ ինքիսմմացիօնէ տէլլա միլլա , ունի մեծ նմանութիւն
 ընդ բորդըման լերդի : Անմիկն , որք սովորաբար են են-
 Թակայ այս բորդըման , են վիճակեալքն տկար կազ-

մասածոց փայծեղան, և սեւամաղձային խառնուածոց, և ևս նոքա, որք կրեալ են յերկարատե տենդա, և զայլ հիւանդութիւն, և որք ուժաթափ ըսալ են 'ի տաժանաբեր աշխատանայ. ևն :

Պատճառք բարբոսի փայծեղան :

Պատճառք այսորիկ բորբոքմանս յոյժ համաձայն են ընդ պատճառաց բորբոքմանց ստամոքսի, և փորտուեաց : Դարձեալ, բորբոքողականութիւնն ստորին որովայնի, ստոծանւոյ, որովայնամաշկի, մարմին դասիլ 'ի կարգս պատճառաց այսորիկ բորբոքման :

Նշանք բորբոսի փայծեղան :

Նշանքն ախտիս գլխովին համաձայնին ըստ մասին նշանաց ախտին կոչեցելոյ՝ էբաթիթէ, այսինքն բորբոքման ընդդի, զորմէ խօսեցաք 'ի վեր անգր : Բայց սեպհական զտաղանդութիւն՝ որ ընդ մէջ գտանի, և զիցան այսորիկ լինի 'ի ձախակողմն գէպ 'ի սահմանն ախտնդանաց, ուր՝ զետեղեալ կայ փայծաղն : Դարձեալ, ախտս այս գուշակի յուժգին ինչ ցրտոյ, որում անգէն զհետ գայ սաստիկ իմն ջերմութի (որպէս պատահի երբեմն 'ի գիւպուածս բորբոքման ընդդի.) 'ի չափազանցութէ ծարաւոյ, 'ի կատաղութէ : Ախտակիրն զգայ յարատե զցաւին ծաւառիկ 'ի ձախակողմն, որ 'ի գոյնն ինչ շարժմանէ կամ շոշափմանէ ուժգին ստատկանայ, և ածի. և այսոքիկ ցաւք 'ի վեր երեւին նաեւ յաւա, 'ի ստինս, և յանրակս, բայց ոչ լինին միշտ 'ի մի և 'ի նոյն ատօմանի, այլ երբեմն առաւելուն, և երբեմն նուազին : Երբեմն նոգի և տաղնապի սաստկագոյն իմն հաղիւ, և հեծկլտանօք, և երբեմն կրէ զտաղանդութիւն և զլուսնս, և երբեմն ևս ժայթքէ զմաղձս առատադոյնս :

Այլ գիտել արժան է. զի փայծաղն, որ է ընդերք ինչ կակուղ և ուղեղային, բազում անգամ յուժգին բորբոքմանէ այտնու, կամ թուլանայ. և թողում անգամ ևս կարծրանայ հանգոյն ոսկեր, և երբեմն ևս 'ի նոյն բորբոքմանէ փոխարկի 'ի խղիւայթումն, յորմէ զհետ գայ ախտս այն որ կոչի՝ թապէ պղէնիքա, այսինքն փայծաղնական նեխութիւն : Իսկ նշանքն փայծաղնական կամ ընդդական նեխութեց են ստատիկ և արիւնախառն ժայթքումն, կամ հոսումն որովայնի, ցուրտ քիչան, յաճա

խակի հեծկըլտանքն , ցրտուին ձեռաց և ոտից , Թալլու-
թին արտի . զարկ բազկերակին լինի մանր՝ արագ , և մորջ-
մնաբայլ , և ախտակիրն կրէ գծաւարուի մեծ յընկողմա-
նիլն 'ի վերայ ցաւազնեալ կողմանն :

Աստուծոյն ի Գործ արկանելի 'ի Դի-
պուածս Բորբոսման խոյժեղան :

Աստուծոյն ի Գործ արկանելի 'ի Դի-
պուածս Բորբոսման խոյժեղան :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Ժ Դ .

Յառաջ Բորբոսման էջիկանց , որ առի նէֆոթիթի :

Բորբոսման էջիկանց , որ ըստ խաւաքուոյ յոր-
ջորջի՝ ինքիսմանցիօնէ տէ՝ աէնի , կամ քօլիքա նէֆոթի-
թիքա , ունի համաձայնութի ընդ բորբոսման միզանց խա-
ղովակաց , կամ փամփշտոյ : Ախտս այս անխտիր գտանի
'ի ծերունիս , և յերիտասարդս :

Պատճառս Բորբոսման էջիկանց :

Ախտս այս հասարակօրէն յառաջ գայ յայլ ամենայն
բորբոսմանց ընդերաց : Մարմնի ևս պատահիլ յանկմա-
նէ , 'ի հարստահարութէ , 'ի խճից , և յաւաղաց , որք
արդեւեալք մնան յանցս միզի և 'ի խողովակս ստորին ո-
րովայնի : Դարձեալ՝ ախտս այս պատճառի բազում ան-
գամ ևս յընդերկար ձիւարութէ , յարշաւանաց , 'ի
յերկար և 'ի աստճանաւոր ճանապարհորդութէ , 'ի չա-
փազանց հեռեւագնացութէ , մանաւանդ 'ի տունջենային
պահու , 'ի ստեպ բարձմանէ ծանրագոյն իրաց , և յան-
չափապէս գործածութէ ոգիաւոր հեղանիւթոց : Նոյն-
պէս մարմնի ևս պատճառիլ 'ի ձգտմանէ , կամ 'ի բռնի
չարժմանէ միզանց խողովակաց փամփշտոյ , և երկիւ-
մանց , յանշարժական կեանս վարելոյ , 'ի սաստկագոյն
կրից , 'ի խոնաւութէ , և 'ի ցրտաւութէ , 'ի բռնութէ
ինչ մասց , 'ի կտրի հեռազօտութէ նրբիմաց գիտութեց :
Հնար է ևս պատճառիլ յայնմ ամենայնէ , որ ստատկա-
պէս զայրացուցանեն և վիրաւորեն զերկամունս , և ըզ-

փառնիութեամբ որպէս 'ի քանթառէլէ անուանեալ միջ-
տէ, 'ի բալտամնէ, և 'ի կարի սաստիկ լուծողականէ :
Այլ և 'ի հնագոյն ախտից, որք խանգարեն զանցս կամ
զխողովակս միզի, որպիսի են յօդուածացաւութիւն, և
ախտքն ախոնգանաց, ևն :

Նշանք Բորբոսի երկամանց :

Երեսուցեան զգայ յարատե զցաւ ինչ սաստիկ զար-
կոյակն և խայթիչ 'ի թիկնամեջս՝ գէպ յաղիւքն միջ-
նոզին, և 'ի խորագոյն մասունս ստորին որովայնի, ուր
գետեղեալ կան երկկամուկքն յաջմէ և յահեկէ . եր-
բեմն ցաւս այս տարածանի մինչև 'ի միզանցքն, 'ի սաղ-
մանցքն, և 'ի փամփուշան : Եթէ երկու երկկամուկքն 'ի
միասին բորբոքեալ իցեն, յայնժամ՝ ճանաչի 'ի յարգեւ-
մանէ միզին, 'ի տաղտկութէ, յանձկութէ, և 'ի ժայթք
մանէ : Եւ եթէ ախտն յոյժ սաստիկ իցէ, յայնժամ
մեզն լինի անօր և անգոյն : Իսկ եթէ պատճառեալ իցէ
'ի խճից, յայնժամ՝ այսոքիկ նշանքս զայրանան տառնաւ
պատիկ առաւել . ևս ճապարի ցաւն վերողբեալ ընդ մեր
ձառոր մասունս երկկամանց . ազգերքն ախտակրիս տան-
ջին թմբուութիւն, կարկամութիւն, և ջղացաւութիւն . ամոր-
ձիքն քարշին 'ի բարձրագոյնս . մեզն լինի արգելական,
արիւնախառն, և շարաւալի խառն ընդ աւաղոյ : Իսկ
ջերմութիւն, որ զուգընթաց լինի այսորիկ բորբոքման ե-
րկկամանց, սովորաբար լինի կիզողական : Ստամոքսն և
փորոտիքն լի փքով :

Ախտակիրն կրէ զնոզկանս սրտի, զմոկնգնութիւն, և
զանանգորութիւն : Չարկ բաղկերակին 'ի սկզբան անդ-
լինի լի, և ընկեցեալ . և ապա հարկանէ մանր, կարծր,
և միջահատական : Որովայնն լինի պինդ, և ուռայ ինչ
'ի վեր երևի 'ի ստորին որովայնն, յերկամն, և 'ի մկա-
նունս ազգերաց . այսմ ուռուցի գհեա գայ և խիթ ինչ
արբանին, և ցաւ անտանելի . և ցաւս այս լինի այնքան
'ի տատկագոյն առտիճանի, մինչև եթէ որ կամիցի մեղ-
մասէս շոշափել զայն վշտացեալ մասունս, իսկոյն ախ-
տակիրն զաղաղակ բարձեալ գոչէ բարձրաձայն : Հուզի
յետոյ 'ի վերայ յարձակի նմա աղամայ իմն շարժումն
միանանց, ջղացաւուի, քիտն խժային, տառապանք,
կատաղութի, ցրտութի բովանդակ մարմնոյ, ցնորումն,
և նուաղումն սրտի : Բորբոքումն երկկամանց՝ եթէ յա-
ռաջ գայ 'ի յարշաւանաց, 'ի յանձափապէս գործա-

Ծնւթէ տգիւտութեան հետեւեալ թուականները, կամ յայլ ինչ պատճառէ, առաւել գիւրգուրտեմէն է՝ քան զայն, որ յառաջ գայ 'ի խնդրէ : Հասուան ինչ արեան 'ի ռնգացն, 'ի յորովայնէ : և Հասուան գաշտանի են, բազում անգամ արդեւուն գործողութեան վերահասեալ :

Բայց գիտեալ արժան է, զի երկկամուկն յոլով անգամ 'ի սոյն բարդութեանէ՝ փոխարկի 'ի խղիւայութեան որ տաի՝ սուրբութեանէ . և յայնմ գիպուածի մարթ է ճանաչել զայն 'ի նշանաց խորագոյն և զարկողական իմն ջաւոյ, զոր ազդողագոյն ևս զգայ ախտակիրն 'ի շշագիւն . և ևս 'ի նշանաց իրիք ծանրութե և ջրառութե, զոր 'ի թիկնամէջն կամ 'ի անակուշտ զգայ ախտակիրն : Հնար է ևս ճանաչել 'ի յանկանոն ջերմութե, որ երբեմն լինի նուազ, և երբեմն ուժգին . երբեմն ևս այտուց ինչ 'ի վեր ելելի 'ի անակուշտ . հասարակօրէն մէջն լինի արդեւական, շարաւալից, նեխեալ, և զազրահոտ : Երբեմն շարաւալից այն մէջ տարածանի մինչև 'ի փայծաղն կամ 'ի լեարդն . երբեմն նեխեալ ծախէ զերկկամուկն . երբեմն ևս անցեալ գու մարի 'ի հաստաղին անուանեալ քօլօն . և անտի արտաթորի ընդ ճանապարհ երաստանի : Բայց 'ի գիպուածօ՝ յորում շարաւալիւր մէջն տարածանի 'ի վերոյիշեալ ընդերքն, յայնժամ մարթ է զհետ գալ վեր ինչ անձուէ և խոր 'ի փայծաղն, կամ 'ի լեարդն . և ուրիշ ուրիշ 'ի ուռէթու անուանեալ միզանքն, և յայլ փորոտիս, յորմէ զհետ գայ քաղցկեղ : Նշանք քաղցկեղի կոչեցելոյ քանքրէնա՝ են թուլութիւն բովանգակ մարմնոյ, նուազութե արտի, ջուրա քիրան, մանրութիւն, արագութիւն և միջահասութիւն զարկի բազկերակի, յանկարծօրէն գազարութե ջաւոյ, ջնորութե, հեծկտանքն, յաճախակի ժայթքութե, արդեւականութի, գարշահոտութի, և սեւութիւն միզի :

Այլ գիտեալ արժան է, եթէ կարծրապիւնք ուռոյցն՝ անուանեալ շիրօ 'ի վեր երեւեալ յերկկամուկն, յոլով անգամ ևս ոչ հասունանայ . այլ առաւել անձկացուցեալ ծիւրէ զախտակիրն, և յայտմ գիպուածի մարթ է ճանաչել զայն 'ի նշանաց իրիք ծանրութե, և թմբոտմ, զոր զգայ ախտակիրն 'ի յազգերան : Ճանաչի ևս 'ի յառատե արդեւմանէ միզի, և 'ի ճաղագմանէ հիւթոց ընդ տմենայն մատուռ մարմնոյ ընդ մէջ մարթոյ, և մարմնոյ : Իսկ եթէ 'ի յիշատակեալ նշանացս բաւականապէս ոչ ճանաչի զխարդն պալարի, կամ այտուցն երկկամանց,

յոյնեամբ հնար է ճանաչել 'ի ցաւոց և 'ի խորին իմն
ծանրութե, զոր սովորաբար զգայ անտակիրն 'ի յերկա-
մունս և 'ի ստորին որովայնն, մանաւանդ յընկողմանեալ
լինելն 'ի վերայ որովայնի, կամ 'ի վեր ամբարձմանէ բո-
վանգակ որովայնի :

Առաւարտութիւն 'ի գործ արեանելի 'ի դիպածոս Բորբոսան
երկամանց :

Երակրոցն պարտ է լինել բնութիւն մնուցիչ, զովա-
ցուցիչ, և կակզացուցիչ. որպիսի են՝ հացածանն, թե-
թեւ արգանակն մոյց, և կաթն կովու, ընտանի կանգառն,
ծնեբէկն, եղբորն, մորոջն, ևն : Պարտ է հրաժարիլ յա-
մենակերպ ոգիաւոր հեղանիւթոց, 'ի ջերմացուցիչ և 'ի
զայրացուցիչ ըմպելեաց : Յարմարաւոր ըմպելիքն են՝ շի-
ճուկն կաթին, խաշուի գարւոյ, տղտոյ, մատուտակի,
ևն. և առաւել ազուա մնուցիւթէ :

Դեղնայ 'ի վառ արեանելի 'ի դիպածոս Բորբոսան
երկամանց :

Յայսմ դիպուածի՝ ըստ թելագրելոյ բնութեն քաջա-
յայտ ճանաչի, եթէ պարտ է երակ հաստանել, որ առա-
ւել քան զամենայն դեղորայս լինի օգտաւէտագոյն, և
առողջարար. այլ պարտ է նկատել 'ի պարագայս նշանաց
կարողութե անտակիրն, և ուժգնութե ցաւոցն : 'ի
դիպուածս անտիս վէշիքամբօ գնելն, քանժօռան,
և ամենայն փախողականքն, և լուծողականքն և միզա-
բերքն են յոյժ մնասակարք և վտանգաւորք. միայն մարմ-
նէ 'ի կիր արեանել զմանանայն, և զիւզն քաղցր նոյն. և
ըմպելիքն պարտին լինել գապը, և ոչ ցուրտ :

Դարձեալ, 'ի դիպուածի աստ յոյժ չահաւէտ և քա-
րեգոյն վարկանիմք զգրեխն յօրինեալ 'ի կակզացուցիչ
ծաղկանց և արմատոց. և զգրեխն զայս պարտ է առ փոքր
փոքր հեղու 'ի ներքս առ 'ի չայնել զփորոտիսն. որովհե-
տե առաւարտին ամենայն հեղանիւթոց մտելոյ 'ի ներքս յո-
րովայնն, սովորաբար լայնեն զփորոտիսն, սեղմեն զերկ-
կամունս, և աճեցուցանեն զգործըրումն : Եւ ընդ գրե-
խիս պարտ է մատուցանել անտակիրն յամենայն ժա-
մու մի փոքրիկ գրգռել մեղքիսնէ տի կամեա առաւարտ
խառն ընդ ջերմ ջրոյ :

Յոյժ օգտակար գեղ է ևս լինիմենթօ վոլամիէն .

զոր պարտ է ստէպ ստէպ օծանել և շփել 'ի վերայ ցաւադնեալ մապին միջաց : Դոյնպէս օգտաւէտագոյն գեղ իմն է տղբուկն . զոր պարտ է վեց կամ եօթն հատ գնել 'ի վերայ սրբանին , կամ վէնա հմօռօթաւի յորջորջել երակի : Դարձեալ՝ կարի օգտակար գեղ է ևս ֆօմէնթօ առնել 'ի կակղացուցիչ արմատոց և 'ի տերևոց ջերմ ջրով , և յաճախակի գնել 'ի վերայ միջաց , և նախ քան զպաղին ստէպ ստէպ փոփոխել , և վերանորոգել : Սեպ հական ներքին գեղորայքն , զոր 'ի գործ արկանել արժան է 'ի գիպուածս բորբոքման երկամանց , են՝ հմուլթօնէ տի կօմնա առապիքա , ջուրն գարւոյ , սալէրն , և սարօնառիա անուանեալ արմատն , խառն ընդ մեղու :

Այլ պարտ է գիտել , զի 'ի գիպուածս բորբոքման երկամանց՝ բազում անգամ 'ի վեր երևի պալար ինչ յերկամունս , որ քաջ ճանաչի 'ի ձեռն վերագրեալ նըշանաց . պարտ է յայնժամ անընդհատ գնել զձերմ ֆօմէնթօ , և քաթաղազմա 'ի վերայ միջաց , առ 'ի ցրուել կամ հասուցանել զայն : Իսկ եթէ նոյն պալարն խղկայութեալ կմբ բացեալ լինի , յայնժամ յայսպիսի գիպուածս սովորաբար զուգընթաց լինի շարաւ ինչ Է միզի : Եւ վերջապէս , եթէ փութով գարման չտանիցի պալարին այսմիկ , փոխարկի սովորաբար 'ի խոցն ասացեալ քաղցկեղ , և լինի մահաբեր :

Յազօս դեղորէից , զորս պարտ է 'ի գործ աշխտել 'ի դիպուածս խղխայեալ կամ բացեալ պալարի :

'Ի գիպուածս , յորում պալարս այս հասունացեալ կամ բացեալ իցէ , յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութի գաղձ կաթին , և կաթին իշոյ : Իսկ 'ի գիպուածս , յորում պալարս այս փոխարկեալ իցէ 'ի նեխութի կամ 'ի փտութի , յայնժամ պարտ է 'ի կիր արկանել զգեղորայս անուանեալ անթի փութօթի , որպիսի են քինա քինա , տէքօթի մուչիլաճինօզի , և տէքօթի տոյլթի խառն ընդ մեղու , ջուրն կրոյ , ևն : Այլ եթէ գաղարեալ կամ գէթ նուազեալ իցէ բորբոքողականութին , յայնժամ մարթ է տալ ախտակրին հմթաթթօ տի միռա , և քինա քինա խառն ընդ ջրոյ նարնջոյ , և յաւելեալ լինի 'ի վերայ գոյգն ինչ պալարմօքորբախպէ :

Յաղագս տխրի, որ ասի լինիլիպէ, այսինքն Բորբոսոսն
 Ժամհարայ :

()
 Այս տեսակ բորբոսման փամփշտոյ խառը անուա-
 նեն սովորաբար ինֆիամմացիօնէ տէլլա վէշիքա, և ունի
 մեծ նմանութի և համաձայնութի ընդ ախտին որ ասի՝
 ինֆիամմացիօնէ տէլլ ուռէթէռէ. այսինքն բորբոսումն
 միզանցք խողովակաց. և իրապէս տարբերի այս 'ի բոր-
 բոսմանէ երկկամանց. ըստ որում յայսմ ցաւն 'ի վեր և
 ըստ 'ի կարի խորագոյն մասուննս ներքնորովայնի, ուր զե-
 տեղեալ կայ փամփուշտն. և ցաւս այս՝ որ է բուռն սուր
 և խայթիչ, առաւել զայրանայ յայնժամ, յորժամ ոք
 հպեսցի 'ի նա չօշափմամբ. երբեմն ևս 'ի վեր երևի 'ի
 փամփուշտն զոյգ ընդ ցաւոյն նաև այտուց ինչ գծնգակ,
 յորմէ և պատճառի յաճախակի ժայթքումն, գրգռու,
 և տագնապ մեծ, մանաւանդ 'ի միզելն :

Անշինք, որք ենթակայ լինին բորբոսման երկկամանց,
 և միզանցք խողովակաց, մարմինն նմանապէս լինել են-
 թակայ ևս այտորիկ բորբոսման : Այս 'ի վերայ այսր ամե-
 նայնի, եթէ գէշ լինի այնմ ըմբռնիլ 'ի բորբոսմանէ առ-
 տի, յոյժ գոռարին է ապաքինելն զայն, և բազում ան-
 գամ ևս փոխարկի յանդամագօտուի, 'ի խղիւղութումն,
 'ի փոռութի, և 'ի քաղցկեղ, յորմէ զհետ գայ մահ ան-
 ժրեպ :

Պատճառք Բորբոսման Ժամհարայ .

Բորբոսումն փամփշտոյ մարմնի յառաջ գալ յամե-
 նակերպ պատճառաց, որք պատճառեն զներմութի կի-
 ղողական. որպէս խճագործ կամ աւազագործ նիւթքն,
 միջարգելութիւն, փոքրիկ քարքն փամփշտին, խոտորումն
 գաշտանի, ուռուցումն միզանցք խողովակաց : Մարմնի
 ևս պատահիլ յընդերկար ձիավարութի և 'ի հետեա-
 քնացութի, 'ի խոցէ 'ի վեր երևելոյ յերկամն, կամ 'ի
 փամփուշտն կամ 'ի միզանցք խողովակքն, և կամ յոյլ
 մերձակայ մասուննս փամփշտի : Նոյնպէս մարմնի ևս պատ-
 ճառիլ 'ի խորտակմանէ կամ 'ի հատուածոյ, և կամ 'ի
 փառութի ոսկեր երանաց կամ առականաց. որք սովորա-

բար պատճառին յանկմանէ, 'ի յոստոստմանէ, և 'ի փոշտանկութենէ: Դարձեալ մարթի ևս պատճառիլ յայնմ ամենայնէ, որք ուժգնապէս զայրաշուջանեն զփամխուշան, որպէս 'ի քանթառէլլէ կոչնեալ միջատէ, 'ի սաստիկ և 'ի զօրաւոր միջաբերէ, և 'ի լուծողականէ: Այլ և 'ի յաճախակի ոստոստմանէ, և յերկարատե խիթէ փամփշտոյ, և 'ի յօգուածացաւութենէ, ևն:

Նշանք Բորբոսան Գամփշտոյ:

'ի գիպուածս այսր բորբոքման՝ բաց 'ի վերոգրեալ նշանաց, ստորակողմն արովայնի լինի յոյժ ուռուցեալ, և բորբոքեալ, հանդերձ ուժգին ցաւով. մէջն լինի արգելական, և կարմիրանդ, և կրէ գծուարութի մեծ 'ի միջին: Ախտակիրն զգայ զխէթ սաստիկ 'ի ներքնորովայն և զնեղութի անհնարին, առաւելապէս յընկողմանիլ նորա 'ի մէջ ջերմ անկողնոյ. կրէ հանապազ զնոզկանս, և երբեմն ևս ժայթքէ զմաղձ 'ի գոյն ժանգոյ. և զգայ յանձն զոյգ ընդ նոզկանսն միանգամայն ևս հեծկըլտանք, փքախտութի, ցնորումն, հսկումն, և ցնցումն միանանց: Զարկ բազկերակին 'ի սկզբան անդ լինի կարծր, արագ, և լի, բայց յետ սակաւ աւուրց հարկանէ այլազգ, այսինքն մանր, և հեղ: Հուսկ յետոյ 'ի վերայ յարձակի նմա խիթ ինչ աղեաց, և սրբանին. և ընդ այս խիթի միանգամայն և զգան յանօթքն թանձից զցաւ ինչ սաստիկ, զարկողական, և ձգտելի:

Աստուծոյ խնայեալ և Դեղօրայ Դ լար արկանելի Դ Դիգոսածո Բորբոսան Գամփշտոյ:

Առաւելարութի, և դարմանատարութի այսորիկ բորբոքման, և խղնայթի փամփշտոյ զրեթէ նոյն են ընդ դարմանատարութե և գեղատուութե բորբոքման երկու մանց. զորմէ խօսեցաք 'ի վեր անդր:

ՅՕԴՈՒԱԾ ԺԶ.

Յազափս ակփի, որ ասի Ֆելփիփիփի, այսինքն Բորբորփիս
արգանդի :

Բորբորփիս այս է ակառ իմն գփնգակ և կարփ վճ.
տանգաւոր. որ սովորաբար գոյանայ յարգանդս կանանց,
մանաւանդ կանանց ամուսնացելոց, և այլեաց : Իսկ եր-
բեմն ևս արտաքոյ սովորութեան պատահի բորբորփս այս 'ի
յերիտասարգ օրիորդս, և 'ի պատանուհիս 'ի հասակի
15 կամ 16 ամաց, բազում անգամ ևս 'ի նոյն իսկ 'ի
ժամանակի գաշտանի, 'ի յղգէ, և 'ի վիժման կամ յան-
ցուցման զաւակի :

Պատճառք Բորբորփիս արգանդի :

Բազմապատիկ են պատճառք այսորիկ բորբորփիս.
վատթարութիւն գաշտանի, հարստահարութիւն թանջից,
հոսումն սպիտակ նիւթոյ 'ի նոյն իսկ 'ի ժամանակի գաշ-
տանի, վիժումն զաւակի, հոսումն չափազանց կամ ար-
գելումն տեւատեւականի, ակարութիւն զաւակատան, և
թուլութիւն գործարանաց. անկանիւն, և հարուածք
'ի վերայ արգանդի, արգելումն արտաշնչութեան մարմնոյ,
առաւել գործածութիւն գինւոյ. և այլաւոր հեղանիւ-
թոյ : 'Նոյնպէս յառաջ գայ յայնմ ամենայնէ, որ կարէ
յանկարծակի ցրտացուցանել զարգանդն, յետ միանգամ
սաստկապէս ջերմանալոյ նորա. 'ի յաջափս դարձեալուէ
կերակրեցինաց համեմելոց ջերմացուցիչ նիւթովք. յուժ-
գին կրից ոգւոյ, 'ի սաստիկ երկիւղէ, 'և 'ի սրտմտութէ :
Երբեմն ևս յառաջ գայ 'ի բորբորփիս որովայնամաշի,
և ներքնորովայնի, և :

Նշանք Բորբորփիս արգանդի :

Իշանքն արգանդային բորբորփիս մարթին ճանաչել
յուժգին ցրտոյ. յորմէ զհետ գայ ջերմութի կրկնական,
անանդորոտութի, և մղեգնութի : Եւ յետ այնորիկ ակ-
տակիրն զգայ զցաւ ինչ սաստիկ, խայթիչ և զարկողա-
կան 'ի մի կողմն արգանդի. երբեմն ցաւն նուազի իբր-
ժամս ինչ. բայց յետ այնորիկ առաւելագոյն իմն սասա-
կութեմ վերագաւնայ միւսանգամ, և ճապաղի մինչև 'ի

Թիկնամեջս . և ընդ այս ցաւոյ միանգամայն 'ի վեր երեւ
այտուց ինչ կակուղ 'ի ստորին որովայնն , և անտի ան-
ցանէ յարդանդն . զարկ բաղկերակին 'ի սկզբան անդ լի-
նի արագ , մեծ , լի , և կարծր . և յետոյ հարկանէ մանր ,
անզօր , և անհաւասար . ստինքն լինին ուռուցեալ կամ
այտուցեալ :

Ախտակիրն զգայ զչորութի լեզուի , զծարաւ սաս-
տիկ , զգլխատուի , զգլխացաւուի , և զնոզկանս . ժայթ-
քէ ստեպ զմազմա դառնագինս , և խանգադոյնս . մէջն
լինի երբեմն արգելական , անկայուն կարմրութի ինչ 'ի
վեր երեւ 'ի յերեսս . աչքն միտն 'ի ներքս , հազն լինի
չոր , և գծուարութի մեծ կրէ ախտակիրն 'ի շնչառուի ,
'ի հազալն , և 'ի հառաչելն : Ախտաժետեալ կինն զգայ
և զցաւ ինչ 'ի մէջս , 'ի սահմանս աստիճանաց , 'ի սնա-
կուշաս , 'ի կուրծս , և 'ի յանրակս . կրէ և զտքնութի ,
զհնծկլտանս , զքնցումն ձգանաց , զքիտոն արկածեան ,
զժայթքումն 'ի գոյն կանաչ , զմանրութի , զխորութի ,
և զմիջահատութի զարկի բաղկերակի , զուժգին ցրտուի ,
զարտաթորումն զազգահոտ հիւթաց ընդ ճանապարհ
ծննդական անդամոց , զթմբութի , և զուշաղնացութի :
Այսպիսի երկրորդական պատահարքս քաջայայտ ցուցա-
նեն զփոփոխումն բորբոքման 'ի քաղցկեղ , յորմէ ախտա-
ժետեալն մահակործան լինի :

Յաղագս ինտապարուիւն , և Դեղերէից , զորս պարս է 'ի
գործ արկանել 'ի Դիպուածս Բորբոքման արգանդի :

Դեղորէիցն այս բորբոքման պարտ է լինել այլ և այլ
բոս այլեւայլութե պատճառացն , յորոց յառաջ գայ :
Եթէ ենթակայն իցէ քաջառողջ կազմուածոց վիճակել ,
եթէ առատացեալ իցէ արեամբ , եթէ ախտակրեալ կինն
չիցէ յղի , և չիցէ չափազանց հոսեալ կամ կորուսեալ
զարիւնն , որպէս ստեպ պատահի զկին վիժման կամ ան-
ցուցման զաւակի , յայնժամ պարտ է իսկ և իսկ երակ
հատանել 'ի բաղկէն , նկատեալ ևս 'ի խառնուածս , և
'ի սաստկութի պատահարին : Իսկ եթէ ենթակայն իցէ
թուլակազմ , և փափկակիւաց , եթէ խոշտանգանս սաւ
տիկ , և ձգտումն ջրաց կրեալ իցէ ախտաժետեալ կինն
'ի ժամանակի ծննդեան , եթէ զուգընթաց դառնին ընդ
ախտիս նշանքն մահաբեր տենգի , որ ասի՝ ֆէպպուէ նեռ-
վոզա , և եթէ մասն ազոփն մնացեալ իցէ 'ի ներքս յար-
դանդին , յայնժամ չէ՛ բնաւ օրէն երակ հատանել . ալ

պարտ է 'ի գործ արկանել զեթանիչ և զխաղաղիչ գեղորայսն, որպիսի են լինիմէնթօ վըլաթիլէ, և ձեթն ձեթոյ խառն ը սրիբիթօ տի քօռնօ տի չէսվօի . զոր պարտ է ստէպ ստէպ օծանել 'ի յայն մասն արգանդին, ուր առաւել զգայ զցաւն :

Յոյժ օգտակար գեղ է ևս ֆօմէնթօ առնել 'ի կակզացուցիչ արմատոց և 'ի տերեւոց ջերմ ջրով, և անընդհատ դնել 'ի վերայ նոյն մասին արգանդի : Նոյնպէս կարի օգտակար և բարեւոյն վարկանիմք զգրեխն պատրաստեալ կակղացուցիչ արմատովք և ծաղկամբք . ևն : Եւս հայեցեալ 'ի պարագայս ցաւոյն՝ յաւելուլ 'ի վերայ մի ամբողջ գլուխ բարավէռօ, կամ 20 շիթ լաւտանօ լի գուխօ : Եւ եթէ բորբոքումն այս պատճառեալ իցէ 'ի հարուածոց կամ 'ի յանկմանէ 'ի վերայ որովայնի, և կամ յարգելմանէ յաւելուածոց արգանդի, որք սովոր են հոսիլ յեա որգեծնուէն, յայնժամ արժան է ևս երակ հատանել յտաիցն, և դնել ազրուկս 'ի վերայ բէռնէօ անուանեալ մասին մարմնոյ, այսինքն ընդ սրբանն և ընդ ամօթոյս :

Այլ եթէ բորբոքումն այս 'ի վեր երեւեալ իցէ յանձկագոյն մասն արգանդի, յայնժամ պատշաճ է ֆօմէնթօ առնել նոյնպէս 'ի կակղացուցիչ նիւթոց և ջերմ ջրով, և ստէպ ստէպ դնել 'ի վերայ փողոյն արգանդի : Նոյնպէս գրեխն պարտի լինել կազմեալ ջրովն մոլոշի, աղտոյ, իւղով նշոյ, և մանանայիւ . զոր պարտ է 'ի վար արկանել երկու անգամ յաւուրն, և առաւել յաճախակի, եթէ յոյժ կարծրացեալ իցէ պնդութիւն որովայնի : Բայց եթէ բորբոքումն սակաւ ինչ խաղաղեալ իցէ, յայնժամ վասն առաւել խաղաղացուցանելոյ զայն՝ հարկ է առ ժամանակ մի ձեռնարկել 'ի գործածութիւնի Նիթօօի, 'ի փոքր քանակէ . այսինքն 5 կամ 6 կշիռ ցորեանն 'ի մէջ միոյ սկահակ ջրոյ սամպուքօի կամ թիլէի, երեք կմ չորս անգամ 'ի մէջ ձկ ժամուց, մինչև ցերեկու կամ ցերեկ աւուրս : Դարձեալ, 'ի գիպուածո՝ յորում ախտակիրն կրէ զորովայնահոսութիւն ինչ թեթեւ, յայնժամ ոչ է այնքան վտանգաւոր . և ոչ են պէտք գեղորից, այլ մանաւանդ յորով անգամ լինի յոյժ օգտակար ինչ հոսումն . վասն որոյ և չէ՛ պարտ փութով արգելուլ զհոսումն . իսկ եթէ առաւելեալ սաստկացի այն, և տկալ րացի ախտակիրն երեւելապէս, յայնժամ ճահողագոյն է 'ի գործ արկանել զէմուլսիօնէ արապիքա անուանեալ

գեղն , զորմէ խօսեցաք 'ի վեր անդր 'ի գիպուածս բորբոք ման կրծոց :

Իսկ եթէ բորբոքումնս այս պատճառեալ իցէ յախտակցութիւն փողոյ արգանդի , կամ 'ի մեռեալ զաւակէ , և կամ յազատեալ մնացելոյ յարգանդին , յայնժամ պարտ է պատրաստել գրեխ ինչ յետագայ եղանակաւ : Ա՛ռ հէս ունիկ՝ կօմնա պաւպիքա , և վեց ունիկ՝ ջուր վարդի հալեա զխէժն 'ի մէջ նոյն վարդի ջրոյ , և ջերմացն սա կաւ ինչ . և հեզ զքուշութիւն զայն փողորիկ գրեխա ընդ ծննդական անգամն յարգանգն ախտակրեալ կնոջ . և զայս պարտ է 'ի գործ արկանել երկը կամ չորս անգամ յաւուրն . առ 'ի մաքրել զարգանգն , և 'ի գուրս վանել զմեռեալ զաւակն և զմասն ազաթ : Այլ եթէ գոյացեալ իցէ պալար ինչ կործր , կամ խղիւսթաւոր յարգանդի անդ , հարկ է յայնժամ զհետ երթալ կանոնի , և կառավարութիւն՝ զորոց խօսեցաք 'ի վեր անդր 'ի յօգ . ժի :

Գ Լ ՈՒ Խ Գ .

Յազափս զանպան փեւախոյ խիւն , ո՛ր տի՛ ԺԵԼԻԿԱ :

Խիւթքս այսոքիկ ունին մեծագոյն իմն . հազորդակցութիւն , և նմանութիւն , եթէ 'ի նշանս , և եթէ 'ի կառավարութիւն ընդ ախտին որ տաի՝ ինքիսանկողնէ տեղը աթանքո , և տէլ պապս վէնթոնէ , այսինքն բորբոքումն սաամիքսի , և ստորին որովայնի , զորոց լիովն խօսեցաք վերագոյնդ : Եւ հասարակօրէն ախտիցս այսոքիկ զուգընթաց գտանին պնդութիւն որովայնի , և ցաւ ինչ սուր , և խայթիչ 'ի փորոտիան , և յընդերս . սմին իրի և պահանջէ կառավարութիւն կաղկացուցիչս , լուծողականա , ևս քօմէնթօ ևն : Ունին զանազան անաւանս բառ յայլեայրութիւն պատճառացն , յորոց 'ի վեր երկին և ծագին . այս ախտի են՝ քօլիքա վէնթօզա , պիլիօզա , խաւերիքա , և նէսվօզա :

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.

Յազարքս Իգախան Էմի Կաթախան Խիլի, որ ասի՝ Կօլիտ
Վիլի-Յուլա :

Լխտա այս յառաջ գայ, և պատճառի 'ի վերջոյ կի՞
'ի քառույ որ տարածանի 'ի փորոսիան, և ընդունման
գամ ևս համընթաց դասնի ընդ ախտին, որ ասի քօլիքա
սրազմախլքա . այսինքն խիթ ցնցական :

Պարճառօք ախտին :

Լխտա այս պատճառի յանշատի գործածութեւն տհաս
աղտոյց, և 'ի գժուարամարմնելի կերակրեղինաց, 'ի զօրաւ
ւոր քառույ, յարգելմանէ արտաշնչուէ մարմնոյ, և 'ի
ցրտոյ : Փափկակեաց և գիրգ անձինք են առաւելապէս
ենթակայ ախտիս, սակայ տեւորաբոյն լինելոյ մարսողական
զօրութեւն նոյնն :

Հայտնի ախտին :

Լխտա այս ունի զտեղհական զիւր ընտելարան 'ի ստա
մոքան, և 'ի ստորին որովայնն և 'ի վշտացեալ մասունն .
զոյգ ընդ իւր ունի միշտ զձգւտանս, և զճնշմունս ցաւ
ւաղիս . և ախտաժեւտեալն զգայ 'ի փորի անդ իւրում
զիջտամունս և զձայն չնջմանց : Փութն կի՞ քառն, որ առ
թափաւ սակաւ իբր աստիճանաւ տարածանի, ուռուցանի
զփորոտան, և ընդլայնի զնստա առաւել քան ցտովորա
վան պայմանն . և անց նոցա անկանիլ 'ի տկարուի : Այն
փութ զգայուհական է, մանաւանդ 'ի գիպուածն յո
րում 'ի վեր երեւի 'ի ձախակողման սահմանն ախտնդա
նաց . քանզի եթէ ուշագիր ոք լինի՝ զգայ, և լսէ զձայն
նորա . հաստադիքն է ուռուցեալ . իսկ որովայնն է նոյն
աղիս պատուցեալ, բայց կտրծր է քան զայն ; և հնչէ իբր
զլծմբոսկի : Եւ երբեմն այնպիսի ստատեղագոյն վիշտա յանձն
կրէ, փնջ համարիլ նմա անկարանալ 'ի տոկալ այնմիկ,
յորմէ և զհետ գայ գժուարութիւն 'ի շնչառութի, որ միշտ
համընթաց լինի այսր տեսակի խիթ :

Ախտակիրն հասարակօրէն գիւրանայ զինի փութս ար
ձակելոյ, եթէ 'ի վերուստ անտի, և եթէ 'ի ստորուստ
և ցաւն միանգամայն նուազի, և քամիքն 'ի մոյ փորո

տեսցն 'ի միւսն արձակին , մինչև արտաքս ելանեն . ընդ ակախս երբեմն զուգակից լինին և յօրանջուսն և նոգ կանք , և քարտիալճիա , այսինքն խօթութի ստամոքսի և սրտի , և կալուածք որովայնի : Յորժամ ցաւն արմատանայ և հաստատի 'ի մէջ նրբագոյն աղետացն , յայնժամ գժուարութի մեծ է զանազանեւ զխիթա զայս՝ յախտէն , որ ասի քառտիալճիա :

Յազգս խնամաբորոնէ այս ախտի :

Յորժամ ախտս այս պատճառեալ իցէ 'ի վերայն հեղանիութոյ , 'ի տհաս միջոց ևն , բարեգոյն գեղն 'ի սկզբան անգ երեւման նշանացն է ըմպելն զսակաւ ինչ օգն , կամ զայլ ոգիաւոր հեղանիութի ջերմարարս և օգտակարս : Ախտակիրն պարտի պաշտօնեւ զտանն ջերմագինս , գնեւով 'ի ներքոյ ոտիցն կղմնտերս ջերմացեալս . նոյնպէս արժան է և 'ի վերայ ստամոքսի և որովայնի դնել զլուխայս ջերմագինս : Այլև պարտ է ջերմ ձեռամբ , կամ ջերմացուցեալ չուխայիւ շփել 'ի վերայ ստամոքսի , և 'ի վերայ որովայնի . և 'ի ձեռն այսր շփման հասարակօրէն նպաստ ընծայի փարատման փքոյ , եթէ ստեպ ստեպ շփեսցի : Միայն 'ի դիպուածս այսր տեսաւ էի խթի , մարթ է 'ի գործ արկանել զիրս ջերմագինս , և զգեղորայս ջերմացուցիչս . որոց գործածութիւն համարիմք լինել բուժումն ախտիս : Իսկ եթէ հնացեալ իցէ խիթն , և գուցէ առիթ երկնչելոյ՝ թէ սկիզբն արարեալ իցէ 'ի նմա բորբոքումն ինչ 'ի փարտոխն , յայնժամ պարտ է դադարիլ 'ի գործածութիւն ջերմացուցիչ գեղորէից . և ձեռնամուխ լինել 'ի գեղորայս և 'ի կառավարութեան , զորս սովոր եմք 'ի կիր արկանել 'ի դիպուածս բորբոքման ստորին որովայնի , զորմէ խօսեցաք լիովն 'ի յօդ . ժն :

Իբրև պատճառի ախտս այս յանմարտողութի , հասարակօրէն ապաքինի և փարատի ըստ ինքեան ճանապարհաւ փոխման կամ լուծողութի որովայնի . թայց փոյթ ունել պարտ է չլինել խափանարար այդպիսի , հոսման , այլ մանաւանդ ընդ հակառակն պարտ է շարժել , և դիւրացուցանել զայն , առատօրէն տալով նմա ըմպել ջուրս ջերմ : Իսկ յորժամ բռնուին նշանաց դադարի , մարթ է տալ ախտակիրս մի տրամ ռապառապառօ , կամ զորս քիսի և իցէ այլ լուծողականս՝ որով 'ի գուրս վանին մնալորդն անմարտողութի : Այլ եթէ պատճառի ախտս

այս 'ի ցրտոյ և 'ի խոնաւութի զտիցն, հասարակօրէն ազգայինի և բուժի իսկ և իսկ դնելով զոտս և զարունս 'ի մէջ ջերմ ջրոյ, և տալով միանգամայն ըմպել սակաւ ինչ սիէռօ տի լաթթէ վինօզօ, կամ ամէնա աքուօզա, յաւելեալ 'ի վերայ սակաւ ինչ լիգուօն սրկիթօզօ :

Աստուարոսիք 'ի լար արխանէիք 'ի Դիպոսածս յայս :

Իննակիչք ազարակի և դաշտավայր տեղեաց՝ են յոյժ ենթակայ այսմիկ խթի. սմին իրի փոյթ ունել պարտ է նոցա իսկ և իսկ 'ի զգալ խոնաւութի ինչ 'ի հանդերձս, փոխել զայն. նոյնպէս պարտ է ըմպել սակաւ ինչ օգի կամ որպիսի և իցէ ոգիաւոր հեղանիւթս զկնի ուտելոյ զահաս մորգս. բայց զայս պատուիրելով, ոչ գիտեմք սո վորութի առնել զարքումն օղոյ. այլ միայն յայգպիսի գիպուածս և եթ 'ի կիր առնուլ զճերմացուցիչ հեղանիւթս, որք են գեղ իմն առաւել օգտաւէտ և բարեգոյն. մի բաժակ ջուրն անանխոյ կամ կինամոնի խառնեալ ընդ սակաւ ինչ պղպեղի, ունի զնոյն ներգործուի օղոյ. զոր պարտ է 'ի գործ արկանել յոմանս գիպուածս, նկատմամբ 'ի պարագայս անձանց, յորս դտանի մեծ դալարումն, և կծկումն, որք առաւել են ենթակայ այսմիկ տեսակի խթի :

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ.

Յաղագս մաշային խիի, որ ասի՝ Գուրգու :

Լխաս այս յառաջ գոյ 'ի սաստիկ և 'ի դժնդակ իմն մաղձէ, որ վրդովէ, և զայրացուցանէ զաղիս և զփորտախ, մանաւանդ 'ի տուօանեւում անուանեալ աղիքն, որ է սկիզբն աղեաց : Ստէպ և յաճախակի տիրապետէ 'ի հասակի երիտասարդուն, յորում վիճակեալ է մարդ զօրաւոր և քաջիկ իմն խառնուածոց : Երբեմն ակտս այս 'ի վերայ հասանէ զկնի ըմպելոյ ջուր ցուրտ յանշտիս՝ յամառնային եղանակի. և կամ յո և իցէ պահու, յորում շնչառութիւն արգելական լինի վասն իրիք պատճառի :

Նշանի տարին :

Բխափա այսմիկ զուգընթաց լինի ցաւ իմն արագոյն գէտ 'ի մարտնոս , որ ասի՝ ուէճիօնէ անդիլքալէ , այսինքն կողմն պարտոյ : Ախտակիրն կրէ զճարաւ իմն բորբոքեալ , և հասարակօրէն որովայնն լինի փակեալ և անգագոյն . բայց ոչ որպէս 'ի գիտուածս բորբոքման ստորին որովայնի : Զարկ բնոյքերակին հարկանէ ստեպ ստեպ , և բազում անգամ մանր . բայց ոչ բնաւ կարծր և խիստ : Ախտակիրն ունի զվիշտս և զտոգնապ մեծ , և ձայնն լինի կերկերեալ և արգեղեալ . փսխէ զմազմա քերան , գեղնադոյնս , և գառնապինս . և զլինի փոխմանն երեւի թէ գիւրտնաց փաղք ինչ , բայց խիթն կամ ցաւն մնայ տակաւին յառաջին սահման սատակաւն , և ախտն երթալով արմատանայ , և արամագրութին առ փոխումն առաւել աճի , և երբեմն գրեթէ յարատեւեալ մնայ 'ի փոխմանն . շարժումն և գրգռումն փորձուանցն լինի այնքան պրայլեալ , և փոխեալ , մինչև համարիլ 'ի նշանացս , եթէ սկիզբն արարեալ իցէ ախտն տապեալ՝ բաստմանէ իջեալ , այսինքն խիթ փաթեպիմ աղեաց : Ախտս այս քաջայայտ ճանաչի եւս 'ի դառնութե ընդանոց , 'ի ստափե ջերմութե ներքին մասանց : Խիթն երբեմն լինի հաստաւոր , և երբեմն փոփոխական , երբեմն երանէ 'ի պորան , երբեմն 'ի քամակն , և երբեմն եւս 'ի ստամոքսն : Մեծադոյն մասն յախտաժեռեալոց տազնուալին այնպիսի իմն ցաւով , որով համարին զանձինս պրկեալ չուանաւ , և նուաճեալ : Մեզն լինի կարորագոյն և սակաւ քանակութե երանէ . այդ օրինակ նշանաց երբեմն զհեռ գայ ախտն տապեալ ի թէսիցիս , որ է գալուկն :

Յաղարիս խնամագործութի տարին :

Իթէ ցաւակիրն իցէ երկատարդ , և քաջ զօրեղ բռնութե վիճակեալ , եթէ զարկ բազկին իցէ լի , և արագ պարտ է երակ հաստանել , և գրեխ տալ , և առատօրէն ընկել սիւնօ տի լաթթե քիարիքիքաթօ . կամ քաշմօ ուէ պըռօզօ տի ավէնս , խառն ընդ սուքօ տի չէտօօի : կամ ընդ քուէմօնէ տի թառթառօի : Պարտ է տալ սակաւ ինչ արդանակ մնոյ կամ հաւաւ , հալեալ 'ի նմա դոյզն ինչ մանանայ . և եւս պարտ է առնել տէքօցիօնէ տի թամառինտի , և այլ կակղացուցիչ իրաց : Գրեխն

լիցի պատրաստեալ 'ի կակղացուցիչ արմատայ և 'ի տե-
րեոց , և 'ի սերմանէ կտաւատի , յաւելեալ 'ի նա և ըզ-
մէթն ձիթենեաց : Այլև պարտ է դուխայս ջերմ ջրով
թացեալ ստեպ ստեպ գնել 'ի վերայ արովայնի : Դեպ եթէ
չօգտիցի ինչ յայտմանէ , հարկ է յայնժամ դախտակիրն
մուծանել 'ի բազանիս մինչ ցկուրծս , ընկողմանեալ 'ի
մէջ ջրոյ :

'ի գիտւածս յայս հարի գծուարին իմն է դադա-
րիլն փոխման . վասն որոյ պարտ է տալ հիւանդին զջուրն
հացի կամ անանխոյ , կամ երիցկի , և կամ մէլիտանի :
որք եթէ յանօգուտս ելանեն , հարկ է յայնժամ տալ
բոցիանէ սալինա , յորոյ վերայ մարթ է յաւելուլ քանի
ինչ կաթիլ լաւտանօ լիգուխօ , և ստեպ ստեպ կրկնել
բաւ պահանջման հարկի : Գարձեալ , յոյժ պատշաճ է
Թիւրակեպու սպիզանի առնել և գնել 'ի վերայ կրծոցն .
այլ ևս ստեպ ստեպ գրեի տալ Թիւրակեպու , կմ լաւ-
տանօ լիգուխօ :

Գարձեալ , մարթ է ևս 'ի գործ արկանել զգիտար
անուանեալ պտուղն : Չայս եթէ կամիս առնել , արկ ըզ-
խաղոր փոշի պաղոյս բաւ կշաղ երեսուն տրամոյ 'ի յեր-
կու լիար եռացեալ ջրոյ . զինի քսանէչորս ժամուոյ 'հեզ
զգուշութի զհեղունին յայլ սպակի անօթ , պնպէս՝ զի
մի խառնեացի միտրն ընդ արցծառ հեղանիւթոյն . և
տաւր ըմպել ախտակիրն երկք կմ չորս անգամ յաւուրն
դիշխու երկք տրամոյ , կամ լաւ ևս ստել , զգրգալ մի սե-
ղանոյ :

Հնար և խառնարանի 'ի գործ արկանելի 'ի գիտածս
սիփիս :

Երբ , որք ստեպ ստեպ զխորձ առնուն այսր ախտի ,
պարտին ուտել յոյժ սակաւ միս . և պարտին սնուցանել
զինքեանս թեթեւ և զօրացուցիչ կերակրեղինգը : Այլև
պարտին երբեմն երբեմն 'ի գործ արկանել փոքր ինչ ֆիթ
տի թառթառօ , և Թամարինտի , և կամ զայլ որպիսի և
իցն կակղացուցիչա , և զովացուցիչա :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Գ :

Յաղագս ասիքի, որ ասի ԿՈՒՄԱՆԻՍՏ ԵՄԵՐԱՆԻՍՏԻԱՆԻՍ ԵՄԵՐԱՆԻՍՏԻԱՆԻՍ :

Լիստս այս, որպէս զփորձ առեալ եմք և տեսանեմք, է խիթ իմն սեպհական 'ի սեռս կանանց, որ բազում անգամ միջնատեալ զազարի. և առանց իրիք պատճառի՝ դարձեալ դառնայ միւսանգամ : Կանայք, որք փափուկ, թոյլ և քնքուշ, և մաղադոտ իմն խառնուածոյ են միջնատեալ, են առաւել ենթակայ այսմիկ ախտի : Եւ ևս կանայք, որք կրկալ են զախան, որ կոչի մալ նէռօզո, այսինքն ջլացաւութի. այլ ևս նոքա, որք զանտանելի վիշտս և նեղութիս կրեն յերկունս ծննդեան, նոյնպէս են ենթակայ այսմիկ ախտի :

Հշանք ասիքիս :

Լիստս այս բազում նմանութիւն ունի ընդ վերայիցեալ ախտին, որ ասի խիթ մաղձային : Ծիշտ զուգակից իւր ունի զործուծն, և զսուր իմն ցաւ 'ի կողմանսն սասանդիսի. յորժամ կիկն ախտակրեալ անկանի յախտս յայս, հասարակօրէն գոյնն լինի կարմիրանդ, կրէ մեծ ամբոխմունս, և սաստիկ անձկութիւն. և զշունչն առնու մեծաւ գժուարութեւ. ցաւն ոչ լինի ընաւ հաստատուն, այլ երբեմն յայս մասն, և երբեմն յայլ մասունս որովայնի թափառական : Երբեմն ցաւս այս զազարի իւր հնգե տատան օր, կամ երես շաբաթս. բայց յետ այնորիկ առաւելադոյն իմն սաստկութեւ վերագառնայ միւսանգամ : Այսոքիկ են նշանք, 'ի ձեռն որոց մարմ. է մասնաւորապէս գուշակել զախտս զայս. թէպէտ և երբեմն զուգընթաց լինին ևս 'ի գիպուածս ախտի դալկան. բայց յայնժամ հասարակօրէն 'ի սակաւ ինչ աւուրս ինքնին փարատին : Այլ այս իսկ է չարն առաւել մեծագոյն և անտանելի, զի ախտս այս յետ միանգամ բուժելոյ՝ 'ի գոյզն ինչ անկարգութեւ և անզգուշութեւ անգրէն վերագառնայ :

Յաղագս խնամադարձել Խիսիս :

Յի գիպուածս Խիսիս՝ ամենայն լաւօղական եւ ժրս խողական դեղորայքն են յոյժ փնասարերը . վասն որոյ պարտ է արգելուլ զգործածութիւն այնր ամենայնի, որք ուժաթափ առնեն, եւ կործանեալ առաքառտ արկանեն զխնամադնեալ կանայս : Իսկ եթէ վախաւժն կմ ործումն ինքնին բնութիւն շարժի եւ գրգռի, յայնժամ պարտ է ապա գաղջ ջուր, կամ թեթեւ իմն բոսսէթ յառ ՚ի մաքրել զստամոքսն . եւ յետ այնորիկ հարկ է եւս տալ 15 կամ 20 եւ կամ 25 կաթիլ լաւաանօ լիգուլիտօ՝ բաժակ մի ջրով կինամոնի . զոր պարտ է վերակրկնել ՚ի տառն, եւ յերկոտասան ժամն միանգամ, մինչեւ ցածուցանել, եւ խաղաղել նշանացն :

Դարձեալ, ՚ի վեց ժամու միանգամ մարթ է տալ յորս կամ հինգ հատ հապ, որ ասի բիրլէ ֆեթիտէ . եւ իսկ եւ իսկ զինի բաժակ մի արգանակի բուլէճճիօ անուանեալ խոտոյ : Իսկ եթէ ասացեալ հապն երեւի կարի անախորժեղի, որպէս պատահի երբեմն, յայնժամ պարտ է ՚ի վերայ յաւելուլ վերոյիշեալ արգանակի սկահակ մի թինթուռայ քասթուէօ, կամ 30 շիթս պալստոն տի բէռու, փշեալ ՚ի վերայ եւս սակաւ ինչ շաքար . մարթ է եւս ՚ի գործ արկանել էմբիասթուօ անթիսթէոլքօ, որ եւս մեծապէս ներգործէ եւ օգտէ : ՚ի սեռս արանց սեւ մազոտքն են առաւել ենթակայ ցաւոցն, որք ուշին մեծ նմանութի խթի արգանգի . վասն որոյ զոր ինչ միանգամ ցայս վայր ՚ի յօգուածս յայս խօսեցաք, պատշաճի եւս ՚ի գիպուածս Խիսիս՝ որ կոչի քօլիքա իրօքօնաւիպա, այսինքն խիթ Խիսիս արգանական :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Շ Դ .

Յաղագս Խիսի : որ ասի Կօլիքա նեւօլզա . այսինքն խիթ ջրային :

Պահապարծքն, քարադործքն, հիմնաբիրքն են, են առաւել ենթակայ այսմ Խիսի : Հասարակ է Խիսիս այս ՚ի գաւառս անգղիոյ եւ գաղղիոյ, ուրանօր յա ճախ ՚ի գործածեն զբնակին կոչեցեալ սիռուօ (որ է աղց ինչ ջրոյ կաղմը ՚ի հիւթոց խնձորոյ, կմ ասնձի,) եւ թուրթէ յառաջ գայ Խիսիս այս ՚ի գործածութէ արճճեալ

տնօթոցն որով պատրաստեն զհեղանիւթս զոյս : Դարձեալ, յոյժ յաճախ է յարեմտեան սահմանս հնգկաստանի . ուր և անուանեն զխոսս զոյս քօլքա սէքքա, որ Թարգմանի խիթ չոր :

Նշանք ախարիս :

(1) Եւզենթաց լինի ընդ տխտիս ցաւ իմն որովայնի, տնհանգստութի, ցնցումն մկանանց, պնդութի որովայնի, ցաւ տաամեղքի, ժայթքումն, դեղնութի երեսաց, ևն : Ախտակիրն զիրոյձ առնու մեծի պրտմութն, և սաստիկ ծանրութի գլխոյ . ունի զաչս մթազնեալս, և երբեմն խակ եւշագնաց լինի : Ցաւն որովայնի խակ և խակ աճիլ սկսանի, և հաստատի ի կողմն պորտոյ, որ լինի յոյժ փռաշեալ և ի ներքս մեռալ : Երբեմն այնքան սաստկանայ ցաւն, մինչև ախտակիրն անկեալ ի մահի՛ն աղաղակ բառնայ, և դաշէ բարձրաձայն : Եւ յայդպիսի գիպումն Թութի ի ձեռն գժնգակ անձկութեանս և տառապանացս նուազիլ ցաւոյն : Եւզն և պէպքն որովայնի լինին արդեւ լսական, և համարի թէ չըլան երատտանի փակեալ կայ կարկտմութի ջլաց : Զարկ բաղին վրիպեալ զարտուղի ի բնական ընթացիցն, և լինի պլլազան . և եթէ չմատուցանի փութմապէս նպաստ, և խնամատարութի տառապանաց ախտակիրն, բազումք ի նոցանէ լինին անդամալոյժ, և մատուցին ձեռաց ամփոփեալ կորանան :

Այդպիսի երկրորդական պատահարքքայայտ ցաւ ցանկն գիոխումն հիւանդութեան ախտակիրս . և երբեմն յորժամ ախտն զայրանայ, ախտաժետեալն մահա կործան լինի զարհուրելի և անբերելի ցաւովք : Այս տեսակ խթի պատճառէ ցաւս յոյժ գժնգակս առանելքան զայլ ամենայն խիթս փորտեացն, և յարտեւեալ մնայ ընդ երկար ժամանակս : Ականատես եղէ յարանմանայ ցաւոյ ախտիս մինչև ցութ և ցաւան օր, հանգերձ գժնեայ իմն խառութի որովայնի, որով արգելոյր և խափանէր զամենայն նպաստս և ներգործութիս դեղորէից, և ի վախճանի գերծաւ անմիասն : Բայց հասարակօրէն ախտս այս ուժամթափ առնէ զախտակիրն, և լքեալ Թորու զնա սովորաբար անդամալոյժ :

Խնամարարութիւն և Դեղորայք տալիս :

Ի նգհանուր և հասարակ կառավարութիւն այս արտի համաձայնի, և մերձ է կառավարութիւն արտի որ կոչի՝ բառիսնէ իլիաքա, այսինքն խիթ փաթոյթ անուանեալ աղեաց : Բայց զայն կառավարութիւն ևեթ անբաւական համարեմք ի պատճառել զառողջութիւն . զսան որոյ հարկաւոր գաւառիք ևս տահեցուցանել զորովայնն ստկապէս ի ձեռն արտիական և մեղկ լուծողականաց, այլ միանգլանայն նպատամատոյց լինել ներգործութեան այսոցիկ լուծողականաց ի ձեռն գրեխաց՝ յօրինելոյ ձիթով, և խտեղինգ . ևն :

Ի գիպուածս արտիս ունի մասնաւոր ներգործութիւն գեղս այս, այսինքն օրիս ար քաւթուէսն . զոր պարտ է ի գործ արկանել մինչև ցերիս օնձայս, այսինքն ունիկա : Իսկ ի գրեխն մինչև ցհինգ կամ ցվեց ունիկա : Գառաւ, մէ տէլլէ պառպատի է նոյնպէս գեղ իմն կարի աղիւ և գործունեայ նկատմամբ արտիս, զոր մարթ է ի գործ արկանել երկու արամ, երկցս անգամ յաւուրն, կամ ևս առաւել, եթէ տանիցի ստամիքսն : Իսկ եթէ ի ձեռն այսոցիկ գեղորէից չլինիցի հնարաւոր բուժումն արտիս, յայնժամ պարտ է ի վար արկանել դիտազայ կառավարութիւնս : Կախ հարկ է գրեխ տալ արտապիլին բաւականաչափ մաքուր և աղիւ գինւով, և ձիթով ընկուղի խառնելով ընդ իրեարս, և զինի երկու կամ երեք ժամաւ պատրաստեալ զայլ իմն գրեխ հետազայ կղանակա :

Ա՛ւ երկու արամ՝ սենա մաքուր, մի ունիկ՝ ելէթ թուառիս արտիկէնիքս, կէս ունիկ՝ պէնէտէթթօ լուծաւթիվօ, երկու ունիկ՝ մէլ մէպուախալէ, կամ հիւթն միոյ գոլլ գուրիթիտայի, և ապա զամենայնն ի միտսն ջրով, և ի գործ արկ . և զինի ներգործութեն գրեխի, կրկնեալ միւսանգամ զվերայիշեալ գինին, և զէթն, և ի հետազայ աւուրն տուր ընդել արտապիլին երկս կամ չորս կէս ցորեան թաւթաւ . էմէթիքս առ ի փոխել . և իսկ և իսկ զինի ներգործելոյ փախողականիս՝ տուր նմա մի արամ թիւրակէս, որ այն ինքն է թրիպս, խառնեալ մի կաթիլ լաւտանօ լիգուիս : Իսկ յաւուրն երրորդի վերապին ի գործ արկանին գրեխն և փախողականն :

Ի չորրորդում աւուր պարտ է լուծողականս պատրաստել հետազայ գեղորէիք : Ա՛ւ սենա, թամարինտի, սալ տէքսն և սալ ար թաւթաւս յիւրաքանչիւրոյն

մէն մի ունկի, եռացո՞ղ զամենայնն երկու լիտր հասարակ ջրով, և յառեւ 'ի վերայ կէս էլէթթուաւիօ տիաֆէնիքօ, և նոյնչափ շիւօքքօ տի ուսնօ. տո՛ւր ընդ առաւօտն ըմպել արտակրին յիւրաքանչիւր երեք ժամու բաժակ մի կամ երկու զկնի բաժակի: Դարձեալ, յառեւ 'ի վերայ վերոյիշեալ գեղորդիցս կէս տրամ թիւրակէս, և մի շիթ բուսանօ լիգուխօ, և տո՛ւր յերեկոյս ըմպել:

Դարձեալ, մարթ է պատրաստել գեղ իմն քրտնաբեր յետագայ եղանակաւ: Ա՛ռ երեք ունկի ուտիչէ տի սալ, պաքառիքա, մի ունկի՝ լէննօ կուվանպօ, կամ սասաֆուա, երեք ունկի՝ պառտանա, և նոյնչափ՝ ուտիչէ տի սգ ուինա. թրմեա՞ զամենայն 'ի մէջ միոյ հողեղէն ա՛նօթոյ, մինչև ցերկոտասան ժամ, բաւականաչափ ջրով, և թո՛ղ եռալ մինչև ցսպառիլ միոյ մասին ջրոյ՝ յերկոյ մասնց անտի, և մնալ երկու մասն, և 'ի ցերեկի տո՛ւր ըմպել արտակրին առատ առատ բաժակաւ: Իսկ 'ի գլխովին ուժամթափ լինել արտակրին, պարտ է պատրաստել գեղ իմն, որ ասի բօցիօնէ քօւտիալէ. որոյ կերպն լինի այսպէս: Ա՛ռ մի ունկի՝ ապուա տի մէլիսսէ, նոյնչափ՝ ապուա տի քառտօ սանգօ, երեք տրամ՝ ապուա տի թռէնօչէ. նոյնչափ՝ քօնֆէցիօնէ ճիւղէնթինա. և մի ունկի՝ շիւօքքօ կառօֆանի. խառնեա՞ զամենայնն, և յամենայնում ժամու մի հասարակ գրգայիւ 'ի գործ արկ: Իսկ եթէ 'ի վերայ այսոցիկ ամենայնի, մնացէ խիթն արտակրին տակաւին միօրինակ, յայնժամ պարտ է վերստին ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութի վերոգրեալ լուծողականաց ըստ տանելոյ կարողուն, և զօրուն հիւանդին:

'ի գիպուածօ արտա չէ՛ բնաւ օրէն երակ հասանել. բայց եթէ յորժամ նշանքն լինին առաւել սաստիկ, և հասանեն 'ի բարձրագոյն աստիճան ուղեբձման, և ձգտման: Բայց եթէ զկնի բուժման արտա տակաւին մնայ անգոր և տկար, յայնժամ պարտ է շարժումն առնել, հեծեալ 'ի ձիս կամ 'ի ջորիս, և 'ի գործ արկանել գլխաւ քինա, ինքուղիօնէ արարեալ 'ի մէջ գինւոյ կմ՝ ջրոյ: Իսկ եթէ արտա ապաքինի, բայց արտաժեռեալն մնայ անգամայն, յայնժամ առաւել պատշաճաւոր գեղն է ապուա տի պաթհ. որ է ազգ ինչ հանքային ջրոյ՝ բլիեալ 'ի գաշտէ իմեքէ անգղիպուոյ, կամ 'ի պաթհ անուանեալ գաւառէն. որ յայն սակս կոչեցու ապուա տի պաթհ:

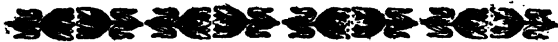
կառավարութիւնի գործ արխանելիքի դիպուածս արարիս :

Երբ քան զամենայն պարտ է հրաժարել յուսեալոյ զոհաս և զխակ միրգս, և յրմայելոյ զսաստիկ և զորորտ քեցուցիչ հեղանիւթս, ևն : Արճապարդքն պարտին զգուշանալ 'ի գործելոյ ծով բերանով. և կերակրելի նայ նոցին հարկ է լինել իւղային, և պարարտ : 'ի գործ արկցեն յամենայնում տուաւտու զձէթն ձիթենեաց, խառնեալ օղով, կամ հեղանիւթիւ որ կոչի ուսմ. բայց չէ բնաւ օրէն զայսպիսի ոգիւտորս առանձին 'ի կիր առնուլ : Առաւել պատշաճաւոր կերակուրքն են պարարտագոյն և իւղալի արգանակքն, և այլ սմին նմանք . միայն թէ ունիցին զգորտիս անուշողականս, և տաժողականս : Եւ 'ի վեր քան զամենայն պարտին միոյթ մեծ ունել տու 'ի արգելուլ զպիգուլթի որովայնի :

Եւստի պիտանի 'ի խնամապարտութի արարիս շնորհակալեալ :

Եւստի և հնար էր մեղ յառաջիկայս դնել և զրա զում զայլ տեսակս խթից, բայց քանզի ոչ են մեր կամք շփոթել և խռովել զմիաս վերծանողաց, վասն որոյ զառաւել կարեւորաց ևեթ ճառեցաք աստանօր, որք պէտս ունին մեծի զգուշութե . քանզի են յոյժ գծուաբաւ բուժելի :

Գիտելի է դարձեալ, զի բազումք ևս 'ի բժշկաց 'ի դիպուածս արատիցս չեն ձեռնահաս, և բաւական 'ի քաջ ճանաչել զախտս զայստիկ, և զանազանել զայնս 'ի մի մեանց . վասն որոյ յորդոր ընծայեմք ամենայն քաջախոհ վերծանողաց և բժշկաց՝ վասն մեծի օգտի արատակրիս 'ի ճանաչել նոցա զախտս քաջայայտ, զհետ երթալ կանոնի հետադայ խրատուց : Յամենատեսակ դիպուածս խթից հարկ է զոտս, և զարուհս դնել 'ի մէջ ջերմ ջրոյ . և ևս ստեպ ստեպ դնել 'ի վերայ որովայնի և ստամոքսի զկապերտս չուխայի թացեալս 'ի մէջ ջերմագին ջրոյ : Դարձեալ, պարտ է տալ արատակրին առատօրէն զրմայելիս բարեխառն զովացուցիչս, և յամենայն երկու կմ երկս ժամս միանգամ պատրաստել գրեխս կակղացուցիչս :

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ .

Յաղագս սևաթիկ հոսանքի միջի, ուր տալիս Գիտություն :

Լիստս այս՝ է տառակազմյուն և յաճախակի հոսումն
միջի . յերկրապարզս ուր աւրեմն է պատահական . իսկ
'ի ձերունիս ստեպ, և յոյժ՝ ընտանեկան, մանաւանդ
այնոցիկ, որք զգալեալ կան յաշխատանս տարժանա-
ւորս, և որք յերկրապարզութեն հասակին 'ի գործ ար-
կանիին առատորէն զմարդիս ստաւակազմյուն :

Յաղագս պարճաւոր մասկաւորի հոսանքի միջի :

Լիստս այս հասարակորէն յառաջ գայ 'ի սուր ինչ
հիւանդութէ, 'ի տենդից, և յանշախտալէս լուծողա-
կանութէ : Մարմնի ևս պատահիլ 'ի տառակի աշխատա-
նաց, 'ի կրից, յերկար ճանապարհաց, և յընդերկար
միադարութէ, 'ի բարձմանէ ծանրապոյն իրաց, 'ի յուժ-
գին և 'ի զարացումից հեղանիւթոց, և 'ի գեղորեից .
որպիսի են թինթուսաւ քանթաւեղէ, արիւթթօ տի
թուէմէնթինա են : Եւ ևս սովորաբար յառաջ գայ յեր-
կարաւս գործածութէ հանքային ջրոց . զասն որոյ ըզ-
գուշանալ պարտ է 'ի յաճախակի և յառատորէն գոր-
ծածութէ այսպիսի ջրոց, ապա թէ ոչ՝ փոխանակ օդ
տի մշտապէս լինին : Հուսկ յետոյ, ախտիս այսմիկ
մարմն է յառաջ գալ 'ի թուլութէ ներքին գործարա-
նաց միջարանի, 'ի թթուութէ ինչ, որ աստակալէս
զայրացաւքանէ զերկրամուշա, և 'ի հոսմանէ ինչ արեան :

Նշանս արիւթ :

Լ'ի գիտութեան ախտիս մէջն լինի բազմաչափ քան
քհեղանիւթ ըմպելիսն, զոր 'ի գործ արկանէ ախտա-
կինն . և լինի մեղուր ջինն, և գեղնապոյն . և հոսն
նչ է այնքան գարշիլի . ախտակիրն ունի զծարաւ ինչ
յարտուե, ևս սակաւ ինչ տենդ . բերանն լինի չորա-
գոյն, և ստեպ թքանէ . ուժաթմալի լինի գլխովին, կս-
լուսանէ զախորժակն խաղաւ, և այնքան հիւժեւալ մա-

չեալ վատանայ, մինչև համարի ախտակիրն չունել լինչ
մերմինս, բայց եթէ զմորթն և զոսկերս : Զգայ զերմու-
թիւն ինչ 'ի մէջ փորտանայն . և ուռնուն օտքն , և մէջքն :
'ի սկզբան անդ հիւանդութեն ախտակիրն ոչ ինչ , կամ
յոյժ սակաւ կրէ անհանգստութիւնս . բայց ոչ է յարա-
տե . քանզի իսկ և իսկ կորուսանէ զախորժակն , և զգայ
զերմութիւն ինչ թեթեւագոյն , և զանգութի որովայնի :

Ախտս այս 'ի սկզբան իւրում գիւրին է յապաքինու-
թիւն . բայց թէ առ ժամանակ ինչ յամեցէ , ապաքինու-
թիւն լինի յոյժ գծուարին : Ոչ է մարմ քնաւ յուսագիր
քինել 'ի բուժել , և յառջըութի պատապարհլ զծիրու-
նիս . և զարդիւս ըմբանեալս յախանս յայտնանէ :

Յազգոս. Գեղարեից. աստիկ հոգնան Բոլի :

Ի խորժելի և մեղմագոյն լուծողականքն 'ի գիւրուածս
ախտին լինին յոյժ շահաբեր , եթէ ախտակիրն չիցէ կարի
ուժաթափ լեալ . յերկարատեութեն ախտին . ուսպառ-
պառօն , և սկսին քառատամբօն տրորեալ 'ի մէջ գինւոյ
տուր 'ի գործ արկանել . մինչև ցլարծումն կամ ցիտե-
զումն որովայնի . և անմիջապէս զինի պարդիկ պարտ է
ախտակիրն 'ի գործ արկանել զգեղս անգացողցիս և զօ-
րացողցիս . ժամն որոյ պարտ է տալ յաւուրն չորս ան-
գամ , կի՞ն ևս առաւել եթէ տանի օտամիջան , կէս տրամ
զխտապայ փոշին , որ կոչի՝ բօլլէդէ տ' էլլէջիս : Առ-
տուռն և քաթէքու՝ յիւրացանչիւրոցն հաւատարաշափ
մատունս , և հալեալ 'ի մէջ քուրայի , մանրեալ զերկուսին
'ի միտան . և 'ի գործ արկ յիւրացանչիւր անգամն 'ի մէջ
միոյ բաժակի թինթուռա տի ուղէի , որ է ոգի վարդի :

Իսկ եթէ ստամոքան ոչ կարիցէ տանել առանձին ըզ-
վերջիչեալ նիւթան , յոյժժամ պարտ է առնուլ սիէոս
տի լաթթէ պուլմոնօզ , և 'ի գործ արկանել չորս ուն-
կին՝ յերկս անգամս յաւուրն . զոր մարմ է պատրաստել
հետապայ եղանակաւ : Առ չորս լիար կաթն թարմ . և
երեք տրամ պուլմէ , որ է՝ պաղլեղ . գիր զկաթն 'ի վերայ
մեղմագոյն հրոյ , և եռացն . և իրեն սկսանի կաթն թանձ
բանալ՝ արկ 'ի վերայ զպաղլեղն : Դարձեալ 'ի գիւրուածս
ախտին են օգտակարք սեղմիչ գեղորոյքն , որպիսի են՝
տաան կամ 12 շէթ . լուստնօ լիգուիտօ 'ի մէջ միոյ
բաժակի հարտակ ջրոյ երկու անգամ յաւուրն : Իսկ օգ-
տակարագոյն և բարւոյք ևս է գործածութիւնն քի-
նս քինայի փոշի արարեալ , և արորեալ 'ի մէջ միոյ բա-

ժակի աղնուագոյն գինւոյ, և 'ի կիր արկանել երիս ան
գամ յաւուրն : Ըսոյց յարմարագոյն, և ակորժեղագոյն
ևս լինի եթէ յաւելի 'ի վերայ 15 կամ 20 կաթիլ էլիս
սիւսէ տի վիթսիօջ :

Յազաֆս խառնուրդներ, որոնք առ իւրախար :

Պարտ է արդելլուլ նախ քան զամենայն 'ի գիպուածս՝
ախտիս՝ զայն ամենայն որ կարեն զայրացուցանել զգոր
ծարանս միգարանի, և խանգարել զխառնուածս : Եթէ
ծարան չիցէ այնքան սաստիկ, պարտ է ախտակրիս ապ
րիլ չորագոյն կերակրելինօք : որպիսի են քրինձ, պալեք
խառն ընդ կաթին, խեցգետին, ասորէ ևն : Զաստիկ
ծարան մարմն է շիջուցանել 'ի գործ արկանելով զուրն
կրոյ, խառն ընդ կեղևոյ կաղնւոյ : Տէքօթթօ պիանքօ,
հալեալ 'ի մէջ նորա զխէժն ձկան, լինի յարմարագոյն
ինչ ըմպելի 'ի գիպուածս ախտիս : Նոյնպէս պարտ է ախ
տակրին առնել չափաւոր շարժմունս առանց խոնջելոյ :
ևս պարտ է նախ և քուն լինել 'ի վերայ միոյ կարծրա
գոյն և պնդագոյն մահճի : քանզի փափուկ և կակղագոյն
մահճիքն են յոյժ մնասակար երկկամանց : Նոյնպէս ցուրտ
և խոնաւ օդքն ոչ սակաւ մնաս ընծայեն ախտակրիս :

ԳՎՈՒՍ Ե.

Յազաֆս ախտի, որ ասի՝ քնդոնիքնեղա Գ՝ օրինա, այսինքն
անծառնութիւնն իմանքս իւրաքանչիւրի միւրի :

Այս է ախտ իմն, որում անձինք աշխատաւորք են
յոյժ ենթակայ զինի անցանելոյ դժուի հասակի ամաց. և
ախտս այս տարբերի ներքսապէս 'ի վերոյիշեալ ախտէն
տիապէթէ, ըստ որում 'ի գիպուածս յայս մէջն հոսի
յոյժ յակամացս, և շիթ առ շիթ. և ոչ առատօրէն՝ որ
պէս 'ի գիպուածն վերոգրեալ ախտի : Ախտս այս առա
ւել տառապեցուցիչ է՝ քան որոգայթաւոր. ենթակայք
այսր ախտի հասարակօրէն են երիասարգք և ծերունիք,
կանայք 'ի ժամանակի յղուծե, և ևս եթէ կրեալ իցեն
աշխատելի ծնունդս, և վարեալ իցեն զանկանոն վարս :

Յաղագս պաշտօնաց անժողովի մասին :

Եւ խոստ այս յառաջ գայ 'ի Թուրուծէ փամփշտոյ , և սովորաբար 'ի բարալիղիւանէ , այսինքն 'ի լուծուէ կամ 'ի գօտուծէ այսր գործարանի : Կարէ պատճառիլ երբեմն ևս 'ի մղմանէ , 'ի հարուածոց , 'ի տարժանաւոր ծննդոց , և յայլ ինչ պատահարաց , 'ի ջերմութեան , յերկար գործածուէ զայրացուցիչ ինչ դեղորէից , որք մնալով 'ի մէջ փամփշտի մնասարեք լինին :

Եւ արձեալ , պատճառի ախտս այս 'ի տկարութէ կազմուածոց և գործարանաց , որպէս 'ի մանկունս , 'ի ծերունիս և 'ի փափկակեաց անձինս . ևս 'ի նեղութենէ ինչ , զոր կրեն մկանքն փամփշտոյ . որպէս պատահի բազում անգամ յարուեստն քարագործութեան , և 'ի տաժանաւոր ծննդեան : Հուսկ յետոյ պատճառի ևս 'ի քարէ ինչ գոյացելոյ 'ի մէջ միջարանի , յուռուցէ ինչ 'ի վեր երևելոյ 'ի մօտաւոր մնասունս փամփշտոյ . երբեմն ևս յանկանոն գործածուէ ջրոյ կամ յայլ ինչ հեղանիւթ ըմպելեաց . 'ի վախճան ամենայնի , 'ի դարչ ցանկութէ , կամ 'ի վաւաշտութենէ :

Յաղագս խնամապարտութեց , և Գեղարէից ախտիս :

Եւ խոստ այս է անբուժելի 'ի զառամեալս , և ոչ է մարթ 'ի գործ արկանել առ նոսա գեղորայս ինչ , բայց եթէ դնել 'ի վերայ փամփշտոյ էմփիասթոս քօռօպօռանթէ , և պնդակաղմ ինչ գօտուով պնդել շուրջ զերիկամամբք նոցին , և կանոնադրել զկերակուրս սնուցողականս , և զգինի աղնիւ , և չափաւոր ինչ շարժութիւն , և զայլ սոցին նման յարմար կառավարութիւնս :

Իսկ 'ի մանկունս ախտս այս յառաջ գայ 'ի տկարութէ , և պատշաճաւոր դեղն է բօլլէուէ տի սօռչօ , այսինքն փոշի մկան , կամ մուկն խորովեալ 'ի շամփուրի , և կամ այլ այսպիսի դեղորայք . քանզի ախտս այս թեպէտ 'ի մանկունս ըստ ինքեան է բուժելի , բայց նպաստաւորութիւն ևս այսպիսի դեղորէից ոչ է վայրապար : Միժուժութիւն կամ անժուժեալութիւն միղի , եթէ իցէ յառաջ եկեալ 'ի քարէ ինչ գոյացելոյ 'ի փամփշտոն , և ապաքինելի ըստ եղանակին , զորմէ խօսեսցուք 'ի տեղեւոյ իւրում : Եթէ պատճառի 'ի խենեշաւթէ և 'ի խառնա-

կուլթենէ ընդ կանայս, Է իբր անբուժելի, մանաւանդ եթէ իցէ հնացեալ:

Իսկ 'ի գիպուածս, յորում յառաջ գայ անտա՛յս 'ի լուծութենէ կամ 'ի գօտութենէ փամփշտոյ, յայնժամ զգեղն տես 'ի գլ'. ԺԵ. 'ի վերայ անգամալուծութեն. Իսկ յորժամ փամփշտալուծութեա՛յս պատճառի յուռուցե ինչ, կամ յիշուածոց ինչոց 'ի մերձագիր մասունս փամփշտոյ, յայնժամ զգեղն Է վէշեքածօւի, զոր պարտ Է զնել 'ի մէջքն, և գործանել քանի ինչ շարաթս, մինչև փաբատեցի փամփշտալուծութիւնն, և յետայնորիկ պարտ Է 'ի գործ արկանել փոխանակ վէշեքածօւի զյետա՛գայ օժանձեթս: Առ մի ունկի՝ օլիօ տի ուռթա, երկու արամ ունկվէնթում՝ նէ ովկնում, և երեսուն շիթս օլիօ տի էտէնցիպէ տի Թէոֆիլէնթիս: Այսու օժանձեթաւ պարտ Է յառաքն բազում անգամ շփել զոյն մասն, յորոյ վերայ եղեալ էր վէշեքածօւի, ևս դայլ մերձաւոր մասունս: Անժառանգութիւն միոյ, որ հասարակօքէն զուգընթաց լինի ընդ փարհարութն և որովայնահոտուն, ոչ ունի պէտա մասնաւոր ինչ գեղորէից, այլ ապաքինի և բուժի 'ի գագարիլ անդ լուծողականութն որովայնի:

Գ Լ ՈՒՍ Օ:

Յաղափս անվերսեան, իմ մղարգելութեան:

Երեւրականութիւն միոյ, որ ըստ բժշկաց կողմ՝ սօքրօէսթիօնէ ա՛. օսինա, կամ իսքուռիա, յերկուս բաժանի, 'ի ունեալէ. և 'ի վէշեքալէ, այսինքն յերկամեական, և 'ի փամփշտական. երկկամեականն կողմ՝ սօքրօէսթիօնէ ա՛. օսինա, կամ իսքուռիա. իսկ փամփշտականն անուանի հասարակօքէն՝ սիթէնցիօնէ ա՛. օսինա. իսկ առ մեզ երկպքանցիւրն կողմ՝ անմիզութի, կամ միզարգելութի:

Յաղափս նշանաց մղարգելութի:

Երանց երկկամեական արգելման միոյ են գաղտնի ինչ ջաւ արագոյն. ծանրութիւն երկկամանց, և միջայ, ջաւն տառնդօսի, զգուանքն և ժայթքումն, միզահամութիւն բերանոյ, և գարշահոտութիւն միոյ: Ախտակիրն ոչ ըզ

դայ բնաւ յօժարութի ինչ 'ի միզել, և ոչ հոսի մէջն, բայց եթէ մեծաւ բռնադատութեւ. ոչ գտանի բնաւ ուսոյց ինչ 'ի միզարանի, և ոչ 'ի մերձաւոր մասունն նորա :

Իսկ նշանքն փամփշտական արգելման միզի, որ հասաւ րազօրէն ասի՝ ութէնցիօնէ տ' օսինա, են հետադարձ. ծանրութի ինչ զօր զգայ ակտակիրն 'ի մէջ անգամոցն, որ ասի՝ իսկասթոս, բոլակ, և բէռինէօ, յօժարութի ինչ 'ի միզել. հանդերձ վարդապար բռնադատութեւ, ուսոյց ինչ 'ի վեր երեւի 'ի ներքոյ ոսկեր երանայ կամ առակաւ նաց. զոր 'ի շոշափելն՝ զարագին ցաւս զգայ ակտակիրն, և ուսոյցս այս փարստի կամ ինքնին բնութեամբ 'ի բուծանիլ արգելմանն միզի, և կամ գործածութեամբ արինգի :

Հասարակօրէն արգելումնս այս միզի լինի թառանց ջերմութեւ : Իսկ եթէ պատճառեալ լինի 'ի բորբոքմանն կմ 'ի շարամանն միզարանի, և կամ 'ի դազգեական տխտե, յայնժամ յայտարարի դիպուածն սովորաբար զուգրնմանց լինի տենդ ինչ, ևս ցնորումն. ցաւքն և ջերմութիւն լինին սասակապին, և ակտակիրն յոյժ անբոխեալ և խռովեալ. և վերջապէս եթէ բարեք դարման չտանիցի ակտաիս այս միկ, փոխարկի սովորաբար յախան սասացեալ խռօթիղիս, այսինքն ջրգողութի, և լինի մահաբեր :

Յազափ գտածառաց այսորի՛ տխտի :

Երբէն խօսեցաք 'ի վերագործող, եթէ միզարգելութի կարէ պատճառիլ և յառաջ գալ 'ի բազմազան պատճառաց, որպէս 'ի բորբոքմանն երկկամանց և փամփշտի են. խիճք կամ փորքիկ մասնիկք ինչ քարի կամ աւազոյ արդելեալք 'ի ճանապարհի միզարանի, նիւթք ինչ շարաւային և նեխեալ, կարկամութիւն ջրաց, ուրումն փամփշտոյ, և գալարումն արեանց և փորստեանց ստորին որո՞վայնի, բորբոքումն կամ այսորչքն են, կարեն պատճառել գոխոս զայս :

Իարձեալ նոքա՝ որք զսպեն, և ճնշեն զանձինս իւրեանց լընդերկար ժամանակս 'ի գալ միզի, և ևս նոքա, որք զազաւգործութիս առնեն ընդ կանայս են ենթակայ ակտաիս այսմիկ. նոյնպէս և կանայք զինի զուգաւորուեն, և յղսթն երբեմն. ևս կրեն զախոս զայս : 'ի վախճանի ամենայն կերպ ակտք, որպիսի են ակամայ շարժմունքն միանանց, արգանդաւաւութիւն, բւամամաւութիւն, ցաւն

փամփշտոյ և երկկամանց կարեն պատճառել զփշարդե-
լութի :

Յազգիս Դեղսիկից և խեղճաբարձրէ Բլարգիւնի :

'Ի բազմակերպ պատճառաց ախտիս, զորոց գրեցաք ,
քաջայայտ ճանաչի՝ եթէ քանի՛ այլևայլ և բազմապատիկ
գեղորդից կարօտի բուժումն ախտիս : 'Ի գիպուածս ար-
գելականութե՛ն որ պատճառի 'ի բորբոքմանէ երկկամանց ,
կամ փամփշտոյ կամ ստամոքսի, և կամ այլ ինչ ազեաց
ստորին որովայնի , և կմ՝ 'ի գիպուածս՝ յորում պատ-
ճառի 'ի խիճէ, յաւազոյ, 'ի վերաց ինչ ծննդական ան-
զամոց , 'ի տուփական ախտէ ևն , պարտ է 'ի գործ՝ արկա-
նել զայն գեղորոյս , զորս սահմանեցաք վասն մի մի իւրա-
քանչիւրոցն այսոցիկ ախտից ուրոյն Եւրոյն 'ի տեղովիւ-
րեանց :

Դարձեալ գիտելի է , եթէ յայս ամենայն գիպուածս
մարթ է ևս 'ի գործ արկանել զյետադայ գեղորայս . այ-
սինքն ֆոմէնթի , և բազանիս առնել . իսկ երակ հատա-
նելն է հարկաւորադոյն , եթէ զօրութիւն ախտակրին տա-
նիցէ այնմ , յորժամ դաանի նշան ինչ բորբոքման . երակ
հատանելն 'ի գիպուածս ախտիս ոչ միայն փարատէ ըզ-
ջերմութիւն , այլ միանգամայն թուլացուցանելով զհաս-
տապնդութիւն գործարանաց և խողովակաց , վասն զորնի
շարժումն միանայ և ջգաց , որք պատճառեն զարգելա-
կանութի : Զկնի երակ հատանելոյն պատշաճադոյն է 'ի
գործ արկանել զֆոմէնթի սոսկ ջերմ ջրով , կամ ջրովն
երիցիկի , և կամ մոլոշի , ևն :

Դարձեալ , պարտ է գնել զախտակիրն 'ի մեջ գաղջ
ջրոյ , և թողուլ այնքան , որքան տանի զօրութի նորին , և
կրկնել զայն ըստ պահանջելոյ պարագայիցն : Այս կերպո
օգտէ ևս 'ի գիպուածս , յորում արգելականութիւն միդի
պատճառի՝ յերկարապէս զսպելոյ զանձն 'ի միզել , ևս 'ի
զազրագործութենէ ընդ կանայս , կամ 'ի գաղղիական
ախտէ . քանզի միշտ յայսպիսի գիպուածս արգելման
կամ զուգընթաց լինի բորբոքումն , և կամ պատճառէ
զայն : Յայդ ամենայն գիպուածս ոչ է հասարակօրէն որո-
գայթաւոր , բայց եթէ 'ի յարմատանալն և 'ի հանալն
նորին :

Իսկ 'ի գիպուածս՝ յորում արգելականութիւն միդի
պատճառի 'ի կրից և 'ի սեւամաղձէ , յայնժամ պարտ է
'ի գործ արկանել մասն ինչ 'ի վերոյիշեալ գեղորդից , և

մասն ևս զհետագայ գեղորայս: Ա՛ռ երեք ունկի՝ ռատիլն տի ալթէա, կէս ունկի՝ լիկօռիցիա, և երեք տրամ՝ սէ, մէն բլանթակօ: Զայս ամենայն հաւցոյ մի և կէս լիտր ջրով քանի ինչ վարդեան. և յետ այնորիկ յաւել՝ ի վե, ըայ երկու ունկի՝ կօմմա առապիքա, և կէս ունկի՝ սալ նիթուօ բուռիֆիքաթօ, և մատոյ ախտակրիդ մի բաժակ յաւուրն չորս կամ հինգ անգամ: Այլ եթէ պատճառի ՚ի գոլորշեաց ինչ, որք ՚ի ճանապարհին միջարանի, կամ ՚ի շարաւալից ինչ նիւթոց, ՚ի վերաց, ՚ի մանդաւրութենէ այսորիկ անգամոյ, ՚ի թուղուրէ երկամանց և փամֆշոյ, ՚ի լուծութէ կամ ՚ի գօսութէ գործա, բանաց և խողովակաց, ևն, յայսպիսի դիպուածս չէ օրէն միշտ ՚ի գործ արկանել զանդացուցիչս և զերկացուցիչս, զվէշիքութօռիօ ևն. այլ պարտ է ՚ի գործ արկանել զքանտէլէթթա սուբբուռաթիվա, կի՛ կօմմա էլասթիքա, զոր պարտ է պատրաստել բազմազան եղանակաւ. վասն որոյ և ոչ կամիմ աստանօր խօսել զկերպէ պատրաստելոյ զայն. քանզի իւրաքանչիւր վիրասալ ունի այլև այլ եղանակ ՚ի պատրաստել զքանտէլէթթան զայն ըստ խոհեմական իւրում գատողութն:

Բայց զայս միայն ասեմք՝ եթէ արժան է միշտ նախ քան զմուծանելն զպատրոյգս զայս ՚ի ծննդական անդամն՝ թաթախել զնոյն ՚ի մէջ իւզոյ քաղցր նշոյ. որով լինի առաւել դիւրապատրաստ և շուտափոյթ ՚ի ներգործել. և պարտ է թողուլ զայն մնալ ՚ի ներքս անգ երկս կամ չորս ժամս ըստ կարողութն ախտակրին, որով ոչ միայն բուժին խոցքն, այլ և գոլորշիքն փամֆշոյ, և մանդութիւն, որք գտանին ՚ի մէջ նոյն անդամոյ, և այլ այն առ մենայն, որք արգելական լինին ճանապարհին միջի. և այլն: ՚ի դիպուածս, յորում պատճառի ՚ի յղութէ, հասարակօրէն չէ պարտ ՚ի գործ արկանել գեղորայս ինչ. այլ թողուլ պարտ է բնութեն կառավարել զնրքն:

Յազաֆո ընդհանուր խտաւարութիւն, զոր պարտ է ՚ի գործ արկանել ՚ի դիպուածս արգելման միջի յորպիսի և ինչ պարճառէ լինիցի յառաջ էլետա:

Ո՛ր և իցէ պատճառն միջարգելութն, հարկաւոր է միշտ լրիւ ունել դորովայն. բայց զգաւանալ պարտ է զի մի ՚ի գործ արկելն ստափկ լուծողականք, և յոյժ լուծիչ գրեթէն և՛ ինֆուզիօնէ տի սէնս և տի մաննս. ևն: ՚ի դիպուածս յայս թեթեւագոյն գրեթէն է յոյժ

օգտակար . մայրէ գորովայն , և մանաւանդ ունի զօրութի
 ՚ի փարատել զբռնի շարժումն փամփշտոյ , և այլ մերձա-
 ւոր մասանց : Կերակրոցն պարտ է լինել թեթեւ և սնու-
 ցիչ , և սակաւ քանակութի . ՚ի գործ արկանել լմայելի՝
 զթեթեւ արդանակն , ինքուզիօնէ տի ռատիչէ տի ալթեա ,
 ֆիօր տի թիլիս ևն , յաւելուլ պարտ է նա երբեմն ՚ի վե-
 րայ այգալիսի ինքուզիօնէի հինգ կամ վեց շիթս սրիլի-
 թօ տի նիթուօ ոտլլէ , կամ մի տրամ՝ տարօնէ տի ալի-
 քանթէ : Իսկ եթէ ախտակիրն ոչ ունիցի զգորտքողա-
 կանութիւն , կարէ լմայել ևս սակաւ ինչ թեթեւ բուռչ
 աւանց թթուոյ :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի .

Յաղագս ախտի որ տի՝ ունենլա . այսինքն առաջ ելիւ
 անց . և յաղագս ախտի որ իւրի՝ բիւլիտա . այսինքն քա-
 երիկամանց :

Ի գիպուածս , յորում աւագք կամ խիճք յամ-
 ցեալ մնան ՚ի մէջ երկկամանց , կամ ընդ քարշ զնան
 ճանապարհաւ միզանց խողովակացն հանդերձ միղիւն ,
 յայնժամ տաի թէ ախտակիրն ունի աւագս , կի՝ նիւթս
 խճադործս : Իսկ ՚ի գիպուածս , յորում այսպիսի խիճք ,
 կամ փղբրիկ քարինք ընդմտանեն ՚ի փամփշտան , և յեր-
 կարեալ մնան անդ առ ժամանակ ինչ , աճելով աճին
 օր քան զօր աւագային և խճային նիւթովք միղի , որք
 կոռւեալ յարին շուրջանակի . և ՚ի վախճանի այնքան
 ստատիկ ստուարանան , մինչև ոչ կարեն ելանել ՚ի փառ՝
 փրշտն , և ընդ քարշ անցանել ճանապարհաւ միզանց
 խողովակացն հանդերձ միղիւն . և յայսպիսի գիպուածս
 ապի՝ ախտակիրն ունել քարինս :

Պարճառօտ արզր տուղոյ եւ քարի :

Ի քաղի , և քարն կամ խիճքն գոյանան նախ՝ ՚ի բարկ ,
 ՚ի կծու , և ՚ի տափայ կերակրեղմնաց , ՚ի գործածութե
 ստատկաւոյն և սեղմիչ գինւոյն , յանշարժական կեանս
 վարելոյ , ՚ի պահպանելոյ զնանն ՚ի մէջ անկողնոյ կարի
 ջնրմապէս , այնպէս մինչև բանուի շարժել զգուրդիւն ,

և զքրտունս, 'ի կերակրելոյ զիրա կակզացուցիչս այնքան՝
մինչև չարժեղ զուսկական ինչ լուծումն որովայնի: Դար-
ձեալ՝ յերկարաց մնալն ընկողմանեալ 'ի վերայ ուսոցն,
գործածութիւն պզտորեալ և աւազային ջրոց, փքաւոր
կերակուրքն ևն, կարեն նոյնպէս արտաճառել զախտս
զայս: Մեծիւք զառամեալք, ևս նոքա՝ որ կրեցին զախտն
կօշիցեալ կօթեա կամ ուկուսմթիզմօ, են առաւել են-
թակայ ախտիս:

Յաղագս նշանաց աւազոյ, և ԳԵՐԻ:

Եւազքն, կամ քարինք երկամանց պատճառեն ըշ-
ջաւս միջաց, զանախորժակաւի, զգլոււմն, զժայթքումն,
և երբեմն զա զմեզն սաստիկ, կամ արիւնախառն: Իսկ
յորժամ քարինքս այսոքիկ իջանեն յերկամանց 'ի փամ-
փուշան, և արդեբական մնան ընդ ճանապարհն միզանց
խողովակաց, յայնժամ այսոքիկ նշանքս զայրանոսն տաս-
նապատիկ առաւել: տարածանի ցաւն ընդ մերձաւոր մա-
սունս փամփշտի, մէջքն և զեւան կողից ախտակրին տան-
ջին միշտ անհնարին ցաւովք, ամորձիքն կծկին 'ի վեր-
կոյս, և մեզն լինի արդեւական: Իսկ քարն երկամանց
կմ փամփշտոյ ճանաչի 'ի ցաւոցն, զոր զգայ ախտակրին
կամ 'ի միզին, կամ յաւաջ, և կամ զկնի միզելոյն: 'ի
սառնամածութե կամ 'ի թանձրուէ միզի, որ իջանէ չիթ
առ չիթ, 'ի յերկարածիգ յապաղմանէ միզին 'ի նոյն իսկ
ժայրկենի՝ յորում ստիպիւր յորդառատ միզել, և սրա-
գոյն ինչ ցաւոց՝ զոր ախտակրին զգայ 'ի ծագն փամփշտի,
զկնի չարժմանն մանաւանդ յետ ձիավարութեն, կմ կա-
ռաջըլուծեանն, և այլ սմին նման տարժանեաւոր չարժ-
ման, 'ի գաւնոյ միզին, եթէ իցէ յըլժ սպիտակ և թանձ-
րամած, 'ի մարմնջանաց, և 'ի տաղնապէ ծննդական
անգամոյն, որ բռնադատե զախտակրին անգագար քո-
րել զանձն:

Դարձեալ՝ ճանաչի 'ի գեւրագոյն միզելոյ ախտակրին
'ի նստին, քան յոսն կան, 'ի կարկամութե և յակա-
մայ չարժմանէ ջրաց կամ մկանանց, որք արտաճառին 'ի
սաստկագոյն ցաւոց 'ի միզին, հաւակ յետոյ 'ի չօշափմա-
նէ քարին 'ի ձեռն միզահոսն գործեաց, որ կոչի՝ քաթե-
թէռէ:

Յաղագս խրեարագոյն խառնվարութեց, որդ պահանջին 'ի
դիպուածս արարի :

Ընծինք ըմբռնեալք յախտէս յայտմանէ՝ պարտին անձ
նապահ ընեւ 'ի կերակրեղենաց, որք են բնութք բամա
ւ Զերմագին, որպիսի են միջքն ահաս, և ըմպելիք աղ
տաղտինք, ևն. պարտին 'ի գործ արկանեւ զայն ամենայն
ուտելիս և ըմպելիս, որք են բնութք միջարեր, և թեթե
լուծողականք, որպիսի են քառչիօֆէ, սքառաւծի, սրի
նաչէ, չիքօսիս, ևն. մանաւանդ սոխն. իսկ ըմպելիքն
առաւել պատշաճողականք են սիւնոս տի լաթթէ, կաթն
կոճու. Զուրն գարւոյ, կամ կառաւոր ևն : Շարժումն է
յոյժ յարմար 'ի գիպուածս ախտիս, սակայն պարտ է լի
նեւ չափաւոր, ապա թէ ոչ պատշառէ զարկն միջա
խառն :

Անծինք որք ունին զաւազս՝ հատարակորէն զինի շար
ժողականութե, մանաւանդ զինի ձիավարութե արտաքս
հոսեն բազմութիւ մանրամասն աւազս կամ խիծս : Իսկ
անծինք, որք ունին զքար 'ի մէջ փամփշտոյ, հազիւ եր
բէք պարապեցին 'ի շարժողականութիւն : Դարձեալ
գիտելի է, զի այն անծինք որք երկնքն ըմբռնել յախտէս՝
այնու զի ծնօղքն նոցա կրեալ են զախտս զայս, պարտին
միշտ շարժումն աւանել, և ոչ բնաւ նստիլ անշարժ յու
լութք :

Յաղագս Դեղորեից, զորս պարտ է 'ի գործ արկանել նոցա,
որդ անիս զախտն եմի աւազոյ, և եմի քարի :

'Ի գիպուածս, յորում աւազքն, և խիճքն կմ փոր
րիկ քարինքն արգելական Պան 'ի միջանցս, կմ 'ի փամ
փուշուն և կամ յայլ ինչ ճանապարհ միջանց խողովակաց,
պարտ է ախտակրին միշտ երակ հատանել, գնել զինքն
Փօմէնթօ 'ի վերայ որովայնի, և 'ի վերայ միջաց, 'ի գործ
արկանել զգրեխս կակղացուցիչս, և սքաղանիս, և ըմպել
առատորէն լիզանա տի լուէնթի ևն : Ընդերկարագոյն
ևս խօսեցաք զխառնվարութեց ախտիս 'ի ճառելն 'ի վե
րայ բարբղման երկամանց, տես գլ. ք. յազ. ԺԳ. : Խառ
տան հեղինակքն զայն անծինս, որք ունին զաւազս 'ի մէջ
երկամանց կամ փամփշտոյ, և ոչ քարինս, զի յամենայ
նում առաւօտու երկու կամ երեք ժամու յայտջ քան
զխառորեն զպէտս որովայնի ըմպիցին մի Փօլիէթթա

Ջուր կրոյ՝ պատրաստեալ ընդ շերտս ոստրէի . և բազում
փաստիւք հաստատեն հեղինակքն միանգամայն՝ եթէ
յոյժ օգտակար է և անվնաս :

Իսկ 'ի գիպուածս, յորում քաջն լինի 'ի ներքս 'ի
փամբուշան, գարձեալ խրատեն նոյն հեղինակքն 'ի գործ
արկանել սաքօնէ տի ալիքանթէ, և աքուա տի քալէ
պատրաստեալ ըստ վերոյիշեալ կերպի, զոր պարտ է 'ի
գործ արկանել ըստ յետագայ եղանակի : Առջէ անաս-
կիրս յամենայնում աւուր մի ունկի՝ սաքօնէ տի ալիքան-
թէ, աքուա տի քալէ, այսինքն Ջուր կրոյ ըստ վերոգ-
րեալ կերպի ընդ շերտս ոստրէի . զօճառն բաժանեցէ
յերիս մասունս . զմեծագոյն մասն 'ի գործ արկցէ յառա-
ւօտեան պահու 'ի ծովուստ . զերկրորդ մասն 'ի մէջօրէի,
իսկ զերրորդ մասն զինի վեց ժամուց . և արքցէ մէն մի
մեծագոյն բաժակ աքուա տի քալէ զինի իւրաքանչիւր
մասանց օճառին . իսկ զմնացեալ Ջուրն կրոյ արքցէ փո-
խանակ հասարակ ջրոյ ընդ մէջ ճաշու, և ընթերեաց . և
զինի առ ժամանակ ինչ գործածութեւն այսր գեղոյ պարտ
է նկատել, եթէ զօրաւոր իցէ մարտդականութիւն ան-
տակրի, պարտ է յայնժամ վերադառն պատրաստել Ջուրն
կրոյ զօրաւորագոյն ևս :

Աւարտի քառասօթիքօ կամ լիշիվա տէ սաքօնաի՝ է աչ-
նուադոյն իմն դեղ 'ի գործածեալ յայժմեան գարուա 'ի
գիպուածս քաթի . Գեղս այս բնութիւն է յոյժ գառնակա-
կիւծ, վասն որոյ միշտ պարտ է 'ի գործ արկանել ընդ ա-
խորժարար և բարեխառն իրս . որպիսի են արգանակն որ-
թու, կաթն, ինքուղիօնէ տի սէմէն լինօ, կօմմա առա-
պիքա, ալեքօցիօնէ տի ևտտիլէ տի ալթէա : Ախտակիրն
սկսանիցի 'ի գործ արկանել զգեղս զայս նախ օակա քա-
նակութեամբ զօրօրինակ երեսուն կամ քառասուն շիթս,
և տատիճան քան զտատիճան առաւելուցու ըստ տանելոյ
ստամոքսի նորին : Ահա կերպն պատրաստելոյ ալքալի-
քառասօթիքօ : Առ երկու ունկի քալէ վիվա, և մի ուն-
կի՝ չէնէուէ տի թէպառօ, կամ բօթառառ . խառնեա
զայստիկ յերեսար . և թնդ մինչև ջրուծանիլ 'ի միխրա-
ջուր, և ստեղ ստեղ խառնեա նախ քան զ'ի գործ ար-
կանելն : Իսկ եթէ այս երկու գոյացութիւք ոչ բուժանին
առանձին, յաւելուլ արժան է սակաւ ինչ ևս Ջուր :

Գոյ այլ իմն արնուադոյն գեղ 'ի գիպուածս անտիա,
որ կօթ՝ ուժա ստեղծեա . գեղս այս է օգտակարագոյն,
և մարթի գտել 'ի կարգս վերոյիշեալ հաշակաւոր գեղ-
րիցն . և գրէ հեղինակն, եթէ անանատես եղէ բազում

անգամ գիտիմ առեալ օգտաւետուն այս գեղոյ . գեղա
այս հասարակօրէն 'ի գործ արկանի յարգանակ կազմեալ ,
և չափն է 'ի մի տրամէ մինչև ցերեկու , երկու անգամ յա
ւուրն . մարթ է ևս առաւելուլ զչափն մինչև ցիւց կամ
ցեօթն տրամ յաւուրն իսան ընդ մի լիտր հասարակ ջրոյ
առանց երկիւզի : Արդ 'ի վերոգրեալոց ցայս վայր՝ քա
ջայայտ ճանաչի , եթէ շահաւետագոյն գեղարայքն 'ի դէ
տուածս յայտ՝ են ջուրն կրոյ , օճառն , ալքալի քառու
թիքօ են :

Պ Լ Ո Ւ Ն Բ .

Յազոփս զանպսն փեսայոց . Լեփոզսիւն , օգ տփ՝
ի փրօթիւնիս :

Լ խոստ այս է առաւելումն ինչ բովանդակ մարմնոյ ,
կամ միայն ոմանց մասանց մարմնոյ , յառաջ եկեալ 'ի
գոյացումէ ջրային հիւթոյ . բազմապատիկ և պէտպէս
անուանս ընծայեմք այսմիկ ախտի ըստ զանազանուն մա
սանցն , որք են ենթակայ ընդունելոյ զախտս : 'Կախ՝ յոր
ժամ ջուրն տարածքի ընդ ամենայն մասունս մարմնոյ ,
յայնժամ անուանի՝ անազորքս , կամ լեուքօֆեմացիա ,
կամ խռօքիգիա ճէնէաւել . այսինքն ընդհանուր ջրգա
ղութի : Երկրորդ՝ եթէ ջուրն ժողովեալ մնայ միայն 'ի
ստորին որովայնն , յայնժամ ապ՝ աշիթէ , կամ խռո
քիգիա տեղ պատաս վէնթօսէ , այսինքն ջրգողութիւն տա
րին որովայնի : Երրորդ՝ եթէ ջուրն գումարեալ զետեղի
'ի կուրծս , յայնժամ յորջորջի՝ խորքիգիա ափ բէթթօ ,
կամ խռօգօսաչէ : Չորրորդ՝ 'ի լինել ջրոյն 'ի դուրն
կամ 'ի յուզելն , ապ յայնժամ խռօցէֆալօ , այսինքն
ջրգողութի գլխոյ : Հինգերորդ՝ յորժամ ջուրն փակեալ
մնայ 'ի քսակի , ինչ մասնաւոր՝ առանց բնաւ հաղորդու
նելոյ և հոսելոյ , յայնժամ առձայնի խռօքիգիա աղք
քաթա . ընդ այս տեսակաւ են՝ ջրգողութի արդանդի , որ
ապ՝ խռօքիգիա տեղայս մաթափէ , կամ ութէօ . և ջր
գողութին ձուարանի , որ կոչի՝ խռօքիգիա տեղի օվոյէ .
և ջրգողութին ֆալլօփիկանս փողոյ , զոր կոչեն խռօքի
գիա տեղի թուպէ ֆալլօրքիանէ , զնշանակութի սորա
տեսչիս ստորն 'ի կարգի իւրում . և ջրգողութն որովայ

Նամանկի, զոր կոչեն՝ խաւօրիզիա անէ բէռլթօնէօ . զորոյ իւրաքանչիւրոցն ուրոյն ճառեացուք :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ս Ա .

Յազատիս պաքճառաց անպարտա անուանեալ չրփողանիւնս ,
 և յազատիս պարճառաց ալիիէի, այսինքն չրփողանիւնս
 որսկնի :

Լիստա այսոքիկ յալով անգամ 'ի վեր երևին յան-
 տրամադրութէ ինչ անգամն , յրմելելոյ զօգի և կմբայլ
 ամենայն ոգիաւոր հեղանիւթն . և արդարեւ յայտնի իսկ
 է ճշգրտութի առածիս , որ ասի || Անյագ արդէնք յայտ
 կենցաղիս , կարճեն լոյկեանս 'ի ձեռն ախտիս || : Դար-
 ձեալ , պակասութի շարժմանց մարմնոյ՝ է հասարակ և
 ընդհանուր պատճառք այսր ախտիս . և յայն ասկա յեր-
 կարանիս , և յանշարժական անձինս յաճախ դասնին
 ախտքն : Բազում անգամ պատճառին ևս 'ի սաստիկ իմն
 լուծողականութէ , 'ի յաճախակի և յանցաղա հասաննէ
 արեան , 'ի դժնդակ և 'ի կարթ զօրաւոր փսխողականէ ,
 'ի ծորեցուցմանն լորձանաց . ևն : Դարձեալ , յանկարծ
 ընէ , և յանկնկալ իմն պնդութենէ սովորական և կա-
 բեար լուծմանց որովայնի , 'ի ստէպ ստէպ ուստասեղոյ ,
 որպէս առնեն կաքաւօղքն . 'ի յարգեղմանն քրտանց ոտից ,
 'ի զրտագոյն ջրոց՝ յորժամ անշափապէս ընկէ . որ զկնի
 աշխատանաց , և քրտնելոյ . 'ի տարժանաւոր իմն ճանա-
 պարհէ , 'ի բնակելոյ 'ի խոնաւուա և 'ի ցածագոյն տե-
 ղիս . վասն որոյ ախտքս այսոքիկ հասարակօրէն ախտ-
 պետեն 'ի ձորաքնակս . որպիսի են բնակիչք քաղաքին
 հորանախոյ , յերկար ժամանակս 'ի կէր արկանելոյ սակա-
 անուշիչս և գժուարամարտիս :

Այլ և պատճառիլ մարմի ևս սովորաբար ներգոր-
 ծուծթ պլոց ախտից , որպիսի են՝ զալուկն , ախտցն ,
 և կարծրութիւն ըրդի , փորհարութիւնն , աքիւնախտն
 որովայնալուծուին , իմբիւման , թապէն , թղթաժեւոտ-
 լիւն , երկարատեւ աննգքն , ևն : Եւ վերջապէս յայնմ ա-
 մենայնէ , որք են պատճառ խափանելոյ զարտաշնչութի
 մարմնոյ , կամ զպատշաճական շրջանս արեան :

Յողաֆո Նանաւոր պարճաւոր անպարտի : և աշխիւի :

Ս' անաւոր և տեղական պատճառքն պարտի տե-
սակի ջրգողութեց' են ապականութիւնն արեան, Թու-
լութիւն ընդհանուր, հասաւատութիւն անզորութիւն, ամբո-
փումն մանրաթիւից, որք զեռեղեւալ կան 'ի մկանունս,
և յայլ մասունս կենդանւոյն, երբեմն ևս պատճառի 'ի
խցանաց աւիշկեան անօթոց. և այլ երբեմն 'ի Թանգից,
որով ընդ երկար վշտանայ և տաղնապի հիւանդն, 'ի կա-
րի և յանջափ երակ հատանելոյ, յերկարապէս որովայ-
նահոսութենէ, 'ի լինելութեալ անուանեալ ախտէ, և
յայլ ամենայն ախտէ, որովք մամաղային կամ մարսողա-
կան զօրութիւն տկարանայ, և լինի անյաջող 'ի մատակա-
րորէ և 'ի բաշխել զնպաստս կազմուածոց : Դարձեալ :
պատճառի 'ի կորստենէ արեան, յաւատութիւն շիճկային
և իւզային հիւթոց, յայլայլութենէ խժային հիւթոց,
յայտուցմանէ լերդի, և փայծեղան, 'ի խցմանէ միտեն-
արական մասնաց :

Յողաֆո Նանաւոր նշանաց անպարտի :

Հասարակօրէն ուղքն և սրունքն սկսանին ուռիլ, և
նշանաւոր ուռոյցն 'ի վեր երևի յընկողմանիւն. և 'ի ծա-
գիլ առաւօտու փարատիլ սկսանին, և 'ի մեռն զմատունս
յուռուցեալ մատունս մարմնոյ, մանաւանդ յերեկոյեան
պահու, տալաւորի 'ի նմա, տեղիքն մնան փոսածն : Այ-
տուցն առ սակաւ սակաւ վերանայ, և ելանէ 'ի մէջս, 'ի
բազուկս, և մինչև ցգլուխն. և իսկ և իսկ շնչառութիւն
գծուարանայ, և մեզն յոյժ նուազի, և հարարակօրէն
նոյրապէսնայ, և երբեմն ևս կզմարագոյն երևի, մա-
նաւանդ եթէ տարածանի յորովայնն ստորին, և կամ փո-
խանցէ 'ի լնարդն : Ախտաժեռեալն ունի ծարաւ տա-
տիկ, որովայնն է փակեալ, շնչառութիւն յոյժ նեղեալ,
քիրան բնաւ ուրեք ոչ գտանի, այլ եթէ գտանի ևս՝
կարի նուազ և բանի. բայց յայտոյնի նշանաց ախտակիրն
կրէ զնեղութիւն սրտի, և զծանրութիւն, և զտենդ իմն ծե-
րական, որ ափ՝ Ֆեպպուէ եթիքա, և հազա կարի տար-
ժանաւորս. այս յետին նշանս՝ հասարակօրէն ցուցակ է
ախտաւորութե փայծեղան :

Յաղագս սեպհական նշանաց աշխիւնի, այսինքն ՆԻԿԻԱՆԷ
որովայնի կամ սփորին որովայնի .

'Ի դիպուածս Բաղդադի քաղաքի վերոգրեալ նշանաց ,
Յրգողութիւն որովայնի լինի յոյժ այտուցեալ , և 'ի գնեղ
զմի թաթ ձեռնին 'ի վերայ միոյ կողման որովայնի , և միւ
սով թաթիւ թեթեւապէս հարկանելով զմիւս կողմն , իս
կոյն 'ի ներքս անդ լսելի լինին ձայնք կամ որոտք փքոյ :
Մէջն կարի նուազ լինի , կարծիր կ'իկողմնորադոյն , ոտքն
ուռուցեալ , մանաւանդ յերեկոյեան պահու , իսկ գէմքն
ընդ առաւօտն . և բազումքն յորոյ վերայ ընկողմանի հիւ
անդն , մնայ կարկամեալ , և ծարաւն անընդհատ : Եւ որ
քան ընանի որովայնն փքով , այնքան 'ի վեր ելանէ տիւ
Ֆուսկմա անուանեալ թաղանթն . ուստի գծուարութի
մեծ կրէ 'ի տուրևառուէ շնչոյ , մանաւանդ յընկողմա
նիւն : Ջարկ բաղկերակին լինի թոյլ բայց ստեպ ստեպ :

Ախտակիրն ոչ հեշտեալ ընկողմանի 'ի վերայ թիկանց
առանց ուրուք ձեռնտուուէ . նեղի և տալնապի չորա
գոյն իմն հաղիւ , և երբեմն ևս արիւնախառն թուքս և
լորձունս ընդ բերանն արձակէ : Հուսկ յետոյ դեղնուին
երեսաց . Բաղդադի քաղաքի , յամր տենդն , փքոտուին , պըն
գութիւն որովայնի , նիհարութիւն վերին մասանց ևն , եւ
առաւել ընդհանուր նշանք այսր Բաղդադի : Որովայնն պար
պատի իբրև զփամփուշտ օդալիւ , և երբեմն իջանէ մինչև
'ի ծունկս , և ջուրք արտահանին , և արձակին յամենայն
կողմանց . և ոմանք յախտակրաց յառողջութի պատասպա
րին 'ի ձեռն այդպիսի նպաստաւորութիւն ընութեն . բայց
այդպիսի դիպուածք յոյժ սակաւք պատահին , և այն ևս
յառոյդ հասակի եղելոց : Իսկ եթէ անցեալ իցէ զա
ռւրքք Բաղդադի տեան , հասարակօրէն փոխարկի 'ի քաղց
կեղ , և ինքն մահակործան լինի :

Այլ իբրև Յրգողութիւն անաղաքեա , և Յրգողութիւն
որովայնի 'ի միասին գտանին , յայնժամ Բաղդադի լինի յոյժ
ժտանգաւոր , թէպէտև ինքն Յրգողութիւն որովայնի միայ
նակ ևս գոլով հաղիւ ուրեք է ապաքինելի , և փարա
տելի : Եթէ յառաջ գայ 'ի լեռքօֆլէմացիա անուա
նեալ Յրգողութիւն , որ պապճառի 'ի մեծագոյն իմն կողու
տենէ արեան , կամ յայլ ինչ և իցէ պատահարէ , մարթի
դարմանիլ հեշտեալ , և առանց աշխատանայ . բայց եթէ
յառաջ գայ 'ի լուծողութիւն կամ 'ի հոսմանէ բնական
կարգաւ պատահելոյ , յայնժամ լինի առաւել տարժա

նեղի, և գծուարարութեղի: Ոչ է պարտ ընաւ յուսա-
հատիլ, եթէ տխուս այս պատճառի 'ի սուր և 'ի գծն-
դակ ինչ ախտէ: որովայն են տենդն տենդհատ, տենդն
հանապազորեայ, շնչարգելութիւն. ևն: Այլ յայնժամ
պարտ է երկնչիլ և անյոյս լինել յորժամ յառաջ գայ
'ի յերկարատե ինչ ախտէ, որ գոյանայ 'ի մէջ ազեաց,
'ի Թղթածեաութէ, և 'ի լերգացաւուէ:

Յախտէս յայնմանէ որ ասի՝ արիթմի, այսինքն ջրգո-
ղութի որովայնի, համարի թէ աղջկուհիք, և կանայք ա-
ռաւել բարիորդ և դիւրագոյն ճանապարհաւ բժշկին, ք
թէ արք. որովհետեւ 'ի նոսա չլինի այնքան գծնեայ և զ-
բաւոր, որպէս միւս այն ախտն, որ ասի խոռօրիզիս սալ-
քածա: Իւ եթէ յառաջ գայ 'ի սակապէս արգելմանէ
միզի, առանց ընթացակցուի այլ ինչ արտաքին ախտի,
որպէս պատահի երբեմն, յայնժամ յոյժ գիւրաւ և փու-
թնով է գարմանեղի, և բուժեղի. յայգպիսի գիպուածս
գէպ լինի երբեմն, եթէ առանց իրից գեղորեից՝ միայն բը-
նութեն նպատաստութիւն գտանի առողջութի, որպէս
հասարակօրէն համեմը միզի, և է, բնմն ևս լուծողութի
որովայնի:

Դարձեալ, համարի ևս՝ եթէ տխուս այս մարմին ա-
պաքինիլ պատահանամք ջրոյն 'ի պարտոյ ընակամն իմն ե-
ղանակաւ, որպէս յոլով անգամ առնեն վիրարութիւն
եւրօպիոյ: Այլ եթէ ընդ ախտիս զուգընթաց լինի և
սաղտկուի, Թթկութի, վատակրուի, մէզն կարմրեալ
և կարի հոսումն տեսաւսական արեան, Թքանելն զա-
րիւն, տենդն՝ ընդ որում համընթաց գտանի ռիսիքօլա
անուանեալ պալարն ևն, են նշանք և պատահարք կարի
գծալիք. չորագոյն և յաճախակի հազն տայ երկնչիլ
վասն ախտաւորութեան լերդի, և գուշակ է ջրգողութիւն
կրծոց: Փսխումն և լուծումն որովայնի. կարեն լինել 'ի
սկզբանն կարի օգտակարք և փրկարարք, բայց յարատե-
ւելն՝ պարտ է երկնչիլ: Երբժամ ախտայ այս պատահի յոյն
կանանց 'ի յոլութե նոցին՝ երբեմն մարմ է նոցա դիւրաւ
ազատիլ յախտէս, արտահանելով զուրս ինչ 'ի ծնանիլն
անդ. բայց երբեմն հաստատեալ մնայ օւռուցեալ իբրեւ
զառաջինն ըստ օրինակի յոյնաց: Ախտս այս կարէ ձգիլ
յերիար ժամանակս, քանզի ականատեսն էզպք բարում
անգամ, եթէ ոմանք ստացեալ զախտս զայս կրեցին զնոյն
առաւել քան զտանն, և զ12 ամս մեծաւ Թշուաւուի:

Յաղագր ինամադարութիւն և ֆառաւարտութիւն անաղարտ , և
աշխիւն անողանելաւ ջրգողութեանց , յորժամ 'ի վերայ հաս-
նին ըստ պարահման , և էնթալայն իցի Բարեկազմ :

Եւ յայսպիսի ախտակրի պարտ է ժուժկալել որքան հնա-
րաւոր իցէ՝ յամենայն ըմպելեաց , մանաւանդ 'ի ջրային
հեղանիւթոց : Սակայն եթէ հարկ 'ի վերայ կայցէ տալ
նոցա ըմպել առ 'ի շիջուցանել զծարաւն , յայնժամ
պարտ է 'ի գործ արկանել զշիճուկն կաթին՝ պատրաս-
տեալ ընդ մանանխոյ , կամ այլ ինչ թթուով , որպիսի են
հիւթն կիտրոնի , կամ նարնջոյ , և կամ ալէթօզաի : Ու
տեղեացն արժան է լինել չոր , և ջերմացուցիչ , և բնութ
միջարեղք . այդպիսի են հացն խորովեալ , և խորոված
միսն որպիսի և իցէ վայրենի անամնոց : Դարձեալ , 'ի
խտտեղինաց , որք են բնութ ջերմացուցիչ , և գրգռիչ ,
որպիսի են մանանեխն , նաթութուցիօն , ռաֆանօ ռուս-
տիքանօ , խաւսրն , սոխն , ևս պղքսիմաւն թաթախեալ
'ի սակաւ ինչ գինի , կամ յօդի , որք բաց 'ի անուցիչ զօ-
րութէ , ունին ներգործութիւն ինչ մանասուոր 'ի շիջու-
ցանել զծարաւն : Ոմանք յախտակրաց գործածութիւն ա-
սացեալ կերակրեղինաց միայն ստացան զկատարեալ ա-
ռողջութի :

Հարժումն և չջնադայութիւն եթէ կարելի իցէ հիւան-
դին , մեծապէս շահարեք է և օգտակար 'ի գիպուածո
ախտախ . սմին իրի պարտ է նմա ստեպ ստեպ գնալ աշխա-
տիլ և գործել զերկիր . և յայլ այդպիսի շարժողութիւն
յարատենել որքան հնարաւոր իցէ : Իսկ եթէ ասիկար
լինիցի առ այդպիսի շարժմունս , հեծեալ 'ի ջորիս գնալ-
ցէ ըստ կարողութեն . և յայնժամ ևս այդ օրինակ շար-
ժումն լինի կարի օգտուէտ : Անկողնիք ախտակրիս պար-
տին լինել յոյժ կարծր , և օգն սենեկին ջերմ և չոր . իսկ
եթէ օգն քաղաքին իցէ խոնաւ , պարտ է փոխել զքնա-
կուկն , և երթալ 'ի տեղիս ուրանոր դասնի օգն ջերմ և
չոր : Հուսկ յետոյ 'ի մի բան բովանդակեալ զամենայն
ատեմ , եթէ արժան է 'ի գործ արկանել զամենայն մի-
ջոցս , և զհնարս , որով մարթ իցէ զբգռել և շարժել զար-
տաշնչութիւն մարմնոյ . նմին իրի յոյժ բարիորք է յուսուքն
երկու կամ երեք անգամ շփել զմարմին հիւանդին չորա-
ցուցեալ չախայիւ , կամ մորթով ևն :

Դարձանք և Դեղորայքի 'ի վար տրխանելի 'ի Դիպուսածո
Զբոհողութեց :

Եթէ ախտակիրն լինիցի երիտասարդ, և ունիցի դա-
րեկազմ խառնուածս, մնալ թէ նմա պատասխարիլ 'ի կա-
տարեալ առողջութի 'ի ձեռն սաստիկ և կարի զօրաւոր
փխտողականաց և լուծողականաց, և 'ի ձեռն գեղարէից,
որք ընդունակ իցեն 'ի դրդուել և 'ի շարժել զմէզն, և
զքիրտն : Ա՛ռ կէս տրամ իբէքաբուանա փոշի արարեալ,
ընդ կէս ունկի՝ օսսիմէլ շիլլիթիքօի՝ մարթ է յօրինել
փխտողական իմն կարի վայելուչ և պատշաճական վասն
չափահասակաց, բայց միջահատելով երկու կամ երիս ա-
ւուրս 'ի մէջ փխտողականացն . զգոյշ լինել պարտ է, զի
մի՛ առատօրէն, և յանչափս ջուր արբցէ, մինչև խանգա-
րեալ եղծանիլ զօրութե նորին . այլ՝ մի կի՛մ երկու բաժակ
դազմ ջուրն երիցիկի շատ լիցի առ 'ի դիւրապատրաստել
զմքորոքութիւնն : 'ի միում աւուր 'ի միջահատուէ զկնի
փխտողականին, տուր ախտակիրն և զհետագայ լուծողա-
կանն : Ա՛ռ կէս տրամ եալարբա փոշի արարեալ . երկու
տրամ՝ քուէմօռ տի թառթառ, և վեց ցորեան քալօ-
մէլանօ . և զանգեալ ընդ բաւականաչափ շիլօբօ տի ռօ
զափ՝ արա՛ մի կամ երկու հատագեղ, և կանխաւ ընդ ա-
ւաւօտն տուր կլանել կամ ուտել ախտակիրն . և յետ
այնորիկ որքան սակաւաչափ ջուր ըմպիցէ, այնքան բա-
րիդք և օգտաւէտ լինի . այլ էթէ յոյժ նեղեալ տաղնա-
պի 'ի ծարաւոյ, մնալ թէ երբեմն տալ ըմպել փոքրիկ սկա-
հակաւ զարդանակ հալու :

Դարձեալ, պարզ է ախտակիրս յերեկոյեան պահու-
յերթալն յանկողին 'ի կիր արկանել զյետագայ գեղն :
Ա՛ռ չորս կամ 5 ցորեան քանֆօրա, և մի ցորեան՝ օրփօ .
և զանգեալ ընդ բաւականաչափ շարապն նարնջոյ, արա՛
մէն մի հապ, և տուր կլանել . յորմէ սովորաբար զհետ
գայ թեթեւ քիրտն . մարթ է ևս 'ի գործ արկանել եր-
բեմն սակաւ քանակութի զշիճուկն կաթին պատրաստեալ
գինեաւ . ևս մարթ է 'ի վերայ ասացեալ շիճիկի յաւե-
լուլ փոքրիկ դրդալ մի՛ սրիթիթօ տի քօռնօ տի չէռօ :

Դարձեալ . յամենայնում աւուր 'ի չորս կամ 'ի հինգ
ժամու միանգամ նոյնպէս փոքրիկ իմն գրգալիւ պարտ
է 'ի վար արկանել զյետագայ գեղորայքն : Ընկալ քօբօլէ
տի ճինէբո, սէմէն տի սէնաբէ, ռատիլէ տի ռաֆանօ
ռուստիբանօ . յիւրաքանչիւրոցն կէս կէս ունկի . և կէս

լիար չէնէնէ տի ճէնէնթու : Եւ խառնեալ ընդ մի քսեստ ուէնո անուանեալ գինւոյ, կմ ուժգին պիւռաի, թող մարտիլ 'ի միմեանս' ընդ միջոց քանի ինչ աւուրց . և ապա զտեալ 'ի գործ արկ : Կոքա՝ որք ոչ կարեն 'ի ձեռս բերել զասացեալ գեղորայս, պարտին 'ի գործ արկանել զխաշուէն սէնէկալ անուանեալ արմատոյ, որ ևս է յոյժ քրտնաբեր, և օգտակար : Այանքսեստ եղէ միանգամ, եթէ կրօղ դք ախտիւ անազարբա՝ բուժեալ ապա քինեցաւ միայն 'ի ձեռն մոխրոյ ճէնէնթու անուանեալ ծառոյ խառնելոյ ընդ գինւոյ :

Բաց 'ի սոցանէ, և 'ի սոցին նման գեղոց՝ է և այլ իմն գեղ յոյժ միզարբեր և կարի պատշաճական 'ի դիպուածս ախտից ջրգորութեց, զոր և 'ի բազում ժամանակաց հետէ բազում երևելի բժիշկք եւրոպիոյ 'ի կիրառին, այն ինքն է տիճիթալէ բուռբուռեա, յորմէ պարտ է առնուլ մի կամ երկու ցորեան յաւուրն : Զայս գեղ բազմօրինակ գրեմ տալ ախտաժետաց : Զոր օրինակ . 'ի չորս ունկի հասարակ ջրոյ, որ քաղցրացուցեալ իցէ շաքարաւ՝ որչափ և կամք իցեն, արկանի երկու կշիւ ցորեան՝ 'ի վերոգրեալ տիճիթալէէն, որ լինի ըմպելի ինչ ախտաժեղի քմաց, և նման հասարակ օշարակի . թող ըզխառնուրգս զայս մարտիլ 'ի միմեանս ընդ միջոց քսան և չորս ժամուոյ . յետ այնորիկ զտեալ զայս, և տուր ըմպել ախտակրին չորս բաժակ չորս անգամ յաւուրն : Երբեմն ևս գրեմ տալ երկու ցորեան 'ի վերոյիշեալ տիճիթալէէն՝ յաւելլով 'ի նոյն մի և կէս արամ սէնէկա, և վեց կամ եօթն ունկի հասարակ ջուր, և թող եռալ՝ մինչև ցապառիլ կիսոյ ջրոյն, և ապա զտեալ և տուր ըմպել ախտակրին 'ի միջոց երկուտասան ժամուոյ՝ ըստ չափու միոյ ունկելոյ : Այս տիճիթալէ բուռբուռեան ունի և զմեա սակար որակուիս, որ 'ի վեր երևի 'ի գործածութե յաբատեաբար . զորմէ անցես լիովին 'ի տառն Տ . 'ի կարգի իւրում : Կոյնպէս օգտաւէտ է արդանակն չինգուէ ուստիք արեւելէնթի անուանեալ արմատոյ :

Յազաֆս Խառնարուիւնէ և Դեղորեիցն Ըրգուրեիցն անպարգաի և ալիիի, և յայլ տեւայն Դիդուածս՝ յորում 'ի վերայ գտն ըստ պատահման :

Առաւարութիւնն և գեղորայքն, զորմէ վերագոյնդ խօսեցաք . պատշառն զառողջութիւն ըստ պատահման միայն՝ եթէ ախտակրին վեճակեալ իցէ բարեկազմ բնու

Թէ. իսկ եթէ ախոջն 'ի վեր երևին 'ի վառ Թար ինչ նիւ-
թոց, կամ յապականութի ինչ գոյացելոյ 'ի ներքա աշ-
եայն, յայնժամ չէ՞ օրէն 'ի գործ արկանել զփոխողա-
կանան, և զկարի զօրաւոր լուծողականն : Յայսպիսի գի-
տուածս պարտ է շատանալ նպաստամատոյց լինելով
բնութիւնն 'ի ձեռն գեղորելոց, գրգռելով զգառուցողական
զօրութիւն միզի : և պահելով զզօրութիւն հիւանդին, 'ի
գործ արկանելով միայն զՆերհագին, և զանուցիչ քո-
տիայն : Գերազանց գեղ իմն է 'ի թուօն՝ առ 'ի շարժել
զարտաթորումն միզի . քանզի ականատես իսկ եղէ, եթէ
երկոտասարդ ոմն ապաքինեցաւ 'ի գծնգակ իմն ջրգորու-
թենէ, որ համարեալ էր անբուժելի և անզարմանելի .
միայն 'ի ձեռն այսորիկ գեղոյ, յամենայնում՝ առաւօ-
տու՝ առնելով մի արամ նիթուօ, բաժակ մի սկիւռափե-
խառնեալ :

Փոշին մկնտխոյ, որ ասի՝ բոլրէսէ տի սգուելիք, է նը
մնապէս գեղ իմն աղնիւ, զից կամ եօթն կշիռ ցորեան
ընդ 24 ցորեան նիթուօի, և բաժակ մի աղգու կինամինի
ջրով, յաւուրն երկու անգամ 'ի գործ արկանելով : Դար
ձեալ, ականատես եղէ բազում անգամ 'ի գիպուածս
ախտիս՝ մեծի շահաւէտութե քուէմօռ տի Թաւ. Թաւօի,
որ լուծանէ զորովայնն, և զմէզն . ևս յոլով անգամ
պատռառէ զառողջութի, եթէ յարատե 'ի գործ արկա-
նի 'ի պատշաճաւոր ժամանակի : Պարտ է սկիզբն առնել
յերկու կամ յերիս աւուրս 'ի գործ արկանել զմի սանկի,
և առ սակաւ սակաւ առաւելուել մինչև ցերեկու կժ ցե-
րիս ունկիս, եթէ տանիցի ստամոքսն առ այս . և չէ՛ հարկ
զմի ունկին միանգամայն առնուել, այլ բարձր ևս է բա-
ժանելն յերիս կամ 'ի չորս մասուծն :

Դարձեալ գեղ իմն աղնուագոյն, և յոյժ վայելուչ,
գոր սովոր են 'ի գործ արկանել 'ի հիւանդանոցն լոնա-
ուայի, է այս : Առ երկու արամ ռատիչէ տի Եէնտօռ-
ռիս, և նոյնչափ կինամին փոշի արարեալ, զփոշիացու-
ցեալ կեղևն մկնտխոյ, զխաշնդեղ, զհասապտուղն գիոյ,
և զալն օշնդրի, յիւրաքանչիւրոցն մէն մի տրամ : Չորս
խառնեալ 'ի մի և կէս քսեառ հնազոյն գինւոյ, թոզ
մաքսիլ 'ի միմանս՝ ընդ միջոց քսան և չորս ժամուց .
յետ այնորիկ զտեա և 'ի գործ արկ ըստ հաճոյիցդ յա-
ւուրն երկոյս կամ չորս անգամ : Նոյնպէս շահաւէտ է
միլլէրէտին ըստ չափու կիոց տրամոյ երկիցս անգամ
յաւուրն :

'ի գիպուածս տնազարդս տնուտնեալ ջրգորութե առ

վարուի է առնել երբեմն թեթեւ ինչ ցեառման յոգս կը
 'ի սրունս, որով երբեմն ջուրքն արտահանին այսու ճա-
 նապարհաւ. բայց զգոյշ լինել պարտ է վերաբուժին՝ զի
 մի 'ի կարի խորագոյնս ցեաեցե, և անգր քան զմարմն
 անցանիցէ :

Դարձեալ է և այլ գեղ, որ առանց զայրացուցանե-
 լոյ գրգռէ զմէզն և զթուքն. և է այս : Ընկալ կէս արամ՝
 քաշի մինստից, և կէս ունկի՝ սալէ տի ստատ. և բաժա-
 նեմս զայս 'ի 12 հասարակաւ մատունս, և պարտ է
 ախտակրին ընդունիլ յամենայն երեք ժամու մէն մի
 մասն 'ի վերոյ բաժանեալ գեղոյն մինչև ցտրս կմ ցհինգ
 անգամ յաւուրն, և վերաբնկել արժան է բաժակ մի
 հասարակ օշորակ. որ թթուացեալ իցէ փոքրիկ գրգալ
 մի քացախով, կամ հիւթ ոյն կիտրոնի : Դարձել, պարտ
 է 'ի գործ արկանել քովին թի սրիթօղի, և տէքսթթօ
 տի քինս՝ առ 'ի աճապարեալ արդէտուլ զքաղցկեզն՝ որ
 հասարակօրէն օտվոր է ընդ առաջ ելանել 'ի դիպուածի
 առտ :

'ի դիպուածս ջրգաղութն աշիթէի 'ի գերե ելանել
 լուծողականացն և քրանաբերիցն, հարկ է յայնժամ ծա-
 կել զփոր ախտակրին առ 'ի հանել արտաքս զգումարեջ
 շիճուկս կամ ջուրս : 'ի գործածութն է այդ հասարա-
 կօրէն, յորմէ և չէ մարթ 'ի վեր երկել երիք վտանգի.
 բայց իթէ ըստ պատահման ծակեալ իցէ ինչ 'ի փոր-
 տեացն սակ. ընդ երկար ժամանակս մնալոյ նոցին 'ի մեջ
 ջրոցն կամ շիճկացն, յայնժամ չուսի ինչ ներգործութ
 ծակուան :

Ազնուագոյն դեղ իմն է առ 'ի գուրտ վանել զշիճուկս
 կամ զլուրս 'ի դիպուածս ջրգաղութն աշիթէի, այսինքն
 որովայնի, որով առաջի աջաց խնց ապաքինեցաւ ոմն
 յախտէս, և է այս : Առ մի և կէս ունկի՝ հիւթն երկ-
 րորդ կեղեց սամպուքօ յորջորջեալ ծառոյ, որ ասի՝
 սուքօ տեղաւ, ակճամատ պոսցոս տէլ սամպուքօ՝ յաւուրն
 ցտրս անգամ խառնեալ երկու գրգալ սպիտակ գինեաւ.
 Բազում անգամ դիտրձ առի այսորիկ գեղոյ, և 'ի գործ
 արկի 'ի բազում յայլ դիպուածս, թեպէտ ոչ միշտ
 պատճառէ գիտարեալ աստղութն, բայց միշտ ներգոր-
 ժէ և արտահանէ զլուքն կամ ճանապարհաւ կզկզա-
 նաց, և կամ միզի : Բազում անգամ գեղ լինի, զի գեղս
 այս պատճառէ դիսխումն, և այս յառաջ գոյ յոլով
 անգամ 'ի պարտուրելոյ օտամբսի. և յայնժամ պարտ է
 միջահարել զգործածութն գեղոյս, և յօրինել զփսխո-

զանկան իմն պատշաճաւոր հասակի և զօրութեւն անտաւ կրին, և յետ այնորիկ վերապին մատուցանել զգեղն, որ բազում անգամ օգտաւէտ լինի, իսկ եթէ փսխէ կամ ործայ զգեղն, յայնժամ չէ՛ օրէն 'ի գործ արկանել և ոչ իսկ զփսխողական :

'Ի վախճանի եթէ անաղարջաւ կամ աշխիժէ անուանեալ ջրգողութիւնն պատճառն 'ի խցողութիւն լերդի, կամ փայծեղան, կամ մետենարի են, յայնժամ ընդունայն է աշխատանքն : և վատապէն 'ի բուժումն նորին, բայց եթէ 'ի գործ արկանելին գեղարայք ինչ սեպհանք, որովք մարմ իցէ եղծանել և ջնջել զխցողութիւնն արպես ունիմք խօսիլ 'ի գլուխ լէ :

Յատանելոց ցայս վայր քաջայայտ երեւի, եթէ զխոր գծուարաւ բուժելի են ջրգողութիւնն այսգրիկ սկին իրի փոյթ մեծ ունել պարտ է բժշկին իսկ և իսկ 'ի գործ արկանել զվերոյիշեալ գեղարայքս և զկառավարութիւնս մինչև իցեն անտոցս հաստատեալք :

Յազաֆս Բէ զխոր պարփ իցէ խոռովորել զախափիրն 'ի Դիպոաֆս յորում հոսին ջուրն, և յազաֆս հմարից՝ որովք արգելանի վերադառնան նոյնի :

'Ի զիպուածա, յորում ջուրն հոսին, պարտ է 'ի գործ արկանել անտապիրն զգեղարայս զօրացուցիւս, որ պիտի են՝ քինա, էլիսպիռէ տե վեթոփօլօ, համեմունք են, 'ի վերայ որոց յաւելուլ և զքառականաչափ խաշնգեղ, և զամենայն արկեալ 'ի գինի են : Վերակրոցն պարտ է լինել չոր և անուցիւ, և անտապիրն պարտ է միշտ շարժումն առնել ըստ կարողութեւն տանց խոնջելոյ :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Բ .

Յազաֆս ջրգողութեւն իրծոց, որ իւնի՝ Ի Կաօֆիւլիա Կէլ Բէթիօ :

Սխտա այս սովորաբար ունի ընթացս ինչ կարի գանգաղկոտս, և պատահի առաւել 'ի ծերունիս, 'ի յերկարատե անտապենալս, 'ի բարձրաձայն երգօզս, որոյ նշանքն են յոյժ անյայտ և անստոյգ . մինչև բազում անգամ ոչ իմացեալ լինի, բայց եթէ զկնի մահառանն բանալով, և յօշոտելով : Սխտա այս ոչ է՝ միշտ միօրինակ, մանաւանդ եթէ յառաջ գայ 'ի թողածիսութեւն, 'ի ջրն

չարդերութիւն, և այլ ախտից կրծոց : Բայց երբեմն գիւ-
րաւ ճանաչի, յորժամ կախեալ կայ 'ի տարբեր ախտից,
որպիսի են խողք կամ խոշոլ պարանոցի, սքոռալութօ ա-
նուանեալ ախտն, գաղղիական ախտն, ջրդողութի որո-
վայնի, ևն :

Յաղագս նշանաց ջրդողութի կրծոց :

Ընդհանրապէս 'ի յարակցութիւն ոմանց նշանաց ևեթ
մարմն է ճանաչել, եթէ դոտանի ախտս այս : Առաջինն
այսոցիկ նշանաց՝ է ստէպ ստէպ և դժուարաւ շնչառու-
թիւնն, մանաւանդ 'ի գիշերի 'ի սկզբան անդ. քնոյ, յո-
րում յոյժ առաւել դժուարանոց : Ոմանք յախտակրաց
պլնքան տառապին և նեղին, մինչև ոչ կարել ընկողմա-
նիլ 'ի վերայ անկողնոյն, և ոչ կարեն դուռնչ առնուլ.
բայց եթէ նստելով կորացեալ յառաջկցոյ : Իսկ միւս
նշանքն յառաջ գան 'ի ծանրութիւն ինչ, զոր զգայ հի-
ւանդն 'ի վերայ ստոծանի անուանեալ թաղանթի կամ
մկանի, հանգերձ ցաւով իւր 'ի վերայ կրծոցն, կամ 'ի
յուսս, կամ 'ի բաղուկս . հազն միշտ լինի չոր՝ քան թէ
խոնաւ . ոմանք 'ի սկզբան ախտիս թքանեն զտրիւն . իսկ
և ոմանք ոչ թքանեն, և ոչ իսկ հազս ունին :

Սովորաբար ընդ ախտիս զուգընթաց լինի և ջերմու-
թի ինչ մեղմ, որ ասի Ֆէպպուէ լէնթա . զարկ բազկե-
րակին լինի մանր, անհամաձայն, և ընդհատ . ծարաւն
երբեմն լինի սաստիկ, բայց ոչ որպէս 'ի գիպուածս ջր-
դողութե որովայնի : Սովորաբար ուռցոյն 'ի վեր երեւի 'ի
չրթունս, 'ի ձեռս, 'ի սրունս, 'ի կուրծս, 'ի բաղուկս,
և 'ի գէմս . որովայնն լինի պնդապոյն, և եղունգն կար-
կամեալ, ևն : Են և այլ նշանք, որպիսի՝ գողցողութիւն
որտի, քիտոն գիշերային, ցաւն միջաց, նուազութիւն կմ
առատութիւն միջի, և այլ պատահարք հասարակք միւս
ախտից :

Խնամաբարութիւն և գեղարար պահանջաց 'ի դիպուածս
ախտիս :

Եթէ ուրեք ուրեք առձայնի ախտս այս անբուժելի,
պարտ է 'ի միտ առնուլ, եթէ այդ ասի ոչ վանն պակա-
ռութե գեղորեից՝ 'ի ձեռն որոց մարմն իցէ գիւնամարտիլ
ընդ ախտիս . քանզի գեղորայքն, որոց վանն վերադոյնդ
խօսեցաք, մարմնն երբեմն 'ի գիպուածս յայս գալ 'ի

պէս . որպէս միասին . օստիմէլ շիւթթիքօն , օղեսա
բաղադրեալ միասին , զարակն միասեայ , ևն , ևն առա
ւել ներդարծիք 'ի գիպուածս ջրգողութե կրծոց : Նոյն
պէս և քեռմէլ մինէնալէն բառ կարծեսոյ բարձրագոյն
և հմտագոյն հեղինակաց ' է գեղ իմն կարի աղնիւ և օգ
տաւէտ : Օշարակն միասեայ , որ ասի՝ օստիմէլ շիւթթի
քօ , փոքրիկ գրգալ մի եղեալ 'ի սկահակ և խառնեալ
արդանակաւն թիլիօ անուանեալ ծաղկան՝ տուր ըմպել
ախտակրին յաւուրն երկու քնդամ :

Դարձեալ , ընկալ աքուս տի պօռուածինէ , և տի
քառասո սանթօ՝ յիւրաքանչիւրոյն երկու ունկի . մի ունկ
կի՝ օստիմէլ շիւթթիքօ , և երկու ունկի՝ շիւթթօ տի թու
սիլլաձինէ , խառնեալ բարիօք , և տուր հիւանդին յամե
նայն ժամու մի կամ երկու գրգալ : Իսկ յորժամ 'ի
գործ արկանն օշարակն միասեայ , յայնժամ պարտ է 'ի
բաց թողուլ զօստիմէլէն , կամ՝ շիւթթօ տի թուսիլլաձի
նէն , և խառնեալ 'ի միասին զօշարակն միասեայ ընդ
նոյնչափ ջրոյ 'ի գործ արկանել , զոր պարտ է բաժակաւ
ժառուցանել , կամ խառնել ընդ հասարակ ըմպելոյն :
Չքեռմէլ մինէնալէն արժան է 'ի սակաւաքանակ մա
սունս բաժանել 'ի կէս ցորենոյ մինչև ցմի ամբողջ , և
խառնեալ ընդ շաքարի 'ի գործ արկանել յաւուրն երկու
կամ չորիցս անգամ յարասեակ ընդ երկար ժամանակաւ
Հարկ է լուծողականս յորինել ախտանկրիս երբեմնաւ
պէս ընդ շիւթթօ տի սրին չեքվինօ , կամ սոսկ մի և կէզ
ունկի ջրով խառնելոյ ընդ շիւթթօքսի հետապայ եղա
նակաւ : Ընկալ շիւթթօքս փոշի արարեալ կէս որամ ,
կ. եռացն զայն մի բաժակ ջրով . յորոյ վերայ յաւել կէս
ունկի՝ սրին չեքվինօ : Բայց երբեմն հարկ լինի հապ կազ
մել և յայնժամ այսպէս կազմեալ : Առ շիւթթօքս 1 ք
ցորենն , չէ ցորենն փոշիացուցեալ ասպառպառօ , և
կէս որամ քաշեօն տի թառթառօ , և շիւթթօ տի սրին
չեքվինօ բաւականչափ առ 'ի կազմել երկու կամ ե
րկք հատագեղս : Դեղ իմն աղնիւ և գերազանց քան զայլ
գեղորայս՝ զորոյ ցայս վայր խօսեցաք , է բառալէնթէ
զին , այսինքն շիճկահանութի կամ ջրահանութի , որ է
գործողութիւն ինչ վիրաբուժից , եթէ քաջարուեստ
բժիշկն 'ի ձեռն նշանաց քաջ 'ի միտ առցէ գիական
ախտա . որով մարթ է արմատաքի խլել զախտն . բայց
պարտ է միշտ և յաւելա փոշի մեծ ունել յարտահանել
զշիճուկս կամ զուրս , որք ժողովեալ են 'ի կուրծս :
որք կըձիմն , և խառնեալ լինին օգտաւէտ ներդարծութի
գեղոյս :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Շ Գ .

Յաղագս ջրգողութի գլխոյ , իմ օղջոյ , որ ասի՝ իբրոյն-
գաւթ , իմ իբրոյնիւիս ԳԵԼ լիւ-միւս :

Ջրգողութիս այս՝ որպէս ասացաք 'ի սկզբան անդ-
գլխոյս , է հաւաքումն ինչ ջրոյ , որք փակեալ մնան 'ի
խոռոչս ուղղոյ՝ առանց բնաւ հաղորդութի ունեցոյ ընդ
այլ լուծականս և հոսականս , և հաղիւ երբէք է ապաքի-
նելի , մանաւանդ եթէ ինչ հնացեալ : Ախառ այս հասա-
րակօրէն յաճախ գտանի յեւրոպիայ . և յաւէտ 'ի ճի-
նէվա , 'ի վիէննա , և 'ի Էտրուսկի անուանեալ քաւ
զաքանա :

Յաղագս պարճառաց ջրգողութի գլխոյ :

Ախառ այս բաղում անգամ է ինքնեկ՝ և ոչ յայլ
ախառ ծագեալ . փոքրիկ մանկունքն են յոյժ ենթակայ
այսպիսի ջրգողութի , մանաւանդ 'ի ժամանակի , յորում
ծագին ատամունք նոցին : Երբեմն ևս պատճառի 'ի հա-
նապաղօրեայ և 'ի հրատապ ջերմիստե , 'ի յերկարատե
հիւանդութի , 'ի յանկարծօրէն և 'ի յորդ գառարկելոյ
արեան կամ գոյգոյնաց , 'ի յերկիւղէ , 'ի կարի իմն տկա-
րութի ջրաց և մանրութեց , 'ի բորբոքմանէ և 'ի յամ-
բոխմանէ ուղղոյ , 'ի հարուածոց գլխոյ , 'ի յուժգին
շարժմանէ ուղղոյ , որ պատճառի 'ի նուազմանէ արտի , 'ի
յափրուէ , 'ի պտուտմանէ գլխոյ , 'ի քնափուէ , 'ի բռնի
շարժմանէ մկանանց կմ ջրաց , ևն . 'ի ցուրտ և 'ի խոնաւ
հաղմոց՝ յորժամ յերկար ժամանակ գլխաքաց մնացէ ոք
դինի հիւանդութի կամ աղետաւանաց և քրանելոյ : 'ի
վախճանի յայնմ ամենայնէ որք են առիթ արդեցոյ զպե-
տաշնութի մաքմոյ , և խափանելոյ զպատահական շրթ-
լանս արեան , և աւելից :

Յաղագս սեպհալան նշանաց ջրգողութի գլխոյ :

Հասարակօրէն ախտակիրն զոյս զցաւ , զծանրութի ,
և զպայտ գլխոյ , որում և զուգընթաց լինի տապնապ
մեծ , և անձկութի արտի : Զարկ բազկերակին 'ի սկզբան
անդ լինի մեղմագոյն , և ապա արագոյն : Մեղն երբեմն
հոսի սակաւաքանակ , և երբեմն առաօթօրէն , գեղնագոյն՝

և ջինջ : Աչքն լինի կարմրերանգ , շագոյն , գնջ , և բը-
ժոտ . երևակայութիւն , և կերպարանն խանգարին : Ախ-
տակիրն ործայ կամ ժայթքէ զմրուր ինչ ծանր , ապիտակ
և ջինջ : Զկնի այս ամենայն նշանաց առ սակաւ սակաւ
'ի վերայ գայ այլափոխութի , քնափութի , գելուսն կամ
կեկուսն մկանանց , մանաւանդ 'ի մկանս աչաց , և այլ
սոսկատեօիլ նշանք անգամագոտութե :

Յայսմ յետին գիպուածի պարտ է մեծապէս զգոյշ
լինել 'ի վերայ անձին ախտակրիս . զի այդ օրինակ այլա-
փոխութի , քնափութի , խանգարումն երևակայութեան
են , գուշակ են անվրէպ ապերձանիկ ելից նորին : Ախտա-
այս բազում անգամ ևս աւարտի 'ի կուրութի , 'ի խլու-
թի , 'ի խելագարութի , 'ի վերնոտութի , 'ի մշտտեւ գըլ-
խացաւութի , 'ի սրտախօթութի , յանգամալուծութի ,
'ի ջգային բնաւորութի , և յայլ և այլ ախտս եռացու-
ցիւ ռգուոյ : Զուրքն ուղղոյ՝ որք ապտաքս . հոսին զկնի
հասանելոյ և բանալոյ զգանկն գիոյ , գրեթէ միշտ լինին
գեղնագոյն , և ջինջ :

Յաղագս Դեղբէիցի , զորս մարի է 'ի Գործ արեանէ 'ի Դի-
պոսածս Ըրփողսն Գլխոյ :

'Ի դիպուածս յայս մեծի զգուշութե պէտք են առ-
'ի գործ արկանել զգեղորայս : Կախ՝ պարտ է փութանա-
կի գնել ըսնաբաց վէշեթաթօւիօ 'ի վերայ ծոծրակի ,
նոյնպէս պարտ է սղորակս գնել 'ի վերայ երաստանի :
Իսկ փոխողականն , և լուծողականն հարակաւորապէս
պահանջի 'ի դիպուածս յայս . զորս պարտ է կրկնել նկա-
տեալ 'ի պարտաբայս տկարութե , և հասակի ախտակրին ,
և սաստկութե նշանացն ախտիս : Եւ իբրեւ վերողորեալ ,
կամ սոցին նման գեղորէիւք ոչ պակասեցնի սաստկութե
նշանաց , եթէ չն ևս իցէ կաղղուրեղ՝ արտաակրին , ոչնչ
արդէք կայ գործածութի մեղկի՝ որ ասի մեղքութիօ :
Զոր օրինակ : Ա՛ռ կէս ունկի՝ զտեալ անդիկն , և մի ուն-
կի՝ քաղցրաւենի վարդի , բարիոք զանդեմ ընդ միմեանս ,
արա՛ տասնութ հապս , և այսպիսի հապք չըջապատել
փոշուոյն կինամոնի , տացին յերկու հատէ մինչև ցլեց՝
չորս անգամ յաւուրն :

Նոյնպէս օգտուէտ է պօսնիթօ յորջորջեալ բոցան , որ
այսպէս բաղադրի : Քսան կշիռ ցորեան՝ էսթուսթթօ
ա՛ պօսնիթօ , և ռօպ տի սամպուքօ՝ որչափ ինչ պէտք են
վասն շինելոյ զ48 հատագեղս , զորս չըջապատելի է փոշ-

ւոյն երկցիկ : 'Ի հասագեղոյ աստի պարտ է անտասկրին
ակերպն առնել յերկու կամ յերես աւուրս 'ի դործ ար-
կանել մէն մի հատ , և առ փոքր փոքր աւաւելուլ մին
չէ ցլորս հաստ , եթէ տանիցի ստամոքան :

Դարմեալ՝ ֆօսֆօռօն ըստ կարծեաց բաղմամբորձ և
ներհուն հեղինակաց է գեղ իմն կարի ազնիւ և շահաւետ
ի դիպուածս ջրգողուն գլխոյ , որ այսպէս յօրինի . վեց
կշիռ ցորեան ֆօսֆօռօ , և երկու ունկի՝ գաղջ իւզն
քաղցր հշոյ , խառնեալ բարդոք լուծեալ , և զկնի երկու
կամ երեք ժամուց տուր ըմպել հիւանդին 5 կամ 6 ան-
գամ յաւուրն՝ փոքրիկ գրգալ մի առ իւրաքանչիւր նը-
ւապ : Յայսպիսի դիպուածս ևս երեկն յաւետ օգտա-
կար դեղորայքն զօրացուցիչք , և մեղմացուցիչք , որպի-
սի են էթէուա խառն ընդ թինթուա աի սուշչինօի ,
կի՞ ընդ թինթուա աի վալէոխանայի , և կամ Է թին-
թուա աի քինա քինայի : Կոյնպէս ոչ սակաւ օգտե՛ս
սիսինն , որ պարտ է շափով զգուշուլթ ընծայել :

Յ Օ Դ Ա Ի Ա Ծ Դ .

Յազգի Լեգիզուիէ՛ Դանաւոր ինչ պարիի , որ ասի՝ Ի փոօթի
վիտ սարգաթա :

Լ խոտ այս՝ որպէս ասացաք վերագոյնդ , է գումա-
րումն ինչ ջրոց , որք արդելեալ մնան 'ի պարկ կամ 'ի
քաակ ինչ մասնաւոր՝ առանց բնաւ հաղորդութի ունե-
լոյ , և հոսելոյ յայլ մասունս մարմնոյ : Սովորական
կոյան ախտիս այսորիկ է ստորին որովայնն . թէպէտ բա-
զում անգամ ասի փորձիւ իսկ ծանուցեալ , և տեսեալ
զգտանիլ սորա շրջապատեալ զերծովք , և զփայծե-
ղաւք . բայց այդպիսի գիպուածք մարմին լինել յոյժ
ցանցաւակի : Բազմաատեսակ է ախտս այս . բայց գլխաւ
առարար բաժանի 'ի խորօրդեա տեղա մաթուիչէ . այս-
ինքն ջրգողուն արդանդի , կամ զաւակատան . 'ի խոռ-
օրդեա տեղ՝ օձայէ , այսինքն ջրգողութի ձուարանի . 'ի
խոռօրդեա տեղ բէռլթօնէ . այսինքն ջրգողութի սր-
վայնամաշի . 'ի խոռօրդեա տեղն թուպէ . այսինքն ջրգ-
ղութի ֆալլօրեան փողոց , (որք են երկու անցք զեռե-
ղեալք 'ի վերին և 'ի կողմնական մասունս յաասկի ար-
գանդին .) 'ի խոռօրդեա տեղ՝ երբբայտն , այսինքն ջրգող-
ութի աղեպամաշի . և 'ի խոռօշէլէ , որ է աղք ինչ ջրա-
ւիւր փռլանկութի :

Բազում անգամ այգալիսի տեսակէջ ջրդողութեց զուգընթաց լինին ընդ ջրդողութեան ստորին որովայնի, և յայգալիսի գիպուածս անհնարին է փարատել զայն, և ոչ ջուրքն իսկ որովայնի մարմին հասիլ արտաքս գործածութիւն գեղորդից: Իսկ պատճառք արտաքս այսոցիկ են գլխովին նոյն պատճառքն ջրդողութեց ստորին որովայնի, և անարտաքսի:

Յազափ նշանաց ըրգողութիւն մանաւոր իւր պարի:

Ջրդողութիւն այս բացայայտ ճանաչի յուռուցի ինչ 'ի վեր երևեալոյ 'ի ստորին մասունս որովայնի 'ի ձե արգանդի, և եւ 'ի կակղութիւն և 'ի ցրմանէ այսոր ուռուցի: Երբեմն արտա այս ձեակերպի 'ի յղութիւն, և յայնժամ ջուրքն գտեմարին 'ի յարգանգն, կամ յայլ մասաւոր կողմանս զուակատանն, որպիսի են ազան կամ ծինն, որ ասի՝ քօրիօն, և ներքին ազան, որ կոչի՝ ամիօն կամ ամիօ: Եւ արտա այս յայն սակս գծուարաւ ճանաչի, վասն զի երբեմն զոյգ ունի ընդ իւր զհաւասարանման նշանս յղութիւն. միայն 'ի գիպուածս ինչ ստուգիւ ճանաչի գոյութիւնն արտա, յորժամ 'ի սկզբան անդ հիւանդութիւն յանձին զգայ արտակիրն գոյանալ յարգանգի իւրում զգնդակ ինչ, կամ ուռուցս, որ սկսանի առտակաւ սակաւ աճիլ, և ամբասնալ զորովայնն ըստ օրինի յղեաց, բայց առանց ինչ անհանգստութիւն, և առանց իրիք փոփոխման գունոյ մորթոյ, մանաւանդ եթէ ոտքն, որունքն, և ազգերքն չիցեն ուռուցեալք: Բայց եթէ 'ի վախճանի. և եթէ որովայնն ձեակերպի միշտ այլ ազգիմն եղանակաւ, յայնժամ պարտ է ստուգել, եթէ այս է արտա, ասացեալ խոսքիդիւ տեղաւ մամբռելէն քանզի այսոցիկ նշանք ոչ ունին տեղի 'ի գիպուածս ալիթի:

Իսկ տուր և անծնունդ կանայք են առաւել ենթակայ այսմիկ արտա: Խոսքիդիւ տեղ՝ օվայէ՝ է յոյժ յաճախակի, բայց յոյժ գծուարաւ է ճանաչելի բան զմամբռելէն: Սեպհական նշանք՝ որովք մարմն է կակղաֆանդք գուշակեղ զանանէ՝ են ուռուցքն, ցաւքն 'ի մասունս քննոց երանաց. (որք են մասն մարդկային մարմնոյ ընդ ազգր և ընդ առականս): Հասուն չէ՝ այնքան առատ՝ որպէս 'ի գիպուածս ջրդողութիւն ստորին որովայնի, այլ հազիւ գտանի երեսուն կամ քառասուն կամիւր հիւթ 'ի գիպուածս արտա: Բայց որովհետեւ հիւթս այս հասար

խաղօրքն և մանուշիկ և առատ, որ երբեմն փակեալ մնալով յայլ և այլ խառչա՝ չլինի բացօթյայտ հոսումն, վասն այսորիկ ակտա այս չձանալի՝ բայց եթէ զլինի մահաւանն, յօշոտելով կամ բանալով զմարմինն. յայն սակա ոմանք կանաչք առաւել քան զՅօ զԿօ. և զԾօ ամս կրեցին զախրատ զայս: Առկուռք, և օրիորդք չեն այնքան ենթա, կայ ակափա, այլ առաւելապէս են ենթակայ ամաւ և այրի կանաչք՝ յորս պակասի արիւնն անառտեսական, և յայն սակո միշտ միշտ կրեն:

Զբոգողուն որովայնամանիկ, որ ամի խառօրիցն անէ բնութենէ. ձևանայ գանդաղիտ և մահացուցիչ, բայց յոյժ յամբ, և մեղմով: Ախտաժեւեալքն ունին անկուրաւտ զանուշադական զօրութիւն. իսկ զծարաւն՝ սակաւ կամ բնառ ոչ ունին: Ախորժակն նոցին բարի, մարտ, զականն զօրաւոր, և քունն առատ, իսկ մէջն ըստ սովորութեն. և միով բանիւ տապից, կատարեն զամենայն կարեւորականն բնութեն ըստ պայմանի բնութեն, ոչ առնին բաց յառաւել՝ այլ ինչ նեղութի, և անհանգստութի մարմնայ:

'Ի գիպուածս ակափա համարի, եթէ պորան սակաւ ինչ միկ 'ի ներքս, և երբեմն իսկ ջուրն ելանեն 'ի պորտայ՝ հերձմանք և պատառմանք այսորիկ մասին: Ընդհանուր նշանքն Զբոգողուն մամաւոր ինչ պարիկ են գծաւորութիւն, զոր ակափակին զայլ 'ի հոսման ջուրք. որով, Կեռն բազում անգամ փակեալ արգելական մնան 'ի փոքրիկ խառչս անգամայ. հեղանիւթն որ արտաքս ելա, նէ ձանաղարհաւ բունթաւայի, գրեթէ միշտ լինի ընդ, արմացեալ արիւնախառն, և զաղտահոտ: 'Ի վախճան առ մննայի, 'ի գիպուածս ակափա՝ առաջն որովայնի լինի անհամաձայն, և փոփոխական, և ակափակին անկորուտ առհէ զգոյնն երեսայ և բովանդակ մարմնայ, և զախորժակն:

Յաղագս խառվարութեց և գեղբիկից ակափա:

Առաւելարութի ակափա և նոյն իսկ ընդ կառավարութեն Զբոգողութեանց ստորին որովայնի, որոց խօսեցաք 'ի յօդ, Խ. այսր գլ: Բայց յորժամ հարկ 'ի վերայ կայ արտահանել զլուրն 'ի ձեռն գործեաց, յայնժամ պարտ և և ձեղքուածոցն լինել համաձայն չխթի (այսինքն խողովակին,) ապա թէ ոչ՝ բացարձակապէս հպուածն լինէր անբաւական: Դարձեալ, պարտ և զնեղքուածն

մեծացուցանել և զգուշութիւն պահպանել՝ առ ՚ի գիւլացուցանել զկաթիլն հիւթոց, որք գումարին անդ, ևս առ ՚ի փութով, և ՚ի սուղ ինչ ժամանակի բուժել զայն :

՚ի գիւլուածս ջրգողութեւ արգանգի, որ իբր զյաւցումն ձկնակերպի, կամ ընդ յգայմանն զուգրնթաց լինի. չեն սահմանեալ այնքան բազում գեղորայք առ ՚ի գործարկանել. որովհետեւ ջուրքն արտահանին երբեմն ՚ի ծնա, նիլն անդ, և երբեմն յոնթացս ամառս. բայց յորժամ հասումնս այս կամ արտահանումն ջրոց զանցանէ ըստ չափ, միշտ լինի վասնդաւոր, մանաւանդ զի տկանատեւ իսկ եղաք մահուան ոմանց կանանց զինի արտահանման ջրոյն, կամ ՚ի նոյն իսկ վայրկեանի, և կամ նախ քան զծնանիլն. այլ եթէ յերկարի յոյժ. ծնունդն, յայնժամ յայգալիս պարագայս իսկ և իսկ պարտ է դիմել ՚ի քաջարուհստ օմն բժիշկ, և առնուլ ՚ի նմանէ զայնպիսի պատշաճաւոր լուծողականս և զջրաքարչ գեղորայսն, որ առի իմէնակոկի :

Իսկ յորժամ քաջայայտ ճանաչի և բացայայտ երևի, չլինել ախտիս յղութի, յայնժամ բաց յընդհանուր գեղորէից ջրգողութեւ ստորին որովայնի, պարտ է ՚ի գործարկանել զայլ կառավարութիս սահմանագրեալս ՚ի գիւլուածս արգանգի՝ առ ՚ի փութով արտահանումն ջրոցն, ընդարձակելով զճանապարհն խողովակի. բայց յայտ՝ փոյթ մեծ ունել պարտ է, և գուն գործել առ ՚ի կակղացուցանել յառաջագոյն զճանապարհն արգանգի գործածութիւն բազանեաց ֆօմէնթօի, և այլ կակղացուցիչ իրաց :

Ջրգողութիւնն ձուարանի, որ տաի՝ իտուօքիզիս տէլլ՝ տիայէ, է ախտ իմն վտրկուցեալ անբուժելի. վասն որոց զգեղորայսն ՚ի գործածեալս ՚ի գիւլուածս ջրգողութեւ ստորին որովայնի, թէպէտ և նկատմամբ այսորիկ ախտի՝ իցեն յոյժ անզօր և տկար գործունեայ, բայց ՚ի վերայ այս տմենայնի արժան է ՚ի գործածել. և առաւել ազահով միջոցն և հնարն՝ է հոսել զըւրան արտաքս՝ բանալով ըդ ճեղքուած իմն ՚ի վերայ կշտին : Լուպք ասել յոմանց, եթէ կին ոմն ՚ի հասակի 50 ամաց գործածութեամբ այս հնարից ստացաւ զկատարեալ առողջութի :

՚ի գիւլուածս ջրգողութեան որովայնամաշկի, որ կոչի իտուօքիզիս տեւլ բէռթիթօնէօ, եթէ ենթակայն իցէ երկտասարդ և քաջառող իմն բնութեան վիճակեալ, և եթէ ուռջն չիցէ տարածեալ տակաւին, և եթէ ջուրն՝ զոր

արտահանեն ճանապարհաւ ճեղքուածոյ չիցէ այլապէս
նեաւ և գարշահոտեալ, մտրթ է յուսագիր լինել յայնժամ
'ի բուժել զայն . իսկ յայլ ամ գիպուածս ներհակականս՝
ապաքինուի ախտիս յար և յաւէտ է կասկածելի : Դեղու-
րայքն են գլխովին նոյն ընդ գեղորէիցն ջրգողութն ստո-
րին որովայնի, զորոց ճառեցաք վերագոյնդ . բայց ճեղ-
քուածն , որ է հնար իմն յոյժ պատշաճեալ և կարեոր
'ի բուժումն ախտիս , պարտի լինել 'ի մասուածս առաւել
յարտեցեալս պարկին . և միանգամայն արժան է լինել
մեծագոյն և լայնաբաց առ 'ի կարօղ լինելոյ զինի արտա-
հանելոյ զուրն գնել 'ի ներքս զգիլթայ կամ զպատրոյկ
իմն թրջեալ իւզովն կամ օգւտն զմեոյ , որով մնայ ճեղ-
քուածն բացեալ մինչև 'ի բուժումն ախտիս :

'ի գիպուածս , յորում ջուրքն արտահանին ճանա-
պարհաւ պորտոյ , որպէս տեսցաք , յայդմիկ գիպուածի
երբեմն չէ պարտ բնաւ զանց առնել զճեղքուածն , զոր-
մէ յիշատակեցաք անդէն . որովհետեւ բնաւոր հոսումն
ջրոցն 'ի պորտոյ անտի՝ չէ բնաւ բաւական :

Ջրգողութին ֆալլօքեան փողոյ , որ ամի՝ իռօօքիզիս
տէլլէ թուպէ , ենթադրեալ ևս եթէ իցէ քաջ ստու-
գեալ, բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի գործ մեծ է և գը-
ժուարին զանազանել զայն 'ի ջրգողութենէ ձուարանի .
վասն որոյ յայդպիսի գիպուածս պարտ է ընթանալ և
վարիլ ըստ կանոնի , զոր 'ի վեր անդր քաջայայտ ցուցաք :
Բայց քաջայայտ իսկ է ամենայն ումիք , եթէ ամենայն
տեսակք ջրգողութեց՝ զորոց ցայս վայր խօսեցաք , պէտե
ռւնին միշտ խորհրդոյ ճարտար բժշկի՝ յարմատանալ և 'ի
հաստատիլ նոցին . վասն որոյ անմոռի և անխոհմուծի
մեծ պործեն նոքա , որք անգէտ գոլով արուեստիս՝ ըստ
խորհրդոյ մտաց իւրեանց ձեռնամուկ լինին 'ի բուժումն
ախտիս :

Գ Լ Ո Ւ Խ Թ .

Յազագոս Գալստի, ոգ ասի՝ իմիկոտիցիա :

Լ խոստ այս բացայայտ ճանաչի 'ի գեղնութենէ քնն
'ի վեր երևելոյ, 'ի յաշ և 'ի բովանդակ մարմն մարմնոյ,
նաև 'ի սաստիկ կարմաւթէ միդի, և 'ի շիկադոյն համա
նէ քրտանց : Արգ՝ սա 'ի հասարակի խօսելով, չէ՛ այն
քան գծնեայ, և վտանգաւոր, որպէս ան գաշուկն, որ
կոչի՝ իմթեւիցիտնեաւ, ասկա պատճառելոյ առաջնոյն
'ի գեղն մազմէ կամ յայլ քնն և իցէ պատահարէ : Իսկ
եթէ յառաջ գայ 'ի ան մազմէ, յայնժամ յորձորի՝
գաշուկն սեաւ, և պարտ է երկնչի վտան ախտաւորութե
լնորդի, և փայծեղան . և գուշակէ զփառախառն : Մինն
'ի նշանաց այսր սեաւ գալիան՝ է կանաչախառն կապոյտ
գոյնն՝ որ նախապէս 'ի վեր երևի 'ի գէմս, և ասպա առ
ցակաւ սակաւ բռնացեալ տարածանի ընդ բովանդակ
անօթն արեան և մարմնոյ, և ախտակուցն աչաց փո
խարկի մթին գեղին : Ճանաչի և եւս 'ի միդէ, որ հասարա
կորէն փոխարկի 'ի գոյն բոհրեալ արծոյ :

Յազագոս պատճառաց Գալստի :

Լ խոստ այս մարմի յառաջ գալ յամենակերպ պատ
ճառաց, որք իցաննն զանց քամեալ հիւթոցն մազմի .
որպէս խաճումն կատարի շանց, և իայթումն օձից, և
այլ թաւնաւոր սղնոց : Դարձեալ, հնար է ախտիս պատ
ճառիլ 'ի մազմային, և 'ի յարգանգային խթէ, 'ի յան
սանձ ցանկութէ, 'ի յերկիւղէ, 'ի արամութէ, 'ի հոգա
ծութէ, 'ի կարի զօրաւոր փոխողականէ կամ 'ի լուծո
ղականէ, 'ի գործածութէ սեղմիչ, և այնպացուցիչ գեղո
րէից, 'ի ցրտոյ, 'ի յարգեղականութէ կամ յանչափ յոր
գառաւորութէ որ և իցէ սովորական հոսմանց, 'ի միջա
հատական, և 'ի քաւօրեայ տենդից, 'ի յախտապնութէ
և 'ի բարդղմանէ լնորդի, 'ի յախտնգանոտութէ, և 'ի
յգուէ : Կարծր և գծուարամարսիլի գոյացուիք յապա
գեալք 'ի ներքս 'ի ստամոքան և յաղիս, որպէս աճառք,
կորիզքն պտղոյ, չիքջուլթան, սուրճն, ևն, նմանապէս
կարեն յառաջ բերել զնոյն ախտն :

Յաղագս նշանայ դաւ լան :

Ընդ ակախիս դասանի և անձկութի ինչ, և չորութի մորթոյ : Ախտակիրն զգայ յանձն զցաւ ինչ և զմարմալումն . գոյն աչաց և մորթոց՝ օրպէս ասացաք , լինի դեղնագոյն, և մէջն երբեմն կարմրագոյն, և երբեմն դեղնագոյն . շնչառութիւնն կարի գժուարին , քրտունքն և շորձունքն գեղնադոյն : Ախտակիրն ործայ, և տոկալ ըստ տոկալ փութս արտաքսե, և զգայ դաւնութի ինչ և անախորժութի ի բերանն, և ծանրութիւն իմն ՚ի կուրծս : Չարկ բաղկերակին լինի թոյլ և նիհար, և բազում անգամ հարկանէ սրպէս ՚ի դիպուածս տենդից : Եւ ՚ի վեր երեւի ցաւ և ձգտումն ինչ ՚ի սահմանն ակտնդանաց, (որք են տեղիք լերդի և փայծեղան) : Ո՛չ է պարտ բնաւ յուսահատիլ, որպէս խօսեցաք ՚ի վեր անգր, եթէ ակտս այս պատճառի ՚ի դեղին մազէ և կամ յայլ ինչ և իցէ պատահարէ :

Այլ յայնժամ պարտ է երկնչիլ . յորժամ ընդ ակախիս զուգրնթաց դասանի սեաւ գալուկն, կամ շրգոզուկ կամ ակտնդանոտութի և կամ փտախտութի . մանաւանդ եթէ անցեալ իցէ զուարթք ակտակիրն : Եւ եթէ ցաւ աջ գայ ՚ի սատիկ և ՚ի զօրաւոր փախողականուէ կամ ՚ի լուծողականուէ, և կամ ՚ի յորդաւատ հոսմանէ ինչ թանչից, յայնժամ ակտս այս յոյժ երկարատե է : Բայց եթէ պատճառի ՚ի բորբոքմանէ և ՚ի խուլական ինչ ուսուցէ լերդի, կամ ՚ի պօռալութիքս անուանեալ ակտն, յայնմ վայրի լինի առաւել տարժանելի և գժուարաբուժելի : Իսկ եթէ ընդ ակախիս համազոյգ դասանին և փքալից ջրդողութի, յաճախակի ժայթքումն, ճնշումն կրծոց, նուազումն սրտի, արիւնախառն հոսումն օրովայնի, սրճագոյն կամ կանաչախառն սեաւ միզումն ևն, են նշանք վատթարագոյնք :

Յաղագս խոստաբարութեց, զորո պահ է ՚ի իւր աշխատի ՚ի գիպեալածս դաւ լան :

Ախտակիրն պարտի հրաժարիլ յամենախերպ ոգիւսւոր հեղանիւթոց, և ՚ի գժուարամարսելի կերակրեղէնաց : Սովորաբար պատշաճական կերակրեղէնք են արգանակն որթու, և հաւու, հացն բարիքը եփեալ, և պառուշք հասունացեալ : Եւ ըմպելիմ կփթն կովու, և

դատարոյն չիճուկն կաթին խառն ընդ մեղու , և խաշուն
կակզացուցիչ և քաղցրացուցիչ արմատոց . որպիսի են՝
արմատն աղտոյ , մատուտակի , չիբուխայի , կրամինեայի ,
ևն :

Հասաւետ է ստէպ ստէպ գործածութիւն ֆամենթօի
կամ բաղանեաց , և եւ՝ կակզացուցիչ իրաց , զոր պարտ
է ջերմ ջերմ արկանել 'ի վերայ ստամոքսի և լերդի : Հար
ժականութիւն կամ շքազայիւն 'ի զբուսան՝ նոյնպէս է
օգտաւետ , բայց արժան է լինել ը կարեաց տխտակրիս .
որում պարտ է միանգամայն անձնապաշ լինել յամենայն
իրաց , որք առթեն զնեղութի , զձանձրութի , զբարկութի ,
ևն . այլ պարտ է միշտ ջանալ 'ի զուարթամտութի , և
յանխոռով հանգարտութի հոգւոյ , զբաղելով յուրախա
րար և 'ի զուարճալի իրս :

Յաղափս Դեղերէից , զորս պարտ է 'ի վաւ արխանէլ 'ի Գի .
պուածս յայն :

Ի խորժեղի և մեղմագոյն փխտողականքն , և լուծո
ղականքն 'ի գիպուածս ախտիս լինին յոյժ օգտակարք ,
եթէ հիւանդն չիցէ կարի ուժածթափ լեալ յերկարա
տեւել ամտին : Քառասուն կշիռ ցորեան՝ կամ մի տրամ
ամբողջ իրէքալութանան տրորեալ 'ի մէջ ջրոյն երկցկի ,
տուր ըմպել ախտակրիդ յառաւօտին պահու 'ի ծո
մուտ , և ստէպ ստէպ վերամպել ղխաշուն երկցկի այն
չափ՝ որչափ պէտք իցէ առ ործալոյ ըստ կարողուն ախ
տակրին : Եւ անմիջապէս զինի այսորիկ պարտ է 'ի գործ
արկանել բիլլօլէ քօնթուս լ՝ իթթէռիցիտ անուանեալ
հատաղեն , որ այսպէս բաղադրի : Առ մի տրամ ալե
սգքքօթուինօ , և նոյնչափ՝ ռապառպառօ , այլև տրամ մի
սաքօնէ տ՝ ալլըանթէ . առ և հասարակ չիօքքօ՝ որչափ
ինչ պէտք են վասն շինելոյ զհատպ . որք մէն մի կշռիցեն
հինգ կամ 6 ցորեան . զորս շքապատեալ փոշուովն մա
տուտակի , տացն հիւանդին 5 , կամ 6 հատ երկիցս կմ .
չորիցս յաւուրն :

Բաց 'ի հատաղեղոյ աստի շահաւետ յոյժ եղիցի ար
տուցանել յամենայն առաւօտու և երեկոյի թառթառօ
սօլուպիլէ խառն Ե չայի . բայց առցէ մի աւելի քան զմի
տրամ առ մի նուազ : Դարձեալ , մարմն է ընդ սակաւ
եօթնեակս 'ի գործ անել տէքօցիօնէ տի բլաթանօ : Այ
սինքն առ տրամ մի տաշած փայտին կոչեցելոյ բլաթանօ ,
որ այն ինքն է սօսի , և 'ի հապարակ ջլի եփեալ եռացմամբ

իրբ քառորդ մի ժամու, ապա զտեան, և մնասցէ երեք գրգալ սեղանոյ. յոր յաւել մի սպիտակուց թարմ ձուոյ, և զանգեա՝ բարիոք, և ապա տուր ըմպել ախտակիրիդ. յառաւօտեան պահու երեք կամ չորս ժամ յառաջ քան զկերակուրն:

Սակայն 'ի մէջ սոցա ես ընտրեմ 'ի սկզբանն զայնոսիկ, որք պատշաճաւորք են և օգտաւէտք 'ի գիպուածս գալիան, մանաւանդ սեաւ գալիան: Ա՛ռ չորս լիտր՝ արգանակն գիոյ, հինգ արամ՝ խաշնդեղ, և չորս տրամ՝ թէռւաֆօլիաթա տի թառթառօ: Եւ զայս պարտ է առնուլ վեց կամ եօթն անգամ յաւուրն՝ ըստ չափութիոյ սկահակի սրճոյ: Եւ այլ գարման, որ առանց զայլ րացուցանելոյ բանայ զխցանս, և զանցս մաղձի և միդի, և ցրուէ զմաղձային հիւթս խառնեալս յարեան, և կազդուրէ զթալիութին ստամոքսի, և բարեկարգէ զգործու զուժին լերդի և փայծեղան. այն է չափաւոր գործածուի խարտածոյ երկաթոյ, որ այսպէս բաղադրի: Երկու տրամ՝ լիմաթուռա տի ֆէռուօ, այսինքն խարտածն երկաթոյ, և նոյնչափ ռապառպառօ, և յաւել այնչափ շիւթբօ որչափ պէտք իցեն առ կազմելոյ ըստ կանոնաց արհեստին. զգանդուածս զայս արարեալ հապ՝ որ կշռեցէ հինգ կամ վեց ցորեան, և շրջապատեալ փոշւով կիւնամոնի, տացին երկու կամ երեք հատք երկու անգամ յաւուրն:

Այլ բաց 'ի սոցանէ և 'ի սոցին նման գեղոց, երկար փորձառութեամբ ուսայ ես զնշանաւոր զօրութի գեղոյ ինչ. զոր և 'ի յոլով ժամանակաց հետէ բազում բժիշկք արաքացւոց և պարսից 'ի կիր առին, այն ինքն է մուսվաք, յորմէ պարտ է առնուլ չորս ունկի՝ փոշի լոսեալ, և մի և կէս սկահակ սրճոյ քամածն լեմոնի, և յաւել այնչափ շիւթբօ կամ մեղր՝ որչափ պէտք իցեն առ կազմելոյ ը կանոնաց արհեստին. զգանդուածս զայս արարեալ մաճուն, որ լիցի թանձրագոյն քան զմեղր, առցէ ախտակիրն գրգալ մի սեղանոյ ընդ առաւօտս, և նոյնչափ Է երեկս: Երտէ հատանելն ևս պատշաճի երբեմն 'ի գիպուածս գալիան. բայց 'ի սկզբան անդ, և այն զի պարտ է նկատել 'ի կազմուածն մարմնոյ, 'ի խառնուածսն, և յուժգնութիւն բորբոքման և ցաւոց, ևն. բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի զգոյշ լինել պարտ է յաճախել զգործածուի երակ հատանելոյ, բայց եթէ 'ի մեծի հարկաւորութե, որովհետեւ միշտ վտանգ 'ի վերայ գայ յայամանէ. երկարելոյ հիւանդութեանն:

Գ Լ ՈՒ Խ Ժ .

Յաղագս ակաթի, ոգ ասի բիւլետէրցա . որ ապ մը ասի
Խոտախոտակի, աստիօրէն բարտեղա :

Յ Օ Դ ՈՒ Ա Ծ Ա .

Լիտա այս է խօթուծի ինչ, որ հաշեալ ծիւրէ լղ
բովանդակ մարմինն . և յառաջ գայ 'ի խոցէ ինչ կմ' յա
տուցէ Թղթի, նաև մարմնի յառաջ գալ յախտիցն, որ
պսին էմբիէմա, այսինքն շարաւածութիւն . ամբռօթիա նէո
վոզա, այսինքն անտածութիւն . քաջէսսիա, այսինքն ակ
տադրանութիւն, ևն : Վկայէ պուքան հեղինակն, եթէ առ
ժամանակաւ իւրով 'ի քաղաքն լոնտոնայ տասներորդ
մասն 'ի ժողովրդէնէն մեռանէին յախտէ յայսմանէ .
ուստի որչափ ևս առաւել յայժմեան ժամանակիս : Երբ
ասասորդք վրիտք և նիհարք, որք ունին զերկայն պարա
նոցս, և զթիկոունս բարձրաւանդակս, և զանջա նեղա
գոյնս, և անձուկս 'ի հասակէ 15 ամաց, մինչև ցերե
սուն ամս, են յոյժ ենթակայ ախտիս այսորիկ : Ախտ
այս է յոյժ յաճախ յանդգիւ քան յայլ ամենայն մա
տունս աշխարհի . և այս գուցէ յառաջ գայ 'ի սովո
րութէ, զոր ունին 'ի գործ արկանել յանջափս զմիս դ
ժուարահալ կենդանեաց, և զոգիւսոր հեղանիւթս,
այլև յանշարժական կեանս վարելոյ . և 'ի կիրառութենէ
հանքային ածխոյ, զոր յաճախապէս վտանն, ևն :

Յաղագս պարճառաց Խոտախոտակի :

Լիտ ամենայն, որ պատճառէ զբորբորդականութի
նն 'ի կուրծս, մարմնի համարիլ իբր պատճառ այսորիկ
ախտի : Կոյնպէս պատճառի ախտս յայլ ինչ չար ախտից,
որք գլխովին եղծեալ ապականեն զխոնավութիւն և զգո
րորիս, օրսիսի են պքօւպութօ, պքօւթօլէ, մալ վէնէ
րէօ, աղմա, վահօլօ . ոօզօլիս, ևն : Բայց որովհետե
ախտս այս գրեթէ հազիւ երբէք է ապաքինելի, վասն
որոյ մասնաւոր իմն եղանակաւ կամիմք ճառել զպատճա

ուայ նորին առ 'ի յօգուտ և 'ի զգուշուի վերծանողացդ :
Արգ՝ այսպիկ պատճառք են յիտազալք :

Հախ, օդն ապահանեալ, և որ արգելեալ և փակեալ
մնայ յուրեք տեղով . մետաղական ինչ գոլորշիքն, որ
մանաւորապէս մնասակալք լինին թորոց, յորմէ և օր
զուտ անգամ հեռեի հատանիլ կամ վշտանալ նրազոյն
և փախուի ինչ ներքին անթոց անգամոյն : Զ. Յատակա-
զոյն կիւրքն, բռնութի ինչ մասաց, անձկութիւնը հոգւոյ .
զոր օրինակ տրամուխն, ցաւն, վիշտն . և և կարի յոյժ հե-
տադատութիւն նրքիմաց գիտութեց ևն : Դ. Հոսումն ինչ
տասակազոյն բնութե, որպիսի են քիրտն, և լուծողա-
կանութն որովայնի, և փափաշ տափանք, հոսումն ինչ ա-
րեան, սերմնակաթութիւն, ևն : Ե. Արգելադատութիւն
երկր ստորական հոսման, որպիսի է թանչն, քիրտն ստից,
արիւն որ հոսի 'ի ընդացն, խաղաղն, ևն : Զ. Արտաքին
ինչ պատահմունք և փոփոխութիւնք, որպէս երթալն 'ի
ջերմացին ինչ բնակութե 'ի ցրտոգոյն տեղին, փոփոխու-
թիւն ինչ հանգերձից, և այլ տղին նմանք : Է. Ընկե-
րութիւն ընդ ախտակցեալ անձանց, որովհետեւ ախտս այս
է յոյժ տարախոխիկ : Ը. Անձինք, որք վարեն զանշար-
ժական կեանս, որպիսի են գերձակք, և օշկակալք՝ որք
ընդ երկար ժամանակա պատճառաւ արհեստի մնան կո-
րացեալ և կծկեալ, երգեցողքն, և այլ ամենեքին, որք
վշտացուցանեն զվոքն : Թ. Խոնաւութիւն ոտից, մահճի,
բնակութե, և օգիւնրային օրն ևն : Թ. Կերակուրք ա-
զուաք, տափաք և գառնակսկիծք, որք բորբոքեն և ա-
պականեն զարիւնն . նոյնպէս և ոգիւսւոր հեղանիւնք :
Ժ. Ախտս այս բազում անգամ լինի ժառանգական . և
յայտարար գիտութեա հասարակօրէն լինի անապաքինեք
և անբուժելի :

Յաղագս նշանոց Թոգախտութե :

Երեսուցայ հասարակօրէն սկզբնի 'ի չորագոյն ինչ հա-
զն, որ ստորաբար յարտուեալ մնայ քանի ինչ ամիս :
Այլ եթէ ախտակիքն յայտարար գիտութեա զգայ և ան-
ձին յօժարութե ինչ 'ի ժայթքեւ զքնի կերակրոց, յայն-
ժամ նշանս այս գուշակե՝ թէ յոյժ 'ի մօտայ ունի 'ի վե-
րայ հասանել ախտս այս : Դարձեալ, ախտակիքն զգայ
զերմութե ինչ առաւելեալ միով աստիճանաւ քան ըզ-
ջերմութե բնական, զցաւ, և զնոգութե ինչ 'ի կուրծս,
մանաւանդ զքնի թեթեւ ինչ աշխատանաց . թուքն բերա-

հոյն լինի ազուտ, և բազում անգամ ևս արիւնախառն : Ախտակիրն լինի արտամագին, և սեւամազձոտ, և կորուսանէ զախորժակն . զարկ բազկերակին հասարակօրէն շուտափոյթ, թոյլ, և մանրընթաց . բայց երբեմն ևս լինի յոյժ լի, և կարծր . այգոքիկ են նշանք առաւել հասարակք, որք զուգընթաց գտանին չ առաքին մուսն թութախտիս, և յեա այնորիկ անգէն սկսանի թուքն լինել կանաչագոյն, և արիւնախառն . ախտակիրն զգայ զտենգինչ ծիւրական, որ ասի՝ ֆէպպուէ էթիքա . քրտնի առատօրէն յերեկոյնան և յառաւօտեան պահու . լուծուան որովայնի, և առատութիւն միգի նոյնպէս է սովորական :

Դարձեալ . զգայ ախտակիրն զբերմութի ինչ յափն ձեռաց . այդքն զկնի կերակրացն կարմրանան, մատուցն նշանաւորապէս վտտանան, և ցնդուցն կորանան, և մազքն թափին . 'ի վախճանի' ոտքն մինչև ցարտան ուռնուն, կորուսանէ գլխովին զկարողութիւն և զգօրութիւն, աչքն մխին 'ի ներքա, գծուարուի մեծ կրէ ախտակիրն 'ի շնչառութե և 'ի կշանեքն . այգ ամենայն նշանք՝ են գուշակ մօտալուտ մահուան, յորմէ ուր ուրեմն մաղթ է ախտակիրիս զերծանիլ . քանզի եթէ ոչ խնամ տարցի 'ի սկզբան ախտիս ըստ պատշաճին փութանակի, յետ այնորիկ անօգուտ և անպիտան լինին ամենայն գարմանք, և դեղորայք :

Յազգոս Խառաւարուիէ, զոր պարս է 'ի գործ արխանէ 'ի Դիպուածոս Խոթախոսիէ, որ ասի Բիւլիեհոյա :

'Ի սկզբան անգ ախտիս իսկ և իսկ պարտ է ախտակիրն փոխել զքնակութիւն . եթէ քնակեալ իցէ 'ի մեծաչէն և 'ի բազմամարդ ինչ քաղաքս, կամ 'ի տեղիս ինչ՝ ուրաւոր օդն փակեալ և արգելեալ լինի, յայնժամ պարտ է երթալ 'ի գաշտս և 'ի քնակութիւն, ուր լինի օդն մաքուր, չոր և առողջարար . և շրջագայիլ անդ ըստ հաճոյցի իւրոց : Ո՛չ է պարտ ախտակիրիս քնաւ նստիլ գատարկ, այլ պարտ է միշտ շարժմունս առնել, մանաւանդ յոյժ օգտակար է՝ եթէ լինիցի 'ի վերայ ձիոյ, կամ ջրուոյ, և այն՝ ընդ առաւօտն . այսպիսի շարժողութի 'ի գիպուածս ախտիս է իբր դեղ իմն ազնուագոյն . բայց պարտ է ախտակիրն անձնապահ լինել 'ի ցրտոյ յընթացս այսպիսի շարժմանց ևն : Այլ եթէ հնարաւոր իցէ ևս, յոյժ օգտաւէտ է 'ի գիպուածս ախտիս ճանապարհորդութիւն չեղ, և բազմաց իսկ ականատես եղաք ազատիլ յախտէս

նպատակւք ծովագնացութե 'ի վերջին աշտիճանի անտիւս յորում ամենայն դարմանք և գեղորայքն անօգուտ եղենք :

Պարտ է անտակրիս հրաժարիլ 'ի ջերմագին, և 'ի գծուարամարտելի կերակրեղինաց : Ըմպելեացն նր պարտ է լինել զովագուցիչ և բարեխառն, կաթն միայն է յոյժ շահաւէտ 'ի գիպուածս անտիս քան զամենայն գեղորայս, մանաւանդ կաթն իշոյ կամ կանանց . բայց պարտ է 'ի գործ արկանել զայն յոյժ սակաւ քանակութե, և որքան կարելի իցե՝ պարտ է բմպել զկաթն իշոյ բնական ջերմութեամբն, այսինքն փութով զինի կթելոյ, մի և կէս սէշ թիէռէ վասն միոյ չափահասի բաւական է, զոր պարտ է բաժանել յերիս կամ 'ի չորս մասունս յաւուրն . պարտ է սակաւ ինչ հաց բրգել 'ի մէջ կաթին և ուտել փոխանակ կերակրոյ : Այլ եթէ 'ի գործածութե կաթին պատճառէ լուծողութի որովայնի, յայնժամ պարտ է յաւելուլ 'ի վերայ քօնէռվա վէքքիս տի ոօղա, կամ բօլվէ տի ծամբէ տի կռանքիս :

Գարձեալ, մարմ է անտակրիս ուտել զմիրգս հասունացեալս և եփեալս 'ի վերայ հոյ, կմ զքաղցրաւնիս հաղարջի, խորգի, կեռասի եւ . 'ի վախճան ամենայնի պարտ է գիտել եթէ ամենայն կերակրոյ և բմպելեաց անտակրիս միշտ պարտ է լինել սակաւաքանակ առ 'ի ոչ մնասել թզրոցն յոյժ ծանրաբեռնութե ստամոքսի, ևս առ 'ի արգելուլ զսաստիկ շքլագայութի արեանն : Նոյնպէս պարտ է անտակրիս միշտ զուարթ, և ուրախ լինել որովհետեւ անտս այս սովորաբար յառաջ գայ 'ի սապտակութե սեւամազմի :

Յաղագս Խոտաւարութե և Դեղորէից, զորս պարտ է 'ի գործ արկանել 'ի զանազան ասպիճանս Բոգոսլաութե :

Յառաջին աստիճան անտիս մարմ է երբեմն մեղմել զհազն միայն երակ հատանելով, և գործածութե յետագայ դեղորէիցս : Առ չիքքօլս սգուիլլա ֆռէպա, կօմ մա ամմենիաքա և ոէմի տի քառատամօն յիւրաքանչիւրոցն երկու արամ, մանրեա զամենայն բարիոք յանկանի, և յաւել 'ի վերայ ևս սակաւ ինչ ճիւլէպպէ քօմմունէ, և հապա արարեալ տուր անտակրին յաւուրն երկու կմ երիս հատս ըստ տանելոյ ստամոքսի նորին : Նոյնպէս է գեղ իմն յոյժ օգտակար 'ի գիպուածս անտիս՝ լաթթէ ամմենիաքալէ, կամ լաթթէ տի կօմմա ամմենիաքա, զոր պարտ է պատրաստել և 'ի գործ արկանել ըստ եղանա

կին, զոր գրեցաք 'ի ճառն բարբառման ներքին մասանց
կրօնոց : Երես 82. 83 :

Աղբան առ ըմպելին արտապահոյն է ին
Ֆուգիօնէ դառնադին արմատոց , որպիսի են էտէռա
ԹէռաէսԹաէ , չէնթառէս մինօնէ քամօկլա , Թռի
Ֆոքիօ բալուսԹաէ են , որք եթէ 'ի գործ արկանելին թ
դատլաճին , զորացուցանեն դատմօրան , գիւրացուցա
նեն զմարտականութին , մարքին զարիւնն են : Այլ եթէ
բերտակերն փախէ զարիւն , յայնժամ պարտ է 'ի գործ
արկանել զինՖուգիօնէ կամ տէքօքիօնէ , որպիսի են յե
տադայք : Առ առաջէ տի քօնաօրտա մաճճիօրէ՝ մի
ռանկի , կէս տրամ ուէկօլիցիա , և նոյնչափ պլծէա : Եւ
ապա 'ի մէջ կրկու բինԹա հաաարակ ջրոյ ընդ վարդեանս
ինչ , և Թոգ պաղիկ , և յաւել 'ի վերայ մի փոքրիկ գրգալ
սրիւթԹո տի միԹռիօ , և տուր ըմպել արտապահոյն մի
քաժակ՝ կրկու կամ երես անգամ յաւազն : Են և այլ
ինչ արմատք օգտակարադոյնք 'ի գիւղտաժա արտիա , որ
պիսի են օւքիտէ , սէմէ տի մէլաքօԹօնա , Թուսպիլաճի
նէ , սէմէ տի զինօ , սալպարաբիլիա , են : Կոյնպէս օգտա
ւէտ է 'ի դիպտաժա յոյս յառաջին աստիճանի արտիա
քաղցրաւենին վարգի , զոր մարմէ է 'ի գործ արկանել
կամ ընդ մերոյիէալ գեղօրեից , և կամ առանձինն գրգ
գաղիւ :

Թաղափս Բեզրեից , զոր պարփ է 'ի գործ ախանել յերկրօր
դոմ աստիճանի Թոթաբառման :

Յորժամ 'ի վերոգրեալ նշանաց քաջայայտ ճանա
չի , և սաղագապէս դուշակի բորբորումն ինչ Թոքոյ ,
յայնժամ սեպհական և շահաւէտադոյն դեզն է քինա
քինա , զոր պարտ է 'ի գործ արկանել ըստ յետագայ և
զանակին : Ընկալ մի ունկի՝ աղնիւ քինա , և մանրադոյն
փոշի արարեալ զայն , բաժանենս յաւթ և տասն հաւա
տորաչափ մասաւնս , և յամենայն երես ժամս տուր տի
տակրին զմի մասն , կամ արօրեալ 'ի մէջ բաժակի հասա
րակ ջրով , և կամ հապա արարեալ սակաւ ինչ շիւօրօրէ :
Այլ եթէ 'ի գործածութէ քինայի պատճառի լաժժ
զաւթն ինչ որովայնի , յայնժամ պարտ է 'ի գործ ար
կանել զկերպն յետագայ : Առ քօնաէտօն տի ուղաչորս
ունկի , և մի ունկի՝ քինա աղնիւ փոշի արարեալ , շիւօրօ
տի առանչիա , կամ տի լիմօնիա բաւականչափ , խառ
նենս յերկարս , և տուր արտապահոյն ուտել զմի և կէս ուն

կի 'ի միում աւուր, ուսելով երկու կամ երկու անգամ
յաւուրն . և յաւարտին այսորիկ չափու , պատրաստեա
վերստին ըստ վերոգրեալ եղանակի , և 'ի գործ արկ ըստ
տանելոյ ախորժակի ախտակրին :

Յամենայն գիտուածս ախտոյ միշտ պարտ է 'ի գործ
արկանել պըուս սրիւիթօզա , կամ սալ վօլաթիլէ : որք
նմանապէս են յոյժ շահարեղք : Եթէ թուքն բերանոյ
ախտակրին լինիցի խիտ և թանձր , և հալն նուազ , և
շնչաւթն զիւրաշարժ և անաշխատ , յայնժամ մարթ
է յուսադիր լինել աղաքինութեն տեսիլ : Եւս՝ յայն
ժամ կերակրոցն պարտ է լինել թեթիւ , և գիւրամիւր
ակի , այլ անուշոգական , որովհետեւ են թեթիւ արզանսին
հաւու , տէքօյիտէ տի քաշմօր տի աղէնա , կամ սուկօ
քաշմօտէ տի ոխիւնն :

Յաղագս ակաի : որ ասի իւրիկեցոս սինթօմփիզա , այսինքն
արեւծեան խոտիպութիւն :

Եւստայս ոչ քնուս արգրինի , եթէ ոչ նախ բու
ժենցի ախտն , յորմէ պատճառի և յաւաջ գոյ այս տե
սակ թղբախառն . հասարակօրէն պատճառի յոյսոցիկ
ախտից , վիշտ որօֆօլօզօ , կամ որօֆօլօզօ անթիուարէ ,
որօպութօ , աղմ , ախտն գաղղիական . են . վասն որոյ
պարտ է նախ գարման տանել ախտիցս այսոցիկ , յորոյ
պատճառի , 'ի գործ արկանելով զկառաւարութիւն և զդե
ղորայս սեպհականս իւրաքանչիւր ախտից :

Այլ եթէ ախտս այս յաւաջ գոյ յի և իցէ ստատիկ
ինչ լուծողականութիւն , կամ 'ի հասանէ , յայնժամ
պարտ է փութալ առ 'ի արգելուլ զայն , և միանգամայն
պարտ է զօրացուցանել զախտակրին 'ի գործ արկանել
լով շարժողութիւն պատշաճողականս , կերակուրս անու
շոգականս , քօտախալ , են : Դարձեալ գիտել արժան
է , եթէ յախտէս յոյսանէ ըմբռնին յոլովանդամ մարք
կորովագոյիք և փափկակեացք , որք ընդ երկար ժամա
նակս գիւցուցանեն զկառաւար խրեանց , ուստի և սկսանին
ուժեղութիւն լինել . վասն որոյ պարտ է նոցա պահպանել
զգորութիւնս խրեանց , կամ հասանելով 'ի տանէ զե
րախայն . և կամ գտանել որչ ոք անուշիւ , ապա թէ
ոչ անհնար է նոցա այլազգ աղաքինութեն ակնկալել :

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ.

Յաղագհ ախարի որ ասի՝ ամառօքիս, իմ իրիւրեցցա ներսը :
 զա. այսինքն զլային Բաթախաւիքի :

Լիստս այս է նշանաւոր ինչ հիւծումն, կամ մաշումն բովանդակ մարմնոյ առանց վերոգրեալ նշանաց, և աս տիճանաց զուգընթաց գտանելոյ . այսինքն առանց տենդի, առանց հազի, առանց գծուարութի կրելոյ 'ի շնչաւութե և 'ի կլանելն ևն : Այլ զուգընթաց ունի միայն ընդ իւր զտկարութիւն, զպակասութիւն ախարժակի, և զանմարտղականութի : Անձինք, որք են ընտել ընկալն գիտ և անհամբեր, և որք 'ի գործ արկանեն առատորէն զողիւստի հեղանիւթս, ևս որք վիճակեալ են ապակա նեալ ինչ օգոց, են առաւել ենթակայ ախտիս այսորիկ :

Յաղագհ խառնարումեան և Դեղերից՝ զորս պար է 'ի վար արխանէլ 'ի Դիպուածս այսորիկ ախարի :

Ղի գիպուածս ախտիս նախ քան զամենայն պարս և կերակրոցն ախտակրին լինել թեթեւ, և անուշոգական . այլն պարս է շարժողութիւն առնել ստէպ ստէպ 'ի բացօթեայ տեղիս, ևս 'ի գործ արկանել զիրս դառնադինս առ 'ի զօրացուցանել զստամոզան, որպիսի են՝ քինա քի նան, ճէնցիանան, կինամոնն, օքնիզր, ևն . զորս պարս է գնել 'ի մէջ միոյ բաժակի ջրոյ կամ գինւոյ, և 'ի գործ արկանել ստէպ ստէպ յաւուրն :

Դարձեալ 'ի գիպուածս ախտիս յոյժ օգտակարաւ գոյն գեղ իմն է էլիսակրէ տի վիթախօլօ, զոր պարս է 30 կամ 30 չիթս եգեալ 'ի մէջ միոյ բաժակի գինւոյ, կամ ջրոյ 'ի գործ արկանել յաւուրն երկու անգամ : Դարձեալ, ընկալ երեք ունիկի՝ լիմաթուռա տի Ֆեռաօ, կամ աչգեառօ, և գիր 'ի մէջ մի բինթա սպիտակ գինւոյ, և թոզ մնալ երիս շարսթս, բայց յստիսիկ յաւուրս պարս է միշտ ցնցել և շարժել զաստեղաց անօթն, յորում եգեալ է գինին երկու անգամ յաւուրն . այս գեղ մաքրէ զարիւնն, զօրացուցանէ զստամոզան և զքնութիւն, ևն : 'ի վախճան ամենայնի՝ կարեւոր գաղտնի խրատել զամենեւին առ 'ի փախչել 'ի պատճառաց ախտիս, հրաժարիլ յամենայն եղեռնագործութեանց, և 'ի վաճառ աստիանաց մարմնոյ, որովհետեւ մեծագոյն մասն և

ընտանոցաց և օրիորդաց վասն այսր պատճառի ըմբռնին յախտէ աստի :

Թէ ըզհոգւով տապախտ տունեն,
 զի և մարմնոյ խընամ չտունեն.
 այլ երկոցունց ոտիս յառնեն,
 մտանել 'ի ցաւս որ միշտ գտան են :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ե .

Յաղագս Խիփի . որ 'իռի' ազմա . իմ աշխատ , այսինքն
 շնորհելուսինս :

Շնորհելու թիս այս է Խիս ինչ թողոց , և հաղիւ
 երբէք 'ի ապաքինելի , մանաւանդ եթէ իցէ հնացեալ . և
 է գծուարութի ինչ շնչառութի , առաւել կամ ուսող
 աստակաբոյն , թ որում զոյգ գտանի ևս ջերմութի ինչ ժա
 մանակեաց , այսինքն ոչ է յարատե , այլ երբեմնական ,
 և 'ի ժամանակս ինչ սահմանեալ . ուստի յայտ է' եթէ
 յոյժ գծուարին իմն է ճանաչել զախտս զայս . որով
 հետեւ այսպիսի գծուարութի շնչոյ գտանի ևս 'ի դիպում
 անս որ և իցէ Խիսի կրծոց , սրտի , ստորին որովայնի , և
 այլ բազմակերպ Խիսի : Ենթակայ Խիսիս են հասա
 բակօրէն անձինք , որք անցեալ են զաւուրք , ևս նոքա
 որք պարապին 'ի անդիս' յորս հնչէ հոգմն փոշխախառն .
 մանաւանդ նոքա որք 'ի պատճառէ արհեստին ունին , զոր
 օրինակ որմնադիրք , քանդակագործք , փռանապետք ,
 ևն : Եւ բաժանի Խիսս այս շնչադելուս յերկուս , ա
 փինքն 'ի խոնաւ , և 'ի չոր , կամ 'ի շնչադելուս ջր
 կան , կամ ցնցական :

Յաղագս պատճառաց շնորհելուսինս :

Խիսս այս երբեմն է ժառանգական , երբեմն ևս մար
 թի յառաջ գալ 'ի յոռեւոյն կազմութեոց կրծոց , 'ի
 վատթարօղոց , 'ի մտադական գորշոյնաց , որք ընդմաս
 նեն 'ի թոքն շնչառութի . 'ի յուժգին ինչ աշխատա
 նաց , մանաւանդ յարշաւակի ընթանալոյ , յարդեւակի

նախնէ իբրեւ սովորական հոտանոց անխնայ դաշտանի ,
Թանէից , քրտանոց են , 'ի յանկարծակի իջուածոց իջե-
լոց 'ի վերայ Թղթոց կամ յայլ մասն . 'ի յորդ գատարկ-
մանէ արեան , և շարաւոյ . որպէս պատահի յախտից ,
որք ասին՝ վախուօր , ուղօլիա , բորտաւթի , որքիւն են .
'ի սաստիկ կրից , որպիսի է երկիւղն , արտաւն են : Եւ
միով բանիւ ասացից , ախտս այս մարմնի յառաջ գալ
յայնմ ամենայնէ , որք արգելական լինին շրջագայութե
արեան 'ի Թղթն : Դարձեալ բորտադողականութն կրծոց ,
Թղթոց , տենդքն տնդհատք , ախտն արգանդի , և ա-
խտնդանաց , գործողութիւնք սեամազային , երկարատե-
հիւանդութիւնք , սքոռաւթո անուանեալ ախտն , արգե-
լականութիւն արտաշնչութե մարմնոյ , ցուրտ և խոնաւ
հոգմուկքն , կաքառումն , և բարձրածայն կարկառումն են ,
պատճառեն յոլով անգամ զախտս զայս :

Յաղագս նշանաց այսորիկ ախտի :

Ղ լիաւոր նշանն է գժուարութի կամ աշխատանք ինչ
'ի շնչառութե , զորօրինակ պատահի 'ի մարդն զինի սաստ-
կագոյն արշաւանաց , և վաղից . վերոյիշեալ բորտադու-
մնք որում զուգընթաց լինի հասարակօրէն հսկումն , կեր-
վերութե ձայնի , հազն , և քամին , որ ելանէ չ բերանն ,
հանրութի ինչ , զոր զգայ ախտակիրն 'ի կուրծս , գժու-
արութի 'ի շնչառութե , ևն . չ ասացեալ նշանացս գտա-
նի միանգամայն զոյգ երեւմն տենդն , ցաւ գլխոյ , անձ-
կուի սրտի , յօժարութի ինչ 'ի փսխել , բարախիւն սրտի :
Չարկ բազկերակին լինի տկար , և երբեմն ընդհատ , ար-
տասուք յակամայս , փսխողութիւնք մազային . այս ամե-
նայն վերողրեալ նշանք տատկանան յերեկոյեան պա-
հու : Ախտակիրն շինի առաւել 'ի հանգիստ 'ի նստիլն՝
քան յնկողմանիլն :

'ի գիւղութեմ յորում ախտս այս (որպէս ասացաք)
պատահի 'ի խոնաւութե , կրէ ախտակիրն զԹեթե ինչ
ցաւ գլխոյ , նստի քան 'ի վերայ գալ ջերմութե . և իբրե-
'ի գործ արկանէ կերակուրս ջերմագինս , յոյժ նեղի ստա-
մոքսն , բայց ոչ այնպէս յորժամ 'ի գործ արկանէ զի-
րակուրս ցուրտս . իսկ ջերմութեմն տկամնի հասարակօրէն
զինի կէտ գիշերոյ իբրեւ երկուս ժամս . կամ զինի Դաշու ,
և յարատե մնայ իբրեւ զերկուս կամ զերես ժամս . եր-
բեմն ևս իբրեւ 2 կամ 3 առուրս . և հասարակօրէն գա-
ղաքի ջերմութեա այս առատագոյն ինչ համամը միգի :

Յորքան Զերմութիս այս յարտակ մնայ, ախտակիրն կրէ
զմեծ ամբոխմունս. բերան նորա մնայ բացեալ, և ստեպ
ջանայ և տանջի՝ համարձակ և սղատորէն շունչ առնուլ,
և ոչ կարէ: Իսկ 'ի գիպուածս՝ յորում շնչարգելութիւն
պատահի՝ 'ի չորութէ, յայնժամ 'ի գալ ջերմունեն ուռ-
նու սաամոքան և ձեռքն ախտակիրն, և գեմք նորին վա-
ռի իբրև զհուր. բազախումսն պտի լինի յոյժ սաստկա-
գոյն, մինչև կարծել շնչասպառ նուազիլ:

Յազագս խնամաբարութիւն, զորս պարս է 'ի կիւ արխնել
'ի դիպուածս անբգէլութիւն:

Երակրոցն ախտակիրն պարտ է լինել թեթև և գիւ-
րամարսելի, որպիսի են թեթևագոյն արդանակք, պը-
տուղքն հասունացեալք կամ եփեալք 'ի փռան. պարտ
է հրաժարիլ յամենակերպ քամիաւոր և գժուարամար-
սելի կերակրեղինաց, և յոգիաւոր և 'ի սաստիկ հեղա-
նիւթոց. պարտ է անձնապահ լինել 'ի ցրտոյ, մանաւանդ
'ի ձմեռան եղանակի, և պարտ է միշտ ջերմ և չոր պա-
հել զոտան, և լոյծ ունել զորովայն: Կոյնպէս յոյժ օգ-
տակար և կարեւոր է ախտակիրն վայելել 'ի մաքուր, 'ի
չոր, և 'ի բարեխառն օդս, ևս չքաղացիլ, և չարժողու-
թիւս տանել: Այլ և պարտ է նմա կարի սակաւ 'ի քուն
լինել, և այն 'ի գիշերի. քանզի քունն 'ի տունջեան է
յոյժ միտակար:

Յազագս. Գեղարեկոյ, զորս պարս է 'ի վաւ արխնել 'ի դի-
պուածս ախտիս. անբգէլութիւն:

'Ի գիպուածս ախտիս մեծի զգուշուի պէտք են առ-
'ի գործ արկանել զգեղորայս: Կախ՝ պարտ է պատրաս-
տել գրեխս կակպացուցիչս խառն ընդ ասաաֆեթիտաի.
զոր և պարտ է կրկնել ը պահանջելոյ պարագայից երկու
կամ երես անգամ: Կոյնպէս գնել պարտ է զտառ և զձեռս
ախտակիրս 'ի մէջ ջերմ ջրոյ, և ստեպ չփել զնոսին ձե-
ռք կամ չուխայիլ:

Երակ հատանելն երբեմն պահանջի 'ի գիպուածս շքն
շարգելութիւն, որ յառաջ գայ 'ի չորութիւն. զոր և պարտ
է չափել ընդ պարագայս ախտութիւն ըստ հասակի ախ-
տակիրն, և սաստկութեւն շանաց: Զկնի երակ հատանե-
լոյ՝ պատշաճագոյն է 'ի գործ արկանել զփօմէնթի երեց-
կի ջերմ ջրով. և կրկնել զայն ը պահանջելոյ պարագա-

յիցն : Երրեմն ևս պարտ է գնել զսխտակներն 'ի մէջ գաղջ Զրոյ , և Թողուլ այնքան , որքան տանի զօրութիւն նորին : Իսկ իրէքաբուանս անուանեալ փոշին հարկաւորսպէս պահանջի 'ի գիպուածս շնչարգելութե , որ գոյանայ 'ի չորութե . զոր պարտ է հանապազորգել Է տասն կամ 20 , և կամ 30 աւուրս , տալով սխտակներն ժամե 'ի ժամ երկու ցորեան 'ի պահ առաւօտուն , մինչև լցի ժեց ցորեան յաւուրն :

Յետ սխտոպական գեղոյ , պարտ է պատրաստել սխտակներն ըմպելիս , մի գրգալ սեղանոյ ԹինԹաւա տի քասթօս , և տի զաֆուանօ խառնեալ ընդ սկահակ մի արծոյ , ինֆուզիօնէ տի վալէռիանա , պարտ է 'ի գործ արկանել յաւուրն երկու կամ երիս անգամ : Կոյնպէս օգտուէտ է 'ի գիպուածս յայս գործածութիւն զօրացուցիչ իրաց . վասն որոյ մարթ է երկու անգամ յաւուրն 'ի գործ արկանել մի գրգալ էլիսսիօէ լէնիԹիվօ . կի՞ պատշաճագոյն ևս է . քինպէնա , կամ փոշի արարեալ , և կի՞ լուծեալ 'ի մէջ գինւոյ :

Համառօտիւ կամեցեալ տեսլ , 'ի գիպուածս ախտիս չոր շնչարգելութե պարտ է 'ի գործ արկանել զայն ամենայն , որ զօրացուցանէ զլիզս և զստամոզսն : Հասարակօրէն յոյժ օգտակար են 'ի գիպուածս որպիսի և իցէ շնչարգելութեց՝ գործածութի վէշիքանԹէի , տղլի , խաւանի , հաճամանԹի ևն . բայց պարտ է միշտ բաց պահել զխարանն , և ոչ չորացուցանել : Դարձեալ ըստ պատմելոյ հմտագոյն բժշկաց , 'ի գիպուածս չոր շնչարգելութե՝ համարին գեղ իմն աղիւ և օգտակար զուրն գորդիսնժի կամ ձիւԹոյ , զոր պարտ է տալ հիւանդին երկու կամ երեք անգամ յաւուրն՝ զչափ միոյ սկահակի . և պատմին միանգամայն հեղինակք , եթէ բազում անգամ անձամբ ախանատես եղին օգտուէտութե այսր գեղոյ : Կոյնպէս յոյժ շահուէտ է սպիտակ և մաքուր մեղրն , զոր պարտ է առատօրէն 'ի կիր արկանել 'ի գիպուածս յայս :

'ի գիպուածս , յորում պատճառի շնչարգելութի 'ի բորոտութե կամ յորքիւնոյ , յայնժամ հասարակօրէն գեղն է վէշիքաԹօրիօ . զոր պարտ է գնել 'ի կուրծս , կամ 'ի մէջքն , և կամ 'ի բազուկս , և Թողուլ քանի ինչ շաքար , մինչև ցփարատել շնչարգելութե : Իսկ 'ի գիպուածս խոնավային շնչարգելութե չի բնաւ օրէն երակ հաստնել . այլ յայնժամ պատշաճական գեղորայք են գործածուիք մաքրիչք կրծոց՝ կամ մաղապին . որպիսի են՝ սգուիլա , կօմիս ամմօնիպքա ևն . որ այսպէս բազագրի : Ա՛ս .

մի և կէս տրամ սգուիլա սեքքա ին բօլվէրէ , երեք տը-
րամ կօմմա ամմօնիպքա , և նոյնչափ սէմի տի քարտամօ-
մօ , և յաւել այնչափ շիւրքօ քօմմունէ որչափ պէտք ի-
ցեն առ կազմելոյ լը կանոնաց արհեստին . զգանդուածս
զայս արարեալ հապ՝ որ կշռիցէ հինգ կամ վեց ցորեան ,
և չըջապատեալ փոշուով կինամմնի , տացին երկու կամ
երեք հատք երկու անգամ յաւուրն :

Նոյնպէս օգտուէտ է պատրաստութիւն սգուիլա : որ
այսպէս բաղադրի . ընկալ մի ունկի՝ շիւրքօ տի սգուիլ-
լա կամ օստիմէլէ շիւլթիքօ , և նոյնքան՝ ջուրն կինամմ-
նի : Յրմպելոյ աստի առցէ հիւանդն երեք կամ չորս
անգամ յաւուրն՝ զգրգալ մի սեղանոյ : Բաց ի գեղորէից
աստի՝ շահաւէտ յոյժ եղիցի ՚ի կիր աղկանել պարզ նը-
պասաս , որպիսի է զանդուած ինչ հատագեղոյ՝ բաղա-
դրեալ ՚ի կէս ունկի՝ ասսաֆէթիտա անուանեալ խեժէ ,
և երկու տրամ ֆիօռ տի պելլուինօի և բաւականաչափ
շարապոյ հասարակի , որ ասի շիւրքօ քօմմունէ : Վաղմեալ
աստի հապս , որոց մէն մի կշռիցէ վեց ցորեան , տացես
ախտակրին չորս կամ հինգ հատս յերեկոյեան պահու ՚ի
մտանն յանկողին : Նոյնպէս օգտուէտք են քէռմէս
մինեռալէն , և քանֆօուան . զոր պարտ է զգուշութիւն և
չափով ընծայել :

Յազագս հնարից , զորս պարտ է ՚ի վար տրխնէ՝ առ ՚ի
արգելուել զգաւուսփ տիտի շնարգելութիւն :

՚ի ժամանակի՝ յորում յայտնիլ սկսանի դաշուտան
այսր ախտի , յայնժամ պարտ է ախտակրին ՚ի գործ ար-
կանել նախ՝ 12 կամ 15 ցորեան իրեքալքուանա փոշի ա-
րարեալ ըստ կանոնի փսխողականի , և յետ այնորիկ պարտ
է յամենայնում աւուր ՚ի կիր արկանել երկու ցորեան ըզ
նոյն իրեքալքուանա խառն ընդ կէս ցորեան՝ տիճիթալէ
բօրբօռինաի , մինչև ց15 , կամ 20 աւուրս ընդ առա-
ւօտն , և ապա բանալ մի քաւթէփօ , այսինքն եափու ,
և թողուլ բացեալ ընդ բովանդակ կեանս ախտակրին :

Գ Լ ՈՒՆ ԺԻ.

Յաղագս հիւանդութիւն խնանց ընդհանրապէս, ըստ իրար.
ճաշակիէ քննելի ԳԼՈՒՆ ԺԻ ԵՆԵՆՆԱԼԷ :

Յ Օ Դ ՈՒՆ Ը Ա.

Յաղագս Գաղտանի, իմ յաղագս ամառային հոսանքի ոք ասի՝
Ֆիսիոլոգի, իմ ԳԼՈՒՆ ԺԻ ԵՆԵՆՆԱԼԷ :

Կապարափորէն կանայք սկսանին ունել զգալտանն.
իրեւ 'ի հասակի 14 կամ 15 ամաց, և գաղաքին ունել
զնոյն 'ի հասակի 50 ամաց. բայց 'ի վերայ այս ամենայնի
գիտել արժան է, եթէ հասակն յորում գալտանն երեւի
սկսանի 'ի սեռս կանանց, ոչ է միշտ յամենեւին նոյնօրի
նակ : Արտիճանն կամ կլիմայն երկրին՝ յորում բնակին,
ուժեղութիւն և տկարութիւն կազմուածոց, պարագայքն
փճակի, և կենաց, յորս վայելեն, տան նշանաւոր իմն
ապրելութի նախնին երեւանի այս գալտանի : 'Ի քա-
ղաքս ջերմօրինա աղջկունք սկսանին գալտանաւորիլ 'ի
հասակի իմն ամաց, և երբեմն ևս կանխագոյն : Պատմի
վասն միոյ աղջկան բնակելոյ յարեւելեան հնդիկս, եթէ
'ի հասակի հինգ ամաց գալտանաւորեցաւ, և յեօթնե-
րորդում ամի ծնաւ : Այլ 'ի քաղաքս յուրոս ընդ հա-
կառակն կանայք հազիւ 'ի հասակի 20 կամ 25 ամաց
գալտանաւորին, և յառաւել ջրառագոյն երկիրս բնա-
ւոչ ունին զնոյն. որպիսի է գաւառն անուանեալ կօզ-
բանտիս :

Իսկ հոսումն այս գալտանի միանգամ սկսեալ, ունի
վճարիլ յամենայնում ամենամ. այսինքն յամենայն 26
կմ 28 աւուրս միանգամ, և այս է առաւել հասարակն.
Բայց են կանայք ոմանք, որք առանց ինչ վնաս կրելոյ՝
ըստ բնութեն սնորինելոյ գալտանաւորին երկու անգամ
յամենան, կամ երկք անգամ յերկու ամիսս. և ընդ հա-
կառակն՝ ոմանք ևս ոչ գալտանաւորին, բայց եթէ 'ի 5-
շաբաթ միանգամ : Իսկ աւուրքն՝ յորս յարառե մնաց
հոսումնս ան, անասոյդ են. բայց չէ հնար ընդհանրա-

պէս մեալ յարատե՛ առաւել քան զից օրն, և պակաս
քան զերիս աւուրս :

Դժուարին իմն է կշռագատել զորքանուին արեանն ,
որ հոսի յիւրաքանչիւր անգամն , որովհետեւ տարբերի
ըստ տարբերութե՛ն ենթակայից , մանաւանդ ևս երբեմն
'ի մի և 'ի նոյն ենթակայ լինի տարբեր : Դաշտանն պա-
կասի 'ի ժամանակի յղութեան , մանաւանդ 'ի վերջին
ամիսս . որովհետեւ պատահի երբեմն մեալ յարատեւ յա-
ռաջին երիս ամիսս : Եւրոպէս պակասի 'ի մեծագոյն
մասն մնուցաց : Հուսկ յետոյ պակասի 'ի գեղըուկ , և
յաշխատաւոր կանայս , ևս և 'ի կաքաւիչ կանայս , որք
ևս ոչ գաշտանաւորին առանց մեծի նեղուն . բայց հնա-
րաւոր է երբեմն յայսպիսի դիպուածս , եթէ քերտն և
այլ արտահոսեալքն ընուն զտեղի գաշտանի : Սակայն մե-
ծի զգուշութե՛ն պէտք են կանանց 'ի ժամանակի գաշտա-
նի . քանզի մեծագոյն մասն նոցին վտանգաւորին վասն
անզգուշութե՛ն :

ՅՕԴ ՅԻԱԾ Բ .

Յաղագս առաջին երեման դաշտանի :

Եթէ օրիորդ զք. 14 կամ 15 ամաց՝ արգելուկան
մնայ ուրիշ փակեալ 'ի քնակութե՛ն ինչ՝ առանց կարելոյ
շարժուիմն ինչ առնել, և այսր անգոր ընթանալ, վերջա-
պէս առանց իրիջ գործնական պաշտօնի, որով մարմն իցէ
'ի սթափութե՛ն պահել զմատունս մարմնոյ իւրոյ , այնպի-
սին լինի տկար , թալկացեալ , և հիւժեալ : արիւն նորա
գեղնագոյն , և այլափոխեալ գլխովին առողջութի՛ նորա .
արիութիւն և զօրութիւն նուազելով նուազի , և ընդ բո-
վանդակ մնացեալ կեանս իւր մնայ հիւանդագին : Այդ-
պիսի իմն վիճակի են հանգիսեալ մեծագոյն մասն զըժ-
բազգագոյն օրիորդաց , որք կամ վասն հեղգութե՛ն և ան-
հոգութե՛ն ծնողացն , և կամ վասն գէտւարութե՛ն պարտ-
գայիցն յորս գտանին՝ զպէնայ միան 'ի կարեւոր սրտա-
նաց , և յառողջարար օգոյց , ևն :

Բայց դիտելի է , եթէ է միշտ յոյժ օգտակարագոյն
գաշտանաւորին օրիորդաց 'ի պատշաճագոյն հասակի ,
այսինքն 'ի հասակի 12. 13. 14. կամ 15 ամաց . և ընդ
հակառակն՝ մեծապէս վնասակար , և երկիւղալի է , եթէ
գաշտանն երեւեցի կամ յոյժ վաղեալ , և կամ կարի ա-
նագան , որովհետեւ գուշակեն զպատահարութե՛ն զուրաւ .
որպիսի են՝ աղք ինչ գէնգակ հիւանդութե՛ն , կրկն զմեծ

վիշտաւ և նեղութիւն 'ի ժամանակի գաշտանաւորուն ևն .
և հասարակօրէն այսպիսիք հազիւ ուրեք են ննջակոյ
յղանալոյ . և մանաւանդ ծնանելոյ բարի և առողջան-
գամ զաւակս :

Յաղագս նշանաց , որք խնիւնն ' խոն զտառլին էրևան
Դաշտանի :

Հազիւ ուրեք պատահի՝ եթէ գաշտանն յանկարծա-
կի և յանակնկալ պահու 'ի վերայ եկեսցէ ուրուք օրիոր-
դի . այլ հասարակօրէն յառաջնն նշանք ազգարարօղջ
այնմ , որպիսի են յետագայք . ջերմութիւն , ծանրութիւն ,
ցաւն երկկամանց , անգուլն և կարծրութիւն ծոցոյ , ցաւն
գլխոյ , գեղնութիւն երեսաց , կորուստն ախորժակի , և եր-
բեմն ևս փոքրիկ ինչ տենդ :

Յաղագս խոռավարանիւն , որք պահանջին 'ի Դիպուածս
այսոցիկ նշանաց :

Յորժամ օրիորդ ղք հասանէ 'ի չափ հասակի ունե-
լոյ զգաշտանն , և զգայ զվերոյիշեալ նշանս , պարտ է խակ
և խակ փոյթ մեծ ունել՝ զի մի յապագեացէ այնպիսի հո-
սումն առողջարար և կարեւոր , այլ զամենայն հնարս կա-
րելիս 'ի վար արկանել առ 'ի փութացուցանել զնոյն .
որպիսի է նախն 'ի վերայ գոլորշեաց ջերմագին ջրոյ . և
ստէպ ստէպ գննել զոտս և զարունս 'ի մէջ ջերմ ջրոյ , և
լմպելն թիզանէ տիլուէնթի , այսինքն լմպելին հեղեղիչ
գեղոց :

Յաղագս էղանալի . որով պարտ է լաբիլ 'ի ժամանակի
Դաշտանի :

Խակ և խակ յորժամ միանգամ գաշտանն սկսանի հա-
փլ , պարտ է մեծապէս զգուշանալ յամենայն ֆրասա-
կար իրաց : Վասն որոյ պարտ է կանանց յայստիկ ժա-
մանակս զգոյշ լինել 'ի վերայ կերակրոց և լմպելեացն .
զորս ուտեն , և լմպեն . պարտին հրաժարիլ յայնմ ա-
մենայնէ , որք են ցուրտ բնութիւն , և զայրացուցիչք ստաւ-
մոքսի . որպիսի են խակ և ահապ պտուղն , կաթն , կողին ,
ևն : Հոյնպէս պարտին հեռի կալ 'ի ձկանէ , և յայլ ա-
մենայն գժուարամարսելի կերակրեղինաց : Բայց որով
հետեւ է անկարելի իմն 'ի համար բերել մի ըստ միջէ

զայն ամենայն, որք փնասարեր են կնոջ 'ի դիպուածի յայսմիկ, խրատ տալք ամենեցուն ընդհանրապէս, զգոյշ լինել յայնմիկ ժամանակի, գէթ յայնմ ամենայնէ, որ հասարակօրէն ընդդիմանայ բնութե նոցին: Յուրտն է մասնաւորապէս փնասակար կանանց 'ի ժամանակի դաշտանի, և բազում կանանց հիւանդութիւն յառաջ դայ 'ի ցրտոյ զոր առնուն յայնմ ժամանակի, քան յայլ ինչ պատճառաց. ուստի պարտին մեծապէս զգոյշ կալ 'ի ցրտոյ. որովհետեւ փոքր ինչ ցուրտ որ յայլ ինչ ժամանակի ոչ է փնասակար, բաւական է 'ի ժամանակի դաշտանաւորութե տապալել գլխովին և կործանել զառողջութիւն, և զկազմուած նոցին: Դարձեալ դիտել արդ ժանն է՝ եթէ կիրքն, սուգն, անձկութիւն, և վիշտն, երկիւղն, և այլ ամենայն կիրք հոգւոյ՝ պատճառեն սովորաբար զճնշումն և զարգելումն դաշտանի, որ բացարձակապէս լինի անբուժելի:

ՅՕԴՈՒԱԾ Գ.

Յազգո արգելականութիւն դաշտանի:

Կառավարութիւն 'ի գործ արեանէլի 'ի դիպուածս արգելման դաշտանի յարգիւի և ինչ պատճառէ լինիցի յառաջ էլեւալ:

Որպիսի և իցէ պատճառն՝ յորմէ լինիցի յառաջ և կեալ արգելականութիւն դաշտանի, բաց 'ի դիպուածոց յղութե, սնուցչութե, կաքաւման, աշխատութե ևն, զորոց ասացաք վերագոյնդ, պարտ է մեծապէս փոյթ ունել առ 'ի յետս գարձուցանել՝ գնոյն. վասն որոյ խրատ տալք կանանց՝ որք գտանին յայսպիսի վիճակի, առնել չափաւոր ինչ շարժումն, բնակիլ 'ի տեղի՝ որ ունիցի զօր առողջարար, չոր, և զովացուցիչ, նմանապէս ուտել կերակուրս առողջարարս: Եթէ մարմինն լինիցի տկալ, և թալկացեալ, պարտին ըմպել հեղանիութս զօրացուցիչ, և կենակցիլ ընդ մտերիմ անձինս, և վերջապէս զուարճացուցանել և զօրացուցանել զբնութիւն պատշաճաւոր զբօսանօք. իսկ եթէ այս կաբավարութեք անօգուտ լինիցին, պարտին 'ի գործ գնել զգեղորայս զօրոց խօսեցուցք յառաջիկայդ:

Յառափս Գեղարեկից արժեւանութիւն Գալտանի, որ պաշտօնաւոր
Դ Բաւրաբի :

{ Երբեք յառաջ գալ արգելումն գալտանի 'ի սաս-
տիկ Թուրքի, Խանապի 'ի յետագայ նշանաց : Հիւանդն
զգայ զմեղեցութիւն, զակարութիւն, զցաւս, և զծանրութիւն
ինչ 'ի մէջս, զսաւա գլխոյ, զաքնութիւն, և զարգեւակա-
նութիւն շնոր, զխրատութիւն և զուռոյցն սասանքս, և զյո-
ժարութիւն ինչ 'ի փախել, ևս խիթ, գեղնութիւն ինչ հասա-
րակ, որ տարածանի ընդ ամենայն մասունս մարմոյ, մա-
նաւանդ 'ի գէմս, և գեղնութիւն այս երբեմն 'ի կանաչա-
գոյն փոխարկի : Աւրջին նշանս այս հաստատեւ զախան
տապեալ քլոռօզի, զորմէ խօսեացուք 'ի հետագայ յո-
դուածն :

Աւրջ 'ի գիպուածս յայս՝ պատշաճ է 'ի գործ արկա-
նել զգեղորայս՝ որք են ընդունակ 'ի գիւրացուցանել ըզ-
մարտղականութիւն, և 'ի զօրացուցանել զԹուրքութիւն,
և ևս բարեկարգել և յարգարել զգործարանն առ 'ի
պատրասանել զարիւն ինչ առողջարար և բարի : Աքնուռ
գոյն, և զլիւաւորն 'ի մէջ այսոցիկ գեղարեկից է եր-
կալմն, և քննաքննա, խառնեալ ընդ այլ դառն սեղմե-
ցուցիցա : Խալրոսած երկալմոյ արկ 'ի մէջ գինւոյ կամ
պիւռաւի, ըստ հետագայ եղանակիս : Արկ երկու կամ
երեք ունկի՝ ամենանուրբ խարտած երկալմոյ՝ յերկու
լիւր գինւոյ կամ պիւռաւոյ . զկնի երկուց շաբաթուց
հեղ զգուշութեմ զհեղուկն յայլ ապակի անօթ, և տնւր
ըմպել հիւանդին երկու անգամ յաւուրն՝ զչափ միոյ
գաւաթի : Կամ, առ երեք արամ՝ վերոգրեալ խարտած
երկալմոյ, և նոյնչափ՝ ռասպաւալաւօ, և յաւելլ այնչափ
շիւորքօ ակ քաջօ որչափ պէտք իցեն առ կազմելոյ ըստ
կանանայ արհեստին զգանդուածս զայս . արարեալ հասկ
որ կշռիցէ հինգ ցորեան, տաքին հիւանդաց երեք կամ
չորս հասք երկու անգամ յաւուրն : Քննաքննա, տաքին
Թիօ, ճինջիտանա, և այլ դառնագին իրք մարմին 'ի գործ
արկանիլ, կամ արկեալ 'ի Թուրքն, և կմ՝ առանց Թրոնոյ
ըստ տանելոյ ախորժակի հիւանդին :

Յաղափա արգելելանուի՛լ դաշտանի՛ պաքճառելոյ՝ ՚ի յառաքառ-
թի, և ՚ի կոռուսիանուի՛լ արեան :

Յորժամ ակտա այս յառաջ գայ ՚ի յառաքառութի, կամ ՚ի հոծութի, և կամ ՚ի թանձրամածութի, և ՚ի կռուականութենէ արեան, և եթէ կանայքն, որք կրնն զսխա զայս՝ լինիցին ժիշակեալ հիւթային կամ արիւնային իմն խառնուածոց, պատշաճագոյն գեղ են լուծազականքն, և այնք ամենայն, որք լուծեալ անօսրեն և նրբացուցանեն զհիւթս կամ զարիւնս : ՚ի գիպուածս յայս պատշաճ է երակ հառանել. ստեպ ստեպ գնել զստս ՚ի մէջ ջերմ ջրոյ, և երբեմն երբեմն ՚ի գործ արկանել լուծողականա զովացուցիչս : Կերակուրքն պարտին լինել թեթեւ, և հեղանիւթ ըմպելի՛ն՝ սիւսօ տի լաթութի, և թեթեւագոյն սկիռա, ևն, պարտ է ևս առնել շարժողութիս : Դարձեալ պարտ է յառուրն երկու անգամ տալ նմա մի փոքրիկ գրգռել թինթուսա տի էլլէպօս սկանքօ, արկեալ ՚ի մէջ միոյ բաժանի ջերմ ջրոյ : Բայց հասարակօրէն արգելադրանութի գաշտանի պատշաճեալ ՚ի թանձրութի՝ առաւել ենթակայ է առողջութի, և բազում անգամ ապագինի միայն երակ հառանել լու յոտին :

Յաղափա արգելելանուի՛լ դաշտանի՛ պաքճառելոյ՝ ՚ի կրիչ հոգւոյ :

Յորժամ արգելականութի պատճառի ՚ի կրիչ հոգւոյ, ՚ի արտնութի, յերկիւղէ, ՚ի խռովութեց արտնէն, պարտ է ՚ի գործ արկանել զոր ինչ միանգամ յարմար է ՚ի զուարճացուցանել, և ՚ի ոգիակել զսխառածեանքն : Առաւել ապահով հնարն է՝ խել զպատճառն արտնութի, այսինքն հեռացուցանել զսխառակին ՚ի պատճառաց արտնութի . նոյնպէս յոյժ օգտակար է անդադիօխուն, տեսութի զուարճալի առարկայից ևն : Այս ամենայն հնարք թեպէտ են բարի և կարեւորք, բայց ոչ միշտ բաւականք, յորժամ արգելականութի լինի հնացեալ քանդի յայտնի գիպուածի ընդ առաջ լինին սովորաբար նշանք թանձրութի արեան . ժամն որոյ պարտ է փոխուեն յայնժամ ՚ի նրբացուցանել զարիւնն և հասարակօրէն օկանել պարտ է յերակ հառանելոյ ՚ի բաղկէն, և յետ այնորիկ յոտին . նոյնպէս պարտ է գնել ապրուկ

ի բերան արդանդին, յանօթա թանջից : Այլ և մարթ
է մեւծանել արուակս արեան յազդերս, ի քունջս երա-
նաց, ևն :

Իսկ առաւել զօրաւոր հնարքն ի գիպուածս որք ոչ
են այնքան ծանոսիք զինի վերոյիշելոցն, և գալորքն ջերմ
ջրոյ, յորոյ վերայ պարս և նստուցանել զախտակիրն,
բազանիք ջերմայինք, զնել զոտս մինչև ցարուսն ի մէջ
դառլ ջրոյ, նոյնպէս մարթ և առնել կակղացուցիչ ֆո-
մենթի, ևս գրեխս թուլացուցիչս ևն. զայս ամենայն
գրեալս ի վար արկանելն ի գիպուածս արգելականուէ
դաշտանի, որ եթէ ի կրից, եթէ ի ցրտոց, և եթէ յոր
պիտի ևս իցէ պատճառէ յառաջ եկեալ, և յոյժ պատ-
շաճողական, և օգտակարագոյն :

Յազգիս զգուշութից, զորս պարս և ունել նախ քան զինամ
քանիւն արգելականութի դաշտանի յիշելոց պատճառէ
յառաջ էլելոյ :

Պատարակօրէն նախ քան զգործածութի իրիք գեղա-
րէից ի գիպուածս արգելականութե դաշտանի, որ յոր
պիտի ևս պատճառէ երևեացի յառաջ եկեալ, պարս և
բարիտք և քաջ ստուգել և հաստատել, եթէ չիցէ պատ-
ճառեալ ի յղութե. այլ եթէ չիցէ մարթ հաստատեալ
ստուգել, և կայցէ ինչ կասկած, յայնժամ պարս և
յերկարաձգել զգործածութի գեղորէիցն մինչև ցհինգ
ամիսս զինի արգելականութե. քանզի սովորաբար ի հին-
գերորդութ ամսեան սկսանին նշանքն յղութեան երևիլ
և ստուգիլ, և յայնժամ գիւրաւ մարթ և զանազանել ի
նշանացն, որպէս զնելով լոկ զցուրտ ձեռս ի վերայ ար-
գանդի, մարթ և զգալ զշարժումն ինչ երևելի. ի մէջ
արգանդի. թողում ասել զայլ ամենայն նշանաց յղու-
թե, զորոց խօսեացուք ի յետագայոք :

ՅՕԴՈՒԱԾ Դ.

Յազգիս Դժգունութե, որ ասի՝ Գլուխդ, և յազգիս Ֆառախար
Գաղցիս. որ իսկի՝ Բիթա, իմ մալալիս :

Իստս այս և դժգունութի կամ գեղնութի ինչ,
և երբեմն կանաչութի ինչ տարածեալ յերեսս կանանց,
նմանի ակառի արգելականութե դաշտանի. բայց և տար-
բերի յայնմանէ՝ ըստ որում ակառս այս պատահի ևս

յայնժամ, յորժամ յարատեւալ հոսի դաշտանն ըն սո-
վորական պայմանի, բայց յոյժ նուազ քանակութիւն :
Ախտոս այս բազում անգամ երևի 'ի քաջատոհմ, և յազ-
նուական աղջկունս, և յամուրի օրիորդս, որք են առոյգ-
և զօրեղք, և փափկակեացք, և առաւելեալք զգայա-
կան մասամբք . բայց վարեն կեանս ընդդէմ բազմանաց
խտեանց :

Յազատի նշանաց ախտիս Դժգոհութիւն, որ տաի՝ Կլորուի :

{ } Երժամ գժգոհութիւն կամ դեղնութիւն այս մոր-
թոյ սկսանի տարածանիլ և արմատանալ յորք, յայնժամ
յայտնին և երևին ուռոյցք ինչ 'ի չքութեան, և յայլ մա-
սունս երեսացն, ևս և 'ի սրունս, և յոտոս ևն : Սաստ-
կանայ ցաւն գլխոյ, և ախտակիրն զգայ զանհանգստու-
թեան ինչ 'ի ծունկս, կրէ զաշխատանս, և զվիշտս 'ի ծնա-
նիլն . ունի զբաբախիւն սրտի, զանձկութիւն, և զուշա-
գնացուի, կրէ զտենդ իմն ծիւրական, որ ասի Ֆէպպուէ
լէնգա՝ առաւել 'ի գիշերի քան 'ի տունիցան . ապստկա-
նան և ուռնուն ախտնգանքն, (որք են սահմանք կամ
տեղիք լերդին, և փայծեղան .) և ամբառնայ որովայնն,
մինչև երբեմն տալ կասկածանս զլուծի աղջկանն, ևն :
Զայսպիսի ուռոյց օրովայնի պարտ է առաւել վերաբե-
րել առ ըմբռնումն որովայնի, որ ասի ռիթէնցիօնէ, քան
առ արգելումն դաշտանի . որովհետև սովորաբար աւազ-
տի 'ի հոսումն արեան : Յայս ուռոյց կոխեալ զմատուանդ,
հետք ոչ տալաւորին 'ի նա, և ոչ իսկ փոսանայ տեղի
մատանցն, սրպէս 'ի դիպուածս ջրգողութեց, զորմէ խօ-
սեցաք 'ի տիգլոմն . և ուռոյցս այս առաւել նշանաւոր
լինի ընդ առաւօտն, քան ընդ երեկոյն :

Թեպէտ և արգելականութիւն դաշտանի է ընդհանուր
պատճառ այսր ախտի գժգոհութեան, սակայն ոչ է բոլո-
րական պատճառն, որովհետև դաշտանն հոսի 'ի ժամա-
նակէ 'ի ժամանակ : Արդ 'ի դիպուածս յայտ պնդան ա-
ռաւել է երկիւղալի ախտն, եթէ պատճառեալ իցէ այն
'ի խցանաց ընդերաց ստորին որովայնի : Դարձեալ ախտոս
այս պատճառէ երբեմն զամլութի, և մարթ է յարատե-
մնալ ընդ երկար ժամանակ . բայց հասարակօրէն չէ այն-
քան երկիւղալի, եթէ չլինիցի պատճառեալ 'ի վերջի-
շեալ պատճառէ : Իսկ եթէ անփոյթ անխնամ թողցի,
մարթ է պատճառել զախտոսն ասացեալս՝ ջրգողութիւն,
ախտագոհութի, որ ասի՝ քաբէսիա, ևն :

Յաղագս նշանայ շատակար Կաղնու, իմ ապականեալ փոր-
ժակի, որ իռլէ՝ Բիգու, իմ հալաւիս :

Կանայք՝ որք ունին զվերագրեալ գծգունութիւն, բա-
զում անգամ ունին ևս քաղց մեղասակար, և անորժակ
ինչ անկարգ, և անկանոն, որով ձեռնամուխ լինին ու-
տել զանսովոր, և զանպատշաճ իրա, զոր օրինակ զաղ, և
զհասարակ սղպեղ, զտհաս մերդա, զանեմ և զհամ
միս, և զձկունս, զկիր, զմողէս, զգորտ, զմիտիր, զա-
ծուխ, զձիւն, զսառույց, զթուզթ, զխաղախ հնացեալ,
զտալաւսու, և զայլ սոցին նման մեղասակար և անանունք
նիւթս : Իսկ ոմանք ևս ՚ի նոցանէ մտազիւր փախաքին և
անորժեն հոտոտալ զգարշահոտ և զզաղալիս, և իս-
զալ նոքոր ՚ի ձեռս ևն : Այս ապականեալ անորժակ,
որ է ճշմարիտ իմն ախա, կոչի յաջկունս՝ բիքա, իսկ ՚ի
յոք կանայս՝ մալալիտ :

Յաղագս Դեղերից փորիցն գծգունութիւն, և շատակար
Կաղնու :

Դեղքն և կառավարութիւնն փորի գծգունութեան
էն գլխովին նոյն ընդ գեղատուածէ, և ընդ կառավարու-
թիւն փորի թուլութեան, զորմէ խօսեցաք վերագոյնդ : Բայց
գիտեցի ե, եթէ յորժամ ապականեալ անորժակն յա-
րատեալ մնայ Է երկար ժամանակս, կամ սակաւ ժա-
մանակս, բայց այնքան սաստիկ, մինչև անտակիրն ձեռ-
նամուխ լինի ուտել զվերոյիշեալ զանսովոր կերակուրս
կամ նիւթս, պարտ է յայնժամ սկսանիլ նախ ՚ի գորն
արկանել զփոխողականն, և զլուծողականն, առ ՚ի մա-
քրել զտառնեցան, և զառաջին ճանապարհն, որք լցեալ
եղեն այսպիսի աշրանգակ նիւթովք, և յետ այնորիկ ան-
ցանել ՚ի գործածութիւն երկաթոյ, քինաքինայի, և այլ
զառնազին իրաց : Բայց ՚ի վախճանի՝ պարտ է գիտել,
եթէ առաւել ապահովագոյն փորձեալ, և աշխուհոյն
գեղն է ամուսնութիւն այսպիսի փառացեալ օրիորդաց,
որով արդարեւ ստանան իսկ և իսկ զառողջութիւն : Այլ
յոք կանայք, որք ունին զապականեալ անորժակն, հա-
րարակօրէն մինչև զգորբորդ ամիսս յաւութիւն նոցին մեան
այլապէ, և ոչ ունին պէտս իրիք գեղոյ, մանաւանդ փր-
խողականի, ապա թէ ոչ՝ գնին յորդայթ վիժման :

ՅՕԴՅԻԱԾ Ե.

Յազաֆս լափազանց Դաշտանի, որ ասի յիփալացաոյ՝ Ֆիսիոսի
սնփաթի :

Դաշտանն կամ արիւնն տեւատեւատկան, որպէս
երբեմն սակաւ քանակութիւն, նոյնպէս և երբեմն յոյժ մե-
ծաւ և չափազանց քանակութիւն մարթի հոսիլ :

Պափճառփ լափազանց Դաշտանի :

Լաւաւելութիւն և չափազանցութիւն դաշտանի պատ-
ճառի յանշարժական կեանս վարելոյ, յողուտ, 'ի կծու,
և 'ի դորաւոր իմն կերակրոց, 'ի գործածութիւն ոգիււոր
հեղանիւթոց, 'ի սաստիկ աշխատանաց, 'ի թուլութիւն և 'ի
տկարութիւն փոքրիկ խողովակաց արդանդի, 'ի լուծակա-
նութիւն արեան, յանկարգ, և յանշափ կրից և բազմա-
նոց հոգւոյ, ևն :

Յազաֆս նշանաց տիփոս :

Լրախ քան զսմանայն՝ ախտակիրն լինի յոյժ տկարա-
գին և գեղնագոյն, կորուսանէ զախորժակն, ապականի
մարտազական զօրութիւն : Կաւ զհետ դայ այսոցիկ այսուց
ինչ տոբի՝ նման էտէմա անուանեալ ուռուցից : Վա-
նայք հասարակօրէն ենթակայ լինին այսպիսի պատուհ-
մանց 'ի հասակի 45 կամ 50 ամաց, և է յոյժ գժուա-
բաւ բուժելի :

Յազաֆս Դեղբերից լափազանց Դաշտանի :

Դեղբերիցն այսր ախտի պարտ է լինել այլ և այլ, Ը
այլևայլութե բուն պատճառայն՝ յորոց յառաջ գայ :
Եթէ կարի սաստիկ լինիցի աւաւելութիւնն դաշտանի,
յայնժամ պարտ է 'ի մեծի անգործութե պահել զախ-
տակիրն ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ, և պարտ է ընկալ
մեկեղուցանել զնա 'ի մահճի, 'ի խոնարհ դնելով զգլուխն,
և ըստ պահանջելոյ հարկի՝ երակ հառանել 'ի բազկէն,
նկատեալ 'ի հասակն, 'ի խառնուածս ախտակիրն, և 'ի
սաստիկութիւն պատահարին : Վերակրոցն պարտ է լինել
արդանակ հաւու, և արթու, սակաւ ինչ հացիւ : Ընդ

լին թիզանա տի ռատիչէ տի օւթիքա. կամ քննօրէտա մաճճիօռէ, կամ միլլէֆօրիօ. զոր պարտ է 'ի գործ ածել զօրաւոր կամ թեթեւ ըստ հարկի պահանջելոյ :

Իսկ եթէ այսոքիկ հնարք չլինիցին բաւական, յայնժամ պարտ է 'ի կիր արկանել զառաւել պնդակազմ և զօրաւոր դեղորայա, որպիսի են՝ քաչ չիու, ալլումէ, քինաքինա են : Ահա կերպն կազմելոյ զայստիկ գեղորայա : Ա՛ռ երկու տրամ՝ ալլումէ, և մի տրամ՝ քաչ չիու, մանրեա՝ զամենայն 'ի միասին, և բաժանեա՝ յութ կամ յինն մասնիկս հաւասարաչափս, կամ խառնեա՝ ընդ բաւականաչափ շիջօքօ տի ռօզէի, և արա՝ ութ հապս, և բզլափս զայս 'ի գործ արկցէ ախտակիրն յաւուրն երեցս անգամ :

Իսկ այն անձինք՝ որոց ստամբան ոչ կարէ տանիլ ալլումէի, այսինքն պաղլեղի, պարտին 'ի գործ արկանել փոխանակ այնր զյետադայ գեղորայքն : Ընկալ մի ունկի՝ թինթուռա տի ռօզէ, և տասն շիթա՝ լաւատանօ լիզուկիս : Խառնեա, և մատո՝ ախտակիրն զայս չափն՝ երեք կամ չորս անգամ յաւուրն : 'Ի վախճանի, եթէ այսոքիկ գեղորայք ևս ընդունայն լինիցին, պարտ է յայնժամ ախտակիրն առնուլ 36 ցորեան՝ քինաքինա փոշի արարեալ, և եղեալ զայն 'ի մէջ միոյ բաժակի գինւոյ, և յաւել 'ի վերայ 10 կաթիլ՝ էլիսափռէ տի վիթուփօ, և կրկնեա՝ զայս չափս չորս անգամ յաւուրն :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ 2.

Յաւագս ինչ ինչ գիտելեաց 'ի վերայ Դաշտանի :

Դաշտանն է ենթակայ յոլովակերպ փոփոխութեց, զորս կարեւոր է ճանաչելն. քանզի են բազումք 'ի կանանց, որք 'ի մի և 'ի նոյն ամիս յոլով անգամ գաշտանաւորին, իսկ ոմանք ևս. յերկուս կամ յերիս ամիսս միանգամ : Այլք քանի ինչ կաթիլս յիւրաքանչիւր ամիսս. 'ի վախճանի ոմանք ևս ութ, տասն, և 15 աւուրս գաշտանաւորին. բայց ոչ սոքա, և ոչ նոքա կրեն ինչ փնասս, այլ մանաւանդ վարեն զառողջարար կեանս : Դարձեալ գիտելի է, զի արիւնն անուստեսական՝ ոչ միայն հոսի 'ի ծննդական անդամոցն կանանց, այլ բազում անգամ հոսի ևս յամենայն անդամոց մարմնոյ նօցին, որովհետեւ յոլով անգամ դէպ եղև տեսանել՝ հո-

սիւլ տեւատեսական արեանն նաև 'ի ռնդաց, յաջաց, յախանջաց, 'ի բերանոյ, ըստ օրինակի թքոյ, 'ի լնակ-
րացն, 'ի միզանց ճանապարհէ, 'ի գաղաթանէ, 'ի ծնո-
տիցն, 'ի ստեանց, 'ի պորտոյ, յերանաց, 'ի ձեռաց, յո-
տից, 'ի մատանց, ևն :

'ի վերայ այսոցիկ մասանց մարմնոյ սովորաբար երևին
ուռույցք ինչ բորբոքողականք և ցաւալից, յորոց հոսի
կամ կաթի արիւնն բնականաբար, և տեղին լինի խոց
ինչ, որ փութով փակի, և յամենայնում ամենան վեր-
ստին բացեալ լինի: Արդ՝ 'ի դիպուածս յայսոսիկ, պարտ
է փութով երակ հատանել յոտիցն, և այնպէս վերստին
գարձուցանել զգաշտանն 'ի բուն 'ի բնական ճանա-
պարհն իւր: Եւս և նպտիւ 'ի վերայ գոլորշեաց ջերմ
ջրոյ, և 'ի գործ ածել կակղացուցիչ տեքօցիօնէ ևն,
բայց եթէ դիպուածք այսոքիկ պատահին յերիտասարդ
օրփորդս կամ յաղջկունս, կամ 'ի կանայս, 'ի սկզբանե-
անդ չէ՝ օրէն իսկ և իսկ ձեռնարմուխ լինել 'ի գեղորայս .
յորժամ տեսանեմք, զի թէպէտ գաշտանն զարտուղեալ
'ի բուն ճանապարհէն, հոսի յայլ և յայլ անդամոց վե-
րոյիշեալ մասանց, բայց ակտացեալն չկրէ ինչ նեղու-
թիս և վիշտս, այլ մանաւանդ վայելէ 'ի մեծի հանգըս-
տեան, յայնժամ պարտ է թոյլ տալ բնութեն 'ի կա-
ռավարել զինքն, որովհետև նա իմաստնագոյն է քան
զմեղ :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Ի .

Յաղագս ակտի, որ ասի՝ Ֆլուօտէ, իմ բռնութիւն պիտիս,
այսինքն է հոսունն ինչ սպիտակագոյն հիւնոց :

Ուռումն տեւատեսական հնար է թէ այլայլեացի,
որպէս ըստ քանակուն, նոյնպէս ըստ որպիսուն: Ախտս
կամ հիւթս այս՝ կոչեցեալ Ֆլուօտ պիտեքօ, է յոյժ
հասարակ, որում զհետ գան երբեմն 'ի փափկակեաց
կանայս պատահաբք ինչ տարժանագոյք և գժուարինք .
և ստեպ պատահի 'ի մեծահռչակ քաղաքս, սախ բարդ
մեւթեան օրփորդաց, կանանց ամուսնացեալոց և այրեաց,
և հասարակօրէն սկսանի 'ի հասակի 12 կամ 14 ամաց .
իսկ երբեմն ևս արտաքոյ սովորութե պատահի հոսումն
այսր հիւթոյ յաղջկունս 'ի հասակի ութ, ևս չորս ամաց-
ուստի և չէ՝ մարթ միշտ համարել զհոսումն այսր սպի-
տակ հիւթոյ՝ նոյն ընդ գաշտանի, որովհետև ևս 'ի ժա-

մանակի յղութեանն մարթ է կանանց ունել զայս հոսուքն, բայց ոչ երբեք զհոսուքն. գաշտանի : Հասարակօրէն հիւրթոս այս հոսի 'ի նոյն ժամանակի գաշտանին, և երբեմն մնայ յարատե, և երբեմն ոչ, երբեմն կանխէ, և երբեմն զհետ գայ գաշտանի. և երբեմն ևս այնքան գրծնեայ, և անսովոր. մինչև շփոթել զըջանն տեսաւ սական :

Նշանք հոսան սպիտակագոյն հիւթոց :

Հոսումնս այս կոչեցեալ ֆլուուս պիանքո՝ ոչ է միշտ նոյնագոյն, այլ երբեմն լինի աժգոյն, գեղնագոյն, կառնագոյն ևն. և երբեմն ևս մաքրագոյն, և զտագոյն. իսկ երբեմն թանձրամած, և խտագոյն, ևն : Կանայք՝ որք՝ կրեն զհաւս զայս, միշտ լինին կերպարանօք այլադունեալ, ունին զցաւս թիկանց և զզուանս, ևս սովորաբար են ենթակայ այտուցման ոտից ևն : Բայց յայտցիկ նշանաց, կանայք այսպիսիք զգան զթուլութի ինչ և լուսնոգութի, զծանրութի 'ի մէջս, զանհանգստութիւն 'ի ծունկս, և 'ի սրունս, զնոզկանս, և զցաւս ստամոքսի և ճուսկ յետոյ բազումք 'ի նոցանէ այնքան հիւծեալ տեւրանան, մինչև համարիլ նոցա, եթէ ըմբռնեալ իցեն յոխտէն կոչեցեալ թիգիբա, այսինքն թղբախտուի :

Յազափս պարճառաց հոսան սպիտակագոյն հիւթոց :

Հասարակօրէն ախտս այս պատճառի 'ի թուլութէ, և 'ի տկարութէ գործարանաց արգանդի, և երբեմն յարգեալականութէ գաշտանի, յանշտի գործածութէ չայի կամ սրճոյ, և կամ այլ ինչ հեղանիութոց : Նոյնպէս յառաջ գայ 'ի թալիութէ անօթոց կամ անձկագոյն մտանց արգանդին, ուր գումարեալ խոփանին հիւթք մնասկաքք : Դարձեալ. գլխաւոր պատճառն այսր ախտի՝ է արգելեալ մնալն 'ի տան ասանց շարժողութե, և շրջադայութե, որ անշուշտ պատճառէ բազում կանանց ըզցաւս զայս 'ի քաղաքս : Դարձեալ. գոյ այլ իմն պատճառ գծուարաւ ճանաչելի, յորմէ բազում անգամ յառաջ գայ հիւթս. այս ապիտակ. և է տկարութիւն ստամոքսի, որ պատճառէ զվատթար մաքսաղականութի, յորմէ և զհետ գայ ապականութի հիւթոց, և այսպէս պատճառի թուլութիւն ամենայն գործարանաց, մասնաւորապէս արգանդական գործարանաց : Նոյնպէս պատճառեն

զախտս դարս ցաւօք և տաժանմամբ ծնանելն , վիժումն ,
տրամուլթին , երկիւղն , եռացուցիչ կիրքն հոգւոյ . ևն :
Բազում անգամ ևս յառաջ գայ 'ի գաղղիականօք 'ի
պրօպուլթական արտից : 'ի վախճանի' արտա այս կա-
նանց , որոց խառնուածքն են բուռն' առթիւ բազում ան-
գամ ամլութի . և զկնի գազարելոյ տեսառեսական տ-
րեան' լինի արտա յոյժ գժուարաւ ապաքինելի , և եր-
բեմն ևս անապաքինելի :

Յազգոս խնամաբարութեան և Գեղարեից արարիս :

'Եւսիս' պարտ է արտակրիս տեղաւ տեղաւ շարժումն առ-
նել ըստ տանելոյ կարողութեն' առանց ծանր աշխատա-
նաց . և չէ՛ օրէն բնաւ մնալ միշտ յանկողնի անշարժ :
Կերակրոցն պարտ է լինել պինդ և անուշադական , բայց
գիւրամարտիկ . ըմբելին աղնուադոյն գինի ջրախառն ,
և պարտ է արդելուլ գլխովին զգործածութի չայի կամ
թէյի , և արձոյ :

Իսկ որքան առ գեղորայս , 'ի գիպուածս արտա ըստ
խնոց կարծեաց' աղնուադոյն գեղն է քինա քինա , զոր
փոշի արարեալ պարտ է 'ի գործ արկանել . յամաբային
եղանակի բաղանիս առնել ցուրտ ջրով յոյժ օգտակար
է : 'ի գիպուածս արտա միշտ կարեւոր է թեթեւ փսիտ
զականն . մանաւանդ յորժամ պատճառն արտա հա-
մարի տկարութի տատնոքսի , կամ ապականեալ մարտ-
զականութի . 12 կամ 15 ցորեան իրէքաքսւանա : Լա-
ծողականն յոյժ պատշաճական է ևս պարտապառօ մի
տրամ փոշի արարեալ , կամ նոյնչափ աստիճէ տի քօլօմ
պօ , և հապ կազմեալ ընդ բաւականաչափ շիօքքօ տի
թին չէսովն : Իսկ երակ հատանելն 'ի գիպուածս ար-
տա չէ՛ հարկաւոր . բայց եթէ յորժամ լինի պատճառեալ
արտա յարգելականութի դաշտանի , և բայ յայսմանե
յոյլ ամենայն գիպուածս միշտ է վնասակար , և թէ կա-
նանց , և եթէ աղջկանց' երակ հատանելն :

ՅՕԴՈՒՄԸ Ը.

Յազգոս արեւիկեան , իմ անպատկառութեան , իռնչեալ
նիքաւոցաց' սիւրբիւթա :

() յամլութի ևս պարտ է համադասել 'ի թիւս ար-
տից կանանց . որովհետեւ բազումք 'ի նոցանէ գորով ա-

մուսնացեալք, և ոչ ունեւորդ զաւակս, ոչ կարեն վարել
կեանս անցաւս և ուղղադոյնս :

Յաղագս պարճառաց ամուսնեան :

() Դքնատեսակ և բազմապատիկ են պատճառք այսո-
րիկ ախտի : Գիրութիւն և պարարտութիւն չափազանց,
արտմութիւն, թուլութիւն, սաստիկ անտուակութիւն, և
ցոփութիւն, գինեհարութիւն, գաղղիական ախտան, գոր-
ծածութիւն բարկ ոգիաւոր հեղանիւթոց, և պարարտա-
ցուցիչ կերակրեղինաց . ևս ֆլուօս պիւնիքօ, այսինքն
հոտումն ինչ ստիտակագոյն հիւթոց : Նոյնպէս յառաջ
գայ 'ի սաստիկ և 'ի չափազանց հոսմանէ, կամ յարգել-
մանէ գաշտանի : Հաւասար իմն է ապաքէն, և թէ կարի
հիւթեղ և խոնաւուտ կերակրեղէնքն ապականեն զաւ-
նաւութիւն, և զգոլորշիսն, և արգելական լինին բազմա-
ծնութեւ, և զայս փորձիւ իսկ տեսանեմք, և ճանաչեմք .
քանզի կանայք ամուլք և անղաւակք առաւել գտանին
'ի մէջ մեծատուն. և փափկակեաց անձանց քան 'ի մէջ
աղքատաց, և հասարակօրէն աղքատքն լինին միշտ բազ-
մաղաւակ, և բեղնաւորք :

Յաղագս դեղորեկից ամուսնեան :

'(Եթա՝ պարտ է այսպիսեաց վայելել 'ի քաջաւորչ իմն
օգս ըստ կարեաց, և յաճախ 'ի կիր առնուլ զկերակուրտ
'ի խոտեղինաց, և առաւել ևս 'ի կաթնեղինաց . ըստ վը-
կայելոյ ներհուն բժշկաց՝ բազում անգամ պատճառ ան-
ղաւակութեւ լինի յառնէ քան 'ի կնոջէ . ոյր պակս նախ
խրատեմք զարս խնամ տանիլ անձանց գործածութեւ՝ այս
պիսի կաթնեղինաց : Նոյնպէս օգտակար է 'ի գիպուածս
գործածութեւն գեղորեկիցս . զորօրինակ ալլումէ, ֆէռօս,
տանկուէ տի տուակօ, էլիսիուէ տի վիթուիօս, քինա, ևն,
և 'ի վախճան Թմի՝ ցուրտ բազանիքն : Ամլութիւն բազում
անգամ գհեա գայ արտմութեւ . վասն որոյ պարտ է ախ-
տակրիս միշտ լինել ուրախ, և զպել զամենայն կիրս
հոգոյ : Ո՛չ, են բանք մեր աստանոր զամլութեւ որ սրառ
ճառի յապականութեւն ինչ խառնուածոյն, և յանորա-
մագրութեւ գործարանաց, որք գհեա գան գաղղիական
ախտին, և աշխատելի ծննդեան ևն . քանզի յայսպիսի
գիպուածս ձեռին վիրաբուժի պէտք են :

Յաղագս վիժման, և անցուցման գաւալի :

Լ Դասարանի կանայք են ենթակայ վտանգի վիժման զաւակի, ումանք առաւել, և ումանք սակաւ . վտանգորոյ պարտին մեծապէս փոյթ ունել զգուշուն յայսպիսի պատահարէ, որով ոչ միայն մնասեն կազմուածոցն, այլ միանգամայն ենթակայ լինին այսպիսի վիժման զաւակաց ընդ բովանդակ կեանս իւրեանց : Վիժումն մարմնի պատահել յամենայն ժամանակի յղութե . բայց հասարակօրէն յերկրորդում և յերրորդում ամենան, ևս ումանց 'ի չորրորդում և 'ի հինգերորդում ամենան :

Յաղագս պարճաւորաց վիժման կամ անցուցման :

Ղ Երկաւորագոյն պատճառն վիժման է ծնունդն մեռեալ զաւակի, տկարութի մօրն, թուլութի գործարանաց և արգանգի, հոսումն ինչ անչափ, սպառիկ շարժումն, և աշխատանքն, բարձումն ինչ ծանրագոյն իրաց, ձկտումն ձեւաց 'ի բարձր տեղիս, փախումն, հազն, կարկամութի և գալարումն, հարուածք 'ի վերայ որովայնի, անկանիլն, տենդն սաստկացին, և անախորժելէ հոտն . յորդաւատ հոսումն արեան, պարարտագոյն կերակուրքն, ևս յոյժ սակաւ անուցիչ կերակուրքն . սաստիկ խլրտմունք ցանկական մասին, և կիրք ցամառական մասին, որպէս երկիւղն, արումութիւն, ևն : 'ի վերայ այսոցիկ պատճառաց յաւելուն և սաստիկ անդութիւն որովայնի, զոր յղի կինն կրէ 'ի նշանաւոր ինչ ժամանակի . առաւել գործածութիւն գինւոյ, սրճոյ, չայի, և ոգիւտոր հեղանիւթոց . իղձք վառեալք, այլ ոչ կատարեալք . ցաւք ինչ սրագոյն, վատթար կազմուածքն արգանգի, ևս գաղղկական ախան . ևն :

Նշանի, որ Գոաւալէն զվիժումն :

Ս Երճաւոր նշանք վիժման են ցաւք ինչ երկամանց կամ ստորին մասանց որովայնի, զգալն զցուրտ ինչ, թաւկութիւն և ուշադնացուի, բարախումն սրտի, և 'ի խոնարհ իջումն տոեանց և որովայնի, կաթիլ ինչ արեան, կամ այլ ջրախառն հիւթոց, և խոնաւութեանց 'ի ծննդական

անդամոցն և այլն : այսոքիկ նշանք երեւին միավ ամսով
յառաջ քան զվեժումն . և յարտաեւեալ մնան մինչև ցայն
վայր , յորում պատահի վեժումն :

Թե զինչ պարփ իշէ տանէս յորժամ 'ի նշանաց
Գուշակի վեժումն մերջաւոր :

{ } Երեսուցի գիտութեամբ պարտ է գնել զպիկ կենն 'ի մա-
հիճս , զեանգեալ զգգուին 'ի խոնարհ , և 'ի ցածագոյն .
պարտ է ունել զնա 'ի հանգիստ , և ուրախ , և ստեպ
ստեպ քաջալերել զնա և չէ՛ պարտ այնքան չէրմ պահ-
պանել զնա : Կերակրոցն պարտ է լինել ոչ այնքան ջերմ ,
այլ զովացուցիչ բնուէ , որպէս Թեթև արգանակ , կաթն ,
և այլն : Կայնպէս նկատեալ 'ի զօրութի աստակրին , պարտ
է երակ հաստանել 'ի բազկէն գէթ վեց ունկի արեւն . ըմ
պէլին նորա ջուր գարւոյ , բարեխառնեալ ընդ արեւո տի
լեւոնէ . եթէ ունկի զուծումն որովայնի . պարտ է տալ
նմա մի տէքոցիօնէ տի քօնն տի չէռվօ : Իսկ եթէ սենի
ջնջիտութեամբ , նոյնպէս պարտ է տալ նմա ստեպ ստեպ
յառաւն երկու գրգալ բոցիօնէ տալինա :

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Գ .

Յողագոս ախարի որ ասի՝ մալաթիտ ձենէտուէ Գէի նեռվի .
այսինքն ընդհանուր ախար ջրաց . Իսկ և լաբօտի , այսինքն
Գուշակաւորի :

Ի մէջ ամենայն ախարից՝ որք մնասարեր լինին մարգ-
կային աղբի , առաւել գաժանագոյն է ախարն ջրաց . որ
ևս է յոյժ գժուարարութեղի : Արգարե չէր բաւական
մատենան մի ամբողջ առ 'ի գրել զբազմադան նշանաց այսո-
րիկ ախարի : Քանզի գրեթէ բովանդակեն յինքեանս զնը-
շանս ամենայն ախարից 'ի մի և 'ի նոյն անձն , բազում ան-
գամ զանազանին և փոփոխին այլ և այլ կերպիւ յայլ և
այլ ժամանակն նշանք այսորիկ ախարի : Ոչ միայն վշտա-
ցուցանեն զմարմինն , այլև միանգամայն երբեմնապէս հո-
գին ևս զցայ զաստիկ վիշտ և դկերս :

Յաղափս պաքճառաց այսորիկ ախարի :

Եւ այն ամենայն , որք թուլացուցանեն և թալկացուցանեն զմարմինն , պատճառեն զախտն ջրաց . որպիսի են ձանձրութիւն , գատարկութիւն , տախանք , և սիրահարութիւնք , յանչափս դործածութիւն սրճոյ , չայի , և այլ ինչ այսպիսի ըմպելիաց : Դարձեալ , երակահատութիւն կամ արեանառուին , սատոյիկ լուծողականքն , յաճախակի և ուժգին փխտողականքն , հուսկ յետոյ այն ամենայն , որ զայրացուցանեն զմարտդականութիւն , կարեն պատճառել զախտս զայս :

Դարձեալ , ախտս այս պատճառի բազում անգամ ևս յանչափապէս պարտալելոյ յինթերցանուան , և դրեթէ անկաւք յուսումնասիրաց որք ոչ ընարողութիւն վարին , լինին զերծք յախտէս յայսմանէ . Է որ իչ է պարտ զարմանալ , որովհետեւ ընթերցանուելք ոչ չափով պարտաւք հալեալ ծիւրեն զհոգի և զմարմին : Տրամուլին , անձկութիւն , վիշտն , ևն , կարեն նոյնն պատճառել զախտս զայս . և համառօտիւ կամեցեալ ասել այն ամենայն որ տկարացուցանեն զմարմինն , և ընդգիմակալ լինին կարողութիւն հոգւոյ , մարմինն պատճառել զախտս ջրաց :

Յաղափս նշանաց այսորիկ ախարի 'ի հասարակի :

Եւ աստեօր խօսիմք զտուաւել գլխաւոր նշանաց միայն . քանզի զիւրաքանչիւր նշանաց ուրոյն ուրոյն դրեւն լինել անօգուտ , և միանգամայն է անկարելի : Գլխաւոր նշանքն են վիշտն և ուռոյցքն ստամոքսի և փորտուեացն , առթեալ 'ի վերոյ , անկարգութիւն ախորժակի , և մարտդականութե . իբր զի բազում անգամ գէւղ լինի , զի ախորժակն լինի անյաղ , և մարտդականութիւն յոյժ արագ , և բազում անգամ ևս կերակուրքն մնան 'ի մեջ ստամոքսի անմարտական , և ախտակիրն փխտել ջրին և մաքուր ջուր , և մաղասա թանձրախիտս . ստորին որովայնն հասարակօրէն զգայ զցաւ , որում զուգընթաց լինի կեկիկութիւն և շնջումն փորտուեաց . երբեմն ևս ործայ հիւթ ինչ թանձրախիտ 'ի գոյն սրճոյ . որովայնն , երբեմն լինի լոյծ . բայց սովորաբար պինդ , յորմէ և պատճառի փուք , և այլ սոյնպիսի անհանդատութիւնք : Մէզն երբեմն հոսի սակաւաքանակ , և չիթ առ չիթ , և երբեմն ևս առատութիւն . եթէ նուազի , կարի իմն թանձրահիւթ և ներ-

կեալ, և կամ վազվազակի պզտորեալ և մերայից . իսկ եթէ առաւելուցու, ջրային և անդոյն : Գոյն երեսաց լի ի անկայուն . երբեմն կարմրագոյն քան զսովորականն , և երբեմն ևս գորշագոյն : Քուռն լինի միջահատական և ցնորական , և գրեթէ ոչինչ զօրութի ընկալեալ . մինչև ը մեծի մասին՝ ախտակիրն առաւել ընդ առաւօտն անհանգիստ լինի քան յերեկոյեան պահու յերթալն յանկողինն : Ախտակիրն երբեմն զգայ ճնշումն կրծոց, բաբախումն սրտի , սեղմումն կոկորդի , գծուարութի ինչ 'ի շնչառուն , պտտումն գլխոյ , շառաշումն ականջաց , ցնցումն մկանանց :

Երբեմն ևս զգայ յանկարծօրէն 'ի վերայ յորձակիչ անդամոցն մարմնոյ ջերմութի ինչ , իսկ երբեմն ևս ցուրտ ինչ սաստկագոյն , մանաւանդ 'ի ժամանակս մերձաւորութե : Չարկ բազկերակին լինի այլազան , երբեմն մանրագոյն քան զհասարակն . երբեմն ևս արագագոյն . ախտակիրն ստեպ յօրանջէ և ձգւոյ : Հուսկ յետոյ յարմատանալ ախտիս զկնի քանի ինչ ժամանակաց զգայ ախտակիրն ցաւ գլխոյ , գալարումն ջաց , և սրագոյն ինչ ցաւ 'ի զանազան մասունս մարմնոյ , աչքն լինի թխտտիւր և գորշ , քիրան առատօրէն , լսողուն տկարանայ . վերջապէս ամենայն կենսական գործարանքն և զօրութիւնն խանգարին , և աղաւաղեալ զարտուղին 'ի բնական ընթացիցն :

Ախտակիրն առ թեթեւ ինչ պատճառի վրդովեալ խռովի , զահի հարկանի , յուսահատ լինի . և կարի դիւրաշարժ լինի 'ի արտնշանս : Բայց առաւել հաւաստի և սովորական նշանքն 'ի դիպուածս ախտիս են՝ անհնարին երկիւղն մահու , որով իբրեւ խելացնոր լինի , և տանջի երեակերպութե , տկարանայ յիշողութիւնն , և կերկերի ձայնն : Եւ և բազում ախտաժէտք՝ որք 'ի սոյն օրինակ վիճակի կրեն զծանրատաղտուկ պնդուի որովայնի , և բազում նեղութե թափեն զաւելորդս պինդս գնդակախտս , կամ որպէս ասի այժեայս . և յորով անգամ այտուցիւ , 'ձկամամբ և ցաւով թանջից . և երբեմն ևս տանջի սպառնեցուցիչ և բաղմատանջ թորմամբ որովայնի :

Գիտելի է , զի զկնի առժամանակ ինչ կրելոյ ախտակրիս զմեծագոյն մասն այսոցիկ նշանաց , (ասացի զմեծագոյն մասն , որովհետեւ քաջայայտ է՝ զի ոչ ումեք մարթէ կրել զամենայն նշանս անթերի .) պատահի բազում անգամ , զի եղկելի ախտաժեւեռալն սահի յախտն կոչել յեալ մէլանքօնիս , և խելացնոր լինի . բազում անգամ

ևս անկանի յախտս կոչնցեալ իթթէն իցիա նէաւ, ջրը
գողութի, թղթախտութի, անգամայլութի, անգա-
մադօսութի, և որ այլ ևս ախտք տարժանաւորք և դժ-
ուարարութեիք :

Խրափ, խառնախառնութի, և դեղաբուսութի ընդհանրապէս
առ ՚ի հասարակել նախ զպաշտամանս ջրաց և սրամոսի,
և ապա ՚ի հանդարտել զնոյն ջիւղս :

Լաւջինն ցուցանէ զկանոնս ժուժկալութե որկորոյ,
և ևս զգործածութիւնն գարմանոց՝ որք առաջնորդեն ՚ի
լաւագոյն մարսողութի կերակրոց . և այս իսկ է, որում
զհետ գայ բարիքը սնունդ, և նորոգութի կորուսեալ զօ-
րութեցն : Երկրորդն հայի ՚ի կատարեալ կանոնաւորութե
կրից հոգւոյ, և զբաղմանց ոգւոյն և յարտաքսութե կըզ-
կզանաց՝ տարբեր կարգադրութե, զորոց կախեալ կաց
յաւէտ կամ նուազ զօրութիւն, և բարիքը կամ չարութիւն
կարգաւորեալ գործողութիւն ջլական բնութե :

Տեսցուք արդ զժուժկալութե որկորոյ՝ որ ՚ի յախտա-
ժէտութիս : Սա է հիմն յորոյ վերայ հաստատեալ յենու-
ամենայն երջանիկ կամ ապերջանիկ գործողութի գարմաւ
նոց բժշկին : Չէ հնար անգագոյնս համոզել զմիտս եթէ
քաջառողջաց, և եթէ ախտացելոց՝ թէ է յոյժ կարեւոր
փոյթեռանգն ծաղրութե ընկալեալ կերակրոցն . և կամ
ստէպ ծանուցանել նոցին՝ եթէ ստամոքսն ոչ ընու զտեղի
աղօրեաց ատամանցն, և ոչ իսկ ընդերքն ընուն զպակա-
սութի պաշտամանց խախտոցոյն : Բազում ինչ կայ ա-
սացեալ և գրեալ զընտրութե պարենից, որք ճահողա-
գոյնքն են՝ լաւագոյն սննդեան մարդկային մարմնոց : և
սակայն ճշմարիտ է, թէ չիք կանոն ըհանուր, որ պատ-
շաճեսցի զինչ և իցէ կլիմայից, գրից երկնից, ազգի, և
կամ ուր և իցէ անհատի :

Կերակուրքն, որ բնութե մարդոյս առաւել համեմատ
են, և առաւել գիւրաւ բերին ՚ի համանմանութե, երեւի
թէ է կաթն, և առողջ միս ընտանի և վայրենի կենդա-
նեաց . և սակայն ՚ի ջերմագին գաւառս, որպէս ուսու-
ցանէ միջ փորձառութիւն, մնասակար է յաճախ և ա-
ռատ գործածութի մայ . իսկ զբուսական կերակուրոն՝
թէպէտ նուազ սնուցանեն, և կարի փքոտ են, բնակիչք
գաւառաց ընդ ասթմային աստիճանաւ արեգական՝ կա-
րի իրաւամբք նախագասեն քան զմսեղենս : Այլ ՚ի գա-
ւառս յաւէտ հարաւայինս տեսանի, զի հասարակագոյ՝

գործածութեան բուսական ուսանելաց՝ համապատասխան է և գործածութեան ջերմահամոց, զոր օրինակ կենսամանի, մըշկահոտ ընկուզի, հիլի, մեխակի, և ՚ի վեր քան զամենայն պղպեղի : Որով ցուցանի, թէ ՚ի գործածութեան պարենից ընդ բուսական տեսակին միայն՝ առանց օժանդակութեան համեմիչ և ոգելից խթանի ինչ, գծուարու և նեղութեան կատարի մարտականութեն. նոյնպէս և ՚ի միւս կողմանէ ՚ի պակասութեան գրգռիչ իրացս այսօցիկ, արտաշնչութեն մորթոյ մարմնոյն և քերտն այնպէս չափազանց լինին, մինչև վաղվաղակի զհետ գալ բոլորական պարտաւորութեան և լքման կենսական գորութեան :

՚ի գիպուածս աստի ջրաց՝ կերակուրեն մեղմեղմ, ընդ որում միշտ կից իցեն թեթեւ ինչ ընդեղեղմ, որք ոչ կարի ջրայինք իցեն, և ոչ կարի վերորք, են ընտրեւագոյն կերակուրք ՚ի ժուժկալութի որկորոյ : Փոխանակ պարտաւոր, և անծայրելի, և գծուարամարսելի մաղ, եղիցին ձագ հաւուց, կաքաւք, ծիւղք, ձկունք քաղցր ջրոյ . որպիսի են կանկաձուկն, կարմրախայտն, և այլ սոյնպիսիք : Նոյնպէս սակաւ ինչ հաց թաթախեալ ՚ի մէջ միոյ բաժակի գինւոյ յամենայնում աւուր չափաւորապէս ՚ի գործ արկեալ զօրացուցանէ զստամեղմն, և գիւրացուցանէ զմարտականութեն . ուստի ճահողագոյն է ևս կերակուրութի ջրախառն աղնիւ գինւոյ :

Այլ քանզի չիք որք՝ որոյ ժամանեալ ՚ի հասակ երեսուն և աւելի ևս ամաց, չիցէ անձամբ անձին զփորձ առեալ յաղագս ժուժկալելոյ ՚ի կերակրոց, թէ ընդ որում անհատական բանի՝ ոյք ոմանք օգտակար իցեն, և ոյք ոմանք վնասակարք, նմին իրի քաջայայտ է, թէ չիք կանոն ժուժկալութեան որկորոյ՝ առանց ինչ ամենակն բացառութեան, զոր առ ամենեւին հաւասարապէս հնար իցէ մերձեցուցանել առ ՚ի գործածութի : Ստուգագոյն ևս է, եթէ առաւել քանակութեն ընկաղեալ կերակրոց՝ քան թէ որակութեան նոցին վնասէ առողջութեան մարդկան :

Եւ բազում անգամ չափազանց զբազմունք և հոգք ոգւոյն՝ գառնան ժամանակաւ ՚ի ծանր առագանս ստամոքսին . և որ միանգամ ՚ի մէջ այնց զբազմանց՝ հարկադրի վարել զկեանս իւր զուրկ ՚ի շարժմանց մարմնոյ, մտանի կրել զեւթ զջարաշուք վնաս եղծեալ և խանդարեալ մարտողուն, և ընդ նմին մարտողուն ունի և զմամաջն : Եւ որ որք ընդ բազում ամս կրեալ է զայսպիսի աստու ջրաց, թէպէտ և առողջացի, տակաւին պարտի երկնել առաւել քան զամենայն յանդգուղութեց ժուժկալութեան որ,

կորոյ, թէպէտեւ թեթեւաբեռն ինչ իցեն : Ղանն այդպիսի գիպուածոյ՝ բժշկական փորձառութիւն յօրինէ նըպաստս մեծապէս գործունեայս՝ զգեղորայս կոչեցեալս դառնադինս, և կաղդուրիչս, ի պէտս կարի իմն քնքուշ, և զգայուն հիւանդաց . բայց միայն՝ զի մի ունիցին նոքա զորովայնալուծութի . առաւել քան զամենայն ի վարարկանեմք տէքօթթօ տի գուլաստիս : Այսինքն՝ առ տրամ մի տաշած փայտին կոչեցելոյ գուլաստիս, և ի հասարակ ջրի եփեալ եռացմամբ իբր քառորդ մի ժամու . ապա զըտեալ, և մնացել եօթն ունկի . յոր յաւել ունկի մի աքուա տիսթիլլաթա տի մէլառանչիս . և ապա առնուլ պարտ է երիս դրգալս սեղանոյ երեցս յաւուրն ժամ մի յառաջ քան զկերակուրն :

Եւ և այլ դարման, որ առանց զայրացուցանելոյ առաւելու զկար ջղաց, և ստամոքսին՝ որք գանդաղ գտանին, այն է չափաւոր գործածութի (որպէս թէ փղբրիկ գաւաթ մի ընդ երեկոյս) պաղպաղակի կամ օշորակի յօրինելոյ ի փօնչէ, որ է կէս ոգեղէն ըմպելի անգղիացւոց . արարեալ յոգեալցն զոր կոչեն առուպ, կամ ուռմ, եգեալ ի վերայ ջուր, քամածն լիմոնի, և շաքարի : Եթէ տխտակերն ունիցի զպնդութի որովայնի, պարտ է տալ նմա սակաւ ինչ ռապառապառօ, կամ այլ ինչ բարեխառն և թեթեւ լուծողականս առ ի արդելուլ զպնդութի . բայց զգուշանալ արժան է չտալ նմա աստիկ լուծողականս, որպիսի են՝ ալօէ, շիպտերա, տիտկրիտիօ են : Ինքուզիօնէ տի սէնա, կամ տի ռապառապառօ ի մէջ օլուոյ, կամ բարիդք ևս ի միջ գինւոյ, է յոյժ յարմարագոյն և օգտաւետ ի գիպուածս յայս :

Իսկ եթէ ոք վասն տկարութեան ստամոքսի և ջղաց կրէ յաճախակի զորովայնալուծութի, երկար փորձառութի օւտայ, եթէ գերազանց գեղ իմն է գործածութի փոշուոյ ինչ՝ որ այսպէս բաղադրի : Հնգետասան կշիռ ցորեան՝ ռատիչէ տի քօլոմպօ, և տասն կշիռ ցորեան՝ ցուքքեռօ առօմաթիծծաթօ տի մաչէն : Եւ զայս պարտ է առնուլ երեցս անգամ՝ յաւուրն : Այլ ի գիպուածս, յորում մարսողական զորութիւն լինի առաւել խանդարեալ, և ջիգքն տկար և թուլագին, յայնժամ պարտ է ի վարարկանել զյետագայ գառնադին ըմպելիս . որ այսպէս յօրինի : Արգ՝ հնգ մի և կէս լիտր աղնիս գինի կամ օգի ի ցուրտ ապակի անօթ կամ շիշ, և ընդ այսմ ոգեղէն հեղուկի խառնեալ մի ունկի՝ քինա քինա, կէս ունկի՝ ճէնջիանա, և նոյնչափ՝ դօռոյց տի առանչիս, և երեք տրամ՝

սէմի տի քօռլանտօլօ : Բաջ խցեալ և խփեալ զանօթն վերոյասացեալ , թնգ զնառնուրդս զայս մարտիլ 'ի միմեանս՝ ընդ միջոց հինգ կամ վեց աւուրց : Յետ այնորիկ փոխադրեալ զհեղուկս զայս յայլ ապակի անօթ , և յրմպելոյ աստի արբցե՝ հիւանդն մի գրգալ սեղանոյ 'ի մէջ կէս սկահակ ջրոյ մի ժամ յառաջ քան զնախաճաշիկն , զճաշն , և զքնթրիսն :

Բայց 'ի սոցանէ և 'ի սոցին նման դարմանոց , երկաշփորձառութիւն ուսայ ես զնշանաւոր զօրութիւն դարմանոյ ինչ՝ որ յաւէտ առանին ինչ է՝ քան զեղազործաց արարք . զոր և 'ի բազում ժամանակաց հետէ յոլով երևելի բժիշկք եւրոպիոյ 'ի կիր առին . այն ինքն է՝ սպիտակ սղպեղն ամբողջ , յորմէ պարտ է առնուլ 12 հատ 'ի գնալն յանկողին : Զի եթէ զսղպեղն սպիտակ , ևս առաւել զսեւան՝ անոցէ ոք փոշի լուեալ , փոշին այն վառն տարածականութեն իւրոյ ընդ բովանդակ ներքին մակերևոյթ ասամոքսին և ընդերական խողովակին , զգրգռեզամենայն մասունս՝ յորս մածանի . և առաւել ևս լուծեալ 'ի ստամոքսական հիւթոցն , ծծեալ ընկզմի ցնդական մասնն , որ անցեալ գնայ 'ի զանգուած արեանն . ոչ առաւելու զառնելութիւն անօթոց արեան , և այնպէս կարի իմն ջերմացուցանէ զմարմինն : Զորոյ զամենայնի զհակառակն է տեսանել 'ի գործածութեան սպիտակ սղպեղին , առեալ զայն ամբողջ , և իբրև զհապս . քանզի նկատեմք՝ զի համեմիջ տեղմանքս այսոքիկ ոչ լուծանին բովանդակ , այլ ներգործեն միայն ըստ սակաւ ծայրից շոշափողաց 'ի ստորին մակերևութիւնն զազգործ խողովակին , և մեղմով առաւելուն զառնելութիւն . յօժարեցուցանեն յարտաքսումն փքոց՝ որք առ յարմարութեան իւրեանց կարի իմն արգելեալ մնան , և հոսակ ուրեմն նաեւ ամբողջաբար արապքս ելանեն յուղիկ փորտտեպն :

Եւ արդ՝ ըստ այսմ օրինակի կազդուրեալ ստամոքսն և ջրացն , նպաստիւք բարձր մարսողութն , անտարակոյտ ընկալլի ախտակիրն զլաւագոյն սնունդ և զհամապատշաճ ուժեղութիւն ջրաց և բովանդակ մարմնոյ : Աս 'ի յառաւելուլ զգօրութիւն նաեւ արտաքին նպաստիւք : Ըղշահեկանութիւն մառցիալէ կոչեցեալ բազանեացն կրկին և կրկին յանձն առնեմ , իբրև զամբօրեայ մի ժամանակ մտանել 'ի բազանիս ցուրտ ջրոյ ծովու : Ոչ ինչ ընդ հատշահեկան է և օգրատօրեայ հեծելութիւն միոյ , կի՛ կտուայ : Եթէ հնար իցէ . բայց միայն զի մի ընկեցի յետ կերակրոյ երբ ծանրացեալ իցէ ստամոքսն :

Մաքիցուտ արդ յԵՐԵՐԵՐԻ ցոյցն . այն է՝ 'ի հանդարպել
զԶԻԴԱ, զՄիանունս, և զԿաթնոս :

Որովհետև յերկարժամանակեայ ախտաժէտութիւնս՝
ամբոխումն ջգաց՝ ըստ առաւել մասին զհետ գայ մեծի
տկարութեան մարմնոյ, իբր զի ըստ նմին համեմատութե
առաւելու և զգայունութի ջլային բնութեն, նմին իրի
երբ միանգամ կազգութի տխտակիրն, հեա զհետէ նորա
գի և հանգարաութիւնն ջգաց : Այլ այս ճշմարիտ է, զի
ջիւղքն միայն՝ յորժամ ուժգինս և յաճախակի շարժիցին
'ի սաստիկ կրից ոգւոյն, և կամ 'ի բազմապատիկ հոգոց
պարտասին, և կմ 'ի չափազանց ուսմանց կարիւրմն նուա
ղին, թէպէտև չիցէ լեալ յառաջնութաց ֆիզիզական
տկարութի, ինքնին լինին առաջին պատճառ հետեորդ
տկարութե մարմնոյն և գլխաւոր պաշտամանց նորին :
Յայսպիսի գիտութեա երկին յաւեա միասակար գոյ՝ քան
օգտակար, գեղորայքն թօնիքօ կոչեցեալքն, և կաղցու
րիչ կամ զօրացուցիչ (այսինքն քօռօօպօտանթէ) ասա
ցեալքն : Իսկ ընդ հակառակս՝ օգտակար ևս են թռչա
կան գեղորայքն՝ ուրք նուազ մոկչք են, որպիսի են՝ ագուա
տիսթիլլաթա տի քասթօռիօ, տի վալէռիանա սիլվէա
թուէ, սրիւիթօ տի նիթուօ ասլէֆիքաթօ, լիգուռուէ տի
քօռնօ տի չէռվօ, էթէռէ սօլֆօռիքօ, և նոյն իսկ ա
փիոնն զգուշութի և չափով ընծայեալ, բայց միայն՝ զի
բարձեալ իցեն, և կամ ընդհատեալ իցեն բարոյական
պատճառք արտագրիչք ամբոխմանց այսոցիկ :

Յայսպիսի գիտութեա այնչափ է չափազանց զգայու
նութի ջգացն, մինչև՝ թէպէտ և այլ մտտունք մարմնոյ
'ի տկարութե գտանիցին, 'ի սկզբան անգ բժշկական դար
մանոցն, ընդգէմ գառնայ զինչ և իցէ խթիչ գեղորեից :
Եւ ինչ իսկ ոչ այլազգ յաջողեցաւ դարման տանիլ,
բայց եթէ տալով զառաւել աղուտեանսն՝ 'ի գեղորեից
աստի, օրպիսի է էլիսիոէ տի հալէռօ, զորոյ վինելոյ
կերպն ունիս տեսանել 'ի տառն՝ Է . 'ի կարգի իւրում :
Զայս գեղ ես բազմօրինակ գրեմ տալ հիւանդաց : Զոր
օրինակ . 'ի լիար մի հատարակ ջրոյ, որ քաղցրացուցեալ
իցէ շաքարիւ՝ որչափ և կամք իցեն, արկանին քսան կմ
նաև 25 կաթիլք էլիսիոէ աշխտ տի հալէռօ, որ լինի
բմպելի ինչ ախտաժէթ քմաց, և նման հասարակ օշարա
կի լեմնի : Յրմպելոյ աստի արոցէ հիւանդն չորս ունիկ՝
երիցս անգամ յաւուրն : Երբեմն ևս գրեմ՝ երկու արամ

ի վերոգրեալ էլիսսիւնէն, յաւելլով ՚ի նոյն չորս ունկի՝
ախորժելի ինչ շարապ, որպիսի է շարապն լամբիւնի,
լաթիներէն՝ սիւռուփուս ուռալի խեփ, և կամ շարապն
հաղարջի կամ աղարծի, լաթիներէն, սիւռուփուս ուիպէ-
դիօռուս: Ի ԹԹու շարապն աստի իբր չորս ունկի հե-
զեալ լինի ՚ի լիւոր մի կամ աւելի ևս ջրոյ, ըստ որում
գիւրդ ախորժելի իցէ քմաց, և առեալ լինի ախորժելի
ըմպելիս այս ՚ի միջոցի քսան և չորս ժամուց: Յեա ըմ-
պելոյ բաժակ մի յըմպելոյ աստի, պարտ է լուանալ ըզ-
բերանն, առ նախապահելոյ զատամտենս ՚ի ներգործուէ
ԹԹուոյն:

Այլ առաւելու կամեցեալ զգորութիւնն նաեւ արտա-
քին նպաստիւք, բազում անգամ փորձեալ եմ զօգտա-
ւէտութիւն վերոյիշեալ էլիսսիւնէ տի աշխօ հալեռօի,
լուանալ տալով երկիցս անգամ յաւուրն զտլոր Թի-
կունս, ՚ի սկզբան զով ջրով, և հետ զհետէ միշտ առա-
ւել ցուրտ ջրով յոր եգեալ էր հեզուկս այս. ապա ՚ի
բարիդք յաջողել սոցին՝ պարտ է կարգել զգործածու-
թիւնն հանքային և մառցիպէ ջրոյն սփայի, որ ասի՝
աքուս մինեալէ տի սփա, տալով ախտակրաց ժամէ ՚ի
ժամ չորս ունկի՝ ՚ի պահ առաւօտուն, մինչև լոյսի լիւոր
մի յաւուրն: Այլ զի մի՝ ջուրս այս հանքային վասն գիւ-
րաշնչութե շոգեանցն կորուսացէ զկաղ իւր, այսինքն զըս-
կիզբն ամխային զպարտանակեալն յինքեան, պարտ է քաջ
խփել զանօթ նորին, և շրջուն պահել յայլում անօթի՝
որ լի իցէ զով ջրով:

Եւ յետ այսոցիկ զթինթուսա տի մաութե ըստ չափու
չորից ունկեաց՝ երկիցս անգամ տալ յաւուրն. և ապա
զերբագոյն խարտածս նոյն խոկ երկաթոյ՝ հանգերձ յա-
ւելլուածով դառն ինչ էսթուսթթոյի, որպիսի են՝ օշինդ-
քըն, կամ գուատիան, և կամ ուսպառապառն են: Ես
զխարտուածս զայս երկաթոյ ասմ ըստ կերպի փոշոյ,
կամ նաեւ իբրև հապ. եթէ իբրև փոշի, պարտի լինել
ութ կշիռ ցորեան՝ ամենանուրբ խարտած երկաթոյ, և
նոյնչափ ուսպառապառն, կամ աստիչէ տի քօլօմպօ, և
քանի մի կաթիլ իւզ էական կինամանի, կամ օրէօ տի
մաշիս: Ի փոշեաց աստի առցէ հիւանդն զերկուս կամ
զերիս յաւուրն: Իսկ եղանակն, զոր պահեմ ՚ի տալն
զհապսն՝ է այս: Առ երկու արամ էսթուսթթօ տի աս-
սէնցիօ, կամ գուատիա. և կամ ուսպառապառն, արամ
մի և կէս վերոգրեալ խարտածք. և յաւել այնչափ փօլ-
վեռէ տի քալամօ առօմթիքօ՝ որչափ պէտք իցեն առ

կազմելոյ ըստ կանոնաց արհեստին. զլանգուածս զայս արարեալ հաս' որ կշռիցէ երեք ցորեան, և շրջապատեալ փոշւով կինամոնի կամ մակնէսիւի, տացին հինգ կամ վեց հատք, երկու անգամ յաւուրն :

Յորժամ առ կարի իմն զգայունուէ հիւանդացն հարկազրիմք յետս կալ առ ժամանակ մի 'ի քօռութեանս գէ և 'ի թօնիքօ կոչեցեալ գեղորեիցն, կարօղ եմք 'ի նմին պահու 'ի գործ ածել զառաւել թռչական, և ըզմեղմազգու անօտինօ կոչեցեալ գեղորայսն : Սակայն 'ի մէջ սոցա ես ընտրեմ 'ի սկզբանն զայնոսիկ, որք նուաղ խթիչքն են, որպիսի են, ագուա տիսթիլլաթա սէմիլիչէ տի քասթօռօ, տի վալէռիանա, ևն : Զորօրինակ. առ երեք ունկի' ագուա տիսթիլլաթա տի վալէռիանա, երկու ունկի' տի քամօմիլլա, ունկի մի տի քասթօռօ, քսան կաթիլ սրիւսթօ տի նիթօռ տօլլիֆիլլաթօ, և քսան կաթիլ լիգուօռէ տի քօռնօ տի չէռօ : 'ի խառնուրդէ աստի, յոր' եթէ ախորժեսցեն քիմք հիւանդին, յաւելցի նաև իբրև կէտ ունկի կամ աւելի ևս՝ շարապինջ շինեալ կեղևովն՝ որ կոչի քօթիչչիա տի նառանչի, տացի 'ի ջլային ախտակրութեա իւրաքանչիւր ժամու կէս ունկի :

Իսկ եթէ այսոքիկ ախտակրութիք կարի իմն աստիկիցեն, և կից ընդ հանապազորդ արթնութե, և կամ ընդ ջլացաւուէ, յայնժամ 'ի վերայ բովանդակ նախադրեալ պատճենի գեղորդ մարթ է յաւելուլ տասն մինչև ցքսան կաթիլս՝ լաւտանօ լիգուիտօ : Երբեմն առ հանդարտելոյ զջիւղն, ես գիմեմ 'ի գործածութիւն ինֆուզիօնին, որ լինի 'ի ջուր ջերմ, երկու տրամ յարմատոյ վայրենի վալէռիանայի (որ ժողովեալ իցէ 'ի լեռնային տեղեաց) ընդ մէջ միոյ քառորդի ժամու : Զտի և մնայ եօթն ունկի' և յաւելեալ լինի 'ի վերայ ունկի մի ագուա տիսթիլլաթա տի քասթօռօ, և նոյնչափ շիօքքօ տի քամօմիլլա, և քսան կաթիլ էթէռէ սօլֆուրէքօ : Յինֆուզիօնէ աստի՝ յերկուս ժամս միանգամ առնու ախտակիրն ունկի մի՝ առ իւրաքանչիւր նուազ :

Իսկ եթէ դք առաւել ախորժէ 'ի գործ ածել զհաս, 'ի տրամակայութե ջլախտութե, ես տամ զնոսին պէսպէս եղանակաւ, և բարւոք յաջողի : Զորօրինակ. առ տրամ և կէս էսթառթթօ տի քամօմիլլա, և նոյնչափ էսթառթթօ տէլլա վալէռիանա, այլև տրամ մի աստաֆէթիտա, առ և փօլլէռէ տի ռատիչէ տի քալամօ առօմաթիքօ՝ որչափ պէտք են վասն շինելոյ զհաս, որք

մէն մի կշռիցեն երեք կամ չորս ցորեան, զորս շքապա-
տեալ փոշւովն կեղւոյ նարնջոյ, տապեա հիւանդին հինգ
կամ վեց հատ երկիցս յաւուրն : Իսկ եթէ ահաճեւի է
նմա հոտ աստաֆէթիտաին, փոխանակ նորա՝ ի զանդուած
անդր նախադրեալ հասկիցդ արկցի կէս տրամ մօսքուս
օւրէնթալիս, իբր զի սա առաւել թռչական է, և նուազ
գրգռիչ :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Դ .

Յաղագս արարի՝ որ ասի Կիսէէէիտ, առ Տեղ Թարգմանեալ
Զլային Դժուարամարտութիւն :

Լիտս այս է խօթուի ինչ ստորին որովայնի, պատ-
ճառեալ ի գօտութիւն կամ ի թալիլութիւն մանրաթեւից
մկանանց ներքին որովայնի : որով և խանդարի և չարա-
չար ֆնասի գործողութիւն մարտողութե, և առնելութիւն
ջրաց : Զախտս այս բազումք անուանեն սովորաբար նաև
ինտիճէսցիօնէ, այսինքն անմարտութի . կոչի և մալաթ-
թիա նէւվօղա, կամ քոօնիքա տէպօլէցցա . այսինքն արատ
ջրաց, կամ երկարատև տկարութի . որովհետև ունի մեծ
ազգակցութիւն ընդ արտին որ ասի՝ մալաթթիա նէւվօղա :
Իսկ կայան : կի՛ բնակարան նորա որպէս ասացաք՝ է սառ-
քին որովայնի :

Պարզապէս Զլային Դժուարամարտութիւն :

Ինչպիսիք երայ են պատճառք արտիս, երբեմն յառաջ
գայ ի տկարութիւն մանրաթեւից մկանանց ներքին որովայ-
նի : Երբեմն ևս ի գիւրադրդուէ ջրաց կի՛ մանրաթեւից
մկանանց ստորին որովայնի : Իւ երբեմն ևս ի գօտութիւն
նոյն մանրաթեւից մկանանց ստորին որովայնի . յայն սակօ
կոչի և բարալիզիա տէլ վէնթալիքօլօ : Հնար է ևս պատ-
ճառիլ յայնմ ամենայնէ որ սաստկապէս թուլացուցա-
նեն զջիղս և զնոյն մանրաթեւը, որպիսի են՝ ոգեկիչ հե-
ղանիւթքն, թմբեցուցիչ և ջերմահամ գեղորայքն, ան-
չափ գործածութիւն ջերմ ջրոյ, արձոյ, չայի, և այլինչ
այսպիսի ըմպելեաց : Դարձեալ, հեշտութիւնն իգամն,
լուծե, սիրահարութե, ստէպ ստէպ երակ հատանելն,

կմ արիւնաւութիւն , ուժգին լուծողական , փախողական ,
 և թքաքեր գեղորայքն կարեն պատճառել զլզային դժուա-
 րամարտութիւն զայս : Մարթ է ևս յառաջ գալ 'ի սաս-
 տիկ կրից ոգւոյ , 'ի տարապայման զբաղմանց յուսմունս :
 Նաև չափազանց աշխատութիւն մարմնոյ , օգ հրատապ
 'ի ցերեկի և մշասակար ցրտութի գիշերային , բազում
 անգամ պակասութիւնքն առողջարար և ոնուցիչ կերակ-
 րոց , և աղտաղտին և անմաքուր ջուրք . այդ ամենայն
 ատուք են անվրէպ թշնամի առողջուն մարդոյ , թէ-
 պէտէ յաղթանգամ և զօրաւոր դք իցէ : Դարձեալ մար-
 ք է յառաջ գալ 'ի յանշարժական կեանս վարելոյ ,
 և 'ի խոնաւութէ օգոց :

Նշանք լզային դժուարամարտութիւն :

Մարթ է ճանաչել զախտս զայս 'ի յանկարդութէ
 տխորժակի , և մարտղականութեն , 'ի յօժարութենէ 'ի
 ժայթքել , կմ 'ի նողկուէ սրտի , 'ի ստէպ ստէպ յօրանջ-
 մանէ , և 'ի ձգւածմանէ , 'ի զարմանալի իմն խառնակու-
 թենէ փքոց , 'ի կարի իմն այտուցմանէ և ծանրացմանէ
 ստամոքսի , և ստորին որովայնի . որում երբեմն զուգըն-
 թանան ցաւ խայթիչ , ժայթքումն , և մկուռն ըռնական ,
 և գրեթէ ցնցական , որ կոչի քօնվուրթիվա : Անգին նոյն
 հետայն սկսանին 'ի վեր երեւիլ այլեայլ ամբոխմունք 'ի
 պաշտաման ստամոքսի և ստորին որովայնի . հեա գհետէ
 նուաղութի , և եղծումն մարտղութի , և զգայումունք
 օգեղէն հոսանուտից . քանզի 'ի մեղկիլ ստամոքսին և 'ի
 թուլանայն՝ կերակուրքն ոչ ևս զօրեն մարսիլ և արորիլ՝
 ոչ փութանակի , և ոչ իսկ անազան , այլ կան մնան 'ի
 պարկի ստամոքսին իբրև 'ի քիմիական իմն քայքայման ,
 որպէս եթէ արկեալ իցեն յաման ինչ անմասն 'ի կենսա-
 կան շարժմանէ : Հոսանուտն՝ որով լինին ասացեալ ըզ-
 րայումունքք , մարթի բազում անգամ լինել մեծաքանակ
 յոյժ , մինչև շոխս ներդործել յերան իւրում ընդ որ-
 կորն , և որտամունս 'ի ներքին սրովայնի , և կերկերումն
 ձայնի . մարթի ևս այնպիսի ամբոխումն 'ի վերայ ածել
 ճապարկիցն լզաց , զի գլխոյն գեղեիլ , քնոյն վեգովիլ կմ
 հատանիլ , և այլոց իմն յոլովից վշտագնիչ առաւապանաց
 'ի վեր երեւիլ :

Յազաֆս խնամարարութիւն ջնայիս դժուարամարտութիւն :

Ինչմինքն ըմբռնեալք յախաէ յայսմանէ՝ պարտին անձնապահ լինել յայնմ ամենայնէ, որք տկարացուցանեն և գրգռեն զիկզ և զմանրամեղս մկանանց ստորին որովայնի : Ժշ պարտին բնաւ ընդ երկար ժամանակ մնալ առանց կերակրոց : Կերակրոց նոցա պարտ է լինել թեթեւ և անուշոգական, և գիւրամարտելի : Արգանակքն և յոյժ պարարտագոյն միսն են վնասարեր . պարտ է ընտրել զպատշաճողական կերակուրս ստամոքսի, զոր մարթիցէ գիւրաւ և առանց աշխատանաց մարսել . սակաւ ինչ հաց թաթախեալ 'ի միջ միոյ սկահակի գինւոյ՝ յամենայն նաւմ աւուր չափաւորապէս 'ի կիր արկեալ զօրացուցանէ զստամոքսն և զմանրամեղս մարմնոյ, և գիւրացուցանէ զմարտողականութի . ուստի պատշաճ է ախտակրին գործածուի ջրախառն աղնիւ գինւոյ յոյգալիս գիպուածոս իսկ եթէ փութն նեղիցէ զախտակրին, յայնժամ յոյժ բարձրք է գործածութի ջրախառն օգւոյ :

Իսկ 'ի գիպուածոս, յորում քամիաւոր անձինքն ունին զստամոքսն տկարագոյն, և զմարտողականութիւն թուլագոյն, ասէ դուլէն հեղինակն՝ եթէ փորձիւ փորձեալ է զի յոյգալիս գիպուածոս բաժակ մի աշնուագոյն գինի անապակ, նախ քան զձաշն, կմ յորժամ ստամոքսն լինի դատարկ, է յոյժ յարմար և օգտաւէտ : Արդեւուլ պարտ է նմա ուտել զամենայն քամիաւոր և դժուարամարտելի ուտելիս, և զմաղելիս ջերմագինս, որպիսի են՝ չոյ, սուրճ, ևն . այսպիսի ըմպելիք թէպէտ համարին նպաստ ինչ լի նել ախտակրին . բայց առաւել ևս զայրացուցանեն, և աճեցուցանեն զախտն, քանզի տկարացուցանեն զստամոքսն, եղձանեն զմարտողականութիւն, և ըստ նմին մարտողութեւն նոյնպէս զմամայն :

Դորձեալ՝ 'ի գիպուածոս յայս շարժողականութիւն է դեղ իմն աղնիւ և գերազանց, մանաւանդ եթէ լինիցի 'ի վերայ ձիոյ կմ՝ ջրուոյ, որովհետեւ 'ի հեծելութեւն անգրովանդակ մարմինն հանգերձ ամենայն անգամօքն շարժի : Հոգմն զովացուցիչ և չոր, և ցուրտ ջրով բազանիս առնելն 'ի գիպուածոս յայս՝ են յոյժ յարմար և շահաւէտ . քանզի հոգմն և ջուրն ջերմագին հասարակօրէն թուլացուցանեն զիկզ : Իսկ անձինք, որոց տկար է ստամոքսն և փորոտիքն, պարտին անձնապահ լինել 'ի ջրոյ :

Յտղագիտ ԴԵՂԵԼԻՅ զԵՐՈՒ զՄԵՐԻ Ե՛ ԴԻ ՎԵՐ ԵՐԼՈՒԵԼ ԴԻ ԴԻ-
 ԿՈՒՄԻՍ ԶԼՈՒՅԻՆ ԴԺՈՒՄԵՐԱՐԱՐՈՒԷ :

Եւ խոստ այս ունի մեծագոյն իմն հազարդակցութիւն եթէ
 ՚ի խնամամարութեա, և եթէ ՚ի գեղորայս ընդ արեւին,
 որ ասի՝ մալաթիա տէի նեւովն ճէնէնալէ . այսինքն ընդ-
 հանուր արեւ ջրաց, զորմէ լիովին խօսեցաք ՚ի գլուխ ԺԷ .
 յայն սակս միշտ կարեւոր է ՚ի գիպուածս արեւին սկսա-
 նիլ ՚ի զօրացուցանել զժիզս, զստամեքոն, և զմանրաթելս
 մկանանց ստորին որովայնի ՚ի ձեռն դառնադին և զօրա-
 ԹՈՒ ԳԵՂՈՐԵԼԻՅ, որպիսի են՝ քինա քինա, ճէնցիանա,
 գուառսիա, աստէնցիօ, դքօնցօ տի առանջիա, նա յաւէտ
 թինթուռա տի ֆէն.ռօ, և սպիտակ սղպեղն : Ի գի-
 պուածս, յորում՝ արեւակիրն նեղի ՚ի փքոյ, գործածու-
 թի էլիստիւնէ տի փթութիւն՝ է յոյժ օգտաւէտ զոր մալթ-
 է ՚ի կիր առնուլ ՚ի 15 շիթէ մինչև ց20, և ց30 շիթն՝
 երկու կամ երեք անգամ յաւուրն ՚ի մէջ միոյ բաժակի
 ջրոյ : Առաւել քան զամենայն ՚ի կիր արկանեմք ազուա
 մառցիալէ տի արեւ . զոր կանխաւ գրեցի, տալով արեւա-
 ժեռաց ժամէ ՚ի ժամ չորս ունկի, մինչև լիցի լիւր մի
 յաւուրն : Զնոյն զօրութիւն և ներգործութիւն ունի նաև
 թթու ածխային ջուրն՝ որ կոչի ազուա կաղ աւիտօ քաղ-
 պօնիք :

Սակայն և ՚ի մէջ սոցա ես ընտրեմ ՚ի սկզբանն զգլխո-
 սիկ, որք նուազ խթիւք են, որպիսի իմն են ռատիլէ տի
 քօլօմպօ, և էսթուաթթօ տի ֆիէլէ տի պօմէ, որ այս-
 պէս յօրինի : Ա՛ռ կէս տրամ՝ ռատիլէ քօլօմպօ, և նոյն
 չափ էսթուաթթօ տի ֆիէլէ տի պօմէ : Կազմեալ աստի
 վեցեակ հապս, երկու առցին ընդ առաւօտն, երկու նախ
 քան զճաշն, և այլ երկու ընդ երեկս : Զօրաւոր է յոյժ
 գեղս այս ՚ի գիպուածս ջրային գժուարամարութե . զի
 սովաւ արծարծանին ազդեցութիւն փորային հիւթոց, և
 միանգամայն մանրաթելից ստամոքսին, և ստորին որովայ-
 նին . միայն թէ կրկնել է այդ գոնէ մինչև ՚ի 30 օր :
 Բայց յայսոսիկ աւուրս արժան է ևս արեւակիրն յամ-
 նայնում աւուր ըմպել երեք կմ չորս ունկի՝ ազուա տի
 մէնթա բէրէնթիտէ, և կանանաւորէլ զկերակուրս իւր
 ըստ կերպին, զորմէ խօսեցաք վերագոյնդ :

Իսկ եթէ ՚ի գործածութէ եզնալեղւոյ, որ ասի՝ ֆիէ-
 լէ տի պօմէ, պատճառի լուծումն որովայնի, որպէս պա-
 տահի բազում անգամ, յայնժամ պարտ է փոխանակ

ստրա 'ի գործ արկանել զյետագայ փոշի գեղտ : Ա՛ռ երեսուն կշիռ ցորեան՝ ամենանուրբ փոշին քօլօմպօ առնուանեալ արմատոյ , և երկու կաթիլ օլիօ էսէնցիալէ տի մէնթա բէրէռիթիտէ . 'ի փոշւոյ աստի առցէ հիւսանգն ըստ վերոյցուցեալ կերպի , այսինքն երեք անգամ յաւուրն :

Բայ 'ի գեղորէից աստի՝ շահաւէա յոյժ եղիցի արքուցանել հանտապազօր 'ի հինգ ունկիս՝ զերկաթախառն ինչ գինի՝ բազադրեալ կինամոնաւ և օլինգրաւ , կոչեցեալ իտալական բարբառով թինթուռա տի մառթէ քօմքօթա . բայց առցի մի աւելի քան զերկու և կէս ունկիս առ մի նուագ , և տացի ութ ժամ միջոց ժամանակի ընդ մի և ընդ միւս արքումն այսր չափոյ : Զգեացի գինըմպու թին այս ցերեսուն , և ցքառասուն օր , և տեսցի օգտու թի ստրա մեծ 'ի կազդուրել զթալկու թի ստամոքսին , 'ի բարեկարգել զգործողութիւն ստորին որովայնի , 'ի գարձուցանել զսիրտժակն , 'ի զարթուցանել զթառամեալ կենդանութի մանրածիւց մկանանց ներքին որովայնի , և 'ի հերքել զիւրքս :

Յերկարժամանակեայ ջղային գժուարամարսութեւս , որոյ նախնական պատճառն գտանիցի լինել իւռիթապի լիթա , այսինքն գրգռականութիւն ջղաց , առաւել գործունէայ գեղն է օտիտօ պիանքօ կամ մաճիսթէռօ տի պիամու թի . յորմէ պարտ է 'ի գործ արկանել չորիցս անգամ յաւուրն հինգ կամ վեց ցորեան , կամ ևս առաւել մինչև ց12 կշիռ ցորեան . միայն թէ կրկնելի է այդ գոնէ մինչև 'ի 20 օր : Դարձեալ օգտաւէտագոյն է 'ի գիպուածս յայս՝ ցուրտ ջրով բազանիս առնելն , և յարատեւելն 'ի նոյն առ ժամանակ մի : Իսկ եթէ լեարդն , կամ այլ ինչ յաղեացն վշտացեալ իցէ , ոչ է յարմար բազանիս առնելն ցուրտ ջրով : Դ գարնանային և յամառնային եղանակի բարիոք ևս է , և պատշաճագոյն է մտանել 'ի բազանիս ջրոյ ծովու :

Գ Լ ՈՒՍ ԺԵ .

Յաղագս Կիտի Դր Կիտի Բառաւարդի . Կյանքի անդամաւոր .
Ժողովի Կամ Կաթնաւոր :

Լիտս այս է լուծուած կամ եղծուած ջրաց , և լը-
գայութե , և շարժման , պատճառեալ 'ի պակասութենէ
հաղորդակցուեց ջրային ոգեաց : 'Ի միջ ամենայն ջրային
ախտից՝ ախտս այս է առաւել վտանգաւոր , մանաւանդ
լինի առաւել կամ նուազ վտանգաւոր նկատմամբ . վըշ-
տացեալ մասանցն : Անդամաւորութիւն կամ կաթուածն
սրտի , թոքոց , կամ այլ ինչ . գործարանաց կտրեորաց
առ կեանս , է առանց կարծեաց մահացուցիչ . նոյնպէս է
յոյժ վտանգաւոր ստամոքսինն , ստորին որովայնին , և
փորորակացն : Երբ՝ ամ աչքն ըմբռնի յախտէս , է նշան
ինչ յոռեգոյն , որովհետեւ 'ի դիպուածս յայս արժան է
հաստատուել , եթէ ուղեղն ևս է վշտացեալ : Երբ՝ ամ անդա-
մաւորութեալ մասն լինի ցուրտ և անդգայ , և ախտակիրն
սկսանի կորուսանել զկարողութի բանին , և յիշողութե ,
չէք բնաւ , կամ է յոյժ սակաւ յոյս ապաքինութե :

Անդամաւորութիւնս այս կամ անդամադուութիւնս բա-
ժանի 'ի բազումս , ըստ զանազանութե մասանցն , որք
ըմբռնին յախտէս . վասն որոյ կոչի բառաբլէճիս , կամ
բառալիզիս ունիվէրսալէ . այսինքն անդամաւորութի
լնդհանուր , յորժամ վշտանայ այսու բովանդակ զան-
գուած մարմնոյ : Իսկ եթէ վշտանայ մի կողմն մարմնոյ ,
ասի՝ էմբլէճիս , կամ էմբլէստիս , այսինքն միակողմու-
թի , կամ կիսակաթուած : Այլ եթէ մի միայն մասն ան-
դամոյ ևեթ վշտանայ , որպէս բազուկն , սրունքն , կաշին
ևն , յայնժամ յորժորջի բառալիզիս բառաբլէճի , այսինքն
մասնական կաթուած , կամ հաշմութի :

Յաղագս Կաթնաւորաց անդամաւորութե , Կամ Կաթնաւորոց :

Լիմիջական պատճառն այսր ախտի է այն ամենայն ,
որ կարէ խոչ և արգել լինել առնելութե կամ ներգոր-
ծութի ջրաց և մկանանց , կամ միոյ մասին և եթ մարմ-
նոյն : Իսկ պատահական պատճառքն են յոյժ յոգնա-

Թիւ . որպիսի են հարուածքն կամ խոցն ուղղոյ , և ողնայտորին , ճնշումն ուղղոյ կմ ջրաց , ահամայ շարժումն կամ ցնցումն մկանանց , օգն ցրտագոյն և խոնավագոյն , արգելումն իրիք սովորական հոսմանց , երկիւղն յանկարծօրէն , պակասումն շարժողականութեն , և այլ ամենայն ինչ , որ Թուլացուցանէ զհաստատութիւնն բնութեն , որպիսի են՝ առատօրէն արբումն չայի , սրճոյ , ևն : Դորձեալ մարթ է յառաջ գալ 'ի շոգեաց և 'ի գոլորշեաց Թուլաւոր մետաղաց հանքաց , և հրահալելեաց , որպիսի են՝ անգիկն , արձիճն , մկնգեղն , ևն : Ախտս այս յոլով անգամ պատահի յայլ ախտից , որպիսի են ախտն երկլէւսիւս , այսինքն վերնոտութի . քօնվուրծօնէ , այսինքն անբնական շարժումն մկանանց մարմնոյ . քօլիքա նէֆրիթիքա , այսինքն խէթն երկկամանց . բասսիօնէ իլիպքա , այսինքն խէթն փութոյթ անուանեալ աղեաց . արինախառն հոսումն որովայնի , ձեռնառածութիւն , յօգուածացաւութիւն , քնափութիւն , ևն : Դարձեալ , կարէ յառաջ գալ յալարութէ , յախոնդանոտութէ , 'ի սևամազէ , 'ի չափազանց իգամոլութէ , 'ի գազգիական և 'ի սքօպութեական ախտից , և 'ի վերաւորմանէ ջրաց :

Նշան . Բարեյաջողօք նկատելի 'ի Գիպոսածս ախտիս :

Եթէ աչքն , լեզուն , և բերանն չիցեն խանգարեալ և Թիւրեալ , չիք երկիւղ և ոչ վտանգ մեծագոյն : Եթէ ախտս այս ոչ զբաւէ զախտակիրն փութով 'ի կենաց , մարթ է յերկարապէս տևել . խայթումն , մարմնջումն , մղումն , և ցաւն , են բարեգոյն նշանք 'ի դիպուածս անգամալուծութեն : Նոյնպէս և ջերմախան 'ի վերայ եկեալ ախտիս : Եթէ ախտակիրն սոսկապէս կորուսանէ միայն զարժողականութիւն , ոչ է այնքան երկիւղալի , այլ առաւել ապաքինելի : Բազում անգամ ախտս այս աւարտեալ փոխարիլ 'ի կարկամութի ջրաց , և սովորաբար 'ի քաղցեղ : Վրկնումն այսր ախտի է յոյժ երկնչելի քան զառաջին ըմբռնումն նորին : Ախտս այս երբեմն ևս ինքնին բնութիւն փարատի առանց իրիք նպաստաւորութեան գեղորելից :

գործընկերական մանանեխ . բողկ , անանուխ , ևն : Ըմպելին աղնուազոյն գինի , շիճուկն կաթին պատրաստեալ մանանիսով , կամ օգեսա , և կամ սոսկ ջրով : Ըօշափելն կամ շփելն զվշտացեալ մասունս է յոյժ յարմարաւոր . նոյնպէս օգտաւէտ է գնելն վեշիքաթօսի . 'ի վերայ նոյն վշտացեալ մասանց : Եթէ այսորքիկ գեղորայք անօգուտ ելանիցեն , յայնժամ պարտ է շփելով օծտնել զվշտացեալ մասունս լէնիմէնթօ ժօլաթիլէիւ , կամ ունկուէնթօ նէռփինօիւ :

Բարեգոյնն 'ի մէջ արտաքին գեղորէից՝ է գեղն ասացեալ էլէթթօնիլթօ , այսինքն էլէքարակոն գործ . զոր պարտ է 'ի գործ արկանել քանի ինչ ժամանակս : Փսխողականն է յոյժ օգտակար յայսմ գիպուածի . զոր ևս արժան է ըստ պատշաճին կրկնել յորով անգամ : Զկնի փսխելոյ կամ ործալոյ ախտակրին մի կամ երկու անգամ , պարտ է խառնել ընդ ըմպելին քանի մի կշիռ ցոլեան թառթառօ էմէթիքօ , և միանգամայն պատրաստել գրեխս վինօ էմէթիքօ թօնալիտօիւ : Նոյնպէս օգտաբեր է Ֆիօռ տի ծինքօ և բօլվէռէ չէֆալիքօ և մուսքիօն , և քանֆօրան , և ասսաֆէթիտան , և սրբիթօ տի մէլիսսէն և սրբիթօ տի քօննօ տի չէրվօն , և լիգուօր անօտինն , ևն : 'ի գիպուածս ախտիս անձանց արհեստաւ գործաց , որք յոսկի , յարծամք կամ յոյլ ինչ և իցէ մեաաղագործութիւն լինին աշխատ , ոչ է օրէն տալ ըմպել զայսոսիկ ջուրս . զորոյ զպատճառէն խօսեցուք հաճառօտիւ 'ի հետադայդ : Այլ զայսոսիկ ջուրս արժան է 'ի գործ արկանել նոցա արտաքուստ և 'ի բաղանիս : Հուսկ յետոյ նկատել պարտ է 'ի կարողութիւն ախտակրին , և այնպէս 'ի գործ արկանել զգեղորայս պատշաճականս վիճակի նորա : Պատմէ պօէռհալէ անուանեալ հեղինակն , եթէ բաղումք յայսպիսի ախտակրաց ապաքինեցան շոգւով ոգւոյ գինւոյ , յորոյ վերայ պարտ է ունել զախտակրին նստեալ մերկանգամ :

Ե Օ Դ Ո Ւ Ա Շ Բ .

Յազաֆօ խնամաբարութիւն ախտիս անբաժանութեամբն որ 'ի վերեւի 'ի վանանս մարմնոյ :

Լ խոտս այս պատճառի անմիջապէս կամ 'ի պակաս սութէ զօրութեց , կամ 'ի կծկելոյ մկանանց , կամ պատճառի ընդմիջապէս յախտաւորութե ջղաց . և կամ եւ

յառաջ գայ յօգուածացաւութիւն, որք դիւրաւ ապագային հարծածութիւն ագուա թէռմանէի, այսինքն ջրով ջերմաց, կամ հանքային: Մեծապէս փոյթ ունել պարտ է յայսպիսի գիպուածոս ջերմութեւն. եթէ գուցէ դոյզն ինչ ջերմութիւն, պարտ է փութալ, զի մի բորբոքեացի սաստկապէս: Իսկ եթէ իցէ յոյժ սաստկացեալ, յայնժամ պարտ է չափաւորել զայն: Բազանիս առնելն հանքային ջրով, է յոյժ պատշաճողական ՚ի գիպուածոս ախտիս, կամ հաոարակ ջրով. եթէ միայն բազանիքն ոչ լինի բաւական, յայնժամ արժան է պատրաստել ելէթ-Թաիլիթա, զորմէ խօսեցաք վերագոյնդ:

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Գ .

Յազագոս խնամապարտաւի՛ն տխրին աստղեալ եփեցեսիս, այսինքն միտղոսի՛ն կամ ինսպիտուած, և յազագոս այլ ինչ գէլական անդամաւածութիւն, որ ասի՝ Բաուալիդիս Եփուլէ:

Եթա արժան է գիտել, վերոգրեալ կառավարութիւն կամ դարմանն, զորն եգաք ընդհանրապէս վասն անգամալուծութեւն, բնաւ ոչ ունի տեղի յայսմ գիպուածի: Ի գիպուածոս յայս հասարակօրէն աչքն, լեզուն և բերանն լինին վշտացեալ. բայց ոչ է այնքան երկիւղալի, եթէ գլուխն իցէ առուջ և զերծ. և այսպիսի գիպուածութիւն ուրեմն է պատահական: Եթէ յախտես յայսմանէ լեզուն առաւելապէս լիցի վշտացեալ, պարտ է ախտակրին սովորաբար ողողել ստէպ ստէպ զբերանն օղւով, և մանանխով, կամ սրբութիւն տի լավանաախ. ևն: Որ մասն վայրենի վալէռփանայի (որ ժողովեալ իցէ ՚ի լեռնային տեղեաց,) է յոյժ օգտաւէտ ՚ի գիպուածոս ախտիս. զոր պարտ է ՚ի գործ արկանել ինֆուզիօնէ արաբեալ արմատովն սերբէնթարիա վերջինիսնաի և տերեզք սալվիաի, կամ փոշի արարեալ սոսկապէս առանձինն ՚ի գործ արկանել մի արում ՚ի մէջ միոյ բաժակի գինւոյ երես կամ չորս անգամ յաւուրն:

Իսկ եթէ ախտակիրս ոչ կարէ ՚ի գործ արկանել զայս արմատ, մօրթ է պատրաստել զյետագայ գեղս: Առաւ վօլաթիլէ օլիօզօ, սրբութիւն քօմբօսթօ տի լավանաա, և թինթուռա տի քամթօնիօ, յիւրաքանչիւրոցն կէս և կէս ունկի. խառնեա ՚ի միասին, և տուր ըմպել 30 կամ 40 շիթա ՚ի մէջ միոյ բաժակի գինւոյ երկոց կամ չորեցս ան-

գամ յաւուրն : Մի գրգալ մանանեխն նմանապէս է բարեգոյն իմն գեղ 'ի դիպուածս ակափս : Պարտ է ակափս կրիս միշտ ծապել 'ի բերանն կինամոնս, կոծապղպղես, կմ' այլ որպիսի և իցէ գոյացութիւն ջերմահամս :

Իսկ 'ի դիպուածս' յորում ակափս այս 'ի վեր երևի 'ի սրունս, յայնժամ պարտ է զհետ երթալ կանոնաց, և կառավարութեց, զորս եղաք 'ի դիպուածն ակափս, որ ասի՝ բառալիգիս ճէնէճալէ, և միանգամայն մարթ է արտաքուստ 'ի գործ արկանել ֆոմէնթի պատրաստեալ 'ի տերեւոց մշիխսէի, օրիկանօի, բուլէճճիօի, սէրբիլլօի, թիմօի, ռամէճիօի ևն : Իսկ յորժամ 'ի վեր երևի 'ի բազուկս, յայնժամ պարտ է շօշափել զակտացեալ մասունս մարմնոյ, և ստէպ շփել կաշուով, կամ ստուար ջուխայիւ . և միանգամայն օծանել լէնիմէնթօ վօլաթիլէիւ, կմ' ունկուէնթօ նէրվինօիւ : Եւ եթէ յայսոցիկ հնարից օգուտ ինչ ոչ երևի, յայնժամ արժան է գնել մի վէշիքաթօռիօ 'ի ստորին ծագն քամակի :

Որքան առ ակափս անդամալուծութե, որ պատճառի յախտէ՝ որ ասի վիցիօ սքոուպութիքօ, յայնժամ պարտ է գարման տանիլ ակափսերին 'ի ձեռն հետագայ դեղորէից . այսինքն քուէմօռէ տի թառթառօ, էլիսսիռէ տի վիթուիօյօ, աչէթօ, այսինքն քացախ, սքիռիթօ տի սալ տօլէ : Կոյնպէս յոյժ օգտակարք են 'ի դիպուածս յայս կաղամբն, անմեռուկն, կարոսն, սոխն, բողկն, եղերդն, ափրիմոնիա, լաթուքա, պէքապունկա, քօքլէառիա, ռաֆանօ ռուստիքանօ, նասթուրցիօ տ' ինտիա, թուիֆօլիա, սալաքարիլիա, չէնթավուի մինօռ, սիէռօ տի լաթթէ . ևն :

Իսկ եթէ պատճառեալ իցէ 'ի գաղղիական ակափս, յայնժամ արժան է գարման տանիլ 'ի ձեռն դեղորէիցն, զորս ունիմք ռահմանել ընդգէմ' այսորիկ ակափս 'ի գլ . ԼԵ : Դարձեալ, 'ի դիպուածս ակափս շարժողականութիւն է յոյժ կարևոր . բայց պարտ է ակափսերին անձնապահ լինել 'ի ցրտոյ և 'ի խոնաւ օդոյ . և եթէ հնարաւոր իցէ, փոխել զքնակութիւն և երթալ 'ի քաղաքս, ուր օդն իցէ առաւել ջերմագին :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Օ :

Յաղագս ախարի որ ասի՝ էֆէլէսիա, իմ հալապուստ, այսինքն
լուսնոպուսի իմ վերնոպուսի :

Լիստա այս լուսնոտութե կամ վերնոտութե է յան
կարծակի իմն խանգարումն ամենայն զգայարանաց, յո
րում գիպուածի ախտակիրն անկանի 'ի մահիճս կամ
յերկիր 'ի միում վայրկենի, և արձակէ ընդ բերանն
զփրփուրս առատաւ . և ախտիս այսմիկ զուգընթաց լինի
ոստոկագոյն ինչ խեղաթիւրութի գիմաց, և ջղաց, և
ցնցիւն միանաց : Երիտասարդք փափկակեացք առաւել
են եթակայ պար ախտի, և հասարակօրէն տիրէ 'ի սեռս
արանց՝ քան թէ կանանց . և է յոյժ գժուարաբուժելի :
Յորժամ մանկունք 'ի մատաղ հասակի ըմբռնին յախ
տէս, գոյ յոյս ապաքինութե նոցին . իսկ եթէ անցեալ
իցեն զքսան ամօք, յայնժամ ապաքինութին լինի յոյժ
գժուարին : Այլ եթէ անցեալ իցեն զ40 ամօք, յայն
ժամ պարտ է գլխովին լինել յուսահատ : Եթէ բորբո
քումն կամ գրգռումն իցէ ցանցառակի և սակաւատե ,
մարթ է յուսադիր լինել ապաքինութե : Իսկ եթէ իցէ
յոյժ երկարատե և ստէպ ստէպ կրկնական , արժան է
յոյժ երկնչիւ . քանզի այնուհետեւ ապաքինութի ախտա
կրին է գլխովին անկարելի : Այլ յաւետ ևս գժրազգա
գոյն նշան է, եթէ բորբոքումնս այս 'ի վերայ եկեսցէ
ախտակիրն 'ի քուն լինելն :

Յաղագս պարճառաց վերնոպուսի իմ լուսնոպուսի :

Լիստա այս երբեմն է ժառանգական : Մարթ է ևս
յառաջ գալ յերկիւղէ, կամ 'ի սարսափոյ ինչ մօրն 'ի
ժամանակի յղութե . 'ի հատուածոց ինչ անդամոց, 'ի
կարեւելէ ինչ խոցմանէ 'ի գլուխն, 'ի կուտակմանէ ջուրց
և արեան ուղղոյ, 'ի պողիպոգէ (որ է միս ինչ սաճեցեալ
'ի ներքս անդ 'ի ռնգունս ,) յարբեցողութե, 'ի սաստիկ
ուփանաց պագշոտ տիրոյ, 'ի սաստիկ ցաւոց առամանց,
յարգելականութե իրիք սովորական հոսմանց, յորդանց
և 'ի ճճեաց որովայնի, 'ի բորբոքմանէ արգանդի : Հուսկ
յետոյ 'ի կրից հոգւոյ , որպիսի են՝ տրտմունքն, բարկու

Թին, չափազանց ուրախութիւն են : Մարթ է ևս պատ-
ճառել յայլ ինչ ականէ, որպիսի են պիտանն, և հարստ-
նիթն, կամ վարդախան, ևն :

Յազգոս նշանաց այսորիկ ակաբի :

'Ի դիպուածս ականիս հասարակօրէն զուգընթաց լի-
նի անկարգ ինչ եղիւթի և թուրութի, ցաւ կամ ծան-
րութի ինչ գլխոյ՝ մթազնութի աչաց, շառաչումն աւ-
կանջաց, բարակիւնն սրտի, գծուարութի ինչ 'ի շնչա-
ռուն, քունն միջահատ, և փուք ինչ 'ի մէջ փորոտեաց .
հոտումն միգի լինի յոյժ առատ, և ջինջ. ակտակիրն լի-
նի ուժգին գեղնագոյն, և ցրտագոյն . և զգայ յանձին
իրր ցրտագոյն հոգմոյ տոէպ շնչել 'ի վերայ գլխոյ իւրոյ :
Իսկ արտաքին նշանքն այսր ականի են՝ տրամութի,
տրտունջն, արտասուքն, այտուցն աչաց, մանաւանդ չըր-
թանց, երբեմն սաստիկ ինչ կարմրութի ռնգացն, և 'ի
մէջ երկուց յօնից, երբեմն ևս սաստիկ ուռուցն երակաց
ճակատու, տեսիլք սոսկալի և երկիւղալի, և երբեմն ևս
ցաւ ինչ կրծոց և տոամորձի . և 'ի վախճանի գլխովին
կորուսանել զգգայուլիան և զգանն . այսոքիկ նշանք՝ զսրս
եգաք ցայս վայր, 'ի վերայ գան ականակրին 'ի լինել նո-
րա ըմբռնեալ 'ի վերոյասացեալ բորբոքմանէ . իսկ 'ի փա-
րաթիլ այսր բորբոքման, զգայութիւնն առ սակաւ սակաւ
վերադառնան . ականակիրն տրտնջայ զանհանգստութի,
զգայ ցաւ ինչ գլխոյ : Արդ՝ 'ի վերնագոյնդ յուսահատ
արարաք զվերծանազգ, յասել մեր՝ եթէ անապաքինելի
իմն է ականս այս 'ի չափահասակս, որք անցեալ են զքա-
ռատուն ամբք ևն . այլ 'ի վերայ այսր ամենայնի ոչ է օրէն
անգարման թողուլ ևս զչափահասակ ականակիրս :

Ատաւարուսիւնս 'ի վար արխանելի 'ի դիպուածս լուսնո-
ստիւն անխնայ յ' և իցէ հասակի եղելոյ և ըմբռնելոյ
յակաբիս :

Շարկ է ականակրիս՝ որքան մարթ իցէ, 'ի մաքուր և
յառողջարար օդս վայելել : Աերակրոցն պարտ է լինել
թեթեւագոյն, և սնուցողական . պարտ է հրաժարիլ 'ի
գործածութի ոգիաւոր հեղանիւթոց, 'ի մնոյ ոչխարի .
և ջրային կենդանեաց, և յամենակերպ քամաւոր և 'ի
պարարտ կերակրեղինաց, և 'ի խոտեղինաց, որպիսի են
կաղամբն, ընկոյզն ևն : Հացն բարիորդ եփեալ, և պտուղք

Հատուկացեալք , և կաթն է պատշաճաւոր կերակուր 'ի գիպուածց ախտիս : Դարձեալ , արժան է ախտակրիս փոքր քան զանկէ 'ի պահել զանձն 'ի գուարճութե , և 'ի փոքրացեալ քան զժնգակս . որպիսի են երկիւղն , տրամաշնչն , արտմութեն , և անսովոր ուրախութեն , ևն : Հարժողականութեն 'ի գիպուածս յայս' է յոյժ օգտակար , զոր պարտ է արձնել ախտակրիս քամ' աւուրս ըստ տանելոյ կարողութեն . նոյնպէս արժան է անձնապահ լինել 'ի ցրտոյ , և 'ի սաստիկ սովորոյ :

Յազաֆօ Գեղորէից , զորս պարփ է 'ի ձաւ արկանել 'ի Դիպուածս ախտիս' անյանց որպիսի և իցէ հաստի եղելոյ :

Կառավարութիւնը յայտրիկ ախտի զանազանին թւ այլև , այլութե պատճառաց , յորոց յառաջ գայ : Եթէ ախտակրին իցէ արիւնային իմն ընութե , և խառնուածոց վիճակեալ , պարտ է երակ հատանել . իսկ եթէ ախտս այս իցէ պատճառեալ յարգելականութե իրիք սովորական ծորման , կամ թորման , յայնժամ հարկ է վերադն շարժել զնոյն ծորումն կմ թորումն որքան մարթ իցէ . այլ եթէ անմարթ իցէ շարժելն զնոյն ծորումն կմ թորումն սովորական հոսման , յայնժամ արժան է ընու զտեղի նորա երակ հատանելով , ևն :

Իսկ յորժամ գուցէ պատճառ ինչ կարծելոյ , թէ տեղտա այս իցէ յառաջ եկեալ յորգանց կամ 'ի ճճեաց , յայնժամ պարտ է 'ի կիր արկանել զգեղորայս որդնահալածս , որպիսի են՝ ետլաքա , քալօմէլանօ , ռապաուպառօ , լիմաթուռա տի ֆէռօ , սէմէ սանթօ , ևն : Այլ եթէ ախտս լինիցի պատճառեալ 'ի ցաւոց ատամանց , յայնժամ պարտ է լոյծ պահել զորովայն 'ի ձեռն կակղացուցիչ գրեխաց , և ստեպ թանալ զոտա ախտակրին 'ի մէջ ջերմ ջրոյ :

Իսկ եթէ բորբոքումն իցէ յոյժ սաստիկ , յայնժամ պարտ է գնել վէշիքաթօնիօ 'ի մէջն քամակին , և տամնացեալն՝ զնոյն կառավարութե արժան է 'ի գործ արկանել : Դարձեալ գիտելի լիցի զէ եթէ ախտս այս գոյացեալ իցէ յարտաքին ինչ մասունն մարմնոյ , զոր օրինակ 'ի սրունս , յաղգերս , 'ի բազուկս , յուտս , ևն . մարթ է փութով փարստել զորովորումն զայն , արկելով պնդագոյն իւրք կապով յայն մասն զմի վէշիքաթօնիօ :

Դարձան 'ի Ժամանակի, յորում յաբաբե մայ Բորբոսեան :

Յորքան յարատե մնայ բորբոքումնս այդ, պարտ է 'ի կիր արկանել զգեղորայս յոյժ սակաւ քանակութեմ. և զգոյշ լինել արժան է՝ զի մի՛ ախտակիրն վնաս ինչ գործեսցէ. պարտ է դնել գործի ինչ՝ 'ի մէջ ատամանցն, զի մի՛ խածատեսցէ զեղուն, որպէս պատահի յոլով անգամ: Նոյնպէս զգուշանալ պարտ է չընկալիցն, զի 'ի գիպուածս՝ յորում կարկամութի ջլաց 'ի վերայ հասանի ախտակիրս, մի՛ բնաւ բուռն հարկանիցեն առ 'ի բանալ զձեռս կամ զայլ կորացեալ և ծաղեալ անգամս ախտակիրն: 'Ի գիպուածս՝ յորում սաստկանան նշանքն բորբոքման, այսինքն ուժգնութիւն և կարծրութիւն զարկի բազկերակին, կարմրութիւն երեսաց, և այտուցն երակի ճակատու և պարանոցի ևն, յայնժամ ասէ թիսսութ հեղինակն՝ եթէ պարտ է երակ հատանել:

Դարձան, զոր պարտ է 'ի Գործ արկանել զնի իբրաբեւս Բորբոսեան:

'Ի դադարիւ և 'ի փարատիւ կատարելապէս բորբոքման, զնի չորից ժամուց, պարտ է 'ի կիր արկանել գրեխս գաղջ ջրով, և ստէպ ստէպ տալ նմա լմպել փոքրիկ բաժակաւ ջուր ցուրտ: Այլ եթէ ախտակիրն չիցէ այնքան ամբոխեալ և խռովեալ, մարթ է ևս 'ի գործ արկանել քօռտիարս թեթեւագոյնս, որպիսի են՝ ագուռ տի մէլիսէ, ջուրն ծաղկի նարնջոյ ևն: Յորժամ ախտայս լինի ժառանգական, կամ պատճառի 'ի խանգարմանէ ինչ ուղղոյ, յայնժամ չիք բնաւ յոյս ապաքինուելու: Իսկ յորժամ պատճառի 'ի տկարութե և յուժգին զայրացմանէ ջլաց, յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զգեղորայս պատշաճագոյնս 'ի զօրացուցանել զջիղս. որպիսի են՝ քինա քինա, թինթուռա տի մառթէ, ևն:

Դարձեալ, 'ի գիպուածս վերնոտուէ յոյժ գովելի է ֆիօռ տի ծինկօ, զոր պարտ է 'ի կիր արկանել հապս արարեալ երիս և կամ չորս ցորեան՝ խառն ընդ էսթեռութ. թօ տի օշխամուտի, կամ բարիոք ևս մէն մի ցորեան՝ յաւուրն չորս անգամ. նմանապէս պատշաճագոյն և օգտակարագոյն է 'ի գիպուածս ախտիս կիրառութիւն հետագայ գեղորէից: Առ 10 կամ 12 կշիռ ցորեան՝ մուսքիօ, և նոյնչափ՝ չէնառօ առթէֆաթթօ: Հապս պատ-

լրատեալ բաւականաչափ շնորհօքով . և տուր անտառերին յառաւօտեան և յերեկոյեան պահու զնոյնչափ հապն և Բայց առաւել քան զամենայն դեղորայս օգտաւէտագոյն և սեպհական գեղն 'ի դիպուածս լուսնոտուն է արմատն վալէճիանա սիլվէսթռէի, զոր պարտ է 'ի գործ արկա նել փոշի արարեալ երկու տրամս յաւուրն . զմի տրամն յառաւօտեան պահու 'ի ծոճոռատ, և զմիւսն յերեկոյեան պահու լուծեալ 'ի մէջ հասարակ ջրոյ, յորմէ ըմպէ ախ տակիրն . մարթ է ևս առաւելուլ զայս չափ նկատեալ 'ի պարագայս հասակի և խառնուածոց նորա, և 'ի սաստկուծին անտիս :

Եւ իբրեւ վերոգրեալ դեղորէիւք չպակասեցի սաստկուծին բորբոքման, ոչինչ արգելք կայ գործածութեան քուբո ամմոնիաքալէի . որ այսպէս բաղադրի : Քսան կշիւ ցորեան՝ քուբո ամմոնիաքալէ, և քօնէճովա տիւռօղէ քանինէ՝ որչափ պէտք իցեն առ կաղմիւր ըստ կանոնաց արհեստին . զգանդուածս զայս արարեալ 192 հապս, տացի անընդմիջաբար մէն մի հատ յառաւօտեան, և յերեկոյեան պահու . և զսոյն զայս հապ պարտ է առ սակաւ սակաւ առաւելուլ, մինչև ցջորս կամ ցհինգ հատ : Երբեմն ես դիմեմ 'ի գործածութի բիէթուա ինֆէճնալէի, կամ նիթու տ'արձէնթօի : Զոր օրինակ . առ 20 կշիւ ցորեան՝ բիէթուա ինֆէճնալէ, և քօնէճովա տիւռօղա քանինա՝ որչափ պէտք են վասն յօրինելոյ զ192 հապս . զորս շրջապատեալ փոշուով կինամոնի, տացի մի կամ երկու հատ յաւուրն . նոյնպէս մարթ է ևս առաւելուլ զայս չափ, նկատեալ 'ի պարագայս խառնուածոց անտառերին :

Եւ և այլ դեղորայք սեփականք անտիս, որպիսի են՝ քինա քինա, ֆէճու, քաթօռիօ, ասսա ֆէթիտո, ռուծա, վիւքօ գուէճիւնօ, օբբիօ, մէճքուռիօ, անթիւմօնիօ, քանֆօռա, ևն : Այլ գիտել արժան է, զի 'ի գործ արկանելն զորպիսի և իցէ գեղորայս, պարտ է միշտ նախապատրաստել և բարեխառնել զքուծին, որպէս զի եթէ 'ի գործ արկանիցի 'ի դիպուածի ինչ, յորում գտանի 'ի բնութեն անդութի որովայնի, կի՞ բորբոքումն ինչ 'ի ծագն ստամոքսի, կամ փտախտուի, ևն, յայնժամ փոխանակ օգտի պատճառեն զվնաս մեծամեծս : Զայս անտ լուսնոտուն նախնիք կոչէին՝ մալ էրբուլէօ, կամ մալ քօմիդիալէ . զոր հիփսկրատէս անուանեաց՝ մալ լաթթիա սսրուա, կամ տիվինա :

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Կ :

Յաղագս ախփից, որդ ասին՝ Տէրնեդուիա, այսինքն սեա-
մաշուի, և յաղագս ախփից, որդ Լուիս՝ Փօլլիա,
կամ մանիա, և կամ նօսիալճիա, այսինքն կա,
պաղուսի կամ մուլգիսուսի :

Սևամաղճուլթիա այս է խօթուլի ինչ պատճառեալ
'ի յուշաբարձուլթէ կամ 'ի տկարուլթէ ոգւոյ. որով ար-
գելանի մարդն 'ի վայելել զկեանս հաճոյականս, և միան-
գամայն 'ի վճարել հաճոյից բնութեն : Այս է առաջին
աստիճան ախփիս՝ Փօլլիա. այսինքն յիմարուլթի. իսկ
բազում անգամ ևս աւարտի 'ի կատարեալ աստիճանն
յիմարուլթէ : Եւ այս ախտ ևս ունի բազմապատիկ և զա-
նազան աստիճանս : Առաջինն ասի՝ իմպէշիլիթա, այս
ինքն տկարամտութիւն. յորում ոք լինի իբրև 'ի հատակի
նախկին մանկութե : Երկրորդ աստիճանն ասի՝ Ֆուս-
ուէ կամ մանիա, այսինքն կատարուլթի. յորում աստի-
ճանի հագիւլ թէ տոռամբ մարթ իցէ զսպել զախտակիրն.
յայսմ աստիճանէ բազում անգամ ախտակիրն հաս-
նէ յաստիճանն յետին՝ ասացեալ ալլէսսի, քի սուժմու-
լթի. յորում աստիճանի խելագարն ունի զդժ իմն հիւ-
նալի, մինչև անհնարին լինի յաղթել այնմ, և տկարա-
ցուցանել զայն 'ի ձեռն անսուազութե և ծոմապահուէ :
Յայսմ յետին աստիճանի մարթ է գտնել զախտն ասա-
ցեալ նօսիալճիա, որ և կոչի ախտ հայրենեաց, իբրև զի
ասնն պատճառիլ 'ի բաղձանաց առ տեսութի հայրե-
նեաց, աղջականաց, և բարեկամաց :

Յաղագս պաքճառաց այսոցիկ ախփից :

Բխտս այս ասացեալ սևամաղճուլթի՝ յառաջ գայ 'ի
ներքին կրից ոգւոյ, որ ասի՝ գիւթիմէնթի քօլլէնթի տէք՝
անխմօ. այսինքն 'ի սիրոյ, յերկիւղէ, 'ի տրամուլթէ, յու-
րախուէ, 'ի աստապայման սիգուէ, ևն : Կոչնալէս մարթ
է պատճառիլ 'ի չափազանց մտածութե, 'ի աստիկ ըզ-
գայական բաղձանաց, յանշարժական կեանս վարելոյ,
յառանձնութե, յարգելականութե իրիք սովորական հո-
մանց, 'ի դժնդակ ջերմախտէ, և կամ յայլ ինչ ախփից :

Գիտե՞լի է, զի 'ի սաստկանալ այսոցիկ վերոյիշեալ ներքին կրից ողւոյ, որպիսի են տրամուլթին, ուրախուլին, սէրն, երկիւզն են, և յերաներն ըստ չափ մարթին փոխարկել զախտն սեւամաղձուլթն յախտն ասացեալ Ֆօլլիա, այսինքն յիմարուլթն :

Դարձեալ, կարեն պատճառել զախտս զայս կերակուրք ջերմահամբ, գժուարամարսելք են. որովհետև յանմարսական մնալն կերակրոց 'ի մէջ ստամոքսի՝ պակասի խոնաւութիւն պիտանաւոր. որով պահպանի ուղեղն: Եւ Երկու մարթ է 'ի վերայ այսոցիկ պատճառաց և զքնութեան երեւակայութեա, որք խանգարեն զմիտս: Դարձեալ անձինք, որք պարտալին 'ի խոկմունս անչափս, ևս որք անձնագրաւ լինին յընթերցանութեա նրքիմաստ գիտութեց՝ են յոյժ ենթակայ այսր ախտի :

Յազաֆս նշանաց այսորիկ ախտից :

{ } Երբժամ սկսանի զքնութեան յայսմանէ, լինի երկչոտ, անհանգիստ, և խնդրէ միշտ զառանձնութիւն, սովորաբար լինի ընդվարաքննին, կասկածոտ և անհամբեր : Ստամոքսն և որովայնն լին փքով. զարկ բազկերակին մանր և տկար : Ունի զպնդութիւն որովայնի. հասարակօրէն և մէջ նորա լինի ջինջ, պարզ և սակաւաքանակ, և գոյն երեսաց գեղնագոյն. խանգարի գլխովին երեւակայութիւն, այնպէս՝ մինչև ախտակիրն ձեւակերպէ զանձն մեռեալ, կամ յանբան կենդանի ինչ փոխարկեալ, կամ յապակի ինչ դիւրաբեկոնելի, են. յայսմ յետին դիպուածի պարտ է մեծապէս զգոյշ լինել 'ի վերայ անձին ախտակրիս. զի այդ օրինակ խանգարումն երեւակայութե՝ գուշակ է անտարակոյս ապերջանիկ ելից նորին :

Դարձեալ այդպիսի ախտակիրք երբեմն են ենթակայ տհի և սարսափոյ, չքանալոյ աչաց, և կրճաւոյ ատաղմանց. հեղուն ստեպ զարտասուս առանց պատճառի, անհանգիստ են 'ի քուն լինելն, և միշտ ահացուցիչ և սոսկալի տեսլեամբ և երազք տաժանին. կրեն սովորաբար զսաստիկ ինչ ծանրութիւն և զցաւ գլխոյ, զլուսչիւն տկանջաց, զգողցօթիւն ջրաց, զբարախիւն սրտի, գնեղութի կրծոց, և մասնաւորապէս գաղանի ինչ ցաւ 'ի ծագն ստամոքսի. ևս մերթ երեւի ոււոյց ինչ ստորին որովայնի. բազումք 'ի նոցանէ կրեն զկրծումն ինչ ստամոքսի որով շարժի քաղց ինչ անսովոր : Մեծագոյն մասն այդ

ձգիսի ակառածեալաց կրեն անհնարին երկիւղ ինչ մահաւ,
և ունանք ևս ձանձրացեալ 'ի կենաց, փափաքին մահաւ
առ 'ի ազատիլ 'ի տանջանաց իւրեանց :

Գոյ ևս այլ տեսակ ինչ այսր ախտի, բայց հազիւ եր-
բէք է պատահական, որով ախտացեալն փախչի 'ի գիշե-
րի 'ի բացօթեայտ, 'ի գաշտո, և զօրէն անասնոց ընծա-
նայ այսր և անգր. այսպիսի ախտակիրք կոչին՝ լիբան-
թուօքօ, այսինքն դալլացեալ. (զի կարծեն փոխեալ 'ի
գալլ.) ոմանք ևս յայդպիսեաց առանց փախչելոյ՝ միշտ
կամին փոփոխել զտեղի այսր և անգր : Բայց անձինք ,
որք ըմբռնին յախտէս նօսլծալճիտ, 'ի սկզբան անգ գլխու
վին անձնագորաւ լինին 'ի սուգ, և 'ի տրտմութիս, և առ-
տակաւ թակաւ անկանին 'ի թալկութի և 'ի պղերգութի :
Կորուսանեն զախորժակն, զարկ բազկին լինի ջերմախ-
տային . և վերջապէս անկանին յախտ ինչ մահացուցիչ :
Վերոյսացեալ ախտն մէլանքօնիս, եթէ յառաջ գաց
յարգելականութի իրիք սովորական հոսմանց, կամ յայլ
ինչ ախտէ գործարանաց, առաւել գիւրաբուժեկի է քան
զայն, որ յառաջ գայ 'ի կրից հոգւոյ : Հոսումն ինչ ա-
րեան 'ի ռնգացն, լուծողութի ինչ որովայնի, հոսումն
դաշտանի կամ թանչից ևն, բազում անգամ արգելուն
և խափանեն զախտն վերահասեալ :

Յաղափս խնոնաց և խուալարաւէն, զբոս պարս 'ի ֆորժ
արխանէլ 'ի Դիպուածս այսոցիկ ախտից :

Վերակրոցն պարտ է լինել ընուք զովայուցիչ և կակ-
զացուցիչ . պարտ է ախտակրին հրաժարիլ յամենակերպ
մտոյ ազածոյ կենդանեաց, նոյնպէս 'ի ձկանց, և յայլ
ինչ կերակրեղինաց սոխով և խտորով պատրաստելոյ,
կամ յաղտաղտային իրաց, որք խտացուցեալ թանձրա-
ցուցանեն զարիւնն : Գործածութիւն ամենակերպ առող-
ջարար միգաց, պողոց, և խաւարոցից է անխնաս, մանա-
ւանգ և օգտակար : Պատմէ պօէհհապէ հեղինակն, եթէ
կրօղ ոք զախտս զայս ընդ երկար ժամանակ գործածու-
թեամբ սիէռօ տի լաթթէի և պողոց, ապաքինեցաւ
կատարեւրապէս : Նոյնպէս հրաժարիլ պարտին յամենա-
կերպ ոգիւտոր հեղանիւթոց, և 'ի ջերմահամ ըմպե-
լեաց . յարմարաւոր ըմպելին է հասարակ ջուրն, կամ
շիճուկն կաթին, կամ թեթեւագոյն ինչ պիրրա : Նոյն-
պէս յոյժ օգտաւէտագոյն է չըջալայութիւնն 'ի բացօ-
թեայտ որքան տանի զօրութիւն ախտակրին, և ընդ հակա-

ուակն յոյժ մնատակար է միակեալ թողուլն զնա 'ի մեջ
աննկի :

Յաշագս Դէղերէից զսրս յարի է 'ի վար արխանէ 'ի Դիզուածո
սեամադ խոնէ :

'Ի գիպուածս յայս պարտ է փոյթ ունել մեծի գեր-
զգօնութե, առ 'ի վարիլ ընդ ախտակրին . յորժամ տե
սանեմք զնա նեղեալ և վշապեալ, արժան է մխիթա-
րել, և քաջալերել զնա, և միանգամայն զուարճացու-
ցեալ սփոփել զքնութիւն նորին, գեղեցկայարմար երգա-
ձայնութե, նուազարանօք, ևն : Նոյնպէս պարտ է ախ-
տակրին միշտ կենակցիլ ընդ անձինս, որք հաճոյական
են նմա :

'Ի գիպուածս՝ յորում զարկ բաղկին լինի լի և զօրեղ
հարկ է երակ հատանել . և զքնութիւն լոյծ պահել գոր-
ծածութե լուծողականաց, որպիսի են՝ ուսպառապառօ,
մաննա, քաւմօռ տի թառութառօ, կամ քաւմօռ սօլու-
պիլէ, որ 'ի գիպուածս յայս է առաւել ներգործիչ և
օգտաւէտ . զոր պարտ է 'ի գործ արկանել լուծեալ 'ի
մէջ ջրոյն ավէնայի կէս ունկի՝ յամենայնում աւուր
քանի ինչ ժամանակս, որքան լինիցի հարկաւոր . զչափս
զայս մարթ է յաւելուլ կամ նուազել՝ նկատեալ 'ի ներ-
գործութիւն, որ յառաջ գայ : Փախողականն ևս է օգտա-
կար . քայց պարտ է լինել սաստիկ և զօրաւոր . ապա թէ
ոչ՝ այլազգ ոչ ներգործէ : Ամենայն գեղորայք՝ որք են
յաջողակ 'ի շարժել և 'ի լուծանել զմէզն և զգողորշին,
են յոյժ օգտարեւ 'ի գիպուածս ախտիս, նիթռօն, և
քացախն . զնիթռօն մարթ է 'ի գործ արկանել երեսուն
ցորեան, յաւելցի նաև իբրեւ մի և կէս ունկի՝ քացախ
թորեալ, և մի պօքքալէ՝ ջուր հասարակ, և տացի 'ի
սեամադային ախտակրութիւն յիւրաքանչիւր ժամու կէս
ունկի :

Նոյնպէս փորձիւ յայտ է օգուան քանժօռայի, զոր
պարտ է 'ի գործ արկանել ըստ յետագայ եղանակիս :
Առ 30 ցորեան՝ քանժօռա, և նոյնչափ՝ աղիւ նիթռօ .
սորորեալ խառնեա զամենայն իրերաց յանկանի, և տուր
ախտակրին զնոյն չափն երկու անգամ՝ յաւուրն, կամ ևս
առաւել ըստ կարողութե ստամոքսի : Իսկ եթէ չկարիցէ
տանիլ այդմ, պարտ է զնոյն չափ քանժօռայի խառնել
ընդ այլ հաւասարաչափ մատունս աստաֆէթիտայի, և
քասթօռիօի հապս պատրաստել և այնպէս 'ի գործ ար

կանել: Նոյնպէս օգտաւէտ է գործածութի մուպրիօի, որ այսպէս բաղադրի: Ա՛ռ 20 կամ 25 կշիռ ցորենան՝ մուպրիօ, պատրաստեա՛հ հապս բաւականաչափ շիբբօօիւ, և տո՛ւր ախտակրին զայսոսիկ հապս երկը կամ չորս անգամ՝ յաւուրն: Ի՛ վեր քան զամենայն շահաւէտագոյնն է գործածութիւն երկաթոյ խառն ընդ խաշնդեղի, զորոյ զգաւորաստեւոյ կերպն լիովին տաքացք ՚ի ճառելն վասն գալկան. տես անդ:

Յայս վայր խօսեցաք զներքին գեղորէից. առանձն գէջուք ևս քանի ինչ օգտարար արտաքին գեղորայս. որոց գլխաւորքն են՝ խարանն, ևս գաղջ ջրով բաղանիս առնեն. մարթ է զնել խարան, կամ խարել զորպիսի և իցէ մասն մարմնոյ հրաշէկ երկաթով. բայց բարիոք ևս է խարել ՚ի քամակի: Ալքան առ արիւնառութիւն գիտեղի է, եթէ ըստ կարծեաց ամենայն հեղինակաց, ոչ է միշտ հարկաւոր այն, բայց եթէ ՚ի գիպուածս ինչ արգելաւկանութն իրիք հոսմանց արեան: Առ ՚ի բանեցուցանել զխարանաւ բացեալ վէրն՝ պարտ է ՚ի գործ արկանել զուսկուէնթօ պաղիլիքօ, և պարտ է թողուլ զայն բաշեալ ամիսս ինչ: Նոյնպէս օգտաւէտ է տղրուկս զնել, զորս պարտ է ՚ի վերայ երաստանի մածուցանել: Լուծուղական գեղորայքն ոչ են այնքան յարմարաւորք:

Յազաֆս դէշուրէից, զորս պարտ է ՚ի գործ աշխուէլ ՚ի դիպուածս ախիլն՝ տաքեալ յալէգնոսի:

Ի՛ գիպուածս ախտիս երակ հատանելն ՚ի բազկէն և յոտիցն է առանց կարծեաց կարեւորագոյն. եթէ յառաջ գայ ախտս ՚ի յարգելականութէ գաշտանի կի՛տլ ինչ հոսմանց, յայնժամ պարտ է ստեպ ստեպ կրկնել մինչև ցփարաստիլ այգալիս արգելականութեա՛րողականքն և լուծողականքն ՚ի գիպուածս յայս ոչ են այնքան ներգործիչք ՚ի մաքրել զմաղձն: Լուծողական գրեխքն են առաւել պատշաճողական և ներգործիչք, մանաւանդ եթէ լինիցին պատրաստեալք ալօէիւ. բայց զկնի լուծողականութեն՝ կարեւոր է գործածութի բարեխառն և զվացուցիչ իրաց, որպիսի են ագուա ճէլաթա օրծաթ, շիճուէն կաթին, կաթն, ագուա մինէռալէ, երկաթն, ևն: Նոյնպէս յոյժ օգտակար է ՚ի գիպուածս յայս քան ֆօռա, զոր պարտ է պատրաստել ըստ վերոյիշեալ եղանակին: Նոյնպէս օգտակար է օրբիօ և բաբալէո ևն: Ի՛ գիպուածս յայս բաղանիս առնելն ցուրտ ջրով է յոյժ

Եղտաւէտ, մանաւանդ թափելն ցրտագոյն ջուրս 'ի մէջ
րայ գլխոյ ախտակրին : Օգտակար է ևս յանկարծօրէն
և փութանակի ընկենուլն զախտակրին 'ի մէջ գետոց ,
կամ ծովու, և թողուլ մնալ անդ ըստ կարողութեան
նորին :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Բ .

Յաղափս ախտի, որ ասի՝ Քլաթի, կամ վէնիօզիէս .
այսինքն գրաւորութիւն, կամ գրաւորութիւն :

Լյանայն անձինք՝ որք ըմբռնեալքն են 'ի ջրային ախ-
տից, հասարակօրէն անխտիր են ենթակայ այսր փքախ-
տուէն 'ի ստամոքան, և 'ի փորոտին . և ախտս այս յա-
ռաջ գայ յանգօրուէ այսոցիկ գործարանաց, որ և անուա-
նի զանազան անուամբ ըստ տարբերութեան բնակարանաց
այսորիկ ախտի, ևս ըստ այլեայլութեան պատահական գի-
պուածոց, որք զուգընթաց լինին ընդ այսմ ախտի : Յոր-
ժամ փքոտուիս այս կամ քամիքն 'ի վերայ յարձակին ու-
րուք շառաջմամբ, և առանց ցաւոց գէպ 'ի պատատանս
խողովակի փորոտեաց, յայնժամ ախտս այս կոչի՝ պօու-
պօթթէ, այսինքն չնջիւն : Իսկ եթէ յայսմ գիպուածի
փութք յարձակին 'ի վերուստ, և 'ի ստորուստ մեծաւ
ուժգնութեմ, յայնժամ ասի՝ քօլլէռա սէքքա . զորմէ
խօսեցաք յայլուր : Բայց 'ի գիպուածս, յորում փութքս
'ի մէջ ստորին որովայնի որընթաց և առանց շառաջման
երթեկեկս առնէ 'ի միոյ կողմանէ 'ի միւս կողմն, և անդէն
իսկ և իսկ արգելեալ փակի 'ի մի կողմն աննդարար խողո-
վակի, պատճառելով զսուր իմն և զգժնեայ ցաւս, յայն-
ժամ ասի՝ քօլլէրա վէնիօզա, զորմէ ճառեցաք 'ի գլ . Գ .
յօդ . Խ . Իսկ յորժամ փութքս այս պատճառէ փոյթ լէ
փոյթ զընդայնուսն ինչ 'ի ստամոքսի, և 'ի փորոտին՝
մինչև երեւելապէս 'ի վեր ամբառնայ ստորին որովայնն,
մանաւանդ գէպ 'ի յախոնգանս, եթէ զյոգ իցէ ընդ
այսր այսուցի ցաւ ինչ, և թէ չիցէ, հասարակօրէն կոչի՝
մէթէօրիզմ :

Հուսկ յետոյ եթէ այսոցիկ փութք առ սակաւ տակաւ
կուտակեալ շեղջին 'ի ներքս ստամոքաց և աղեացն, մին-
չև ցժամանել 'ի մեծաքանակ գումարումն, և յետ այնու

բիւ 'ի վեր երևի այտուց ինչ ընդաբոյս և հաստատուն 'ի
ստորին որովայնի, մինչ 'ի հպիլն հնչել իբրև զթմբուկ -
յայնժամ ախտս այս մասնաւոր անուամբ յոնջորջի՝ թիմ
բանիթիտէ, կմ իտորօրիդիա վէնթօղա : Գիտե՞լ է, զի
անձինք՝ որք ունին զախտս ջլաց և ցնցիւն միանանց, են
ենթակայ այդ ամենայն վերոյիշեալ պատահարաց . զորոց
իւրպեանցիւրսն երբեմն 'ի մի և 'ի նոյն, և երբեմն յայլ և
յայլ պահու կրեն :

Յազաֆս պաքճառաց այսորիկ ախտի :

'Ի դիպուածս ախտիս՝ անտարակոյս մնասեկար են
ամենայն կերակուրք հուժք և փքաւորք . որպիսի են կա-
ղամբն, բակլայ, ևն : Անձինք՝ որք վիճակեալք են զօրա-
ւոր և առողջագոյն կաղմուածոց, ուր ուրեմն են են
թակայ այսր ախտի, մասնաւանդ եթէ պահիցէ որ միշտ
զսպաւոր կանոնսն 'ի կերակուրս և յրմակելիս, և զքարե-
խառնութիւն օգոց . յորմէ քաջայայտ ճանաչի, եթէ պատ-
ճառն այսր փքախտուն ծագի դիւսւորապէս 'ի կերակ-
րոցն, և յանբարեխառնութէ օգոցն, նա յաւէտ 'ի չա-
փազանց իգամոլութէ :

Յազաֆս Դեղբեից, զոր պարբ է 'ի վար արեանել
շիտէ՛մ Դիախոսութիւն :

'Ի ատշաճական և օգտաւէտ դեղորայք յայտմ դիպուա-
ծի են այնք ամենայն՝ որք 'ի բաց հերքեն զքամիս, և զօ-
րացուցանեն զաննդարար դործարանս խողովակաց, որպիսի
են պղպեղն և յաւէտ սպիտակն, կոճապղպեղն, հառա-
պտուղն գիհւոյ, ծէտօւրիա անուանեալ արմատն, քալա-
մօ առօմութիւք, սերմն անիսոնի և սամթի, գինձն, քառ-
վի, ասսա ֆէթիտա, ափիոնն . ևս ոգիւս և ջերմահամ
հեղանիւթքն, որպիսի են թինթուռա տի ֆիլիճձինէ, սբի-
ռիթօ Վօլթիլէ առօմութիւք, էթէոէ վիթռիօլիք ևն :
Վկայէ մուցցել հեղինակն, եթէ չիք գեղ ինչ առաւել
զօրաւոր առ 'ի բաց վանել զփուքս, քան զգեղն անուա-
նեալ էթէոէ վիթռիօլիք, ևս լաւտանօ լիգուրիսօ, զորս
պարտ է 'ի գործ արկանել խառն ընդ ջրոյն անանխոյ, Է
թինթուռա տի քասթօռիօի, կամ սփիրիթօ տի նիթօօ
տօլլիֆիքթօի : Երբեմն ևս պատշաճ է 'ի գործ արկա-
նել օգտաւէտապէս զհապս յօրինեալս յափիոնէ, և յառ-

տա ֆէթիտակ, նոյնպէս շահաւէտ է ջուրն թթու ան-
խային, որ կոչի անիսո քառապանիք :

Գիտելի է, եթէ յայտ գիպուածի նոյնպէս օգտա-
ւէտ է գործածութիւն մեղմիչ և խաղաղիչ գեղորդից .
քանզի 'ի կիր արկանելով զայսոսիկ, թէպէտ ոչ ցնդին
փութքն, բայց մեղմեալ զատանին 'ի ստամոքսն կամ 'ի
փորոտանն, և յետ այնորիկ 'ի վար արկանելով զջերմ և
զփքալոյծ գեղորայս՝ դիւրաւ արտաքս մերժին . քանզի
հասարակօրէն ամենայն փքահան գեղորայք ոչ ջորեն 'ի
բաց հերքել զփութքս, եթէ չիցեն զկայ առեալ 'ի մեջ
ստամոքսի : Որքան արվերոյշեալ գեղն անուանեալ էթէ-
ռէ, նոյնպէս վկայէ նոյն հեղինակն եթէ յոյժ պատշա-
ճական գեղ է 'ի գիպուածս անտիս, չափն 'ի մի գրգալէ
արձոյ մինչև ցերկու հասարակ ջրոյ : Եթէ ընդ փքոտու-
թեն զոյգ գտանիցի միանգամայն յօգուածացաւուի ինչ,
յայդպիսի գիպուածի նոյնպէս գերահուչակ է եթէռէն,
զոր պարտ է 'ի գործ արկանել ընդ օդոյ, կմ ընդ ջրոյն
անանխոյ, ևն :

Յորժամ հարկ 'ի վերայ լինի ըստ պահանջելոյ պարա-
գայից 'ի գործ արկանել զգեղորայս ջերմագինս 'ի ներ-
քուստ, յայնժամ ըստ հաւանական կարծեաց ամենայն
հեղինակաց, օգտաւէտագոյն է գործածութի ևս արտա-
քին սպեղանեաց . յաւելու հաղինակն եթէ յայդպիսի
գիպուածս պարտ է գնել 'ի վերայ որովայնի զայնաբաց
իմն սպեղանի, մինչև ծածկել զմեծագոյն մասն որովայնի .
պատշաճագոյն է սպեղանին անուանեալ էմբիասթոս ան-
թիսթէռիքս, մածեալ 'ի վերայ կիւտերի յորջորջեալ
նուրբ մաշկի, որում և պարտ է մնալ թ տանելոյ կարո-
ղութեն անտակրին . այլ եթէ անտակրին կրեսցէ զվշտ
ինչ մեծագոյն, մարթ է բառնալ զայն, և փոխանակ նո-
րա 'ի կիր արկանել զհետագայդ : Առ ունկի մի՝ պալաւ
մօ անօտինօ ան պաթէս, կէս ունկի՝ օլիօ տի մաշիս, և
երկու արամ օլիօ տի մէնթա, զորս բարիղք խառնեալ ընդ
իրեարս, առ մի հասարակ գրգալ սեղանոյ, և շփեալ զախ-
տակիրն բարեպէս գէպ 'ի ծագն ստամոքսի յերթալն նո-
րա 'ի մահիճս :

Յաղագս Դեղբերն՝ զորս պարտ է 'ի գործ արկանել խոտաց
առ 'ի զբացոյցանել զստամոքսն և զփորոտին :

Յայտ գիպուածի առաւել օգտաւէտ և հզորիչ ստա-
մոքսի և փորոտեացն՝ է գործածութիւն քինա քինայի,

և դառնազին իրաց . ևս գործածութիւն ամենայն հան-
քային նիւթոյ , յորոց բազմադուլութեան գտանի մասն
ինչ երկաթոյ , ևս շրջին 'ի դժօտանս . բայց նկատել ար-
ժան է , զի եթէ գտանիցի յայսմ գիպուածի ևս փութն ,
յայնժամ պարտ է յաւելուլ 'ի վերայ քինա քինայի և
այլ գառնազին իրաց՝ սակաւ ինչ նօչէ մօսքաթա , կամ
կոճապղպեղ . մարթ է նաեւ ըստ պահանջելոյ հարկին
յաւելուլ 'ի վերայ համեմային և ջերմհամ փոշիս խառն
ընդ խարտածոյ երկաթոյ :

Յազափս Դեղորեից , զորս պարբ է 'ի գործ արխնել 'ի Դի-
պաածոս յարւմ ընդ խախտութիւն զայգ Գրանի նա
պնդութի որովայնի :

'ի գիպուածս յայս առաւել շահաւետագոյն գեղո-
րայքն են հետագայք : Ա՛ռ երկու տրամ աստա ֆէթիւ
տա , ալօէ սուքքօթօինօ , սալ տի մառթէ , և զփոշին
կոճապղպեղի յիւրաքանչիւրոցն մէն մի տրամ . և յաւել
այնչափ էլլքսիւ բաօթօիէթաթէ՝ որչափ պէտք իցեն առ
կաղմելոյ զանգուած ըստ կանոնաց արհեստին . զգան-
գուածս զայս յորինեալ հապ՝ որ կշռիցէ չորս ցորեան ,
տուր չորս կամ հինգ հատ յամենայնում երեկոյի յեր-
թալն 'ի մահիճս :

Յազափս Դեղորեից , զորս պարբ է 'ի վար արխնել 'ի Դի-
պաածոս , յարւմ ընդ խախտութիւն Գրանի նաեւ
լուծումն որովայնի :

{ յայսմ գիպուածի նկատել արժան է , եթէ որովայ-
նալուծութին իցէ աստաիկ և առաւել , յայնժամ պարտ
է տալ ախտակրին 'ի միջհատութեան երկու աւուրց
12 կամ 15 ցորեան՝ ռապառպառօ՝ ընդ 36 կամ 38 ցո-
րեան՝ քօնֆէքցիօնէ տէլ ճիւղքօնէի , կամ տի քաչլիուի ,
և է յոյժ օգտակար և շահաւէտ : Նոյնպէս յոյժ շահա-
ւէտ է գործածութին ռատիլէ տի քօլօմպօի՝ խառն ընդ
ցուքքէռօ առամաթիճճաթօ տի մաչլէռի , զորոյ պատրաս-
տելոյ զկերպն լիովին խօսեցաք 'ի ճառելն վասն ընդհա-
նուր ախտից ջգաց . տենս անդ :

Յաղագս Դէղորէից, զորս պարս է 'ի գործ արխանէ 'ի դի-
պուածս խախտութիւն, որ տնօրէնար 'ի վեր երեւի 'ի
կանայս 'ի դատարանն փեռաբեռական արեան :

Յայսմ գիպուածի ըստ թելագրելոյ ընուծեան քա-
ջայայտ ճանաչի եթէ պարտ է սակաւ ինչ երակ հատա-
նել որ քան զամենայն գեղորայս լինի օգտաւէտագոյն և
առողջարար :

Յաղագս խնամաբարութեան, զորս պարս է 'ի գործ արխանէ
խախտութեան, եթէ 'ի դատարանն փեռաբեռական արեան
առ 'ի խախտութեան զվերադարձն :

Յայսմ գիպուածի գործածութիւն չայի, որչոյ, և այլ
ամենայն փքալից կերակրեղինաց՝ են վնասակարք . որքան
առ ըմպելիս, գիտելի է եթէ ոչ է ընաւ օրէն ախտակրիս
ըմպել զճուր և եթ . այլ սովորաբար խառն ընդ սակաւա-
քանակ օղւոյ, կամ գարօղւոյ . ևս յոյժ հարկաւոր և
օգտաւէտագոյն է յայսմ գիպուածի շրջին 'ի զքօտանս
ըստ տանելոյ կարողութեան ախտակրին, կամ պարզապիւ
յաշխատելի գործողութեան, որով բովանդակ մարմինն լի
նի 'ի շարժման :

Գ Լ Ո Ւ Ն Ժ Թ .

Յաղագս զանազան սափիճանաց ուղափնացուէ, կամ նուազման
և կամ բաւարարման սրբի, որ առի՝ զվնիմէնթո :

Լ խառն այս՝ զվնիմէնթո, ունի զանազան առտիճանս,
որոց առաւել թեթեւագոյնն կոչի՝ տէլիքութիւն, կամ զվն-
նիմէնթո . յորում ախտակրին ոչ կորուսանէ զզգաստութիւն
կամ զզգացողութիւն, բայց ոչ կարէ խօսել . և խառն այս
յաճախակի պատահէ անձանց, որք կրեն զախտս ջղաց .
յայսմ աստիճանի ոչ փոփոխի այնքան զարկն բազկերա-
կի : Իսկ 'ի գիպուածն, յորում ախտակրին գլխովին կո-
րուսանէ ներքսապէս զզգացողութիւն և զուշն, և զարկ
բազկերակրին լինի երեւելապէս տկարագին, յայնժամ կո-
չի՝ սինքօրէ, որ է երկրորդ աստիճան ուղափնացութեան :

Այլ եթէ 'ի գիպուածս նուազման սրտի՝ զարկ բաղին լինի բոլորովին դադարեալ, և շնչառութիւն սպառեալ, մարմինն ցրտացեալ, գէմքն թալկացեալ և դեղնացեալ, յայնժամ կոչի՝ յետին աստիճան՝ ուշադնացութե, և լուսն. ասփիքսիա, որովհետեւ է ճշմարիտ կերպարանք և պատկեր մեռելոյ :

Պատճառք ուշադնացութե եւ յոգնածութե . բայց մեք յառաջիկայս խօսեսցուք միայն զգլխաւորացն , որոց առաջինն է յորդութիւն արեան . ք, նուազութիւն արեան . ք, երակ հատանելն կմ արիւնառութիւն , և փխտողականքն , և լուծողականքն . ք, անմաքրութիւնն ստամոքսի . և , հոդքն , մանաւանդ յանձինս որք կրեն զախտս ջլաց . ք, ինչ ինչ ախտք և հիւանդութեք . է , ծնանիլն կանանց :

Յազափս ուշագնացութեան , պապճառելոյ յառապումի
արեան :

Ինձինք զորեղք , և յաղթանգամք , և քաջաւորք , որք ունին զյորդառատ արիւնս , յոյժ գիւրաւ և յոյժ անգամ անկանին յանկարծակի յախտն ուշադնացութե՝ քանիցս անգամ առնեն չարժողականութի ինչ տարժաւ նիւի , քանիցս անգամ ըմպեն առատօրէն զհեղանիւթս սաստիկս , և ջերմահամս , քանիցս անգամ կրեն զջերմութի ինչ սաստիկ , կամ ձեռնամուխ լինին յընթերցմունս գծուարինս ևն :

Յազափս դեղորեկի, զոչ պարք է 'ի իբր արեանել 'ի Դի-
պուածս ուշագնացութեան պապճառելոյ յառապում
իւնե արեան ,

Եւ յայսպիսի գիպուածս տարտ է տալ ախտակրին հո-
տոտալ զգարկ քացախ . և խառնեալ 'ի նա նոյնչափ ջեր-
մագին ջուր՝ պարտ է չփել զձեռս , և զոտոս , և զձաւկաւան
և եթէ կարիցէ կլանել , պարտ է ևս տալ նմա ըմպել եր-
կուս կամ երկս գորգալ քացախ ջրախառն քառասպատիկ
անգամ ջրով . յայսպիսի գիպուած առաւել մնասարեր
են սաստիկ և ոգիաւոր ըմպելիք : Եթէ ուշադնացութիւն
յարատեւէ , և փոխի 'ի սինքօրէ , այսինքն կորուսանէ
զգջայութիւն և զուշ (որպէս ասացաք վերագոյնդ) : յայն-
ժամ յոյժ հարկաւոր է երակ հատանելն , և զինի երակ
հատանելոյ 'ի գործ արկանել զգրեխոս , և ապա պարտ է
թողուլ զախտակրին 'ի հանգստեան , և յամենայնում

Ֆէտ ժամու միանգամ պարտ է տալ նմա ըմպել մի բաշ-
ժակ ինՖուզիօնէ տի Ֆիօռէ տի Թիլիօ, կամ քամօմիլլա
են. կի՞ տէքօյիօնէ տի օւծօ, խառնեալ շաքարիւ, կի՞
քայտիօմ: Պարտ է կերակրոցն ակտակրիս լինել յոյժ
Թեթեւ, և ըմպելին կամ հասարակ ջուր, և կի՞ Թեթեւ
պիւռաւ. պարտ է առնել ստէպ ստէպ շարժութիւն առանց
աշխատ լինելոյ, և պարտ է սակաւ ՚ի քուն լինել:

Յաղագս ուշագնացութիւն պարճառելոյ ՚ի նոսաղութիւն
արեան, կամ ՚ի պիտրութիւն:

|| Ըշագնացութիւն յոլով անգամ է պատահական ՚ի
նուազում արեան. յայն սակաւ և բազում անգամ փոր-
ձիւ տեսանեմք, եթէ պատահի ուշագնացութիւն զկնի
հոսման Թանչից առատապէս, զկնի հսկման, և ընդեր-
կար ծովնապահութեւ, կի՞ զկնի կորուսանելոյ զախորժակն
են. յայսպիսի դիպումսն պարտ է միշտ ՚ի գործ արկա-
նել կառավարութիւն ընդ հակառակն վերոյիջեալ ակա-
տին: Դեզորպք այսք տեսակի ուշագնացութեւ, են նախա-
պէս՝ գնել զախտակիրն ՚ի մէջ անկողնոյ, և ծածկել զնա,
և ապա պարտ է շփել զարունա, զլողս, զքաղուկս, և
զամենայն մարմին նորա ջերմագին չուխայիւ. ևս հարկ է
տալ նմա հոտոտալ ագուս տէլլա աէճինա տի ունկէնօիս,
կամ ալքալի վօլաթիլէ Ֆլուիտօ, կամ այլ ինչ զօրաւոր
հոտաւէտ խոտս, ցրպիսի են՝ սալվիս, մէնթա, ևն: Դառ
ձեալ, պարտ է գնել ՚ի բերան ակտակրին քանի ինչ կա-
թիլ օդի, կամ ռուս. և եթէ կարիցէ կլանել պարտ է
տալ նմա ջերմ գինի խառնեալ շաքարիւ, և կինամօնաւ.
օգտակար է ևս գնել ՚ի վերայ կրծոց ակտակրիս չուխայ
ինչ Թացեալ ՚ի մէջ ջերմ գինւոյ, կամ օղւոյ. նոյնպէս
ջերմ կզմնար ՚ի ներքանան պարտ է գնել. և կերակրոց
նորին հարկ է լինել արդանակ, և Թեթեւ և սնուցողա-
կան կերակուրք:

Յաղագս ուշագնացութիւն պարճառելոյ յերակ հաբանելոյ,

՚ի փոխադական և ՚ի լսածողական:

|| Դիպումսն, յորում ուշագնացութիւն պատճառ-
աի յերակ հատանելոյ, հասարակօրէն ոչ է բնաւ որո-
գայթառար, և գաղարի փութով ՚ի գնելն զախտակիրն ՚ի
մէջ անկողնոյ, և ՚ի տալն նմա հոտոտալ զքայտիս, ՚ի
պրակելն ՚ի վերայ երեսաց նորա սակաւ ինչ ջուր ցուրտ

ևն : Իսկ 'ի գիպուածս, յորում ուշագնացութիւն պատ-
ճառի 'ի սաստիկ փոխողականէ կամ 'ի լուծողականէ,
յայնժամ պարտ է մեծաւ զգուշութիւնամ տանիլ ախ-
տակրին իւր թիւնաւորելոյ . վասն որոյ պարտ է 'ի գործ
արկանել կաթն, ձէթն ձիթենայ, ջուրն գարայ, և
ջերմ ջուր առատօրէն ևն . միանգամայն պարտ է 'ի գործ
արկանել գրեխս կակղացուցիչս, և զինի գադարելոյ ու-
շագնացութե՛ն պարտ է տալ նմա զքեզորայս սեղմիչս, և
խաղաղեցուցիչս :

Յազաֆս սաշաֆնացութեան պարճառելոյ յանմտութենէն
սփամոտսի :

Ուշագնացութիւն հասարակօրէն յառաջ գայ յանմար-
սողականութէ, որ երբեմն պատճառի յանչափութէ կերակ-
րոց, և երբեմն ևս յապականութէ կերակրոց : 'ի գի-
պուածն, յորում ուշագնացութիւն յառաջ գայ յանչա-
փութէ կերակրոցն, պարտ է փութով 'ի գործ արկանել
զփոխողական ինչ, և առատօրէն տալ նմա ըմպել թեթե-
կնչ ինֆուզիօնէ տի քամօմիլլա կամ քառօ սանթօ ևն .
մարթ է առանց երկիւղի տալ նմա 12 կամ 15 կշիւ ցո-
րեան իբէքաբուանա փոշի արարեալ . այլ եթէ բնութիւն
շարժի առանց փոխողական գեղոյ, յայնժամ պարտ է
նպաստել նմա ջերմ ջրով : Իսկ 'ի գիպուածս, յորում
ուշագնացութիւն պատճառի յապականութէ կերակրոցն,
յայնժամ պարտ է գարման տանիլ ախտակրին ըստ կեր-
պի զորմէ խօսեցաք արդէն վերագոյնդ :

Յազաֆս սաշաֆնացութեան պարճառելոյ 'ի հոփոյ :

Են ամանք իւր հոտաւէտք, բայց ծանրահոտք, որք
յոմանս անձինս պատճառեն զուշագնացութիւն, մանա-
ւանդ յայնոսիկ, որք կրեն զախտն ջղաց . որպիսի են՝
մուղքիօ, ճիւղաթիւ ևն : Յայսպիսի գիպուածս պարտ է
զախտակրին գնել 'ի բացօթեայ ինչ տեղաւջ . ևս պարտ է
բառնալ 'ի միջոյ զպատճառ՝ յորոց յառաջ գայ ուշա-
գնացութիւնն, և 'ի գործ արկանել զհնարս զորս եգտք
'ի գիպուածն ախտի ջլաց ևն :

Յազաֆոս ուշագնացութեան, որ պարճառի 'ի ծննդեան :

Այնպէս փափկակեացք և քնքուշք են առաւել են թակայ ուշագնացութե զկնի ծնանելոյ, որում մարթ է գարման տանիլ գիւրաւ 'ի ձեռն քօռտիալաց, և մոռտ տալով առողջարար և զովացուցիչ օդոյ 'ի սեննակ անդր : Կառավարութի և գեղն՝ այս է . 'ի գիպուածոս, յորում ուշագնացութի յառաջ գայ 'ի հոսմանէ արեան առատաւ պէս և մնչափօրէն, յայնժամ պարտ է մեծապէս փութալ 'ի գազարեցուցանել զայն : Պարտ է ևս գիտել, եթէ յայսպիսի գիպուածի ուշագնացութի յառաջ գայ հասարակօրէն 'ի տկարութե և յաշխատանաց . վասն որոյ պարտ է ըստ մարթելոյ զօրացուցանել զախտակիրն, ևս յոյժ պատշաճ է 'ի գործ արկանելն զհնարս, զորս եղաք 'ի ԿԼ Գ :

ԳԼՈՒԽ Ի.

Յազաֆոս գլխադասութեան, խմբաւոր գլխոյ զոր ասեն՝ Ա. Գաւալիա, Ա. Գաւալ, Է. Գաւալ, և Գիօթո իսթէպիօ :

Եթեւ են գլխացաւութիւնքն որոյ ենթակայ է մարդն, որք և յառաջ գան 'ի բազմակերպ պատճառաց . ուստի և մարթին վշտացուցանել զգանազան մասունս մարմնոյ . բայց մեք խօսեցուք յառաջիկայդ զառաւել ընդհանուր ախտից, որք սովոր են վշտացուցանել ըզգլութիւն, և ունին զոյգ ընդ իւրեանս վասնի ինչ երեւելի : Յորժամ ցաւն գլխոյ լինի թեթեւ, և զայրացուցանէ միայն զմի մասնաւոր կողմն գլխոյ, յայնժամ կոչի՝ չէֆալզէրա : Իսկ յորժամ լինի ցաւն սաստիկ, և տարածանի յամենայն մասն գլխոյ, յայնժամ կոչի՝ չէֆալէտա : Այլ եթէ լինիցի սաստիկ, և չըջափակեացէ միայն զմի կողմն գլխոյ, յայնժամ ցաւն ասի՝ էմիքաանիա, այսինքն արգար : Այլ այն մասնաւոր ցաւն որ չըջապատէ միայն զճակատն, կոչի՝ քիօթօ իսթէպիօ :

Դարձեալ, ցաւքն գլխոյ զանազանին բազում եղանակաւ . երբեմն ցաւն լինի ներքին, և երբեմն արտաքին,

երբեմն իրական, և երբեմն միայն երեւութական : Դարձեալ, յանձինս որք զիշակեալ են մաղձային իմն խառնուածոց, ցաւն գլխոյ լինի սաստկագոյն և սրագոյն, և վշտացեալ մասն գլխոյ լինի ջերմագին : Իսկ 'ի նոռա, որոց խառնուածքն են ցուրտ և մաղասային, պատճառէ միայն զծանրութի ինչ գլխոյ, և վշտացեալ կողմն գլխոյ լինի ցուրտ :

Յաղագս պարճառաց զանազան իւրաքի ըստոյ գլխոյ :

Լին ամենայն՝ որ արգելական լինի աղատօրէն շրջագայութե արեան 'ի մէջ երակաց գլխոյ, կարեն պատճառել զցաւս այսորիկ մասին : Գլխացաւութին յանձինս, որք են յոյժ պարարտագոյնք, և ընդթիւ խոնաւագոյնք, յառաջ գայ սովորաբար յարգելականութենէ իրիք սովորական հոսման, որպիսի են հոսումն արեան 'ի ունգացն, 'ի թանձից, և քիտոն օտից, ևն. մարութին ևս յառաջ գալ յայնմ ամենայնէ, որ պատճառէ առատօրէն զարիւն յերակս գլխոյ, որպէս ընկողմանիւն գլխիվայր ևն : Դոյնպէս հնար է պատճառել յայնմ ամենայնէ, որ ընդգիմակալ լինին ընթացից արեան յերական և յանօթս գլխոյ. որպիսի են խստագոյն պրկին զպարանոցն իւրիք թաշկինակաւ կամ երկզաւ ևն :

Յորժամ ցաւն գլխոյ յառաջ գայ յարգելականութէ իրիք սովորական հոսման, ախտակիրն զգայ զծանրութի ինչ յառաջակողմն գլխոյ՝ այնպէս սաստիկ, մինչև համարիլ նմա եթէ բարձեալ իցէ զանտանելի բեռն ինչ 'ի վերայ գլխոյ : Իսկ յորժամ յառաջ գայ գլխացաւութին յայլ ինչ ախտից, որպիսի են՝ ախտն գալղիական, և սքոռպութական, և ախտք, որք ասին՝ ոխսիքօլս, վաեօլս, ուղօլիօ, ուօնեայ ևն, յայնժամ այս տեսակ ախտի կողմն է միջաւանիս, որ ևս հասարակօրէն պատճառի յաղականութէ ստամոքսի, և յանմարտողականութէ. նաև միանգամայն մարթ է պատճառիլ գլխացաւութենս 'ի սաստիկ աշխատանաց, յանշարժական կեանս վաքելոյ, 'ի գործածութենէ ոգիաւոր հեղանիւթոց, 'ի դժուարամարտելի կերակրեղինաց, 'ի կրից, որպիսի են՝ տրոմուութի, սաստիկ բարկութիւն, երկիւղն, ևն : Ի վախճանի՝ յայնմ ամենայնէ, որք պատճառեն զգայրացումն ինչ 'ի ջիղս և զայտուց ինչ յերակս գլխոյ, յարգելականութէ գաշտանի, թանձից, խարանի, կամ յայլ ինչ վիրաց՝ և այլն :

Գոյ ևս տեսակ ինչ սաստկագոյն գլխացաւութե՛ն, որ է իբր անտանելի, և պատճառէ յախտակիրն զտկարուի ինչ սաստկագին, բառնայ գլխովին զախորժակն, և ըզքունն, մթադնէ զտեսուին, պատճառէ զմարմնջումն ինչ 'ի մէջ աչաց, զպոքոյտ գլխոյ, զքնցումն մկանանց, զնոզկանս և զբարախիւն սրտի. երբեմն ևս ժայթքեցուցանէ, և աւութ զպնդուի որովայնի: Գլխացաւութե՛ն հաւարակօրէն է յոյժ յաճախ յոմանս արուեստագորս, որպէս 'ի ձուլիւ, յոսկերիւս և յայլ ամենայն արուեստականս, որք 'ի հրահալելիս և 'ի մետաղականս վատտակին, ևն: 'Կոյնպէս հասարակօրէն զուգընթաց լինի ցաւս այս գլխոյ 'ի ջերմախտս հանապաղօրեայս, 'ի տենդա միջահասականս, մանաւանդ 'ի քառօրեայս. 'ի վախճանի՝ պատճառի ևս 'ի կալուածոց որովայնի: Եթէ գլխացաւութե՛ն յարատեւ ընդ երկար ժամանակս, և լինի յոյժ սաստիկ, բազում անգամ՝ աւարտի 'ի կուրութի, կամ 'ի խլութի. և կամ յանգամայնութիւն, 'ի լուսնոտութիւն, 'ի պտոյտ գլխոյ, ևն:

Յաղփս նշանաց Գլխացաւութեան:

Գլխացաւութե՛ն չունի այլ ինչ երեւելի, և հաստատուն նշանս, բայց եթէ զցաւն զոր զգայ ախտակիրն: 'ի գիպուածս չէֆալալճիակ, և չէֆալէակ ախտակիրն ըզգայ միայն զժանրութի ինչ և զպնդութի գլխոյ. 'ի գիպուածս քիտոս իսթէսիքօի՝ ցաւն լինի ևս սաստկագոյն, և ախտակիրն զգայ զնոզկանս զփսխումն, և այլն: Եւ յայսպիսի գիպուածս պարտ է գիտել, եթէ արմատ գրէ խացաւութե՛ն է 'ի ստամոքսն: Իսկ 'ի գիպուածս էմբլասնայի՝ ցաւն զոր զգայ ախտակիրն՝ լինի յոյժ սրագոյն, և զարկողական, և է ստէպ փոփոխական. երբեմն յաջակողմն, և երբեմն 'ի ձախակողմն. երբեմն յառաջ կոյս, և երբեմն 'ի յետկոյս, և երբեմն ևս 'ի ծագն գագաթան. երբեմն լինի այնքան սաստկագոյն, մինչև ախտակիրն փախչի 'ի տեղաջէ 'ի տեղի, և խնդրէ զհանգիստ, կորուսանէ գլխովին զախորժակն, ստէպ ստէպ կամի ործալ, և երբեմն ևս ործայ. նաև պատճառի արգելումն գաշտանի, և թանչից, զարկ բազկին լինի մանր. և 'ի վախճանի՝ բովանդակ մարմնն լինի թալկացեալ և երբեմն պատճառէ ուշագնացութի, և ցնցումն մկանանց: Այլ 'ի գիպուածն՝ յորում գլխացաւութե՛ն պատճառի հանգային գոլորշեաց, և 'ի յածխային ծխոց, յայն

ժամ 'ի վեր երևի ցաւ ինչ բեւեռեալ 'ի պարանոցն , 'ի յետին կողմն գլխոյ , և 'ի ճակատն , հանդերձ ծանրութիւն և թմբութիւ :

Յազափն խոտալարութեան ցաւոյ գլխոյ :

'ի գիպուածոս ամենակերպ գլխացուութեց , պարտ է հասարակօրէն 'ի գործ արկանել զզովացուցիչս . և կերակրոցն պարտ է լինել բարեխառն և կակղացուցիչ : Ը՛հ պելեացն հարկ է լինել մաքրողական . որպիսի են ջուրն գարւոյ , խաշուն թիլիէի , սալսարառիկիսի , մատուտակի են : Զոտս և զձեռս ախտակրին պարտ է ջերմագինս պահպանել , և ստեպ ստեպ թանալ միանգամայն ջերմ ջրով . և ջանալ պարտ է որքան հնարաւոր իցէ 'ի կանգուն ունել զգլուխն , և իջ բնաւ գնել զայն 'ի ցածագոյն կամ զառ 'ի վայր :

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.

Յազափն դեղորեկից Գլխացուութեան , պաքճոտելոյ յառաքուին արեան , 'ի ջերմագին և 'ի մաշկային խոտանումոց :

Սոյսպիսի գիպուածոս պարտ է հարկաւորապէս և բոկ հատանել ախտակրին , և ըստ պահանջելոյ հարկին կրկնել զնոյն . օգտակարագոյն է միանգամայն գնել արգրուկս 'ի յետկոյս ականջացն . այլև 'ի գործ արկանել վէշիքաթօւիօ , զոր և պարտ է գնել 'ի վերայ ծոծրակի , կի՞ յետակողման պարանոցի , կի՞ 'ի յետկոյս ականջացն , և կամ 'ի վերայ այն մասին գլխոյ , ուրանօր ցաւն է աւաւել ստտկապոյն : Իսկ յանձննս մնեզս , և 'ի պարարտագոյնս պարտ է գլխովին ծածկել զգլուխս նոցին վէշիքաթօւիօս . այլև պարտ է միշտ լոյծ ունել զորովայն 'ի ձեռն կակղացուցիչ , և թուլացուցիչ դեղորեկից :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Բ .

Յաղագս Դեղորեից Գլխացատուին ապաճառելոյ 'ի ջրոյ
 խմ յառիւլէ ապակեանելոյ, յորժամ ոչ Դադարի ելբոյ
 հապանելով և այլն :

Դ գիպուածա՝ յորում գլխացատուին յառաջ գայ
 յառատութենէ ապականեալինչ ջրոյ ժողովելոյ 'ի ներ-
 քին կամ յարտաքին մասունս գլխոյ, յայնժամ ցան-
 լինի խուլ, և ծանրութի գլխոյ յարտաւ, և ոչ գազարի
 երակ հատանելով, և ոչ 'ի գործ արկանելով զերս բարե,
 խառնս. պարտ է յայսպիսի գիպուածս 'ի կեր առնուլ
 զլուծողականս սասակագոյնս, որպիսի են՝ բիլլօլէ ալօէ-
 թիքէ, կի՛րեղինս աի ճիւղարքս ևն : Երբեմն ևս յայսմ
 գիպուածի հարկաւոր է բոլորովին զլուին ծածկել վէ,
 շիքթօռիօիւ :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Գ .

Յաղագս Դեղորեից Գլխացատուին ապաճառելոյ,
 յորժեմանէ լորյանաց անգայն :

Տ յայսպիսի գիպուածս պարտ է ակտակերին տեղայ
 ստեղ հոտոտալ սալ վօլթիլէ, և 'ի գործ արկանել
 պնչողելոյ, և այլ մմին նման գատարկիչ գեղորայս, որ-
 պիսի են՝ փոշիքն երէնս թէսուէսթուէի, լէնիօ աի լէն-
 թիքթի, սրիկօ սալթիթիքթի ևն. օգտաւէտագոյն է միան-
 գամայն ձգել զտղիս ջերմ ջրոյ 'ի անգունս, որ անօրէ
 զթանճրամանծութիս տողունից, և գատարկէ զբոճունս
 անգայն :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Դ .

Յաղագս Դեղորեից Գլխացատուին, որ ասի՝ եփտանիս :

Գլխացատուին այս անուանեալ անգար՝ հառարա-
 կօրէն յառաջ գայ յանմոքրութի ստամբօր. յայսպիսի
 գիպուածս պարտ է 'ի գործ արկանել փխտողական, և
 լուծողականս կաղմեալոս ռապառապաօիւ, և զինք բա-
 բիղ մարբելոյ զստամբան և զփորտոսին, պարտ է տալ

ախտակիրն զի՛րս գառնագինս , նա յաւէտ աքուա ֆէռ-
ռուճինօղա առ . 'ի զօրացուցանել զստամոքան և զի՛ղս :
Իսկ եթէ ցաւն իցէ թեթեւագոյն , և չիցէ այնքան միա-
տարեր , յայնժամ բաւական է միայն գնել զոտո 'ի ջերմ
ջուրս : Այլ եթէ յառաջ գայ տեղարս այս յարգելոյկա-
նութի՛ն գաշտանի , թանձից , խարանի և այլն , յայնժամ
պարտ է երակ հաստանել և 'ի գործ արկանել տղրուկս , և
վնշիքաթօսիօ . բայց եթէ պատճառեալ իցէ ցաւն 'ի գլխ-
ուարամարտերի կերակրեղինաց , յայնժամ պարտ է 'ի գործ
արկանել զգիտողականս :

Այլ եթէ ոչ գաղարի ցաւն 'ի ձեռն այսոցիկ գեղորէ-
ից , յայնժամ պարտ է գնել 'ի վերայ վշտացեալ մասին
գլխոյ լավանտա՝ խառն Է օրրիօի , և ընդ սրիւիթօ քան
ֆօռաի . և զինի գաղարեւոյ ցաւոյս , պարտ է լուծողա-
կանս պատրաստել ըստ յետագայ եղանակին : Ան երկու
տրամ տէնա , մի տրամ՝ ռապառապառօ , և երկու ունկի
և կէս մաննա քաասա : Եռացո սակաւ ինչ զերկուսն 'ի
միասին 'ի յէջ 12 ունկի ջրոյ , և յետ այնորիկ արկ 'ի վե-
րայ զմաննան , և թո՛ղ լուծանիլ . և 'ի գործ արկցէ ախ-
տակիրն զայն : Եւ զինի երկուց կամ երկց աւուրց վերըս-
տին կրկնեացի ըստ պահանջեւոյ հարկին : Իսկ եթէ գլխա-
ցաւութիս այս իցէ բեւիտօտիքա , այսինքն պարբերական ,
յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զքինսքիննան ըստ ե-
ղանակին , զորմէ խօսեցաք 'ի գլ . ժԳ , տե՛ս անդ : Պատմէ
պօեռհապէ՛հ հեղինակն , եթէ բազումք յայսոքիսի ախտա-
ժեռաց բուժեցան յախտից իւրեանց խարանաւ :

ՅՕԴԱԻԱԾ Ե .

Յաղագս Դէղբիից Գլխացաւութե՛ն պարճառելոյ 'ի Գաղ-
լիական և 'ի սթօպոսիական ախտից :

Ի դիպուածս՝ յորում գլխացաւութի՛ն յառաջ գաց
յախտաւոր հիւժոց , որպիսի են հիւժքն գաղղիական
և սթօպոսիական ախտից , յայնժամ պարտ է 'ի վար
արկանել զքեղորայս մաքրողականս , և քրտնարերս ըստ
կերպին զորոց ունիմք խօսել 'ի տեղիս իւրեանց 'ի ճառելն
զգաղղիական , և սթօպոսիական ախտից :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Զ .

Յաղագս Դէղբերից ԳԼխացաւոսէ առիւն, 'ի սոսքի
աշխատանաց ե 'ի շէրմանի :

Յայսպիսի գիպուածս պարտ է 'ի կիր արկանել զո-
վացուցիչ գեղորոշոյ , որպիսի են՝ բոցիօնէ սալինա խառն
ընդ 'նիթուօի կամ ընմանէա , և կամ էլոփուէ աշխոս սփ-
հալլէնօ , և այլն : Այլ և պարտ է խառնել զսրիփիթօ
սփ զինօ քանքօռաթօն ընդ քացափի , կ'ը քացախն ը
վարդեջրոյ , և փոքր մի ջերմացուցեալ զայն շփել զգլուխն
ախտակրին ստէպ ստէպ յաւուրն . կամ թացեալ այնու
զգնեջան , պարտ է գնել 'ի վերայ գլխոյ նորին :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Է .

Յաղագս Դէղբերից ԳԼխացաւոսէ պարճառելոյ 'ի հան-
գային կամ 'ի մեփաղային ֆուրքեալ :

Ե գիպուածո յոյս նախ քան զամենայն պարտ է
ջանալ որքան մարթիկէ՝ 'ի բաց հերքել զհանքային գո-
լորշիօն որ 'ի ներքս ուղղոյն , և պարտ է միանգամայն նը-
պաստամատոյց լինել բնուեն 'ի ձեռն թեթեւագոյն գրե-
խի յօրինելոյ սէնափ , և մանափ : Եւ զինի երեք ժա-
մուց պարտ է տալ նմա սակաւաչափ թիւրակէս : Եւ յետ
երկոտասան ժամուց 'ի պահ առաւօտու պարտ է տալ
երեք կշիռ ցորեան՝ թառ.թառօ էմէթիքօ . և օգնել ներ-
գործութի նորին արարեալ թեթեւ ինչ ինքուղիօնէ սփ
քամմիլլա . բայց զի մի՛ փախողակամն իշխեսցէ զպրացու-
ցանել զփորոտախն , և զայլ ներքին մատուեն մարմնոյ , նմին
կրի տալ պարտ է յերեկոյեան պահու գրեխ ինչ կազմեալ
չորս ունկի գինեաւ , և նոյնչափ միթալ . որք 'ի բաց վա-
նեն զհանքային գոլորշիօ ուղղոյ , և նուաձեն զաւու գլու-
խոյ , և միանգամայն խաղաղեն զփորոտախն են :

Եւ իբրեւ վերոգրեալ կամ նային նման գեղորշիքօ ոչ
փարատեսցի ցաւն գլխոյ , ոչնչ արգելք կայ գործածու-
թի յետագայ լուծադական գեղորշիս : Աւ երկու արամ՝
սէնա , մի արամ՝ աւարտարտօ , և մի և կէս ունկի՝ թա-
մառինափ , և 'ի հասարակ ջրի եփեա՝ եւ ազմամբ իբր քա-
ւորդ մի ժամու : Ապա զորեա , և մնացէ եօթն ունկի .
յոր յաւել երկու ունկի՝ մաննա , և երկու արամ՝ սալ

աի կլաուպէն: Եւ ապա տուր արտակրին ժամէ 'ի ժամ
մէն մի սկահակ սրճոյ :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ն Ը .

Յազաֆս Դեղորիի, պարբերական գլխադատութիւն :

Պատշաճական և օգտաւէտ դեղն յայսմ գիպուածի
է քինա քինան , զորոյ զպատրաստելոյ կամ զ'ի կիր առնը
լոյ կերպէն լիովին խօսեցաք 'ի Ճառելն վասն ընդհատ
տենգի . տեն անդ : Եւս յոյժ հարկաւոր և շահաւէտա
դոյն է յայսմ գիպուածի՝ շրջիլն 'ի զբոսանս ըստ տանե
լոյ կարողութեն արտաժեհին :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Լ :

Յազաֆս արամադատութիւն , ոյ ասի՝ օրմիւսքիս , խմ
քօցո փէի փէիի :

Լմենայն որ ճանաչէ զախտս զայս , և ունի մեծ հա
ղորդակցութիւն և նմանութիւն ընդ յօգուածացաւուն :

Պատճառոյ զուոյ պատմանց :

Պլխաւոր պատճառք տառամադատութե՝ են արդե
լումն արտաշնչութե մարմնոյ , չափազանց գործածուին
քաղցրաւենեաց , նախկն բաց գլխով հանգէպ հողմոյ ,
մանաւանդ զինի քրանելոյ , միայն ընդերկար թացեալ
դափք , խորտակումն կարծրակեղև պտղոյ տառամաբ :
Բազում անգամ ևս պատճառի 'ի բարբոքմանէ արեան ,
'ի պօռպուլթօ անուանեալ արտէ , և յերկարատե գոր
ծածութե անդկի :

Յազաֆս Դեղորիի, զորս պահէ 'ի իր արխանելէդդէ՛
զուոյ պատմանց :

Պեղորայքն , որք սովորաբար 'ի կիր արկանին 'ի գի
պուածս ջաւոց տառամանց , յայտնի և ծանուցեալ են 'ի

բազմաց . բայց մեք աստանօր գրեացուք զսուսակել յարմարագոյնս և պատշաճագոյնս , զորս սովոր եմք 'ի վարարկանել : Եթէ ցաւակիրն իցէ արիւնային իմն բնութե և խառնուածոց վիճակեալ , պարտ է երակ հատանել . և 'ի հետեւեալ աւուրն հարկ է տալ թեթեւ ինչ լուծողապան գեղս : Եւ 'ի վերայ ցաւապանեալ առտամանն՝ պարտ է գնել յաճախակի զիւղն մեխակի կամ ծոթերնի , որ օգտէ մեծապէս :

Նոյնպէս մարթ է պատրաստել գեղ իմն մեղմազդու հետապայ եղանակաւ : Ա՛ռ տասն կշիռ ցորեան ամիրոն , և նոյնչափ իւղն մեխակի , և ութ շիթ՝ իւղ քափոյ , և այնքան տրորեա՛ , մինչև ամիրոնն միասցի ընդ իւղոցն , և նովաւ թրմեալ գոյգն ինչ բամբակ՝ գիր 'ի վերայ ցաւապանեալ առտաման . միայն թէ կրկնելի է այդ գոնէ մինչև 'ի տասն անգամ : Այլև պարտ է գնել ևս ստէպ զոտս ցաւակրին 'ի ջուր ջերմ մինչև ցծուանկս :

Իսկ եթէ 'ի ձեռն այսոցիկ գեղորէից չլինիցի հնարաւոր գաղարու մն ցաւոց աստաման , յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զտասնեւմեց կշիռ ցորեան՝ իբէքաբուանայ առ 'ի փոխել , և գրգռել զարտաշնչութիւն մարմնոյ : Յոյժ օգտակար գեղ է ևս ողողել զառտամուռնս 'ի կաղքուրիչ և 'ի խաղաղիչ օգեաց , որպիսի են՝ ոգին քափոյ , և ամիրոնի , և ստէպ ստէպ վերանորոգել զնոյն : Այլ եթէ՛ այտու ևս ուժ գնուի ցաւոց ոչ մեղմասցի , յայնժամ պարտ է գնել 'ի վերայ ծոծրակի կամ յետ կոյս ականջացն զվէշիքաթօռիօ :

Իսկ եթէ 'ի բորբոքմանէ ցաւոյն՝ ընտերքն այտուցեալ իցեն , յայնժամ պարտ է միանգամայն գնել 'ի վերայ վշտացեալ ընտերացն զթուղ մի չոր եփեալ կաթամբ , և 'ի գործածուի այսր թղոյ արժան է յարատեւել յաւուրն երիցս , կամ ևս առաւել , մինչև բացցի այտուցն , և ելցէ շարուն . յետ որոյ զծաղիկն երկցկի կամ ասնպուքօի եփեալ ջրով պարտ է տալ նմա առ 'ի ողողել զերանն : Եւ եթէ այտուցն ընտերաց կարծր իցէ և կարմրեալ , յայնժամ պարտ է գնել քանի մի աղբուկս 'ի վերայ վրշտացեալ ընտերացն : Արդ՝ եթէ անօգուտ ելցեն ասացեալ գեղորայքս , և եթէ արմատն առտաման խախտեալ կամ նեխեալ իցէ , յայնժամ տուաւել օգտաւէտագոյն գեղն է 'ի բաց խելն . և ապա սրբութիւթօ քանքօռափու պարտ է ողողել զերանն :

Գ Լ ՈՒԽ ԻՐ.

Յաղագս ցնցական տխրի երախայից կամ փղայոց, որ ասի՝
գոնվաւորեմի փեի Քանւիւււի :

Լիւստ այս է ուժգին թօթափումն կամ ցնցումն և կամ բռնի շարժումն ջլաց և մկանանց : Ըստ կարծեաց բազում հեղինակաց՝ վճարին 'ի կենաց առաւել քան զկէս մասն երախայից կամ աղայոց 'ի ձեռն այսր տխրի ցնցականի . նմին իբր մեծապէս կարեւոր է ամենայն բժշկաց քաջ ճանաչել, և տեղեկանալ զպատճառսն՝ յորոց յառաջ գայ ախտս : Երկեակ է տեսակ այսորիկ տխրի ցնցականի . մինն ասի՝ քօնվուրիօնէ տինթօմաթիքա, այսինքն ցնցական ախտ արկածեան : Իսկ միւսն կոչի՝ քօնվուրիօնէ էսահնցիալէ, այսինքն ցնցական ախտ էական : Արդ՝ ճառեացուք յառաջիկայդ նախ 'ի վերայ արկածեան ախտի ցնցականի, և ապա էական ախտի ցնցականի :

Յ Օ Դ ՈՒ Ա Ծ Ա .

Յաղագս պարճաւոր աշխօծեան տխրի ցնցականի :

Լիւսիջական պատճառքն այսր ախտի են այնք ամենայն, որք գրգռեն և զայրացուցանեն զջիզո և զմկանունս մարմնոյ : Մարթ է ևս յառաջ գալ 'ի տխար և յոռի կազմուածոց ջլաց և մկանանց, և այլ գործարանաց . և ևս յանկմանէ, յերկիւզէ, 'ի տաքապայման կրից ինչ մօրն 'ի ժամանակի յղուծն, 'ի հիւանդուէ և 'ի վտառուողուծէ ծնողացն, յախտործարծ նիւթոց և կաթանց անուցացն, որք խանգարեն զգործողութիւն մարսողուէ, և զարմարաշխուէն բարեյարգար մամուցի, և բարեգոյն աւելի : Եղնպէս 'ի դժուար ծաղմանէ ատամանց . 'ի սկզբնաւորութէ ախտակի կամ ծաղիկ, և վարդախտի, այսինքն խզամուխի . 'ի ճճեաց կամ յորդանց, որք բազում անգամ զայրացեալ լքանեն զտեպհական կայանս իւրեանց, և անցեալ դնան 'ի ստամոքսն, և յայլ ընդերս մարմնոյ, և կուրին զնորք որդուվ չափ, յորմէ և անվրէպ պատճառեն զախտս զայս :

Դարձեալ, հնար է յառաջ դալ 'ի պնդմանն հան-
գերմից, 'ի հանապազօր և յերկար լալեաց, 'ի սաստիկ
պնդութէ որովայնի, յընդերկար և 'ի չափազանց՝ դոր-
ժածութէ թմբոցուցիչ, զեղբէից. որպիսի են թիւրա-
կէսն, ափիոնն, տիապքօտիօն են : Կակ 'ի շոգեաց և 'ի
գոլորշեաց թիւնաւօր մետաղաց՝ հանքաց՝ և հրահալե-
լեաց, որպիսի են. անդիկն, արձիճն, մկնդեղն, ևն :
Այլև յորովիցս պատճառի ախտս այս յորովայնալուծու-
թէ, 'ի յաճախակի ժայթքմանն, յընդհատ տենդից, 'ի
հանապազօրեայ և 'ի հրատապ ջերմութեաց, և յայլ ինչ
բորբոքեցուցիչ ախտից : Յաւելուլ մարմ է 'ի վերայ այ-
սոցիկ պատճառաց և գոռութեն կլիմայից, և զանապե-
խառնութեն օդոց երկրին յորում բնակեն :

Յազաֆս Դեղերից, զորս պարփ է 'ի կիւ. արխնէլ 'ի Դի-
պոսածս այսոցիկ ախտից :

'Ի գիպուածս, յորում պատճառի ախտս այս 'ի
լիութէ. կամ յանմարտղականութէ, և կամ յորպիսի և
իցէ տախ և գրգռիչ նիւթոց, յայնժամ պարտ է նը-
պաստամատոց լինել բնութեն, մատուցանելով զերեք
կշիռ յորեան՝ իրեքալքուանա փոշի արարեալ, զոր և
պարտ է միանգամայն կրկնել ըստ պահանջելոյ հարկին՝
նկատեալ 'ի պարազայս խառնուածոց, և արտաթորեալ
նիւթոց. բայց մեք զայս փխտղական զեղ և եթ անբա-
ւական համարիմք պատճառել զառողջութի. յայն ասկս
կարեւոր գտաիմք ևս կակղել զորովայնն սոսկապէս 'ի
ձեռն մեղմ և թեթեւ լուծողականաց, որպիսի են՝ ուռ-
արաւպառօն, և մակնէզիա ալպա. զքանակութի սոցա
տեղեն 'ի տառն՝ Ռ և Մ 'ի կարգի իւրեանց : Այլև
միանգամայն նպաստամատոց լինել բնութեն 'ի ձեռն թե-
թեւագոյն գրեխի յօրինելոյ կաթամբ, և կակղացուցիչ
խտեղինօք : Կոյնպէս զկնի գրեխի արժան է տալ նմա
սակաւաչափ օքուլի քանքօի՝ խառնեալ ընդ փոքր ինչ
մակնէզիա ալպաի, և 'ի նպաստել ներգործութեն նորին
առնել թեթեւ ինչ արգանակ մնոյ, կամ ինքուղիօնէ տի-
քամօմիլլա : Իսկ առ 'ի խաղաղեցուցանելոյ և հանգու-
ցանելոյ զլիւս և զմիանունս սոցի երբեմն երբեմն փոք-
րիկ գրգալս ինչ 'ի ցնցահալած ասացեալ հեղաւկէն
թափնքալէլլեայ, զորմէ ունիս տեսանել 'ի բառն. Լի-
գուօրէ անթիքօնվուլփիօ :

Եւ 'ի գիպուածս, յորում պատճառի ախտս այս 'ի

ովքնաւորութիւն պիտակի, կամ ծաղկի, և վարդափափ, յայնժամ պարտ է վարկը մեծաւ զգուշութիւն. զի յայտարարի գիտուածս՝ փախողականքն ոչ են պատշաճ. իսկ լուծողականքն ոչ են այնքան ապահով, բայց եթէ լինիցի յոյժ. թեթեւ, մեղմ, և սակաւաքանակ: Առաւել ճահողագոյն գարնանքն են՝ արիւն հանելէ յուսոց, և յաղգերաց, և միանգամայն գնել վէշիքաթօռի «ի վերայ թիկնաժիջի: Իսկ 'ի գիտուածս, յորում ախտս այս յառաջանայ 'ի գոլար ծագմանէ առամանց, պատշաճագոյն գեղն է թեթեւ լուծողականն. ուր կշիռ ցորեան՝ ուսպաւաղ. կամ 12 կշիռ ցորեան՝ մակնէղիա ալարան, չափ են բարիոք և բաւական: Նոյնպէս օգտուէտ է գնել վէշիքաթօռի «ի վերայ ծոծրակի: Այլ 'ի գիտուածս, յորում պատճառի ախտս այս 'ի ճճեաց կամ յորդանց մոեկոց 'ի ներքս ստամոքսի և փորոսեաց, յայնժամ արժան է 'ի գործ արկանել զգեղորայս, աւ 'ի ստատակել, և արտաքս վանել զորդունս. որպիսի են՝ բուլլիս սի ֆեռու, օլիւ տի բալմաքրիսէ ևն:

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ.

Յաղագս եւիտն ախտի ցնցակնի 'ի վերայ երախայից խոսքս, որ ախի՝ բնվուլիսն է հասկնդիսի:

Ախտս այս է խօթութիւն ինչ ուղղոյ, կամ գումալութն մնասարեք հիւթոց 'ի սակաւ գլխոյ՝ առանց ցաւոց աղեաց, և առանց վերոգրեալ պատճառաց և նշանաց զուգընթաց գտանելոյ, ևն: Ախտս այս բազում անգամ է գուշակ, և նախընթաց լինի իրիք վտանգաւոր խօթութեւ. զորօրինակ լուսնոտութեւ, կամ վերնոտուէ, մղձաւանջի, ևն:

Յաղագս դեղերէից, զորս պարտ է 'ի վեր արկանել 'ի ԴԻ. պատճո այսորիկ ախտի:

Այնտ կարեւոր է լոյծ ունել զորովայն. բայց զգուշանալ պարտ է զի մի 'ի գործ արկեցն ուժգին և զօրաւոր լուծողականքն, և զօրաւոր գրեկըն. ևս ինքուզիւնէ տի սէնա, մաննա, ևն: 'Ի գիտուածս յայս ուսպաւաղ. մակնէղիա ալպա, և թեթեւագոյն գրեխն ևն յոյժ օգտակարք և շահաւէտք: Նոյնպէս պարտ և պարտ

շահ է դնել վեշեթաթօռիօ 'ի վերայ ուսոց, և կամ 'ի վերայ ծոծրակի առ 'ի դուրս ձգել զգումարեալ հիւթս կամ շիշուկս սակաւոր:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Գ .

Յազաֆս հեծկտանայ ուր առի՝ սինիոցո:

Լխտս այս է կիրք ջղախտական, կամ ցնցումն ինչ ստամոքսի կամ ստոծանւոյ, յառաջ եկեալ 'ի գրգռումանէ, կամ 'ի զայրացմանէ մանրաջրաց, կամ մանրաթելից այսոցիկ գործարանաց . զոր և յորջորջեն զանազան անուամբ ըստ տարբերութեն նշանացն և սատակութենցն այսորիկ ախտի: Յորժամ հեծկտանքս 'ի վեր երևի զկնի ուտելոյն, (որպէս ստէպ պատահի, մանաւանդ տղայոց, և երախայից,) յայնժամ կոչի՝ սէմբլիչէ կամ բասսաճճիէռօ, այսինքն սոսկ և կարճատև: Բայց 'ի գիպուածս՝ յորում ախտս այս ստէպ ստէպ 'ի վեր երևի, և զուգընթաց լինի ընդ փորհարուեց, և թանձից, ընդ գոնդակ տենդից, և ընդ ազգի ազգի բորբոքողակաւութեց, զոր օրինակ ստամոքսի, ստոծանւոյ, լերդի, և այլ ընդերաց, որ է նշան վտանգաւոր և մահահրաւեր, յայնժամ ապի՝ սինթօմաթիքօ, այսինքն արկածեան: Իսկ յորժամ ախտս այս ոչ նուաճեալ 'ի գեղորէից՝ երկարատև է, բայց առանց համընթաց լինելոյ վերոյիշեալ տխտից, յայնժամ կոչի՝ քօնթումաչիսսիմա, այսինքն ըմբոստ կամ հետ:

Իսկ որքան առ յարատեութի ըմբոստ ձայնեալ հեծկրլտանաց՝ չիք ինչ որոշեալ կանոն, երբեմն տևէ մինչև 'ի 12 կամ 14 ժամ. երբեմն 'ի մի շաբաթ. երբեմն 'ի մի ամիս. երբեմն ևս 'ի մի ամ ամբողջ. և երբեմն ևս յառաջդի մինչև ցՅ0 ամս: Գիտելի է, եթէ անձինք՝ որք ունին զախտս որկորոյ, և արբշուութեն, և զախտս ախոնդանաց, կամ արգանդի, են առաւել ենթակայ այսր ախտի հեծկտանաց:

Պարճառ Կեթիլքանայ :

Ի խոս այս յոյժ անգամ 'ի վեր երևի յորկորածե-
տութի, 'ի վերաց ինչ 'ի վեր երևելոյ 'ի ստամոքսն, 'ի
թիւնաւոր նիւթոյ, 'ի բորդղքմանէ և յայտուցմանէ
ստամոքսի, և ազեաց, 'ի յարգելմանէ սովորական, հոս-
մանց, 'ի քաղցկեղէ, և 'ի մահաբեր տենդից, ևն :

Յազափ Դեղորէից, զբո պարփ է 'ի վեր արխնել 'ի Դի-
պուածս Խարճափն Կեթիլքանայ :

'ի գիպուածս յայս առաւել շահաւէտագոյն գեղո-
րայքն են՝ ցուրտ կամ դաղ ջուրքն, նա յաւէտ սպի-
տակ և անարատ մեղքն : Կշմայէս օգտաւէտ է յաճա-
խակի ուտելն զմէջն հացի, և ստեպ ստեպ ըմպելն զջու-
րոց և զովորար :

Յազափ Դեղորէից, զբո պարփ է 'ի գործ արխնել ընդդէմ
արխածեան Կեթիլքանայ :

Ի այց որովհետև ախոս այս է վտանգաւոր և մահա-
բեր, վասն որոյ հարկ է փութապէս 'ի գործ արկանել
զբարեգոյն նպատակս, և զհնարս : Յորժամ ախոս այս
յառաջ գայ 'ի բուսական անդոց, և 'ի գժուարամար-
տելի կերակրեղինաց, յայնժամ պարտ է տալ ախտա-
կրիդ բաժակ մի աղնիւ գինի, կամ այլ ինչ օգիւտոր հե-
ղանիւթս, առ 'ի զօրացուցանել զստամոքսն և 'ի հան-
գարտեցուցանել զհեծկտանքս զայս : Եթէ պատճառել
իցէ ախոս այս 'ի թիւնաւոր նիւթոց մտելոյ 'ի ստամոքսն,
յայնժամ պարտ է տալ նմա առատօրէն կաթն կովու-
կամ այծեաց, կամ իւրն ձիթապղղոյ : Եւ եթէ պատ-
ճառեալ իցէ 'ի բորդղքմանէ ստամոքսի ևն, յայնժամ
լստ թեւադրելոյ բնութեն քաջայայտ ճանաչի, եթէ ար-
ժան է երակ հատանել, և 'ի կիր արկանել զգոզացուցիչ
գեղորայս, որպիսի են սքիւթիթօ տի նիթնօ տօլ չիֆիրա-
թօ, զոր մարմ է 'ի գործ արկանել 20 կամ 24 շիթ
խառն ընդ մի սկահակ փէնօ տի լաթթէ վնօզօի երկցս
անգամ յաւուրն, կմ ևս առաւել՝ եթէ տանիցի ստա-
մոքսն. և պարտ է ստեպ ստեպ թանալ զուխայն ջերմ
ջրով և գնել 'ի վերայ ստամոքսի : Յայմ գիպուածի
նոյնպէս շահաւէտ է գործածութիւն քինա քինայի ևն :

Յազագոս Դեղերէից, զորս պարս է 'ի իւր արեանէն ընդդէմ
ըմբոս Եայնեալ հեծկլաւաց . իւրի նաւ հեծկլաւագ
հալան :

Պատշաճական, և օգտաւէտ գեղորայք յայտմ գի-
պուածի են այն ամենայն, որք իւրադեցուցանեն և հան-
գուցանեն զջիղս և զմանրաթելս ստամոքսի և ստոծան-
ւոյ . որպիսի են՝ սրիռիթօ տի լաւանտա քօմբօսթօ, թին-
թուռա վօլաթիլէ արօմաթիքա, ագուա տի մէնթա, վա-
լէռիանա, քասթօռիօ, և նոյն իսկ ափիոնն չափով և
զգուշութիւն ընծայեալ . 'ի վերքան զամենայն՝ մուսքիօն,
զոր մարթ է 'ի գործ արկանել 15 կամ 20 կշիռ ցորեան՝
խառն ընդ շիւօբօի չորիցս անգամ՝ յաւուրն : Վկայէ
ընթօթօտ հեղինակն՝ եթէ չիք գեղ ինչ առաւել զօրաւոր
առ 'ի հալածել զհեծկլաւանքս քան զմուսքիօն : Նոյնպէս
օգտաւէտ է մեղրն սպանիոյ, մանաւանդ գաղաւթոյ . զոր
պարտ է ուտել առատօրէն :

Հահաւէտագոյն է գործածութիւն ևս արտաքին սպե-
ղանեաց . յաւելու վերոյիշեալ հեղինակն, եթէ յայդ-
պիսի գիպուածս պարտ է գնել 'ի վերայ ստամոքսի և
կրծոց՝ զմեծագոյն իմն սպեղանի, մինչև ծածկել զմե-
ծագոյն մասն ստամոքսի և կրծոց . պատշաճագոյն է
սպեղանին անուամեալ էմբիասթօս սթօմաքիքօ, կամ
թանձրաթան թիւրակէսիւ յօրինեալ՝ մածեալ 'ի վերայ
կիւտերի անուամեալ մաշկի, որում և պարտ է մեալ լծ
տանելոյ կարողութե ակաակրին :

Գ Լ Ո Ի Խ Ի Գ .

Յազագոս զանազան փեռայաց հաշից, որ տի՝ Թօսէ :

Քառեակ է տեսակ այտորիկ հաղի . Թ . տի՝ Թօս-
սէ . տի բեթթօ . այսինքն հաղ կրծոց : Թ . Վոչի՝ Թօսէ
սթօմաքալէ . այսինքն հաղ ստամոքսի : Գ . Անուանի՝
Թօսէ . նեւվօղա . այսինքն հաղ ջրաց : Խակ Գ . Թօսէ
սթինթօմաթիքա . այսինքն հաղ արկածեան, զորոց իւրա-
քան չիւրոյնու բոյն ուրոյն ճառեացուք համառօտիւ :

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.

Յառփա հազի կրծոյ, իմ լանջոյ :

Լմենայն երկարատե հազ՝ որ 'ի կաւրծան, լինի որո-
գայթաւոր, և պահանջէ զառաւել գործունեայ և պա-
տեհական նպաստ, յայն սակա՝ զի հազս այս յոլով ան-
գամ երկարաձգեալ փոխարկի յախտն, որ ասի՝ Թիզէ
քէչցա :

Պաքճառո՛տ այսորիկ հազի :

Հազս այս մարթի յառաջ գալ 'ի վատ առողջութի
կրծոց, և 'ի տկարութի թոքոց : Հնա՛ր է ևս պատճառիլ
'ի ցրտաւութի, 'ի խոնավութի օգոց, և յանբարեխառ-
նութի կլիմայից՝ յորում բնակին : Դարձեալ, ընկողմա-
նիլն 'ի վերայ գէճ գետնի և անկողնոց, մնալն ընդ եր-
կար թացեալ հանգերձիւք և ոտիւք՝ պատճառեն զհազս
զայս : Եղինպէս մարթ է հազիս այսմիկ ևս առաւել պատ-
ճառիլ յայնմ ամենայնէ, որք արգելուն զարտաշնո-
թիւնն մարմնոյ :

Ելան՛տ այսորիկ հազի :

(Ը)եթե հազն լանջուան՝ մարթի փարատիլ գլխովին
յլնթացս հնգից կամ վեցից աւուրց, կամ ևս սակաւ,
յորում գիպուածի ոչ գտանի բնաւ ջերմութի : Բայց
'ի գիպուածս, յորում հազն երկարատեալ հանապա-
զորդէ, յայնժամ իսկ և իսկ զհետ գայ անախորժակու-
թի, անմարտողութի, քնատութի, ճնշումն կրծոց, գը-
ժուարաշնոթութի, տենդ յամբ, տկարութի, թուլութի
և վհատութի : Այսորիկ նշանքս բաւականապէս բացայայ-
տեն զախտացումն թոքոց : Այլ գիտել արժան է, զի
հազս այս 'ի սկզբան անդ լինի չոր. և ախտակիրն զգայ
յաճախակի զխոցուած ինչ թեթեւ 'ի ձախակողմն. և
յետ այնորիկ սկսանի առ սակաւ սակաւ 'ի բաց վանել
զթուքս հանգերձ նոյն հազիւ :

Յաղագս Դեղորեկից, զորս պահա է 'ի վար արխանել 'ի Դի-
պուսթոս յորում ընդ հազի իբժոցն զոյգ գրասնի եւ վեր-
հանիան :

Յայսմ գիպուածի նկատել արժան է, եթէ ախտա-
կերն լինիցի յարդունս հասակի երիտասարդութե, և ա-
րիութե. եթէ հազն իցէ յոյժ սաստիկ, եթէ ունիցի
ցաւ և ծանրութիւն գլխոյ, և եթէ զարկ բազկին լինիցի
կարծր և սրննթաց, յայնժամ պարտ է անվերջ երակ
հատանել : Կերակրոցն պարտ է լինել թեթեւ, և սակա-
ւաքանակ. զորօրինակ արդանակն օրթու, կամ պարտ-
նոցն ոչխարի են : Եւ զկնի երակ հատանելոյ պարտ է
յամենայնում երեկոյի գնել զոտս նորա 'ի մէջ ջերմ
ջրոյ. և պարտ է լոյծ պահել զօրովայնն միջնորդութե
գրեխի : Նոյնպէս քաղցրացուցիչ բնութիւնն են յոյժ պատ-
շաճողականք 'ի գիպուածս հազի կրծոց :

Յաղագս Դեղորեկից. զորս պահա է 'ի գործ արխանել 'ի Դի-
պուսթոս յորում ընդ անջերմ հազին գրասնի փողանս, իմ
հաղաս հոծ, և ռոպղային :

Պատշաճական և օգտաւէտ գեղորայք յայսմ գի-
պուածի են այնք ամենայն, որք զօրեն անօտել զհոծու-
թին տողօւնից, և կակղացուցանել զկուրծս և զթոքս,
որպիսի են՝ սգուելլա, կօմմա ամմօնիաքա, ևն : Նոյնպէս
օգտաւէտ է սօլուցիօնէ ափ կօմմա ամմօնիաքա, որ այս-
պէս բաղադրի : Արի երկու տրամ կօմմա ամմօնիաքա 'ի
յանկան կամ 'ի սանգ, բարիոր լեւեալ փշեւ, և ընդ
այսմ խեփի խառնեա հեա զհեաէ և առ փոքր փոքր կէս
քսեստ խաշու գարւոյ, յաւելլով 'ի նոյն չորս սանկի՝
աքուա սթիլլաթա ափ բուլէճճիօ : Յըմպելոյ աստի
արբցէ հիւանդն երկու դրդալ սեղանոյ չորիցս անգամ
յաւուրն :

Այլ և օգտաւէտ է 'ի գիպուածս յայս գործածութե
մինստիոյ. որ այսպէս յօրինի : Ա'ա երկու ունկի՝ աչեթօ
չիլիթիքօ, կամ օսսիմէլ շիլիթիքօ և կամ շիլթօ շիլի-
թիքօ. և նոյն չափ՝ աքուա ափ չիննամօնօ, մի ունկի՝ շի-
լթօ պալտամիքօ, և նոյնքան՝ ջուր հատարակ : 'ի խառ-
նուրդէ աստի 'ի չորս ժամն միանգամ առնու հիւանդն
երկու դրդալ սեղանոյ առ իւրաքանչիւր նուագ : Դարձ

ձեռք, շահաւէտ են սերմն սերկեւիլի, սաղմն ձկան, իւզն քաղցր նշոյ, շաքար զանի, անարատ մեղրն են :

Բայց առաւել օգտաւէտն 'ի գեղորայս ընգզէմ լան շտկան հազի' է ալիւնն խառն ընգ իրէքաքուանտի . զոր մէ վկայէ օտիէն հեղինակն , եթէ բազում անգամ բազմաց 'ի գործ արկեալ է զայս , և ականատես լեալ է բազմաց օգտաւէտութեց . որ այս եղանակաւ բազադրի : Առ 20 կշիռ ցորեան' . օրրիօ , որ այն ինքն է ալիւնն , և 40 կշիռ ցորեան' իրէքաքուանտ , առ և շիւրքօ աի բարաւէնօ ալպօ , որչափ ինչ պէտք են վանն կազմելոյ զհապսորք մէն մի կշիռքն երկու ցորեան . զորս շրջապատեալ փաշտիլն կինամոնի , ասոցեա հիւանդին մէն մի հատ յերկոյեան պահու յերթալն յանկողին :

Յազաֆս Դեղորեից , զորս պահք է 'ի վար արկանել 'ի Դի պտածս յորում ընդ անլերմ հազին զոյգ Գփանի եւս քաղանդ ինչ անօր , եւ ջինջ :

Յայսմ գիպուածի առաւել օգտակար և պատշաճ զական գեղորայքն են խաշուն բաքալէնօ ռօսսօյի , ռաւորիէ աի ալթէայի , Ֆիօն աի թուասիլլաճինէի : Կոյն պէս շահաւէտ են գործածութիւնն կօմնա առապիքայի , և ամմօնիաքօի , և այլ ամմնայն իւզային և խժային գեղորայքն : Այլ օգտաւէտ և կարի շահաւէտ է' էլիսաիւն բառէկօռիքօ , զոր պարտ է 'ի կիր արկանել գրգաշ մի սրճոյ , խառն ընգ բաժակ մի տղաոյ խաշուին :

Յազաֆս Դեղորեից , զորս պահք է 'ի Գործ արկանել 'ի Դի պտածս . յորում ընդ հազի չանջոցն զոյգ Գփանի եւս հիւն քփիպ , ինն , և կծու :

Շահաւորական և շահաւէտ գեղորայք յայսմ գիպուածի են այն ամմնայն , որք զօրեն քաղցրացուցանել զէնթս , որպիսի են' սուքօ աի լեկօրիցիա , ցուքքէնօ ա' օւծօ , բասթիլլէ պալսամիքէ , բասթա ա' ալթէա , են : Ստիպն և 'ի մէջ սոցա եւ ընարեմ 'ի սկզբանն , որք առաւել քաղցրացուցիչ են և օգտաւէտք կրծոց . որ պիսի իմն են ռասիլէ աի ալթէա , աէմէն բօմօ աի քօթօյնիա , լեկօռիցիա են : Զորօրինակ . մի ունկի ռասիլէ ա' ալթէա , և նոյնչափ աէմէն բօմօքօթօնիա , առ և կէս ունկի' լեկօռիցիա , և վեց արամ' կօմնա առապիքա , և նոյնչափ առականթէ . և յաւել այնչափ արուա աի

առաջ՝ որչափ պէտք իցեն առ թանայոյ կամ ծածկելոյ վերագրեալ նիւթոց։ Թող զխառնուրդս զայս մարտիլ 'ի միմեանս ընդ միջոց երկոտասան ժամուց։ Ապա վրդովեալ բարիօք գրգալիւ, և զտեա՛ յայլ անօթ, և յաւել 'ի վերայ հինգ ունկի՝ փռշիացուցեալ շաքար վանի։ 'Ի խառնուրդէ աստի յերկուս ժամս միանգամ առնու ախտակիրն գրգալ մի սեղանոյ առ իւրաքանչիւր նուագ։ 'Ի գործ անեմ ես բազում և բազում անգամ զայս խառնուրդս 'ի գիպուածո ամենայն կերպ հաղից կրծոց, արիւն թքանոցաց, 'ի հոտմունս որովայնի, ցաւոց կրծոց, ևն։ Այլ պարտ է ուշ գնել, զի այս խառնուրդ ոչ յարմարի 'ի հազս ստամոքսի, ջրաց, և արկածեան։ և ոչ յայլ ինչ գիպուած ցնցական հաղի։

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Մ Բ .

Յազաֆս հալի սպահոսի։

Հազս այս ստամոքսի ունի մեծապէս տարորոշութիւն և զանազանութիւն եթէ 'ի պատճառան, եթէ 'ի նշանո, և եթէ 'ի գեղորայս, զորոց համառօտիւ խօսեսցուք յառաջիկայդ։ Եւ հատարակօրէն հազս այս յառաջ գայ և պատճառի 'ի տկարութիւն ինչ ստամոքսի, և բազում ես պատահի 'ի խանգարեալ և 'ի նեխեալ նիւթոց ժողովելոց 'ի մէջ ստամոքսի. որք եղծաւենն զգործողութիւն մարսողութիւն, որով պատճառեն զհազս յայն սակա գործածութիւն շարապի և այլ ամենայն իւզային և խժային գեղորէից են փռասակարք, և անյարմարք 'ի գիպուածս այսորիկ տեսակի հաղի։

Յազաֆս նշանոց հալի սպահոսի։

'Ի գիպուածս հաղիս, հատարակօրէն զուգրնթաց լինի ցաւ ինչ ստամոքսի և թիկանց, նոզկանք արտի, և երբեմն ևս փսխումն, հազն լինի առաւել մեծահընչիւն, և առաւել դաժան քան զհազս կրծոց, բայց ոչ երկարատեւ է որպէս զայն։ Եթէ հազս այս պատճառեալ իցէ 'ի տկարութիւն ստամոքսի, յայնժամ լինի չոր, և թուքն նուազ, անօար, և ջինջ։ Իսկ եթէ պատճառեալ լինիցի յապականեալ և 'ի նեխեալ նիւթոց գումարելոց 'ի ստամոքսի, յայնժամ ախտակիրն ժայթքէ։ Երկտասարդք վտիսք, որք ունին զտկար ստամոքս,

և զմարտողական զօրութիւն անկարս, են առաւել են-
թակայ այսր հազի. նա յաւետ կանայք փափկակեացք,
և աղնուական օրիորդք :

Յաւագս Եղեղեից սփառութեան հաշի պաքճառելոյ 'ի ժա-
սաբեի նիւթոց ծաղովելոյ 'ի մէջ սփառութի :

'Ի գիպուածս, յորում հազն յառաջ գայ 'ի խան-
գարեալ և 'ի նեխեալ նիւթոց, որ երբեմն պատահի 'ի
տկարութէ մարտողական զօրութեցն և յանչափուէ կե-
րակրոցն, և երբեմն ևս 'ի ցրտառութէ, և յապականու-
թէ կերակրոցն, պարտ է փութով 'ի գործ արկանել զ12
կամ զ15 կշիւ ցորեան՝ իրէքայքուանս, և առատօրէն
տալ ըմպել ախտակրին թեթեւ ինչ խաշու քամօմիլլայի .
և ըստ պահանջման հարկի մարթ է վերակրկնել զվերոյի-
շեալ փախողականն 'ի գիպուածս ստամոքսական հազի :
Եւ զկնի փախողական գեղոյ պարտ է 'ի գործ արկանել
զ40 կամ զ60 ցորենաչափ՝ ռապառպառօ : Ապա 'ի բար-
ւոք յաշտել սոցին՝ կարգեացի գործածութիւն թինթու-
ռա սաքուայի, ըստ չափու երկուց դրդալից սեղանոյ եր-
կիցս անգամ յաւուրն :

Եւ իբրեւ վերոգրեալ կամ նոցին նման գեղորկիւք
չփարատեացի հազն ստամոքսական, յայնժամ ոչինչ ար-
գելք կայ գործածութեան խարտածոյ երկաթոյ, որ
այսպէս բաղադրի : Ա՛ռ կէս տւնկի՝ փոշիացուցեալ
ռապառպառօ, և նոյնչափ՝ վերոգրեալ խարտածգ . և
մի ունկի՝ հսթառթթօ տի ճէնցիւանս, և յաւել այն-
չափ շիւօդրօ տի մէլառանչիս որչափ պէտք իցեն առ
կազմելոյ ըստ կանոնաց արհեստին վանդուած . զզան-
գուածս զայս արարեալ հապ՝ որ կշռիցէ վեց ցորեան,
տացին չորս կամ հինգ հատք, երկու անգամ յա-
ւուրն : Ոչինչ ընդհատ օգտուէա է և օրրստօրեայ
հեծելութիւնն ձիոյ՝ եթէ հնար իցէ . բայց միայն զի
մի՛ ընիցի զկնի կերակրոյ՝ երբ ծանրացեալ իցէ ստա-
մոքան :

Յ Օ Ւ Ո Ւ Ա Ծ Գ .

Յազաֆս ջլախան խոմ ցնցական հազի, որ առի՝ Թօսե
 Կժնվաւիվա :

Պազս այս է տխր ինչ յոյժ տարափոխիկ՝ մանա-
 լանգ ազայոց, և երախայից, և ունի զոյգ ընդ իւր զԷր-
 մուծի, և ցնցումն : Չիք հազ ինչ այնքան սաստիկ և
 գաժան՝ իբրեւ զհազս զայս, որ երբեմն տեւէ մինչև 'ի
 չորս ամիսս, և երբեմն ևս առաւել :

Յազաֆս նշանոյ ջլախան խոմ ցնցական հազի :

'Ի հասարակի նշանքն այսորիկ հազի են կարմրութիւն
 երեսաց, այտուցն աչաց և բովանդակ միանանց, անձկու-
 թիւն, ճնշումն կրծոց. և վերջապէս տխրակերն ործայ,
 և անհնարին զժուարուք 'ի բաց վանէ զխուռն ինչ հիւթ
 խժային, որով և գագարի հազն. բայց յեա սակաւուց
 վերստին գլուխ ամբառնայ, և 'ի յայտ գայ հազն երբեմն
 առաւել, և երբեմն սակաւ գժնէութիւն : Յերկարաձգեալ
 մնալով այսորիկ հազի, և 'ի հասանիլ 'ի յետին աստի-
 ճան, սովորաբար փոխարկի յախան կռեցեալ՝ Թիզիքեց-
 ցա, կամ Ֆեպպուէ լէնթա :

Յազաֆս խառվարութիւն և Դեղորէից 'ի Դիպոսածս այսորիկ
 հազի :

{ Յայսմ գիպուածի առաւել պատշաճական և օգտա-
 ւէտ գեղն է փխտողականն, զոր պարտ է 'ի գործ արկա-
 նել ախտակրին . 'ի մէջ ամենայն փխտողականացն վասն
 այսր ախտի առաւել բարեգոյնն է իրէքսքուանա, որ 20
 կամ 24 կշիւ ցորեան փոշի արարեալ, բաւական է զտան
 մոյ չափահասակի . բայց հայեցեալ 'ի չափ հասակի ախ-
 տակրին, պարտ է երբեմն նուազել զքանակութիւն . այլ
 իբրեւ սկսանի փխտողականն 'ի ներգործել, յայնժամ
 պարտ է առատօրէն ըմպել զթեթեւ ինչ խաշու քամօմիւ
 լայի : Արդ՝ զինի միանգամ, և երկրորդ անգամ ըմպելոյ
 զփխտողականն, պարտ է 'ի գործ արկանել զափրոնն, զոր
 պարտ է 'ի սկզբան առնուլ սակաւաքանակ չափով . զոր-
 օրինակ էէս կշիւ ցորենոյ, և ապա առ սակաւ տակաւ

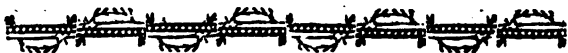
առաւելուլ գլխին մինչև յերիս կամ 'ի չորս ցարեանս
յաւուրն :

Դարձեալ, գիտել արժան է, եթէ ըստ վկայելոյ օ-
տիէն հեղինակին, մանաւանդ բժշկապետի վիէննա քա-
ղաքի, գոն ինչ ինչ համբաւեալ գեղորայք 'ի գործ ար-
կանելիք 'ի գիպուածս աստիս . որոց առաջինն է Էս-
թուաթթու տի չիբութա . զոր պարտ է զգուշութեամբ
և չափով ընծայել, լուծեալ 'ի մէջ վարդի ջրոյ . և 'ի
գործ արկանել անդ զվերոյիշեալ ամբիոնն, պարտ է
հրաժարիլ 'ի խմորեղինաց, 'ի թթու և 'ի կծու կերա-
կրեղինաց, պարտ է միանգամայն շրջիլ 'ի դրոսանս ըստ
տանելոյ կարողութեն . նոյնպէս պարտ է հրաժարիլ յա-
մենայն իրաց, որք պատճառեն զզայրացումն, և պահպա-
նել զինքն 'ի ցրտոյ, և 'ի հոգմոյ, այլև յամենայնում
աւուր պարտ է թանալ զտան ջերմ ջրով :

ՅՕԴՈՒԱԾ Դ .

Յազգս արիւծէտն հալի :

Պազս այս գիւրաւ ապաքինի, եթէ բուժեացի նախ
ախան, յորմէ պատճառի, և յառաջ գայ : Այս տե-
սակ հազի հասարակօրէն պատճառի յայտոցիկ աստից .
որք են ծագումն ատամանց երախայից . ճճիք կամ ոք
գունք, յզութին, յօգուածացաւութին, հարբութն,
ևն . վասն որոյ պարտ է նախ դարման տանիլ աստիցս
այտոցիկ, յորոց պատճառի, 'ի գործ արկանելով զկա-
ռաւարութիւնս, և զգեղորայս սեփականս իւրաքան-
չիւր աստից :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Ե .

Յաղագս պնդումն է, իմ խաղաածոյ որովայնի, որ ասի՝
«Խիսի+եղջա» :

Ոչ են բանք մեր աստանօր զայնպիսի կառուածոց ա-
զեացն, որք ցուցակ են զանազան հիւանդութեց, զորո-
քինակ են ասեղն կոչեցեալք քօլիքա, իլիաքա, ևն.
զայսցանէ խօսեցաք յայլ ուրեք. այլ խօսեսցուք աստա-
նօր յատկապէս զայնց տեսակաց անտրամադրութեն՝ որ
նուազեցուցանեն զկարգ պիտայից որովայնի, որպէս պա-
տահի 'ի բազում անձինս, յորմէ և մարմնի զհետ գալ
ախտիցս :

Պարճառ+ պնդումն է իմ խաղաածոյ որովայնի :

Ըխտիս այսմիկ մարմն է 'ի վեր երեւիլ 'ի սաստիկ ջեր-
մութէ ընդդի, 'ի գործածութէ սաստիկ կարմիր գինւոյ,
և այլազգ տեղմիչ ըմպելեաց. 'ի տարապայման աշխատա-
նաց և 'ի շարժմանէ. մանաւանդ 'ի ձիաժարութէ, ընդ
երկար 'ի գործ արկանելոյ զկերակուրս բնութե ցուրտս,
և անհամս, որք չեն յաջողակ բառ պատշաճին տնօրինե-
լոյ զպէտօ ազեացն : Երբեմն ևս պատահի յարգելեալ
մնալոյ մազձի 'ի փորոտիս. որպէս 'ի գիպուածս գալկանս
Երբեմն ևս նշան է այլևայլ հիւանդութեց նոյն իսկ փո-
րոտեաց, զոր օրինակ անգամագոտութե, ջգացաւութե,
այտուցից ևն : Պնդութիս այս սաստկանալով կարէ պատ-
ճառել զգլխացաւութի, զփսխումն, զխէթ, զթանջ,
զճնշումն և զծանրութի որովայնի. յորմէ պատճառի եր-
բեմն թիմբանիթիտէ. անհամութի և դառնութի բերա-
նոյ, անձկութի, պտոյտ գլխոյ, բորբոքումն ստորին որո-
վայնի, և փորոտեաց, փտախտութի :

Պնդութիւնս այս մասնաւորապէս է միասակար սեւ-
մազձոտ անձանց. քանզի պատճառէ զփութս, և զայլ
վշտալի նշանս : Յայտոսիկ գիպուածս պարտ է փոյթ ու-
նել 'ի կանոնաւորել զպէտս որովայնի. թէնզ զայսմանէ
անհոգ լինիմք հանապազ, և գուն ուրեք ածեմք զմտաւ.
որովհետեւ տեսանեմք զմանս՝ որք միան 10 կամ 12 օր

առանց կատարելոյ զգէտա որովայնի, և տակաւին 'ի նոյն վայրկենի չկրելով անհանգստութի, հաճեալ են չ այն, և բնաւ ոչ կամին բարեխառնել զընթացս բնութեն, հա մարելով եթէ չե այնչափ ինչ հոգալի: Օրոշտօրական գործածութիւն և փորձն ցուցանէ, եթէ այդպիսի անձինք որք յարբառնս հասակի կրեն զախտս զայս, միշտ յապա գայն ախտածէտանան. և ախտս այս թուի թէ առաւել տիրապետէ 'ի սեռս կանանց, քան թէ արանց, մանաւանդ 'ի ժամանակի յղութե, և յաւարտ գաշտանի. և այս վրան նոյն պատճառի անհոգութե, զորմէ խօսեցաք արդէն:

Յազափս խաճափարութիւն այսորիկ ախտի:

Վրջա՝ որոց կազմուածքն են ջղային և զօրեղ, միշտ են կնթակայ անգութեան որովայնի. յայսպիսի գիպուածս քաջածանօթ է ամենայն ուսմէք, եթէ զինչ պարտ իցե առնել. այս է, պարտին նախ հրաժարիլ յամենայն սեղ միջ կերելաց և ըմպելաց՝ և ևս պարտին 'ի գործ արկա նեւ զսնանելիս թուլացուցիչս, և կակղացուցիչս որովայնի. որպիսի են՝ խնձորն, խաղողն, ուվա սերնան, կոգին, մեղրն, չաքարն, կաղամբն, շոմինն, մոլոշն, ցորեանն, սերն, կաթն, պարարտագոյն արգանակն մսոյ, թուղն, շլորն, փստուղն գամասկեան, շիճուկն կաթին, ևն:

Յազափս գեղորէիդ պէտսութիւն որովայնի՝ պատճառելոյ 'ի ջերմութեւն և քրտի, իսկ 'ի յաժեղութեւն սփառտի:

{ յայսպիսի գիպուածս պարտ է ըստ կարի գուն գործել, և փութալ յարգելով զներհակ ընթացս բնութե. կարևոր է 'ի գործ արկանել թամարինս. ռապառապ, ու, մաննա, թառթառ սօլուպիլէ, քաշմօռ տի թառ, թառ, քատիա, կամ դրեխ առնել յամենայնում աւուր գաղջ ջրով, խառն ընդ աղի, և ընդ ձիթոյ: Բայց եթէ 'ի գործ անել անդ զվերոգրեալ բազմատեսակ թեթեւ լուծողականս, չերևի նշան ինչ լուծելոյ որովայնի, յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութի սաստիկ, և զօրաւոր լուծողականաց. որպիսի են՝ եալաբա, սէնա, ալօէ սուքքօթափնօ ևն:

Իսկ եթէ անգութիս այս պատճառեալ իցէ 'ի տկարուն ստորին որովայնի, կամ աղեաց, յայնժամ պարտ է 'ի վար արկանել զհետադայ հաղս: Ա՛ռ մի և կէս տրամ սաքօնի

այիանքո, մի սքոռութիւն՝ սակարէնո, երկու սքոռութիւն՝
էսթումթիւն տի մաշէնոնէ, և մի սքոռութիւն ալօն ոգ-
քթիւնո. խառնեալ զանգեալ բարիորդ զամենայն, և
արարեալ հասկ՝ որ կշիւցէ երեք ցորեան, տուր չափով
յերեք հատէ մինչև ցինն:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Օ:

Յազաֆս զանապան Գեալի յօդուածացաւութիւն, որ առի՝
ուէրամիւնիւն, իսկ առիւնիւն:

Արկնակի է տեսակ յօդուածացաւութիւն. մինն ապի
ուէրամիւնիւն ինֆիւսիւսութիւն կամ աքութիւն, այսինքն
բորբոքողական, կամ սուր յօդուածացաւութիւն: Իսկ միւսն՝
ուէրամիւնիւն քոնիւն, այսինքն երկարատե յօդու-
ածացաւութիւն. կամ որ նոյն է՝ ուէրամիւնիւն քոն ֆէպ-
պուէ. և ուէրամիւնիւն սէնցա ֆէպպուէ. այսինքն ջեր-
մով, և առանց ջերմոյ: Արդ՝ ճառեացուք յառաջիկայդ
նախ՝ ի վերայ բորբոքողական յօդուածացաւութեան, և
յետ այնորիկ ի վերայ երկարատե յօդուածացաւութեան:

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Ա.

Յազաֆս Բորբոքողական յօդուածացաւութիւն:

Օայս տեսակ յօդուածացաւութիւն բազումք անուա-
նեն՝ սովորաբար նաև ուէրամիւնիւն կօթթօղօ, այսինքն
ոտնառութիւն. և ունի մեծ նմանութիւն ը ախտին, որ ապի՝
կօթթօ, այսինքն ոտնառութիւն, և ձեռնառութիւն: Իսկ
քնակարան նորա են սովորաբար շարժական յօդուածքն
անդամոց, մանաւանդ այն անդամն որ կոչի՝ մէմպուանա,
այսինքն թաղանգ կամ մաշկ: Ախտս այս զոյգ ունի ը իւր
զսաստակաւոյն ցաւս, և երբեմն զուռոյցս, և զբորբո-
քումն, և տիրապետէ հասարակօրէն ի գարնանայինն,
և յաւարան աշնանային եղանակի:

Յաղագս պատճառաց այսորիկ փեսայի յօգտածացաւոսիք ։

Պատճառք այսորիկ ականի՝ յոյժ համաձայն են արաւ շաւաղ բարդաբողական տենդի, զորմէ խօսեցայք 'ի տեղի իւրում. ամին իրի արդեւականութիւն որ և իցէ հոտմանց, անշահապէս գործածութիւն ոգիաւոր հեղանիւթոց ևն. փոփոխութիւն օգոց և ամենայն տաժանաւոր փոփոխութեանք 'ի տօթոյ առ ցուրտն՝ կարեն պատճառել զախտս զայս, որպիսի են արուեստաւորացն, որք զմասն ինչ աւուրն ան ցուցանեն վաստակելով 'ի հուր, և զմիւս մասն 'ի ջուր ։

Իարձեալ, խոնաւութիւն հանգերձից, անկողնոյ, և ամենայն ազաններաց, ընկողմանիլն 'ի վերայ գէճ՝ գետնոյ, միայնդ երկար թացեալ ոտիւք, ճանապարհորդութիւն 'ի գիշերային պահու պատճառեն զախտս զայս. նոյնպէս մարթ է ականի այսմիկ ևս առաւել պատճառիլ 'ի սատակութէ կամ յարդեւականութէ սովորական հոտմանց. բաւ զում անդամ ևս յառաջ գայ 'ի հնազոյն ականից, որք ապականեն զխառնուածս, որպիսի են ական, որ առի սքօւ պութօ, գաղղիական ական, ևս տենդն ընդհատ յաշնանային եղանակի, ևն ։ Առաւել գտանի ականս այս 'ի տեղիս ցածագոյնս և գէճս, և այն առաւելապէս 'ի գիւղականս, որ աղքատին, և ցնցոտի զչեստիւք բնակին յայդպիսի խոնաւագոյն տեղիս, և ապրին թանձրամուկ, և գժուարամարտելի կերակրեղինգք ։

Յաղագս նշանաց այսորիկ ականի ։

Եւ խոսա այս հասարակօրէն սկսանի յընդհանուր նշանաց տենդի, որպիսի են թալիւթիւն, արագութիւն զորկի բազկի, ցնորմանք, ծարաւ ևն ։ Ախտակիրն զգոյ յարատեւ զցաւ ինչ աստանգական, և անկայուն, որ 'ի գոյղն ինչ շարժմանէ աստականայ, և աճի. ցաւքս այսօքիկ 'ի վեր երևին մանուկանք յանդամս այսուցեալս ։ Ի գիպուածս ականիս, եթէ երակ հատանի, հասարակօրէն արիւնն ունի զնշանս կշտացաւութե կամ բարդեման թռքոց. այսինքն մաշկս, և պարուտակս ունի 'ի վերայ իւր ։ Իսկ տենդն որ զուգրնթաց լինի այսմ ականի, սովորաբար լինի ընդհատ ։ Անտանելի իմն ցաւ 'ի վեր երեւի 'ի յօգուածս շարժականս, և ցաւս այս հասարակօրէն սկսանի 'ի ծնոցաց, ուր և յարատեւեալ մնայ զօր մի ողջոյն կամ զերկու, կամ աւելի, և կամ պակաս, և յետ այնու

րիկ ելեալ տարածանի՝ ի զանազան մասունս թաղանթի ,
այսինքն մէմպուանայի , և առաւել ևս ի յօգուածս , որք
միանգամ զառաջինն էին լքեալ և վշտացեալ . և ցաւս
այս լինի այնքան ի սաստկագոյն աստիճանի , մինչև եթէ
ոք կամիցի թեթեւալէս շոշափել զայն վշտացեալ մա-
սունս , խնդոյն ախտակիրն զազազակ բարձեալ գոչէ բարձ-
րաձայն . բայց ոչ լինի միշտ ի մի և ի նոյն աստիճանի .
այլ առաւելանայ կամ նոսաղի ըստ եզանակի՝ որ սրտա-
հի ի գիպուածս տենդի . սովորաբար զուգընթաց լինի
սոյտուց ինչ անհնարին ի վեր երևեալ ի ծունգս , և ի
ձեռս :

Ուր ինչ պայմանեալ սահման յապաղման այսր տե-
սակի ախտի , երբէք ուրիշ մարթ է ի ձեռս բերել զկա-
տարեալ ապաքինուի ի մէջ 14 կամ 15 առուրց . երբեմն
յերկարաձգի մինչև ցքառասուն կամ ցվածսուն առուրս .
և երբեմն դադարեալ բորբոքումն տենդի , ոչ փարատին
ցաւքն յօգուածոց գլխովին . և բազում անգամ ևս յեր-
կարաձգեալ նեղին զախտակիրն հանապազորդեալ ամիսս
ինչ . և է երբէք զի ի սաստկութի այսորիկ ախտի ի վեր
երևեալ մնայ ի յօգուածս թանձրացումն ինչ հիւթա-
ւէտ , որ յոյժ նեղէ ; և բազում անգամ ևս բառնայ զար-
ժականութիւն . մերթ գարձեալ ի վեր երևի կուտակումն
ջուրց ի յօգուածս ծնդաց . ուռոյցքն որ ի վեր երևի ի
յօգուածս յայս՝ ի սաստկուէ ախտին պատճառէ դգու-
մարումն խժային հիւթոց ի պատաստս յօգուածոց :

Գիտել արժան է , եթէ այսուցս այս յորժամ գոյս
նայ իսկ և իսկ զկնի դադարման տենդի , սովորաբար լինի
գժուարաբուժելի : Երկարաձգեալ մնալով այսորիկ ախ-
տի , և հասեալ ի յետին աստիճան , սովորաբար ուռոյցն
ժամանէ ի մասունս յօգուածոց միջնողին , և ի յօգու-
ածս ստորին ծամելեաց , և ուրիշ ուրիշ ի թղբս , և ի
թաղանթս , և ի յօգս կարգեալս և վերաբերեալս յա-
ճառս օգընկալաց , և յայնժամ իսկ և իսկ զհետ զայ ցաւ
ինչ ի կուրծս , և գժուարութի ի շնչառութիս , հազ ,
թքանել զարին . և համառօտիւ կամեցեալ խօսել , նը-
շանք կշտացաւութե , կամ բորբոքման թղբոց լիովին ի
վեր երևին . երբեմն ևս ընդհատութի , և անհամաձայ-
նութի զարկի բազկերակին : Արդարեւ յայդպիսի գիպու-
ածի ախտակիրն գտանի ի մեծի որոգայթի . բայց ի վե-
րայ այսր ամենայնի ոչ է պարտ հատանել գոյս . քանզի
փորձիւ քաջայայտ ճանաչեմք , եթէ նիւթն՝ որ պատճա-
ռէ զախտս զայս , ի բնութե իւրում ոչ է արամաբերեալ

ի յարտագրել զկախայթումն , և զքաղցիկդ . բայց յարատեւեալ մնալ նշանաց շարժականութեան , իսկ և իսկ լքեալ թողու զկայան իւր սեպհական , այսինքն զկուրծս , և անցեալ զնայ վերադին 'ի յօգուածս անգամեց :

Ախտս այս անխարարար դռանի 'ի ծերունիս , և յերիտասարգս . բայց սովորաբար յարրունս ծաղկահասակի քսան կամ 25 ամաց : Պատմէ քուլլէն հեղինակն , եթէ ուրեք ականատես լեալ է գտանել այսորիկ ակտի 'ի պատանեակս 'ի հասակի 12 կամ 13 ամաց , բայց յոյժ ցանցառակի : Դարձեալ , ակտս այս ունի զբազմազան անուանս պատշաճեալս ինքեան 'ի մասանցն՝ յորս պատառի . սին իրի յորժամ ծագի 'ի մկանունս որկորոյ՝ կոչի թօռչիքօլլօ . իսկ յորժամ յարձակի 'ի մէջս , կոչի՝ լոմպաճ՝ քինէ . այլ եթէ գոյանայ 'ի յօգուածս ազգերն ընդ ոսկեր ինչ անուանեալ շիօ , յորջորջի շիաթիքա : Գիտել արժան է , եթէ 'ի գիպուածս լոմպաճ՝քինէի ցաւն լինի յոյժ գժնեայ և ազդու . և երբեմն ևս գտանի ակտն կոչեցեալ քօլլեքա նէֆուիթիքա . բայց յայսպիսի գիպուածի բնառն էրեւի փոխումն : Դարձեալ՝ գիտելի է , եթէ ակտս այս հազիւ ուրեք լինի որոգայթաւոր , յորժամ ոչ տուեալ լինի պատճառ , կամ արգելումն ինչ , եթէ 'ի կերակուրս , և եթէ 'ի կառավարութիս . և հասարակօրէն խօսելով , վախճան առնու ակտս այս և եղերի սովորաբար ճանապարհաւ քրտանց կամ այլ ինչ ցուցմանց . և բազում անգամ ևս յորդառատ հոսմամբ միգի , կամ գաչտանի , և կամ թթախտական արեանց , ևն :

Յաղագս Խառավարումէն և Գեղորէից Բորբոսդպան
յօդուածացառումէն :

Վառավարումիք և խնամատարութիւնք այսորիկ յօգուածացառումէ գրեթէ նոյն են չէ դարմանատարութե բոլրաբոլորական տե՛նդի , զորմէ լիովին խօսեցաք 'ի անդուշ իւրում : Եթէ ակտակիրն լինիցի յարրունս հասակի երկասասարգութե , և արիութե , յայնժամ պարտ է անվրէպ երակ հատանել , զոր և մարթ է կրկնել քանիցս անգամ պահանջիցէ հարկն : Պարտ է լոյծ պահել զորովայն միջնորդութե կակղացուցիչ լուծողականաց , քրեխաց , և զովացուցիչ լոմպեղեաց . սին իրի պատշաճագոյն է 'ի գործարկանել յայնմ գիպուածի տէքօցիօնէ քի թամսուխնտի , սիւեռօ տի լաթթէ խառն ընդ ֆիօռ տի թառթառօի , և ինֆուզիօնէ տի սէնս , ևն : Աերակրոցն պարտ է լինել

Թեթև և սակաւաբանակ , զորօրինակ հրով եփեալ խոն , ձորն , քռէմօռ տի ավէնա , արգանակն որթու , կմ պա-
րանոցի օչխարի են : Իսկ 'ի դիպուածս , յորում ջերմու-
թին լինի ընդհատ , և ցաւքն յարատե , յայնժամ պարտ
է անգորրել զախտակիրն 'ի մահճի , և 'ի գործ արկանել
զքանակիս պատշաճեալս առ 'ի գրգռել և 'ի շարժել զար-
տաշնչութիս մարմնոյ . և այսպիսի պատշաճական բնակե-
լիք են շիճուկն կաթին գինեխառն . յորոյ վերայ պարտ
է յաւելուլ և սրիռիթօ տի մինտէռէռօ են : Եւ զյնի
հանգստանալոյ ախտակիրս աւուրս ինչ 'ի մահճի , պարտ
է տալ նմա մի տրամ՝ քռէմօռ տի Թառ.Թառօ , և կէս
տրամ՝ կօմմա տի կուտեաքօ փոշի արարեալ , արկեալ 'ի
բաժակի՝ ընդ գինեխառն շիճուկն կաթին . և եթէ ցաւն
լինիցի յոյժ սաստկագոյն , յայնժամ պարտ է փոյթ մեծ
աւնել առ 'ի բարիոք ծածկել , և պահպանել զվշտացեալ
մասունս ախտակիրն , արկեալ 'ի վերայ զպատտառեալ
կամ զայլ ինչ ծածկարան . և այդպէս 'ի բարիոք խնամա-
տարուն պարտ է յուսադիր լինել միշտ , եթէ նոյն ինքն
բնութին կառավարեալ զինքն՝ սաւանայ զապաքինութի
առանց պէտս ունելոյ այլ իմն նպաստից , բնական իմն
լուծմամբ որովայնի , կամ հոսմամբ քրտանց , և միզի ,
կամ Թթախտական արեանն 'ի ռնգայն են :

Բայց գործ մեծ է յայդպիսի դիպուածի քաջ նկատել
զհանգստանա բնութեանն , և ծանօցեալ զհակուսն և
զմիտումն բնութեն , պարտ է նպաստամատոյց լինել նմին
լծա պահանջելոյ հարկի պարագայիցն , 'ի գործ արկանե-
լով զԹմբրեցուցիչ՝ կամ զխաղաղեցուցիչ գեղորայս . քան
զի յայդպիսի դիպուածի եթէ խոհական ընտրանք և
ուշիմութի՝ 'ի գործ արկցին այդպիսի Թմբրագեղք , յա-
ռաջ բերեն զմեծագոյն օգտաւէտութիս , մեղմն զստաւ
կութի և զգժնէուի ցաւոցն , զորս կրէ ախտակիրն . եթէ
զփորձ առցէ որ միանգամ իրիք կշտացաւուէ , անվրէպ
աւնի կրել զնոյն յընթացս կենաց իւրոց՝ այլ ևս երկիցո
և երկցո անգամ . նոյնպէս պարտ է իմանալ ևս վասն
ախտի կոչեցելոյ ռէումաթիզմօ , այսինքն յօգուածացա-
ւութի : Եւրդ՝ 'ի գործ արկանել պարտ է նախ յամենայ-
նում երեկոյի 15 կամ 20 շիթս լաւտանօ լիգուիտօ՝ ար-
կեալ 'ի վերոյ միոյ բաժակի տվորական բնակելոյ , և ըջ
նոյն չափ մարթ է կրկնել ըստ պահանջելոյ հարկին :

Գիտել արժան է , եթէ 'ի դիպուածս ախտիս զյնի
լուծողականացն կամ դատարկման հիւթոցն (որք պար-
տին լինել յոյժ ցանցառակի , և 'ի ստիպել մեծագոյն

հարկի, և այն գէպ 'ի յաւարտս անտին), սովորաբար օգտաւէտ լինի գործածութիւն բաղանեաց. պարտ է մուծանել զախտակիրն 'ի ջերմ բազանիս, կամ թացեալ զբազունդս 'ի մէջ ջերմագին ջրոյ արկանել 'ի վերայ վշտացեալ մասանց ախտակիրս, և զկնի սոցա պարտ է փոյթ մեծ ունել առ 'ի պահպանել զախտակիրն 'ի ցրտոյ, և 'ի խոնաւ օդոյ:

Վասն միւս այլ տեսակի յօգուածացաւութե կոչեցելոյ լամպաճճինէ և շիւթիքս, գիտելի է՝ եթէ վերոյիշեալ գեղորայք և կառավարութիւնք են յոյժ պատշաճողականք, որովհետեւ զուգրնթաց ունին ընդ իւրեանց միշտ զնոյն ցաւ ստատկադոյն, և զգժնեալ: Իսկ Թօռ չիքօղջ անուանեալ տեսակն յօգուածացաւութե, սովորաբար ոչ լինի սաստիկ և ծանր իբրեւ զվերոյիշեալս. ամեն իրի գիւրագոյն ճանապարհաւ մարթ է խնամ ասանել նմա, միայն ջերմագինս պահպանելով զմասունս վշտացեալս՝ այսինքն զպարանոցն. և եթէ երբեմն յայդպիսի գիւրուածի կից լինիցի ընդ ախտիս ջերմութիւն ինչ երեւելի, ևս տաղակութի ինչ, յայնժամ պարտ է կանոնաւորել զախտակիրն զովացուցիչ, և լուծիչ կերակրեղինք, և ք պահանջելոյ սաստկութեն ջերմութեան կամ բորբոքողակա նութե՝ երակ հաստանել:

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Բ .

Յազաֆս ախտի իւլեցելոյ Խէռամիլիպն գոծնիտ, այսինքն երկրաբան յօդուածացաւութի:

Բնդ ախտիս այսմիկ հաղիւ ուրեք զուգրնթաց լինի ջերմութի ինչ երեւելի. հասարակօրէն գոյանայ ախտս 'ի վերայ մասանց ինչ մարմնոյ, որպէս 'ի վերայ թիկանց կմ ուսոց, պարանոցի, կմ երիկամանց, ևն. նշանք այսուցից և բորբոքմանն յոյժ սակաւ կամ ոչ բնաւ երբեք 'ի վեր երեւին 'ի վշտացեալ մասունս յայտմ գիւրուածի: Ենթաւ կայ այսր ախտի են մանաւանդ ծերունիք, յորս սովորաբար լինի յոյժ գժնեայ, և բազում անգամ ևս անբուժելի. 'ի գիւրուածս ինչ գէպ լինի ուրեք ուրեք՝ զի ախտակիրն անկեալ գնի զրկեալ 'ի շարժմանէ ամենայն անգամոց, և ժամանեալ 'ի յետին աստիճան նիհարուի, և մեղմօրինակ տենգի. յայնժամ բացայայտակի ծանօթ առնէ մեզ զգուժարուծն ախտաբժարծ հիւլթոց 'ի կուրծս: Բազում անգամ ևս պատահի, եթէ ախտակիրն միայ

գլխովին հաշմանդամ. պատմէ ռօթ հեղինակն, եթէ ա-
կանատես լեալ է կաշկանդման միանանց ձեռաց և բազ-
կի՝ մինչև բառնալ շարժականութեն յօգուածոց, և ար-
մելան :

Յաղագի Գաբմանաբարութից և Դեղորեից Երկաբա-
յօդուածացասունից :

'Ի գիպուածս այսորիկ ախտի գրեթէ միշտ յամենայն
նուագս պարտ է 'ի գործ արկանել զնոյն գարմանս և
զննամոս, զորոց գրեցաք 'ի վեր անդր 'ի գիպուածի ախ-
տին կոչեցելոյ՝ ռեումատիզմոս արեւթօ. կերակրոյն պարտ
է լինել զովացուցիչ և կակղացուցիչ, պատրաստեալ մա-
նաւանդ յուտեղեաց՝ որք ունին զաճողական զօրութիւն .
զորօրինակ շորն, խնձորն, հաղարջն եփեալ կաթամբ են,
որք են կերակուրք յոյժ պատշաճողականք 'ի գիպուածս
ախտին : Այս և առպութիւն հեղինակն, եթէ շիճուկն
կաթին ևս անժրէպ է յոյժ պատշաճական՝ կերակուր, 'ի
ձեռն որոյ գործածութեն ասէ լեալ տկանատես ապաքի-
նութն բազում ախտակրաց. նշխարէս օգտաւէտ է 'ի գի-
պուածս ախտին քուէմօս տի թառթառօ, զոր պարտ է
'ի գործ արկանել յաւուրս բազումս ջրով ամէնայն, որ
մեղմէ մասնաւորապէս զցաւս յօգուածոց, և յառաջ բե-
րէ զբազում օգտաւէտ ներգործութիւն, մանաւանդ եթէ
յաւելցի 'ի վերայ սակաւ ինչ կօմմա տի կուտեալքօ, որ-
պէս գրեցաք 'ի վեր անդր, կամ փոքրիկ գրգալիւ արձոյ՝
թինթուռա վօլաթիլէ տի կօմմա տի կուտեալքօ, պատ-
րաստեալ բաժակ մի շիճկաւ գինեխառն կաթին. և ըզ-
ջափս զայս պարտ է 'ի կիր առնուլ երկիցս յաւուրն,
ցորքան մնայ ախտակիրն 'ի մահճի, և 'ի գործածութիւն
այսր գեղորեից պարտ է յարատեւել աւուրս ութ, կամ
ևս առաւել, նկատեալ զպարագայս նուազուն ցաւոցն,
և կարողութն ախտակիրն. բայց պարտ է միջահատել
յաւուրս ինչ, և յետ այնորիկ վերատին 'ի գործ արկանել
Եւ ընդ գործածութեն այսր գեղոր պարտ է միանգա-
մայն 'ի վերայ վշտացեալ մասանցն զնել զողորուկս կամ
զվէշիքաթօռիօ, և կամ զճերմագին սպիղանիս, որոց գոր-
ծածութին բազում անգամ լինի շահարեր առաւել քան
զողորուկս, և զվէշիքաթօռիօն : Պատմէ վերոյիշեալ հե-
ղինակն, եթէ անանատես լեալ է օգտաւէտութն իրիք
սպեղանուց պատրաստելոյ կարամիլութով, և եգիւլոյ 'ի վե-
րայ ցաւազնեալ մասանց 'ի գիպուածս ստատկազին ցա-

այսորիկ ակառի . նոյնպէս վկայէ գոլ օգտաւէտ ևս
Թինիքուռա աի քանթառեւլլա , զոր պարտ է նոյնպէս օ-
ծանել 'ի վերայ վտաքեալ մասանց :

Գիտել արժան է , զի եթէ գործածուած այսոցիկ գե-
ղորէից ակառակիրն ոչ յառաջ գիմեացէ 'ի լաւ անգր , ոչ
է պարտ իսկ և իսկ հատանել զոյս , այլ յարատեւել պարտ
է 'ի գործածուածի : Երկարատեւ յօգուածացաւուիս այս
ունի նմանակցութիւն ընդ ակառին կոչելոյ՝ կօթթա , այս-
ինքն ոտնառութի , սմին իրի մարթ է ևս 'ի գործ արկա-
նել զգեղորայս ինչ արաշաճականս և սեպհականս նմին
ակառի . եթէ ակառակիրն ունիցի զբաւական կարողութի ,
օգտաւէտ է նաեւ գործածութի բազանեաց , և ջերմագին
ջուրց վտակելոց 'ի ծծմբանիւթ հանքաց . մանաւանդ
եթէ զուգընթաց լինիցի ընդ ակառիս ևս ակառն կոչեցեալ
սքօռպութիք : Իսկ եթէ ակառ այս պատշառեալ իցէ
յարգելականութենէ իրիք սովորական ծորման հիւթոց ,
յայնժամ յաւալ քան զան զամենայն ինչ պարտ է փոթ
մեծ ունելառ 'ի գրգռել և շարժել զհոսութիւն կամ զթու-
րութիւն զայն սովորական . որ եթէ լինիցի , մարթ է անվերայ
ակն ունել ապաքինութե առանց պէտա ունելոյ այլ ինչ
գեղորէից :

Դարձեալ , օգտաւէտ է 'ի գիպուածս յայն գործա-
ծութին բուսականաց , որպիսի են՝ սպիտակ մանանեխն ,
Թոփօքի բալուսթուէն . զոր պարտ է պատրաստել ար-
կեալ 'ի մի բաժակ գինի կամ 'ի ջուր . նոյնպէս շահա-
ւէտ է գործածութին վայրենի բազեղան , որ ասի ըստ իտ՝
էտեռա թէռուէսթուէ , երիցկի , և այլ նման դառնահամ
բուսաց . բայց սակայն 'ի գործածութի այսոցիկ բուսա-
կանաց պարտ է յարատեւել որքան մարթ իցէ՝ ժամանակս
յերկարաձիգս , ապա թէ ոչ՝ բազում անգամ լինի վայ-
րապար և անօգուտ :

'ի գիպուածս ակառիս պատշաճական են նաեւ կիզողա-
կան գեղորայքն . եթէ ցաւն 'ի վեր երևեսցի 'ի թիկունս
կամ յուսս , պարտ է կիզողականացն լինել 'ի բազկի . իսկ
եթէ ցաւն իցէ 'ի մէջս , յայնժամ պարտ է 'ի վար արկա-
նել զկիզողական գեղորայս 'ի սրունո , կամ յազգերոս :
Բայց գիտել արժան է , զի ակառ այս հատարակօրէն լինի
խառն ընդ սքօռպութիքս ակառի , ուստի և օգտաւէտ է
գործածութին գեղորէից՝ օրք են բնութիւն դառն , և մի-
անգամայն լուծիչ . սմին իրի քաջ նկատեալ զբնութիւն
ակառակիրն , մարթ է 'ի գործ արկանել զյետադայ գեղո-
րայս : Ա՛ռ մի ունկի՝ ազնուագոյն քինա քինա , և կէս

ունկին ընտրագոյն ռապառապառօ . և փոշի արարեալ արկ
'ի մէջ բաւականաչափ գինւոյ . և 'ի գործ արկ երկու
կամ երեք բաժակս յաւաւրն , հայեցեալ բարիորդ 'ի պա-
րագայս լուծման որովայնին . իսկ եթէ գործածութիւնն
քինա քինայի սոսկապէս զօրեացէ ը բաւականին 'ի լու-
ծութեն որովայնի , յայնժամ պարտ է 'ի բաց թողնուլը
ռապառապառօն :

Հուսկ յետոյ գիտելի է , եթէ ցաւքն այսորիկ երկա-
րատե յօգուածացաւութե՝ բազում անգամ գուշակեն
զախան գապգիական . վասն որոյ յայսմ գիպուածի յոր-
ժամ չիցէ հնարաւոր այլապէս ստանալ զապաքինութիւն ,
անվրէպ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութիւն
անգիւս պատրաստեալ գեղորէից : Դարձեալ , 'ի գիպու-
ածս ախտիս բազում անգամ օգտաւէտ լինի գործածութի
բազմեանաց ցրտագին ջրով , մանաւանդ եթէ ջուրն լինիցի
աղէհամ . նոյնպէս օգտաւէտ է չքիլ 'ի դոստանս ձիով
կամ 'ի հետիոտս :

Յաղափս օգտաւէտ նպաստից , զորս պարտ է 'ի գործ ար-
կանել ըմբռնելոյ ախտիս :

Ինչմիջ , որք ենթակայ են ստեպ ստեպ վերադարձման
այսորիկ տեսակի յօգուածացաւութեան . փոյթ մեծ ու-
նել պարտին առ 'ի բնակիլ 'ի տեղիս վիճակեալս ջերմ և
չոր օդոց , և անձնապահ լինել որքան մարմ իցէ 'ի գիշե-
րային օդոյ , 'ի խոնավութէ ոտից , և 'ի լմացեալ զգես-
տուց . պարտ է նոցա զգենուլ բազում հանգիւրձն , մա-
նաւանդ կրել զատուեայ ինչ բաձկոն 'ի վերայ մերկ մար-
մնոյ : Կերակրոցն պարտ է լինել բարձր կանոնաւո-
րեալ , քաղցրայինք , և թեթեւ և գիւրամարսելիք , ևս
այլն ամենայն , որք պատշաճին 'ի գիպուածս ախտին կո-
չիցելոյ կօթթա :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Լ Ե .

Յաղագս ԽԻԿԻ ԽԵԼԵԼԵՂ՝ ԽԵԼԽԱ , որ ըստ ԲԵԼԱԽԻ
յօդացաւորութի :

Լիստա այս ունի զերկեակ տեսակս , մին առի ԿՅԹԹԱ
ՌԵԿՕՂԱՌԵ , այսինքն յօգացաւորութի կանոնաւորեալ . և
միւսն՝ ԿՅԹԹԱ ՌԻՍԱԿԻԹԱ կամ ԽՌԱԵԿՕՂԱՌԵ , այսինքն
յօգացաւորութի անկանոն կամ վերագործեալ :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Ա .

Յաղագս Խանոնաւորեալ յօդացաւորութի :

Լիստա այս 'ի մէջ ամենայն ախտից առաւել բացայ
յայտակի ծանօթ առնէ մեզ զվերիպակս և զպակասութի
գեղորդից , և զօգտաւէտութի բարեխառնութի , և ար
հեստի . շուայտութին և անգործութին են սեպհական
սկիզբն և աղբերակն այսորիկ ախտի . վասն այսորիկ ա
պահովագոյն միջոց 'ի ձեռն որոյ մարթ է անձնապահ լի
նել յախտէս , է վարել զգործունեայ և սթափ կեանս ,
և վայելել 'ի բարեխառնութեան :

Յաղագս պարճառաց այսորիկ ԽԻԿԻ :

(Ը) Էպէտե անգործութին և անբարեխառնութին են
գլխաւոր և սկզբնական պատճառք այսորիկ ախտի յօգ
ցաւորութի , բայց են և այլ բազում ինչ ինչ պատճառք ,
յորոց մարթ է յառաջ գալ , որպիսի են անխօնջ և ան
պայման պարապումն յընթերցանուն , յաճախ գործա
ծութի թթու և բարկ հեղանիւթոց , հսկումն , տխրու
թին կամ ճնշումն ոգւոյ , արգելումն կամ պակասութի
իրիք սովորական թորման կամ հոսման . զորօրինակ բոլ
րապէս ԽԻԿԻ , արտաշնչութեան մարմնոյ , գաշտանի , ևն :
Անգործութին , շուայտութին , ոգիաւար հեղանիւթքն ,
անկարգ կանանցաբարոյութին՝ են առաւել սովորական
պատճառք այսորիկ ախտի :

Գլխակէն է, եթէ տխտտ այս միօրինակ գտանի յերկ տասարդս, ևս 'ի կանայս, թէպէտ և յոյժ ցանցառակի. բայց կանայք ամուլք, և որոց արգելեալ է հոսումն տեւատեսական արեսն՝ են 'ի հասարակի ենթակայ այսմ տխտի. նոյնպէս միլամաղձոտք, և որոց տիրապետէ առաւել ակտն թթախոտական՝ են ենթակայ ակտիս. դարձեալ, կարէ ակտտ այս տարափոխիլ ժառանգապէս, այսինքն անցանել 'ի սերունդս: Ախտտ այս հասարակօրէն 'ի վեր երեւի յոտտ, և յայնժամ կոչի՝ բոտակուա, կամ կօթթա տի բիէտի, այսինքն ոանառուի. և երբեմն յարձակի 'ի ծունգա, և կոչի՝ կօնակուա. և ուրեք ուրեք գոյանայ 'ի ձեռա, և յայնժամ յորջորջի բիռակուա, կամ կօթթա ալլէ մանի, այսինքն ձեռնառութիւն: Հուակ յետոյ յորժամ 'ի վեր երեւի 'ի ծագն ազգեր, ևս 'ի գագաթան ոսկերն կոչեցելոյ իսքիօ, և 'ի մերձագիր մատուան, որք չընպատեն զայն ոսկր, յայնժամ կոչի՝ շիւթիքա. նոյնպէս յօգուածք անցից արգանդի որ ասի՝ կուտինա, և ձգանք նորին են սեպհական բնակարան այստրիկ ակտի:

Յազագս նշանայ այսորիկ ակտի:

'Ի հասարակի նշանք այսորիկ ակտի են անմարտելն, թմբուի, փուքն, թեթեալին ցաւք զլիւոյ, առդակութիւն, և երբեմն ևս փոխումն. ակտակերն զգայ զթուլութիւն, և զքումն. սովորաբար կրէ զցաւ ինչ 'ի մէջս, և զգայ յանձին զոյգ ընդ ցաւոյն միանգամայն ևս ցըրտութիւն, որպէս սովոր է պատճառիլ յընդերկար շափմանէ սառնամած ջուրց. բազում անգամ արտապայման իմն աճի ակորժակն ակտակրիս, և զկնի երկուց կմ երկց աւուրց սատականայ յանչափս, և զգայ ակտակերն զցաւ ինչ թեթե 'ի միգարանն, և հուակ յետոյ 'ի վերայ յարձակի նմա ակամայ իմն հոսումն արտասուաց. և այլ գոգիկ նշանք բազում անգամ են յոյժ գժնեայ, և գուժարեք. մանաւանդ եթէ զուգընթաց լինի ընդ նոսին և բորբոքումն ինչ:

Գլխակէ արժան է, եթէ չհանրապէս խօսելով, սատակութիւն այսորիկ ակտի զուգակշռի ընդ տենդի, որ զուգընթաց լինի ընդ նմին. սմին իրի եթէ տենդն կամ ջերմութիւն լինիցի սուր և սակաւաթեւ, նշանակ է թեթեութեան ակտին. բայց ընդ հակառակն՝ եթէ լինիցի յարտեւ, յամր և մեղմ, յայնժամ գուշակ է յերկարաբգութեան ակտիս:

Ախտ այս հասարակօրէն բացայայտի և ծագի 'ի դար-
նանային եղանակի, կամ 'ի սկզբան ձմերան յետագայ
պայմանաւ : Երկու կամ երեք ժամաւ զինի հասարակ
գիշերոյ՝ փոտակիրն զգայ զցաւ ինչ յանկարծահաս 'ի
բժամատան ոտին կմ' ձեռաց . երբեմն 'ի կրունկն , երբեմն
ևս յորդն՝ որ խառնէրէն ամի քաղիլէա , կամ 'ի թամբն
սրունից . և ընդ այսմ ցաւոյ միանգամայն զգայ յանձին
զգացումն ինչ ցուրտ նման զգացմանն , զոր սովորաբար
զգայ իւրաքանչիւր որ 'ի հեղուլ անդ զմուր ցրտագոյն 'ի
վերայ վշտացեալ մասանց , և զգացումն այս յարտուե-
լստ աստիճանի տենդին . և յետ այնպիսի իսկ և իսկ ցաւա
այս աճի , և միևալ հաստատի 'ի պատուածո ոտից , և
յայնժամ փոտակիրն նեղի անհնարինս բազմակերպ ցա-
ւովք , և համարի կիզեալ և տոչորեալ ոտիցն , եթէ կա
մեացի կոխել յակամայս , կամ եթէ որ հպեացի 'ի նա
չօշափմամբ ևն : Հուսկ յետոյ այնքան սաստկանայ զայս
բացումն վշտացեալ մասին , մինչև փոտակիրն ոչ ևս կա-
րէ տոկալ փոքու իմիջ չօշափման . և ոչ իսկ գնալոյ ու-
րկք մերձ իւրոյ սենեկի . և զայս օրինակ սաստկութիւն
ցաւոցն կրէ մինչև յընթացս չկ ժամուց զինի սկսանելոյ
չերմութեա . և վշտացեալ մասն փոտակիրն սկսանի այս-
նուլ , և կարմրեալ . յորում և 'ի վեր երեւի խոնաւուի
կմ' քիրան ինչ թեթեւագին . և գէպ յառաւօտեան պահ
'ի քուն լինի փոտակիրն , և 'ի վերայ գայ նորա քիրան
ինչ չափաւոր . ահա ըստ այսմ օրինակի սպառի առտջին
բորբոքումն այսորիկ փոտի , որ և յարտուեալ մնայ ա-
ռաւել կամ նուազ ըստ հասակի , ըստ կարողուն և ըստ
որամագրութե փոտակիրն :

'ի գիպուածո փոտի՝ հիւանդն սովորաբար յերեկոյ-
եան պահու գտանի միշտ 'ի վիճակ յոռեգոյն . և յառա-
ւօտեան պահու՝ 'ի բարեգոյնն . և հասարակօրէն խօսե-
լով , բորբոքումն այս օր քան զօր նուաղի , և փոքն ըզ-
վախճան առնու ճանապարհաւ նպաստից իրիջ արտաշն-
չութե մարմնոյ , զորօրինակ միզի , քրտանց , կամ այլ ինչ
դասարկման , յընթացս քանի ինչ աւուրց , կամ շարա-
ւութե , և կամ յընթացս քանի ինչ ամոնց , ըստ պարա-
գայից կազմուածոց մարմնոյ և չափու հասակի փոտե-
կրին . եթէ փոտակիրն իցէ երիտասարդ , և վիճակեալ
առողջարար կազմուածոյ , յարտուե փոքն մինչև ցլկ
աւուրս . եթէ իցէ ուժաթափ և ծերունի , յարտուե
չքանի ինչ ամիսս . և 'ի հասարակի խօսելով , չիք ինչ
պայմանեալ սահման յարտուածն այսորիկ փոտի . եթէ

տխտա այս լինիցի հնազեալ, ցաւքն յարատեւն և դադաւ
րին գիւրաւ և 'ի սուղ ժամանակի . քանզի 'ի հնանալ
այսորիկ ախտի, նուազի նորա ուժգնութիւն, և բազում
անգամ ևս բայեալ լինին այսուցքն իւրովի, յորմէ և
ծորին արտաքս ախտարծարծ հիւժքն :

Գիտե՛լի է աստէն, եթէ ըմբռնեալքն այսու ախտիւ
լինին ենթակայ ձգւումանց, փքոյ, և պնդութե՛ն որովայ
նի, թթախտութե՛ն և այրեցողութե՛ն միզի ևն . եթէ ախտս
այս իցէ ժառանգական, կամ յոյժ հնազոյն, ժովորա
բար լինի անբուժելի : Եթէ յաւալ եկեալ իցէ 'ի պա
տահական ինչ պատճառէ, և գեռածին, յայնժամ լինի
գժուարաբուժելի : Դարձեալ գիտե՛լի է, եթէ 'ի գիպ
ուածի՛ յորում յօգացաւուին 'ի վերայ դայ, կամ զհեռ
գայ իրիք ախտի, զորօրինակ ջրգոգութե՛ն, շնչարգելութե՛ն,
և քառօրեայ սենգի, յայնժամ լինի անմշտս և գիւրա
բուժելի . քանզի այդորիկ ախտք հարկաւորապէս նպատ
տամատոյց լինին ասպաքինութե՛ն այնորիկ ախտի . մինչ զի
եթէ ոչ կային այսոքիկ ախտք՝ 'ի վերայ հասանէր մեծա
գոյն որոգայթ : Քաջայայտ է ամենայն ումիք, եթէ ա
ւարտն այսորիկ ախտի ոչ է այնքան երկիւղալի . և ընդ
հակառակն՝ յոյժ երկիւղալի և որոգայթաւոր, եթէ ախտս
այս 'ի վերայ յարձակի 'ի գլուխն կամ ընդմտանէ յա
ղինն, և առաւել քան զամենայն տղետալի է այն՝ յոր
ժամ 'ի վեր երեւի յուղեղն, 'ի սիրտն և 'ի փայծաղն . սա
կայն եթէ յընթացս այսոցիկ որոգայթաւոր պատահա
րաց զբրբռի՛ փսխումն ինչ, կմ լուծումն որովայնի, յայն
ժամ չիք այնքան երկիւղ . և բազում անգամ մարթ է 'ի
ձեռն այդպիսի գատարկմանց կամ թորմանց ստանալ զա
պաքինութի՛ն :

Յողափս խնամաբարութիւն և Դեղաբեից այսորիկ ախտի :

Որովհետեւ 'ի գիպուածս այսորիկ ախտի չիք ինչ մաս
նաւոր և ազգու գեղ, ամեն իրի պարտ է ձեռնամուխ լի
նել մեծաւ ժրաշնուութե՛ 'ի բարիոք նկատումն խնամա
արութեանց, զորս պարտ է 'ի գործ արկանել 'ի ժամա
նակի յորս առէ ախտս այս, ևս զկնի գադարման նորին :
Եթէ ախտակիրն իցէ երեսասարգ, և զօրուոր, կերա
կրոցն պարտ է լինել թեթեւ, զովացուցիչ, և լուծիչ . ցոր
քան յարատեւ մնայ ըմբռնումն ախտիս, պարտ է 'ի գոր
արկանել զչիճուկն կաթին կամ չիռօրքս փ քաբելվէն
ուէ գաղջ ջրով . և յաւուրն քանի ինչ անգամ պարտ

մատուցանել նմա սահաւաքանակ արդանակս . որովհետեւ
ծովապահութիւն կամ ժուժկալութիւնն ոչ է վասն այն
պէսի ախտակրի՝ որ իցէ ուժեղ : Իսկ եթէ ախտակրն
իցէ վիճակեալ տկար իմն կազմուածոյ , և սովորեալ իցէ
ժուժկալութե , յայնժամ չէ պարտ նեղել զնա , այլ ար
ժան է թոյլ տալ նմա կալ յարատե յիւրումն սովորա
կան ժուժկալութե , և մատուցանել պարտ է նմա ազ
նուագոյն գինի , կամ այլ զօրաւոր բմութիւն փոքրիկ բա
ժակաւ . նոյնպէս պատշաճ է յայնմ գիպուածի գինե
խառն շիճուկն կաթին , որ շարժէ և գրգռէ զարտաշն
չութիւն մարմնոյ առանց բնաւ պատճառելոյ ջերմութիւն
ինչ . օգտաւէտագոյն ևս լինի , եթէ յաւելցի 'ի վերայ շի
ճուկի կաթին սալ վալթիլէ օլիօզօ , կամ սթիւթօ տի
քօուսօ տի չէսվօ . իւրաքանչիւրոցն չափու քանակունն
պարտ է լինել փոքրիկ գրգալ ինչ սրճոյ՝ 'ի մի բաժակ
շիճուկի կաթին , զորս պարտ է կրկնել երկիցս յաւուրն :
Դարձեալ , յոյժ յարմարական և շահաւէտ է՝ ցորքան
մնայ ախտակրն 'ի մահճի , մատուցանել նմա փոքրիկ
գրգալ ինչ սրճոյ թինթուռա վօլթիլէ տի կուանպքօ
'ի մի բաժակ ջերմ շիճուկի կաթին , և դեզս այս ունի
զմանաւոր իմն գործունէութիւն առ 'ի գրգռել զարտաշն
չութիւնս 'ի գիշերի . որովհետեւ 'ի գիպուածս ախտիս
առաւել ազդու և ապահով ճանապարհ՝ որով մարթ է
նպաստամատոյց լինել ախտակրին , է գրգռելն և շարժելն
զարտաշնչութի մարմնոյ . ուստի և զայսմանէ եեթ պարտ
է փոյթ մեծ ունել , և պարտ է միանգամայն պատատել
զոտս և զարունս մուշտակաւ , կամ այլ ինչ ասուեղէն բլբ
գեստիւբ . և թողուլ մնալ ցութ կամ ցտանն աւուրս .
երբեմն ևս ցերկու կամ ցերին շաքաթս , կամ ևս ընդեր
կար ըստ յարատեութե ցաւոց . վկայեն հեղինակքն եթէ
'ի մէջ արտաքին գեղորէից , զորս պարտ է 'ի վար արկա
նել 'ի գիպուածս յայս , չիք ինչ առաւել շահաւէտագոյն
գարման առ 'ի մեղմել զտրորոցումն և զայտուցն քան ըզ
գործածութիւն գեղման կամ քրգոյ , որում պարտ է լի
նել գլեալ , և թանձրախիտ :

Դարձեալ , պարտ է ախտակրիս՝ ցորքան յարատե
ըմբռնումն ախտին , վայելել 'ի մեծի անգորրսւն , եթէ
ըստ մարմնոյ , և եթէ ըստ հոգւոյ . հրաժարիլ պարտ է
յամենակերպ իրաց , որք նեղին և զայտագնեն զոգի , և
յամենայն արտաքին դրից սպեղանեաց , որք պատճառեն
զանդրագործումն ախտի յօգացուութե : 'ի գիպուածս
ախտիս երակ հատաննելն , և լուծողականքն ոչ են բնաւ

ի գործ արկանելի՝ բայց եթէ սակա մեծագոյն իմն հարկի, և այն ևս մեծաւ զգուշութիւն. քանզի ըստ վայելելոյ հեղինակաց՝ անթիւ անկարգութիւնք զհետ գան յայդմանէ, եթէ ոչ ՚ի կիր արկանելոյ ՚ի պատշաճագոյն վայրկեանի, այսինքն ՚ի սկզբան ախտին, և այն յանձինս, որք վիճակեալք են արիւնային և հիւթաւէտ բնութիւն. եթէ ախտակիրն իցէ երկասարգ և ուժեղ, յայնժամ մարմնէ լուծանել զորովայնն ՚ի գործ արկանելով զկակղացութիւն և զլուծիչ գրեկս, զորս պարտ է կրկնել ըստ պահանջելոյ հարկին՝ ցորվայր յարատե մնայ ըմբռնութիւն ախտին :

Գիտելի է, եթէ գտանին բազում միջոցք ՚ի ձեռն որոց մարմն է կարճել զըմբռնութիւն ախտիս, կամ գլխովին հաւանել, և անհետ առնել. բայց ոչ է մարմն ապահով պէս ՚ի գործ արկանել. քանզի գեռ ոչ որք ՚ի գիտնակաւնաց զգործ էառ նոցին անմիտ շահաւէտութիւն, և բազումք յանգէտս և յանզգայշա գործածութիւն այդպիսի գեղորէից զրաւեցան ՚ի կենաց. այլ առաւել ապահով և թիրաց ինչ օգտաւէտ գեղն, զոր մարմն է ՚ի գործ արկանել յայսմ գիպութեան յաստիճան սաստկութիւն և գծնէութիւն ցաւոցն՝ է լաւաւնո լիգուխտն, զոր պարտ է մատուցանել ախտակիրն յերեկոյեան պահաւ յերթալն ՚ի մահիճ 30 կամ 40 շիթս, կամ ևս առաւել, կամ նըւազ ըստ պահանջելոյ սաստկութիւն նշանացն : Դեղս այս մեղմէ զքուս, և անգործացուցանէ զախտակիրն, գրգռէ զարտաշնչութիւնն մարմնոյ, և առթէ զճգանս, որ ըստ խաղականին՝ բռնիղէ :

Յազափս խնամապարտութեանց և Դեղորեից, զորս պարտ է ՚ի վար արիւնել զինի Դիւրանալոյ ախտիս :

() Ետ գազարման ախտիս՝ պարտ է ախտակիրն ՚ի վար արկանել մի կամ երկու չափ թինթուռա ամառա տի առաքառառո, կամ զայլ ինչ ստամբապիւն լուծիչ և գաղնադին գեղս, կամ զարմատս փոշիացուցեալ և լուծեալ ՚ի միջ թեթեւ գինւոյ կամ գարօղոյ, որպիսի են ձէնցիանա, քինա, հանգերձ կինամանիւ, սէրբէնթառիտ վիռ ձինառիախ, կեղևով նարնջոյ ևն. և յայնժամ պարտ է ախտակիրն ըստ իրաց ինչ ծոմապահել, և չափաւորապէս չըջիլ ՚ի զբօսանս ձիով կամ հեռփոստ :

Յաղագս հնարից որով յարի է արգելու զվերադարձումն
տիպի յօրացանակէ :

Պարծ է 'ի գաղարման այս արտի գաանել ինչ ինչ
հնարս , և միջոցս , 'ի ձեռն որոց հնար իցէ խափանել զվե-
րադարձումն կամ զվերակրկնումն այսորիկ արտի , կամ
գեթ մեղմել զգծնէութի նորին : Բայց գիտել արժան է ,
եթէ այսոքիկ միջոցք բնաւ ոչ կարգին 'ի գասս գեղա-
րէից : Պատմէ պուքհան հեղինակն , եթէ տկանատես
լեալ է բազում անգամ բազմաց , որք գործածուք քինա
քինաի և այլ գեղորէից ստանային զապաքննութի , բայց
զինի քանի ինչ ամաց վերագառնայր 'ի նոսա արտն՝ ևս
չարագոյն : Արդ 'ի հասարակի խօսելով , թէպէս գծուա-
լին և վտանգաւոր իմն է արգելուլ զվերադարձումն ար-
տիս 'ի ձեռն գեղորէից , բայց մարթ է թ . իրաց նուազել
զսասակութին , և զգծնէութիւն նորին . և այսմ հնար է
լինել միայն բարեկարգութի կերակրեղինաց , և զբոսա-
նաց . քաջայայտ է ապաքէն , եթէ մարթ է փոխել զխառ-
նուածս մարմնոյ արտակրին 'ի ձեռն պատշաճագոյն իմն
կարգադրութն 'ի կեանս , և այգպէս հնար է գլխովին
արմատաքի իւրել զախտս զայս , միայն թէ չ բաւականին
յարստե . 'ի գործ գնիցին պայմանեալ կանոնադրութիքն
'ի կերակուրս , զորոց ընդերկար ճառեցաք 'ի տեղուղ իւ-
րում : Նոյնպէս պարս է 'ի գործ արկանել զապաւոր
վաստակս ըստ արանելոյ կարողութն արտակրին . և ան-
ուամբս վաստակի խմանամք աստէն զթեթեւ ինչ ձեռնումն ,
'ի ձեռն որոց շարժի քրտն . ահա այդոքիկ երկու միջոցք
են գլխաւոր և առաւել օգտաւէտապէս 'ի գործ արկա-
նելք 'ի փպուլածս արտիս :

Դարձեալ , խրատեմք զարտակրին կանխել ընթերան ,
և ոչ աճապարել իսկ և իսկ զինի ընթերանցն 'ի մահիճս .
արժար է հրաժարիլ յողխաւոր հեղանիւթոց , մանաւանդ
'ի գործածութէ սաստիկ գինւոյ . և 'ի գարնանային և
յաշնանային ժամանակի 'ի գործ արկանել տակաւաշափ
մակնէղեա պիանքա , և ռապառապառ . որոց գործածու-
թիւնն է օգտաւէտագոյն ոչ միայն առ 'ի մաքրել , այլեւ
առ 'ի բանալ և 'ի դրգւել : Ահ մի արամ՝ մակնէղեա
պիանքա , և ձկն կշիւ ցորեան՝ ռապառապառ . փաշխացու-
ցեալ . զորս արկեալ 'ի հեղուկս 'ի մեջ միոյ բաժակի
Ֆիօս տի քամմիլլաի , մասն արտակրին ըմպել միան-
գամ , և զայս չափս կրկնեա միանգամ և երկիցս չ միջոց

երկոտառան ժամուց, եթէ ոչ պատճառեացի մեծ լուծումն որովայնի. և յետ այնորիկ 'ի գործ արեզոմանս գտնապէն ստամոքսային գեղորայս, որպիսի են ինքուզիօնէ աի թանաչէթօ, կամ թռիֆօլիօ բալուստուէ, կմ' ճէնցիանա, կամ ֆիօռ աի քամօմիլլա, կամ պառտանա են: Գիտել արժան է, եթէ պատշաճագոյն ժամանակն յոր արժան է 'ի գործ արկանել ախտակրիս զայստիկ վելոյիչեալ գեղորայս կամ հեզուկս, է ամիսն մարտի, և հոկտեմբերի, յորս պարս է յարասու 'ի գործ արկանել երկու կամ երիս շարաթն երկու բաժանս յաւուրն: Գարձեալ 'ի գիպուածս ախտիս շահաւէտագոյն է գործածութի կիզողականի, և կամ վելլեքաթօփիօ:

Յ Օ Գ Ո Ւ Ա Ծ Բ .

Յողափս երկրորդ փեւսիի յօդաշառութեան, որ ինչի՝ խօնա ախտալիւ, այնիսն անխտն յօդաշառութի, և յաղափս նշանաց նորի:

Դ գիպուածս, յորում յօդացաւութիւն 'ի վեր ելաւ նէ 'ի գլուխն, ցաւն անգամոց գաղարի, այսուցն փաւրտի, և 'ի վեր երեւի գժնեայ ցաւ ինչ գլխոյ՝ զոյգ ունելով ընդ իւր զսաստիկ իմն քնափուի, զպտոյտ գլխոյ, զդանական իմն շարժումն մկանանց մտրմնոյ, և զինչացնորութի. և երբեմն ժամանեալ հասանէ 'ի թոքան, և յայլ մերձադիր մասունս. և յայնժամ զգայ ախտակիրն զսաստիկ իմն ճնշումն, զհազ, և զգժուարանշուի. բազում անգամ ևս պատճառէ զփողացաւութի, զբորբոքումն խցանաց, զթքումն արեան, զթոքաժեւութի, զնշարդելութի, զանձկութի, և զնուազումն, ևն:

'ի գիպուածս, յորում ախտն ժամանէ 'ի ստամոքսն, յայնժամ զգայ ախտակիրն սառտկապէս զտաղակութի, զփախումն, զճարաւ, զվիշտս, և զքաւ ինչ 'ի ծագն ստաւմոքսի կամ մահորովայնի. և գլխովն ուժաւթափ լեալ լքանի: Իսկ եթէ ընդմտանէ 'ի ստորին որովայնն, յայնժամ 'ի վեր երեւի սրտացաւութի, բորբոքումն, և ազգութիմն ցաւ 'ի ստամոքսն, կշտացաւութի, խէթ, երկհամաւ ժեւութի ևն. զգայ միանգամայն ախտակիրն զտաղակութի, զնողկանք, լուծումն որովայնի, և երբեմն ևս զաքիւնախառն փորհալութի, մէզն թանձրացեալ, և գաճալից երբեմն: Եթէ ախտակիրն խցէ անցեալ զաւուրքը, զգայ զվիշտս ախտնդանաց, և զքաւ ինչ միալուն 'ի փո-

յոտին : Գիտել արժան է աստէն , եթէ յոյժ գժուա-
րին իմն է ծանօթութիւն այս անասկի յօգացաւութեան ,
եթէ ոչ գտանիցի զդոյզ ընդ նմա ըմբռնութեան առաջին ան-
ասկի կանոնաւորեալ յօգացաւութիւն :

Յազափո Գարնանաբարութիւնց եւ Դեղորիւնց այս փեսայի յօդա-
ցաւութիւն :

{ } Երժամ անասնեմք զախա յօգացաւութիւն յարձա-
կեալ 'ի գլուխն կամ 'ի կուրծն , հարկ 'ի վերայ կայ
բուռն հարկանել զամենայն հնարաւոր միջոցաց , եւ զհաւ-
րից , եւ փութալ ի ջուցանել զայն 'ի վայր յոտս . ամեն
իրի պարտ է յուղ մնգամ ընկողմանն ջուցանել զախաւ
կիրն 'ի մէջ ջերմ ջրոյ մինչև ցարունս , եւ միանգամայն
պարտ է գնել 'ի ներքանս ոտիցն զսպեղանիս յօրինեալս
'ի չոր թղոյ , եւ 'ի մանանխոյ : Դարձեալ , 'ի գիպուածս
մեծի հարկաւորութե , պարտ է 'ի գործ արկանել զէշի-
քաթօռի , որոյ ներգործութիւն է առաւել ազգու եւ շու-
տաւիոյթ . նոյնպէս օգտաւէտ է գնել զաղբուկս , մանա-
ւանդ 'ի վերայ վշտացեալ մափն մարմնոյ : Պատմէ պուք
հան հեղինակն , եթէ ականատես լեալ է 'ի գիպուածս
ախախ մեծագոյն օգտաւէտութե գաղջ ջրոյ , յոր պարտ
է յաւելուլ եւս ստկաւաքանակ հասարակ օճառ , եւ 'ի
ներքս գնել զոտս ախտակիրն , որոյ գործածութե՞ յօգա-
ցաւութիւն վերնակողման ստորիջանէ յոտս :

Դարձեալ , պարտ է երակ հասանել յոտիցն , եւ 'ի
գործ արկանել զստամոզային ջերմ լուծողականս : Պի-
տոյ է ախտակիրն ձեալ 'ի մահճի , եւ անձնապահ լինել
'ի ցրտոյ , մանաւանդ եթէ 'ի վեր երեւեային նշանք ինչ
բորբոքման : Բայց 'ի գիպուածս , յորում ախտս այս
պաշարէ զստամոքսն , եւ տայ ախտակիրն զգալ զթեթե-
կնչ ցրտութի , յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի
գործածութի ջերմագին քօռախալից . այսինքն գեղորիւնց
որք զօրացուցանեն զսիրան . այսպիսի է ընտրագոյն գի-
նին եւ աջեալ կինամոնիւ , կամ ստկապէս ջուր կինամո-
նի , անանխոյ , եւ օղի , կի՞ գարօղի . Էն : Պարտ է փոյթ
մեծ ունել առ 'ի շարժել զքիրան գործածութե ջերմ
ըմպելեաց : Եթէ ունիցի զգուանս կամ զնոզկանս , եւ
զյօժարուի ինչ 'ի ժայթքել , պարտ է տալ նմա ինքու-
զիօնէ տի քամօմիլլա կամ այլ ինչ գաղջ ըմպելի առ 'ի
գրգռել եւ գիւրացուցանել զժայթքումն :

Իսկ 'ի գիպուածս յորում ախտս այս ընդմտանէ 'ի

փորձաքան, և պատճառէ զլուծումն որովայնի, յայնժամ՝
պարտ է փոյթ ունել առ 'ի արգելուլ զլուծումն որովայ-
նի 'ի ձեռն կակղացուցիչ գեղորէից, որպիսի են՝ առ-
պառպառօ, մաննա, ևն. և միանգամայն 'ի վար արկա-
նել զհնարս առ 'ի քարշել 'ի ստոր կոյս զախտարծարծ
հիւթս. սմին իրի պարտ է մատուցանել նմա զհետեւեալ
փոշիս : Ա՛ռ բոլմէսէ տէլլա քօնթէսսա տի աէնթ, և
էնթաւուէա մինուէ, յիւրաքանչիւրոցն մէն մի տրամ,
զորս խառնեալ ընդ իրերաց բաժանեալ յերկոտասան հա-
ւասարաչափ մատունս, և տուր ախտակրից յիւրաքան-
չիւր երկս ժամն զմի մասն :

Յորժամ ախտս այս յարձակի գէտ յերկամունս,
յորմէ և պատճառի խռովութի կամ ամբոխմուծք 'ի մէջ
ազնաց, և ցաւ ինչ յաւաղենկալ մասունս երկկամանց,
յայնժամ հարկ է առատապէս ըմպել տէքօցիօնէ տի
առաքէ տի ալթէա, և միանգամայն ստածել ջերմագին
ջրով զծագն երկկամանց, և 'ի գործ արկանել զգրեխս
կակղացուցիչս. և յեա այնորիկ պարտ է տալ նմա զգեղ
ինչ մեղմիչ կամ խաղաղիչ : Դուկ եթէ ցաւն լինի յոյժ
սաստիկ և գժնեայ, մարթ է տալ նմա 30 կամ 40 շիթս
լավտանօ լիգուխօ՝ արկեալ 'ի մէջ միոյ բաժակի սովո-
րական ըմպելույ :

Գիտել արժան է աստէն, եթէ որք միանգամ զփորձ
առեալ են այսորիկ ախտի, արարոին մեծապէս զգոյշ լի-
նել յամենակերպ վշտաց, և 'ի ձանձրութեց, որք մար-
թին պատճառել զվերականգնումն ախտիս. այլ նոքա, որք
էնն բնաւ զփորձ առեալ այսորիկ ախտի, բայց ըստ բերե-
լոյ պարագայից կազմուածոյ նոցին, կամ ըստ հանգա-
մանաց վիճակի և վարուց նոցին ենթակայ լինիցին առա-
ջին ըմբռնման, յայնժամ պարտ է փոյթ մեծ ունել 'ի
պահպանել զոտս իւրեանց ջերմագինս և անխոնաւս. և
սովորաբար պարտ է նոցա գնել զոտս 'ի ջուրս ջերմա-
գինս, մանաւանդ յորժամ զգան զցաւ ինչ թեթե 'ի
գլուխն. և յայսպիսի գիպուածի օրէն է միանգամայն
յաւելուլ 'ի վերայ ջրոյ զօճառն հասարակ, որպէս ասա-
ցաք 'ի վեր անդր : Դարձեալ, շահաւետագոյն է յայտմ.
գիպուածի գործածութիւնն շաքարի ընդ ջրոյ բաղա-
ցելոյ :

Գ Լ Ո Ի Խ Ի Ր .

'ի վերայ որովայնալուծութիւնէ կամ փորհարութիւն . զոր իրաւաւորիտ ինքն' փխտութեա, կամ փլուստ փի վիւնտի :

Ի ներքին կողման աղեաց՝ մածեալ կամ ծեփեալ կան յորդ լորձուիք, որք են ստանձային և լարծուն, կարգեչ առ 'ի վայր սահեցուցանել զ'ի ներքեա եղեչ նիւթոն, և միանգամայն պահպանել զաղեա 'ի տափայ, 'ի սուր, յաղի, և 'ի կծու հիւթոց . նմին իրի երբ խանգարին կմք քայլքային այնք լորձուիք . աղիքն խռովեալ թուլանան, յորմէ ծագին բուռն համուելք կամ լուծմուելք այլեւայլ եղանակաւ . վասն որոյ և որոշի ըստ նիւթոյն, որք արտաքս թորին . երբեմն լինի շճկային, երբեմն մալձային, երբեմն խժային, երբեմն որդնային, և երբեմն ևս արիւնային ևն, որպէս տեսցի ստորև :

Պապճառք որովայնալուծութիւնէ կամ փորհարութիւն :

Որովայնալուծութին ծագի կամ յառաջանայ յայնմ ամենայնէ, որք հրապուրեն և բունագատեն զթեւը և զեքակս փորտեալ կամ աղեաց, որպիսի են՝ մաղձային և խժային շոգիքն, և կուտակեալ ստամոքային և խթիչ հիւթքն . և ևս այն ամենայն, որք աճեցուցանեն զգգայունական շարժումն և զգրգիւ աղեաց . որպէս շատ ուտելն զհասունացեալ պտուղս, զսունկս, զսեխ, զմեղրապուշ, զվարունգ, ևն : Մարթ է ևս յառաջ գալ 'ի խմորմանէ կերակրոց, 'ի ճճեաց, 'ի տափայ հիւթոց, 'ի սուր մաղձէ, 'ի պանկրասական հիւթոց, յուժգին լուծողական դեղորեից, 'ի գժուարամարսելի կերակրոց, յոգիաւոր հեղանիւթից, 'ի թիւնաւոր իրաց, 'ի գլուգլիչ և 'ի զայրացուցիչ գեղորեից, 'ի ջրոյ, 'ի յարգելմանէ արտաշնչութե մարմնոյ, 'ի խցմանէ մետէնարական մասնաց, յերկարատե հիւանդութէ, 'ի տկարութէ ջգաց և փորտեաց, 'ի գժուար ծագմանէ տառամանց : Այլե բազում անգամ պատճառի փորհարութիւնս այս 'ի բողբոջմանէ ստորին որովայնի և արգանդի . և յայլ բողբոջիչ ախտից : Յաւելուլ մարթ է 'ի վերայ այսոցիկ պատճառաց և գլխ .

առ-թի կլիմայից և զանազան խառնու-թի օգոց երկրին՝ յարում բնակին :

Նշան + որովայնալուծութիւնէ խմ փորհարութիւնէ :

Հասարակօրէն զուգընթաց լինին ըտու-թի, ճնշումն աղեաց , անխորժակութի կերակրոց , այտու-թի և կանջիւն փորժանաց , խառնութի որովայնի , թեթեւ ինչ նոզկանք , և ցաւ 'ի փորժանի , և ստէպ ստէպ մղանք 'ի գասարկել զորովայնի , և երբեմն ևս խիթ երաստանի , որ ասի՝ թէնէզմո : Զարկ բազկին երբեմն լինի ընդհատ : Մէզն սովորաբար լինի թանձր և սակաւաքանակ . մորթն մարմնոյ ցամաք . գէմքն աժգոյն . գոգոջ ջու-թի սրունից , ապքութի ոտից , թօթափու-թի հերաց : Նմանապէս զուգընթաց լինի ընդ սմա ջերմութի , նուազութի , և հիւծութի , և ըստ յերկարելոյ լուծմանն առաւելու և տկարութիւն :

Հուսկ յետոյ եթէ ոչ բարիոք խնամ՝ տարցի , փսխարի 'ի ջրգողութի , կամ 'ի նեխութի , և երբեմն ևս 'ի վերայ դայ բորբոքութի և սուր ցաւ փորժանաց հանգերմ փսխմամբ , և հեծկլտանք , որ է նշան քաղցկեղային , և մահահրաւեր : Բայց 'ի գիշարութի՝ յորում որովայնալուծութիւն լինի ինքնեկ 'ի բնուստ շարժեալ , յայնժամ ոչ է այնքան վտանգաւոր , և ոչ է պիտոյ նպաստ գեղորէից . այլ մանաւանդ բազում անգամ լինի օգտակար ինչ հոսութի . վասնորոյ և չէ՛ պարտաւոր գելուլ զայն , բայց եթէ յորժամ մնացել ընդ երկար ժամանակ , և տկարացի հիւանդն երեւելապէս :

Յազգս մանաւոր նշանաց ազգի ազգի որովայնալուծութիւն . և յազգս խնամաբարութիւն . նոյնի :

284

{ Երբժամ հոսութի կամ լուծութի որովայնի պատճառի 'ի մաղձէ , յայնժամ ասի յիսալացոյ՝ ախուռեալ պիլիօղա . որոյ նշանքն են գառնութիւն բերանոյ , նոզկանք սրտի , թուլութիւն փորժանաց , կանաչութի կղզւա-նոց , սաստիկ ցաւն աղեաց , և ասորին որովայնի , և գրգռութիւն ընդդէ . և գեղորայքն են՝ խաշուն թամարին . սիւի , շիճուկն կաթին , սակաւաքանակ քւէմօս օր թաւ :

Թառօն, և հասունացեալ պտուղքն, և ևս գրեխն որ,
պատրաստեալ իցէ գաղջ ջրով խառն ընդ օստիմէլէի կմփ
շիճուկի կաթին :

Դ.

Եթէ որովայնալուծուին պատճառեալ իցէ 'ի ճճնաց
կամ յորդանց, յայնժամ կոչի՝ տիառուէա վէճմինօղա .
որոյ նշանքն են՝ յորդ հոսումն որովայնի, զազրահոտու-
թին կղկղանաց, հանդերձ գորշագոյն գրտիւ, վրդովումն
սաորին որովայնի, արտելումն ճճնաց կամ որդանց 'ի
ստորուստ, որոյ ոմանք են կենգանի, և ոմանք մեռեալ
կամ նեխեալ, Եւ գեղորայքն են՝ բօլվէռէ տի ստանեօ,
օլիօ տի բալմաքուիթէ, և լուծողականքն պատրաստեալք
խաշնդեղիւ, և քալօմէլանօիւ . և յետ այսոցիկ օրէն է
տալ հիւանդին զջուրն կրոյ՝ միայնակ, և կամ խառնեալ
սակաւ ինչ խաշնդեղ . որով զօրանան աղիքն և արգելա-
նի վերստին ծնունդն որդանց :

Ե.

Յորժամ հոսումն որովայնի յառաջ գայ 'ի ցրտոյ կմփ
յարգելականութէ արտաշնչութէ մարմնոյ, յայնժամ
կոչի՝ տիառուէա տիէռօղա . որոյ նշանքն են՝ առատօրէն
հոսումն որովայնի զօրէն ջրոյ, ցամաքութին մորթոյ
մարմնոյն, սաստկուի ցաւոց աղեաց, արտաքսումն ստէպ
ստէպ սիւրոց, ուժգնութին ծարաւոյ, պակասութին մի-
զի, ձգտումն որովայնի, կիզումն երաստանի, ևն . և գե-
ղորայքն են՝ թրմոցն սամպուքօի, բօլվէռէ տի տօվէռ,
էմօւլսիօնէ առասպիքա, յաւելլով 'ի նոյն ցորենաչափ
ալիօն, կամ թիւրակէս ևն :

Զ.

Եթէ որովայնալուծուին պատճառեալ իցէ 'ի խժային
գողորշեաց կամ 'ի մազձային շողեաց, յայնժամ կոչի՝
տիառուէա մուքօղա . որոյ նշանքն են յորդառատ հո-
սումն սոսնձային հիւթոց, այտումն և ձգսումն որովայնի,
արտաքսումն սիւրոց, ցաւն աղեաց, թոււումն փորտեաց .
հիւթքն՝ որք ստէպ ստէպ արտաթարին 'ի ստորուստ,
երբեմն լինին գեղին հարեալ 'ի գոյն մոխրոյ, երբեմն
ջրային և ջերմ . երբեմն մածուցիկ և անհող . երբեմն

ցուրտ և սպիտակ, և երբեմն ևս սպիտակ և մրրալից. նաև երբեմն են կանաչագոյն և զազրահոտ, և երբեմն մաագոյն և անհոտ: Յաւն՝ որպէս և ջերմութիւն երբեմն լինին սասաիկ, և երբեմն թեթեւ. հոսակ յետոյ եթէ ոչ բարիոք խնամ տալցի, գլխովին համաձայնի ըստ մասին նշանացն ախտին կոչեցելոյ՝ ֆէպպուէ լէնթա նէռվոզա. զորմէ խօսեցաք ՚ի տեղւոյ իւրում, և դեղորայքն այսուրիկ հոսման են՝ արմատն առնիքաի, և սօլուցիօնի տի կօմմա առապիքա:

Է.

Եթէ որովայնալուծութիւն պատճառի ՚ի խթիչ և ՚ի սաստիկ լուծողական դեղորէից, ՚ի մազէ, ՚ի թունից, և յայլ մնասակար հիւթոց, յայնժամ կոչի՝ տիառուէա կաթթուիքա. որոյ նշանքն են՝ առատօրէն հոսումն մազի և մազասի, սաստիկութիւն ծարաւոյ և ցաւոյ, խէթն սրբաւնի, ձգտումն փորոտեաց, նողկանք ստամոքսի, ժայթքումն, ձգտումն, ևն. և դեղորայքն են խաշուն երիցկի, կամ չայի, խաշնդեղն, և իրէքպըռանա, որ ոչ միայն մաքրէ զստամոքսն, այլ մանդամայն ապա ստամոքսին զմանաւոր իմն ոյժ, և զօգնութիւն, որով զօրացեալ արտաքս վանէ զմնաստիկար նիւթս, և զմնացեալս յանմարտողութիւն: Քսան և չորս կշիռ ցորեան իրէքպըռաւան չափ է բարիոք և բաւական առ ՚ի արտադրել զայսոսիկ ներգործութիւն. մի կամ երկու աւուրք զինի մխտղականի՝ օրէն է տալ հիւանդին կէս տրամ կամ 40 ցորեան խաշնդեղ. զոր և պարս է կրկնել երկու կմ երեք անգամ, մինչև ցգազարիլ հոսման որովայնի.

՚ի դիպուածս, յորում հոսումն որովայնի ծագի ՚ի սաստիկ լուծողական դեղորէից և ՚ի թիւնաւոր նիւթոց մաեղոյ ՚ի ստամոքսն, յայնժամ օրէն է ախտակրն լուսել առատօրէն պէվանտա տիլուէնթէ, այսինքն գեղ հեղեղիչ. որպիսի են՝ էմուլսիօնէ առապիքա, դազ կաթն, իւղն նշոյ կամ ձիթապտոյ, ևն: Եւ ՚ի վախճանի մարթ է ևս տալ սահաւաչափ լուտանօ լիգուիտօ, կամ արամաչափ տիապքօռտիօ առ ՚ի խաղաղել զղայրացումն աղեաց:

Գ.

Եթէ հոսումն որովայնի իցէ արիւնաշաղախ, յայնժամ կոչի տիառուէա քուռէնթա, որոյ գեղորայքն են՝ Թրոնցն խաշնդեղի, կամ քասքառիլիտի, և յաւերուչ պարս է՝ ի վերայ նոցա ցորեան մի կամ երկու ալլումէ :

Դ.

Յորժամ որովայնալուծուին յառաջ գայ յուժեղութե և ի բռնադատութե, որ պատճառի յարգելահանութենէ իրիք սովորական հոսման, որպիսի են հոսումն Թանչից, դաշտանի, ևն, յայնժամ ասի՝ տիառուէա սթէնիքա . որոյ գեղ է երակահատութի, և ի չլինել այսմ կարելի, հարկ է հինգ կամ եօթն տղրուկս գնել ի վերայ երաստանի, և փութալ զամենայն յարմարագոյն հնարս ի վար արկանել իսկ և իսկ ի նոյն ժամանակի, առ ի գիւրացուցանել և շարժել վերտին զհոսումն զայն սովորական, որովհետեւ զայսմանէ կախել կան՝ ոչ միայն փարատումն փորհարուէ, այլ միանգամայն կեանք ախտակրին :

Ե.

Յերկարժամանակեայ որովայնալուծութեա առանց ջերմութե, որոյ նախնական պատճառ գտանիցի լինել տկարութիւն աղետաց կամ փորրոտեաց . յայնժամ կոչի՝ տիառուէա քուռնիքա . որոյ առաւել գործունեայ գեղորայքն են՝ իբէքաքուանա, տալով հիւանդաց երկու ժամէ յերկու ժամ մի կամ երկու կշիւ ցորեան, յաւելլով ի նոյն մէն մի ցորեան՝ ելեօցուքքառօ տի մաջիտ : Նոյնպէս երկար փորձառութիւն ուսայ՝ զի գերազանց գեղ է գործածութի փոշոյ ինչ՝ որ այսպէս բազադրի : Քստն կշիւ ցորեան՝ ռապիլէ տի քօլօմպօ, և տասն կշիւ ցորեան՝ ցուքքէռօ առօմաթիծծաթօ տի մաջէռ : Եւ զայս պարտ է առնուլ երիցս կամ չորիցս անգամ յաւառն :

Բաց ի գեղորէից աստի՝ օգտաւէտ յոյժ եղիցի արբուցանել հանապազօր արնիքա արմատն լոսիալ, բայց առջի մի աւելի քան զտասն ցորեանս առ մի նուազ, և տացի չորս ժամ միջոց ընդ մի և ընդ միւս արբումն այսք չափոյ : Են բժիշկք, որք առնուն ի կիր զսերմն ջգախա-

տի, զկեղեն սիմառուպտի, զքաղաքաճիւիս, գնօջի տի
կիտնտէ, զլէնօ քամբէճճիօ, զկօմմա քինօ, զխէժն ա-
րաբիոյ, զթօռմէնթիլլա. ևն :

Թ.

'Ի գիպուածս, յորում որովայնալուծուին լինի պար-
բերական, յայնժամ կոչի՝ տիառուէա բէռիօտիքա. զայս
պիսի լուծողութի չէ պարտ բնաւ արգելուլ. քանզի միշտ
է ճիգն ինչ բնութեն, որով արտաքս վանէ յինքննէ զախ-
տաբեր հիւթս. որ եթէ մնային 'ի ներքս, արգարե մնա-
սակար լինէին բնութեն. և են ոմանք, որք կրնն զայսպի-
սի լուծմունս որովայնի 'ի սահմանեալ ինչ ժամանակս
իւրաքանչիւր ամաց. որպէս 'ի գարնանային՝ մանաւանդ
յաշնանային եղանակի, և այս է պարզե ինչ շնորհեալ
բնութեն առ 'ի պահպանութի առողջութեն. և արգարե
լինի վտանգաւոր արգելուլ զայսպիսի օգտաւէա լու-
ծումն. այլ միայն օրէն է յայսպիսի ժամանակս հրաժա-
րիլ 'ի մեղքինաց :

Փղբրիկ մանկանք են յոյժ ենթակայ այսպիսի լուծ-
ման որովայնի, մանաւանդ 'ի ժամանակի, յորում ծա-
գին ատամնէք նոցին. բայց ուր ուրեմն մնաստեար լինի
նոցա, և բազումք ևս 'ի նոցանէ զարգարին ատամնօրք
առանց կրելոյ ինչ միշտս : Իսկ եթէ տեսնի մնաստեար
լինել մանկանց այսպիսի լուծումն, յայնժամ պարտ է
տալ նոցա մի փղբրիկ գրգալիւ սրճոյ մանկնէղէա պիան-
քա՝ ընդ չորս կամ հինգ ցորեան ռապառապառօի. եթէ
կրկնեսցի գեղա երկցս կամ չորեցս, անտարակոյս լինի
օգտակար :

Ժ.

'Ի գիպուածս, յորում հոտմունքն պատճառին 'ի սառ-
տիկ կրից, և յուժգնագոյն տաղնապէ բնութեն, յայն-
ժամ ասի՝ տիառուէա աեղլա բաստիօնէ, կամ աֆֆէ-
ցիօնէ աեղլ՝ անիմօ : Պարտ է վարիլ մեծաւ զգուշութի
յայտգիսի գիպուածս. փոխողականն իչ է պատշաճա-
ւոր, իսկ լուծողականքն իչ են այնքան ազահով, բայց
եթէ լինիցին յոյժ թեթեւ, և տակաւ քանակութի : Առա-
ւել պատշաճաւոր գեղորայքն են՝ խաղաղացուցիչ կամ
անթիարազմտիչի. վասն որոյ պարտ է տալ հինգ կամ
տասն շիթ լաւտանօ լիգուիտօ 'ի մէջ միոյ բաժակի ին.

Ֆուլիօնէ տի վայէօխանա , կամ տի բուլէճիօ՝ յամենայն ութ ժամը միանգամ , մինչև ցգադարիչ նշանացն :
 Դարձեալ զուարճութիւն սրտի և անգորտութիւն հոգւոյ 'ի գիպուածս յայս հարկաւորապէս պահանջի : Երբեմն առ 'ի հանգարտելոյ զուծումն որովայնի , ես գիմեմ 'ի գործածութիւն յետագայ գեղորէից : Առ կէս ունկի՝ տխալ քօռտօ , և վեց ունկի՝ ջուր հոտարակ , տուր հիւանդին երկու կամ երեք գրգալ սեղանոյ յառուրն :

ԺԱՄ.

'ի սոցին կարգ գասի և լիէնթէօխա ձայնեալ փորհալութիւն , որ պատճառի 'ի խանգարմանէ գործողութե մարտողութեն , և 'ի խափանմանէ առնելութեց կաթնածու երակացն , որք բերանարաց կան յաղիս , որով իջանեն կերակուրք անմարս . Բազում անգամ ևս ծագի յերկարատե և 'ի հնագոյն սոսկ փորհարութիւն , և 'ի յաբիւնառչտ որովայնալուծութիւն , են : Սա ունի մեծ հազորդակցութիւն կամ ազգակցութիւն ընդ հոսման չէլիպքօ անուանեալ շնչերակի , և 'ի պատահիլ ումեք , մանաւանդ ծերոց՝ յոյժ գծուարաւ ապաքինի . ուստի այնպիսիք զամենայն ընթացս հիւանդութե իւրեանց մեծաւ զգուշութե պարտին կեալ :

Ախտս այս երբեմն զոյգ ունի ընդ իւր զանախորժակութիւն կերակրոց , զծանրութիւն ստորին որովայնի , զտապ սահմանացն ախտնդանաց , զնոզկանք տաամիջսի , և զցաւ փորտաեաց . և երբեմն ևս զշնչազգ . (ականատես եղաք 'ի գիպուածս ախտիս հիւանդաց ոմանց՝ ուսել անյադարար զկերակուրս վեց կամ եօթն անգամ 'ի մէջ քանի ինչ ժամուց :) Հասարակօրէն թուլանայ զօրութիւն ջրաց , մանաւանդ այնց ջրաց որոց ստորակարգեալ են մեծ գործք մարսողութե կերակրոց , յորմէ զհեա գայ անեփութի 'ի կերակուրս , և անբաւականութի 'ի սնոգնդ ջերմուն կենաց , և այնպէս ծիւրեալ լքանին ընդերք , և բոլոր մարմինն : Եւ շանք առաւել ձախորդականք են՝ ստեպ ստեպ արտաթորումն որովայնի , սատիկ ջերմութիւն , ուժգնութիւն ծարաւոյ , նուազութիւն միգի , վէրքն որկորոյ , անախորժակութիւն կերակրոյ . գծուարութիւն 'ի կլանել են :

Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է , զի եթէ գասնի զոյգ ընդ ախտիս գծուարութիւն ինչ 'ի շնչառութե , և ցաւ կողմնական , յայնժամ ախտս այս տւարտի 'ի նիւտութիւն 'ի գիպուածս յայս առաւել պատշաճագոյն գեղորայքն

են՝ հնագոյն քաղաքաւենին կարմիր վարդի, և ազնիւ
թիւրակէսն, որ այսպէս բազադրի : Ա՛ռ վեց ունկի՛ վե-
րոյշեալ քաղաքաւենին, բաղադրեալ զայն ընդ վեց տրամ
թիւրակէսի, յաւելլով ՚ի նոյն և զայլ բաւականաչափ
քաղաքաւենի սերկեւիլի . յետ որոյ տո՛ւր ուտել հիւան-
դին մի կամ երկու անգամ յաւուրն՝ զկշիռ կիսոյ ունկ-
ւոյ : Եւ ինձ իսկ ոչ այլազգայէս յաջողեցաւ դարման
տանիլ . բայց եթէ տալով զառաւել հեշտրնկալսն ՚ի գե-
ղորէից աստի, որպիսի է զանգուած ինչ հատաղեղոյ բա-
ղադրեալ ՚ի 12 ցորեան՝ քօլօմպօ արմատոյ լոսելոյ, և ՚ի
բաւականաչափ շարապոյ սերկեւիլի : Յօրինեալ աստի վե-
ցեակ հատիկս, երկու առցին ընդ առաւօտս, երկու նախ
քան զճաշն, և այլ երկու ժամ մի յառաջ քան զընթ-
րիսն, միայն թէ կրկնելի է այդ գոնէ մինչև ՚ի քսան օր :

ԺԹ .

Երեւել է նոյնպէս և հոսումն լերդական, կոչեցեալ
յիտալացոյ՝ Ֆլուսսօ էբաթիքօ . և կարի գժուարին իմն
է սահմանել զհակաբուն և զգործադիր պատճառն այսր
հոսման . բայց զոր հաւաստեալ մարթիմք ստորասել, է
թուլութի, գանգաղութի, և պալարութի լերդի : Այդ
ամենայն թէպէտ երեւին լինել առաւել ընդհանուր պատ-
ճառ այսր հոսման, բայց յոլովակի ոչ պատճառեն զայն .
որովհետեւ բազում անգամ ևս պատահին ՚ի նեխութե
լերդի, առանց ուրեք բնաւ գտանելոյ անդ ախտիս, որ
տոի Ֆլուսսօ էբաթիքօ : Բայց զիարդ և իցէ, հաւաստի
համարեալ է թէ ոչ է մարթ այդմ ունել տեղի, բայց
եթէ յարակցեալ ընդ լերդի . սմին իրի սահմանեմք լը-
պատճառս այսորիկ հոսման լինել զամենայն անբարեխառ-
նութիս կամ անկարգութիս լերդի, մանաւանդ զտկա-
րութիս ստամոքսի, և ստորին որովայնի, և զգանգաղու-
թին փամփշտոյ, երկկամանց, փայծեղան, պարկի լեղւոյ,
և արգանդի . ևս զառաւելութիս կամ զկարի նուազու-
թին գաշտանի և թանցից : ՚ի վախճան ամենայնի հո-
սումնս այս ծագիլ կարէ նաեւ ՚ի խցմանէ մեռննարական
երակաց, որ կոչի՝ օսթառլցիօնէ աեյլէ վէնէ մեռննթէռի-
քէ : Եւ նշանք են՝ անախորժակութիս կերակրոց, տենդ
թեթեւ, գառնութի բերանոյ, փութաարկութիս, գեղնու-
թիւն միդի, առաւելութի կամ սակաւութի ցաւոց լը-
դի և գեղնութի մորթոյ, սաստկութիւն հոգի, և ճըն-
շումն լերդի, գժուարութիս ՚ի շնչառութի : Բայց մաս-

նաւորացիս գուշակի հասումնս այս այնու՝ զի հասարակորէն զհետ գայ գալուին, բորբոքումն, և այլ արեւելիքի. ևս առաւել ճանաչի յարտաթորմանէ արիւնաշաղախի նիւթոց կամ կղկղանաց, և ՚ի խեթից սրբանին երբեմնապէս պատահելոյ:

Այս հասումն որոշի և զանազանի ՚ի թանցից, որ տաի էմօսօրտալէ, ըստ որում ՚ի գիպուածս յայս կղկղանքն կամ պէտքն որովայնի ոչ է այնքան խառն ընդ արեան, որպէս ՚ի թանցքն: Սեանազմադքն առաւել ենթակայ են արտիս այսմիկ: Դարձեալ, հասումնս այս ոչ է այնքան վնասորդ և տառապեցուցիչ, որպէս զարեան՝ արեանն թէ՛ ախա. բայց է առաւել գծուարաւ փարտաւորի, և հասարակորէն աւարտի և փոխարկի ՚ի ջրգողութի, ՚ի վնասակրութի և ՚ի յերկարատե խեթութի, որ ասի՝ քայքայիս: Այլ գարման սորա է առտիչէ տի քօլմիօ, զոր պարտ է խառնել գոյզն ինչ ամիտնիւ: Նոյնպէս օգտաւետ է եթէ փութով և յաճախակի օծցի ՚ի վերայ լերդի և փայծակն ճարպով անդկի:

Եթէ ակտակիրն ունիցի զմիզարգելութի, յայնժամ պարտ է ՚ի վար արկանել զաիճիթալէ բուռբուռէս, զոր պարտ է զքուշութի և չափով ընծայել: Իսկ եթէ ունիցի զջերմութի ինչ թեթեւ, և յայնժամ օրէն է առնուլ ՚ի կիւր զէլիսիուէ տի վէթուիօլօ, և զթրմոցն քինաի, ևս պարտ է գրեխ տալ պատրաստեալ խաշուով քուռքաի կմօ օսախեղութի: Այլ եթէ ակտակիրն ունիցի ակտորժակս յօտեւել, որպէս պատահի երբեմն, մարթ է թոյլ տալ նմա ուտել զհաւս, զձագս արանեաց, զմիս թաղամորտաւորեալ ոյնարի, և զմածուածն եղջերն եղջերոսի, որ ասի՝ ճէլաթինա տի քօռնօ տի չէռփօ: Ոմանք յախառժեւ տաց ստացան մեծ օգուտս ՚ի կաթանէ, ուտի եթէ լիցի օգտաւետ, պարտ է յարատեւել ՚ի դործածութի կաթին, մինչև բարւոք ներդործեացէ: Դարձեալ, եթէ զուգրն թաց լիցի ընդ ախտից ցրտութի ձեռաց և տօից, նուազումն, նուազութի ձայնի, թուլութի ջրաց և գծուարութիւն ՚ի շնչառութի, յայնժամ կոչի՝ ֆէպպուէ բէսնիչիօզա սուպքուռէնթա, որպէս տեսաւ գլ. Թ. երես 16:

ԺԴ.

Այլ բաց ՚ի սոցանէ՝ է և այլ տեսակ որովայնալուծութե, որ կոչի՝ ֆլուսսօ միզէնթէռէքօ. այսինքն հօտումն մեաննորական: Սա է ահոկութի մեաննորական

Թեւեղ կմ տնօթոց . վասն որոյ 'ի գիպուածս յայս կըզ-
կզանքն լինի առաւել արեւնաշաղախ քան 'ի գիպուածս
հոսման լերդի , և արեւնաշաղախ հոսման որովայնի , որ կո-
չի տիտէն(Թեւեղ) : Երբեմն ևս պատահի՝ զի յանցախ
հոսի արեւն ինչ կարմրեանդ առանց իրիջ հոսոյ . բայց
երբեմն սեաւ կամ նեխեալ և դարչահոս , և յայնժամ
անուանի՝ մօզազո նէռօ , այսինքն տխուր սեաւ : Առանաղ-
ձոտքն են առաւել ենթակայ տխուր այսորիկ : Այլ դարչ-
ման սորա չէ ինչ տարբեր 'ի դարմանոց Թանգահոսու(Թե-
կամ) փոխման արեան , որպէս տեսչի իւրաքանչիւր յիւ-
րում տեղեղ . որովհետեւ ունի զմիջատահման տեղի 'ի
մեջ միոյ , և միւրոյ :

Բայց մասնաւորապէս 'ի գիպուածս յայս պարտ է
պատրաստել գրեխս կակղացուցիչս , 'ի ձեռն որոյ արտաք-
սի և մաքրի արեւնն , որ փակեալ կայ 'ի փորտախն . նոյն
պէս մար(Թե) մասուցանել հիւանդին աչիտի ան(Թի)փու(Թե-
ռիտի , որ ոչ միայն խափանէ զպատճառելի փնաս , այլ
ևս միանգամայն մասնաւորապէս աշապարէ և արգելու-
ղ(Թանգան) : Չնոյն գործողութի ունի և խաշուն բրնձոյ՝
խառն ընդ շարապի լէմոնի , կամ ռապելի : Դարձեալ .
յոյժ օգտակար է 'ի գիպուածս յայս 'ի վար արկանել
զծագիկն երիցկի՝ ե(Թե) յրմպելիս , և ե(Թե) 'ի գրեխս :

ԺԴ .

Խրատք ընդհանուր առ 'ի խնամատար լինել որպիսի և
իցէ հոսմանց , և փորհարութեց : Ախտքս այսորիկ յոր-
պիսի և իցէ պատճառէ յառաջ եկեալք . բոտ պարտադր-
իցն պահանջելոյ , ե(Թե) պարտ իցէ արգելուլ , պիտոյ է
իսկ և իսկ կանոնադրել զկերակուրն հիւանդին , որպիսի
է բրինձն եփեալ կաթամբ , և համեմալ կինամոնիս , կմ .
քահմօս տի ուիզօ , այսինքն բրինձն եռացեալ կարմիր գի-
նեաւ : Ըմպելին քահմօսէ տի ավէնա լուծեալ 'ի ջրոց
բրինձի , կամ Թրմոյն խորովեալ հացի : Գիտեղի է ևս ,
ե(Թե) չի՝ օրէն բնաւ ձեռնամուխ լինել 'ի գազարեցուցա-
նել զորպիսի և իցէ հոսումն որովայնի , մինչև քաջահա-
սու լեալ Թե յորոց պատճառաց իցէ յառաջ եկեալ :
Իսկ 'ի կարեւոր դատելն գգործածութի գեղորեից , յայն-
ժամ պարտ է սկսանիլ նախ 'ի քաղցրացուցիչ և 'ի հե-
ղեղիկէ գեղորեից , և 'ի գրեխաց , և ապա անցանել 'ի
գգործածութի գեղորեիցն , որք վերաբերին առ ստամոքսն ,

և յկա այնորիկ 'ի կիրառութի ըննա ըննտի, օշնգրի -
տիաբարձութի. նաև աղնուապոյն գինի է յոյժ ազտակար:

Որքան առ կերակուրս պարտ է հրաժարիլ 'ի ահատ
մրգաց, 'ի գժուարամարսելի և յիւզալի կերակրեղինաց -
ևս արժան է զգուշանալ 'ի ցրտոյ և 'ի խոնաւ օգոց, և
յայլ ամենայն իրաց, որք մարմին արգելուլ զարտաշըն-
չունին մարմնոյ: Համանապէս զգոյշ ընել պարտ է 'ի սաս-
տիկ կրից, յերկիւղէ, 'ի տրամուլէ ևն: Ընդ այստիկ
արժան համարիմ յուշ առնել և զայն, զի եթէ փորհա-
րութիք կամ հոսմունք այսոցիկ երկարատեւեալ մնան,
ստվորաբար 'ի վեր երեկն կարծրութի և ցաւ ինչ թեթեւ
'ի լեարգն, և մերթ ևս 'ի փայծաղն, յայնժամ հարկա-
գրիմք գիմել 'ի գործածուի քաղովէլանօի, կամ մեղքու-
նիօ տօլչիի, և զկերպն կիրառութե սոցին ունիս գտա-
նել 'ի հատ. Բ. 'ի տաւն Գ և Մ, 'ի կարգի իւրեանց:

Գ Լ Ո Ի Խ Ի թ .

'ի վերայ արիւնոսուց իորհարունիէ իմ արիւնախառն որս
վայնալուծութի, որ ասի՝ Գիսսէնիէտիա, իմ Քլուսոս
Գիսսէնիէտիոս:

Լ խոսն այս է խօթութի ինչ գժնգակ և տարափո-
խիկ, որ կատաղաբար յարի 'ի փորտախ մարդոյ, և առա-
ւելապէս 'ի սոռւար և 'ի թանձր աղիս, հանգերձ ջերմու-
թեամբ մարմնոյ, և ուժգին ցաւովք որովայնի և սրտին:
Սա հասարակօրէն տիրապետէ յաշնան և 'ի գարնան և
զանակի, և կարի հասարակ է յերկիրս տօթադինս և 'ի
վայրս գիշաքինս, ուրանօր եղանակն ընի ջերմ և խոնաւ
և նորձ՝ որք բնակին 'ի սահմանս հարաւոյ և 'ի բնակեա-
լիս վիճակեալս փնասաբեր օգոց և ապականեալ իմն հող
մոց, են առաւել ենթակայ այսր ախտի, յայն սակս ա-
ռաւել գտանի ախտս այս 'ի բանտս, 'ի բանակս, 'ի հի-
ւանդանոցս, յանկելանոցս, և յայլ այսպիսի տեղիս: Եւ
ևս անձիւք, որք վիճակեալք են սքօռալութային ախտից,
են առաւել ենթակայ այսմ աղիւնոսուց փորհարութե:

Պատճառք արիւնոտուշտ փորհարութեան իմ արիւնախառն
սրովանալուծութեան :

(1) Կատճառք այսորիկ ախտի գրեթէ նոյն են ընդ պատ-
ճառաց փոշացաւութեան, զորմէ լիով ճառեցաք 'ի գլ. Բ.
երես 65 : 'Նոյնպէս մարթ է պատճառիլ ախտիս յայնմ
ամենայնէ, որք կարեն արդեւելլ զարտաշնչութի մարմնոյ,
որպիսի են ցրտագոյն և փնտաակար օգք և հողմուկք, ըզ-
գենուլ զթացեալ հանգերձո, 'ի քուն լինելն 'ի բաց-
թեայս, ևն : 'Նոյնպէս և մարթ է ծագիլ 'ի սուր և 'ի
խթիլ մաղձէ, 'ի ստորէջ ախտարծարծ հիւթոց, որք 'ի
ստամոքսէ յաղիս լճանան, և 'ի հասունացեալ պողոց, ևս
'ի դժուարամարսելի կերակրեղինաց. բազում անգամ ևս
պատճառի փոփոխմամբ, վասն որոյ հարկաւորապէս պա-
հանջի չառնել ստէպ ստէպ երթեկութիւնս առ այնպի-
սի ախտակիր անձինս. քանզի համարիմք եթէ միայն հոտն
կղկղանայ ախտակրին պատճառել մարթի զախտս զայս :
Հուսկ յետոյ՝ մարթ է ախտիս յառաջ գալ 'ի յօգուա-
ծացաւութէ, ևս և 'ի ռիսիբօլա անուանեալ պաշարէ,
որով բազում անգամ ցաւի ուղղորդ աղիքն հիւանդին,
յորմէ երբեմն զհետ գայ նախ վերջ, և ապա քաղցկեղ :

Նշանք այսք ախտի :

Եւստ այս գուշակի 'ի շուծողականութէ որովայնի-
լ որում զուգրեթաց լինի և սրագոյն իմն ցաւ 'ի փորո-
տիսն, ևս 'ի մշտառեւ արտաթորելոյ կղկղղանս որովայնի.
և հասարակօրէն յառատ կամ 'ի նուազ ինչ արենէ, և
'ի խժային նիւթոց արտաքս հոռելոց ընդ ապաւաւին, 'ի
խեթից սրբանին. 'ի զգացմանէ աղեաց, 'ի գառնութէ
բերանոյ, 'ի չորութէ որկորոյ և ընդուի, 'ի նողկանաց, 'ի
փոխմանէ, և 'ի ռաստիկ ծարաւոյ : Դարձեալ, որպէս 'ի
գիպուածս այլոց հրատապ անեղից, նոյնպէս 'ի գիպուածս
ախտիս՝ թուլանայ զօրուի ջգաց և բոլոր մարմնոյ, զարկն
ուժգին, և ջերմութին ռաստիկ :

Գիտել արժան է, զի 'ի սկզբան անգ. ախտիս երբեմն
զուգրեթաց լինի գողգոջութեան, և երբեմն ևս ցրտութիւն
ուժգին : 'Նիւթն՝ որ անընդհատ 'ի գուրս թորի, ոչ լինի
բնաւ միօրինակ. զի երբեմն լինի սոսնձաղին, և սպիտակ.
երբեմն արիւնաշաղախ, և երբեմն ևս կանաչագոյն. այլ
'ի վերայ այսք ամենայնի միշտ չէ նիւթոցս գառնի և հոտ

զարկը և գարշ : Յովորաբար մեզնի արդելական , ընդ նմին և քերան : Երբեմն հիւանդն բնութք չարժի 'ի փրութեան առատորէն , և երբեմն ևս մարմն բոլորովն ցամաքի և ձեւակերպի կապտադոյն : 'Ի յարտաքսել հիւանդին զվերոյիշեալ նիւթքն որովայնի՝ դոյայ ծանրութիւն և խէթ իմն 'ի սրբանն (որ կոչի՝ Թէնէզմօ) մինչ համարիչ ամենայն աղետացն արտաքս Թափիլ , և երբեմն ևս մասն ինչ փորտաւաց 'ի դուրս ելանէ . որ և պատճառէ զփէշտանհնարինս , մանսուանդ երախայից : Երբեմն 'ի վերայ հասանէ հեծկլտանք , խոնջութի , Թուլութի , ցամաքութի մորթոյ , սաստկութի ծարաւոյ , միզարգելութի , ցնցումն մկանանց և այլ պատահարք , որք սովոր են 'ի վերայ հասանիլ 'ի գիպուածս ախտին որ կոչի՝ տենդ ջլոյթին կամ փտախտութի :

'Ի գիպուածս արիւննուշտ փորհարութե , որոյ նախ նական պատճառն գտանիցի լինել ուժգնութի բնութեն , առաւել երեւելի նշանքն են՝ ուժգին ջրբռութիւն , որում արդէն զհեա դոյ սաստկի և անընդհատ ջերմութի , արտադութի և լիութի , ևս խտութի զարկի բազկին , ուժգնութի ցաւոյ , որ ընդ ժամս ժամս 'ի վեր երևի 'ի փորտախտ , և ախորժանք 'ի ժայթքել , ևս գծաւորամիզութի : Զկնի այս ամենայն նշանաց 'ի վերայ գան անընդհատ խէթք 'ի սրբանն , բորբոքումն ինչ Թեթև 'ի միզանց խոզովակս , ջերմութի միջի , ցաւ ինչ պորտոյ և աղքերաց , արագութի հոսման որովայնի , ևն : Յայսպիսի գիպուածս երևին յաւեա մնասակար դոյ քան օգտակար՝ գեղորայքն սեղմիչ , խթիչ , և զորացուցիչ կոչեցեալք , որոյսի են ոգիւտոր հեղանիւթքն , ափիոնն , տիպաքուտիւն , Թիւրակէտն ևն : Տարբերի ախտս այս յախտէն՝ որ կոչի տիպառէտ . իմ որում ունի զոյգ ընդ իւր զուր իմն ցաւ 'ի փորտախտ , և ըստ որում կղկղանքն հասարակօրէն լինին մազաստիտն և արիւնշաղախ : Դարձեալ զանազանի յախտէն՝ որ ափ մօռաքօ քօլէռա . ըստ որում 'ի գիպուածս յայս փախումն չէ՝ այնքան դժնդակ , և զի խկ կարի յաւախ ևն :

Այս և տեսակ ինչ արիւննուշտ փորհարութե , կոչեցեալ փտալուցոյ՝ ախտէն Թէռիա ասթէնիքա , որ պատահի 'ի Թուլութե կամ 'ի աղարութե բնութեն , որոյ նշանքն են՝ Թուլութիւն կենսական զօրութե , փոքրութիւն և անհաւասարութիւն զարկի բազկին , նուազութիւն և ահաստեան միջի , գոգութիւն ջրաց , և ցնցականութիւն ձգանաց , ևս ունի շարժողութիւն մկանանց , ուժգին ցաւն փորտաւաց ,

ցնորումն խելաց, և նուազումն սրտի : Զկնի այս ամե-
նայն նշանաց 'ի վերայ դայ գծնգակ ցաւ ինչ աղեսաց և
սրբանին, հեծկլտանք, կարմրութիւն աչաց : Կզկզանքն
կամ յաւելումաքն որովայնի 'ի սկզբան անդ լինին խոշո-
րակ, առատ և արիւնաշաղախ . բայց 'ի վախճանի օկսա-
նին գլխովին արիւնոտիւ և գարշահոտիւ, և նրբագոյն
թելանման նիւթս արտաքս հոռել : Երբեմն արաահանին
յորովայնէ ճճիք կամ որգունք կամ 'ի տոորուստ և կամ
'ի վերուստ, և երբեմն 'ի վեր երկին խաղաւարտք և բիծք
կապուտակ կմ սեաւ 'ի մորթս մարմնոյ, և վէրք խժային
'ի խոռոչս բերանոյ, և այլ պատահալք, որք սովոր են
'ի վերայ հասանիլ 'ի գիպուածս աստից' որք կոչին միլիա-
ռէ, և Թիֆօ, որք են աստք ինչ վտանգաւոր և տարա-
փոխիկ :

Այս տեսակ արիւնոռչտ փորհարութե հասարակօ-
րէն պատահի ծերոց և փափկակեաց անձանց, և ևս նո-
ցա՝ որք կրեալ են զախտան կոչեցեալ սքոռպութօ, և
կօթթա, և կամ զորպիսի և իցէ այլ աստս : Յորժամ
գոյնն երեսաց ախտակրին լինի կապտագոյն, զազրատե-
ակ, և գարշելի գիշահոտս արտաքս բուրէ, ցուցակ է մե-
ծի տրամալից վտանգի, որովհետեւ հաւաստեաւ գուշակ
են փտախտութե, և քաղցկեղի : Դարձեալ, երկիւղալի
իմն նշան է, յորժամ հիւանդն խկ և խկ զկնի ընդունե-
լայ զգրեխն արտահանէ զնոյնս . բայց ամենաշար և առա-
ւել երկիւղալի նշանն այն է, յորժամ գլխովին փակեալ
լինին ճանապարհն փորտեաց, և անհնարին լինի մուծա-
նել 'ի ներքս զգրեխս : Դարձեալ, յանկարծօրէն դադա-
րումն ցաւոց փորտեաց և սրբանին, անընդհատ հեծկլը-
տանքն, ժանկագոյն փախումն, կարի ցրտութին ձեռաց
և ոտից և բոլոր մարմնոյ, ցուրտ քիրտն, անձկութիւնն,
ցնորումն, սաստիկ ցամաքութն բերանոյ և որկորոյ, կարծ-
րութին և չորութին լեզուի, կերկերումն ձայնի, յաճա-
խակի ուշադնացութին, և գժուարութին 'ի կլանել, են
անշուշտ նշանակ մօտալուտ մահուան :

'ի վախճանի, աստս այս պատահեալ ծերոց, երա-
խայից, և ծննդական կանանց՝ միշտ լինի վտանգաւոր :
Բայց ոչ այսպէս 'ի գիպուածս աստին, որ կոչի՝ ասիսէն-
թէռփա պիանքա . քանզի յայնժամ հիւանդն ոչ արտա-
թորէ դիւթիլս ինչ արեան չէ կզկզանաց . վասն որոյ զերծ
լինին 'ի քաղցկեղային վտանգէ : Այլ գիտեմ արժան է,
զի արիւնոռչտ փորհարութե, և այլ հոսմունք որովայ-
նի երկարատեւութի կամ գործածութեամբ ներհակական

գեղարկից մարմինն փոխարկել 'ի ջրգողութիւն և յապա-
կանութի :

Վառաժարութիւնս 'ի վար արխանելի 'ի դիպուածս արխան-
տուցս փոխարեւել ևամ արխանախտան որովայնալսածուէ :

'Ի գիպուածս արխան չիք ինչ առաւել պիտանի և
օգտակար քան զմարտութի . քանզի 'ի ձեռն այսր մար-
տուէ մեծապէս նպաստ ընծայի հիւանդին , և ոչ սակաւ
շահաւէտ լինի առողջութեան նմին մարձակայից . վն որոյ
հարկ է ստէպ ստէպ փոխել զհանգերձս արխանկին , և
չէ պարտ բնաւ թողուլ 'ի սենեկի անդ զիղիզանս որովայ-
նի . այլ հարկ է փոյթ ընդ փոյթ ընդ հողով ծածկել
զայն : Օրէն է 'ի մեջ սենեկի նորին միշտ չըջընել զօգ-
իմն զովացուցիչ և առողջարար , և ստէպ սրսկել զքացախ
կամ զսուկօ տի չէտոր , և կամ զայլ ինչ և իցէ սաստիկ
հոտաւէտս : Արժան է զգոյշ լինել զի մի անյոյս առնիցն
հիւանդն զառողջութէ իւրմէ , այլ բառնալ պարտ է 'ի
մտաց զերկիւղ մահու :

Բազում անգամ փորձիւ ծանուցեալ է գերազանց ներ-
գործութին Ֆլանելլաի , որ է ազգ ինչ ասուոյ , զոր սո-
վոր են զգեցուցանել 'ի վերայ մերկ մարմնոյն , պատա-
տեալ բովանդակ զկէս մարմնով , որով գրգռի և շարժի
քիրան և շոգին առանց իրիք մեծապէս ջերմութի պատ-
ճառելոյ : 'Ի գիպուածս յայս պարտ է հոսժարիլ 'ի մը-
սոյ , 'ի ձկանց , 'ի խաւարտից , և յայնմ ամենայնէ , որք
պատճառեն զնխուրի կամ զփոտուի : Սերկեւիլն , նուշն ,
և հիւթն քաղցր նարնջոյ , ևս թարմ կամ չոր զողանք են
պատշաճաւոր ուտելիք 'ի գիպուածս յայս : Բրինձն ,
բակլայն եփեալ լոկ ջրով են պատշաճաւոր կերակուրք .
նոյնպէս և օսլայն և ալիւրն ցորենոյ , որք ոչ միայն են
պատշաճաւոր կերակուրք , այլ միանգամայն և գեղք ,
զոր արժն է 'ի վար արկանել յետագայ եղանակաւ : Ա՛ռ
հինգ կամ վեց բուռն օսլայ կամ ալիւր , լոսեա 'ի փոշի
մանրամազ , և թո՛ղ եռալ բաւականաչափ ջրով կմ կա-
թամք իբր հինգ կմ վեց ժամս , մինչև 'ի ցամաքելոյ . ապա
առեալ 'ի սմանէ երկուս կմ երկս գրգալս եռացո վերա-
ռին բաւականաչափ ջրով կամ կաթամք , մինչև ցթարիք
մածանիլն , և լինի կերակուր հասարակօրէն յոյժ անու-
ցիչ և վայելուչ ակորժակի հիւանդին . զոր մարթ է առ-
նուլ 'ի կիր կամ շաքարաւ , և կամ կինամոնիւ :

Առաւել պատշաճութեան ըմպելիք 'ի գիպուածս յայս՝

են ջուրն կ'ի խաշուն բրնձոյ, և սիէռօ տի լաթթէ՝ այս-
ինքն շիճուկն կաթին, որոց գործածութեամբն յոլով
անդամ եղև ապաքինութիւն ախտիս : Դարձեալ, ջուրն
խորովեալ հացի, կամ ավէնաի, և կամ ջուրն՝ յորոյ 'ի
միջի շիջուցեալ է հրացեալ երկաթն, են ճահողագոյն
բմպելիք : Նոյնպէս թրմոցն երիցկի, զոր ասեն՝ ինֆու-
զիօնէ տի քամմիլլա, է գեղ իմն ազնուագոյն և կարի
օգտաւետագոյն 'ի գիպուածս յայս, եթէ ստամոքսն կա-
րացէ տանիլ. զի ունի մասնաւոր իմն զօրութի փարա-
տելոյ ղքաղցկեղն փորոտեաց :

Յազգո հնարից և դեղերէից այսորիկ ախտի :

Նալք և գեղորայք այսորիկ ախտի հանապաղ կշռե-
լիք են ըստ պատճառացն, յորոց ծագի ախտս : 'ի գի-
պուածն, յորում նախնական պատճառն գտանիցի լի-
նել ճիգն բնութեն, կամ կենսական զօրութեն, պարտ
է երակ հասանել ըստ պահանջելոյ հարկին 'ի սկզբան
անդ հիւանդութե, և թոյլ տալ արեանն հոսիլ իբր չորս
կամ հինգ ունկիս. բայց նկատել արժան է միշտ 'ի պա-
րագայս անձին, զորօրինակ 'ի սաստկութին ցաւոց, ջեր-
մութե, և այլ նշանաց, 'ի հասակն, 'ի խառնութեն, և
'ի զօրութին, ևս յուժեղութին և 'ի յաճախութին զարկի
բազկին, յանդգայութին տաորին որովայնի, և յուժգնու-
թին ցաւոց աղետաց և սրբանին : Եւ յետ այնորիկ պարտ
է աւանդ 'ի կիր իրէքաբուանա, որոյ ներգործութն դիւ-
րացուցանի՝ պատրաստելով թեթեւ ինֆուզիօնէ տի քա-
մմիլլա. բայց գուն ուրեք պահանջի 'ի գիպուածս տի-
տիս սաստիկ և զօրաւոր փսխողականն. առ որ բաւական
է հասարակօրէն 24 կամ շատ ևս 30 կշիռ ցորեան իրէ-
քաբուանա վասն միոյ չափահասակի : Իսկ երբեմն բա-
ւական լինի 10 կամ 12 ցորեան միայն :

Յերկրորդում աւուր գկնի փսխողականի օրէն Թ տալ
հիւանդին 'ի 30 կշիռ ցորենոյ՝ մինչև ց48 ցորեան՝ ուս-
պառապառօ 'ի պահ առաւօտուն : Եւ յետ այնր պարտ է
մինչև ցքանի ինչ աւուրս տալ նմա սակաւքանակ իրէ-
քաբուանա, զորօրինակ երկու կամ երեք կշիռ ցորեան՝
յոր պարտ է խառնել գրգալ մի սիւուր բարավէռօ պի-
անքօր, և յաւուրն երկու անգամ տալ հիւանդին, մինչև
լիցի վեց ցորեան յաւուրն : Այս գարմանատարութիւն
բաւական է հասարակօրէն 'ի պատճառել զառողջութի-
բայց եթէ գէպ լինի երբեմն անբաւական լինել այգմ,

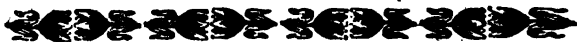
յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի կիրառութի առաւել թուլացուցիչ և զովացուցիչ գեղորեկից . որպիսիք են թամառինտի , մաննա ևն : Կոյնպէս 'ի գործ արկանել արժան է յամենայնում երեկոյի գրեխ պատրաստեալ օւլաիւ կամ բրնձով :

Իսկ եթէ գործածութիւն այսոցիկ գեղորեկից չիցէ հնարաւորաւ զբաղմանեալ ներգործութիւն և զօգուտն , յայնժամ օրէն է զսպումնդ գաղջ ջրովն մոլոշի և կտաւառի թացեալ գնել 'ի վերայ այնր մասին որովայնի , ուր առաւել զգայ զցաւն : Յորժամ ախտս այս պատճառի 'ի ցըրտոյ կամ յարգելականութե արտաշնչուե մարմնոյ , պարտ է ախտակրին պահել զանձն ջերմապէս , և ըմպել առատօրէն զխաշու սամպուքօի , և մելիասէի , և գնել զոտս և զձեռս 'ի մէջ ջերմ ջրոյ : Իսկ 'ի գիպուածս , յորում ախտս ծագի և յառաջ գայ 'ի թուլութե բնութեն , յայնժամ կոչի՝ տիսսէնթէսիա տաթէնիքա , որոյ առաւել պաշտօնապէս և օգտակետապէս գեղորայքն են՝ ափիոնն , և խէժն արաբիոյ , որ այսպէս յօրինի : Առ կէս ունկի խէժ արաբիոյ , մի և կէս արտա չաքար սափտակ , և արորեալ զայս 'ի մէջ քարեայ անկանի , արկանելով 'ի նա և զհինգ սունկի հասարակ ջրոյ , յոր յաւել և ձգ չիթ՝ լաւտանա լիգուիտօ : Եւ զայս պարտ է առնուլ յերեկոյեանն պահու 'ի մասնեքն յանկողին : 'Ի գիպուածս յայս հրաժարիլ պարտ է 'ի թուլացուցիչ և 'ի զովացուցիչ գեղորեկից : Եւ յետ այնորիկ պարտ է զսպումնդ ջերմ գինեաւ թացեալ գնել 'ի վերայ այնր մասին որովայնի , ուր առաւել զգայ զցաւն : Պարտ է երկու անգամ յաւուրն գրեխ պատրաստել օւլաիւ , կի՞ արդանախաւ թաղամաւորեալ ոչխարի , յորոց վերայ յաւելուլ արժան է 3օ կամ 4օ չիթս՝ լաւտանա լիգուիտօ : Վաղջ բաղանիքն յոյժ օգտակար է , եթէ իցէ հնարաւոր :

Արդ՝ յորժամ այսոցիկ հնարք և գեղորայք լինին անօգուտ և անբաւական 'ի բուժել զխտն , յայնժամ օրէն է մատուցանել հիւանդին չորս անգամ յաւուրն մշկահոտ ընկուղաչափ՝ քօնֆէցիօնէ ճիւղբօնէզէ կամ տիսսքօռտի , և զինի տալ ըմպել սկիահակ մի օրձոյ տէ քօյիօնէ տի քամբաճձիօ : Մարթ է ևս 'ի վերայ որովայնի գնել յաճախակի զսպեղանիս , որ ասի՝ սէնաբիդմօ : Այլ եթէ ցաւն փոքրտեաց կամ աղեաց չփարատի գործածութիւն վերոյիշեալ գեղորեկից , յայնժամ պարտ է առնուլ 'ի կիր զվէշիքաթօռիօ , գնելով 'ի վերայ ցաւադնեալ մասին որովայնի :

Յողով ինչ կայ ասացեալ և գրեալ զընտրութենէ խը-
թիչ և սեղմիչ դեղորէից, որոց պատշաճագոյնքն են մօւ-
քուս օւռիէնթալիս, նօչէ մօլքաթա, կինամոնախառն
գինի, քափուրն, ևն. և սակայն ճշգրիտ է, թէ չիք կա-
նոն ընդհանուր, որ պատշաճեսցի զինչ և իցէ կլիմայի,
գրից երկնից, աղցի և կմ' ում և իցէ անհատի: Այիտինն,
որ թէպէտ ուժգին խթիչ է և սեղմիչ բնութիւն, և առա-
ւել ճահողագոյն վասն այսր ախտի, սակայն 'ի ջերմա-
գոյն գաւառս, որպէս ուսուցանէ մեզ փորձառութիւն,
վնասակար է ստէպ և առատ գործածութի նորին: Բը-
ժիշիք անգղիոյ՝ կարի իսկ քաջ նախադասեն քալումէլանօն
և մեքքուռիօ ասլէէն վասն այսր ախտի, նաև վասն հոտ-
ման լերդի. նմին իրի քաջայայտ է, թէ չիք կանոն ընտ-
րութե գեղոց՝ առանց ինչ ամենեկին բացառութեան, զոր
առ ամենեւեան հաւասարապէս հնար իցէ մերձեցուցա-
նել առ 'ի գործածութի:

Յերկարատեալ մնալ այսոցիկ ախտից, և 'ի հաս-
նիլ 'ի յետին աստիճան, յայնժամ ասի՝ տեսնենթէ ոխա
քօօնիքա, որոց գարմանք չեն ինչ տարբեր 'ի դարմանոց
այլոց երկարատե. ստակ փորհարութեց, որ կոչի՝ ախառ-
ուէա քօօնիքա. տես երես 277: Մակարգեալ և մածու-
ցեալ արգանակն ոչ միայն պատշաճաւոր կերակուր է 'ի
գիպուածս յայս, այլ միանգամայն և գեղ. քանզի ախա
նառես եղէ, եթէ յետ անօգուտ ելանելոյ այլ ամենայն
գեղորէից, 'ի ձեռն արգանակիս և եթ եղև ապաքինութի
ախտիս: Անբայն կազմելոյ զարգանակս: Ա՛ռ զգլուխ և
զոտա թաղամաւորեալ ոչխարի, հանդերձ մորթովն, և
լզրուրդն կիզեա հրով, թող եւալ մինչև արգանակն լկե-
նի մածուցիկ, և յետոյ յաւել 'ի նա սակաւ ինչ կլիմա
մոն, որով համեղանայ, և տուր ուտել երկիցս կմ' երկցս
անգամ յաւուրն սակաւ ինչ խորովեալ հացիւ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Լ .

Յաղագս ակաբի՝ որ իշխի էմօնօթիփէ . այսինքն Թանժ , Կոմ
Թիախառնի, որ և ասի էմօնօթիփէ շիկա, այսինքն
Իոյր Թանժ :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ն Ա .

Լիտիս այսմ ենթակայ է ընտելին մարդկային յոր
և իցէ հասակի, և ը բովանդակ անգամոց մարմնոյ . ուս-
տի մարթ է 'ի վեր երևիլ 'ի ծածուկ անգամն , եթէ ա-
րուի, և եթէ իգի, 'ի սրունս, 'ի նեարդս, և յերակս , 'ի
ներքոյ լեզուին, ևն . և արեանն իսկ հոսիլ յաչաց , յա-
կանջաց , 'ի չթմանց , 'ի ըտերաց , և յայլ ամենայն մա-
սանց բերանոյ , 'ի ստեփնց , 'ի պորոյ , յերանաց , յան-
թոց , 'ի ծայրից մատանց , 'ի ռնդաց , 'ի ստամոքսէ , 'ի
փորտեաց , և յայլ ընդերաց :

Բայց գիտնել արժան է : Մնախ եթէ պղպիսի գիպուածք
հաղիւ երէք պատահին . և այն ոչ այնքան վտանգա-
ւորք : Երկրորդ գիտնել արժան է , զի 'ի գիպուածս ակա-
տիս՝ մինչ հոսումն արեան չլինիցի այնքան սաստիկ և յոր
դառաւ , չէ՛ օրէն արգելուլ զայն , մանաւանդ եթէ յա-
ռաջ գայցէ 'ի գիպուածս հրատապ ջերմախտից , կամ
տենդից . ապա թէ ոչ՝ յարգելմանէ այնր հոսման բորբո-
քի ուղեղն , և պատճառեսցին այլևայլ ախտք մետա-
կաքք և վտանգաւորք : Թէպէտ դժուարին իմն է կանո-
նաւ որոշել եթէ մինչև ցերբ պարտ իցէ թոյլ տալ հո-
ման այնպիսի արեան . որովհետև որպէս փութով դադա-
րեցուցանենն , նոյնպէս և առատապէս հոսինն է մետա-
կար . վասն որոյ պարտ է նկատել , զի եթէ 'ի հոսմանն
արեան պատճառի նուաղումն սրտի , յայնժամ օրէն է 'ի
գործ արկանել զգեղս առ 'ի խափանել զայն : Բայց ըզ-
պարբերական թանջքն , այսինքն զայն որ ընտելի չար-
ժեալ յորպիսի և իցէ մասանց մարմնոյ հոսեսցի , չէ՛ բնաւ
օրէն գլխովին դադարեցուցանել . քանզի գլխովին դադա-
րումն նորին՝ բազում անգամ վտանգաւորէ զկեանս . այլ
պարտ է մեծաւ զգուշութիւն չափաւորել զառաւելութի
հոսման նորին . որովհետև չափաւոր հոսումն նորին ակա-

գիւն և թեթևացուցանէ զբնութիւնն , և չէ՛ պարտ բնութեան հետեւ 'ի պարագայս տկարութեան , և զօրաւորութեան բռնութեան , որք չունին տեղի յայսմ գիպուածի , և են նշանք անստոյգք :

'ի վախճանի՝ գիտել արժան է , եթէ հոսումն թանջից սովորաբար 'ի տիս մանկուն՝ լինի 'ի ռնգացն . 'ի հասակի երիտասարդութեան՝ ընդ բերանն երանէ հանգերձ թքովն . իսկ 'ի ծերուն հասակի խառն ընդ միջի : Առաւելապէս ենթակայ ախտիս , են անձինք որք վիճակեալ են արիւնային , և մաղձային խառնուածոց , ևս նոքա՝ որք բնութեան զօրաւորք , բարկասեղք , գինեմոլք , և որք վարեն զփափկասէր կեանս , և կի՞մ են բնութեանս յախտէն՝ որ կոչի սքոռալութօ , ևս 'ի սաստիկ աշխատանայ :

Պարճառօ ախտիս :

Ընդամենապէս են պատճառք ախտիս , երբեմն յառաջ գայ 'ի կազմուածոց մարմնոյ , մանաւանդ՝ եթէ լինիցի այն արիւնային խառնուածով յօդեալ , 'ի թուրութեան օթոցն , ևն : Երբեք ևս՝ի սահմանաւորութեան կամ 'ի հոսելոյ արեան 'ի մասն ինչ մանրմնոյ . զորօրինակ 'ի գլուխքն , յերակնն թանջից ևն : 'ի լուծողութեան արեան , յախտիցն որք ասին՝ դքոռալութօ , և պիտակ , յընդերկար դործածութեան գեղոց , որք զարիւնն լուծանեն . որպիսի են քանթեզէլէ անուանեալ ճանձքն , թուչական ալքալի աղքն , թթու և տախ կերակուրքն , և զօրաւոր և սաստիկ լուծողականքն , և փխտողականքն , որք զայլացուցանեն զփորոտիսն . նոյնպէս պատճառի ախտս այս 'ի սաստիկ կրից բնութեան , 'ի հոսմանէ արեան 'ի ռնգացն գլխիվայր 'ի կախ մնալոյ :

Պիպուածն , յորում ախտակիրն թքանէ զարիւն հոսեալ 'ի լերդէ , յերիկամանց , 'ի ստամոքաց , 'ի թոքոց , 'ի փամբշտէ , և յոյժ վտանգաւոր , և երկիւղալի : Իսկ առ սեռս կանանց՝ եթէ հոսեցի 'ի յորդանդէ , և 'ի ռնգացն յառաջ քան զլուծին , չէ՛ վնասակար , այլ առաւել օգտակար , և աղատէ 'ի ծանր հիւանդութեց : Իսկ գիպուածքն , յորում թթախտութեան պատահմամբ յառաջ գայ 'ի հարկանելոյ , կամ յանկանելոյ , ևն , չեն այնքան երկիւղալիք . բայց հոսումն անուատեսական , որ 'ի ստամոքսէ , 'ի լերդէ , կամ յայլ ինչ ճանապարհէ , կարօտի խնամատարուն . ապա թէ ոչ՝ յառաջ գայ աս-

տի՝ ուսոյցն երեսաց, ախան ջրգողութե, կամ ախան
ծիւրականն և կամ նուրբ ախան :

Յաղագս Գարման, և խնամաբարութիւն այսորիկ ախարի :

Սարման այսորիկ ախարի միշտ պարտի լինել համեմատ
պատճառանքի՝ յորոյ յառաջ գայ : 'Ի գիպուածն, յո-
րում թանչքն պատճառի 'ի յորգառառ հասմանէ կամ
'ի բորբոքմանէ արեան, պարտ է երակ հասանել, և 'ի
գործ արկանել թեթեւացոյն լուծողականս : Պարտ է ախ-
տակրին հրաժարիլ յամենակերպ ոգիւսուոր ըմպելեաց,
'ի թթու ջերմացուցիչ, և 'ի զայրացուցիչ կերակրեղի-
նաց, և յաշխատանաց : 'Ի գիպուածս, յորում յառաջ
գայ ախտս յապականուէ և 'ի լուծմանէ արեան, յայն-
ժամ պատշաճ է ուտել զթթու միջոց բազազրեալս՝ կա-
թամբ, և սակաւ ինչ սալէպ, և 'ի գործ արկանել բա-
րեխառն գինի, պատրաստեալ ըմօնիւ, կամ սրիոխթո-
տի վիթրիօլիս : 'Նոյնպէս յոյժ օգտակար է գործածու-
թին չափաւոր քինա քինար :

Այլ եթէ պատճառի ախտս 'ի գործածութենէ ստաց-
կագոյն և զայրացուցիչ գեղորէից, յայնժամ ընդ հակա-
ռակն պարտ է 'ի գործ արկանել զբարեխառն, զախոր-
ժարար, և զքաղցրացուցիչ գեղորայս, ևս ըմպել յա-
ւուրն բազում անգամ ը չափու միոյ հնգկային ընկուզի
նպալամօ լքթութիւն, կամ 'նոյնչափ սրերմացեթի : Այլ
'ի գիպուածս, յորում թանչքն յառաջ գայ յարդելմա-
նէ պատաշնչութե մարմնոյ, յայնժամ արժան է 'ի գործ
արկանել կակղացուցիչ ըմպելիս, և անձնապահ լինել 'ի
ցրտոյ, և յաշխատանաց : Թանալ զոտս ջերմագին ջրով,
և 'ի գործ արկանել զնոյն վերայիշեալ պալսամօն կամ
սրերմացեթին :

Գիտելի է եթէ բազում անգամ յոմանս գիպուածրս
սառողարար և շահարեր լինի հոսումն թթախտական
արեան, որպիսի են՝ գիպուածքն գլխացաւութե, լուս-
նոտութե, հրատապ և հանապազօրեայ ջերմախտից, բոլ-
բոքման թոքոց, փայծեղան, և փամփիշտի, մանաւանդ
յօգուածացաւութե և փոքացաւուէ : 'Նոյնպէս սառող
ջարար է ևս անձանց, որք վիճակեալք են արեւային բը-
նութեց : 'Ի վախճանի գիտել արժան է, եթէ յոր և
իցէ գիպուածի՝ յորում հարկ լինի երակ հատանելոյ, հո-
տումն արեան 'ի ռնգացն բարիորդ և օգտակար է, եթէ
հոտեսցի ը չափու արեանն՝ զոր հանգերձեալ էր հանել

յերուսալայն : Բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի' մեծի խոհականութն պէտք են առ 'ի քաջ ճանաչել, եթէ յորում գիպուածի արժանի իցէ թոյլ տալ կամ արգելուլ զհոսսումն արեան 'ի ռնգացն : Հասարակօրէն պարտ է թոյլ տալ հոսմանն 'ի գիպուածս ախտի բորբոքողականի, և իմ' ջերմախտի, և չէ՛րբէն դադարեցուցանել զայն, ցոր. քան չիք ինչ նշան տկարութե յախտակիրն : Այլ եթէ կայցեն այսոքիկ նշանք, այսինքն տկարութիւն կամ նուազումն, ցուրտ քիրան, պտտումն գլխոյ ևն, յայնժամ պարտ է փութով արգելուլ հոսումն արեան, թէ և իցէ յոյժ սակաւ : Զհոսումն արեան 'ի ռնգացն' 'ի քաջառողջ և յարինային անձինս չէ՛ օրէն փութով արգելուլ, ցորքան չգտանին յետագայ նշանքս : Այսինքն թուլութիւն ախտակիրն, դեղնութիւն շրթանց, պաղելն ծայրից մասանց, ևն : Իսկ եթէ գտանին այսոքիկ նշանք, հարկ է անմիջապէս դադարեցուցանել զայն :

Յաղագս իւր 'ի Էղանախա՝ պարտ է Դադարեցուցանել զհոսումն արեան 'ի ռնգացն :

Յայսմիկ գիպուածի պարտ է զախտակիրն ընկողմանեցուցանել 'ի վերայ թիկնամիջին, և դնել զոտս և ըզձեռս 'ի մէջ ջերմ' ջրոյ, կամ կաթին կովու, ևս կապել միանգամայն ամրապինդ զարեան երական, և իբրեւ սակաւանայ արիւնն, յայնժամ պարտ է թուլացուցանել առ սակաւ սակաւ զկապն : Մարթ է ևս զբամբակ կտաւ մուծանել 'ի ներքս 'ի ուռնգն, կամ վիթրիօլ չէրուլէս լուծեալ 'ի մէջ ոգւոյ գինւոյ կամ օգւոյ, և խառնեալ ընդ նմա զսպիտակուցն ձուոյ, թաթախեալ դիտան' և 'ի վերայ ցանեալ գոյգն ինչ նապաթ շաքար, և վիթրիօլ չէրուլէս, կիմ կիզեալ պաղէզ, մուծանել ևս զայն անգործաբար հոսի արիւնն :

Յայսմիկ գիպուածի չեն այնքան շահաբերք ներքին դեղորայք, որովհետեւ ոչ մնայ ժամանակ ներգործութե նոցին : սակայն մարթ է և օգտակար իսկ է երբեմն պատրաստել կէս ունկի սալ տի քլաուպէս, և մի և կէս ունկի մաննա, չորս կամ հինգ ունկի գարոյ ջուր՝ լուծեալ զայս, և 'ի գործ արկեալ միանգամ կամ երկիցս 'ի միում ժամու : Եթէ ոչ ցուցանէ զներգործութիւն փութով, յայնժամ մարթ է տալ ախտակիրն ըստ ասանկոյ ստամոքսի նորին 12 կշիւ ցորեան նիթրո՝ լոմպանակ մի ցուրտ ջրով, խառնեալ 'ի վերայ սակաւ ինչ քացախ :

Իսկ եթէ ակտակիրն կարիցէ ըմպել զայլ ինչ ստատկա-
գոյն գեղա, տուր նմա ըմպել յամենայնրում ժամու մը
բաժակ ջուր հասարակ, խառնեալ ընդ նմա երեք կամ
չորս շիմս՝ էլիսիսէ աշխատի հալլէս, և փգր ինչ սի-
սուփ: Երեսպէս գործածութիւն սրբիթօ տի վեթիփօյօ
տօլլէի՝ է՝ յոյժ օգտակետ, զոր մարթ է՝ ի կիր առնուլ՝ ի
20 շիմէ մինչև 350 շիմս, 10 կամ 12 անգամ յառուրն
ի մէջ միոյ փոքրիկ գրգալի ոգւոյ վարդի. և ի պակա-
ոիւն պայտցիկ գեղորէից, ի գործ արկ փոխանակ սորա
զապի ջուր կամ զքաղախախառն ջուր:

Դարձեալ, մարթ է գիւրաւ գաղարեցուցանել զհո-
տումն արեան ի ռնգացն. եգեալ զծածուկ անգաման՝
հանգերձ ամորձեգ ի մէջ բարկ քաղախոյ, կամ ցրտա-
գոյն ջրոյ. և այսմիկ հնարից ուր ուրեմն մարթի վեփպիլ:
Իսկ ի գիպուած, յորում արիւնն գաղարեալ արտա-
քուստ՝ սկսանի հոսիլ ի ներքուստ, պարտ է յոյժ երկն-
չիլ և զգոյշ լինել. մանաւանդ ի քուռ լինելն, զի մի ախ-
տակիրն խեղճամահ լիցի: Այլ եթէ գուցէ այգպիսի
վտանգ խեղճման ի յորդուէ արեան հոսելոյ ի կոկորդն,
յայնժամ պարտ է փութալ ի խնուլ զճանապարհն զայն:
Առ երկու թել, և կապեալ ի մի ծայրն սակաւ ինչ բաժ-
րակ, մոյծ ի ռնգունա, և անցուցեալ զմիւս ծայրն ի
բերանոյ, քարշեա՝ մինչև բամբակն ի ներքս երթիցէ, և
պնդեալ կապեա՝ զերկու ծայրան ի միմեանա. և երբ գա-
ղարի արիւնն, պարտ է նստուցանել զախտակիրն ի բարձր,
թողեալ զգլուխն աւանց իրիք աշխատանաց. և չէ՝ օրէն
բնաւ լուանալ զարիւնն, որ ժողովեալ է ի ռնգունա,
այլ պարտ է թողուլ, մինչև ինքնին անկցի բամբակն:

Իսկ անձինք՝ որոց ստէպ պատահի հոսումն արեան ի
ռնգացն, պարտին միշտ լուանալ զոտս ջերմ ջրով, և
ջերմ և չոր պահել զայնա. չէ՝ օրէն բնաւ կապել զպա-
րանոցն կամ գլխակոր նստիլ. կերակրոցն նորին պարտ է
լինել խոտեղէն, և այլ զովացուցիչք. գործածութիւն լու-
ծողականացն երբեմնապէս է յոյժ օգտակար: Այլ եթէ
հոսումն արեան ի ռնգացն յառաջ գալլէ ի լուծմանէ
արեան, յայնժամ կերակրոցն պարտ է լինել անուցողա-
կան. զորօրինակ են պարարտագոյն արգանակքն, ճէլա-
թիւնէ տէ քուէմօսի տի սակու, սակաւ ինչ գինեաւ, և
չաքարաւ. ևս ինքուզիծնէ տի քինաքինա ի մէջ գինոյ.
Զոր պարտ է ի գործ արկանել ընդ երկար ժամանակ:

Ի վախճանի գիտել արժան է, եթէ քաղարձակապէս
խօսելով հոսումն թթախտական արեան օգտակետ է քան

զայլ ամենայն հոգով, և ոչ է այնքան երկիւղալի (բայ
'ի վերայիշեալ գիպուածոց, յորում ասացաք, եթէ 'ի
սաստիկ հոգմանէ արեան պատճառին այլ և այլ ցաւք
ախտակրին . որպիսի են ակարուծին, այտուցն երեսաց,
նուրբ ախտն, ևն .) որովհետեւ գոն բազումք, յորոց յա-
մենայնում աւուր հոսին երկու կամ երեք ունկի արիւն,
և բնաւ ոչ կորուսանեն զհանգստութիւն : Պատմի . եթէ
յառնէ ումնմէ յամենայնում աւուր հոսէր մէն մի լիտր
արիւն, յարատեւաւ մինչև 'ի չորս ամս, առանց բնա-
լինչ մնաս գործելոյ : Նոյնպէս ականատես եղաք հոսիլ
յուլմնմէ կնոջէ 'ի մէջ սակաւ աւուրց 25 լիտր արեան,
առանց իրիք վշտի և վշտանգի :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Բ .

Յազափս լըր իմ ինչ բանից, որ ասի՝ եմտաօթիք «էփա»,
իմ էփէփա .

Բ գիպուածս այսորիկ թանկից՝ բնաւ ոչ հոսի ա-
րիւն, բայց միայն այտոյց ինչ 'ի վեր երեւի յերաստանս
կամ 'ի թթախտականն անգամս : Սովորաբար յոյժ կա-
րեոր և շահաբեր է երակ հատաներն յայսմիկ գիպուա-
ծի, զոր մարթ է ևս կրկնել ըստ պահանջելոյ իրացն,
հայեցեալ 'ի պարագայս բնութեւն ախտակրին, զորօրինակ
'ի գիրս կազմուածոյ, 'ի խառնուածն, եթէ իցէ արիւ-
նային, ևն : Կերակրոցն պարտ է լինել թեթեւ, և լոյծ .
իսկ ըմպելեացն զովացուցիչ, և կակղացուցիչ : Մարթ է
ևս առ 'ի կակղացուցանելոյ զորովայն 'ի գործ արկանել
սակաւ ինչ ֆիօռ տի սօլֆօ, և քսէմօռ տի թառթառօ,
կամ մի ունկի ֆիօռ տի սօլֆօ, և կէս ունկի սալ նի
թռօ, և երեք ունկի ելեթթուառիօ լինիթիօ խառնեալ
իրերաց՝ տուր ընկել մէն մի գրգալ սրճոյ յաւուրն, ե-
րեք կամ չորս անգամ :

Այլ եթէ երակքն երաստանի լինիցին յոյժ սաստ-
կապէս ուռուցեալք, մինչև չհոսիլ արեան գլխովին .
յայնժամ պարտ է զախտակրին բազմեցուցանել 'ի վե-
րայ շոգեաց ջերմագին ջրոյ . մարթ է ևս արկանել 'ի վե-
րայ երաստանի ախտակրին կաաւս թաթախեալ 'ի ջերմ
սրբութեօ տի վինօ, կամ յայլ կակղացուցիչ ամին նման
իրս : Իսկ եթէ 'ի ձեռն այսոցիկ գեղորէից ոչ կակղանայ
թանջքն, և չհոսի արիւնն, յայնժամ պարտ է 'ի գործ
արկանել զհետագայ քաթարալուս : Առ չորս կամ

Հինգ հատ կանանց կանթա պորթինճանի, կամ փաթլի-
ճանի, և սակաւ ինչ ձէթն ձիթենեաց՝ խառնեալ իրե-
րաց եփեալ բարիդը, և գիր 'ի վերայ վշտացեալ մասանցն:
Արգ՝ եթէ անօգուտ լինիցին ասացեալ գեղորայքս, և
բաւականապէս ոչ փարատեսցի ցաւն և ուռոյցն, յայն-
ժամ պարտ է փութանակի տղտուկո գնել, մանաւանդ
'ի վերայ ստեանցն երատանի, (որ տա՛ մէմէ.) որ լինի
առաւել շահաբեր: Այլ եթէ ոչ կուրի տղտուկն, յայն-
ժամ հարկ է ծակել նշտրակաւ: Գոն ևս այլ բաղում
սպեղանիք, և գեղորայք 'ի գործ արկանելիք 'ի գիպուածա
այտորիկ ախտի, բայց մեք ընտրանօք զառուել շահաւե-
տականսն միայն եգալք 'ի սակս համառօտութի:

Իսկ 'ի գիպուածս, յորում ցաւն լինի յոյժ սատափէ,
յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զխտազայ կակզա
ցուցիչ սպեղանիս: Ա՛ռ երկու ունկի ունկուէնթօ բօ-
բուլէօ, և կէս ունկի՝ ըստանօ լիգուիտօ, և զայտափէ
ընդ միոյ գեղնուցի ձուռոյ բարիդը խառնեալ ընդ իրեարս
և գիր 'ի վերայ թթախտեալ մասին: Գիտելի է տաւէն,
եթէ զվերոգրեալ կառավարութիս ոչ է պարտ 'ի գործ
արկանել յամենայն գիպուածի թանջացաւուէ, յորում
ոչ ելանէ. արիւն. որովհետեւ գոն ինչ ինչ գիպուածք՝
յորս չիք բնաւ պետք իրիք գեղոյ, որպիսի են՝ էմօռօօի
տէ արքաստիթա, այսինքն թանջք խտմեալ, որ բնաւ ոչ
պատճառէ վիշտս ինչ: Եւ էմօռօօիտէ օէմպլիչէմենթէ
թուփտա, այսինքն թանջք, յորում 'ի վեր երեւի ու-
ռոյց ինչ սոսկապէս, և ցաւ յոյժ սակաւ. որք և ոչ կա-
րեն բնաւ լինել վտանգաւոր: Իսկ գիպուածք յորս պէտա
ունիմք գործածութի վերոյիշեալ կառավարուն, և գե-
ղորէից, և արտաքին սպեղանեաց, են այնք, յորս ընդ
թանջացաւութեն գտանի նաեւ բորբոքումն ինչ. քանզի
յայնժամ քայց 'ի սնտակագին ցաւոց պատճառիլ մարթ
է միանգամայն և տենդ ինչ գժնեայ, ուշագնացութի,
անգամագօտութի ևն. և միանգամայն մարթ է այտու-
ցիցն զայրացեալ փոխարկիլ 'ի քաղցիկի:

Գ Լ ՈՒՍ ԼՄ.

'ի վերայ, Թոմաս արեան, որ յիգալացոյց իսկի՝ Գոմեօ փոսնիսէ, և 'ի վերայ, Գիսման արեան, որ ասի՝ Վոգիօ փոսնիսէ :

Յ Օ Դ ՈՒ Ս Ա Ն Ա.

(Թ) քուան արեան՝ է աստ, կամ լաւ ևս Թանչքինչ Թոքոց կամ արիւննակիւր երակաց նորին . որ առ բժիշկս անուանի՝ բնէնումօնօռաւաճիւր, որ Թարգմանի Թոքա-Թանչք . և ունի համաձայնութի ընդ ասիսին, որ կոչի սթամաթօռաւաճիւր, որ ստուգարանի ստամբքաթանչք : Անձինք նիհարք, որք աւնին զերկայն պարանոցս և զլանջս անձուկս, և զմանրանօթս Թոքոց Թուրպոյնս՝ 'ի հասակէ հնդեառասան ամաց մինչև ցՅՅ ամս, են ենթակայ ասիւ ասիւ այսմիկ . և ևս անձինք, որք վիճակեալք են պքօ-պքութական ասիսի և սեւամոզձային խառնուածոց՝ են առաւել ենթակայ այսմիկ ասիսի : Գիտելի է՝ զի եթէ արիւնս այս արձակի 'ի մանր անօթաց կամ յարիւննակիւր երակաց Թոքոց՝ առանց ընթացակցութեն հազի, և այլ ինչ արտաքին ասիսի, որպէս պատահի երբեմն, յայնժամ կարի գիւրաւ և փութով է գարմանեղի և ապա քինեղի : Եւ եթէ արիւնս այս արձակի 'ի խաշափողէ՝ նոյնպէս մարթի գարմանիլ հեշտեաւ և առանց աշխատանաց : Բայց եթէ ծագի 'ի Թոքոց կամ յայլ խողովակաց նորին հանգերձ ստատկութի հազի, և տազնապաւ շնչառութե, յայնժամ աստս այս լինի յոյժ որոգայ Թաւոր, և դժուարաբուժելի : Ախտս այս հասարակօքէն անրապետէ 'ի գարնան եղանակի :

Մասնաւոր պարճառօք Թոմաս արեան :

(Թ) քուան արեան մասնաւորապէս պատճառի 'ի տկարութէ Թոքոց, և 'ի վատառողջութէ գործարանաց չնչառութե են : Հնար է ևս ծագիլ յայնմ ամենայնէ, որք զայրացուցանեն զԹոքս, որպէս 'ի չափազանց արքմանէ ոգիւոր հեղանիւթոց՝ 'ի սաստիկ կրից և աշխատանաց, ևն : Մարթ է ևս յառաջ գալ 'ի վերաւորմ

նէ, 'ի ճմլեցմանն և 'ի ճնշմանն վերոյշեալ գործարա-
նաց, և եւ յարշաւասոյր ընթացմանն, 'ի բարձրաձայն
գոչմանն, յերկարաւ կարկաչմանն և երգարանութէ,
'ի սաստիկ և 'ի հնազոյն հազից, յուժգին առփանաց
պաղշոտ սիրոյ, յարգելահանութէ իրիք սովորական հու-
ման, 'ի մետաղական գոլորշեաց որք ընդմտանն 'ի թղթն
շնչառութիւն: Դարձեալ մարթ է եւ պատահել 'ի խոցէ
և 'ի պալարէ 'ի վեր երեւելոյ 'ի թղթս, և 'ի խաչափողս, 'ի
բորբոցմանն որտի, թղթոյ, և ստոծանւոյ, 'ի թղթածե-
տութէ, և 'ի հարբոխոյ իջելոյ 'ի կուրծս և 'ի թղթս. և
միով բանիւ ասացից, ախտիս այսմ մարթ է պատճա-
ռիլ յայնմ ամենայնէ, որք զգրգռեն զարիւնսկիր երակս
թղթոյ, և արդելուն զջջմանս արեան:

Նշանք ախտիս այսորիկ:

() ուղընթաց լինի ընդ ախտիս խոնջութի, կարմրու-
թի երեսաց, գժուարաշնչութի, հաղչորագոյն, անձկու-
թի, դազանի ջերմութի, ձգտումն, ցաւ գլխոյ, միջաց,
և ստորին ոսկերաց կրծոց, ցրտութիւն ծայրից անդամոց,
տժգնութի միզի, բարախիւնս արտի, սուլումն խաչափողի,
ցնցումն մկանանց կրծոց: Արիւնն՝ որ ելանէ ընդ բերանն,
երբեմն լինի կարի սակաւ, լոյծ, և ծիրանագոյն, որ է
գուշակ յայտնապէս ցեղման կամ հերձման մանր արիւ-
նակիր երակաց. և երբեմն ելանէ յորդ, որ է ցուցակ
հերձման օգնկալ խողովակաց: Իսկ եթէ նոյն արիւնն
լինի պղտոր, մաղասախառն, և նեխեալ, նշան է խմկոյթ-
ման թղթոյ:

Նշանք վատթարագոյնք և ճախորդականք՝ են ջերմու-
թիւն անընդհատ, թուլութի, տառապանք կամ նեղու-
թի կրծոց, հաղ երկարատեւ և սաստիկ, առատութի կմ
նաւ բորբոքման գազարումն հոսման արեան, ցրտութիւն
ծայրից անդամոց, նուազումն արտի, ցնցումն մկանանց
կրծոց, ժայթքումն, 'ի վեր երեւումն նշանաց մաշարայա-
կան ախտի կամ թղթախտութի: Բայց գիտելի է, եթէ
ենթակայն իցէ քաջառողջ կազմուածոյ վիճակեալ, հա-
տարակօրէն է հեշտեաւ ապաքինելի, և ընդ հակառակն
մեծապէս վատնգաւոր և երկիւղալի է, եթէ կազմուածքն
իցէ յոռի, և լանջքն նեղ և անձուկ: 'ի վախճան ամե-
նայնի՝ յոյ կանայք եւս են ենթակայ ախտիս այսմիկ:

Խնամաբարութիւնս 'ի վար արեանելիս 'ի Դիպուածս
Բժման արեան :

Ինսութեան է անկ նախ քան զամենայն կանոնադրել
զինքն յուսեցիման և յըմբելիս . վասն որոյ օրէն է հիւան
դին միշտ 'ի կեր արեանել զըմբելիս բարեխառն , որպիսի
են ջուրն գարուոյ , կմ վարսակի , և կմ յաւասարի , չիճուկն
կաթին են : Կերակրոցն պարտ է լինել քաղցրացուցիչ ,
զովացուցիչ և սնուցիչ , որպիսի են թեթեւ արգանակն մառ
կաթնաթանն , հացաթանն , և ընտիր գարուոյ թանն , ևս
կաթն այծու , են : Պարտ է ախտակիրին անձնապահ լինել
յայնմ ամենայնէ , որք բորբոքեն և զաղորացուցանեն զա-
րիւնն , և գնել զոտս և զձեռս 'ի մեջ ջերմ ջրոյ , և ցա-
մաք պահել զայնս . չէ օրէն բնաւ կապել զմէջս և զպա-
րանոցս . և արժան է 'ի մեջ սենեկի նորին հանապաղ շք-
ջադայիլ առողջարար և զովացուցիչ իմն օգոյ : Այլ և պի-
տոյ է ախտակիրին հրաժարել յամենայն ոգիաւոր հեղա-
նիւթից , և 'ի ջերմ ըմբելեաց , և պարտ է որքան մարթ
իցէ 'ի հանգստեան և յանգորութե ունել զհիւանդն :

Դեղատոյս 'ի գործ արեանելիս 'ի Դիպուածս ախտիս :

Երակահատութի հարկաւորտապէս պահանջի 'ի գի-
պուածս յայս , մանաւանդ եթէ ախտակիրն իցէ երիտաւ
սարդ և քաջամեռնդ , և հիւթային խառնուածաց վիճաւ
կեալ . և սրտաւ է միշտ երակ հատանել 'ի նոյն խակ վայր-
կենի , յորում նշանքն վերագրեալ 'ի վեր երեկն , և չափ
քանակութեան արեան հանելոյ պարտի լինել համաձայն
զօրում ախտակիրին , և ուժգնութե ախտին : 'ի վեր քան
զամենայն կարի կարեւոր է երակահատութի 'ի գիպուածն՝
յորում ախտն յառաջացեալ իցէ յաղիաւոր հեղանիւ-
թոց , 'ի մեծաքշաւ ընթացմանէ , յաշիատանայ , 'ի սաս-
տիկ կրից , յարգելականութե իրից սովորական հոտման ,
'ի բորբոքմանէ արեան , և յուժգնութե ընութեան : Իսկ
եթէ զինի երակ հատանելոյ՝ ջերմութի և հոտումն արեան
ոչ գաղաթի , և զարկն մեծ ընդարձակի և ամփոփի սաս-
տիկ , յայնժամ արժան է վերադնել երակ հատանել , և
սահեցուցանել զարովայնն 'ի ձեռն մաքմ և զովացուցիչ
գրեխից , և գնել զոտս 'ի մեջ գաղ ջրոյ , առ 'ի եռուա-
ցուցանել զձիգն բնութե , և զգրգռումն արիւնակիր երակ
կաց թորոց :

Ըմպելին 'ի սկզբան պարտի լինել զով, և հետ զհետե միշտ առաւել ջուրտ : Եթէ զուգընթաց լինի ընդ ակտիս հաղ ինչ սաստիկ, որպէս պատահի բազում անգամ, յայնժամ օրէն է գիմն 'ի գործածութի աշխտ սօլֆուելքօի խառն ընդ նոյնաբանակ կրկնահան ցբւոյ, և ընդ ցրտագոյն ջրոյ : 'Նոյնպէս գործածութին մուշիլլաճճինէի տի կամենա առաալիքա, կամ խաշուն սալեղի' է յոյժ օգտաւէտ, զոր պարտ է 'ի կիր առնուլ առատօրէն : Եւ ևս ոչ սակաւ օգտէ գործածութին ինֆուզիօնէի տի տիճիթալէ բուրբուռէա : Զայս եթէ կամիս առնել, արկ զխոշոր փոշի տիճիթալէ կոչեցեալ տերեւոյն ըստ կշռոյ քսան ցորենոյ, յերկաւ ունկի' ջուրտ ջուր : զկնի երկոտասան ժաւ մուց' քամնա զոյն նուրբ կտաւով յանօթ ինչ ապակեացօ ապա յաւել 'ի տոյն զՅՕ շիթա ջուր կիրամանի, և զՅՐ շիթա լաւտանօ լիգուխտօ, և զքաւականաչափ' շիւօրքօ : և տուր ըմպել ակտակրին երեք կամ չորս անգամ յաւուրն' զկշիւ քաւորդ տրամոյ, մինչև լցցի տրամ մի յաւուրն :

Եթէ շնչառութի չիցէ ամբան գժուարին, յայնժամ մարթ է ևս տալ ակտակրին ըստ տանելոյ ստամոքսի նորին էսթուաթթօ տի քինա, զոր օրէն է բազադրել ընդ բաւականաչափ շիճուկի կաթին, որ պարարտեալ իցէ պաղլեղաւ : Եթէ լծբումն արեան պատճառեալ իցէ յարգեմանէ թանջից և տեւատեսական արեան, յայնժամ օրէն է փութանակի տղրուկս գնել 'ի վերայ արական երակաց կամ 'ի վերայ ստեանցն երաստանի : Յորժամ ակտա այս ծագի 'ի սքոռալութական ակտէ, կամ յայնմ տենդէ' որոյ նախնական պատճառն գտանիցի լինել լծուլութի, յայնժամ պարտ է առնուլ 'ի կիր զխաշուն եղիճի կոչեցելոյ յիտալալաց' օւթիքա, զոր պարտ է ըմպել առատօրէն : Մարթ է ևս մատուցանել հիւանդին գինի տոյնիւ, բայց սակաւ քանակութեամբ : 'Նոյնպէս գործածութի իբէքաբուանաի' լինի երբեմն օգտակար, զոր օրէն է 'ի վար տրկանել յերեք ցորենոյ մինչև ցշորս' երեք կամ չորս անգամ յաւուրն :

Եթէ զուգընթաց լինի ընդ ակտիս հաղ սաստիկ, և ցնցումն միանանց, ընդերաց, մանաւանդ կրծոց և շնչափողին, յայնժամ պարտ է 'ի կիր արկանել զիւրն կտաւատի, կամ քաղցր նշոյ, զէմուլլիօնէ առաալիքա, որ բազադրեալ իցէ ջրովն թմբրեցուցիչ խոտոց : Իսկ եթէ ակտա այս յառաջացեալ իցէ յօգուածացաւութէ, յորէփւնոյ, 'ի բորոտութենէ ևն. յայնժամ օրէն է գնել

վէշընաթուփի 'ի վերայ կրծոց կամ լանջաց, և զհիւանդն բազմեցուցանել 'ի վերայ շոգեաց ջերմագին ջրոյ : Բայց յորժամ գաղարի հոսումն արեան, ընդ նմին և հազն, և անասակիրն ունի տակաւին ջերմութի և վիշտս պատճառեալս յուժգնութէ բնուեն, յայնժամ կարեւոր է առնուլ 'ի կիր զշէնուկն կաթին, զխաշուն գարւոյ խառն ընդ բաւականաչափ մեղրի, առ 'ի թուլացուցանել և ցածուցանել զուժգնութին բնութեն :

Դարձեալ, անասոս այս՝ որպէս ասացաք, բազում անգամ զոյգ ունի ընդ իւր զհազ ասասիկ և զջերմութիւն. յայնժամ մարթ է ևս առնուլ 'ի կիր զքեառապ մածուցիկ մածիւնս զկնի երակահատութն : Առ ունկի մի՝ զարմատն ալծեալ, և նոյնչափ՝ զսերմն սերկեւիլի, վեց արամ՝ զարմատն լիգուիւիցիաի, այլև ունկի մի՝ կոմմա առապիլքա, և կէս ունկի՝ թուակաքանթէ : Զամենեսին զառստ պարտ է ջարդել յանկանի, և գնել թրմոց 'ի լիտր մի ջուր վարդի ժամն չորս կմ հինգ, այլ խառնելի է անընդհատ դըրգալի՝ մինչև զանդիլ քարւոք ընդ միմեանս՝ և լինել մածուցիկ, և ապա քամեա զայն կտաւով յաման աղիկեած կամ սարսկեայ : Ետոյ արկ 'ի նա հետ զհետե գերեք ունկի՝ շաքար վանի. և պարտ է առնուլ չորս անգամ յաւուրն, ըստ չափու միոյ դրգալի սեկանոյ :

Է և այլ դարման, որ առանց զայրացուցանելոյ արդելու զթքումն արեան, և այսպէս բազադրի : Առ երեք ունկի՝ նուրբ փոշի արմատոյն կոչեցելոյ քօնսօլիտա մանօր, և նոյնչափ՝ քօնսեռվա տի ոօզէ. յոր յաւել բաւականաչափ շիօբքօ տի բարավէռօ պիանքօ, և պարտ է հիւանդին ընդունիլ յամենայնում ժամու մէն մի դրգալ արձոյ : Այլ գիտել արժան է, զի 'ի գիպուածս յայս չէ պարտ 'ի կիր արկանել զխմիչ և զօրացուցիչ գեղորայս, բայց եթէ ուր ուրեմն, որովհետեւ գրգռեն զարիւնակիր երակս թոքոց, և բազում անգամ զայրացուցանեն զախան : Եւ իբրև վերոյ յիշեալ, կմ նոցին նման գեղորեւք պակասեցի ռւժգնութի բնութեն, եթէ անկեալ իցէ հիւանդն յուժոյ, ոչինչ արդելք կայ գործածութեան քնքուղիօնէ տի քինաի. զոր բազում անգամ գրեցի 'ի բժշկարանի իմում, յաւելով 'ի նոյն էմուլսիօնէ առապիլքա, զոր պարտ է առնուլ չորս կամ հինգ անգամ յաւուրն, ըստ չափու միոյ ունկելոյ : Եւ յայտոսիկ միջոցս մեծապէս փոյթ ունել արժան է 'ի կանոնագրել զընթացս հիւանդին, չափաւոր շարժումն առնելով յառողջարար և 'ի հովտին սեղիս, բայց առանց աշխատ լինելոյ և ջեր-

մանալոյ : Դարձեալ գիտելի է, զի եթէ զուգընթաց լինին ընդ : ակտիս նշանքն Թղթախտութե, յայնժամ պարտ է 'ի ձեռն առնուլ զնոյն գեղորայս և զկառավարութիւն' որք վասն Թղթախտութե, զորոց խօսեցաք 'ի գլուխ Ժ. երես 164 :

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ.

'Ի վերայ խիստն արեան, որ ըստ բօշլաց իւր
կ'ախելիս :

Փսխումն արեան հասարակօրէն լինի 'ի հերձմանն, խառնչային փոքրիկ նեարգից ստորին որովայնի, կամ արիւնտիկր ամանոց աղեաց, և կամ մետենարական երակաց, որով ոգիք փորտալին ամբոխեալ ստիպեն զաղին 'ի ստորուստ 'ի վեր բերել զանջատեալ արիւնն մինչ 'ի խախացոցն, յորմէ ծագին զգայումնէք արեան բազմազան եղանակաւ . նմին իրի որոշի ևս յորակի արեանն, որ արտաքս բլիկ ընդ բերանն առանց հագի . երբեմն լինի լոյծ և ծիրանագոյն, երբեմն մաշկաւ և սեւաւ . երբեմն հասարակ և ջինջ, և երբեմն ևս խառն ընդ այլևայլ նիւթոց : Ախտս այս ոչ է այնքան ընդհանուր, որպէս ըզմանէք, զորմէ փոքր ինչ յառաջ խօսեցաք . քաջ է յոյժ որոգայթաւոր, և պէտտ ունի մեծի զգուշութեան :

Պարճառոյ խիստն արեան :

'Ինչ 'ի վերայեղեալ պատճառաց, փսխումն արեան կարէ ևս յառաջ գալ 'ի չափապանցութէ կենսական ուժոյ, որ լինի յառողջարար ուտելեաց և 'ի յոգիաւոր հեղանիւթից, 'ի սաստիկ բարկութէ, և 'ի բերկրութէ, յառատութէ արեան, և 'ի զօրատու գեղորեից' այլովքն հանդերձ . որք քծշեն զնեարգս ստորին որովայնի, և զարիւնտիկր ամանս աղեաց առ 'ի գուրս հասեցուցանել զարիւնն սպաժոյժ : Նոյնպէս մարմ է պատճառիլ յայնժամ ամենայնէ, որք սաստկապէս գրգռեն և վերաւորեն զստամեքան, և զներքին Թազանթա փորտեաց . որպէս յուժգին լուծողական և 'ի փսխողական գեղորեից, 'ի գժընգակ թիւնից, 'ի կարծրապինգ և 'ի սուր նիւթոց մեռելոց 'ի խախացոցն : Երբեմն ևս պատահի 'ի փնասակար և 'ի լճային ջուրց, 'ի քճնաց, և 'ի սղջկաց, որք ընդմտանեն

'ի ստամեղան ջրբումբում (Թճն : Բազում անգամ ևս 'ի վերաւորմանէ լերդի, աղեաց, և այլոց ընդերաց : Մարթի պատճառիւ ևս յարգելականութէ իրիք սովորական հոսմանց, և ևս յարտաքին պատճառաց . որպէս 'ի հարուստի, 'ի ճմլմանէ, 'ի բաղխմանէ, և յայլ նմանեաց, յորոց մարթ է յառաջ գալ իրիք բորբոքման :

Դարձեալ, մարթի ծագիւ ևս 'ի տկարութէ կամ 'ի թուլակազմութէ արիւնակիր ամանոց աղեաց և այլոց ընդերաց, նոյնպէս և 'ի խցմանէ նոյն ամանոց : Դարձեալ, մարթի լինել ևս 'ի ջգային տենդէ, և յայլ երկարատև խօթուէ, որովք աղեաց բարեխառնութին այլայլեալ, և կենսական ջորումն նոցին լքեալ՝ պատճառեն զփսխումնս զայս : 'ի կանայս սովորաբար պատճառի այս յարգելաւ կանութէ գաշտանի, կամ թանչից : Անձինք, որք վիճակեալք են սևամազձային բնութե, մանաւանդ նորք՝ որք վարեն զանշարժական կեանս, և ըմպեն զառատագոյն ոգիաւոր հեղանիութս, են առաւել ենթակայ այսր փոխման :

Նշանք փոխման արեան :

Երեսայս նախ սկսանի 'ի թեթև ինչ թուլուէ բոլոր մարմնոց, 'ի նեղութենէ, և 'ի ձգտմանէ, որք սովորաբար յարատեւեալ մեան քանի ինչ ժամանակս . և ապա բերենցաւ ինչ 'ի սահմանս ախտեղանաց, և յաղիս, որք մասնաւորապէս արտառհին յարգելմանէ թանչից և գաշտանի : Դարձեալ, ախտակիրն զգայ զնոզկանս, զյօժարութե ինչ 'ի ժայթքել, զբաբախիւն սրտի, զձգւտումն, և զփսխումն : Նիւթն որ արտաքս ելանէ ընդ բերանն՝ լինի լոյծ, ջրային, տափոլ, և երբեմն լորձուիք, յորմէ զհետգան հեծկրտանք և հեալ : Եւ յետ այսոցիկ նշանացս 'ի վեր երևի յորդառատ հոսումն արեան, որ ստեպ արտաթորի ընդ բերանն հանգերձ ջերմութե և ցաւովք մակաբովայնի, և ճնշմամբ կրծոց և ստամոքսի : Երբեմն զուգահիշ ունի ընդ իւր զնուազումն սրտի, զծարաւ սաստիկ, և զցաւ գլխոյ . և երբեմն ևս ախտակիրն ստանայ զգոյն կանաչախառն գեղին : և արիւնն՝ որ ելանէ ընդ բերանն՝ լինի թթուահոտ, կամ գիւհոտ, որ է գուշակ յուռեգոյն ելից, և յայնժամ անուանի մոռպօ նկո . Վստնգն այսորիկ փոխման ըստ մեծի մասին 'ի վեր երևի յայնմանէ՝ զի արիւնն հեղեալ, թէ յամեալ մնայ 'ի փոքրոտիս, ստանայ զնեխութիւն, յորմէ կտրէ պատճառիւ փոխառութի, և քաղցկեղ :

խնամապարտութիւն և Դեղորայք 'ի կիր արխանելիք 'ի Դի-
պուստիս Ժսխման արեան :

Ի Մանաւորաւթնէն ախախ գրեթէ մի և նոյն են լէ
վերոգրեալ խնամապարտութեն թքման արեան : Արժան
է պահպանել զհիւանդն 'ի հանգիստ և յանգորդ, հեռի
առնել 'ի նմանէ զայն ամենայն, որք պատճառեն զնեղու-
թիւ և զգրգռումն : Վերակրոցն և ըմպելեացն պարտ է լի-
նել բնութիւն զովացուցիչ և անուցիչ, և սակաւ քանակու-
թեամբ 'ի գործ ածել արժան է : Երբեմն ցուրտ ջուրն է
սառույցն 'ի գիպուածս յայս լինին իբրեւ զքեզ աղիւ :

Յորժամ փսխումն արեան պատճառի յուժգնութիւն
բնութեւ և յարգելականութիւն իրիք հասման, որպիսի է
հոսումն թանջից, և դաշտանի, ևն, յայնժամ օրէն է
երակ հատանել, և փութալ զամենայն յարմարագոյն
հնարս 'ի վար արկանել իսկ և իսկ 'ի նոյն իսկ ժամանակի
առ 'ի թուլացուցանել զուժգնութեն բնութեւ, և շարժել
վերադին զհոսումն զայն սովորական . որովհետեւ զայսմա-
նէ կտխեալ կայ՝ ոչ միայն ապաքինումն ախախ, այլ միան-
գամայն կեանք ախտակրին : Չէ պարտ 'ի վար արկանել
ղիւթիչ և զզորացուցիչ Դեղորայք, որովհետեւ գրգռեն ըզ-
նեարդս և զարիւնակիր ամանս աղեաց, և բազում ան-
գամ առաւել զայրացուցանեն զախան : Յայսմ վայրի կա-
րի կարեւոր է առնուլ 'ի կիր զգրեխս կակղացուցիչս,
թուլացուցիչս և զովացուցիչս . և գնել դոստ 'ի մէջ դաղջ
ջրոյ : Կոյրէս օրէն է սղբուկս կուտեցուցանել 'ի չքա-
կայս երաստանի, բազմեցուցանելով զհիւանդն 'ի վերայ
չոգեաց ջերմագին ջրոյ . նմանապէս պարտ է թոյլ տալ
ախտակրին ըմպել զհիւթս հասունացեալ սրտոց, որ իցե
լուծեալ ջրով :

'ի գիպուածս, յորում փսխումն արեան յառաջ գայ
'ի գրգռմանէ անօթոց արեան և թանջից, յայնժամ
պատշաճագոյն գեղն է էլիսիւ աչիտո տի հալլէռ, որ
ոչ միայն հանգարտէ զգրգռելութեն, այլ միանգամայն
բարեկարգէ զգրութեն ստովին որովայնի և աղեաց, և
բարեխառնէ զնեղքին այլայլութեն . զկիրառութիւն սորա
տեսցեն 'ի հատ . թ . 'ի տառն Է . 'ի կարգի իւրում : Եթէ
փսխումն արեան իցէ առատագոյն, յայնժամ օգտաւէ-
տագոյն գեղն է՝ օւթիքս, այսինքն եղիճ, կմ եղինջ : Եւ
եթէ հիւանդն անկեալ իցէ յուժոյ, պատշաճագոյն գեղն
է ինքուզիօնէ տի քինս խառն ընդ եմուլփօնէ առաւել :

քախ : Նոյնպէս օգտաւէտ է այբուստ մնալոցիայէ ալ սիւս , տալով ախտակրաց ժամէ 'ի ժամ երեք անկի 'ի պահ առաւօտուն , մինչև լոյս լիար մի յաւուրն . այլ պարտ է քաջ խփել զանօթ նորին , և շքուն պահել յայլում ա նօթի՝ որ լի էցէ ցուրտ ջրով :

Բայց յորժամ գաղարի փխուռն արեան , և հիւանդն աակաւին ունի զվիշտս և զանձկուիս պատճառեալս յար գելմանէ արեան , որ լճացեալ մնայ 'ի փորոտիսն , յայն ժամ կարեոր է 'ի վար արկանել լուծողականս ինչ մեղ մագոյնս , և ախորժարարս , որպիսի են մաննա , թամարինտի , և բօլբա տի քասախ : Նոյնպէս և շահաւէտ է գիմել 'ի գործածութի գրեխաց պատրաստեալ շիճուկակաթին , փոքրինչ քացախիւ , և մեղրիւ , զոր պարտ է առնել երկու կամ երեք անգամ յաւուրն առ 'ի գուրս հոսեցուցանել զլճացեալ արիւնն , և գիմակալել փառութե : Չէ՞ օրէն բնաւ 'ի վար արկանել զսաստիկ լուծողական գեղորայս՝ եթէ 'ի վերուստ , և եթէ 'ի ստորուստ , որովհէտե գրգռեն զստամոքն , զնեարգան և զարիւնակիր ամանսն , և բազում անգամ առաւել զայրացուցանեն զախան :

Գ Լ Ո Ի Խ Լ Բ .

'ի վերայ միզան արեան , որ յիգաւացաւ ախի՝ օրինա սան իւնիւտա , և առ բժիշկս անուանի՝ էմօնուտիս :

Գիտելի է , զի արիւնն այն՝ որ 'ի գուրս վարի 'ի սեռական անգամոց , երբեմն հոսի յարիւնակիր ամանաց փամփշտի , երբեմն 'ի միզանց խողովակաց , երբեմն 'ի գործարանաց երիկամանց , և երբեմն ևս 'ի նոյն իսկ երիկամանց , ըստ պէսպէս տրամադրութեցն : Վասն որոյ և որոշումն է նորա ըստ հիւթոցն՝ որ 'ի գուրս վարին 'ի նոյն անգամոց . որ երբեմն լինի սոսկ արիւն և լոյծ . և երբեմն կարի լոյծ և սորտալից կամ մքրալից . երբեմն թուխ կի՞տեաւ և մակարդեալ , և երբեմն գեղեցիկ կալմիր և թափանցիկ . երբեմն պղպուղական , և երբեմն խառն ընդ միկի . և երբեմն ևս յորդ , և երբեմն սակաւ , կի՞նուաղ : Այս ախա գտանի նաև յերկատասարդս , բայց գուն ուրեք , և յոյժ ցանցառակի : Իսկ ծեղք , և որոց տիրապե-

տէ առաւել սեւամազն և թանձախան, են 'ի հասարակի ենթակայ այսմ ախտի: Նոյնպէս և կանայք՝ որոց արգելեալ է հասուն տեղատեսական, են յոյժ ենթակայ ախտի:

Դարձեալ, գիտել արժան է, եթէ ժտանդ այսորիկ ախտի ըստ մեծի մասին 'ի վեր երևի յայնմանէ, զի արեւն՝ որ արտաթորի 'ի նոյն անդամոց, լինի նեխեալ և շարաւալից. յորմէ կարէ յառաջ դալ ջրգողութիւն, կամ փտախտութի, կամ տպականութի, և կամ տենդ ծիւրական: Նոյնպէս և ժտանդաւոր է, եթէ միզումն արեան պատճառեալ իցէ 'ի խճից գոյացելոց յերկամունս կամ 'ի փամփուշտն: Եւ առաւել քան զամենայն աղետալի է այն. յորժամ պատահի կամ ծագի 'ի ջրային տենդէ, 'ի ծաղկէ, և 'ի բորբոքմանէ երկամանց կամ փամփշտի: Իսկ 'ի գիպուածս, յորում պատճառի յարգելականութէ իրից սովորական հոսման, կամ 'ի խթից և յազգու գեղորէից, և կամ 'ի ձգտմանէ, յայնժամ չիք այնքան երկիւղ:

Պարճառոյ միջան աբէան:

Առաւել ընդհանուր պատճառք այսր ախտի են թանջքն, տկարութիւն միզանց խողովակաց, երկամանց, և փամփշտի, ուժգին շարժումն, բարձունն ինչ ծանրագոյն իրաց, անկանիւն, ևն: Արեւ պատճառիւ ևս 'ի հարուածոց, 'ի տաժանաւոր ծննդոց, 'ի սաստիկ և յանճնգհատ աշխատանաց, յընդերկար ձիւղարութէ, յանշաղի գործածութէ ոգիւար հեղանիւթոց, 'ի խթից և 'ի զայրացուցիչ գեղորէից. զրպիսի են քանթառելիք, մէլօէ, առնունքօլօ, ևն: Մարթ է ևս պատահիլ 'ի խճից, և 'ի խոցից 'ի վեր երևելոց յերկամունս, 'ի փամփուշտն, և 'ի միզանց խողովակաց. յարգելականութէ թանջից, և դաշտանի, 'ի ասքառիտէ անուանեալ որդանց մտելոց կամ գոյացելոց 'ի փամփուշտն, յերկիւղէ, 'ի կրից հոգւոյ, 'ի սաստիկ տախանաց պագշոտ սիրոյ: Դարձեալ, մարթ է ևս պատահիլ յայլեայլ ախտէ, որպէս 'ի ջրային տենդէ, 'ի սքոռպութօ անուանեալ ախտէ, 'ի ծաղկէ, և 'ի բորբոքողականութէ:

Յաղագս ազգի ազգի նշանաց, 'ի յեռան որոց մերի է գու-
շակէլ զհոգոսն արեան մը և ինչէ ընդերաց խմ մասանց :

Եւ խոս այս է կարի կամ նուազ վտանգաւոր նկատ-
մամբ արտահոսեալ արեան 'ի սերական անդամոց : Արդ՝
յորժամ ծագի միջումն արեան յերկեամանց, ճանաչի
'ի թեթեւութէ ցաւոց, 'ի սաստիկ ջերմութէ, 'ի ծան-
բութէ և 'ի ձգտմանէ միջաց, 'ի յորդութէ միգի . և ա-
րիւնն՝ որ հոսի 'ի նոյն անդամոյ լինի ջինջ և կարմրեալոյ,
և երբեմն ունի զոյգ ջերմութի ինչ թեթեւ, գառնութի
և գարշահոտութիւն բերանոյ, նոզկանք որտի, և յօժա-
րութի 'ի ժայթքել . 'ի դիպուածս՝ յորում միջումն ա-
րեան յառաջ գայ 'ի միջանց խողովակաց, (որք են երկու
երկայն խողովակք, ընդ որս անցանէ մէջն յերկեամանց
'ի փամփուշտն) գուշակի 'ի տաստիկութէ անձկութե, 'ի
սակաւութէ արեան՝ որ 'ի գուրտ վարի խառն ընդ միգի,
'ի չափաւորութէ ցաւոց միջաց :

Բազում անգամ ևս զուգընթաց լինի ախտիս բորբո-
քումն . որ երբեմն պատճառի 'ի խճից կամ 'ի քարանց
մտելոց 'ի սոյն խողովակս, և յայնժամ ցաւքն և նշանքն
երկայատիկ առաւել տաստիկանան, և մէջն լինի արդեւեղական,
և արիւնն շարաւաղից : Իսկ 'ի դիպուածս, յորում մի-
ջումն արեան արտահոսեալ իցէ յարիւնակիր ամանոց փամ-
փըշտի, և կամ 'ի նոյն իսկ փամփշտէ, այս ճանաչի 'ի
զգայութէ փամփշտին, 'ի սակաւ միզմանէ, 'ի նուազու-
թէ զգացողական կարողութե մակորովայնի, 'ի տառա-
պանաց, 'ի ձգտմանէ, 'ի սաստիկ ջերմութէ և 'ի գարշա-
հոտութէ միգի, 'ի ասորոյ իջելոյ յատակս անօթոյն, 'ի
ցաւոց թիկնամիջաց, մակորովայնի, և քէռինէօ անտա-
նեալ անդամոյ, որ է մասն մարմնոյն՝ որ ընդ որբանն և
ընդ ամօթոյս, 'ի նուազմանէ, 'ի նոզկանաց, 'ի ժայթք-
մանէ, 'ի գծաւարանչութէ :

Ընդ ժամն ժամն 'ի վեր երևին ևս ջերմութի, արտ-
գութի և ընդգիմութի զարկի բաղկին, ուշագնացութի,
և ցուրտ քիտն : Երբեմն ևս զհեա գայ անժուժութի
միգի, երբեմն գծաւարամիջութի, և խէթ սքրանի : Ա-
րիւնն, որ հոսի խառն ընդ միգի թէպէտ չէ այնքան յորդ,
բայց լինի մոյգերանգ իբրեւ զոեալ : Մէջն երբեմն լինի
պարզ և խառն ինչ արիւնաշաղախ, բայց տորաւից, կամ
լի պողպողական նիւթով : Դարձեալ՝ են և ալ նշանք,
որպէս քարշումն ամորձեաց 'ի բարձրացոյնս, ցաւն ազ-

գերաց, դժուարաշարժութիւնն սրունից, չորութիւնն մորթոյ բոլոր մարմնոյն, կերկերումն ձայնի, ցամաքութիւնն ընդուի և որկորոյ, բայց առանց ծարաւոյ. ձգքուտումն, հազն, ցաւն մակորովայնի, հիւծումն մարմնոյ. Զերմութիւնն երբեմն լինի անընդհատ, և երբեմն ընդհատ, ստորան՝ երբեմն լինի գորշագոյն, և երբեմն վարդագոյն, և երբեմն ևս սևագոյն : Եւ յետ այսոցիկ նշանացս փամփուշտն կամ միզանց խողովակքն սկսանին այտնուլ, յորմէ և պատճառի նեխութի, և քաղցիկը. հուսկ յետոյ օր քան զօր սպառի Զերմութին բնական, և զկայ առնու զորութին կենսական : Քարագործք, բռնակիրք, զօրականք, ձիավարք, որսորդք, փողահարք, և այլ սոցին նման տարժանելի արհեստաւորք՝ են նմանապէս առաւել ենթակայ ակտիւ այսմիկ :

Յազափս խնամաբարութիւն և բեղբէից զբն պարփ է 'ի վերարկանել ընդդէմ միզան արեան :

() Երէն է՝ մեծաւ փութով պղծելու իտի և իտի զուտելիս և զբնակելիս բնութի խթիչս, զօրացուցիչս և Զերմացուցիչս : Յորդութիւնն հոսման արեան 'ի սեխտեան անդամոյ՝ կարէ պատրել զանհմուտ բժիշկոյ, և չիլել ըզմիտս նոցա 'ի տալ զոգիւտոր հեղանիւթս, զթիւրակեա, զափիոն, և կմշայլաղգ խթիչ և սեղմիչ գեղորայս : Բայց այդպիսի գեղորայք միշտ զայրացուցանեն զախան, և տվորաբար 'ի վերայ անեն զնեխութի, զքաղցիկը և զերազահաս մահ : Յորժամ միզումն արեան յառաջ գայ յուժնութե ընդութեն, կամ յարգելականութե՝ իրիք սովորական հոսման, կամ 'ի սաստիկ աշխատանաց, և կամ յանշտի գործածութենէ ոգիւտոր հեղանիւթոյ, յայնժամ արարտ է հարկաւորապէս երակ հատանել. բայց նկատել օրէն է միշտ 'ի պարագայս անձին. զորօրինակ 'ի հասակն, 'ի խառնուածան, 'ի զօրութիւնն, 'ի սաստկութիւնն. նշանաց, ևն :

Եւ պարտ է միշտ լոյծ ունել զորովայնն 'ի ձեռն կակղացուցիչ, թուլացուցիչ և զովացուցիչ գեղորեից, որպէս են չիճուկն կաթին, հիւթն թամառինտի, մանանայ լուծեալ՝ 'ի ջուր : Նոյնպէս պարտ է առնուլ 'ի կիր ըզգրեխս կակղացուցիչս մի կամ երկու անգամ յաւուրն, բայց պարտ է լինել ցուրտ, և աչ Զերմ : Դարձեալ, 'ի դիպուածս յայս յոյժ շահաւետ է արիւն հաննէն սրուակաւ, զոր պարտ է առնել յայն մասնէն միջաց, ուր առա-

ևել՝ դժայ դրան: Նոյնպէս և օգտաւէտագոյն է միանգամայն գնել զտղթուկս 'ի շրջակայս սրբանին, կամ 'ի մերձադիր մատունս ուղղորդ ազնայ:

Եթէ ծագեալ իցէ 'ի խոցէ ինչ գոյացելոյ յերկամունս, կամ 'ի փամփուշան, և կամ 'ի միզանց խողովակս, յայնժամ մարթ է 'ի վար արկանել զյետագայ գեղն: Առ երեք ունկի՝ առտիչէ տի ալթէա, կէս ունկի՝ լիգուռիցիա, երեք տրամ՝ սէմէն ըլանթակօ, և 'ի հասարակ ջրի եփեա եռացմամբ իբր քառորդ մի ժամու. ապա զտեա, և մնացէ երկոտասան ունկի, յոր յաւել մի և կէս ունկի՝ կօճ մա առապիքա, և ապա առնուլ պարտ է սկահակ մի սրճոյ չորս կամ հինգ անգամ՝ յաւուրն: Այլ եթէ յառաջ եփեալ իցէ 'ի թուրութէ կենսական զօրութե, կմ 'ի տկարութէ ընդերաց, յայնժամ օրէն է առնուլ 'ի կիր զէլիսսիոէ տի վէթոփօլ՝ խառն ընդ բաւականաչափ զով ջրոյ: Նոյնպէս օգտաւէտ է բօլվէոէ տի տօվէո, զոր մարթ է 'ի վար արկանել ըստ կանոնի և ըստ կերպի զորմէ լիով խօսեցաք 'ի գլ. Թ. երես 25: Չնոյն գործունէութի ունին և կօմմա քինօ, տէքօթթօ տի քինա քինա, վէթօփօլ տի մաութէ, շիճուկն կաթին, որ իցէ պատրաստեալ պաղեղաւ:

Իսկ եթէ զարկ բազկին իցէ ուժեղ և խիստ, յայնժամ պարտ է գիսել 'ի գործածութի ինֆուզիօնէ տի տիճիթալէ բուռբուռէաի, որ այսպէս յօրինի. արկ զխոշոր փոշի տերևոյս ըստ կշռոյ 12 ցորենոյ 'ի լիտր մի ցուրտ ջուր. զկնի 12 ժամուց՝ հեղ զգուշութեմ հէզդուկն յայլ ապակի անօթ, այնպէս զի մի խառնեցի մրուրն ընդ պայծառ հեղանիութոյն. ապա յաւել 'ի սոյն զկէս ունկի՝ թինթուռա տի չիննամօմօ, և 60 շիթ լաւտանօ լիգուրաօ, և տուր մայել հիւանդին չորս անգամ յաւուրն՝ ըստ չափու միոյ փոքրիկ գրգալի: Եթէ օգտակար գեղ է ևս ֆօմէնթացիօնէ առնել ցուրտ ջրով, կամ սառուցիւ, և գնել 'ի վերայ ստորին որովայնի: Նոյնպէս և օգտաւէտ է գրեխ առնել ցուրտ ջրով և քացախով: Եւ եթէ պատճառեալ իցէ 'ի ծաղկէ, 'ի ջրային տենդէ, յայնժամ պարտ է սկսանիլ զգործածութի քինաքիլաի, և թթուաշ գեղորէից: Իսկ եթէ ծագեալ իցէ 'ի քանթառէլլաէ, կմ 'ի խթիչ գեղորէից, յայնժամ պատշաճաւոր գեղն է էմօւլսիօնէն քաղցր նշոյ խառն ընդ կօմմա առապիքաի, և ընդ սալէպի, զոր պարտ է ըմպել առատօրէն: Նոյնպէս շահաւէտ գեղ է ևս գրեխ առնել վերոյիշեալ էմօւլսիօնէիւ և ջրովն սալէպի. և եթէ գուցէ պնդութի որովայ.

նի, մարթ է յաւելուլ 'ի վերայ սակաւ ինչ մանանայ. և
 Ո՛չ են բանք մեր աստանօր զմիզմանն արեան, որ պատճա-
 ռի 'ի խճից կամ 'ի քարանց մանչոյ 'ի փամփուշան և 'ի
 միզանց խողովական. քանզի յայսպիսի գիպուածս քարա-
 հան վերահասից են գործք :

Գ Լ Ո Ւ Խ Լ Գ .

'Ի վերայ պատման իմ Ժայռման և իմ փխման . որ
 յիպաւացաւոյ ինչի՝ վօրիւն :

Լրկնակի է փսիու մն, առաջինն մանաւորապէս լի-
 նի 'ի ցնցմանէ ստոծանւոյ կամ մկանանց ոտորին որո-
 վայնի. երկրորդն կրկնակի պատճառի, մի՝ 'ի խցմանէ ա-
 րոյ խախտոցին (որ է ներքին ծակ ստամոքսի, յորմէ կե-
 րակաւք իջանեն յաղիս,) և ոգելից մանրաթելից աղեաց,
 որոց պաշտօն է ճնշել զփորոտիս առ 'ի վայր խաղացու-
 ցանել զ'ի ներքա եղեալ նիւթքն. և միւս ևս՝ յուժգին
 գրգռմանէ ստամոքսի, և տուօտէնս ձայնեալ աղեաց, և
 ևս յայլևայլ պատահարաց, որպէս յառաջիկայք յայս-
 նապէս տեսանես : Գիտելի է, զի փսիու մն 'ի բազում
 պարագայս է գեղ իմն աղնուադոյն քան թէ խօթութի.
 յայսպիսի գիպուածս՝ է բուռն ուժգնութի ինչ, զոր առ-
 նէ բնութիւն՝ առ 'ի ազատել զինքն 'ի ծանրաբեռնութենէ
 ապականեալ և մահաբեր նիւթոց. վասն որոյ առաւել
 ճահողագոյն է յայնժամ նպաստամատոյց լինել բնուն
 և շարժել զփսիումն՝ քան թէ արգելուլ զայն : Սակայն
 ոչ ամենայն փսիումն է միշտ այսպէս փրկարար և օգտաւ
 կար, այլ զանազանի ըստ պատճառացն՝ յորոց յառաջ
 գայ և շարժի :

Յազաֆս ընդհանուր պարճառաց փխման :

(Փսիումն բազում անգամ պատճառի 'ի գրգռմանէ
 և 'ի խանգարմանէ գործողութն մարսողութն, և 'ի գա-
 շարմանէ սորոյ ստամոքսի, ևս 'ի գելազական շարժմանէ
 փորոտեաց : Նոյնպէս մարթ է ևս յառաջ գալ 'ի Թու-
 լութէ ստոծանւոյ, ստամոքսի, և փորային մկանանց և

մանրամթնից, պատճառեալ 'ի սաստիկ խթողական հիւ-
թոց : Մարթ է ևս յառաջ գալ 'ի սուր և 'ի տախ պ մազ
ձէ, և 'ի մածուցիկ մազասոյ, 'նակ 'ի ստորէջ մնաստկար
հիւթոց, որք 'ի գլխոյ 'ի ստամոքսն լճանան, և պատ-
ճառեն զմանրումն կերակրոց և զնեխուի, խթելով զման-
րաթեկս սասանդքսի և ստորին որովայնի : Երբեմն ևս 'ի
ճճեաց, 'ի չափազանց կերակրոց և յոգիաւոր ըմպելեաց,
ևս 'ի յօղեղէն հոսանուտից : Գարձեալ, մարթ է յա-
ռաջ գալ յայտուցից կամ 'ի վերաւորմանէ ներքին թա-
ղանթոյ աղեաց, պատճառեալ 'ի աթթէ ձայնեալ խո-
ցէ : 'ի սաստիկ և 'ի զօրաւոր փսխեցուցիչ և լուծիչ գե-
ղորէից, 'ի թիւնաւոր նիւթոց, 'ի գծուարամարսելի և
յիւզայի կերակրոց, որք գիւրաւ գնան յապականուի :
Փոշտանկութիւն, տենդքն, բորբոքողականութիւն, ախաբն
երկկամայն, փամփշտի, և այլ ընդերաց, խէթն փա-
թոյթ անուանեալ աղեաց, և երկարատե հիւանդութիւն
կարեն պատճառել զփսխումն : Այլ և կարէ պատճառիլ
փսխումն 'ի սաստկագոյն կրից, 'ի շարժմանէ, որպէս
պատահի 'ի նաւի, 'ի կառաց, 'ի ձեւակերպելոյ և յե-
րեւակայելոյ զանախորժելի առարկայս : 'ի վախճան ամե-
նայնի՝ փսխումն ևս է նշան ինչ յղութե, որ հասարա-
կօրէն սկսանի զկնի երկրորդ շարաթու արգելականութե
գաշտանի, և յարատեալ մնայ մինչև ցերեորք կմ ցըր-
րորդ ամիսս առաջինս :

Յազաֆս ընդհանուր նշանաց խիւման :

Հասարակօրէն 'ի վեր երեւի ձանձրութիւն ինչ 'ի բե-
րանն, 'ի կակորդն, և 'ի ստամոքսն . և յայնժամ խսկ և
խսկ զհեա գայ նոզկանք սրտի, տապ, ճնշումն մակորու-
վայնի, յորդաւատ լորձուիք, ձգուումն, հեծկրտանք,
հոգ, պնդութիւն որովայնի, ցուրտ քիտոն, ամբոխումն
աղեաց, ամբոխումն ստոծանեայ, հոսումն արտասոււաց,
կարմրութիւն երեսաց . երբեմն 'ի վեր երեւի այտուց ինչ 'ի
դէմն . և երբեմն ևս զհեա գայ նուազումն սրտի ևն :

Յազաֆս մասնաւոր նշանաց և դեղորէի խիւման պաքճառելոյ
'ի իխանաւոր նիւթոց և 'ի զօրաւոր խիւթոցից և լածու-
ղան դեղորէից :

'I' գիպուածս յայս բաց 'ի վերոգրեալ նշանաց, փրգ
խումն . լինի կարի յորդաւատ և յաճախելի, և յայն.

ժամ իսկ և իսկ զհետ դայ ցաւ և տապ սատարիկ 'ի փո-
րոտիս, նուազումն սրտի, ցնցումն մկանանց ստորին որո-
վայնի, և միզարգելութի հանգերձ ցամաքութի բերանոյ,
և լուծմամբ որովայնի. որոյ պատշաճաւոր գարման են
փսխողական գեղորայքն, և գաղջ ջուրն, զոր պարտ է
տալ ստէպ ստէպ առ 'ի գուրս վանել զթիւնն. հարկ է
ևս նպաստամատոյց լինել նմա մատուցանելով զկամն,
զկոգի, և զայլ մածուցիկ գեղորայք :

Եթէ թիւնն անցեալ իցէ յաղիս, յայնժամ պարտ է
առնուլ 'ի կիր զգրեխս մածուցիկս, առ 'ի լարծուն գոր-
ծել զաղիս : Եթէ փսխումն յառաջացեալ իցէ 'ի շուտյ
առութէ և 'ի չափազանց արեւոյութէ, յայնժամ կոչի՝
քուարուլա, որոյ նշանքն են փսխումն 'ի պահ առաւո-
տուն, անհամութիւն բերանոյ, ձգւտումն, ջերմութիւն.
և հիւլմն որ ելանէ ընդ բերանն՝ լինի ջուր ջինջ և գառ-
նահամ, և երբեմն ևս տոխպ. և գեղն՝ է սակաւաքանակ
իւրէքաքուանա, արբուցանելով ստէպ զթրմոցն երկցիկ :

'ի գիպուածս, յորում փսխումն պատճառի 'ի ճընջ
մանէ է յամփոփմանէ ներքին թաղանթոյ ստորին որո-
վայնի, որ հասարակօրէն պատճառի 'ի խուլական ու-
ռուցից, յայնժամ անուանի՝ վոմիթօ շիւօզօ. որոյ նը-
շանքն են՝ կարծրութիւն ստորին որովայնի, նիհարութիւն,
անհալուին կերակրոց, այլովքն հանգերձ. և գեղորայքն՝
են իւզն քաղցր նշոյ, կամ ձիթապտղոյ, և կամ կոտուա-
տի. ևս օլիօ տի ռիչինօ, զոր պարտ է տալ ունկի մի յա-
ւուրն : Գրեխն պարտի լինել ջրովն մոլոշի, և իւզով
նշոյ, և 'ի գործ արկանել երկու անգամ յաւուրն :

Եթէ փսխումն պատահեալ իցէ յընդգիմութէ, կամ
յոլորմանէ աղետաց, յայնժամ կոչի՝ վոլվուլօ. որոյ նը-
շանքն են ցաւն փսթոյթ անուանեալ աղետաց, արտաթո-
րումն կղկղանաց ընդ բերանն, այլովքն հանգերձ. և
գեղորայքն են ջուր գաղջ, և անդիին, զոր պարտ է առ-
նուլ երկու անգամ յաւուրն, ըստ չափու երեք ունկ-
ւոյ, խառն ընդ իւզոյ քաղցր նշոյ : Գրեխն լինիցի կաղ-
մեալ օճառիւ, իւզով, ազիւ, և ջրովն մոլոշի. զոր
պարտ է 'ի կիր արկանել երեք անգամ յաւուրն և առա-
ւել յաճախակի, եթէ յոյժ կարծրացեալ իցէ պնդու-
թիւն որովայնի :

'ի գիպուածս, յորում փսխումն ծագի 'ի թուլութէ
կամ 'ի տկարութէ փորոտեաց, ստամբոսի, և ստոծան-
ւոյն, պատճառեալ յոգիաւոր հեղանիւթից և յուժգին
լուծողական և արծացուցիչ գեղորէից, յայնժամ կոչի՝

վժմիթօ տալ՝ աթօնիս . որոյ նշանքն են ցաւն և ծանրութիւն մակորովայնի . փուքն որ ելանէ ընդ բերանն՝ լինի զաղբահոտ . փսխումն կամ ժայթքումն՝ որ սովորաբար սկսանի զլինի քանի մի ժամուց կերակրոյն , լինի լոյծ շնկային և գարշահոտ , և երբեմն տափալ և գորշագոյն : Ջնոյն առնէ և այտուցն մակորովայնի և սորոյ ստամոքսի . և պատշաճաւոր գեղորայքն՝ են էլիտիւ սթօմալքի , քօ , եկնալեղին , էսթուաթթօ տի գուաստիս , կամ տի ճէնցիւնա , և կամ տի ասսէնցիօ . զոր պարտ է լուծանել ջրովն կլինամոնի : Կոյնպէս և շահաւէտ է փոշիացուցեալ արմատն առնիքաի , կամ սակաւքանակ մէկահոտ ընկոյզն , և կամ տաան ցորենաչափ սեաւ պղպեղն : Երբեմն ևս պարտ է քալ նմա մի կամ երկու ցորենաչափ քանժօռա : Կարի կարեւոր է ևս առնուլ ի կիր զժօմէնթի , զծանելիս , և զվէշիքաթօռիօ :

Յերկարժամանակեայ փսխումն . որոյ նախնական պատճառն լինի այտուցն պանկրատի կամ մէզենտրի , յայտկապէս կոչի՝ վժմիթօ կամ վիցիօ տէլ բանջուռա , և տէլ մէզէնթէոքօ . որոյ նշանքն են կարծրութիւն պանկրատի և միջնգերաց , հոսումն լորձոնաց , և տապութիւն մօղձի . և նիւթն որ ելանէ ընդ բերանն՝ երբեմն լինի թանձր , երբեմն լոյծ , և երբեմն ևս արինաշաղափ և զաղբահոտ : Երբեմն ևս զուգընթաց գառնի ընդ ստհեծկլտանք , ձգւտումն , կռնջիւն և այտուցն որովայնի , հանգերձ ջերմութիւն և ցաւով փորտոտաց . և գեղորայքն են էսթուաթթօ տի կրամիկեա , տի թառասասքօ , տի սաբօնաոիս , և նոյն խակ էսթուաթթօ տի չիքութան ըզգուշութիւն և չափով ընծայեալ : Կոյնպէս և օգտաւէտ է սաբօնէ մէտիլինալէն , և սնգիկն : Դարձեալ , շահաւէտ է արգանտին մնոյ , հաւու , կրիայի , և խաչափառի : Այլ և պարտ է ի վար արկանել յամենայնում երեկոյի զգրեիս մի պատրաստեալ սնուցիչ գեղորէիւք :

Խակ եթէ փսխումն ծագեալ իցէ ի վատառողջութիւն աղեաց , և յառաւելութիւն զցայունութիւն յատուկ փորային բնաւորութեն , յայնժամ ձայնի՝ վժմիթօ տէլլա մօռպօզա սէնսիպիլիթա . որոյ նշանքն են՝ ուժգին թուլութիւն աղեաց , և բոլոր մարմնոյ , սաստիկ փսխումն , նուրբ տենդն ընդհատ , ցաւն կամ նաւ պտտումն գլխոյ և հեծկլտանքն . և այս տեսակ փսխման հասարակօրէն պատահի զլինի կերակրոց և ըմպելեաց . և գեղքն են ջուրն ցրտագոյն , ստուլցն , թրմոցն աղնիւ քինաի :

Խակ ի գիպուածա՝ յորում նախնական պատճառն

դասնիցի լինել ուժեղութի, յայնժամ փոխանակ թե-
թեանալոյ, դործածութի դառն իրաց, կեղեկ քինաի,
ոգեզէն և թռչական գեղոց, զգալաբար սաստկանայ
փխուժն. նոյնպէս և մատուց մարդկային մարմնոյ ներ-
քոյ անկեալք սաստիկ աշտիճանի ցրտութե, և արդէն
ցրտահար եղեալք, եթէ դիցի 'ի վերայ նոցա ջերմ և ո-
գեղից ֆօմէնթօ, անդէն առ նմին ձգեն յինքեանս ըզ-
քաղցիկը. իսկ բնդ հակառակն՝ եթէ լուսացին ցուրտ
ջրով, և շփեացին ձնամբ, 'ի միջոց սակաւ ժամուց ան-
գէն հաստաւորն. նոյնպէս և որսկումն քանի մի շիթ
ցուրտ ջրոյ յերեսս առն գրկելոյ 'ի զգայութեց, անգէն
վաղվաղակէ զգաստացուցանէ զնա, ուր ոչինչ այլ ար-
տաքին խթան կարօղ է ցուցանել զայսպիսի զարմանալի
ներգործութի. նմին իրի արժան է աննուլ 'ի կիր զնուազ
միջ գեղորայսն, որպիսի են աշխօտ տի հալլէս, կմ մին
սիք խառն ջրովն սառուցի և փոքր ինչ շարապա:

Երբեմն ևս ծագի 'ի զայրացմանէ մաղձի, կամ 'ի վե-
րաւորմանէ ստամոքսի, աղեաց և այլ ընդերաց. և յայն-
ժամ փխուժն լինի ուժգին, հանգերձ ջերմութի և
ցաւով մակորովայնի. և նիւթն զոր փխեի ախտակիրն,
երբեմն լինի սակաւաքանակ և տհաս, և երբեմն ևս յոր
գառտտ. երբեմն նաև շարաւալից կամ շարաւահիւթ, և
գարշահոտ. որոյ գեղորայքն են խաշուն տալէպի, գար-
ւոյ, բրնձոյ, և էմուլսիօնէ առապիքա, ևն: Են և այլ
ժայթքմունք մահաբերք. զորօրինակ է փխուժն կռչե-
ցեալ 'ի նոցանէ առթուիթիտէ ֆիսսա, որ պատահի 'ի
հաստաւորեալ յօգուածացաւութի. նախ բերէ անախոր
ժութի կերակրոյ, ճնշումն, պտուցումն և ցաւ մակո-
րովայնի, և ապա նողկանք և չափազանց փխուժն. որ
և բազում անգամ անվրէպ սպանանէ. և գեղն է աջնիւ
գինի, եթէ ուէ սօլֆուրքօ, և ափսոս, և հուսկ յետոյ
քինա քինա: Այլ եթէ փխուժն յառաջացեալ իցէ 'ի
փոշտանկութի, կամ յաղեթափութի, յայնժամ օրէն
է փոյթ մեծ ունել առ 'ի ներքո մուծանել զփորոտիս 'ի
ցածագոյլի տեղով եզեալ զգլուխ ախտակիրն, և թե-
թեապէս չօշափումք ձեռք և մատամբ տեղաւորել զան-
կեալ փորոտին:

Գ Լ Ո Ւ Խ Լ Գ .

'Ի վերայ, իւրեկային ակաբի, որ յիսաւադաոյ՝ Էդանիէմ
Ռիւստե յայնի :

Լիստս այս է տեսակ ինչ տարափոխիկ ջերմախտից, որով արաւադոյ բնութեն 'ի վեր երեկին 'ի զանազան կամ 'ի բովանդակ մասունս մարմնոյ խաղաւարտք փոքրիկ, և գնտակակերպ 'ի ձև կորեկաց, յորմէ կալաւ և զանունն. իսկ գոյն խաղաւարտից այլ և այլ է, այսինքն կաղմիր, սպիտակ, մոխրագոյն, կապտագոյն, և սեաւ : Հասարակ է ակտս այս 'ի կողմանս իգալիոյ, և յարեւելեան սահմանս արարիոյ : Անձինք՝ որք անդգայ իմն են բնութիւն, և մաղասայլն խառնուածոց են վիճակեալք, և ևս յոյ կա նայք՝ մանաւանդ որք մերձ են 'ի ծնանել, առաւել ենթալ կայ են այսմիկ խաղաւարտալից ակտի :

Պատճառք իւրեկային ակաբի :

Պատճառի այս ակտ 'ի կարի առատութէ կծու և տտիպ հիւթոց մտելոց յանօթա աւիշի և արեան, յարգեւականութէ իրիք սովորական հոսման, 'ի սատարիկներ քին կրից ոգւոյ, որպիսի են վիշտք, անձկութիւնք, նեղութիւնք, խորին մոտծութիւնք, տառապանք ևն. յերկարատե գործածութէ աղի և տտիպ կերելաց, և ահատ մըրդաց, 'ի փոփոխութէ օգոց, 'ի նուազութէ և յալակալ նութէ արեան. 'ի վեր քան զամենայն՝ 'ի կենակցութէ ընդ ակտացեալ անձանց, որովհետեւ ակտս այս է յոյժ տարափոխիկ : Բազում անգամ ծագի ևս յախտարծարծ հիւթոց, որք լինին յերկարատե խօթութեց կամ 'ի հիււանդութենէ. և այս հիւթ ժանտալից և վնասակար երբեմն յարի 'ի ջիւղս մարդոյ, յորմէ պատճառի տենդ ջգային : Ընդ ակտիս այսմիկ բազում անգամ զուգընթաց լինի տենդն ստամոքական կամ մաղձային, և բորբոքական, զոր մարթ է ճանաչել 'ի ձեռն նշանաց :

Նշան+ այսորիկ Թիֆլի :

Եւստանօր խօսիմք զառաւել գլխաւոր նշանաց միայն . քանզի գրեթէ բովանդակեն յինքեանս զնշանս ջղային կամ ստամոքային և կամ բորբոքողական տենդից , և օ զնշանս Ժաղկի և Էփիբօլա անուանեալ պալարի . 'ի մի և 'ի նոյն անձն յոլով անգամ տարորոշին և փոփոխին այլևայլ կերպիւ . յայլևայլ Ժամանակս նշանք այսորիկ Թիֆլիս : Գլխաւոր նշանքն են Թեթեւ ինչ ցրտութիւն , ուժ գին ջերմութիւն , ցաւն գլխոյ . երբեմն 'ի վեր երեւի վիշտ ինչ յատամունս , յականջս , 'ի կուրծս , 'ի Թիկունս , մանաւանդ 'ի մէջքն , հանգերձ հազիւ և տապնապաւ շնչաւութիւն : 'ի գիպուածս յայս հասարակօրէն զուգընթաց լինի պակասութիւնքնոյ , Թիֆլիս , երկիւղ , ճնշումն կրծոց , զարհուրանք , լքումն զօրութիւն մարմնոյ , նուազումն սրտի , և նոզկանք . մէզն լինի ջրային և սոճոյն . զարկն երբեմն հարկանէ խիստ և արագ , և երբեմն Թոյլ և ընդհատ . լեզուն սպիտակ և ցամաք . Թիֆլիս զգոյց ցաւ ինչ խթիչ 'ի Թիկնամէջս , 'ի սրունս և 'ի մատունս , հանգերձ Թմբուութիւն , և յօժարութիւն փախման :

Եւստանօր նշանաց 'ի վեր երեւին խաղաւարտք փոքրիկ 'ի կուրծս , յորովայնս , 'ի բազուկս , և յայլ մասունս մարմնոյ հանգերձ մարմնաշիւք , և գարշահոտ քրտամբք . այսորիկ խաղաւարտք երբեմն երեւին զինք երկուց կամ երկիւղ և կամ չորից աւուրց Թիֆլիս հիւանդին . և երբեմն ոչ 'ի վեր երեւին , բայց եթէ զինք 11 կամ 12 և կամ 15 աւուրց : Իսկ եթէ ընդ Թիֆլիս հիւանդոյ գտաւ նին և նշանքն ջղային տենդի , որպիսի են ցնցումն . ձգտնաց , Թմբուութիւն ձեռաց և ոտից , անհանգստութիւն , ստատիկ արտմութիւն , զառանցանք , մորեգնութիւն , ճնշումն , տապ , ցաւ . մորթոյն , ցամաքութիւն և գորտւմն լեզուի , գագարումն քրտանց , խոնարհումն խաղաւարտից , անկանոնութիւն և խառութիւն զարկի բազկին , յորդութիւն միջի , և ակամայ շարժողութիւն մկանանց , են նշանք յօժարոյնք : 'ի տնայնս և հոտումն որովայնի , գարշահոտութիւն . կիզմանաց և քրտանց են նշանք շարժոյնք և վտանգաւորք :

Կառավարութիւն և ղեկորայտ 'ի վար արխանելիտ 'ի դիպուածոյս
յայտ :

'Ի կառավարուէ այսր ախտի փոյթ մեծ ունել պարտ է ըստ կարի առ 'ի կշիռ պահել զնեղքին տրամադրութի հիւթոց, և զգորութիւն ախտակրին, և ստէպ ստէպ քաջալերել զնա, և յետ այնորիկ ըստ ընութենն ցուցանել ընդ արդելու զպատճառս ախտին: Արդ եթէ իցէ ախտս 'ի թեթեւագոյն աստիճանի, օրէն է զնել զոտսն 'ի ջուր ջերմ, և յաճախակի տալ ախտակրին ըմպել զխաշուէ ֆիօռ տի սամպուքօք. և զցուշանալ զի մի' արդելական մնասցէ օգն 'ի մէջ տենեկի հիւանդին. պարտ է բանալ սրկատուհանս և զգրուանս տենեկին առ 'ի զովացուցանել, և վերանորոգել զօգն. և արժան է պահպանել զհիւանդն 'ի հանգիստ, և զգոյշ 'ի ցրտոյ, հեռի առնել 'ի նմանէ զայն ամենայն, որք պատճառեն զվիշտ և զտառապանս սրտի: Կերտկուրն լինելոյ է թեթեւագոյն և սակաւ քանակութեւ. ըմպելին զուարճարար և զովացուցիչ, որպէս սիէռօ տի լաթթէ, և ջուրն դարուոյ:

Ընդ ախտիս այսմիկ երբեմն զուգընթաց լինի բորբոքողականութի. յայնժամ օրէն է առնուլ 'ի կիր զնոյն խոտածս և գեղորայս 'ի դիպուածս բորբոքման՝ կոչեցելոյ բորբոքումն լերդի. զոր մարթ է լիով տեսանել 'ի գլ. ք. երես 107: 'ի դիպուածս, յորում ընդ ախտիս զոյգ գտանին ևս նշանք ստամոքական տենդի, յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զնոյն հնարս և զգեղորայս ործացուցիչս և լուծողականս 'ի դիպուածս ստամոքական տենդի. ուն տեսաւ 'ի գլ. Թ. երես 96: Իսկ 'ի դիպուածս, յորում նշանք ջրային տենդի 'ի վեր երեւին, հարկ 'ի վերայ կայ յայնժամ 'ի գործ արկանել զնոյն դարմանս և գեղորայս, զորոց գրեցաք 'ի տեղիս իւրեանց 'ի դիպուածս տենդի կոչեցելոյ ֆէպպուէ նեւվօզա: Բայց որովհետեւ 'ի դիպուածս՝ ոգիք ջրաց սովոր են լինել յոյժ տկարագոյն և թուլագոյն, վասն որոյ օրէն է խօթացելոյն 'ի կիր առնուլ ժամանակ ինչ ինֆուզիօնէ տի քինաքինա. զկերպն պատրաստելոյ և զի կիր առնելոյ սորա տէս 'ի հատ. ք. 'ի տառն Ի, 'ի կարգի իւրում:

Գ Լ Ո Ւ Խ Լ Ե .

'ի վերայ սրբախօսիումի, որ 'ի լափնացաց խնի' Կառ-
գիւմիս :

Քառախալձիա՝ անուան յունական, 'ի բառէն քառ-
ախա, որ նշանակէ՝ սիրտ, ին բժշկաց յայտ առնէ զառա-
ախէ ցաւս ինչ կից արտի զայրացեալս, յորմէ 'ի մեր լե-
զու թարգմանեցաք՝ արտախօթութի, կամ առասցուք,
արտակծութի, արտախէթ : Ի սա խօթութի ինչ սոս-
կալի և գծնեայ, որ սովորաբար յարի 'ի վերին բերան
ստամոքսի, կմ՝ նաև 'ի կուրծս հանգերձ բուռն և խալ-
թիչ ցաւով ստամոքսի, և տուրմամբ արտի : Ընդ խօ-
թութեա այսմիկ երբեմն զուգրնթաց լինին ևս ծարաւ ինչ
սասախի, նոզկանք արտի, և զգայումունք : Չայս սեռակ
խօթութե արդի բժիշկք անուանեն նաև բիւօզի, կամ
լստ իտալական բարբառոյ՝ պուլսիպուօռէ, որ ստու-
գարանի կիզիչ արտի : Անձինք, որք վիճակեալք են օեա-
մաղձային խառնուածոց, և որք օւնին զախտս ախտեղա-
նաց կամ արգանդի, են առաւել ենթակայ այսր խօ-
թութեան :

Պարճառօ սրբախօսիումիէան :

Սկզնաբար ծագի այս խօթութի 'ի տկարութէ ստա-
մոքսի, 'ի խանգարմանէ գործողութե մարսողութեն, 'ի
սուր և 'ի կծու մաղձէ, 'ի տախի և 'ի փնասակար հիւթոց,
յայլայլմանէ ներքին բարեխառնութեն, յանհաստատու-
թենն օգոց, 'ի դժուարամարսելի կերակրեղինաց, 'ի տախի
և 'ի զօրաւոր լուծողական և փախողական գեղորէից, 'ի
թխնաւոր նիւթաց մտերոց 'ի ստամոքսն, 'ի ճճեաց և
յորգանց, 'ի յորդութենն վեցոց, 'ի ճմլմանէ աճէնթօ ա-
նուանեալ աղեաց : Նոյնպէս և մարթ է յարաջ գալ 'ի
ներքին կրից, որպիսի են առաւապանք, ճանճքուիք, բար-
կութիք, վիշոք, երկիւղք, ևն : Խօթութի այս բազում
անգամ է գուշակ իրիք հիւանդութե, զորօրինակ խթից
ստամոքսի և աղեաց, ջգային տենդի, ոտնառուէ, յօ-

գումարացաւութեան արիւնքաւորութեան փորձարութեան մօռալի
քօլէնայի, ևն :

Նշանի սրբախօսութեան :

'Ի սաստկութենէ կամ յերկարատեւութենէ ախտիս
քաղում անգամ 'ի վեր երևին ևս փխտումն, ծարաւ
սաստիկ, գծուարաշնչութի, անհանգստութի, բաբա-
խիւն սրտի, սարսուռ, պակտսութի ուժոյ և կենսական
զօրութեց, գծուարամիզութի, ցնցումն ջրաց և մկանանց,
ևն: Են և այլ ինչ նշանք վատթարագոյն և մահահրա-
ւէր. զորօրինակ ուժգին ջերմութի, առաւելութի ցաւոց
ստամոքսի, ցուրտ քիտան, պաղումն ծայրից անգամոց,
բորբոքումն ստամոքսի, յաճախակի հեծկլտանք, անմի-
զութի, ուշագնացութի, և անգամագոյնութի :

Խրափ և խառվարութի 'ի վեր արխանելի 'ի դիպոսածս
յայն :

'Եւայց որովհետեւ ախտս այս է վտանգաւոր, հարկ է
փութապէս 'ի վար արկանել զբարեգոյն նպատակս և ըզ-
հնարս: 'Ի վերոյեգեալ նշանաց այսորիկ ախտի քաջայայտ
երևի, եթէ հարկաւորապէս պահանջի կառավարութի
իմն, որով մարմ իցէ արգելուլ զնախնական պատշառս,
և բարեխառնել զներքին այլայլութիս. որպէս զի 'ի կշիռ
պահեսցի ներքին համաձայնութի հիւթոց, և գործարա-
նաց, ևն: Արդ՝ առ 'ի կատարիլ այսոցիկ ամենայնի հարկ
'ի վերայ կայ հիւանդին հրաժարիլ յամենակերպ թթու
տտիպ իւղային և գծուարամարս կերակրեղինաց, և ու-
գիւաւոր հեղանիւթից, և պիտի փոխել զքնակութիւն, եթէ
քնակեալ իցէ 'ի տեղիս ինչ ուրանօր օգն ապաղանեալ
և փակեալ լինի. և պարտ է միշտ զուարթ և ուրախ լի-
նել. չէ օրէն քնաւ գործել ինչ ընդդէմ՝ կամաց նորին,
այլ մանաւանդ ջանալ 'ի կատարել զախորժակս և զխն-
դրուածս նորին. և հարկ է բարեխառն և չափաւոր լի-
նել յամենայնի՝ եթէ 'ի սնունդս, և եթէ 'ի վաստակս,
յամբ շարժելով. և յետ այսոցիկ պարտ է 'ի բաց հեր-
քել զտիտան 'ի ձեռն յետագայ գեղորէից :

'Նախ՝ յորժամ սրտախօթութիս այս պատշառի 'ի տկա-
րութենէ կամ 'ի թուլութենէ ստամոքսի, և 'ի խան-
գարմանէ գործողութե մարսողութեան, յայնժամ առա-
ւել գործունեայ գեղն է մի տրամ ռապառապանքն, զոր

օրէն է կրկնել երկու կամ երեք անգամ՝ զնոյն ներդար-
ծուծի ունի և աւտիչէ տի քօլօմպօն, զոր պարտ է առ-
նուլ նոյնաքանակ : Մի կամ երկու աւուրքք զկնի խա-
շընդեղի պարտ է տալ հիւանդին ինքուզիօնէ տի քինա
քինա, կամ տի գուասսիա, զորս կանխաւ գրեցի : Նոյն
պէս օգտաւէտ է պքուա մառցիալէ տի սփա, տալով
ախտաժեւտաց ժամէ 'ի ժամ չորս ունկի 'ի պահ առա-
ւօտուն, մինչև լացի լիտր մի յաւուրն : Եւ իբրեւ վերո
գրեալ կամ նոցին նման գեղորէիւք չապաքինեացի
ախտն, յայնժամ պարտ է գիմել 'ի գործածուծի խար-
տածոյ երկաթոյ՝ խառն ընդ խաշնդեղի . զորոյ զպատրաս-
տելոյ կերպն և զկիրառուին մարթիա գտանել երես 161 :

Երկրորդ՝ եթէ ախտս այս յառաջ գայ 'ի սուր և 'ի
կծու մաղձէ, և յայլ փնասակար հիւծոց, յայնժամ
պատշաճագոյն գեղն է գրգալ մի սրճոյ սքիռիթօ տի նի
թուօ տօլ չիֆիքաթօ, զոր պարտ է խառնել ընդ մի սկա-
հակ հասարակ ջրոյ կամ նոյնաքանակ չայի, և առեալ
լինի ըմպելիս այս 'ի պահ առաւջտուն 'ի ծոմուտ, և
այլ նոյնչափ ընդ երեկս : Հիւծն կիտրոնի կամ լեմնի
յոյժ օգտաւէտ է 'ի դիպուածս յայս :

Երրորդ, յորժամ ախտս այս ծագի 'ի առիւղ և 'ի
թթու հիւծոց ժողովելոց 'ի մէջ ստամոքսի, յայնժամ
հասարակօրէն պարտ է առնուլ 'ի կիր զքնկլուզիչ կամ
ընկզմիչ գեղորայս, որպիսի են մակնէզիա պիանքա, քուէ
թա, ևն : Զոր օրինակ . առ ունկի մի քուէթա, երկու
արամ՝ կօմմա առապիքա, և կէս ունկի՝ մաքուր շաքար .
յաւելլով 'ի նոյն մի և կէս լիտր ջուր . զոր պարտ
է առնուլ չորս կամ հինգ անգամ յաւուրն, ըստ չափու
միոյ սկահակի գինւոյ կամ չայի : Իսկ եթէ տհաճն լի է
նմա գործածուծի քուէթաի, փոխանակ նորա առնումք
'ի կիր զհետագայ ըմպելիս . իբր զի սա առաւել օգտա-
կար է և նուազ խցանօզ : Առ գրգալ մի սրճոյ օքքի տի
կուանքի բուքառաթի, յաւելլով 'ի նոյն սկահակ մի
ջուր կինամոնի կամ անանխոյ, և տուր ըմպել հիւան-
դին 'ի պահ առաւօտու, միայն թէ կրկնելի է այդ գոնէ
մինչև յուծ օր :

'ի վեր քան զամենայն օգտակար և կարի շահաւէտ
գեղն վանն այսր ախտի՝ է մակնէզիա պիանքա, տալով
հիւանդաց յառաւօտէ յառաւօտ կէս տրամ 'ի ծո-
մուտ : Աչինչ արգել մի կայ գործածուն փսխողականի .
զոր պարտ է առնուլ 'ի կիր նախ քան զամենայն 'ի սկզբ
քան անք հիւանդուծն : Քսան ցորեան իրէքաքուանայ

չափ է բարւոք, և բաւական առ 'ի մարբեղ զստամոքսն , և 'ի դուրս վանել զախտարծարծ հիւթան : Իսկ եթէ ախտս այս պատճառեալ իցէ 'ի փքոց , և 'ի քամիաւոր իրաց , յայնժամ պարտ է ախտակրին պահել զանձն ջերմապէս , և ըմպել սառնապատէպ 'փքահալած գեղորայս , Թրախի են անխոնն , կոշապպեղն , կինամոնն ' սև պրղպեղն , հիլն , հաւան գիհւոյ , տամիթն , երիցուկն , ևն : Նոյնպէս և օգտակար է թինթուռա տի ռապառպառօն , ռօմն , ցքին , ազնիւ գինին , ևն : Դարձեալ , եթէ ախտս այս պատճառեալ իցէ 'ի ճճեաց , յայնժամ օրէն է ըզհետ երթալ կանոնի և դարմանոց , զորմէ խօսեցաք 'ի գլխի . երես 45 :

Գ Լ Ո Ւ Խ Լ Օ :

'Ի վերայ ախտին որ ախի՝ սփոռպոռն :

Լխտս այս է ապականադործ խօթութի ինչ , որ սովորաբար գոյանայ 'ի փորոտիս մարդոյ , և անտի առ սակաւ սակաւ տարածանի չէ բովանդակ անդամս մարմնոյ , և առաւելապէս 'ի ընտերս առամանց , որ գլխովին կորուսանեն զառաջին գոյնս իւրեանց , և լինին մանուշակագոյն , և հետեւապէս ստանան զնեխութի . և երբեմն ևս բռնացեալ անհնարին հարուածս գործեն : Ախտս այս է յոյժ յաճախ 'ի կողմանս հիւսիսոյ քան յայլ մասունս աշխարհի : Գտանի ևս 'ի խոնաւուտ և 'ի ցածագոյն գաւառս , ուր ջուրք լճացեալ կան : Անձինք , որք վիճակեալք , են սեւամաղձային խառնուածոց , մանաւանդ նոքա՝ որք վարեն զանշարժական կեանս , են առաւել ենթակայ այսր ախտի :

Յաղափս պաքճառաց սփոռպոռնօ ախտին :

Բնդ երկար ժամանակս գործածութիւն արդի , տոխպ և դժուարամարտելի կերակրոց , տարապայման տրխրութիւն , հոգքն , մոլուկքն , անկարգութի կենաց . երկիւլն , սրտմոլութիւն . տագնապքն , և այլ ամենայն կերպ՝ որք ապականեն զհիւթս և զգոլորջիս մարմնոյ , և թուլացուցանեն

զինքըին գործարանն , հասարակօրէն պատճառեն զախտա-
զայս : Արգելու մն իրիք սովորական հոսման . որպիսի են
Թանգ , քիրտն սոփց , ևն . խոնաւութիւն հանգերմից , և
մահճաց , և բնակութեւն , ևս օգն ապականեալ , և որ աղ-
բելեալ և փաղեալ միան 'ի տեղւոյ ուրեք , նաև երկա-
րագոյն ճանապարհորդութիւնն չ ծով , և ընդ ջամաք ,
կարեն պատճառել զախտա զայս : Եւս կենակցութիւն ընդ
ախտացեալ անձանց , որովհետև ախտ այս է երբեմնա-
պէս փոխադրական : Դարձեալ , ախտս այս բազում ան-
գամ ևս լինի ժառանգական , և յայսպիսի գիպուածս
հասարակօրէն լինի անբուժելի :

Յազոփս նշանաց սփռալուսիս տիպի :

Անպահական նշանքն են անսովոր ախարութիւն , և ծան-
րութիւն ինչ , զոր ախտակիրն զգայ 'ի բովանդակ անգամս
մարմնոյ , գծաւարութի 'ի շնչառութեւն , մանաւանդ զկնի
շարժման կամ թեթեւ ինչ աշխատանայ : Լնակքն լինին
ուռուցեալք , արեւնաթորք , և նիխեալք , որք երբեմն
ևս ծախին գլխովին : Շունչն որ ելանէ ընդ բերանն՝ լինի
զազրահոտ , և նոպկտալի : Մէզն երբեմն լինի առաւել և
գեղին , և երբեմն նուաղ , և թխագոյն և մրրալից : Բա-
զում անգամ ախտս այս զեռեղի 'ի յոգուածս անգամոց ,
և յայնժամ վաղվաղակի զհետ գայ տոգտնութիւն ինչ 'ի
դէմս և գծաւարութի 'ի ծապել . երբեմն այսոյցք և բիծք
կապտագոյնք կամ գեղնագոյն 'ի վեր երեխն 'ի արունս , և
երբեմն ևս վտտութի յոյժ 'ի նոյն անգամսն :

Յերկարաձգեալ մնալ այսորիկ տխտի , և 'ի ժամա-
մանել 'ի յետին աստիճան , սովորաբար վերոյիշեալ ու-
ռոյցքն և բիծքն առ փոքր փոքր ժամանեն 'ի ծովնդս , 'ի
քոննջս երանաց , 'ի բազուկս , ևն . և ուրեք ուրեք յե-
րկամուծս , և 'ի փայծաղն . և յայնժամ իսկ և իսկ զհետ
գան ճնշումն կրծոց , բաբախիւն սրտի , և սաստիկ ջաւ 'ի
ձախակողմն , հազ ուժգին , անհամաձայնութիւն զարկի
բազկի , երբեմն ևս յորդառատութի քրտանց : Են և այլ
ինչ նշանք անսովոր . այսինքն նիխութիւն , և ջաւ առա-
մանց , յանկարծական և յորդ գառարկումն Թանգից , 'ի
վեր երեւումն վերաց կամ խոցից 'ի ըտերս , 'ի կուրծքս ,
և յայլ անգամս մարմնոյ , փրփրախաւն և զազրահոտ
թորումն որովայնի , ևն : Յետ այգոցիկ անսովոր և զար-
հուրելի նշանաց՝ ախտս այս աւալաւի երբեմն 'ի ջրգողու-
թի , յորովայնալուծութի , յախոնդանոտութի , յանգա-

մալուծութիւն , յախան ծիւրական , և 'ի ցնցական . և
մերթ ևս 'ի նեխութի ազեաց , և 'ի քաղցկեզ :

Յաղագս խոսովարուիլ և գեղարեից , զորս պարս է 'ի վազ
արխանէ 'ի դիպոսածս սոսուպոսիս արսիս :

'Ի սկզբան անդ տխրիս իսկ և իսկ արժան է փոխել
գրնակութիւն , եթէ քնակեալ իցէ 'ի տեղիս ինչ ուրանօր
օգն փակեալ և խափանեալ լինի , յայնժամ հարկ է եր
թալ յագարակս , կամ 'ի բնակութիւն ուր լինի օրն մա
քուր , չոր և առողջարար , և միշտ չըջագայիլ անդ ըստ
տխորժակի իւրում . բայց պարտ է ախտակրին անձնա
պահ լինել 'ի ցրտոյ յընթացս այսպիսի շարժողականու
թեան , և այլն , և պարտ է յարաժամ զուարթ և ու
րախ լինել , և հրաժարիլ յաղի , 'ի տտիպ , և 'ի գժուա
րամարտելի կերակրեղինաց : Փոխանակ վերոյստացեալ
կերակրեղինաց , և պարարտ մտց , եղիցի ձազ . հա
ւուց , կաքաւք , ծիտք , ազաւիք , և կաթն . և խա
ւարպքն՝ որպիսի են կաղամբ , չոմին , չողչամ , փրփրեմ ,
քարոս , ճակնգեղ , կամ բանջար , թրթնջուկ , հազար ,
եղերգ , եղերգակ , կարոսն , բողկ , թէ՛ ընտանի , և թէ
վայրենի . և այլք , կիտրոն , կեռաս , բալ , ելակ , լեմոն ,
խնձոր , ևն : Սեպհական և անվրէպ ներգործիչ գեղորայ
քըն 'ի գիպուածս ախտիս՝ են յետադայլք : Ա՛ռ կէս
ունկի՝ տերէն քօքլէաւիտի , երեք տրամ՝ տերէն թոփ
ֆօլիտի , և նոյնչափ՝ տերէն քուէչիօնէի . կէս ունկի՝
տերէն պէքքապունկայի , և նոյնչափ տերէն նասթուա
ցիօի , և երկու տրամ՝ արմատն աւֆանօ աւուտիքանօի :
Մանրեա՛ զամենայն 'ի միտին , և 'ի հասարակ ջրի ե
կնեա՛ երացմամբ իբր քաւորդ մի ժամու . ապա զտեա՛ , և
մնացէ ութ ունկի , յոր յաւել երեսուն չիթս էլիսսիոէ
տի վիթուիօր : Յըմպելոյ աստի արբցէ հիւանդն երկու
ունկի չորս անգամ յաւուրն , միայն թէ կրկնելի է այդ
քոնէ մինչև 'ի վեց տմիս : Բայց մեք զայս գեղորայս ևեթ
անբաւական համարիմք 'ի պատճառել զառողջութի . վասն
որոյ հարկաւոր դառիմք ևս սահեցուցանել զորովայնն՝
սոսկապէս 'ի ձեռն մեղմ և թեթեւ լուծողականաց , որ
պիսի են թամառինտի , և քուէմօա տի թառթառօ , այլև
միանգամայն նպաստամատոյց լինել ներգործութե այսո
ցիկ լուծողականաց 'ի ձեռն գրեխաց յօրինելոց կաթամբ ,
և խտեղինգ , որպիսի են ալթէա , լաքացիօ մաճճիօն ,
մուռն , ևն :

Եւ 'ի դիպուածս աստիս ունին մասնաւոր իմն ներ-
գործութի գեղորայքս այսոքիկ, այսինքն տէքօցիօնէ տի
ճէռմօկլի, և տի սաբինօ. շիճուկն կաթին պատրաստեալ
մանանխով, աքուա տի քաթուամէ, ակուիմօնիա, էտէ-
ռա թէռուէսթուէ, ոււքէթթա, բանքուքուլօ, մօսթօ,
շէնթաւուէա մինուէ, և այլն: Արդ՝ յորժամ 'ի ձեռն
վերոյասացեալ կառավարութեցս և գեղորէիցս ոչ փա-
րատին նշանքն, և մնան տակաւին նոյն օրինակ, յայն-
ժամ արժան է 'ի միտ առնուլ թէյառաջ եկեալ է ար-
տրս յապականութէ արեան, և 'ի տարապայման թու-
լութէ ներքին գործարանաց. և յայսպիսի դիպուածս
սարս և պատշաճ է 'ի կիր առնուլ զտալսբառելիս,
զպարտանա, և զայլն:

Ականատես եղէ, եթէ 'ի դիպուածս աստիս զկնի 'ի
գործ արկանելոյ զայլ ամենայն գեղորայք՝ ապաքինեցաւ
ոմն կատարելապէս միայն գործածութե իրիք գեղորէից
սալսաբառելիս պատրաստելոյ, զոր մարթ է պատրաս-
տել յետագայ եղանակաւ: Առ երեք ունկի՝ սալսաբա-
ռելիս, երկու ունկի՝ սէռքէնթառիս վիւճինիանա, և
նոյնչափ պառտանա, երկու և կէս ունկի քօքլէառիս,
կէս ունկի ակուիմօնիա, և նոյնչափ սասաֆուս: Թրմեա
զամենայն 'ի մէջ միոյ հողեղէն անօթոյ, մինչև ցճ ժամ
երեք բինթա հասարակ ջրով, և թոյլ եռալ մինչև ցս-
պառիլ կիսոյ մասին ջրոյ, և ապա զտեա. յոր յաւել 'ի
վերայ մի և կէս տրամ սքիռիթօ տի սալ տօլէ, կամ է-
լիսսիւէ տի վիթուիլօ, և տո՛ւր աստակրին յիւրաքան-
չիւր երեք ժամու չորս ունկի:

Բայ 'ի գեղորէից աստի օգտուէտ յոյժ լիցի արքու-
ցանել հանապազօր չորս ունկի գեղոյն յօրինելոյ յետա-
գայ եղանակաւ: Արդ՝ հեղ երեք բինթէ սպիտակ գինի
յապակի անօթ, և ընդ այսմ գինւոյ խառնեա բուռն մի
տերեն քուէշիօնէ անուանեալ խոտոյ, և նոյնչափ տերեն
պէքքապուճիս, և երեք ունկի՝ ուֆանօ ուուստիքա-
նօի, և երկու ունկի՝ ճինէպուօ, և մի բուռն քօքլէա-
ռիս. քաջ խցեալ զանօթն վերոգրեալ, թոյլ զխառնուրդս
զայս մարսիլ 'ի միմեանս ընդ միջոց ութ աւուրց: Թեո
այնորիկ փոխագրեա զհեղեղուկս զայս յայլ ապակի ա-
նօթ, քաջ խցեալ խփով: Բայց պուցի մի առելի աստի
քան գեղու ունկի՝ առ մի նուագ, և տացի բաւական
միջոց ժամանակի ընդ մի և ք միւս արքուէն այնր չափոյ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Լ Ե Լ Ե .

Յաղագս Դադարմանց Կամ Խցանաց Խառնական Ռառոցից, որ
տա՛ի՝ օմեռացիծնէ ԳԵԼ շիռոօ, և յաղագս Գաղղիէղի,
որ Ի՛նքի՝ Գանդեհոօ .

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ - Ա .

ԼՅրկեակ է տեսակ ախաի ուռուցից . ոմանք արիւ-
նային, և ոմանք յառաջ եկեալ յոր և իցէ հիւթոց . զը-
րորինակ աւելչն, մաղձն, ևն : Խցանք արիւնային են այ-
նոքիկ, որք գտանին յերիտասարգս, և յարիւնային ան-
ձինս, որք պատճառին յարդելմանէ հոսմանն սովորական
արեան, և յայլ ինչ լիութէ անօթոց : Ուռոցս այս գրէ-
խաւորապէս տիրապետէ 'ի թղքս, և 'ի լեարգն, և հա-
սարակօրէն 'ի վերայ յարձակի ուրեք մեծաւ խառիւ, և
ցաւօք, և զուգընթաց ունի ընդ իւր զմասնաւոր իմն ջեր
մութիւն, զորորինակ սովորաբար գէպ լինի 'ի դիպուածս
հանապազօրեայ տենդից, և ուրեք ուրեք սաստկացեալ
ջերմութիւն այս հասանէ յառաջին աստիճան բորբոքողա-
կանութն :

Իսկ երկրորդ տեսակն Խցանաց գտանի հասարակօրէն
յանձինս վիճակեալս մերամաղձային, կ՛մ մաղաասային ախ-
տաղնեալ և խուլական բնութն, ևս յայնսիկ որք են
թակայ են ախաի կոչեցելոյ պօռպուլթօ : Դարձեալ,
մարթ է զհետ գալ իսկ և իսկ զկնի դադարման կամ
խցման արեանց, բորբոքողականութն քառօրեայ տեն-
դից, և այլ որ և իցէ հնացեալ ախաից . 'ի սկզբան անդ-
ցաւն է թեթեւագին, և պարզ, բայց առ առկաւ ստկաւ
մարթի յառաջանալ և հասանել մինչև ցատիճան ցաւոց
կարծրապինդ ուռուցից, որ կոչի՝ շիռօ : Այս տեսակի
ուռուցից բնակարանն կամ կայանն սովորաբար է մասնն,
և աղիքն . և սմին իրի մարթ է 'ի վեր երևիլ 'ի բերանն,
'ի պարանոցն, 'ի ստինս, 'ի քունջս երանաց, յաղգերս
ևն . և ևս 'ի լեարգն, 'ի միզանցս, 'ի մեսենդերս, 'ի փայ-
ծաղն, և յայլ ամենայն մասունս ստորին որովայնի, և
թոքոց : Ուռոցս այս երբեմնապէս պատահի 'ի թղքն, և
յայնժամ ցաւն աւարտի յատիճան կարծրապինդ .

ևսւցին կոչեցելոյ շիւռօ, ըստ պայմանի հասակի ախտացելոյ :

Յաղափս պաշտօնաց խցանաց խոշական ուսուցից :

Աստուկադին ջերմութին, ևս առատութի արեան, անգործունեայ և առանձնացեալ վիճակն, կարի աշխատանքն, և շնչարգելութի մարմին պատճառել զուռոյցն վերոյիշեալ, նոյնպէս պարարտագոյն կերակուրքն, ոգիտիր հեղանիւթքն, գործածութին ևս ոմանց սատուագոյն գեղորեկց : Եւ դարձեալ, կարեն պատճառել զուռոյցս զայս արգելականութին և դադարումն, կամ անշարժ յորդառատութին որ և իցէ սովորական հասմանց :

Յաղափս նշանաց խոշական ուսուցից :

Նշանքն արիւնային խցանաց նոյն են ընդ նշանաց բորբոքողականութե, բայց գոյժ ինչ թեթեւ և հեղեկ : Իսկ պարզ խցանքն կամ դադարումն մարմին ցրուիլ գլխովին յընթացս երկուց աւուրց, ևս սակաւ, յորում գիպուածի ոչ գտանի բնաւ բորբոքողականութի. զի եթէ գտանիցի՝ ոչ կարն ցրուիլ և փարտափլ, բայց եթէ յընթացս վեց կամ եօթն աւուրց : Իսկ նշանք երկրորդ անասկի խցանացն՝ են առաւել գծնեայ. և եթէ իցեն առաւել 'ի խորագոյնս հաստատեալ, գծուարաւ ճանաչին, և չէ՛ մարմ իմանալ շօշափմամբ, յորժամ ենթակայն է պարարտամարմին. բայց ոչ այդպէս, եթէ իցէ վտիւ, և նիհար. քանզի յայնժամ գիւրաւ ճանաչին որ 'ի լեարգն և 'ի փայծաղն խցանք, բայց որ 'ի պանկրատն, և 'ի մեղնդերս են, գծուարաւ ճանաչի : Բայց գիտնել արժան է, զի խցանքն և կարծրապինդ ուռոյցքն 'ի վեր երեւեալք յաղին, մանաւանդ 'ի լեարգն, յոլով անգամ ևս ոչ ստուարացուցանեն, այլ առաւել անձկացուցեալ նիհարեն. և յայնժմ գիպուածի մարմ է ճանաչել զայն 'ի նշանաց խորագոյն իմն ցաւոց, զոր աղգողագոյն ևս ըզգայ ախտակիրն 'ի շօշափելն. և ևս 'ի նշանաց իրիք ծանրութե զոր յանձին զգայ ախտակիրն : Իսկ եթէ 'ի յիշատակեալ նշանացս բաւականապէս ոչ ճանաչի զկարգն խցանաց և կարծրապինդ ուռուցից, յայնժամ հնար է ճանաչել 'ի ցաւոց, և 'ի խոր իմն ծանրութե զորս սովորաբար զգայ ախտակիրն 'ի վերայ վշտաւնեալ մասանց, և 'ի վեր ամբարձմանէ բովանդակ որովայնի, 'ի գեղնութե,

յայտուցից երեւաց, ևս ոտից, 'ի շնչարգելութէ, և 'ի հաղից:

Բայց 'ի գիպուածս, յորում ախտն կամ ուռոյցն 'ի վեր երևի 'ի թոքն, 'ի լեարգն, և 'ի փայծաղն, յայնժամ պարտ է ուշադրութիւն կատել 'ի նշանս անձկութե, գոգ, գողանաց, և տազակութե անմարտողութե, ձգւածանց, այտուցից ստամոքսի, չորութե բերանոյ, անհանգստուն, և կորստեան քնոյ: 'ի գտանիլ այսոցիկ պարտգայից, և զարկ բազկին գրեթէ միշտ հատանէ կամ հարկանէ որպէս 'ի գիպուածս հանապազօրեայ տենդից, և ախտակիրն խսկ և խոկ զինի կերակրոց զգայ զգրգռումն ինչ, և քաղում անգամ իս զլուծումն որովայնի, և զյորդառատ հոսումն այլագունեալ միզի: այսոցիկ նշանք բաւականապէս բացայայտին, յորժամ ախտն 'ի վեր երևի 'ի ստորին որովայնի, և միանգամայն 'ի կուրծս:

Բայց յայսոցիկ նշանաց՝ են և այլ նշանք՝ 'ի ձեռն որոց մարթ է մնանաւոր իմն եղանակաւ ճանաչել զբուն բնականրանն ախտիս: Գգուարութի 'ի կլաննել՝ տայ մեղ իմանալ, եթէ գուռն որկորոյն, և որկորն առկցեալ են իրերաց: Մզձկումն և ճնշումն նշանակէ զնշանս թոքոց: Դեպնութիւն կամ դալուկն ցուցակ է խցանաց լերդի, նշանք ախտին կոչեցելոյ՝ սքոռպութե, ևս նշանքն ախտն դոնաց գուշակեն զխցանս փայծեղան: Հիւծութիւն և լուծումն որովայնի յայտ առնեն զխցանս մեղենգերական: Փսխումն կամ ժայթքումն տեղական բացայայտէ զխցանս ստամոքսի, և պանկրատի, ևս բիւռօտի: Դժնեայ ցաւք և դալարումն աղեսց՝ որք սովոր են պատահիլ 'ի գիպուածս ախտին կոչեցելոյ: բասսիօնէ իլիպքս, ցուցանեն զխցանս խոզովակի փորոտեաց:

Գիտել արժան է աստէն, եթէ խցանք, կմ կալուածք արիւնայինք մարմին տապաքինիլ կարի գիւրապէս: Բայց 'ի վերայ այս ամենայնի մեծաւ զգուշութե պարտ է խնամ տանիլ: ապա թէ ոչ քաղում անգամ զհետ գայ բորբուքումն, ևս և քաղցիկդ: Դարձեալ, գիտել արժան է, եթէ քաղցիկն փայծեղան ոչ է այնքան երկիւղալի: Բայց լերդին, և մեղենգերականքն են յոյժ գգնեայ: Իսկ որք պատճառեն զցաւ ինչ, մարթ է յայնժամ յուսագիր լինել տապաքինութե, հուսկ յետոյ քաղցիկն՝ որ 'ի վեր իրևի 'ի զուակատան, և 'ի խռոպս այլ ինչ աղեսց, հասարակօրէն են երկիւղալից: քանզի աւարտին յախտս ջրգողութե, և անսածութե, որ ասի՝ տեթոֆիա: Բայց զիարգ և իցէ, պարտ է փոյթ մեծ ունիլ 'ի գիպուածս

այսոցիկ ակտից կմխցանաց, մեծաւ ժրաջանութի սկզբան
անդ իսկ և իսկ յերեւել առաջին նշանաց՝ նպատաւամա-
տոյց լինել ակտակրին, և գարման տանիւ. ապա թէ ոչ՝
յարմատանալ ակտիցս գրեթէ սովորաբար լինին անբու-
ժելի, և անսպաքինելի :

Յազաֆս խնամադարումէջ, զորս պարփ է 'ի իբ արխեել
'ի դիպուածս խցանաց :

Սեպական գարման այսորիկ ակտի՝ է ժուժկաբուժի
կերակրոց . 'ի ձեռն որոց բազումք ապաքինեցան, առանց
ինչ պէտա ունելոյ գեղորէից . ուստի պարտ է հրաժարել
յամենակերպ ոգիաւոր հեղանիւթոց, և 'ի գժուարամար-
տելի կերակրեղինաց . որպիսի են՝ մաշեալ խոզենին, վա-
րազն . Լեն : Սովորաբար պատշաճական կերակրեղէն ակ-
տակրիս՝ է որթենի, և պարանոցն ոչխորի, և ըմպելին՝
զտագոյն չիճուկն կաթին, տէքօցիօնէ տի լաբացիօ, էնօ-
լա քամբանա, սրառածիւ, լինկուա չէռփինա, կամ պօ-
լօթէնտուիում, քուէչիօնէ, Լեն : Օգտակար է ստէպ ստէպ
գործածութիւն բազանեաց, ևս կակղացուցիւ իրաց, զորս
պարտ է արկանել 'ի վերայ վշտացեալ մասանց . շարժո-
ղականութիւն կամ շրջիլն 'ի զբօսանս նոյնպէս է օգտա-
կար : Բայց պարտ է լինել ըստ կարողութե ակտակրին,
միանգամայն անձնապահ լինելով յամենայն իրաց, որք
առթին զնեղութիւն, զձանձրութիւն, և զզայրացումն, այլ
ջանալ միշտ յուրախութի, և 'ի զուարճութի :

Յազաֆս Դեղորէից, զորս պարփ է 'ի վար արխեել 'ի Դի-
պուածս խցանաց՝ իւրաքանչիւրոցն ուրոյն ուրոյն :

'ի դիպուածս արիւնային խցանաց, հարկաւորապէս
պահանջի երակ հատանել, զոր և պարտ է միանգամայն
կրկնել ըստ ցուցանելոյ հարկին, նկատեալ 'ի պարագայօ
զարկի բազկի, և արիւնային և հիւթալից խառնուածոց,
արգելման իրիք սովորական հոսմանց Լեն : Իսկ 'ի դի-
պուածս աւշկական խցանաց կամ կալուածոց, չէ բնաւ
օրէն երակ հատանել . այլ յայնժամ պատշաճական գե-
ղորայք են գործածութիւն լուծողականաց, և հանքային
ջուրց : Բայց 'ի դիպուածս քաղցկեղային խցանաց և ու-
ռուցից՝ երակ հատանելն հարկաւորապէս պահանջի, յոր-
ժամ 'ի վեր երևի արգելումն ինչ տեղատեսական կամ
թթախտական արեան . բայց եթէ ոչ գտանիլին այգորիկ

նշանք, յայնժամ ոչ է պատշաճ երակ հատանել. այլ պարտէ ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութի հեղեղիչ և կակղացուցիչ գեղորէից, ևս հանքային ջուրց զորս պարտ է ըստ պահանջելոյ հարկին 'ի գործ արկանել ջերմապէս կամ ցուրտ :

Այլ եթէ խցանքն կամ կալուածքն պատճառեալ ի ցեն 'ի տկարութէ ստամոքսի, կամ յանմարտղականուէ, յայնժամ հարկ է 'ի կիր արկանել զյետադայ ջուրս. այսինքն աքուա տի բասսի : կամ տի ֆօռճէս, և կամ տի վալս, և կամ տի կրանտուքսլէն : Իսկ եթէ պատճառեալ իցէ յանմարտղութէ և 'ի պղտորութէ արեան յառաջ եկելոյ յանմարտղականութէ, յայնժամ պատշաճագոյն է գործածութիւն գեղորէիցս, աքուա տի բլոմպիէսիս, կամ տի վէքի, կամ տի պօռպօնէ, կամ տի պառէճէ, և կամ տի մօնթէ տօռօ, որոց գործածութիւն յայսմ դիւպուածի յոյժ գերահռչակ է. երբեմն ևս հարկաւոր է գործածութիւն մեղմ և թեթեւ լուծողականաց, մանաւանդ եթէ 'ի գործածութէ հանքային ջուրց ոչ երևեսցի ներգործութիւն ինչ բաւական :

Իսկ յորժամ ըստ իրաց ինչ տեսանին նշանքն ապաքինութե օր քան զօր 'ի լաւ անդր յառաջանալ, յայնժամ պարտ է ձեռն 'ի գործ մատուցանել 'ի կիրառութի զօրացուցիչ գեղորէից, որպիսի են քինաքինա, խարտածն երկաթոյ, մանաւանդ թառթառօ քալիպէաթօ, որ յոյժ գերահռչակ է յայսմ դիպուածի : Գիտել արժան է, եթէ պարտ է զառաջինն յերկար ինչ ժամանակ 'ի գործ արկանել զմիւս գեղորայս, և ապա ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութի յետին գեղորէիցս, և այն՝ սակաւաքանակ չափով. և յորժամ փորձիւ երևի գեղն՝ որ յաւէտ պատճառէ ըստ իրաց ինչ զապաքինութի, պարտ է հանապազորդել 'ի նոյն. և եթէ հարկ 'ի վերայ կայցէ երբեմն 'ի փոխել զայն՝ սակս տաղոկանալոյ և ձանձրանալոյ բնութեան, (որովհետեւ 'ի դիպուած տաղակութե ընդունայն լինի գործածութի գեղորէից, հորտեսանելով զիւրեանցն օգտաւէտ ներգործութիս,) յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զայլատեսակ գեղորայս : Բայց համեմատս բնութի առաջնոցն : Հուակ յետոյ պատշաճագոյն համարիմ փերստին ծանուցանել, եթէ 'ի գործածութե այդ ամենայն գեղորէից՝ պարտ է ախտախրին միշտ ունել զվայելուչ զգուշութիս 'ի մասին կերակրոց. որովհետեւ որպէս ասացաք արդէն, զայդմանէ և եթ կախեալ կայ այլն ամենայն :

Յաղափս տալիքէի, որ իւրի՝ Կանգնուի :

Ի գիպուածս, յորում ուսոյցն կարծրապէնդ և անցաւ. 'ի վեր երեւի 'ի մասունս ինչ մասնաց, զորօրինակ ծոցոյ, անթոյ, լերդի, փայծեղան, մեանդրի, ևն, կոչի շիւս : Իսկ յորժամ ուսոյցս այս լինի մեծաքանակ, և ոչ միապէս, այլ հարկանի կապտադոյն, թխագոյն, և արձձագոյն, ևս զուգընթաց ունի ընդ իւր զցաւ իմն դժնեաց, և անհնարին, յայնժամ կոչի՝ քանքէս զքրուէ թօ . այսինքն քաղցիկդ թաղուցեալ : Այլ 'ի գիպուածս, յորում այտուցս այս լինի բացեալ, ուստի ծորի հիւթ ինչ յատակ և շիճկալից, և գարշահոտ, յայնժամ յոր ջորջի՝ քանքէս արեւթօ կմ ուլլէսթօ, այսինքն քաղցիկդ բացեալ կամ վերալից :

Այլ յորժամ 'ի վեր երեւի 'ի ստինս (որ է սեփական բնակարան այսր ախտի,) 'ի շրթունս, մանաւանդ 'ի վերին մասն շրթանց, և յայլ ամենայն մասունս երեսաց, յայնժամ կոչի՝ նօթմէթանձէս, այսինքն մի հպիր կմ մերձենար յիս, և ըստ տձ՝ ասի, ինձիթմէ ակէնի : Իսկ յորժամ 'ի քունջս երանաց, յամորձիս, և 'ի սրունս լինի, կոչի՝ լուքօ . այսինքն գայլ : Դարձեալ, ամենայն աղիք, և այլ ներքին մասունք, մանաւանդ զաւակատունն են ենթակայ այսր ախտի : Անձինք՝ որք անցեալ են զհասակաւ քառասուն և հինգ ամաց, մանաւանդ կսնայք ևս՝ որք վարեն զանշարժական կեանս, են առաւել են, թակայ այսր ախտի :

Յաղափս պարճառաց այսորիկ ախտի :

Չեղձումն կամ արգելումն իրիք սովորական հոսման՝ հասարակօրէն առթէ զախտս զայս : Նշանպէս ստեպ պատահի կանանց վիճակէնց արիւնային քնութեան, մանաւանդ աղիկանց անցնելոց հասակաւ, և այրեաց, որոց գաղարեալ է հոսումն գաղաւթի : Դարձեալ, անչափ տառաւի, երկիւղն : սրտմոգութիւն, ճնշեալ ակոսնդանքն, և այլ ամենայն կիւրք՝ որք մաքաւին ք հոգւոյ, կարեն պատճառել զախտս զայս . ուստի անձինք՝ յորոց վերայ հասանեն աղետալի պատահարքս, և որք քնութիւն մաղձային և դիւրագրգիւսք են, առաւելապէս ենթակայ են այսմիկ

ախտի : Ընդերկար ժամանակս գործածուին անմարտելի
և առիպ կերակրոց , ամլութիւն , անգործութիւն , ցուրտն
խոնավագոյն , հարուածքն , ճմլումն մարմնոյ , կմ՝ ճնշումն
են , մարմինս պատճառել զախտս զայս : Դարձեալ , բա-
զում անգամ և ա ախտս այս յառաջ գայ 'ի ժառանգու-
թիւն կամ յածանցմանէ : Կոյնպէս վերոյիշեալ պատճառքն
խցանաց կամ կալուածոց , ևս կարծրապինդ ուռուցից ,
մարմինս պատճառել զախտս զայս :

Յաղագս նշանաց ախտին բազմիւնի :

Եւ խոսս այս 'ի սկզբան անգ. համարի յոյժ թեթեւ . 'ի
վեր երեւի այտուց ինչ կարծրապինդ 'ի շաւի կաղնոյ . և
այդ է՝ սովորական և առաջին նշան . բազում անգամ մնայ
ընդ երկար ժամանակս միակերպ առանց մեծանալոյ , և ա-
ռանց իրիք փլասու . բայց եթէ ախտակիրն իցէ վիճակեալ
ապականեալ իրիք խառնուածոյ , կամ թէ ուռուցցս . այս
զայրացուցանի ճնշմամբ , կամ իւրիք անբարեկարգութեւ ,
յայնժամ սկսանի առ սակաւ սակաւ տարածանիլ 'ի վե-
րայ մերձագիր մասանց մարմնոյ , պատճառելով միան-
գամայն զայտուց ինչ 'ի նոյն մերձաւոր երակս արմատա-
ձե , կամ մագլաձե շրջապատեալ բոլորակի , և յայնժամ
յորըրջի անուամբս՝ քանքո , այսինքն խեցգետին , սակս
ստապաճոյճ՝ նմանակցութեն՝ որով ձևակերպի ըստ օրինի
մագլոյ , կամ խեցգետնոյ : Եւ իբրեւ փոյթ ընդ փոյթ
այլագունի մորթն , և հարկանէ նախ 'ի կարմրեալագ ,
ապա 'ի ծիրանակերպ , և յետ այնորիկ յերկնագոյն , կմ՝
'ի կապտագոյն , և հուսկ յետոյ 'ի մթագոյն կամ սեւաւ ,
զգայ ախտակիրն զերմութիւն ինչ և զցաւ անհնարին և
մնայուն . այսոցն լինի յոյժ կարծրապինդ , և 'ի չօշա-
փեւն խորաբորտ և անհարթ , ունելով և 'ի մէջն զլցու-
ումն ինչ . և օր քան զօր առաւելեալ ճապաղի յերակս և
'ի մերձաւոր մասունս , և ընանի իբրեւ զհանգուցս , և յայն-
ժամ ունի զգոյն յոյժ ուռակ . այդոքիկ նշանք գուշակեն
զայն տեսակ քաղցկեղի , որ կոչի՝ քանքէոս զքթովթո :

Հուսկ յետոյ բացեալ լինի մորթն , և ելանէ հիւթ
ինչ յատակ և առիպ , և զայրանան մերձակայ մասունքն ,
և իսկ և իսկ գոյանայ խոց ինչ գծնեայ և սոսկառեալ , և
ընձիւղեալ բոլորով 'ի քաղումս 'ի մեծամեծս , և 'ի փո-
քունս առձեռեալ յընդերակայ մասնս . ցաւքն և դարձա-
հասուին սատկանայ յոյժ , և նուազի ախորժակն 'ի կե-
րակուրս , 'ի վերայ հասանէ աննգ ինչ ծիրական , և հա-

նապագորեայ, որ և գլխովին ուժաթափ առնէ զախտակիրն . 'ի վեր երևի նաև թթախառութի ինչ գծնեայ, զոգուանելով ընդ իւր զնցիւն ինչ և զթուլութի . և հասարակօրէն ախտակիրն ժամանէ 'ի վիճակ յոյժ ազետալի, և ապերջանիկ . յայդոցիկ նշանաց ճանաչի քաղցկեղն, որ կոչի՝ քոնքէոօ արէութօ :

Յազաֆս իերալիոյ և խոմափարաւէն, զորս պարփ է 'ի վար արեանել 'ի Դիդուածս Կալնիէլի :

Արակորոցն պարտ է լինել թեթև, բայց սննդաբար . ախտակիրն պիտոյ է հրաժարիլ յամենատեսակ զօրաւոր հեղանիւթոց, և 'ի գոժուարամարսելի հանգերձանց, միանգամայն շրջիլ 'ի զօսանս ըստ տանելոյ կարողուն . նոյն պէս հրաժեշտ տալ յամենայն իրաց, որք պատճառեն զզարացումնս, և մեծաւ զգուշութե պահպանել զվշտացեալ մատուցս 'ի ցրտոյ և 'ի հոգմոյ :

Յազաֆս Դեզրեից՝ զորս պարփ է 'ի իւր արեանել 'ի Դիդուածս ախաթի Կալնիէլի :

Այս ախտ է մին յայնց ախտից, որոց գեռ ոչ գտաւ գեղ ինչ սեպհական և մասնաւոր . և սակս սոյն պատճառի երբեմն յերկարաձգի ապաքինութիւն, ըստ սաստիկ ինչ նշանաց և եթ 'ի գործ արկանելով զգեղորայս միայն արտաբուստ պատշաճեալս : Մինն 'ի մեծագոյն մնասուց, որ միշտ կից գտանի այսմիկ ախտի՝ է շոշափումն վշտացեալ մասանց ընդ երկար ժամանակս, որպէս պատահի քաղութ՝ անգամ՝ բազմաց, մանաւանդ կանանց, որք ախտացեալ են այսու ախտիւ յարգանգի : Սովորաբար մարթ է ստանալ զապաքինութի, եթէ 'ի գործ արկանիցին դեղորայքն փոյթ ընդ փոյթ 'ի պատշաճաւոր ժամանակի . բայց եթէ ախտն ժամանեացէ յաստիճան ինչ, հասարակօրէն անպտուղ և վայրապար լինին նպաստքն ամենայն դեղորեից . ամեն իրի իսկ և իսկ 'ի սկզբան անդ 'ի վեր երևիլ իրիք կարծրապինդ կամ խուլական ուռուցից, պարտ է ախտակիրին անյաղաղ կանոնաւորել և բարիք կարգադրել զինքն՝ որքան 'ի կերակուրս :

Եւս պարտ է 'ի գործ արկանել երկիցս կամ երկս 'ի շարաթու սակաւաքանակ հասարակ հապս պատրաստեալ սնդկաւ, այսինքն բլիլօլէ մէռքուռիայի քօմմունի, մարթ է ևս սակաւ ինչ երակ հատանել, և շփել երկիցս յաւուրն

զվշտացեալ մասունս անդկաւ պատարաստեալ օծանելեզքն , որ է ունկուէնթօ մէռքուռիալէ , և զկնի շփելոյ պարտ է ծածկել մուշտակաւ կամ ասուով զվշտացեալ մասունս : Կերակրոցն պարտ է լինել թեթեւ . արքցէ յամենայնսմ տուր մի ֆօլլիէթթա տէքօցիօնէ տի սալսարարկլիա , կմ զայլ ինչ քրտնաբեր իրս : Ակայէ հօմէռ հեղինակն , եթէ բազում անգամ զգործ առեալ անձամբ՝ միայն 'ի ձեռն այսոցիկ վերոյիշեալ կառավարութեց 'ի գործ արկանելով ընդերկար ժամանակս ապաքինեաց գլխովին դազում ախտակիրս 'ի դիպուածս կարծրապինդ ուռուցից , որք քաջայայտ երևին 'ի նշանաց գոլքաղցկեզ ինչ սկսեալ . այլ եթէ 'ի ձեռն այգոցիկ կառավարութեց ոչ ցրուի ուռոցն , այլ ընդհակառակն առաւել զայրանայցէ և կարծրանայցէ , յայնժամ պարտ է փոյթ ունել 'ի խլել արմատաքի , խարուկեալ հրացեալ երկաթով , կամ այլ ինչ կիզողական դեղորէիւք :

Բայց դիտել արժան է , զի յամենայն անգամս յորում հարկն պահանջէ 'ի գործ արկանել զկիզողական դեղս զայս , պարտ է արագուռն որչափ հնար է՝ և փութանակի դնել 'ի գործ . որովհետեւ 'ի կուտակիլ մնալ անդ ապականեալ կամ նեխեալ հիւթոց ընդ երկար ժամանակս , իսկ և իսկ դառնայ 'ի քաղցկեզ լրացեալ , և այնուհետեւ ոչ բնաւ ներգործէ դեղն կիզողական . և սակայն վեհերոտութիւնս այս գրեթէ ըստ մեծի մասին դէպ լինի 'ի բազում ախտակիրս , որք ոչ կամին հպատակիլ և 'ի վար արկանել ըզկիզողական դեղս , բայց եթէ յորժամ դէմ յանդիման տեսանեն զապառնալիսս մօտալուտ մահուան . քանզի եթէ 'ի կիր արկանիցի իսկ և իսկ . անվրէպ ոչ գտանի բնաւ վտանգ ինչ մահուան , և մարթ է յուսադիր լինել ապաքինութե , և արմատաքի խլելոյ ախտին : Թէպէտ և ստորակտուր քանցումն ուռուցից է առաւել ապահովագոյն միջոց , և պարտ իսկ է 'ի գործ արկանել զայն 'ի դիպուածս ախտիս , բայց ոչ է կարելի միշտ . սմին իրի յանկարանալն յայս միջոց , փոյթ ունել պարտ է նախ քան զապականիլն խառնուածոց ըստ կարի կանխապէս 'ի գործ դնել զվերոգրեալ միջոցս : Եթէ ախտակիրն անցեալ իցէ յոյժ հասակաւ , մարթ է լինել կրճիմն և խափան յուսալի ապաքինութեանն . բայց զհարս և իցէ , 'ի գործածութե հարկ 'ի վերայ կայ 'ի գործ արկանել զկիզողականս , 'ի դիպուածսն յորում տեսանի , եթէ հիւթն դեռ ոչ է ապականեալ . և ըստ պահանջելոյ հարկին՝ մարթ է ևս կրկնել այլ անգամ :

Դարձեալ, գիտել արժան է, եթէ ըստ վկայելոյ հե-
ղինակաց, գտն ինչ ինչ համաւեալ գեղորայք 'ի գործ
արկանելիք 'ի գիպուածս ախտիս, որոց առաջինն է սուս-
լիմաթօ քուսօղիվօ, որ այսպէս բաղադրի : Ա՛ռ կէտ կշիռ
ցորեան՝ սուսլիմաթօ, և բուծեա՛կ մէջ բաւականաչափ
օգւոյ, 'ի գործ արկ յառաւօտեան, և յերեկոյեան պա-
հու. գեղս այս գերահաչակ է 'ի մասնաւորի 'ի գիպուածս
քաղցկեղի 'ի վեր երեւելոյ 'ի ռեզուսն և 'ի գէմն երեսաց :
Նոյնպէս օգտաւէտ է ինֆուզիօնէ. աւելլա մօււլլա, եթէ
'ի վեր երեւեցի քաղցկեղն յարգանգի : Բայց առաւել
հաչակաւորն 'ի գեղորայս ընդգէմ՝ ախտի՝ է չիբուլօտ,
զորմէ վկայեն հեղինակքն, մանաւանդ բժշկապեան վիէն-
նա քաղաքի, եթէ բազում անգամ բազմաց 'ի գործ ար-
կեալէ զայս, և ականատես լեալ է բազմաց օգտաւէտու-
թնց. սակայն 'ի կիրառութեն պարտ է սկիզբն առնել
սակաւաքանակ չափու, զորօրինակ յերկու կամ յերիս
կշիռ ցորեան, և ապա որո սակաւ սակաւ աստիճանաւ
առաւելուլ զչափն մինչև ցերկու կամ ցերիս տրամս յա-
ւաւրն. և յառնալ անդ զդեղս-զայս, պարտ է հրաքա-
րիլ 'ի խմորեղինաց, 'ի տափս և 'ի կծու կերէաց. պարտ
է միանգամայն ըստ կարի վայելել 'ի խաղաղութն, և 'ի
հանգստեան, և 'ի տեղիս վիճակեալս առողջարար օգոց.
և եթէ ախտակիրն սովորեալ իցէ յարբումն գինւոյ,
մարթ է 'ի գործ արկանել ևս սակաւաքանակ ընտիր գի-
նի. և 'ի գործածութն այսր գեղորէից մարթ է յարա-
տեւել մինչև ցվեց ամիս, և աւելի ևս :

Դարձեալ, օգտաւէտ է ևս 'ի գիպուածս ուլլէռէ
օօռախէ տնուանեալ խոցի, արկանել 'ի վերայ արտա-
քուստ իբր քաթարլաղմա կամ իբր ֆօմէնթի. նոյնպէս
հաչակաւոր է յայսմ գիպուածի քաթարլաղմա տի քա-
ուօթէ, այսինքն սպեղանի ստեպլնոյ կամ քաղաքի, որ
մեղմէ զցաւս, և փարատէ զքարշահոտութիս. զոր պարտ
է երկիցս կամ երկցս կրկնել յաւուրն : Հոսակ յետոյ
յորժամ 'ի գործածութենն այս ամենայն գեղորէից իջ
փարատին ցաւքն, յայնժամ պարտ է իբր վերջին ապաւ-
տան նպաստից գիմել 'ի գործածութի ափիոնի, որ թէ-
պէտ, ոչ բուժէ զախտն, բայց նուազէ զցաւս, և զվնաս
զոր կրէ ախտակիրն անհնարին ստատկութի :

Գ Լ ՈՒ Խ Լ Ը .

՚ի վերայ գաղղիական տիպի, որ յիտալացւոց տաի՝ ծոռաց վէ-
նէտէօ, իմ օրհիւսէ, և ՚ի վերայ վաժառապական հոռման,
իւլիցեալ ՚ի նոցանէ վեռ֊գոռուէա վէնէտէա . ևս ՚ի վերայ
էլէրոյ և իւոյից գաղղիականի, այլովն հանդէս :

Լ ղեռնագործ ախտա այս՝ որ է տարապիտիկ իրրե-
զժանապատ, հասարակօրէն օգտի յանառակ շաղաշար-
մանէ, որպէս և անունն խաւակնան ցուցանէ յասելն՝
մօռաօ վէնէտէօ, այսինքն ախտ ափրոգիտական . զի վէ-
նէտէ կոչի ափրոգիտէ, չածուհի տախանաց : Այս ախտ
ը գրեցոյ ոմանց՝ իբր յամի Խն 1493 մոռծաւ յեւրոպիա յա-
մերիկոյ, որ և էանց յայլալ աեզիս, ուր յառաջ քան
ղայն անծանօթ էր ամենեկին :

Արդ՝ Թէպէտ ախտ այս ընդհանրապէս է պոռուղ ան-
կանոն և անզուսպ վարուց, սակայն փոխադրութ է Թէ՝
անմեղք, և Թէ՝ ոճրագործք լինին ենթակայ այսմիկ ախ-
տի . մանկունք և անուշիւք մանկանց, գայեակք, և կա-
նայք՝ որոց արքն են անզուսպ վարուք ևն, սովորաբար ան-
կանին յախտա յայս, և երբեմն ևս մօհակործան լինին,
և Թէ ՚ի պատշաճ ժամանակի ոչ ՚ի գործ արկանիցին նը-
պաստք կարեորք : Այլ բժշկաց, որք կամին ձեռնա-
մուխ լինել ՚ի բուժումն ախտիս, հարկ ՚ի վերայ կայ ոչ
անընարողաբար ՚ի վար արկանել զգեղորոյս յորպիսի և
իցէ գիպուածս, այլ նկատել ՚ի վիճակս ախտին, ՚ի պա-
րագայս կազմուածոց ախտակրին, ՚ի յուժգնութի նշա-
նացն, ՚ի չափն հաստիի, և յայլ բերանկերպ հարկաւո-
րագոյն պարագայս : Չպատկանաց խօսիլ առտանօր՝ հարկ
առնէ կարգն և պաշտօն բժշկական գիտութիւն, սակայն
միշտ այնու զգուշաւոր պարկեշտութի՝ որ վայել է ՚ի գրել
և յրնթեռնուլ :

ի վերայ հոսման, որ ի լափինացող խուխ՝ վեհօրհուհա վեհե-
աեա, խաճաւ եւս պէնօրհաճիտ, եւ ըստ իրաւական Բար-
Բառոյ՝ սօսլամենիօ. ըստ որոյնս քաճկերէն ասի՝ ոչէլ աօ-
վադլաղու :

Եւստայս է ակամայ հոսումն ինչ թիւնաւոր հիւթոց
ճանապարհաւ սերական անդամոց. և այլ հիւթ ի սկզբան
անդ է կանաչագոյն, քապա գեղնագոյն, և հոսակ յետոյ
սպիտակագոյն : Սա հասարակօրէն երեւի զինի ութ աւուրց
ըմբռնման ախտին. բայց երբեմն ևս յերկրորդում կտամ
յերրորդում աւուր. իսկ երբեմն ոչ ճանաչի բայց եթէ
զինի չորրորդ կամ հինգերորդ շաբաթու :

Նշան + Ժահալից հոսման :

Սինչեկ հաւաստի ծանուցեալ վաճաշ հոսման, իսկ
և իսկ ախտակիրն զգայ զթեթեւ ինչ ցաւ ի սերմնանց
խողովակս, կամ ի ներքս յանդամն, և յետ այնորիկ
օկսանի հոսիլ կամ ծորիլ ի նոյն անդամոյ հիւթ ինչ
ժահրայից և ապաքանեղ. յորմէ և պատճառի խտողումն
կամ մարմանջումն հանգերձ թեթեւ ինչ ցաւով, մանա-
ւանդ ի միգելն. և այն խտողումն առ սակաւ սակաւ
աճելով աճի, և ի վախճանի պատճառէ զցաւ իմն հա-
ւաստի և ճշգրիտ հանդերձ իւրիք ջերմութիւն, և առաւե-
լապէս ի ծագն միզանց խողովակի, յորմէ փոյթ ընդ
փոյթ օկսանի ի վեր երեւիլ թեթեւ ինչ կարմրութի, և
բորբոքումն : Եւ եթէ յարատեւաւ մնասցէ ախտս այս,
յայնժամ ցաւն, ջերմութիւն կամ կիզումն միգի՝ և շա-
բաւայից հոսումն հիւթոց սաստկանալով սաստկանան, և
օր քան զօր նորանոր նշանս արտայայտեն. և ախտակիրն
յարաժամ զգայ զցաւ մեծագոյն, և զնեղովիս անհնա-
բինա, առաւելապէս յրնկողմանիլն ի մէջ ջերմ անկող-
նոյ, և ցաւն զոր ի սկզբան անդ զգայր միայն ի ծագն
միզանց խողովակի, յայնժամ ասարածանի ի բովանդակ
մասն միզանց խողովակաց, և կարի սաստկապէս ի մի-
գելն. և արտահոսեալ հիւթն գլխովին կօրուսանէ զա-
ւաջին գոյն իւր, և լինի զգեղնաշորթ, և հետեապէս
ստանայ զնշան նեխութե : Եւ ի հասանիլ ախտիս յայս
աստիճան, յայնժամ ամենայն նշանք արաւելիլ սաստ-

կանան . կիզումն միզի լինի այլեան սաստիկ , մինչև աս-
տակիրն երկնէի 'ի միզել . քանզի դժուարութի մեծ կրէ
'ի միզել , և միզն իջանէ կաթիլ առ կաթիլ , և ճզճկէն :
Դարձեալ , աստակիրն դժայ զքաւ , զճերմութի և դժան-
րութի ինչ դէպ յետոյ կողմն : Եւ 'ի վար արկաննն ըզ-
ճահողագոյն գարմանս , նուազել սկսանին առ սակաւ
սակաւ սաստկութիւնք և ուժգնութիւնք մերոյեդեալ նշա-
նացն , և ապականութիւն հիւթոյ :

Եւ և այլ ախտք , որք համանման են ընդ աստիս . որ-
պիսի են խոցն երիկամանց , և փամփշտոյ , և հոսմունք
ինչ սպիտակագոյն 'ի սեռս իգաց ևն : 'ի դիպուածս
խոցից երիկամանց և փամփշտոյ՝ հիւթքն ոչ ելանեն ,
բայց եթէ ընդ միզի , և միայն յորժամ լինի բացեալ ձա-
նապարհն փամփշտոյ . բայց 'ի դիպուածս վաժաշ հոս-
ման՝ հոսումն լինի յարատե : Այլ դժուարութի մեծ է
զանազանիկ զախտս 'ի դիպուածս սպիտակագոյն հոս-
մանց , զոր ասացաք լինել 'ի սեռս իգաց . ուտի յայնժամ
առ 'ի ճանաչել զայն , պարտ է նկատել գլխաւորապէս
'ի գործողութիւնս նորա , որպէս 'ի ցաւն , զոր պատճա-
ռէ , 'ի փոխադրութիւն աստին , արով հաղորդի և փարս-
փախի ևն :

Կատարեալի 'ի վաջ արեւելի 'ի դիպուածս նախասցեալ
հոսման :

Իսկ և իսկ յորժամ որ յերկայս վինի վանն իրիք
պտտառի , թէ գուցէ արդեօք ստացեալ իցէ զախտս
զայս , պարտ է անձնապահ լինել , և կանոնաւորել պնդն
զովացուցիչ կերակրեղինք և միզարեւ ըմպելեօք : Հրա-
ժարիլ օրէն է յամենայն քրաց , որք են գրգռիչ և ջեր-
մացուցիչ բնութիւնք . զորօրինակ գինին , օգին , ոգիւտոր
հեզանիւթքն , սոխ , խաւոր , ընկոյզ , կինամոն , կոճապղզ-
պիղ , սեւ պղպեղ , ևն . և սովորաբար պարտ է 'ի կիրար-
կանել բարեխառն և թուլացուցիչ կերակրեղէնս , որպի-
սի են կաթն և արգանակն թեթեւագոյն մսոյ ևն : Ըմպել-
քն պարտի լինել ջուրն գարւոյ , շիճուկն կաթին , խա-
շուն կաւաւատի խառն ընդ մատուռակի , կամ աղօթ , և
կամ միշտի : և զայսպիսի ըմպելիս պարտ է աստակիրն
առատօրէն 'ի գործ արկանել : Դարձեալ , պարտ է ար-
դեւուլ զորպիսի և իցէ միտասարար և անբարեկարգ բն-
թացս , զմիջամարտի և զաշխատաւոր շարժմունս , զպն-
պարկեշտ մտածութիւնս , զտափանս , ևն : Նոյնպէս ար-

ժան է անձնապէս լինել 'ի ցրտոյ, և փութապէս 'ի զայրանայն բորբոքման պարտ է գիմել յանկողին :

Յողափս Դեղրեհի՞ն՝ զբոս պարս Է 'ի կիր արկան եւ յորժամ այս արփս լինի 'ի իւրեան աստիճանի :

Հազիւ երբեք մարմն է անտխա այսմիւ բուժիլ փութապէս և կատարելապէս՝ իբր յարմատոց . վասն որոյ ոչ՝ անտակրին արժան է անհոգանալ յուսով փութապէս առաջնութեւ, և բն բժիշկն կարէ խոտտանալ զայն նմա : Հասարակօրէն յարատեւ անտա այս երկու կամ երեք ամիս, և երբեմն եւս հինգ կամ վեց ամիս : Արդ՝ առ 'ի փարատել զախտս զայս 'ի մէջ սակաւ աւուրց՝ 'ի լինել նորա 'ի թեթեւագոյն աստիճանի, պարտ է զգաւաւ կիր անգամայն գնել 'ի մէջ գազը կաթին և ստեպ յաւուրն վարել յայն անդամ սակաւ ինչ իւզ քաղցր նշոյ, և խաշու կտաւատի . և եթէ գործածութիւնք այսպիսի նպաստից չլինին բաւական 'ի խտփանել զախտն և բուժել զլիւովին . սակայն միշտ նուազին և պակասեցուցանեն զուժգնութիւն նորա :

Չէ՛ օրէն բնաւ առնուլ 'ի կիր զգրգռիչ և զայրացուցիչ գեղորայք՝ բայց եթէ մեծաւ զգուշութեւ, և զայն՝ յորժամ անտն լինի թեթեւագոյն և յոյժ նորոգ . քանզի եթէ անտն լինի գոնգակ, բորբոքեալ և հնացեալ, յայնժամ այսպիսի գեղորայք փոխանակ պատճառելոյ զբուժութեան, առաւել եւս զայրացուցանեն զախտն և յերկարածքեն զառաջնութիւն : Բայց ուժգին գեղորայք՝ զոր հմտագոյն և քաջափորձ բժիշկք միայն մարմին յայժմուս ապահովապէս 'ի գործ արկանել 'ի գիպուածս յայն թեթեւագոյն հոսման, են յետադալք : Առ 30 կէիւ ցորեան ցուքքէնս տի սաթուռնո, և վեց կամ եօթն ունկի՛ ջուր վարդի, խառնեալ իրերաց, և ըստ պահանջելոյ պարագայից՝ 'ի գործ արկ 'ի գէպ ժամանակի, ջեռուցեալ սակաւ ինչ լից 'ի գրեխ փոքրիկ, զոր մարմն իցէ մուծանել յախտաւոր անգամն . և յարատեւս յայսմ՝ հինգ կամ վեց անգամ՝ յաւուրն, մինչև գազարեցի հասուին հիւթոց :

Այս դարման եթէ՛ 'ի կիր արկանիցի, և եթէ ոչ, չէ՛ ինչ փոթ . բայց լուծողական գեղորայքն միշտ հարկաւ պահանջին 'ի գիպուածս յայն . վասն որոյ չէ՛ պարտ սպասել զայրանալոյ ախտիցն, և հասանել 'ի վերջին առտիճան ուժգնութեւ և պատկուժեւ, որովհետեւ ամենայն

դեղորայք՝ որք գրգռիչք են բնութիւն, անհեղափոխ են ընդ-
բորքերուն միզանց խողովակաց, և արմատացուցանեն
զախան 'ի խորագոյնս : Արդ՝ յընթացս առաջին հնգե-
տասան աւուրց, պարտ է պատրաստել երկու կամ երկու
լուծողական յերկուս կամ յերկու աւուրս միանգամ :
Իսկ յընթացս միւս հետեւեալ հնգետասան աւուրց, յա-
մենայն չորս կամ հինգ աւուրս միանգամ : որք հասա-
բակօրէն բաւական լինին 'ի նուազել զհոսութիւն, 'ի շիջու-
ցանել զբորքերուն, և 'ի մտքրել զհիւթս :

Պատշաճագոյն լուծողական դեղքն 'ի դիպուածս
յայտ՝ են սալ կլաուպէռիանօ, զոր պարտ է 'ի գործ ար-
կանել վեց արամաչափ՝ լուծեալ 'ի ջուր գաղջ, յաւել-
լով 'ի նա մի և կէս ունկի՝ մաննա, և տալ հիւանդին զա-
մենայն 'ի մի անգամ 'ի պահ առաւօտուն 'ի ծոմուստ :
Նոյնպէս օգտաւէտ և յետագայ լուծողական դեղս՝ Ա՛ռ
երկու ունկի՝ սէնա ընտիր և մաքուր, և ունկի մի՝ թա-
մառինտի, և դիր թրմոց 'ի ջուր եռացեալ զժամս 12,
կպմ՝ զգիշեր մի ողջոյն, և ընդ առաւօտն անցո՛ լէ կտաւ,
յոր յաւել կէս ունկի՝ սալէ տի կլաուպէռօ. և մատո՛ հի-
ւանդին յամենայն քառորդ ժամու մէն մի սկահակ ար-
ձոյ, մինչև 'ի ներգործելն : Եւ իբրեւ վերոգրեալ կմ՝ նո-
ցին նման դեղորեւիք չգադարեացի հոսութիւն հիւթոց,
յայնժամ ոչինչ արգելք կայ գործածութե՛ յետագայ
գեղոյս : Ա՛ռ ունկի մի՝ սալ նիթօ, և երկու ունկի՝
կօմմա առապիքա, ըսեա՛ 'ի փոշի մանրամաղ, և բաժա-
նեա՛ 'ի շէ հաւասարաչափ մասունս, և մատո՛ հիւանդին
երկու կամ չորս անգամ յաւուրն՝ մի մասն արորեալ մի
սկահակ հասարակ ըմպելեալն : Իսկ եթէ 'ի պատճառս
այսր գեղոյ վշտանայ և նեղի հիւանդն՝ սակս կարի ստեղ
միգելոյ, մինչև ցվաստակիլ և ուժաթափ լինել, յայն-
ժամ պատշաճ է կամ ստկաւաչափ, և առաւել յաճախ
առնուլ, և կամ փոխանակ նիթօօի խառնել նոյնաքա-
նակ՝ մակնէզիա պիւանքա :

Եւագո՛ Իեղորեւի դոբ արծան է 'ի վար արկանել, յորժամ
այս տիպ լինի 'ի ծայրագոյն ասպիճանի :

Յորժամ բորքերուն միզանց խողովակաց լինի սաստ-
կադոյն, և ցաւն դժնեայ, պարտ է միշտ 'ի սկզբանն ե-
րակ հատանել սակաւ ինչ. զնոյն պարտ է առնել և յալ
դիպուածս բորքերմանց, և կրկնել, միանգամայն նկա-
տեալ 'ի զօրուի և 'ի խառնութեն հիւանդին, և յուժգ-

նութի նշանայն : Սեպհական դեղորայք առ 'ի գրգռել
զհասուամն միդի, և 'ի շիջուցանել զբորբոքումն ախտի՝ են
նիթուօ, և կամմա առապիլքա, որպէս նշանակեցաւ վե-
րագոյնդ : Բայց յորժամ բորբոքումն և ջառն զետեղեալ
բնակի 'ի շքեակայս փամիշտոյ, յայնժամ պատշաճա-
գոյն է հասարակօրէն պատրաստել գրեխս կակղացու-
ցիւն, ո՞րք բաց 'ի տնօրինելոյ զպէտս որովայնի, ունին ևս
զօրութի ներգործելոյ 'ի բորբոքեալ մասունս : Գաթա-
բլազմա ատառլ չիթիվօ անուանեալ թանձրաթանն է
յոյժ օգտաւէտ 'ի դիպուածս յայս, զոր պարտ է պատ-
րաստել այսպէս : Առ զմէջն հացի, որ է ներքին խմորն
ընդ կեղևոյ նորա, և զկաթն կողով հանդերձ, կամ
զձէթն ձիթապտղոյ, խառնեալ իրերաց և ջերմացուցեալ՝
գէր 'ի վերայ վշտացեալ մասանցն :

Արդ՝ եթէ անօգուտ լիցի ասացեալս այս թանձրա-
թան, և բաւականապէս ոչ փարատեցէ զջառն, յայն-
ժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զմիւս իմն թանձրաթան,
որ միշտ օգտակար եղև 'ի դիպուածս յայս. և է այս,
մէջն հացի, և աքուա վէճէթօ մինեռալէ տի կուլարոս,
զոր պարտ է նորոգել 'ի 3 կամ 4 ժամս, կամ գէթ 'ի 6
ժամու միանգամ. և սովորաբար 'ի միում աւուր փա-
րատին ամենայն ջառք և բորբոքմունք գործածուք այսր
դեղորէից : Իսկ եթէ անմարթ իցէ առնուլ 'ի կիր զաչ-
սոսիկ, յայնժամ պարտ է 'ի գործ ածել զսպունգս ին-
ցեալս ջերմ ջրով, որ կոչի՝ ֆոմէնթի. և բազում ան-
գամ ականատես եղաք ներգործութեան այսորիկ ար-
տաքին դեղորէից 'ի դիպուածս ախտիս, որովք երբեմն
տպաքինի հիւանդն իսկ և իսկ, և 'ի սուղ ինչ ժամա-
նակի, մինչև ոչ իսկ ուշաբերել թէ արդեօք ճշգրտիւ
առողջացեալ իցէ՝ կամ ոչ : Բայց երբեմն ևս գէտ լի-
նի, զի այսոքիկ գարմանք առաւել ևս զայրացուցաւ
նեն զախտն. և յայնժամ օրէն է աներկբայ դիմել յալ-
նուաբոյն և 'ի վեհապանծ դեղն մեռքուռիօ՝ այսինքն
սնդիկն, որ բացարձակապէս հարկաւ պահանջի առ 'ի
կատարելապէս բուժել յամենայն դիպուածս այսոքիկ
ախտից :

Երկրորդ տարի՝ Ժանհարաւից հոսման, յորում Ժամ է յետեւ,
մոտ լինել 'ի գործածութիւն սերի :

Յորժամ երակահատութիւն, լուծողականքն, և այլ
ամենայն հնարք և միջոցք, զորոց արգէն խօսեցաք, փա-
րատեն զցաւս, չիջուցանեն զկիզումն միզի, և զլարկն
հաստատեն 'ի տեպհական իւր առաջին բնական միջակն,
յայնժամ պարտ է սկսանիլ զգործածութիւն մեղի, ըստ
կանոնի և ըստ կերպի՝ զորմէ խօսեցաք լիով 'ի տեղի իւ-
րում ըստ ամենայն պարագայից : Արդ՝ եթէ ըստ պա-
հանջելոյ հարկին բացորոշեցի տալ հիւանդին բիւլօլէ
մէքըռութե տէլ պուկնաթէլլի . (զորոյ տացուք
գնուսխան 'ի հաւ . ք, 'ի տառն Բ . 'ի կարգի իւրում .)
յայնժամ բաւական է տալ երկու հապս յերեկոյն, և
մի ք առաւօտն . այլ եթէ մեղիկն անսակապէս վշտացու-
ցանէ զբերանն կամ զնաեքս անամանց, յայնժամ պարտ
է նուազեցուցանել զլափն . իսկ եթէ ոչ վշտացուցանէ,
մարթ է առաւելուլ զլափն մինչև ցհինգ և ցվեց հապս
յաւուրն :

Եթէ ախտակրին ախորժարար և նախամեծար թուի-
ցի քալամէլանօ, մարթ է զայն 'ի վար արկանել յամե-
նայն երեկոյս կայով 'ի մահճի՝ երկու կամ երկու կշիռ ցո-
րեան, զորոյ պատրաստելոյ զկերպն ասացաք 'ի ճա-
ռելն վասն մեղի, և վասն մեղկաւ կազմեալ հապից :
Մինն 'ի մեղկաւ պատրաստեալ գեղորէից, որ հառարակ
է 'ի գործածութե, է այն՝ որ ասի՝ սուպիմաթօ քօռազ
զիվօ, զոր մարթ է առնուլ 'ի կիր ըստ եղանակին, զորմէ
խօսեցաք 'ի ճառելն 'ի վերայ տեսակի ախտին՝ որ ասի
սիֆիլիտէ քօնֆօռմաթա : Դեղս այս փաղաղիչ՝ եթէ 'ի
գործ արկցի պահանջեալ զդուշութե, թուի ինձ, եթէ
առաւել ասպահովագոյն է, և ներգործիչ 'ի գիպուածս
ախտիս : Ախտակրին մարթ է առնուլ 'ի կիր զգեղս զայս
կամ յամենայնում աւուր, կամ յերկու աւուր միան-
գամ ըստ տանելոյ ստամբսի : Զափն ոչ պարտի լինել
այնքան առաւել, մինչև պատճառել զըրճունս և ըզ-
թուքս . քանզի եթէ մեղիկն լինիցի սաստիկ վասն առա-
տութեն, յայնժամ ոչ բուժէ զախտն փութով, և մի-
շինակ, որովհետեւ յերկարապէս մնայ 'ի մէջ մարմնոյն,
և ոչ արտահանի՝ բայց եթէ առ սակաւ սակաւ :

Յորժամ մեղիկն պատճառէ զլուծողութիւն բնութեն,
և զանհանգստութիւն 'ի գիշերի, յայնժամ պարտաւճ է

ախտակրին առնուլ ինքուզիօնէ տի ոէնա, կամ այլ ինչ լուծողական, և ըմպել առատօրէն թիղանա տի ա վէնա, որովք աճապարել և արգելուլ մարթ է զլուծումն արիւնային, որ հասարակօրէն 'ի վերայ դայ այնոցիկ որք զցուրտ առնուն, կամ 'ի գործ արկանեն զգեղ՝ որ ոչ է պատրաստեալ ըստ պատշաճին: Քանզի մեծագոյն վերանգն երկնելի յայս ախտ յառաջ գայ անտի՝ զի ոչ բարւոք, և ոչ ըստ կանոնի պատրաստեալ լինի անգիկն, և կամ վասն ոչ պահելոյն զպատշաճաւոր չափն 'ի գործ արկանեն գնոյն են: Արդ՝ յորժամ 'ի գործածութենէ անդէի կամ անդհաւ պատրաստեալ հապից վատանան փութօք, և կամ պատճառին այլ ինչ ախտք, յայնժամ պարա է յաւելուլ 'ի վերայ բովանդակ նախագրեալ պատճենի գեղոց 30 կամ 40 կշիւ ցորեան ախաբօռտիօ կամ քօնֆէցիօնէ ետքօնէսէ, և իսկ և իսկ զկնի վերաքին գործածութեն այսորիկ հապից, պարա է տալ նմա զլուծողական ինչ առ 'ի արեւահանել զանգիկն, և ևս 'ի վայր մէջէ զլորձունս:

Դարձեալ, վասն խափանելոյ զփաստ՝ որք զհեա գալ մարթին 'ի գործածութեն անդ անգիկ, պարտ է խափանել զայն ընդ լուծողականս. և առ այս վախճան հնարեցան հապքն պատրաստեալք ընդ անգիկ, զորս առ 'ի խոհեմութի 'ի գործ արկանել, պարտ է սկիզբն առնուլ 'ի մի հապէ, և հազիւ երբէք հասանել յերիս հապս յաւուրն: Դարձեալ, մեծի զգուշուի պէտք են առ 'ի վար արկանել զայսպիսի հապս, և այն 'ի պահանջել հարկին միայն, այսինքն առ 'ի արգելուլ զհասումն լորձանաց. վասն որոյ 'ի գագարել նշանաց լորձանաց, օրէն է վերաքին գառնալ 'ի գործածուի անգիկ, որ չիցէ պատրաստեալ խառն ընդ լուծողականի. քանզի սաէս գործածութի լուծողականաց 'ի գիպուածս ախտիս՝ չէ այն քան օրինաւոր:

Բայց և այն անձանց, որք ոչ կարեն կլանել, ոչ է օրէն տալ զհապս, այլ պարզապէս զանգիկ հեղանիւթ արարեալ ըստ կերպին, զորմէ ունիմք խօսել յառաջիկայդ, որ է յոյժ օգտակար: Ա՛ռ տրամ՝ մի՛ մաքուր և յտասկ անգիկ, և երկու տրամ՝ կօմմա առապիքա, և զերկասեանն 'ի միասին տրորեալ հարեալ այնքան 'ի մարմարեայ անկանի, մինչև անհեա լինիցին գնդակքն անդէի գլխովն. ապա յաւել 'ի նա կէս սւնկի՝ շիօք քօ պալսամիքօ, և ութ սւնկի՝ հասարակ ջուր կինամնի, և 'ի գործ արկ յերեկոյս և ընդ առաւօտն մէն

մի գրգռալ սեղանոյ . և դեղս այս 'ի գիպուածս ախտիս է . յոյժ օգտաւէտագոյն և ազնուագոյն , և կարի պատշաճագոյն այնպիսի անձանց՝ որք վասն տկարութե, և կարի փափկութե փորոտեացն ոչ կարեն ընդունիլ զանդիկն ներքսապէս այլադո . քանզի ճշմարիտ է եթէ անդիկն 'ի վարարկեալ առ ժամանակ մի տկարացուցանէ և վնասե փորոտեացն . վասն որոյ եթէ հարկն պահանջէ 'ի վարարկանել զնոյն ընդ երկար ժամանակ , պարտ է ըստ վերոգրեալ կերպի 'ի վարարկանել , որ է յոյժ պատշաճագոյն :

Դարձեալ, սպեղանին , զոր պատրաստեն անդկաւ վասն օծանելոյ զվտացեալ մասունս , զորմէ խօսեսցուք 'ի հատ. ք. 'ի տառն Ո , 'ի կարգի իւրում , է յոյժ պատշաճագոյն 'ի գիպուածս ախտիս : Սեպհական ժամանակն օծանելոյ՝ է երեկոյն , որ պարտ է լինել 'ի ներքսագոյն մասունս երանաց : Արդ՝ 'ի ժամանակի՝ յորում 'ի կիրարկանի օծումնս այս , եթէ սերտեան անգամն , և միզանց խոզովակքն սկսանիցին բորբոքիլ , և ջերմութի և տենդն 'ի վեր երևին , եթէ բերանն սկսանի կեղեքիլ և խոցոտիլ , և ընտերքն հերձանիլ կամ ջլատիլ , և կուրծքն վնասաւ և ծանրանաւ , յայնժամ պատշաճ է տալ նմա մի կամ երկու չափ սալէ տի կլաուպէոս , կամ այլ ինչ զովացուցիչ լուծողական , և միջահատել զօծումն : Բայց խի և իսկ յորժամ լորձունք և այլ նշանք սկսանին սակաւանալ կամ նուաղիլ , և ախտն տակաւին կատարելապէս չլինի ապաքինեալ , յայնժամ օրէն է վերստին 'ի գործ արկանել զօծումն :

Որպիսի և կերպիւ սկսանիցի գործածութի անդիկն , պարտ է յարատեւել 'ի նոյն ցւն աւուրս , և առաւել ևս , մինչև իսպառ անհետ լինել նշանացն , յորոց կատարեալ մարթ է , թէ արդեօք յարամնացեալ իցէ մասն ինչ յախտից , թէ ոչ : Արդ՝ ցորեան 'ի գործ արկանիցի անդիկն , կերակրոցն պարտ է լինել թեթեւ և դիւրամարսելի . չէ՛ օրէն ըմպել այլ ինչ , բայց եթէ սակաւաչափ գինի աղին , և այն խառնեալ բուսականաչափ ջրով . հրաժարիլ պարտ է հարկաւորապէս յամենակերպ ոգիւտւոր հեղանիւթոց . բազում անգամ ականատես եղաք , եթէ վասն սակաւ ինչ անբարեխառնուէ յըմպելիսն վերադարձան միւսանգամ նշանքն բարբոքողականք , և հոռմունք հիւթոց յախտացեալ անգամոցն , և հոռակ յետոյ ախտն եղև առաւել վտանգաւոր , յերկարութիւ , և դժուարաւ բուժեիլ :

Երբեք, և վերջին աստիճան անմահութեան հոգեման .

Յորժամ 'ի ձեռն վերատապեալ կառավարութեց և գեղորդէից փարապոլն կիզումն միջի և այլ ամենայն նշանք որք 'ի վեր երեւին յանգաման և 'ի միզանց խողովակս , և հոսումն հիւթոց պակասեալ նուազի . ցաւն գաղարի , և ռւոյցն ցրուի գլխովին յախտացեալ մասանց , և այլ ամենայն նշանք կոծմ գլխովին , և կամ ըստ մասին մեղմանան և գաղարին , յայնժամ ասի ախտիս հոսման հաւանեւ յերորդ կամ 'ի վերջին աստիճան . իսկ եթէ հաւառակն այսորիկ պատահիցի , երկնչելի է թէ ախտն չէ տակաւին բուժեալ կատարելապէս , և վասն այն պարտ է զմնացորդս հիւթոցն և ախտից մաքրել , 'ի գործ արկաւ նեւով զմաքրողականս , որպիսի են յետագայք : Առ երկու ունիի էլէթուառիւ լէնիթիւօ , երեք տրամ քուժմոս տի թաւթառօ , չորս տրամ Բապաուպառօ , մի և կէս ունկի՝ պալսամօ տի քօքախպա . ան և շիւօքօ տի Բօղէ բալիտէ՝ որչափ ինչ պէտք են վասն շինելոյ զմառնուս թանձր իրրեւ զմեղք : 'ի մառնուս աստի տացի հիււանդաց երկու անգամ յաւուրն ընկուղաչափ մի առ իւրաքանչիւր նուազ :

Իսկ եթէ այսորիկ գեղորայք անօգուտ լինին և ոչ ներգործեն , յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի գեղորայս՝ որք են առաւել ուժեղ և զօրաւոր , որպիսի են յետագայք : Առ տասն տրամ պալսամօ տի քօքաբախպա , և նոյնչափ՝ թուէմէնթինա վէնէթա . ան և հինգ տրամ Բապաուպառօ փոշիացուցեալ , և նոյնչափ ընդուխիցիս : 'ի խառնուրդէ աստի առցի՝ գրգալ մի արճոյ ընդ առաւօտս , և այլ նոյնչափ ընդ երեկս , միայն թէ կրկնելի է այդ գոնէ մինչև 'ի քսան օր : Այլև մարթ է առաւելուլ կամ նուազեցուցանել զչափն նկատմամբ պարագայից ախտակրին : Այլ եթէ գեղորայքս՝ նեղութիւն կամ անհանգստութիւն տան ստամոքսի , յայնժամ փոխանակ այսորիկ 'ի կիր արկանել մարթ է երկու անգամ յաւուրն 15 կամ 20 շիթմ՝ էլիսաիւէ տի վիթուիւ լօ բաժակ մի կարծիր գինեաւ , կամ ալքօթթօ տի քինաքինա :

Եթէ զկնի գործածուն այս ամենայն գեղորդէից մնաց տակաւին հիւթն նոյնօրինակ , բայց ոչ ունիցի զոյդ զմի 'ի նշանաց ախտին , որ կոչի միադնա վէնէռէօ , այսինքն ապականութի գաղղիական ախտի , յայնժամ պարտ է

պատրաստել գրեխ ինչ զօրաւոր հետադայ եղանակաւ : Ան երկու տրամ՝ կօմիա առաւելքա , հինգ ունկի՝ ջուր վարդի , 12 կշիռ ցորեան ցուքքեռօ տի սաթուռնօ . հաւ ընս զնէժն 'ի մէջ վարդի ջրոյ , և յաւել 'ի վերայ ցուքքեռօ տի սաթուռնօ , և ջեռացուցեալ սակաւ ինչ անձ 'ի ներքս ընդ անգամն փոքրիկ գրեխաւ երեք կամ չորս անգամ յաւուրն : Եւ յայսոցիկ միջոցի մեծապէս փոյթ աւնել արժան է 'ի կանոնաւորել զընթացս ախտակրին , չափաւոր շարժումն աւնելով յառողջարար և 'ի զովային վայրս , բայց առանց աշխատ լինելոյ և ջերմանալոյ : Այլ բակրոցն պարտ է լինել չոր և առողջարար , զորօրինակ պաքսիմաթ , բրինձ , կորեակ , մածուցիկ եղջիւրն եղջերուի , և այլ ամենայն զօրացուցիչք բնութ : Ջուրն կամ ըմպելին լինելոց է ջուրն պոխսթօյի , ազնիւ գինի սակաւ և ջրախառն . հրաժարիլ օրէն է յայնմ ամենայնէ որք թուլացուցանեն զջիւս : Արդ՝ յորժամ այդ ամենայն հնարք և գեղարայք 'ի գերեւ ելանեն , և անպտուղ լինին , և թիւնաւոր հիւթն մնայ տակաւին նոյնօրինակ , յայնժամ ախտս այս ոչ այլ ինչ է , բայց եթէ կօնօռաէա , այսինքն սերմնակաթութիւն , զորմէ խօսեսցուք 'ի հետեւեալ գլուխդ :

Բ

'ի վերայ վաճառ եւեդոց , որ յիփաւացաւոց խոյն՝ պուպոմեկ վինեռէօ :

Ելունգս այս՝ է ուռոյց ինչ կարծրագոյն զեռեղեալ 'ի բունջս երանաց , պատճառեալ 'ի թիւնաւոր հիւթոց տատցեալ ախտին , որք գտանին յայսոսիկ մաստանս . և են սորա կրկին տեսակք . մին գոյանայ 'ի թիւնալից հիւթոյ ինչ նորոգ պատահելոյ , և միւսն 'ի նոյն ախտէ՝ հաստատելոյ և հնացելոյ :

Դարձանաբրոսի՛ ախտիս :

'ի պաքինութի ախտիս նորագոյն պատահելոյ , այսինքն այն՝ որ անդէն զկնի ներգործութեն 'ի վեր երևի , փորձելի է խիկ և խիկ 'ի ձեռն ցրման կամ լուծման . խիկ 'ի գիպուածն՝ յորում անհնարին լինի ցրումն , պարտ է փութալ 'ի գրգռել զլարաւումն : Ենթադրեալ , թէ մարթ իցի ցրուել զելունդն , յայնժամ հարկ է ախտա .

կրին զհետ երթալ կանոնի և գարմանատարութեւ, զորոց խօսեցաք յառաջին աստիճանի հոսմանն : Պարտ է երակ հատանել, և 'ի գործ արկանել զլուծողական զովացուցիչս : զորօրինակ ակեքօցիօնէ տի Թամարինտի և տի սէնա, սալ տի կլաուպէոս ևն : Իսկ յորժամ 'ի ձեռն այս ախտի գարմանատարութեց 'ի գործ ածելոց՝ ուռոյցն և այլ բորբոքողական նշանքն լինին փարատեալ կամ ցրուեալք, յայնժամ մարթ է ապահովապէս սկսանիլ զգործածութիւն սնդկի, և յարպտեալ 'ի նոյն մինչև 'ի ապառաւժումն ելնդոցն, և 'ի մաքրումն Թիւնոյ ախտին :

Բայց եկէ՛ք զոգ ընդ ելնդոց գաղղիականի գտանի և ցաւ իմն զարկուցիչ, և սաստիկ իմն ջերմութի, յայնժամ օրէն է փոյթ մեծ ունել 'ի գրգռել և 'ի շարժել զլարաւումն : Եւ յայսպիսի դիպուած մարթ է Թոյլ տալ ախտակրին 'ի գործ արկանել զսովորական կերակուր իւր, և միանգամայն ըմպել ազնուազոյն գինի փոքրիկ սկահակաւ : Իսկ 'ի վերայ վշտացեալ մասին, այսինքն 'ի վերայ ելնդոց պարտ է ստէպ ստէպ դնել զքաթափկազմայտ կակղացուցիչս պատրաստեալս միջոյն հացի և կաթամբ, և բարեխառնեալ կողւով կամ ձիթով ձիթապողոյ : Այլ եթէ ենթակայն վիճակեալ իցէ մաղասոտ իմն խառնուածոց, մինչև հաղիւ և տակաւ տակաւ գրգռել շարաւմանն, յայնժամ պարտ է յաւելուլ 'ի վերայ Թանձրաթանից կամ սպեղանեաց զմկնսոխս եփեալս, կամ զհասարակ պոխն անեփ խառնեալ ընդ բաւականչափ պաղիլիքօ ձիալլօի : Յորժամ հասունացեալ լինի ելունդն և կակղագին, յայնժամ պարտ է բանալ զայն խոհեմապէս, և դարմանել մինչև ցՅօ կամ ցԿօ աւուրս : և յայսոսիկ միջոցս պարտ է միշտ առնուլ 'ի կիր զանդիկն ըստ եղանակին, զորմէ ունիմք խօսել 'ի յետագայդ :

Գ

'ի վերայ խոյնի խմ վերայ առիւելոց 'ի վաճառ Խիպէ, որ յիսուաղոյն իւնի ուղեւէ վէնեւէ :

Եւ յստեասկք խոցից կամ վերաց են արտաքին, կիւղանողական և խալտիչ, որք մարթին գոյանալ և 'ի վեր երեւիլ 'ի միասին ընդ չար ներգործութեանն, որ ասի՝ բէւքօռուէա վէնեւէա, և երբեմն ևս առանձինն : 'ի սկզբան վերերեւի խաղաւարտ կամ պալար ինչ կար-

մրադին հանգերձ ջերմութեւ, որ և կրծէ 'ի ներքուստ, և յետ բացեալ լինելոյն ձեանայ խոց ինչ կարծրագոյն գոնգակ և խորարմատ : Այսպիսի վերք հասարակօրէն 'ի վեր երեւին 'ի ծածուկ անդամն, և 'ի չըջակայս նորին, այլ և 'ի չըթուհս և առ ստեամբք . և յայս գիպուած մարմն է տարափոխիկ լինել ակտին . որոյ վառն պարտին սնուցիչքն և սանաուք զգուշանալ յանձանց ակտացելոց :

Դարմանք այսոցիկ խոցից :

Լորդ՝ յորժամ խոցք այգալիսիք 'ի վեր երեւին անգէն զկնի անմաքուր գործոյն, կառավարութիւնն կամ դարմանատարութիւն է նոյն իսկ ընդ կառավարութեն, զորմէ խօսեցաք 'ի վեր անդր : Պարտ է ակտակրին վարել կերակրեղէնս զովացուցիչս և թեթեւս, և երակ հաաանել, և 'ի գործ արկանել քանի մի տօղէ սալէ տի կլաուսէս, և մաննա : Պարտ է թանալ յաճախակի զվերս և զվտացեալ մասունս, մանաւանդ լուանալ ջերմ և ջրախառն կաթամբ . և եթէ յոյժ բորբոքեալ իցէ, պարտ է գնել 'ի վերայ սպեղանիս կակղացուցիչս և զովացուցիչս : Գործածութիւն այսոցիկ գեղորէից հասարակօրէն բաւական է 'ի փարատել զբորբոքումն, և արամագրել զախտակիրն յընդունելութիւն սնդկի :

Եւ իբրեւ վերոգրեալ, կամ նոցին նման սպեղանեօք ոչ բուժեսցին խոցքն, յայնժամ օրէն է առնուլ 'ի կիր զհետագայ սպեղանիք : Առ երկու տրամ՝ սուպլիմաթօ քօռ. ոօղիվօ, և մանր լոսելով զայն 'ի մէջ քարեայ անկանի՝ լից յանօթ ապակեայ, և յետ այնորիկ ան զնուրն կրի, որ լիցի 'ի պատրաստի իբր 400 տրամ . և սկսեալ հեղուլ յայնմանէ առ սակաւ սակաւ 'ի վերայ վերոյիշեալ սուպլիմաթօ քօռ. ոօղիվօի իբր լիտր մի, որ փոխարկի 'ի գոյն արեան . և ապա առ գձէթն ձիթապտղոյ իբր լիտր մի, և լից յանօթ ապակեայ կամ յապիկած անօթ հդղեղէն, և զվերոգրեալ կարմրեալնդ ջուրն գաւաթ առ գաւաթ հեղ 'ի վերայ իւղոյն ձիթապտղոյ . այլ խառնել է անընդհատ ծայրիւ ցալոյ՝ մինչև 'ի զանգիլ բարւոք ընդ միմեանս, և լինել մի բազադրութիւն : Հուսկ յետոյ յաւել 'ի վերայ նորա յատակ և անարատ ջուր կրի . և նոյնպէս խառնեսցիր ծայրիւ ցալոյ, զի փոքր մի թանձրացի նովաւ . և յետ զիջանելոյ ջրոյն 'ի յատակ անօթ թոյն՝ պարտ է մեղմով հեղուլ արտաքս զնուրն՝ այնպէս

զի մի թափեացի իւղն ընդ ջրոյն . և յետ այնր պարտ է վերստին լուանալ այնու ջրով զիւղն՝ վեց կամ եօթն անգամ հետ զհետէ փոփոխելով զջուրն , մինչև ցթանձրաւ նալ նորին իրրև զմածուն :

Բայց 'ի գործածութե 'ի միտ առնուլ արժան է , զի եթէ 'ի վեր երևեալ իցե աւելորդ միա ինչ անկաձև 'ի վերայ նախագրեալ խոցից կամ վերաց , յայնժամ օրէն է բաժանել չորս տրամ 'ի վերոգրեալ սպեղանւոյ , յաւելլով 'ի նոյն և զկէս տրամ բռնչիքիթաթօ ռօսսօ , ընդ նմին և 20 կշիւ ցորեան՝ զկիզեալ պաղլեղ . և 'ի գործարկ մինչև իսպառ անյայտ լինելոյ սնկաձև մտեղինաց . և յետ այնորիկ արկ 'ի գործ զնախայիշատակեալ պղեղա նիս՝ մինչև 'ի կատարեալ ապաքինումն . և յամենայնում նուագի՝ յորում հարկ 'ի վերայ լինի փոխել զվերս , պարտ է լուանալ ջրովն , որ ասի՝ պրուա վէճէթօ մինչև ռայէ , որ է ջուր ինչ յոյժ հռչակաւոր 'ի մասին օգտի զն վերաց առթելոց 'ի վաժաշ ախտէ : Մեծապէս շահաւէտութե այսր նորագիւտ սպեղանւոյ զփորձ առեալ եմ յորով անգամ . և որպէս կարծեմ , և համարձակիմ իսկ հաստատել , 'ի ներկայ դարուս ջիջ բնաւ հանգոյն ամին այլ իմն սպեղանի օգտակարագոյն ընդդէմ վերոյիշեալ վերաց կամ խոցից :

Դ

'ի վերայ վժշակածին Դժուարամիզութեն , որ յիպաւացաոց իւրե սխտանկուտիս :

Դժուարամիզութեան այս լինի 'ի ջրացաւական իմն բռնադատութէ միզանց խողովակաց , կամ 'ի բորբոքմանէ նոյն մասանց , և մասանց մերձակայ եղելոց միզարանին , պատճառեալ յանժոյժ ախտէ , կամ 'ի գործածութէ աղբու և սաստկագին դեղորէից , որպիսի են քան թառիտէ , պիւռա ռէչէնթէ ևն :

Նշանք Դժուարամիզութեան 'ի յիպոսաժոս՝ յորում ծագի 'ի Բորբոքմանէ միզանց խողովակաց , ե 'ի Բռնադատութենէ նոյն խողովակաց :

Յորժամ Դժուարամիզութին յառաջ գայ 'ի բորբոքմանէ միզանց խողովակաց , ախտակիրն զգայ զջերմութի , և զցաւ իմն սաստիկ յայսոսիկ մասունս . կամի և ախորժէ

հանապազ միզել, բայց ոչ կարէ, և միշտ նեղեալ տանջի
պնդուք որովայնի, [ծէպէտ և կրէ զճիգն: Իսկ եթէ պատ-
ճառեալ իցէ 'ի բռնադատութենէ միզանց խողովակաց,
յայնժամ ախտակիրն 'ի միզել ոչ այնքան գծուարի,
բայց 'ի [ծանալ միզին զխոցոտեալ և զորբոքեալ մասն
միզանց խողովակաց, իսկ և իսկ պատճառէ զվիշտ և
զբռնադատութի:

Դարձանք Դժուարաբիզութեան, 'ի դիպուածս՝ յորում պա-
ճառի 'ի Բորբոսմանէ միզանց խողովակաց, իմ խողոյն թա-
լիւրոյ, և 'ի Բռնադատմանէ նոյն խողովակաց:

{ Երժամ գծուարամիզութիւն ըստ պատահման ծա-
գի 'ի բորբոքմանէ միզանց խողովակաց կամ փողոյ փամ-
փըշտին, օրէն է երակ հատանել, և հանել զարիւն ա-
ռատօրէն, և ըստ պահանջելոյ հարկին կրկնել զնոյն. և
եթէ զկնի երակահատութիւն գծուարամիզութիւն յարա-
տեալ մնայ, յայնժամ պարտ է պատրաստել գրեխս
մեղմականս, և տանիլ գարմանս կակղացուցիչս 'ի վերայ
վշտագնեալ մասին մարմնոյ. և 'ի նոյն իսկ ժամանակի
պարտ է ախտակիրն 'ի գործ արկանել յամենայն չորս
ժամու մի սկահակ արձոյ 'ի յետագայ գեղոյս: Առ լիտր
մի՝ ջուր գարոյ, վեց ունկի՝ շիօբբօ տի ալ[ծէա, չորս
ունկի՝ իւղ քաղոր նոյ, և կէս ունկի սալ նի[ծուօ: Խառ-
նեալ զամենայն յիրեարս, և տուր 'ի գործ արկանել: Եթէ
գործածութիւն այսոցիկ գեղորէից ոչ հանգատանայ ախ-
տակիրն, և գծուարամիզութիւն մնայ նոյն օրինակ, յայն-
ժամ օրէն է վերստին երակ հատանել և իջուցանել ըզ-
հիւանդն 'ի մէջ ջերմ՝ ջրոյ մինչև ցկուրծս. բայց յայն-
ժամ պարտ է միջահատել զգործածութիւն վերոյիշեալ
գեղոյն՝ զորմէ ասուցաք յամենայն չորս ժամու մի սկահակ
լմակի. քանզի գործածութիւն նորա յայսպիսի գիպուածի
լինի մեծապէս վնասակար:

'ի դիպուածս յայս երբեմն կարեւոր է առ 'ի գրգռել
զմէզն՝ 'ի կիր արկանել քաթէ[ծէուէ կամ գրեխ փոքրիկ.
բայց որովհետև հիւանդն հազիւ երբեք մարթի տանիլ
ուժգնուէ նորա, վասն որոյ բարիոք ևս վարկանիմք զգոր-
ծածութիւն քանտէլէ[ծիւն աստօլլեն[ծիի, որ լարծեցու-
ցանէ զանցս միզի, և դիւրապատրաստ յօրինէ մասնաւո-
րապէս զհոսումն միզի: Բայց նկատել տրժան է, զի ե-
թէ գործածութիւն սորա սկանի վնասուցանել և զայ-

բացուցանել զախտակիրն , և պատճառել զքաւ ինչ ,
պարտ է յայնժամ իսկ և իսկ միջահատել :

Արդ՝ յորժամ փարատեալ ջրուին ամենայն նշանք ,
և հիւանդն սկսանի հեշտեալ և գիւրապէս կատարել
զպէտան , եթէ հաւաստեալ ստուգի թէ գոյ թոյն վա-
ժաշ , պարտ է յայնժամ ձեռնամուխ լինել 'ի մատակա-
րարութի , և 'ի գործածութի մեղկի , ըստ եղանակին ,
զորմէ գրեցաք 'ի կառավարուն երկրորդ աստիճանի ժա-
րալից հոման : Իսկ եթէ պատճառեալ իցէ 'ի ջրացա-
ւական իմն բռնադատութի միզանց խողովակաց , յայն-
ժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զքեզորայս , որք մար-
թին բարեխառնել և թուլացուցանել զմատունս ազե-
հանս , յորմէ կազմի մէջն . այսպիսի են գեղորայք հիգե-
կիւք և բացողականք . որպիսի են սէմէնցա տի լինօ , լի-
գուիւիցիա , ալթէա , ևն : Եթէ գործածութիւն այսոցմէ
գեղորէից ոչ ներգործի օգուտն բազմացեալ , պիտոյ է
յայնժամ երակ հատանել , և դարմանս կակղացուցիչս
գնել 'ի վերայ ախտոցեալ անդամոյն :

Ե

Յայս վայր խօսեցաք զնշանաց գաղղիական ախտին ,
յորս թիւնն ներգործեալ էր յայն մատունս միայն , որք
զգածեալ էին այնու ախտիւ : Այլ աստէն խօսեցուք
զնոյն ախտէ՝ ըստ որում հաստատեալ և հնացեալ , այս
ինքն ըստ որում ներգործեալ յարիւնն և տարածեալ չ
բովանդակ մատունս մարմնոյ , և ճարակեալ չ ամենայն
յօդուածս նորին , և վերջապէս՝ ըստ որում ապականա-
բար ամենայն խառնուածոցն :

Յազաֆս նշանաց Գաղղիական ախտի :

'Իշանք ախտիս՝ ըստ որում հնացեալ , են՝ ելուսդն
կամ խոյն քնջոց երանաց , ցաւն առնի անդամոյն , և
առաւելապէս՝ 'ի գիշերի , և յորժամ ախտակիրն ընկող-
մանի 'ի ջերմ մահճի . և մինն 'ի գլխաւոր նշանաց այսու-
րիկ ախտի՝ է զգաստութիւն հիւանդին զառաջին գիշերն ,
և յետ այնորիկ իբր ուժածութիւն լեալ 'ի խորագոյն բուն
լինելն : Դարձեալ , են և այլ նշանք , որպէս քսոստութիւն ,
ցուկումն գեղնագոյն խաղաւարտից , և կեղոց , որք 'ի վեր
երկին և տարածանին 'ի զանազան մասունս մարմնոյ , և
մատնաւորապէս 'ի գլուխն , խոցք ինչ կրծողականք :

դժպհիք և զղուականք, որք սկսանին 'ի վեր երեւիլ 'ի կռ
կորդն, և առ սակաւ սակաւ հասանին սփռելով 'ի քիմն
'ի ծագն ընչաց, և ուռնացումն ինչ ճղաձե ընդ մէջ
մարմնոյ և ոսկերաց, որք երբեմն լինին կարծրագոյն և 'ի
բազում մասնիկս բաժանեալք, և երբեմն կակղագոյնք
իրբն զմեղրամոմ: Մասնք, որք գնտակաձե կուտակին 'ի
պարանոցն, յանուծս, 'ի քունջս երանաց, և յանցս մի
զի, են կարծրագոյնք, և ողորկք, նոյնպէս և պտուցք
կամ ուռոյցք ինչ այլեայլ որակուծք, և տարբեր կեր
պիւ 'ի վեր երեւին յաւիչեան անօծս, 'ի ձգանս, 'ի յօ
գուածս, 'ի ջիւս, մանաւանդ 'ի կծիկս ջղաց են:

Աչքն լինին մարմնաշողք և ցաւալից, և երբեմն ևս
կուրանան գլխովին: 'ի ներքին կողմն ականջաց 'ի վեր
երեւին վերք ինչ ցաւալից, և մարմնաշոյ, յորմէ բազում
անգամ զհետ գայ խլուծի. գէմքն լինին գեղնաշորթ,
կապարագոյն, և բովանդակ մարմնն նիհար և ժտտ: Եւ
վերջապէս ակտացելոյն գործողութիւնն կենսական, կեն
դանական, և բնական խանգարին, և հուսկ յետոյ միով
բանիւ ասացից, թշուառականն՝ եթէ յանցանք ստա
ցեալ է զախտն, իրբն առ 'ի պատիժ՝ լինի գլխովին ան
ընդունակ իրիք շարժողականութե, և անկեալ դնի 'ի վի
ճակ ինչ մահական:

Եւ և այլ նշանք սեպհականք սեռի կանանց, զորորի
նակ առատութի կամ նուազութին և կամ արդելումն
դաշտանի, հոսումն սպիտակ հիւթոց, ախտն արգանդի,
գործողութիւնն ամուլութե, և բորբոքումն, խուլական ու
ռոյց, քաղցկեղ, խօշ խեցգետնի, և խոց իմն 'ի վեր ե
րեւեալ յարգանք նոցին: Կանայք ըմբռնեալք յախտէս
յայտմանէ՝ հասարակօրէն լինին ամուլք, կամ անծինք,
և ենթակայ վիժելոյ զսաղմն. և եթէ երկարաձգեալ
մնայ որ 'ի սոսկատեսիլ ախտս յայս, լինի գլխովին վերա
լից կամ խոցոտեալ և պալարալից:

Արդ՝ այս ամենայն զարհուրելի նշանք զուգընթաց
լինին ընդ ախտիս այսորիկ, քանիցս անգամ հնանայ և
հաստատի. վասն որոյ պարտ է ախտակրին իսկ և իսկ 'ի
կասկածիլն թէ թիւնն ներգործեալ իցէ յարիւնն, կա
նոնաւորել զինքն և բարեկարգել. ոչ է մարթ նմա պա
րապիլ 'ի գործս տաժանաւորս, և աշխատալիրս. ապա
թէ ոչ կարի ևս սաստկանայ և զայրանայ: Ախտս այս
լինի դժուարաւ փարատելի, յորժամ հնանայ և անցանէ
'ի փորոտիսն, և ևս յոյժ երկիւղալի 'ի մանկուհո և 'ի
ծերս: Նոյնպէս եթէ ախտիս զուգընթաց լինին և ախտն

դքօռպուլթօ, և խոյլք կամ խոզք, կօչեցեալ յիտալաց-
 ւոց դքօֆօլէ, յայնժամ ախտն լինի կարի գժուարա-
 բուժելի և վտանգաւոր: Կանայք կարեն գիւրանալ՝
 ցորքան յարատե մնայ՝ արիւնն տեւաւանսական. խակ
 եթէ գազարիցի, յայնժամ կրեն վիշտս անհնարինա.
 և ախտն բարդում անգամ գնայ՝ ի Զրգողութիւն կամ
 ի վտանկութիւն:

Զ

Ի մէրայ Գարնապարսկէն, և Դեղսեկից աշտօրի ախտի:

Սկսչական գեղն՝ զոր առկորաբար առ ի բուժումն
 ախտիս ի վար արկանեն բժիշկք ընդ բոլոր եւրոպիա, և
 անգլիկն միայն, պատրաստեալ ըստ հետագայ եղանակին
 և կերպին: Երբեմն համարելին իբր անհնարին և անկա-
 բելի գրուժումն այսր ախտի գաղղիականի հնացելոյ, և
 հատաւորոյ՝ առանց ի գործ արկանելոյ զայլ գարմանա
 ըռւծից լորձանաց: Բայց ի ժամանակի մերում հասա-
 բաժ գործածութիւն փորձեալ է, զի անգլիկն է յոյժ օգ-
 տաւէտ, ազդու, և ներգործիչ գեղ ի փարատել, և
 յարմատել իւրի զմոյնս ախտիս, եթէ ի վար արկանի-
 ցի ըստ հարկաւորտալէս պահանջեալ եղանակին: Յայլ
 և յայլ գարս՝ այլ և այլ բժիշկք արկանելին ի Գործ
 զայլ և այլ կերպս. և եղանակս ի պատրաստել զանգիկն-
 բայց յաջորդութիւն ժամանակաց քաջայայտ ծանուցաւ,
 եթէ առուել պարզագոյն, ճահօղագոյն, և գիւրին
 կերպն պատրաստելոյ զանգիկն՝ եղև յոյժ օգտաբեր և
 ըահեկան, քան զմանրազնին քիմիական կերպն պատ-
 րաստելոյ զնոյն: Քանզի հառադեղքն, և օծանելիքն
 պատրաստեալք կենդանի անգկաւ կամ ճարպով, կամ
 ուէտնիւ, ևն, բուժեն առանց կարծեաց զառաւել
 դժնգակ կերպն գաղղիական ախտի, միայն թէ յարատե
 ի գործ արկանիցի ընդ բաւական ժամանակ, և կազ-
 մուածքն չլինիցին անընդունակ ապաքինուլ վասն իրիք
 դառնաուի:

Յորժամ ախտն լինի նորագոյն, մարմն է բուժել զոյժ
 գործածութիւն միոյ և եթ եղանակի. բայց միայն՝ որէն է
 քաջ ընտրութիւն առնել, և կանոնաւորել զախտակիրն,
 նկատեալ ի ծանրուի նշանայն յիշակին, ի խառնուածս,
 և ի կազմուածս ախտակիրն, և ի ներգործութիւն անգկաւ
 պատրաստեալ գեղորեկից, զորս մարմն է ի գործ արկա-

նել : Մնգիկն անլուծանելի , և կամ հատադեղքն սնդը
կաւ պատրաստեալք . և 'ի գործ արկեալք 'ի ներքուստ ,
և օծանելիքն նմանապէս սնդկաւ պատրաստեալք կա-
րեն ապաքէն բուժել , և բուժեն իսկ ներգործութիւն զա-
ռաւել հնացեալ և արմատացեալ ախտն : Բայց որովհե-
տե ոչ կարեն միշտ և հանապազ պատճառել զայսպիսի
բուժութիւն , վասն որոյ կարեոր համարիմ յառաջիկայդ
որոշաբար և ուրոյն ուրոյն ծանուցանել զպարագայսն ,
յորս արժան և պարտ է 'ի վար արկանել զայսպիսի գե-
ղորայս :

Է

'ի վերայ Գլխաւոր Կրօնադրութեց և իւրեղից , որով յարե ք
Գարնան Գանիւ Գաղղիական տիպին , և 'ի վերայ եղանակին՝
որով յարել է և հարկ 'ի գործ արկանել զսեպիկն անլուծա-
նելի , իմ զհապաղելու պարագայեալ սեպիկա :

ԼՂԻՆՈՒՄԱԿՈՅՆ 'ի մէջ ամենայն գեղորդից պատրաստելոց
սնդկաւ , են բիլլօլէ մէռքուսիալի տի բլէնք , և բիլլօլէ
անթիօիֆիլիթիքէ տ' ալիպէռութ . որք ըստ վկայելոյ ամե-
նայն հեղինակաց ունին զմանաւոր իմն ներգործութի 'ի
գիպուածս ախտիս քան զայլ ամենայն գեղորայս : Արդ՝
նախ քան 'ի կիր արկանելն զհատադեղքս զայստիկ , կմ
զայլ հատադեղս սնդկաւ պատրաստեալս (զորոց տացուք
զնուսիսայս 'ի հատ . Բ . 'ի տառն Բ . 'ի կարգի իւրեանց)
պարտ է երակ հատանել , հայեցեալ 'ի հարկաւորութիւն
նշանաց , որք ցուցանեն զնոյն , և ևս 'ի գործ արկանել
տէքօցիօնէ տի սալաբառիլիա . զորմէ ունիմք խօսել 'ի
հատ . Բ . 'ի տառն Տ . 'ի կարգի իւրում : Նշնալէս որէն
է ստեպ բազանիս առնել ջերմ ջրով , նկատեալ 'ի կարտ-
ղութի ախտակրին , ևն :

Եւ յետ այսոցիկ կառավարութեց 'ի գործ արկանել
զհատադեղս զայստիկ ըստ պահանջեալ հարկին չորս հատ
ընդ առաւօտն 'ի ծովուստ , և չորս հատ ընդ երեկոյն , և
առ սակաւ սակաւ պարտ է առաւելլուլ զչափն մինչե
քէնիդ կամ ցվեց հատս անընդմիջաբար յերեկոյն , և ընդ
առաւօտն . իսկ յորժամ ընտելքն սկսանին այտնուլ , պարտ
է յայնժամ միջահատել զգործածութիւն նորին , և իսկ և
իսկ տալ հիւանդին վեց կամ ութ հատադեղս մաքրողա-
կանս կամ բուժողականս սնդկաւ պատրաստեալս , որ կո-
չի բիլլօլէ տի պէլլօսթէ : Զայս եթէ կամիս կաղմել , և՛

ունկի մի՛ զտեալ և պայծառ անկիկն, և կէս ունկի՛ քռէ մօռ տի թառթառօ, ունկի մի՛ տփակութիօ ծօլքօռաթօ, և փոքր ինչ շիջօքօ տի՛ քարէլ վէնէռէ. և զայստիկ հա-
րեալ տրորեալ ՚ի միասին յապակեալ կմ՛ ՚ի մարմարիոնեայ անկանի՛ այնքան մինչև գլխովին անհետ լինիցին գնաակքն անգկի. և ապա յաւել՛ ՚ի նա ունկի մի փոշիացուցեալ շիարարա, այլ և շիջօքօ տի քարէլ վէնէռէ՛ որչափ ինչ պէտք են վաան շինելոյ զհատազեղս զայս, որք մէն մի կըշ-
ռիցեն չորս ցորեան, չըջապատեալ փռւովն՝ որ կոչի փռւ վէռէ տի լիգուռիցիա: Եւ զայս պարտ է առնուլ յուր-
կամ ՚ի տասն աւուրս միանգամ, որք հասարակօրէն բա-
ւական լինին ՚ի նուազել զգրգռու մն լքոց, և ՚ի վայր տահեցուցանել զգործունս: Բայց յայստիկ աւուրս պարտ է տխտակրին յամենայն աւուր ըմպել սկահակ մի գինւոյ տէքօցիօնէ տի սալաքառիցիա, և կանոնաւորել զկերա-
կուրս իւր ըստ կերպին, զորմէ յիշատակեցաք վերագոյնդ ՚ի ճառելն զախտէ հոսման:

Ը

Ի վերայ իերպի արկանելոյ ՚ի իւր զանւոյծանդիին ՚ի մասին ընդ փաշազէլ անդիի, որ ասի՛ սոսալիմաթօ քոռօզիվօ:

Յորժամ հարկ ՚ի վերայ լինի ՚ի գործ արկանել զդե-
ղորայս թուլացուցիչս և թափանցիկս, որ երբեմն կարի կարեւոր է առ ՚ի թուլացուցանել զուժգնութիւ մանրա-
թեղից մարմնոյ, որք խոչ ընդ ախտն լինին, ևս՝ յորժամ դէպ լինին միանգամայն ցրուել և սպառել զախտաբժարծ հիւթս և զշոգիս, որք արգելական լինին թիւնաւոր բնու-
թեամբ իւրեանց ապաքինելոյ գաղղիական խոցից և կե-
ղոց հնացելոց, յայնժամ պարտ է զհապս անգկայ պատ-
րաստեալս, և զփաղաղիչ անգիկն ՚ի գործ արկանել ըստ յետագայ եղանակին: Չկնի կառավարելոյ զհիւանդն ըստ նախագրեալ կանոնաց, պարտ է սկիզբն առնել գործա-
ծութե սոսալիմաթօ քոռօզիվօ, որ այն ինքն է անգիկն փաղաղիչ, յամենայնում աւուր զչափ քառորդ մասին ցորենոյ լուծեալ ՚ի մի սկահակ գինւոյ տէքօցիօնէ տի սալաքառիցիա, և զայս չափ օրէն է յարատե մատու-
ցանել ախտակրին մինչև ցութ աւուրս. և յետ ուրժ ա-
ւուրց պարտ է տալ նմա կէս կշիռ ցորեան լուծեալ նոյ-
նաչափ թիղանափւ, մինչև ցայլ ևս ուրժ աւուրս. և հոսկ յետոյ արժան է առաւելուլ մինչև ցմի կամ ցեր.

կու կշիւ ցորեան, և յարատե առնուլ 'ի կիր զայս չափ՝
մինչև ցփարատիլ նշանացն :

Արդ յայտոսիկ աւուրա, յորս 'ի կիր արկանի վերոյի-
շեալ գեղն սուպլիմաթօ քօռւօղիվօ, պարտ է տալ միան-
գամայն ախտակրին վեց ցորեան բիլլօլէ մէռքուռիալի,
այսինքն հապ սնդկաւ պատրաստեալ, սկսկալ յեօթնե-
րորդում աւուր գկնի գործածուէ վերոյիշեալ սուպլիմա-
թօ քօռւօղիվօին, և մարթ է առաւելուլ զչափս զայս
մինչև ց12 կշիւ ցորեան : Եւ ևս օրէն է 'ի մէջ ութ ա-
ւուրց միանգամ լուծողականս տալ նմա քանի ինչ հապս
լուծողականս սնդկաւ պատրաստեալս, և յաւուրն՝ յո-
րում առեալ լինի լուծողականն, չէ՛ օրէն 'ի վար արկա-
նել ոչ զսուպլիմաթօ, և ոչ զմիւս սնդկաւ պատրաստեալ
հապն : Իսկ որքան առ կառավարութի կերակրոց 'ի մէջ
այսոցիկ աւուրց, պարտ է վարիլ ըստ կանոնի, զորմէ յի-
շտասկեցաք վերագոյնդ : Եւ գկնի 15 աւուրց փարատե-
լոյ ամենայն նշանաց, պարտ է կրկնել քանի ինչ լուծո-
ղականս ըստ վերոյիշեալ եղանակի :

Թ

'Ի վերայ իւրոյի և չափոս 'ի գործ արեանելոյ զանելոյ՝ օրդիմ
'ի մասին ըստ Գրեիի, որ ասի՝ +լիսիեօի անիիվեհեհի :

Եթէ ստամոքսն և այլ պարագայք գիմակալ լինին
ներգործութե սուպլիմաթօ քօռւօղիվօին, որպէս պա-
տահի բազում անգամ, յայնժամ պարտ է միանգամայն
ընդ սնդկաւ կազմեալ հապից 'ի գործ արեանել զվերոյի-
շեալ գրեխս, որք գոյով ևս միանգամայն պատրաստեալք
սնդկաւ, ունին մեծ համաձայնութիւն ընդ սուպլիմաթօ
քօռւօղիվօի : Արդ՝ պարտ է առնուլ 'ի կիր զգրեխս կո-
չեցեալս անթիվէնէնէի ըստ յետագայ կերպի : Նախ
սկսանիլ զգործածութի հապից ըստ վերոցուցեալ կերպի,
և յետ այնորիկ 'ի վար արեանել յաւուրն երկու անգամ
ընդ վերոյիշեալ գրեխս, և պարտ է կրկնել զայնս յամե-
նայնում աւուր մինչև ց15 աւուրս գկնի գաղարբոյ
գլխովին ամենայն նշանաց : Եւ յայտոսիկ միջոցս՝ յորում
'ի գործ արեանին գրեխքս, պարտ է տալ ախտակրին 'ի
վեց ցորենոյ մինչև ց12 ցորեան հապս սնդկաւ պատրաս-
տեալս յերեկոյն, և ընդ առաւօտն : Եւ ևս՝ տալ հառա-
գեղս լուծողականս սնդկաւ պատրաստեալս մինչև ցութ
աւուրս, որպէս ասացաք վերագոյնդ :

Բայց պարտ է գիտել, զի պատահի բազում անգամ
եթէ ախտս այս 'ի հանալն և յարմատանալն՝ գժուա-
րաւ ապաքինի գործածութեամբ բազմակերպ անգեղաւ
պատրաստեալ գեղորէից . բայց և երբեմն փութապէս
բուժի անգէն 'ի գործ արկանն զայլ իմն տեսակ գեղո-
րէից անգեղաւ պատրաստելոց, որովհետեւ իւրաքանչիւր
տեսակ ունի զայլ և այլ հանգամանս նկատմամբ ենթա-
կայից . ղասն որոյ յոմանս գիպուածս պարտ է փորձել
զմին զինի միւսոյ, չափաւորապէս կանոնաւորելով ըստ
պահանջելոյ հարկին . ապա թէ ոչ՝ յաճախութիւն այս-
պիսի բազմակերպ գեղորէից կարէ երբեմն վնասակար լի-
նել : Բայց եթէ 'ի գործ ածել անդ զվերոյիշեալ բազմա-
կերպ տեսակս անգեղաւ պատրաստեալ գեղորէից, չերե-
նշան ինչ նուազելոյ ախտին, յայնժամ պարտ է ձեռնա-
մուխ լինել 'ի գործածութի իրիք օժանելեաց : Արդ՝ յա-
ռաջիկայդ խօսեացուք զեղանակէ 'ի գործ արկանելոյ օ-
ժանելիս առանձինն, կամ խառնեալ ընդ այլ անգեղաւ
պատրաստեալ գեղորէից :

Ժ

'Ի վերայ իւրոյ 'ի գործ արկանելոյ զսեդիին ճանապարհաւ
օժանելեաց :

Յորժամ թիւնն ղաղաշ ախտին լինի նորոգ, ընդ մէջ
մորթոյ մարմնոյն միայն, և ընդ մէջ մասնաց գետեղեալ,
ուստի և ոչ պատճառէ 'ի ներքուստ զորորդութիւն ինչ
սաստիկ, յայնժամ 'ի գործ արկանն զսեդիաւ պատ-
րաստեալ օժանելին (որ կոչի յիտալացոց՝ ունկուէնթօ
մէռքուռիայէ, զորոյ տացուք զնուսխայն 'ի հատ . ք . 'ի
տառն Ո , 'ի կարգի իւրում .) խոհականութեւ և զգուշու-
թեմ լինի օգտաւէտ և շահարար . որովհետեւ անդին մու-
ծեալ 'ի մորթն, 'ի մասնս և 'ի մանրամեղս մարմնոյն, աչ-
սու ճանապարհաւ պատճառէ զներգործութի ինչ պատ-
րաստական, և բնականապէս դիմամարտ առ միազմս,
այսինքն յապականութիւն առ փական : Բայց նկատել ար-
ժան է՝ զի յորժամ օժանելիքն 'ի գործ արկանին, պարտ
է մորթոյն լինել կակղաղոյն և թուլաղոյն, և ես պարտ
է չգտանել ինչ հոսումն անմաքուր . ապա թէ ոչ՝ լինի
մեծապէս վնասակար քան թէ օգտակար :

Արդ՝ յորժամ 'ի պարագայիցն քաջայայտ ճանաչեմք,
եթէ օգտաւէտ լինի գործածութիւն օժանելեաց, յայն

ժամ պարտ է նախ երակ հատանել ըստ ցուցանելոյ նը-
շանաց . և յետ այնորիկ բազանիս առնել ջերմ ջրով յա-
ւուրն երկու անգամ՝ յերեկոյն և ընդ առաւօտն , և տալ
նմա քանի ինչ լուծողականս , ըստ վերոյիշեալ եղանակի :
Եւ յետ այսոցիկ ամենայնի մարմ է 'ի գործ արկանել
ախտակիրն նախ՝ երկու տրամ օծանելիս անդկաւ պատ-
րաստեալ , և յարատեւել պարտ է ըստ այսմ օրինակի յեր-
կու աուուր միանգամ օծանելով . բայց յառաջին անգամն
սկզանել պիտոյ է յօծանելոյ զգարշապարս կմ՝ զներքանս
միոյ ոտին , յերկրորդ անգամն զգարշապարս միւսոյ ոտին ,
յերրորդ անգամ՝ զմի սրունս , և 'ի չորրորդ անգամն ըզ-
միւս սրունս , իսկ 'ի հինգերորդումն՝ զծունկս ևն : և
այսպէս աստիճան քան զաստիճան մարմի հատանիլ յօ-
ծանել զազգերս , զմէջս , զքամակս , և զուսս :

Եւ թէ զինի օծանելոյ զայս ամենայն մասունս՝ յարտ-
տեապէս ախտակիրն մնասցէ տակաւին միօրինակ անըու-
ժելի 'ի ցաւոց իւրոց , յայնժամ պարտ է վերտօին սկսա-
նիլ զօծումն 'ի նոյն վերոյիշեալ անգամն , միանգամայն 'ի
կուրծս և յորովայնն : Բայց յորժամ նշանքն թէպէտ և
նորագոյնք՝ ընին յոյժ սաստիկ և ծանրագոյն , յայն-
ժամ պարտ է առաւելուլ զպին օծանելեաց մինչև ցկ
տրամ : Իսկ եթէ բերանն կամ ընտրքն սկսանին բորբո-
քիլ , և լորձուկքն գրգռիլ , յայնժամ օրէն է փութով
միջահատել զօծանելիս , և պատրաստել զլուծողականսն ,
և յետ այնորիկ կրկին 'ի վար արկանել զօծանելին ըստ
վերոյցուցեալ կերպի :

ԺԱ

'Ի վերայ կերպի և լախս 'ի գործ արկանելոյ զվնասութիւնս
ոսպւիմաթօ Կոստանդնուպօ :

Առ մի կշիւ ցորեան՝ մեղքութիւնս առաքլիմաթօ քո-
ռօզիվօ , և երկու ունկի՝ աքուամիթէ տի ֆռանցիտ :
Եւ ծեա՝ զառաքլիմաթօն 'ի մէջ այսքան ցբւոյ , կամ աքի-
ռիթօ տի ֆռուսկէնթօի , և 'ի գործ արկ զայն միով հա-
տարակ գրգալիւ , կամ կէս ունկի՝ երկու անգամ յա-
ւուրն : Այլ նուսխայ 'ի կաղմել զնոյն գեղ : Առ վեց կը-
շիւ ցորեան սուպլիմաթօ քոռօզիվօ , և կէս ունկի՝ բրե-
ռիթօ տի վինօ , և զերկուսն եղեալ 'ի մէջ առաքլեաց
կամ մաքմարիտնեաց անկանի հարեալ լուծեալ , յաւել-
լով 'ի նոյն և զմի և կէս լիտր ջուր ջինջ , և պարզ . և արօր

ըմպել հիւանդին երկու անգամ յաւուրն, ըստ չափաւ միոյ գրգռելի սեղանոյ, և յարատեւել պարտ է յայս մինչև գլխովին փարատել նշանացն 'ի ներքուստ : Իսկ եթէ տաամբքան չկարէ տանիլ զդեղորայս զայս պատրաստեալ ըստ այսմ եղանակի, յայնժամ մարթ է պատրաստեւ ըստ յետագայ եղանակի, որ առաւել ակործակի է, և փարի շահաւէտ : Ա՛ռ մի և կէս արամ՝ սալէ ամօնիաքօ, և կէս ունիկ՝ ջուր ջինջ, լուծեա՛մ 'ի մարմարիոնեայ անկանի, յաւելո՛ւ 'ի նոյն և զկէս արամ՝ սուպլիմաթօ քօռօզիվօ, և զայնչափ մէջն կամ փորն հացի՝ որչափ պէտք իցեն առ կազմելոյ ըստ կանոնաց արհեստին զքանդուածս զայս, արարեալ հապս 288 թուով : 'ի հասցից կամ 'ի հատագեղոց աստի մէն մի առցի ընդ առաւօտս, և մէն մի ընդ երեկս, և զայս չափ պարտ է յարատե մաւ տուցանել հիւանդին մինչև ցվեց օր, և զկնի վեց աւուր պարտ է տալ նմա երկու ընդ առաւօտն, և այլ երկու ընդ երեկս . և յետ երկուց կամ երկոց աւուրց պարտ է առաւելուլ մինչև ցութ հատ յաւուրն, և յարատե 'ի կիր արկանել զայս չափ մինչև ցրուծիլ նշանացն :

Բայց գիտելի է, զի զքեզս զայս պատրաստեալ եթէ ըստ եղանակի ըմպելոյ, և եթէ ըստ եղանակի հապի, չէ՛ օրէն բնաւ 'ի սկզբան անդ 'ի վար արկանել, բայց եթէ սակաւաչափ քանակութե՛ք, զօրօրինակ զքառորդ մասն միոյ ցորենոյ միանգամ և եթ յաւուրն . և չէ՛ մարթ յառաւելուլ զչափ այսր սուպլիմաթօի, բայց եթէ տակաւ տակաւ, յորժամ տեսանեմք՝ եթէ մարմնն ոչ զգայ բնաւ զխուլութի ինչ կամ զնեղութի, և օր քան զոր յառաջագէմ՝ նկրտի 'ի լաւագոյն ևս վիճակ . վերջապէս մարթ է առ սակաւ սակաւ յառաջանալ 'ի քառորդ մասնէ ցորենոյ մինչև ցմի կամ ցերկու ցորեան յամենայնում աւուր : Իսկ առաւելն ևս քան զայս չափ՝ արդեւեալ է գլխովին . քանզի այս չափս փորձիւ բաւական համարի վասն ամենեցուն, ինչ առաւել շատն՝ փառասկար լինի բազմաց :

Ոմանք 'ի բժշկաց ուրանան զներգործութի և զգործութի սուպլիմաթօ քօռօզիվօի 'ի գիպուածս գաղղիական տխտի . բայց փորձիւ հաստատեալ է՝ զի քանիցս անգամ խոհեմապէս 'ի կիր արկանի գեղս այս, միշտ լինի օգտակար և առողջարար . բայց յամանց գիպուածոց՝ յորս եթէ 'ի վար արկանի, գէթ լինի անպիտան և անօգուտ . որպիսի է քաղցկեզն, բորբոքումն, խցանքն խուլական, ուռուցքն ևն : Նոյնպէս ոչ է օրէն 'ի կիր արկանել զքեզս

զայս 'ի գիպուածս , յորում տեսանեմք՝ զի հիւանդն ունի յօժարութիւն ինչ 'ի փսխել , կամ ունի ստամբքս իմն յոյժ տկարակազմ , և կամ ունի զայլ ինչ և իցէ ախտս զոյգ ընդ գաղղիականին : Գիտելի է ևս , զի 'ի գիպուածս յայս կարի կարեւոր է բազանիս առնելն ջրովն սալսարաւ ռկիւի , լէնօ կուտեաքօի և սասսօֆուասօի ևն , որ կա չի յիտալացւոց՝ պանեի անթիվէնէսէի :

ԺԲ

Խրատի ընդհանուրի 'ի վերայ խոտալարութեան ակփին
Գաղղիականի :

Երբ քան 'ի գործ արկանել զանգիկն՝ որպիսի և իցէ կերպիւ , պարտ է միշտ փոյթ մեծ ունել , և զգուշանալ 'ի անգաղղուցանել և 'ի կաղղուրել զախտակիրն : Նոյնպէս ընաւ ոչ է օրէն , և է գլխովին վտանգաւոր 'ի գործ արկանելն զնոյն 'ի գիպուածս՝ յորում որ ըմբռնեալ լինի իւր ակտիւ ; որպիսի են ֆէպպէ փութիտա , կշտացաւութի , ակարութի կրծոց և փորոտեաց , և ախտք կրծոց , և ևս ջրգողութի , խուլական սււռոյցք ևն : Եթէ կրօղ որ ախտիս գտանիցի 'ի տկարագոյն իմիջ վիճակի պատճառելոյ կամ 'ի հիւանդութի ինչ , կամ յաշխատանաց , կամ 'ի ժուժկալութի որկորոյ , կամ յայլ ինչ աղջին նման պատճառէ , յայնժամ պարտ է յապաղել զգործածութիւն սնդկի , մինչև 'ի ձեռն անուցողական կերակրոց , և հանգստեան առ ժամանակ մի զօրասցի ախտակիրն , և կարողանայցէ 'ի տանիլ այնմ . և այս հարկաւորապէս պահանջի :

Դարձեալ , պարտ է մեծապէս զգոյշ լինել , և մի ընաւ 'ի գործ արկանել զանգիկ՝ կանանց 'ի ժամանակի գաշտունի յորում կրելոց են զնոյն , և ևս 'ի վերջին ամիսն յղուէն նոյն : Բայց եթէ զկնի յղութի կնոջն անցեալ իցէ միայն քանի ինչ ամիսս , յայնժամ ըստ պահանջելոյ պարագայիցն մարմն է առնուլ 'ի կիր զանգիկն , բայց յոյժ սակաւ քանակութիւն , և առաւել երկարադոյն միջահատութի . 'ի ձեռն այսոցիկ զգուշութեց բազում անգամ ապօրինի կինն , և ևս երախոյն , զոր կրէ յարգանգի : Իսկ եթէ ևս ոչ ապաքինի ախտն գլխովին , գէթ աճապարեալ արգելանի , և ոչ ևս արմատանայ և մեծանայ՝ մինչև 'ի ծնանիլ կնոջ . իսկ զկնի ծնանելոյն , և ստանալոյն դրաւական զօրութի և է արողութի , մարմն է գարման

տանիւ նմա 'ի վար արկանելով զապահովագոյն իմն կերպ
անգկաւ պատրաստեալ գեղորէից, որ բաւական լինիցի
հաւանականապէս առ 'ի բուժել զկինն և զերախայն,
զոր գիեցուցանէ : Պատմէ աղիպէրթ հեղինակն, եթէ կին
ունի 'ի հինգերորդում՝ ամիսն յըութն իւրոյ ապաքինե-
ցաւ կատարելապէս յախտէ տառի, 'ի գործ արկանելով
միայն զգրեխան, որ ասի՝ քլիսթէոփ անթիվէնէսի, զոր
մէ խօսեցաք արդէն վերագոյնդ :

Իսկ որքան առ մանկունս և աղայս, գիտելի է, եթէ
չէ բնաւ օրէն 'ի գործ արկանել առ նոսա զանգիկն, որով
հետեւ կազմուածքն նոցին է յոյժ փափուկ և քնքուշ, և
ոչ կարեն տանիլ այնմ : նոյնպէս խմս և վան ծերոց ըմբ-
նելոյ յայսմ՝ ախտէ : Դարձեալ, պարտ է մեծաւ զգու-
շութեմ 'ի կիր արկանել զանգիկն առ այնոսիկ, որք են ա-
մուլք և սեռամազմոք, և ևս՝ որք ունին զախտս փորհա-
բութն և արիւնաուշտ որովայնալուծութն, ևն : Ժամա-
նակն առաւել ճահողագոյն և պատշաճողական է գա-
րունն և աշունն, յորս եղանակ՝ լինի բարեխառն և չա-
փաւոր ջերմ : Բայց 'ի պահանջել հարկին մարթ է 'ի
գործ արկանել արտաքոյ այսոցիկ ժամանակաց ևս : այլ
յայնժամ պարտ է մեծապէս փոյթ ունել 'ի պահպանել
զախտակիրն ջերմ կամ դաղջ ըստ պահանջելոյ եղանա-
կին : Իսկ որքան առ կառավարութին՝ որ պահանջի յախ-
տակիրն նախ քան զգործածութին անգկի, ասացաք վե-
րագոյնդ, եթէ պարտ է լուծողականս պատրաստել, ե-
րակ հատանել, ևն :

Բայց աստանօր յաւելումք 'ի վերայ ասել, եթէ պարտ
է կրկնել զայսոսիկ գեղորայս նկատեալ 'ի չափն հասակի,
'ի կարողութին, և 'ի խառնուածն ախտակրին ըստ ցու-
ցանելոյ խոհականութն : Հոսկ յետոյ գիտել արժան է,
քի՞ թէպէտ յոյժ գժուարին և իբր անհնարին իմն է բա-
ցարձակապէս և յայտնապէս ճանաչել զըսուն զատոքճանն
թիւնաւորուն՝ որ զուգընթաց լինի ընդ ախտիս, բայց 'ի
վերայ այսր ամենայնի յոյժ ապահովագոյն է միշտ հանա-
պազորդել զբեղորայս ընդ երկար ժամանակս և քնա-
լէ՝ օրէն զանց առնել կարի փութով. և ոյսպիսի հաւատ-
անաւ մարթ է ապաքինել և բուժել զորովիսի և իցէ
կերպ գաղղիական ախտի : Քանզի ըստ վկայելոյ ամենայն
հեղինակաց ուսումնականաց՝ չէ բնաւ վտանգաւոր, և է
միշտ փարատելի, միայն թէ հիւանդն վարեացի ըստ
խորհրդոյ բժշկին, և զգուշանայցէ 'ի վերտանն ախտանա-
լոյ իւրով անժոյժ մեղութեամբն. ապա թէ ոչ՝ զինչ շահ

'ի գեղոց կամ 'ի բժշկաց, յորժամ տխտակիրն լինի գա-
հիշ անձինն :

Ժ Գ

Կամեցեալ գուշնարանել և յաղագս բորբոքման ամոր-
ձեացն 'ի գիպուածս՝ որ պատճառի յախտէն կոչեցելոյ՝
միազմա վէնէռէս, այսինքն ապականուի վաժաշտական,
Գիտելի է, զի ուռոյցն ամորձեաց յառաջ գոյ 'ի ժահ-
րալից հասմանէ, նաեւ 'ի հիւթոց ապականելոց՝ որք 'ի
միզանց խողովակաց 'ի յամորձիս լճանան, և պատճա-
ռեն զցաւս սաստիկ. զի և 'ի գիպուածս տխտին ժահրա-
լից հոսման, որ ասի՝ պլէնոուռածիս վէնէռէս, կմլէու-
քուռէս վէնէռէս, պատահի երբեմն յառաջին և յերկ-
րորդ աստիճանի ուռոյցն ամորձեաց, մանաւանդ յորժամ
հոսումն հիւթոց լինի արգելեալ կարի փութապէս, կմ
պատճառաւ ցրտառութե, կամ սակս ըմպելոյ զոգիւտոր
ինչ հեղանիւթս, և համ վասն առնլոյ կարի սաստիկ և
գորաւոր լուծողականս են, կամ վասն գործելոյ զշար-
ժումն ինչ աշխատալից և տարժանաւոր. և վերջապէս
սակս 'ի գործ արկանելոյ սովորաբար որպիսի և իցէ գլծն
գակ և զայրացուցիչ դեղորայս : Դարձեալ, մանթ է եր-
բեմն ևս պատահիլ բորբոքումն, և ուռոյց ամորձեաց՝
առանց ընաւ ընթացակից լինելոյ վերոյսացեալ թունից :
Հարուածք, հարստահարումն, ուժգնութիք, և բռնու-
թիք կարեն պատճառել զնոյն. և երբեմն զոգ գտանին
ընդ այսոցիկ պատճառաց փախումն, ցնցումն մկանանց,
և այլ պատահարք ծանուց, 'ի ձեռն որոց գիւրաւ ճանա-
լի և զանազանի :

Կատարութիւնն ուսուցի, և Բորբոքման ամորձեաց, յոր-
ժամ լինի պարճառեալ 'ի վաժաշ Թիսնոյ :

'Ի գիպուածս ուռուցի և բորբոքման ամորձեաց, հար-
կաւորապէս պահանջի երակահատուին, զոր և պարտ է
ստեպ ստեպ կրկնել ըստ պահանջելոյ հարկինչանացն : Կե-
րակրոցն պարտ է լինել թեթեւ, և ըմպելեացն զովացու-
ցիչ. և տխտակիրն պարտի հրաժարիլ 'ի մնոյ, 'ի գժուտ
րամարսելի հանգերձանաց, 'ի գինւոյ, և յայնմ ամենա-
նէ, որք են ընութիք գրգռիչ և ջերմագին : Փոմէնթի,
նաեւ քաթարլազմա արարեալք միջովն հացի կամ արե-
րով բակլայի, և կաթամբ, են յոյժ օգտակարք 'ի գի

պուռածս յայս : Արդ՝ զքաթաբլազմայն օրէն է կրել 'ի վերայ աստացեալ անգամոյն՝ ցորքան լինի ընկողմանեալ 'ի մահճի, և յորժամ յոտս կանգնի՝ պարտ է պահպանել զայն ջերմ. այլ 'ի գիպուած աստիս յոյժ կարեւոր և օգտակար է մնալ միշտ 'ի մահճի, և ոչ բնաւ ելանել՝ մինչև ուսուցն, և բարեգութեան, և ցաւն լինիցին գլխովին փարատեալ :

Իսկ եթէ գործածութիւն այսոցիկ զովացուցիչ և ցուրիչ իրաց ոչ յաջողեցնի փարատել զուսուցն, պարտ է յայնժամ 'ի գործ արկանել զնախագրեալ գարմանն, այսինքն զօժուան տակդանեայն պատրաստեալ անդկու, որպէս խօսեցաք 'ի վեր անգր, յախտաւոր մասն առնելով զօժուան, եթէ ոչ տայցէ ինչ ցաւ. իսկ 'ի ցաւին՝ հարկ է օժմանն լինել 'ի վերայ ազգերն : Եւ յայսմիկ գիպուածի պարտի աստակիրն ըստ պահանջելոյ հարկին մնալ 'ի մահճի համբերութեմ հինգ կամ վեց շաբաթս, և ըմպել առատօրէն տէքօցիօնէ տի սալաքառիլիս, բայց զուսուցեալ անգամն ունել պնդեալ կապով իւրիք :

'ի վերայ Կառավարութե, զոր պարտ է ունել 'ի Դիպուածն, ցորում խոյն լաւալան լինի. Ժաբաբեալ, Բայց մայ ինչ Կասեմ արաբին՝ սոսցեալ Կաղցիւղ :

Արդ՝ յորժամ այսոցիկ գեղորայք լինի տկար և անբաւական 'ի բուժել զախտն, և լինի կասկած 'ի վերայ հաստանելոյ քաղցկեղացին ինչ ապականութիւն, և ամորձիքն լինին կարծրացեալք և պնդացեալք, յայնժամ օրէն է օր ըստ օրէ տածել և ջնուցանել զվշտացեալ մասունս, արարեալ տէքօցիօնէ տի չիքութեմ, և քաթաբլազմ տի չիքութեմ, և 'ի նոյն իսկ ժամանակի պարտ է 'ի ներքուստ տալ նմա հսթուաթթօ տի չիքութեմ, զորոյ գիերայն 'ի կիրարկանելոյ՝ մարմին լիով ուսանիլ 'ի գլ. Էջ. եր. 362 : Գինգս կամ հապս այս հրատարակեալ է մասնաւորապէս 'ի ներհուն հեղինակաց 'ի գիպուածս քաղցկեղի, և էս տեղանաւան եղեալ վկայեմ և հաստատեմ, եթէ ապաքինեցաւ ոմն 'ի գիպուած ստացեալ քաղցկեղիս, զոր կրէր յերկուց կամ յերկիս ամաց հետէ :

'ի վերայ խառնվարտնէ՛ն ուսուցի և բոցբոգման ամբոյնեացն
'ի գիպուածն՝ յորում ունէ 'ի վաճառական խռնոյ :

'Ի գիպուածս յայս՝ բաց 'ի յերակ հասանելոյ , բաց
'ի ցրուիչ և 'ի կակղացուցիչ թանձրածանից , բաց 'ի
պնդելոյ ամորձեացն , և յընկողմանեալ մնալոյ 'ի մահճի ,
որք հարկաւորապէս պահանջին , պարտ է միանգամայն
'ի գործ արկանել զգրեխա կակղացուցիչս , և երբեմն ևս
զսպեղանիս հասունացուցիչս , եթէ ուռոյցն չփարատի
գործածութի վերոյասացեալ գեղորէից : Իսկ եթէ 'ի վշտա-
ցեալ անգամս երեկ նշան ինչ քաղցիկողի , յայնժամ օրէն
է 'ի վար արկանել զվերոյիշեալ կերպն չնքութալի : Բայց
բորբոքումն ամորձեացն յորմէ պատճառէ իցէ յառաջ
եկեալ , պատահի երբեմն՝ զի գործածութի գեղորէից փո-
խարկի 'ի խոց ինչ , կամ յախտս , որք զհետ գան , որպէս
քաղցկեղ . ջրդողութի ամորձեաց , ևն : Եւ այսպիսի գի-
պուածք միշտ են վտանգաւոր , և պէտս ունին մեծի ըզ-
դուշութե և հմտութե . վասն որոյ և պարտ իսկ է իսկ
և իսկ յերեկ նշանացն՝ կոչել զփորձ , և զհմտագոյն ոմն
բժիշկ , և վարիլ ըստ խորհրդոց նորա :

Գ Լ Ո Ւ Խ Խ

'ի վերայ ախի սերմանութեանէ , որ յիպաւոյնոց յայնի՝
ի ծնունդս :

Եւ յա ախտ սերմանակութեանէ՝ այլ է 'ի վաճառ հոսմա-
նէ անտի , զորմէ լիով ճառեցաք 'ի նախընթաց գլուխդ :
Քանզի սա երբեմն ծագի և յառաջ գայ 'ի ակարութե
նկրքին ծննդական գործարանաց , կամ 'ի թուշութե ա-
նթոց սերման , և զօրութե ջղաց , և երբեմն ևս 'ի ժահ-
րալից վաճառ հոսմանէ՝ որում ոչ բարիք խնամ տարեալ ,
կամ անգարման թողեալ , սովորաբար փոխարկի 'ի սերմ-
նակութե : Նոյնպէս երբեմն պատճառի յայլ ինչ խո-
ցէ , որ ծածկեալ կայ 'ի մասն ինչ ծննդական անգամոց :

Նշանք օգրնականութիւնի :

'Ի գիտուած այս անտի հասարակօրէն զուգընթաց լինի անսովոր տկարութիւն, պակասութիւն զօրութեց ջգաց, և զգայութեց, բոլորական զըկումն անորժակի կերակրոց, տկարութիւն ներքին շերմութեց, և կենսական ուժաց, ճնշումն ստամոքսի, ստեպ ձգւածութեան, ժլատութիւն, ծանրութիւն և պտտումն գլխոյ, մղձուռն կրծոց, պակասութիւն քնոյ, անկարգութիւն երեակայութեան, ցամաքութիւն ընդունի և որկորոյ, մոռացկոտութիւն, շառաչիւն ականջաց, ծանրատաղառակ տքնութիւն, գիշերային ակամայ գիշումն, տժգունութիւն գիմաց, նուաղութիւն անսուքն, բարախիւն սրտի, գողգոջիւն ձեռաց, թախծութիւն, մեղամաղձութիւն, և հոգւումն որովայնի : Եւ եթէ յերկնարձգեալ մնացէ սերմնականութիւն, յայնժամ այսոքիկ նշանք տատկանայով սաստկանան, և օր քան զօր այլևայլ նշանաւորտայայտեն, և հիւանդն յարածամ զգայ զցաւ ինչ միջաց, ծոծրակի, գլխոյ, և փամփշտոյ : Չարկն լինի մանր և երագ, և քիթան յորդառատ : Չինի այս ամենայն նշանաց առ սակաւ սակաւ 'ի վերայ գայ ներութիւն ողին, կոչեցեալ յիտալացւոց թապէ տօռսալէ, և թօթափումն հերաց, և այլ բազում սարսափելի արկածք կամ երեւոյթք ջգային բնութեան : Են և բազում անխափելիք, որք չ'սցն օրինակ զիճակի՝ կրեն զծանրատաղառակ պնդութիւն որովայնի, և յուով ներութեամբ արտաթորեն զղղղզանս պինդս, դնդակախիտս, և բազում անդամ այտուցաւ, ձգտմամբ և ցաւով թանջից, և երբեմն ընդ հակառակն տանջին սպառնցուցիչ և բազմաւոր տանջ թորմամբ որովայնի :

Ո՛վ աղցաւոր ցաւոտ մարմին,
իցէ՛ հընար զախտից արմին,
զննել չափել բզմի առ մին.
յոր ըմբռնիս իբր 'ի վարմին :

'ի վերայ, Կառավարութիւն և Դեղորէից սերմնախառնիւն, յոր-
ծամ յառաջ գայ 'ի Գլխաւորէ Ժննդական գործարանաց,
Կամ 'ի Խուլուալն մեծեաց սերման, և զգրութիւն զլաց:

'Ի գիշուածս յայս փոյթ ունել պարտ է 'ի զօրացու-
ցանել և Կարգութեւն զտկարացեալ և զթուլացեալ ան-
գամս, գործարանս և անօթս. վասն որոյ հարկ է ձեռ-
նամուռ լինել 'ի գեղորայս զօրացուցիչս, և սեղմիչս, որ-
պիսի են տէքօթթօ տի քինա քինա, զոր ուրեք ուրեք
գրեցի, յաւելլով 'ի նոյն բաւականաչափ էմուլսիօնէ առա-
պիքա, և ջուր կինամոնի. զոր պարտ է առնուլ երեք կմ
չորս անգամ յաւուրն, ըստ չափու երկու ունկւոյ: Եւ
ինչ իսկ ոչ այլազգ յաջողեցաւ գարման տանիչ, բայց եթէ
տալով զառաւել ազուականան 'ի գեղորէից աստի (որ-
պիսի է էլիսիօնէ տի հալէոս, և երկիցս անգամ յա-
ւուրն լուանալ տալով զբոլոր թիկունս, 'ի սկզբան զով
ջրով, և հետ զհետէ միշտ առաւել ցուրտ ջրով յոր ե-
դեալ էր հեղուկս այս). ապա 'ի բարւոք յաջողել սոցին,
կարգեացի գործածութի թինթոււայի տի մառթէ բռե-
բառածօ քօլ սուկօ տէի բօմի, կամ նրբագոյն խար-
տածք նոյն իսկ երկաթոյ՝ յաւելեալ յայն վկեղէն նարն-
ջոյ. և ապա տացի հանքային և մառցիալէ ջուրն սփայի,
որ բարեխառնեալ իցէ կաթամբ՝ ըստ չափու չորից ուն-
կեաց երկցս անգամ յաւուրն, կամ ևս առաւել:

Իսկ 'ի Ժամանակի յորում հիւանդն ընդունի զայսո-
սիկ գեղորայս, արժան է 'ի գործ արկանել զցուրտ բա-
ղանիք, յորմէ բազում անգամ զհետ գայ մեծագոյն օ-
գուտ՝ քան յայլ ամենայն գեղորէից: Արդ՝ հարկ է ախ-
տակրին ամբողջապէս ընկողմանել 'ի ջուրն ցրտագոյն մին-
չև ցգլուխն յամենայն առաւօտու 'ի ծովմուսա՝ մինչև
չորս կամ հինգ շաբաթս առանց միջհատութե. բայց
չէ պարտ մնալ 'ի մէջ ջրոյն յերկար Ժամանակս, և զկնի
եղանելոյ 'ի ջրոյն՝ իսկ և իսկ փոյթ ունել պարտ է 'ի
արեւ և 'ի ցամաքեցուցանել զմարմինն: Թէպէտե եր-
բեմն մարթ է յայսմանէ ծագիլ մնաս ինչ տկարագոյն
փորոտեաց ախտակրին ևն, բայց նկատել արժան է 'ի
տրամադրութի կազմուածոց նորին, և 'ի չլինել այսպիսի
վտանգի՝ արժան է 'ի գործ արկանել զնոյն ցուրտ ջուրն:
Վերակրոցն պարտ է լինել արգանակն մնոյ խաչափուրի
և կրայի, ըմպելիքն սակաւ ինչ աղիւ գինի ջրախառն ևն:

Ընդ այսոցիկ դիտել արժան է, զի 'ի գիշուածս յայ-

Ճիշդ ինչ առաւել պիտանի և օգտակար քան զժողովա-
լութի մերձաւորութե կամ զուզաւորութե : քանզի բա-
զում անգամ անժողովալութիւն է պատճառ այսր ցա-
ւոյ . ուստի բառնալով զպատճառն ժողովալութե թու-
լանայ ախտն , և դիւրանայ ախտածէան : Այլև պարտ
է ախտակրին երթալ 'ի յագարակս , և 'ի բնակութի ուր
լինի օգն մաքուր և առողջարար , և շրջադայիլ անդ ըստ
տխորժակի իւրում . բայց անձնապահ լինելով 'ի ցրտոյ
և 'ի տօթոյ յընթացս այսպիսի շարժականութե են . և
պարտ է 'ի զուարթութե և յանգօրրու պահել զոգին ,
և հրաժարել յազի և 'ի գժուարամարսելի կերակրե-
ղինաց :

'ի վերայ Կատալարութե և Գարմնոյ Երեւակութե՝ յօր-
թամ պաքճառեալ լինի 'ի խոցէ :

Լրդ՝ եթէ գործածութիւն այս ամենայն հնարից և գե-
ղորէից՝ ոչ գազարեցի հասումն անձնն կամ հիւթոց ,
յայնժամ արժան է 'ի միտ առնուլ թէ յառաջ գայ
ախտս 'ի խոցէ ինչ 'ի վեր երեւելոյ 'ի ներքին մասն ան-
գամոց . և յայսպիսի դիպուածս պարտ է 'ի վար արկա-
նել զանգիկն կամ զայլ գեղորայս , որպիսի են սալսաքա-
րիկիս , չինս , պարտանա մաճճիօրէ , սաստաֆուսսո ,
ևն : Ահա՛նատես եղէ՝ զի 'ի դիպուածս ախտն զինի 'ի
գործ արկանելոյ զայլ ամենայն գեղորայս ապաքինեցու-
ումն կատարելապէս գործածութե իրիք գեղորէից անգկաւ
պատրաստելոյ , զոր մարթ է պատրաստել յետագայ եղա-
նակաւ : Ա՛ռ կէս ծանկի՝ թուէմէնթինս տի վէնէցիտ ե-
ռացեալ մինչև ցրաւականապէս պնդանալն . և կէս արամ՝
քալումէլանս , խառնեալ զանգեւոյ յիրեարս բաւականա-
չափ չիւօրով , արա՛ 60 հատագեղս , երեք առցին ընդ ա-
ռաւօսս , և այլ երեք ընդ երեկս : Արդ 'ի յարատեւել
անդ 'ի գործածութե յոյսորիկ հապի՝ եթէ բերանն սկա-
նի այսնուլ , և ըստերն խոցոտիլ , և կուրծքն զայրանալ ,
յայնժամ օրէն է միջահատել գգործածութի այսորիկ
հատագեղոյ , մինչև ցփարատել այսոցիկ նշանաց :

Վերջին գեղն կամ նպաստն , զոր պարտ է 'ի վար ար-
կանել 'ի դիպուածս խոցից անգամոցն , է քանտէլլէթ-
թա սուբբուռաթիվս , այսինքն պատրոյգ շարաւացուցիլ ,
զոր մարթ է պատրաստել բազմադան եղանակաւ , վասն
որոյ և ոչ կամիմ աստանօր խօսիլ զկերպէ պատրաստե-
լոյ զայն . քանզի իւրաքանչիւր վերասպ ունի այլ և այլ

եղանակ պատրաստելոյ զպատրոյգս զայս բոտ խոհեմական
խւրումն գատողուն . բայց զայս միայն ասեմք , եթէ պարտ
է նախ քան զմուծանելն զպատրոյգն յախտակիր անգամն՝
Թաթախել զնոյն 'ի մէջ իւղոյ քաղցր նշոյ , որով լինի ա
ռաւել գիւրապատրաստ և շուտափոյթ 'ի ներդործել , և
պարտ է Թողուլ զայն մնալ 'ի ներքս վեց կամ ութ ժամն
բոտ կարողութե ակտակրին : Այլև յաւելումք ասել ,
եթէ 'ի ձեռն այսր պատրուգի բուժին ոչ միայն խոցքն ,
այլև մանդութիքն , որք գտանին յայն անգամն , և այն
ամենայն , որք արգելական լինի ճանապարհին միջե
լոյ ևն :

'ի վերայ կառավարութե և Գեղորէից սերմակաւութե՝ յոր
ծամ յառաջ գայ յայլ ինչ պապճառաց :

Եւ պարէն քաջայայտ երեւի , զի ակտս այս կամ հիւթո՝
ոչ կարէ բացարձակապէս , և միշտ կախեալ լինել յիգա
կան խառնից , և հասարակօրէն բազում անգամ ևս ջու
նի զոյգ ընդ իւր ցաւ ինչ , և կիզումն , և հիւթն որ հոսի՝
լինի սպիտակ և գոյզն ինչ Թանձր : Այլև երբեմն յառաջ
գայ լոկ 'ի խառնուածոց՝ նկատմամբ նոցա , որք են ա
մուրիք և այրիք , Թիւ զայնոսիկ որք յանառակութե՝ որ
կորոյ և 'ի զաղբի խորհրդոց անկողիտանան յայս ակտ , և
'ի գիպուածս յայս ոչ ակտն է երկնչելի , այլ անկար
գունն : Բայց եթէ պտտճառի 'ի նեխութենէ ինչ արա
տահելոյ 'ի սերմնարանին , որ բազում անգամ գէպ լի
նի 'ի բարձրաձայն կարկաչօղս , և 'ի ցասմնոտս , յայն
ժամ է կարի վտանգաւոր . որովհետեւ 'ի յամենայն և
յերկարաձգիլն , մարթի փոխարկիլ 'ի վտանգութի և 'ի
վհատութի . նմին իրի պարտ է 'ի գործ արկանել զգեղո
բայս աղգուս և զօրաւորս , զորոց խօսեցաք վերագոյնք :

Գ Լ Ո Ի Խ ԽԼ՝

'Ի վերայ վերայ, որ յիփալացող խելի՝ ուլլիտի :

() ամենայն վերայ և զամենայն խոցս, յորոց հոսի նիւթ ինչ, և 'ի վեր երեւի 'ի կակղագոյն մասուննս մարմնոյ, անուանեն անուամբս՝ ուլլէտէ : Ալլըս այսոքիկ կարեն պատճառիլ ոչ միայն 'ի խոցոսմանէ, 'ի հարկանելոյ, 'ի հարուածոյ ևն, այլ միանգամայն յապականեալ հիւթոց մարմնոյ, և 'ի խառնուածոց, և յայս գիպուած փոյթ ունել պարտ է իսկ և իսկ տանիլ դարման . ապա, թէ ոչ՝ բազում անգամ մահակործան լինի տառապեալ վիրակիրն : Ենթակայ այսր վիրի են ծերունիք, ևս նոքա որք անշարժական կեանս վարեն, ևս որք սնուցանեն զանձինս իւրեանց պարարտագոյն կերակրովք : Ալլոս այս կուշեցեալ խաւ-ալլէտէ՝ տարբերի 'ի վիրաց, որ ասի բիւկայ, ըստ որում հոռէ բազմագոյն հիւթս, երբեմն մաքուր, և չճկային, երբեմն խժային, և մածուցիկ, և երբեմն ևս տախլ և կծու . 'ի նշան բորբոքման մորթոյ, ծագն 'ի վերուստ է կարծրագոյն, իսկ 'ի ստորուստ կարակնաձև, և ուղղաձիգ :

'Ի վերայ դարմանոյ վիրին ուլլիտի :

Ս'եծի գիտութեան և հմտութեան պէտք են առ 'ի դանազանել 'ի գիպուածս վիրիս, թէ երբ լինի առողջանալի, և երբ ոչ . հասարակօրէն ամենայն վերք որք պատճառին յապականեալ խառնուածոց, պահելի են բացեալ գէթ այնքան, մինչև առ սակաւ սակաւ դարման տարցի խառնուածոցն 'ի ձեռն կառավարութե կերակրոց, և դեկորէից : Իսկ վերքն, որք զհեռ գան անընդհատ աննգից, կամ այլ ինչ հիւանդութեց՝ անշուշտ են սպաքինելի յետ առ ժամանակ մի հանգստեան վիրակիրն . որովհետեւ չէ՛ պարտ փութով ձեռնամուխ լինել 'ի դարմանել զայնս . այլ նախ պարտ է 'ի ձեռն լուծողականաց և մաքրողականաց, և պատշաճագոյն կառավարութեց պարարտաւ զնա յառողջութի . իսկ վերքն, որք պատճառին 'ի հարուածոց և 'ի խոցոսմանէ, եթէ են

Թաղաքն իցէ քաջաւոպ զկազմուածոց վիճակեալ, հասարակօրէն է բուժելի. յորժամ վերջն զուգակից լինին երկարատեւ ախտից, ոչ կարեն բուժիլ՝ բայց եթէ մեծաւ զգուշութիւն:

՚Ի վերայ ներքին նպաստից՝ որք էն խաբի խաբաւոր ՚ի դիպուածս վերի:

Եւ աւել պատշաճողական կառավարունն՝ որով մարթ իցէ օգնական լինել ապաքինութե վերի, է արդեւումն աւմենակերպ կծու, ասիւպ, թթու, և ազի կերակրոց, և ուժգին ոգիաւոր ըմպելեաց: Նշնպէս և օգտակարագոյն է՝ կարի սակաւ, կամ բնաւ խսկ ոչ ուտել զմեղէնս: Պարտ է վերակրին միշտ լոյծ և բարեխառն ունել զորովայնն ՚ի ձեռն զովացուցիչ և կակղացուցիչ ուտելեաց, որպիսի են խոտեղէնքն, կաթն, կոգի, շիճուկն կաթին ևն: Նշնպէս և օգտաւէտ է լինելն միշտ ուրախ, և զուարթ, և առնելն շարժումն ըստ տանելոյ կարողութեց: Իսկ եթէ վերջն ելանեն ՚ի վերայ սրունից, (որպէս պատահի բազում անգամ) յայնժամ պարտ է միշտ շարժումն առնել, և չէ՛ օրէն բնաւ նստիլ անշարժ. ապա լծէ ոչ՝ դառնայ վերն իբր անբուժելի: Դարձեալ, քաջ վերարոյժք խրատեն ՚ի գիպուածս յայս ՚ի դործ արկանել օռակլիմութօ քօռուօղիվօ լուծեալ յօղի, և վկայեն եթէ բազում անգամ ականատես լեալ են շահաւէտութեան այսր գեղոյ, եթէ արկցի ՚ի կիր ըստ կանոնի և ըստ կերպի, զորմէ լիով խօսեցաք ՚ի գլ. լթ: Նշնպէս և խրատեն առնուլ ՚ի կիր տեքօթութօ աի սալտաբառկիա ևն:

՚Ի վերայ արտաքին նպաստից և դարմանոց ՚ի դիպուածս վերոյ:

Յորժամ վերջն լինին նորու, կամ պատահին ՚ի խոցէ ինչ հնացելոյ, և յանկարգ խնամ. տանելոյ, յայնժամ շատ է լուանալ զայն և մաքրել ջրովն սամպուքօի, և պարտ է առնուլ ՚ի կիր զպալսամօ աի ճէնէվիէվէ, զոր օրէն է մածուցանել ՚ի վերայ քրքած քաթանի, և գնել ՚ի վերայ վերին. և յաւուրն երկու անգամ փոխել: Յորժամ ծայր վերին ՚ի վերուստ կամ ՚ի ասորուստ կողմնն է երեւի լինել կարծրագոյն, և մսամոլեալ, յայնժամ պարտ է երկու անգամ յաւուրն ցանել փոքր ինչ բռէչի. բիթաթօ ռօստօ ՚ի վերայ վերաց, առ ՚ի ծախել զաւելորդ

մասունս մամուլաց, և յնա այնորժե գարնանել սպեղա-
նեաւս՝ որ ասի աղգիլիքօ ճիւղօ . բազում անգամ փոր-
ձիւ ծանուցեալ է գերազանց օգտաւէտութիւն ջերմ ջրոյ,
և աղգուա վէճէթօ մինէալէի 'ի գիպուածս՝ յորում
վերքն լինին քաղցիկդային : Կոյնպէս բառ պատմելոյ հմտա-
գոյն վիրաբուժի 'ի գիպուածս յայս համարի գեղ իմն
աղնիւ և օգտակար սուպլիմաթօ քօռօղիվօ, լուծեալ
'ի մէջ օղոյ, զոր պարտ է լուանալ կամ լաւ ևս օծա-
նել երկու անգամ յաւուրն, և ըստ այսմ յարատեա-
բար 'ի կիր առնուլ պարտ է, մինչև հաւաքարտեղին վերքն,
և առաջնային : Յորժամ վերքն ածանցեալ իցեն 'ի առա-
փական ակոտէ, կամ 'ի քաղցիկէ, ևն, յայնժամ օրէն
է միշտ 'ի գործ արկանել զդեղորայս ճահողագոյնս այսու
ցիկ վերայ . զորոյ գրեցաք լիով 'ի տեղիս իւրեանց :

Ընդ վախճանել ցաւոյ ճառից,
իցէ թէ գոյր վախճան արտից .
Բրժժիկաց ձեռք մինչ 'ի մարմին .
ոչ հասանեն յաննիւթ հոգին .
Բայց ոս ընդ նիւթն եղեալ շաղկապ,
բառեալ վառէ զախտիցն տապ :
Եղուկ մարմինն հեծէ ընդ նովաւ,
բարւոյն փոխան ում՝ յուսացաւ .
Ձայն արձակէ զայս բան ազերս .
Թէ ես 'ի ընդւատ ունիմ ինձ վերս .
Ի՞նչ գաւ քննախա և զորաւոր,
ցաւոս մարմնոյ գոս զուգաւոր .
Քս է խընուլ զախտիցն աղբւր,
կրորել զարմաաւն բազմաբիւր,
Յառաքինի և յիմաստուն
վառեալ 'ի պէտս ըզմարմնոյդ տուն .
Թէ ոչ, բրժիճի՛ և կամ ընուծիւն
ոչ յիս մարքեն զախտիցն թիւն :

Յ Ո Ւ Յ Ը Կ

Գ Լ Խ Ո Ց Ե Ւ Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ճ Ո Ց

Բ Ժ Ը Կ Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Ս

Գ Լ . Ա . Թ օ . Խ . ' Ի ' Վերայ Տենդից ընդհանրապէս .	էրէ՝	1
' Ի ' Վերայ զանազան տեսակաց տենդից .		3
Կառավարութի տենդից ընդհանրապէս .		4
Թ օ Դ . Բ . ' Ի ' Վերայ ընդհատ տենդից .		5
Պատճառք և նշանք ընդհատ տենդից .		5
Կառավարութի և դարմանք ընդհատ տենդից .		6
Խնամատարութի և դարմանք ' Ի ' Վերայ ընդհատ տենդից ' Ի ' չափահատ .		7
Կառավարութի և դարմանք ' Ի ' Վերայ ընդհատ տենդից ' Ի ' տղայս և ' Ի ' մանկունս .		12
Հնարք ' Ի ' կիր արկանելիք ' Ի ' գիպուածս ընդհատ տենդից .		12
Թ օ Դ . Գ . ' Ի ' Վերայ չարարար տենդից .		14
Թ օ Դ . Դ . ' Ի ' Վերայ անընդհատ կի՞ շարունակ և սուր տենդի, և պատճառաց նորին .		20
Նշանք անընդհատ տենդի .		20
Խրատք և կառավարութի անընդհատ տենդի .		21
Դարմանք և դեղք անընդհատ տենդի .		22
Կառավարութի և դիպուածս անընդհատ տենդի .		26
Թ օ Դ . Ե . ' Ի ' Վերայ ջղական կի՞ չարախոտավատ տենդի, և պատճառք նորին .	27 .	28
Նշանք ջղական տենդի .		28
Կառավարութի և դեղորայք ջղական տենդի .		31
Թ օ Դ . Զ . ' Ի ' Վերայ Թուլական տենդի .		35
Պատճառք և նշանք տենդիս .		35
Կառավարութի ' Ի ' գիպուածս Թուլական տենդի .		36
Կարևոր դեղորայք ընդէմ Թուլական տենդի .		36
Թ օ Դ . Է . ' Ի ' Վերայ ստամոքսական տենդի .		38
Պատճառք և նշանք անընդհատ ստամոքսական .		
և մաշնային տենդի .		

Պատճառք և նշանք մաղասային տեղի .	40
Նշանք որդենեալ տեղի .	41
Կառավարուիք և դեղորայք ստամոքսական կմ մաղձային տեղի .	41
Կառավարուիք և դեղորայք անընդհատ մաղասային տեղի .	43
Յօդ . Ե . ' Ի վերայ ջրային դանդաղ տեղի .	45
Պատճառք ջրային դանդաղատեղի .	46
Նշանք ջրային դանդաղատեղի .	46
Կառավարուիք 'ի դիպուածս ջրային դանդաղատեղի .	47
Դեղորայք վասն ջրային դանդաղատեղի .	48
Բարաւոնութի Տենդի .	50
ԳԼ . Բ : Յօդ . Թ . ' Ի վերայ ընդհանուր բորբոքմանց կամ տապմանց .	51
Յօդ . Թ . ' Ի վերայ բորբոքման ուղղոյ .	52
Պատճառք և նշանք բորբոքման ուղղոյ .	52. 53
Կառավարուիք 'ի դիպուածս բորբոքման ուղղոյ .	54
Դեղորայք վասն բորբոքման ուղղոյ .	54
Յօդ . Ժ . Յաղագս բորբոքման կամ ախտից աչաց .	56
Պատճառք բորբոքման կամ ախտից աչաց .	56
Նշանք բորբոքման աչաց .	57
Կանոն և կառավարուի 'ի դիպուածս բորբոքման աչաց :	57
Դեղորայք 'ի դիպուածս բորբոքման աչաց .	58
Դեղորայք և խնամատարութիւնք զկնի անցանեւ լոյ բորբոքման աչաց .	59
Յօդ . Ժ . Յաղագս բորբոքման կամ ցաւոց ականջաց .	60
Պատճառք և նշանք բորբոքման ականջաց .	60
Դեղորայք և հնարք բորբոքման ականջաց .	61
Յօդ . Կ . Յաղագս բորբոքման լեզուի .	62
Պատճառք և նշանք բորբոքման լեզուի .	62. 63
Կառավարութիւնք և դեղորայք բորբոքման լեզուի .	63
Յօդ . Զ . Յաղագս բորբոքման որկորոյ , կամ փողացաւութե .	64
Յօդ . Թ . Պատճառք բորբոքման կոկորդի կմ որկորոյ .	65
Նշանք բորբոքման որկորոյ .	66
Խնամատարութիւնք և կառավարութիւնք բորբոքման որկորոյ .	67

- Դեղորայք բորբոքման որկորոյ . 68
- Յօդ . Բ. Յաղագս չար փողացաւուէ, կամ քաղց
կեղային ախտի կոկորդի . 71
- Պատճառք և նշանք չար փողացաւոյ , 71
- Դեղորայք և խնամատարութիւնք չար փողացաւոյ . 72
- Յօդ . Դ. Յաղագս հասարակ կամ սուտ փողա-
ցաւոյ . 73
- Նշանք հասարակ փողացաւոյ . 74
- Կառավարութիւնք և դեղորայք փողացաւոյ . 74
- Հնարք առ 'ի խափանել զվերագարձուցն ախ-
տից փողացաւութե . 75
- Յօդ . Է. 'ի վերայ բորբոքման թոքոց և լանջամաշ-
կի . 75
- Պատճառք բորբոքման թոքոց . 76
- Նշանք բորբոքման թոքոց . 77
- Դարմանք և դեղորայք յաղագս բորբոքմանցս
ուրոյն ուրոյն . 78
- Դեղորայք և խնամատարութիւնք բորբոքման լան-
ջամաշկի . 82
- Հնարք և դեղորայք բորբոքման մկանացն կրծոց
և ստորին որովայնի . 83
- Դեղորայք և հնարք բորբոքմանցս՝ յորս գտն և
նշանք ջլային փեղի . 84
- Դեղորայք յաղագս պալարին որ երևի 'ի թոքս
զկնի բորբոքմանն . 85
- Յօդ . Ը. Յաղագս բորբոքման սրտի . 86
- Նշանք բորբոքման սրտի կամ սրտակրանաց . 86
- Կառավարութիւնք և դեղորայք բորբոքման սրտի
կամ սրտակրանաց . 87
- Յօդ . Թ. Յաղագս բորբոքման ստոծանւոյ , և պատ-
ճառաց նորին . 87
- Նշանք և դարմանք բորբոքման ստոծանւոյ . 88
- Յօդ . Ժ. Յաղագս բորբոքման ստամոքսի , և պատ-
ճառք նորին . 88. 89 .
- Նշանք բորբոքման ստամոքսի . 89
- Կառավարութիւնք , խնամք և դեղորայք 'ի բորբոք-
ման ստամոքսի . 90. 91
- Յօդ . ԺԹ. Յաղագս բորբոքման փորոտեաց կմ՝ ստո-
րին որովայնի , և պատճառք նորին . 92
- Նշանք բորբոքման փորոտեաց . 93
- Կառավարութիւնք և դեղորայք 'ի բորբոքման փո-
րոտեաց կամ ստորին որովայնի . 94

Խրատք ընդհանրապէս վասն բորբոքման փա- րտեաց կամ ստորին որովայնի .	97
Յօդ. ԺԲ. Յաղագս բորբոքման ընդի, պատճառք և նշանք նորին .	98
Կառավարութիւնք և գեղորայք 'ի բորբոքման ընդի .	99
Յօդ. ԺԳ. Յաղագս բորբոքման փայծեղան և պատ- ճառք նորին .	100
Նշանք բորբոքման փայծեղան .	102
Կառավարութիւնք և գեղորայք ախտիս .	103
Յօդ. ԺԴ. Յաղագս բորբոքման երիկամանց , և պատ- ճառք նորին .	104
Նշանք բորբոքման երիկամանց .	104
Կառավարութիւնք և գեղորայք վասն բորբոքման երիկամանց .	105
Դեղորայք վասն խղիւայթեալ կամ բացեալ պա- լարի .	107
Յօդ. ԺԵ. Յաղագս բորբոքման փամփշտոյ .	108
Պատճառք և նշանք բորբոքման .	109
Կառավարութիւնք և գեղորայք ախտիս .	109
Յօդ. ԺԶ. Յաղագս բորբոքման արդանդի, և պատ- ճառք նորին .	110
Նշանք բորբոքման արդանդի .	111
Խնամատարութիւն և գեղորայք 'ի գիպուածս բոր- բոքման արդանդի .	111
ԳԼ. Գ. Յաղագս զանազան տեսակաց խիթից .	112
Յօդ. Թ. Յաղագս փքեական կամ քամիական խիթի .	114
Պատճառք և նշանք ախտիս .	115
Խնամատարութիւնք և կառավարութիւնք ախ- տիս .	116
Յօդ. Բ. Յաղագս Մաղձային խիթի .	117
Նշանք և խնամատարութիւնք ախտիս .	118
Հնարք և կառավարութիւնք 'ի վերայ ախտիս .	119
Յօդ. Դ. Յաղագս խիթի արդանդեան .	120
Նշանք և խնամատարութիւնք ախտիս .	120
Յօդ. Զ. Յաղագս Զգային խիթի .	121
Նշանք և խնամատարութիւնք և գեղորայք ախ- տիս .	122
Կառավարութիւնք և խրատք պիտանիք վասն ախ- տիս ընդհանրապէս .	122
ԳԼ. Դ. Յաղագս ստամիկ հոսման միջի .	125
Պատճառք և նշանք ախտիս .	126

Դեղորայք վասն սառստիկ հոսման միջի .	127
Կառավարութիւնք 'ի կերակուրս .	128
ԳԼ. Ե. Յաղագս անժուժութե կամ անժուժկա լութե միջի, և պատճառքն .	128. 129
Խնամատարութիւնք և գեղորայք ախտիս .	129
ԳԼ. Զ. Յաղագս անմիդութե կամ միզարգելուն .	130
Նշանք միզարգելութե .	130
Պատճառք, գեղորայք և խնամատարութիւնք մի զարգելութե .	131. 132
Ընդհանուր կազավարութե վասն արգելման միջի յորովիս և իցէ պատճառէ յառաջ եկ եալ .	133
ԳԼ. Է. Յաղագս ախտից աւաղղի և քարի երիկա մանց .	134
Պատճառք այսր աւաղղի և քարի .	134
Նշանք աւաղղի և քարի .	135
Կառավարութիւնք և գեղորայք վասն ախտից ա ւաղղի և քարի .	136
ԳԼ. Ը. Յաղագս զանազան տեսակաց ջրգողունց .	138
Յօդ. Թ. Յաղագս պատճառաց անաղարքա անուա նեալ ջրգողութե, և յաղագս պատճառաց ջրգողութե որովայնի .	139
Մասնաւոր պատճառք և նշանք անաղարքայի .	140
Սեպհական նշանք ջրգողութե որովայնի .	141
Խնամատարութե և կառավարութե վասն ջրգո ղութեցս, եթէ ըստ պատահման իցէ հանգի պեալ, և ենթակայն իցէ բարեկալմ .	143
Դարմանք և գեղորայք վասն այսովիս ջրգողու թեց .	144
Կառավարութիւնք և գեղորայք ջրգողութեցս յորժամ 'ի վերայ գան ըստ պատահման .	145
Յօդ. Բ. Յաղագս ջրգողութե կրծոց .	148
Նշանք և խնամատարութե և գեղորայք ջրգո ղութե կրծոց .	149
Յօդ. Գ. Յաղագս ջրգողութե գլխոյ կամ ուղղոյ .	151
Պատճառք և նշանք ջրգողութեա .	151
Դեղորայք ջրգողութե գլխոյ .	152
Յօդ. Դ. Յաղագս ջրգողութե մասնաւոր ինչ պար կի .	153
Նշանք ջրգողութեա .	154
Կառավարութիւնք և գեղորայք ախտիս .	155
ԳԼ. Թ. Յաղագս գալկան .	158

Պատճառք և նշանք դալկան .	158 .	159
Խնամամատարութիւնք վասն դալկան .		159
Դեղորայք վասն դալկան .		160
ԳԼ . Ժ . Յաղագս Թորախտութե .		162
Յօդ . Խ . Պատճառք Թորախտութե .		163
Նշանք Թորախտութե .		163
Կառավարութի Թորախտութե .		164
Դեղորայք և կառավարութիւնք 'ի զանազան աստիճանս . Թորախտութե .	165 .	166
Յաղագս արկածեան Թորախտութե .		167
Յօդ . Բ . Յաղագս Զղային Թորախտութե .		168
Կառավարութի և դեղորայք ախտիս .		168
ԳԼ . ԺԱ . Յաղագս շնչարգելութե .		169
Պատճառք շնչարգելութե .		169
Նշանք այսորիկ ախտի .		170
Խնամամատարութիւնք և դեղորայք վասն շնչարգելութե .		171
Հնարք առ 'ի արգելուլ զգալուստ շնչարգելութեց .		173
ԳԼ . ԺԲ . Յաղագս հիւանդութեց կանանց ընդհանրապէս .		174
Յօդ . Խ . Յաղագս դաշտանի կամ յաղագս ամսային հոսմանց .		174
Յօդ . Բ . Յաղագս առաջին երեւման գաշտանի .		175
Նշանք և կառավարութիւնք 'ի դիպուածս յայս .		176
Եղբայնակն որով պարտ է վարիլ 'ի Ժամանակի գաշտանի .		176
Յօդ . Գ . Յաղագս արգելականութե գաշտանի .		177
Կառավարութիւնք և դեղորայք 'ի դիպուածս արգելման գաշտանի յառաջ եկելոյ 'ի զանազան պատճառաց .	177 .	180
Զգուշութիւնք վասն արգելման գաշտանի .		180
Յօդ . Դ . Յաղագս տժգուշութե , և յաղագս փնսսակար քաղցու .		180
Նշանք տժգուշութե ախտի .		181
Նշանք փնսսակար քաղցու .		182
Դեղորայք տժգուշութե և փնսսակար քաղցու .		182
Յօդ . Ե . Յաղագս չափազանց գաշտանի .		183
Պատճառք , նշանք և դեղորայք չափազանց գաշտանի .		183
Յօդ . Զ . Յաղագս ինչ ինչ գիտելեաց 'ի վերայ գաշտանի .		184

Յօդ. Է. Բնդագս ախտի հոսման սպիտակագույն հիւթոց.	185
Նշանք այսր հոսման.	186
Պատճառք, խնամատարութիւն և գեղորայք ախ- տիս.	186. 287
Յօդ. Ը. Յաղագս ամլութեան, և պատճառաց նո- րին.	187. 188
Դեղորայք վասն ամլութեւ.	188
Յօդ. Թ. Յաղագս վիժման և անցուցման զաւակի.	189
Պատճառք և նշանք վիժման.	189
Զինչ պարտ իցէ առնել, յորժամ 'ի նշանաց գուշակի վիժումն.	190
ԳԼ. ԺԳ. Յաղագս ընդհանուր ախտի ջղաց.	190
Պատճառք և նշանք ախտիս 'ի հասարակի.	191
Խրատք, կառավարութիւնք, և գեղորայք ընդ- հանրապէս վասն հաստատութեւ ջղաց.	193
Դեղորայք 'ի հանդարտել զջիզս.	197
ԳԼ. ԺԴ. Յաղագս ախտի ջղային գժուարամար- սութեւ, և պատճառք նորին.	200
Նշանք ջղային գժուարամարսութեւ.	201
Խնամատարութիւնք ջղային գժուարամարսու- թեան.	202
Դեղորայք վասն ախտիս.	203
ԳԼ. ԺԵ. Յաղագս անգամայլութեւ կամ կա- թութեւ.	205
Պատճառք անգամայլութեւ.	205
Նշանք բարեյաջողք 'ի գիպուածս ախտիս.	206
Յօդ. Ծ. Յաղագս խնամատարութեւ ընդհանուր ան- գամայլութեւ յուժեղս.	207
Յաղագս նոյն խնամատարութեւ 'ի ակարս.	207
Յօդ. Թ. Յաղագս խնամատարութեւ անգամայլութու- թեւ որ 'ի մկանունս մարմնոյ.	208
Յօդ. Կ. Յաղագս խնամատարութեւ տեղական ան- գամայլութեւ կամ կիսակաթութեւ.	209
ԳԼ. ԺԶ. Յաղագս ախտի լուսնոտութեւ կամ վեր- նոտութեւ.	211
Պատճառք և նշանք ախտիս.	211. 212
Կառավարութիւնք վասն լուսնոտութեւ.	213
Դեղորայք վս ախտիս յամենայն հասակի.	213
Դարման 'ի ժամանակի, յորում յարտուէ բոր- բոքումն.	214
Դարման զինի փարատելոյ բորբոքման.	214

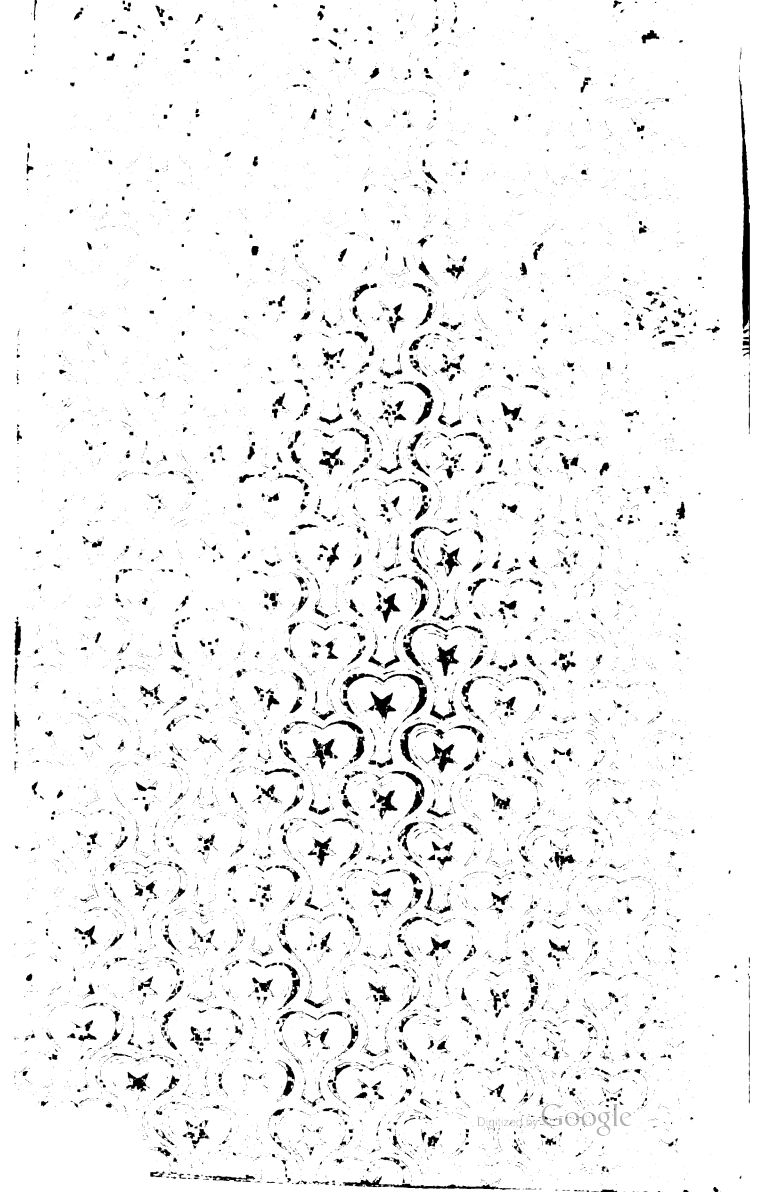
- ԳԼ. ԺԵ. Յաղագս Բաղդադի և Կաթաղու թե կամ մոլեղնութե. 216
- Պատճառք Բաղդադի. 216
- Նշանք Բաղդադի. 217
- Կանոնք և կառավարութիւնք այսոցիկ Բաղդադի. 218
- Դեղորայք ին սեւամազութե. 219
- Դեղորայք ին Բաղդադի մոլեղնութե. 220
- ԳԼ. ԺԶ. Յաղագս Բաղդադի և Կաթաղու թե. 221
- Պատճառք Բաղդադի. 222
- Դեղորայք ընդդէմ Բաղդադի թե. 222. 223
- Դեղորայք ընդդէմ Բաղդադի թե, յոր զոյգ գտանին և զանազան Բաղդադի. 224
- Խնամատարութիւնք ին Բաղդադի. 225
- ԳԼ. ԺԸ. Յաղագս զանազան Բաղդադի և Կաթաղու թե. 225
- Ուշագնացութիւն պատճառեալ յառաւորութե արեան, և գեղորայք նորին. 226
- Ուշագնացութիւն ի նուազութե արեան կամ ի տկարութե. 227
- Ուշագնացութիւն յերակ հատանելոյ, ի Բաղդադի զանազան և ի լուծողականե. 227
- Ուշագնացութիւն յանմոքրութե տառնորդի. 228
- Նշանք պատճառեալ ի հոտոյ. 228
- Նշանք պատճառեալ ի ծննդեան. 229
- ԳԼ. Ի. Յաղագս գլխացաւութե կամ ցաւոյ գլխոյ. 229
- Պատճառք զանազան կերպի ցաւոյ գլխոյ. 230
- Նշանք գլխացաւութե. 231
- Կառավարութիւն ցաւոյ գլխոյ. 232
- Յօդ. Թ. Յաղագս գեղորդի գլխացաւութե պատճառեալ յառաւորութե արեան, ի ջերմ և ի մաղձային խառնուածոց. 232
- Յօդ. Բ. Յաղագս գեղորդի գլխացաւութե պատճառեալ յառաւորութե արեան, ի ջերմ և ի մաղձային խառնուածոց. 233
- Յօդ. Գ. Յաղագս գեղորդի գլխացաւութե պատճառեալ յառաւորութե արեան, ի ջերմ և ի մաղձային խառնուածոց. 233
- Յօդ. Դ. Յաղագս գեղորդի անգար անուանել գլխացաւութե. 233
- Յօդ. Ե. Յաղագս գեղորդի գլխացաւութե պատճառեալ ի գաղղիական և ի սքոռալութե. 234

- Յօդ. Է. Յաղաքս գեղորէից գլխացաւուէ առթելոյ
'ի սաստիկ աշխատանաց և 'ի ջերմութէ. 235
- Յօդ. Է. Յաղաքս գեղորէից գլխացաւութե պատ-
ճառելոյ 'ի հանգային և 'ի մետաղային գո-
լորէաց. 235
- Յօդ. Ը. Յաղաքս գեղորէից պարբերական գլխա-
ցաւութե. 236
- ԳԼ. ԻԱ. Յաղաքս ատամնացաւուէ, և պատճառք
նորին. 236
- Դեղորայք ընդգէմ ցաւոց ատամանց. 236
- ԳԼ. ԻԲ. Յաղաքս ցնցական ախտի երախայից կմ
տղայոց. 238
- Յօդ. Թ. Յաղաքս պատճառաց արկածեան ախտի
ցնցականի. 238
- Դեղորայք վասն այսոցիկ ախտից. 239
- Յօդ. Բ. Յաղաքս էական ախտի ցնցականի 'ի վերայ
տղայոց, և գեղորայք նորին. 240
- ԳԼ. ԻԳ. Յաղաքս հեծկլտանաց. 241
- Պատճառք հեծկլտանաց. 242
- Դեղորայք ընդգէմ կարճատև հեծկլտանաց. 242
- Դեղորայք ընդգէմ արկածեան և ըմբոստ ձայ-
նեալ հեծկլտանաց. 242. 243
- ԳԼ. ԻԴ. Յաղաքս զանազան տեսակաց հազից. 243
- Յօդ. Ժ. Յաղաքս հազի կրծոց կամ լանջաց. 244
- Պատճառք և նշանք այսորիկ հազի. 244
- Դեղորայք ընդգէմ հազի կրծոց, յորում
գտանին 'ի միասին և զանազան գի-
պուածք. 245. 246
- Յօդ. Ի. Յաղաքս հազի սաամիքսի, և նշանք նորին. 247
- Դեղորայք վասն սաամիքսական հազի. 248
- Յօդ. Կ. Յաղաքս ջղական կմ ցնցական հազի. 249
- Նշանք, կառավարութիւնք և գեղորայք 'ի գի-
պուածս հազիս. 249
- Յօդ. Կ. Յաղաքս արկածեան հազի. 250
- ԳԼ. ԻԵ. Յաղաքս անդութե կմ կալուածոյ որո-
վայնի, և պատճառք նորին. 251
- Խնամատարութի և գեղորայք ախտիս. 252
- ԳԼ. ԻԶ. Յաղաքս զանազան տեսակի յօդուածա-
ցաւութե. 253
- Յօդ. Ժ. Յաղաքս բորբոքողական յօդուածացա-
ւութե, և պատճառք նորին. 253. 254
- Նշանք ախտիս այսորիկ. 25

Կառավարութիւնք և գեղորայք ականիս .	256
Յօդ. Թ. Յաղագս երկարատեւ յօդաւածացաւուն .	258
Դարմանք և գեղորայք ականիս .	259
Կարեւոր նպատարք ըմբռնելոցն ականիս .	261
ԳԼ. ԻԷ. Յաղագս ականի յօդացաւութե .	262
Յօդ. Թ. Յաղագս կանոնաւորեալ յօդացաւուն , և պատճառք նորին .	262
Նշանք ականիս .	263
Խնամատարութիւն և գեղորայք ականիս .	265
Դեղորայք զկնի գիւրանալոյ ականիս .	267
Հնարք՝ որովք մարմն է արգելուլ զվերագար- ձուսն ականի յօդացաւութե .	268
Յօդ. Թ. Յաղագս անկանոն յօդացաւութե , և յա- ղագս նշանաց նորին .	269
Դարմանատարութիւնք և գեղորայք այսր տեսա- կի յօդացաւութե .	270
ԳԼ. ԻԸ. 'Ի վերայ որովայնալուծութե կամ փոր- հարութե , և պատճառք նորին .	272
Նշանք որովայնալուծութե .	273
Մասնաւոր նշանք աղքի աղքի որովայնալու- ծութեց , և խնամատարութիւն նոցին .	273
ԳԼ. ԻԹ. 'Ի վերայ արիւննուշտ փորհարութե կամ արիւննականոն որովայնալուծութե .	282
Պատճառք և նշանք այսր ականի .	283
Կառավարութիւնք 'ի գիպուածս ականիս .	286
Հնարք և գեղորայք այսորիկ ականի .	287
ԳԼ. Լ. Յօդ. Թ. Յաղագս թանչից կմթթականութե .	290
Պատճառք ականիս .	291
Դարման և խնամատարութիւն ականիս .	292
Որով եղանակաւ պարտ է դադարեցուցանել զհոսութե արեան 'ի ռնգացն .	293
Յօդ. Թ. Յաղագս չոր կամ կոյր թանչից .	295
ԳԼ. ԼԱ. Յօդ. Թ. 'Ի վերայ Թքման և փսխման արեան .	297
Մասնաւոր պատճառք և նշանք Թքման ա- րեան .	297
Խնամատարութիւնք և գեղորայք վեր Թքման ա- րեան .	299
Յօդ. Թ. 'Ի վերայ փսխման արեան .	302
Պատճառք փսխման արեան .	302
Նշանք և խնամատարութիւնք և գեղորայք վտան- գալի փսխման արեան .	303

ԳԼ. ԼԲ. 'Ի վերայ միզման արեան .	305
Պատճառք միզման արեան .	306
Զանազան նշանք՝ որովք մարմն է գուշակել զհոսումն արեան որ և իցն ընդերայ կմ մա- սանց .	307
Խնամատարութիւն և դեղորայք ընդդէմ միզման արեան .	308
ԳԼ. ԼԳ. 'Ի վերայ զգայուման կամ ժայթքման և կամ փսխման .	310
Ընդհանուր պատճառք փսխման .	310
Ընդհանուր և մասնաւոր նշանք և դեղորայք փսխման պատճառելոյ 'ի զանազան դիպուա- ծոց .	311
ԳԼ. ԼԴ. 'Ի վերայ կորեկային ախտի .	315
Պատճառք և նշանք կորեկային ախտի .	315 . 316
Կառավարութիւնք և դեղորայք վասն ախտիս .	317
ԳԼ. ԼԵ. 'Ի վերայ սրտախօթութեան .	318
Պատճառք և նշանք սրտախօթութեան .	318 . 319
Խրատք և կառավարուիք 'ի դիպուածս յայս .	319
ԳԼ. ԼԶ. 'Ի վերայ սքոռպութեան ախտին .	321
Պատճառք սքոռպութեան ախտին .	321
Նշանք սքոռպութեան ախտին .	322
Կառավարութիւնք և դեղորայք սքոռպութե- ան ախտին .	323
ԳԼ. ԼԷ. Յօդ. Խ. Յաղագս դադարմանց կմ խցա- նաց խուլական ուռուցից , և յաղագս քաղց- կեղի .	325
Պատճառք և նշանք խցանաց խուլական ու- ռուցից .	326
Խնամատարութիւնք 'ի դիպուածս խցանաց .	328
Դեղորայք վն խցանաց զանազան դիպուածոց .	328
Յօդ. Բ. Յաղագս քաղցկեղի .	330
Պատճառք այսորիկ ախտի .	330
Նշանք ախտին քաղցկեղի .	331
Խնամատարութիւնք և դեղորայք վասն ախտին քաղցկեղի .	332
ԳԼ. ԼԸ. 'Ի վերայ գողղիական ախտի , և 'ի վերայ հոսմանց , ելնդոյ և գողղիական խոցից ևն .	335
Խ. 'Ի վերայ ժահրայից հոսման , և նշանք նորա .	336
Կառավարութիւնք 'ի դիպուածս հոսմանա- րեղորայք՝ յորժամ ախտս լինի 'ի Թեթև ևս .	337
տիճանի .	37

- Դեզորայք եթէ իցէ 'ի ծայրագոյն աստիճանի . 359
Երկրորդ աստիճան, ժահրայից հոսմանն . 344
Երրորդ և վերջին աստիճան նոյն հոսմանն . 344
Բ. 'Ի վերայ վազաշ ելնդոյ, և դարմանիք նորին . 345
Գ. 'Ի վերայ խոցից կամ վերայ առթելոց 'ի վա-
վաշ ախտէ, և դարմանիք նորին . 346
Դ. 'Ի վերայ վազաշածին գծուաբամիղութն, և
զանազան նշանք նորին . 348
Ե. Յազազա նշանաց գաղղիական ախտի . 350
Զ. 'Ի վերայ գարմանաարութնց և գեղորէից ալ-
սորիկ ախտի . 352
Է. 'Ի վերայ գլխաւոր արամադրուից և կերպից,
որով մարթ է դարման ասնիչ ախտիս, և ե-
զանակն 'ի գործ արկանելոյ զանգիկն են . 353
Ը. 'Ի վերայ կերպի 'ի կիր արկանելոյ զանելոյ
անգիկն ընդ փաղաղիչ անգիկ . 354
Թ. 'Ի վերայ կերպի և չափու 'ի գործ արկանելոյ
զանելոյ անգիկն ընդ դրեխի . 355
Ճ. 'Ի վերայ կերպի 'ի գործ արկանելոյ զանգիկն
ճանապարհաւ օծանելեաց . 356
Ժա. 'Ի վերայ կերպի և չափու 'ի գործ արկանե-
լոյ զանգիկն փաղաղիչ . 357
Ժբ. Խրատք ընդհանուրք 'ի վերայ կառավարու-
թն գաղղիական ախտին . 359
Ժգ. Յազազա բորբոքման և ուռուցի ամորձեաց
և կառավարուիք նորին պատճառելոյ 'ի զք-
նաղան ախտից . 361. 362
ԳԼ. Խ. 'Ի վերայ ախտի սերմնակաթութն . 363
Նշանք սերմնակաթութն . 364
Կառավարութի և գեղորայք սերմնակաթու-
թն պատճառելոյ 'ի զանազան
ախտէ . 365. 366. 367
ԳԼ. ԽԱ. 'Ի վերայ ուլլէաէ անուանեալ վերայ,
և դարմանիք նորին . 368
Ներքին և արտաքին նպատք և դարմանիք 'ի գի-
պուածս վիրիս . 369
Վ ախճան բժշկականութեաւ ոտանաւորաւ . 370

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 04

